

KADINA AYRIMCILIK KARSI

DERLEYENLER
SEVINÇ ERYILMAZ
GÖKÇEÇİÇEK AYATA
PINAR ÇAĞLI

HUKUK,
TOPLUM,
DEVLET VE
CEDAW

Almanya Federal Cumhuriyeti
Başkonsolosluğu
İstanbul

İstanbul Bilgi Üniversitesi
İNSAN HAKLARI HUKUKU
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

İstanbul
Bilgi Üniversitesi

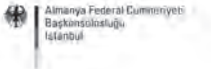

Kadına Karşı Ayrımcılık

Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW

Derleyenler

Sevinç Eryılmaz – Gökçeçiçek Ayata – Pınar Çağlı

*Kadına Karşı Ayrımcılık
Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW*

Derleyenler: Sevinç Eryılmaz, Gökçeççek Ayata, Pınar Çağlı

© Zoe Yayıncılık Tic. Ltd. Şti. / Aralık 2022

Hukuk Dizisi: 019

1. Basım: Zoe Kitap, İstanbul, Aralık 2022

ISBN: 978-605-71928-6-8

Dizgi: Selin Uluer
Kapak Tasarımı: Savaş Çekic

Baskı ve Cilt: Alesta Ajans Basım ve Bilgi Teknolojileri San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi No: 83 B Blok D: 349
Topkapı / Zeytinburnu / İSTANBUL
Sertifika No: 45526

Zoe Kitap

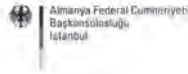
Sertifika No: 42428

Merkez Mah. Perihan Sok. No: 67/2 Emin Bey Apt.

Şişli / İSTANBUL

Tel/Faks : 0212 230 95 96

info @ zoekitap.com www.zoekitap.com

BU KİTAP İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR.

Bu kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen ve Federal Almanya Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu tarafından finansal olarak desteklenen "Hukukçular için Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) Okuryazarlığı" başlıklı projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Kitabın içeriğinin sorumluluğu tamamen yazarlara ait olup, hiçbir suretle Federal Almanya Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu'nun veya İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin görüşleri şeklinde yansıtılamaz.

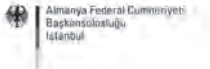
Bu kitapta yer alan yazılar ve çeviri metinler kaynak gösterilmeden kullanılamaz ve izinsiz çoğaltılamaz. Her türlü hakkı saklıdır.

Kadına Karşı Ayrımcılık

Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW

Derleyenler

Sevinç Eryılmaz – Gökçeçiçek Ayata – Pınar Çağlı

SEVİNÇ ERYILMAZ, lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programı'nda tez aşamasındadır. Eryılmaz, 2001 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde çalışmaktadır. Kadının hakları, kadına yönelik şiddet ve ayrımcılığın önlenmesi konularında proje geliştirme ve proje yönetimi, eğitim, araştırma ve yayın hazırlama çalışmalarında yer almıştır. "Ailenin Korunmasına Dair Kanun Neyi ve Kimi Korumuyor? Hâkim, Savcı, Avukat Anlatıları" adlı kitabın yazarlığını; "Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama" adlı kitabın editörlüğünü paylaşmıştır. "Türkiye'de Israrlı Takip Olgusu" başlıklı ortak yazarlık makalesi "Kişisel Olan Politikadır: Kadınlara Yönelik Şiddet Verisi ve Politika" başlıklı kitapta yayınlanmıştır. Eryılmaz son olarak, Türkiye'de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi başlıklı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesi çerçevesinde yayınlanan "Adli Yardım Avukatları İçin Türkiye'de Kadınların Adalete Erişimine Dair El Kitabı"nı hazırlayanlar arasındadır. Toplumsal cinsiyet, kadınların insan hakları, kadına yönelik şiddet, uluslararası göçler konularıyla ilgili araştırmalar ve çalışmalar yürütmektedir.

GÖKÇEÇİÇEK AYATA, lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, yüksek lisans eğitimini insan hakları hukuku alanında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi'nde kamu hukuku doktora programında tez aşamasındadır. 2003–2006 yılları arasında serbest avukatlık yapan Ayata, 2006 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde uzman araştırmacı olarak çalışmaktadır. Merkez tarafından gerçekleştirilen çok sayıda projede farklı görevlerde bulundu. "Ailenin Korunmasına Dair Kanun Neyi ve Kimi Korumuyor? Hâkim, Savcı, Avukat Anlatıları" ve "Adaletin Cinsiyeti: Erkek Şiddeti ile Mücadelede Hukuki Deneyimler" isimli kitapların yazarlığını; "Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama"; "Ayrımcılık Yasası: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme" ve "Ayrımcılık Yasası Eğitim Rehberi" isimli kitapların ise editörlüğünü paylaşmıştır. Eşitlik İzleme Kadın Grubu'nun (EŞİTİZ) ve Eşitlik İçin Kadın Platformu'nun (EŞİK) kurucularından ve gönüllülerindedir. 6284 Sayılı Yasa'nın hazırlık süreci, Kürtaj Yasaklanamaz Kampanyası, TCK 103 Kampanyası, İstanbul Sözleşmesi Türkiye Gölge Raporu hazırlığı, EŞİK Yasalara Dokunma Uygula Kampanyası gibi çok sayıda kampanyanın ve platformun içerisinde yer almıştır.

PINAR ÇAĞLI, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki lisans eğitiminin ardından Europa Institut, Universitaet des Saarlandes, Almanya'da Avrupa Hukuku alanında yüksek lisans yaptı. Çağlı, İstanbul Üniversitesi Kamu Hukuku Doktora Programını "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Çerçevesinde Yaşam Hakkı ve Kötü Muamele Yasasında İspat Rejimi" başlıklı teziyle tamamladı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi kadrosuna 2009 yılında Uluslararası Hukuk Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak dahil olan Pınar Çağlı, 2016 yılından bu yana ise aynı kurumda uzman araştırmacı olarak görev yapmakta ve İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi çalışmalarına destek vermektedir. Çağlı'nın çalışma alanları arasında uluslararası hukuk, insan hakları hukuku, uluslararası usul hukuku ve uluslararası ceza hukuku yer almaktadır.

İçindekiler

Derleyenler	4
Proje ve Kitap Hakkında	7
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi: Sonuç ve Süreç Geriliminde Antlaşmalar Hukuku, İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye <i>Turgut TARHANLI</i>	11
CEDAW ve Özen Yükümlülüğü Standardı: Teori ve Pratiğin Uyumsuzluğu <i>Yakın ERTÜRK</i>	89
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Geçici Özel Önlemler <i>İdil Işıl GÜL</i>	117
CEDAW Uygulamasında Genel Tavsiyelerin Etkisi <i>Nazan MOROĞLU</i>	133
BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 35 No'lu Genel Tavsiyesi <i>Feride ACAR</i>	175
CEDAW'ın Türkiye Hikâyesi <i>Sevgi UÇAN ÇUBUKÇU</i>	197
CEDAW Komitesi'nin Türkiye'ye Dair Nihai Gözlemlerinde Kadının İnsan Haklarının İzini Sürmek <i>Gökçeçek AYATA</i>	233
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Vakalarında CEDAW: Bireysel Şikâyet Başvurusu ve Soruşturma Usulleri Bağlamında Bir Potansiyel ve Etkililik Analizi <i>Gülay ARSLAN ÖNCÜ</i>	273
Kadına Yönelik Şiddet Vakalarına İlişkin Başvuru Mekanizması Olarak CEDAW Komitesi: Şahide Gökçe v. Avusturya ve Angela González Carreño v. İspanya Kararları <i>Sevinç ERYILMAZ</i>	311
CEDAW Komitesi Bireysel Başvuru Kararları Özet Çevirileri <i>Pınar ÇAĞLI</i>	339
A.M. v. Danimarka	339
Angela González Carreño v. İspanya	340

Andrea Szijjarto v. Macaristan	342
Anna Belousova v. Kazakistan	344
A.T. v. Macaristan	346
Cecilia Kell v. Kanada	348
Dung Thi Thuy Nguyen v. Hollanda	350
E.S. ve S.C. v. Tanzania	352
Elisabeth de Blok ve Diğerleri v. Hollanda	354
F.F.M. v. Danimarka	355
Fatma Yıldırım v. Avusturya	356
Inga Abramova v. Belarus	358
Isatou Jallow v. Bulgaristan	360
J.I. v. Finlandiya	361
Karen Tayag Vertido v. Filipinler	364
L.A. ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti	366
Maria de Lourdes da Silva Pimentel v. Brezilya	367
N.M. v. Danimarka	369
Natalia Ciobanu v. Moldova Cumhuriyeti	370
O.G. v. Rusya	373
O.M. v. Ukrayna	375
O.N. ve D.P. v. Rusya	377
R.P.B. v. Filipinler	379
Reyna Trujillo Reyes ve Pedro Arguello Morales v. Meksika	381
R.K.B. v. Türkiye	383
S.H. v. Bosna Hersek	384
S.L. v. Bulgaristan	386
S.N. ve E.R v. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti	389
S.T. v. Rusya	390
S.V.P. v. Bulgaristan	392
S.F.M. v İspanya	394
Şahide Gökçe v. Avusturya	396
T.P.F. v. Peru	398
V.K. v. Bulgaristan	399
X. v. Doğu Timor	401
X. ve Y. Gürcistan	403
X. ve Y. v. Rusya	404

Proje ve Kitap Hakkında

Bu kitap, 1 Şubat 2022 - 31 Aralık 2022 tarihleri arasında yürütülen *Hukukçular için Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) Okuryazarlığı Projesi* kapsamında hazırlandı. İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen projenin genel amacı; toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve kadınların insan haklarına ilişkin uluslararası standartlar, uluslararası denetim mekanizmaları, bireysel başvuru usulleri ile CEDAW'ın yorumlanması ve uygulanması konularında hukukçuların farkındalıklarının artırılması ve bu alanda güçlendirilmesi idi. Projenin bu amaca yönelik iki ana faaliyeti vardı; okumakta olduğunuz kitap ve avukatlara yönelik seminerler.

Avukatlara yönelik seminerler düzenlenmeden önce, avukatların kadının insan haklarına ilişkin uluslararası standartlar konusundaki ihtiyaçlarını anlamaya yönelik bir ihtiyaç analizi toplantısı organize edildi. Toplantıya bu alanda halihazırda aktif olarak çalışan kadın avukatlar, çeşitli kadın örgütlerinden temsilciler ve akademisyenler katıldı. İhtiyaç analizi raporu dikkate alınarak şekillenen *Kadının İnsan Hakları ve CEDAW Üzerine Seminer* başlıklı program, çeşitli illerdeki barolara kayıtlı kadın hakları alanında uzmanlaşmak isteyen kadın avukatların katılımıyla gerçekleştirildi.

Söz konusu eğitim programı çevrimiçi olarak 4 -5 Temmuz 2022 tarihlerinde Antalya, Hatay, Malatya, Ordu, Sakarya, Siirt; 25 – 26 Temmuz 2022 tarihlerinde Mersin, Manisa, Giresun, Nevşehir, Van, Tokat; 21 – 22 Eylül 2022 tarihlerinde Diyarbakır, Kayseri, Gümüşhane, Bartın, Kocaeli, Balıkesir ve son olarak 26 – 27 Ekim 2022 tarihlerinde Çanakkale, Kars, Konya, Muğla, Osmaniye ve Zonguldak barolarının adli yardım bürolarında kayıtlı kadın avukatlara yönelik olarak gerçekleştirildi. Dört

seminere toplam 93 kadın avukat katıldı. Toplam sekiz oturumdan oluşan seminerlerde İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Doç. Dr. Seda Kalem Berk, Doç. Dr. Ulaş Karan ve Dr. Pınar Çağlı, Mor Çatı Gönüllüsü ve Sosyal Çalışmacı Gülsun Kanat, Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Doç. Dr. Dilşad Çiğdem Sever, EŞİTİZ – Eşitlik İzleme Kadın Grubu ve EŞİK – Eşitlik İçin Kadın Platformu'ndan Av. Hülya Gülbahar ve İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nden proje ekibi olarak bizler bilgi ve deneyimlerimizi avukatlarla paylaştık. Seminerler sonrasında, seminer katılımcıları arasından seçilen temsilcilerle Burcu Yeşiladalı görüşerek eğitimin izleme ve değerlendirmesini gerçekleştirdi ve burada elde ettiği verilere dayalı bir rapor hazırlayarak gelecekte yürütülecek benzer çalışmalar için öneriler oluşturdu.

Projenin amacına ulaşmak için, CEDAW'ı farklı yönleriyle ele alan okumakta olduğunuz bu kitap konunun uzmanlarının katkılarıyla yayına hazırlandı. Proje ekibinden Gökçeçiçek Ayata ve Sevinç Eryılmaz'ın yanı sıra İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Turgut Tarhanlı; Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Eski Özel Raportörü ve Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi Eski Üyesi olan Ortadoğu Teknik Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yakın Ertürk; İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı Dr. Öğretim Üyesi İdil Işıl Gül; MEF Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi ve İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği Koordinatörü L.L.M. Avukat Nazan Moroğlu; Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Eski Üyesi ve Başkanı, Avrupa Konseyi Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu (İstanbul Sözleşmesi Uzman Grubu - GREVIO) Eski Başkanı olan Ortadoğu Teknik Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Feride Acar; İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Emekli Öğretim Üyesi ve İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi Eski Müdürü Doç. Dr. Sevgi Uçan Çubukçu; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Gülay Arslan Öncü ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden uzman araştırmacı Dr. Pınar Çağlı kendi uzmanlık alanlarından CEDAW'a bakarak kaleme aldıkları yazılarıyla bu kitapta yer aldılar.

Kitabın yazarlarına ve eğitimlerimize bilgi birikimlerini bizimle paylaşarak proje içeriğinin zenginleşmesine ve proje amaçlarının gerçekleştirilmesine, nihayetinde kadın haklarına sundukları katkı için teşekkür ediyoruz. Şüphesiz, seminerlerimize katılan, bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşan ve sorularına birlikte yanıt aradığımız seminer katılımcısı avukatlar olmasaydı proje amacına erişemezdi. Bu nedenle seminer katılımcılarımızın hepsine, seminerlerimize katıldıkları için müteşekkirimiz. Projeye finansal destek sağlayan Federal Almanya Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu'na da teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Bu proje ve kitap, kadın hakları alanında uzun süredir çalışan İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin bu alandaki çalışmalarını daha çok kurum ve kişi ile paylaşabilmemizi sağladı. Merkez olarak kadın hakları alanında çalışmaya, bilgi ve deneyimlerimizi bu konuda çalışan kurum ve kişilerle paylaşmaya ve bu yolla kadınlara karşı şiddet ve ayrımcılıkla mücadele yönündeki çabalara katkı sunmaya devam etmeyi hedefliyoruz. Gerçekleştirdiğimiz bu çalışmanın, kadın haklarının anayasası olarak kabul edilen CEDAW'ın Türkiye'de daha etkili bir şekilde uygulanmasına ve kadın hakları alanında çalışan herkese ve bu yolla kadınların güçlendirilmesine fayda sağlaması dileğiyle...

Sevinç Eryılmaz - Gökçeçiçek Ayata
İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Proje Ekibi

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi: Sonuç ve Süreç Geriliminde Antlaşmalar Hukuku, İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye

Turgut TARHANLI*

“...beşeri bilimlerin büyük hikâyesi, insanların dünya hakkında bildikleri şeylerin, yaptıklarının hatta hem toplum hem de doğa bilimcilerinin tümünün ürettiklerinin tamamen toplumsal olarak kurulmuş olduğunun kabul edilmesidir.”

James M. Jasper

Yukarda yer verdiğim epigraftaki alıntının temel savı hukuk bakımından da geçerlidir. Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan uluslararası sözleşmenin Türkiye hukukuna dahil edilmesi evresinde, ona Türkçe’de, resmen verilen başlığa temas ederek başlamak, bu görüşe dair ilk gösterge olabilir.

Türkçe resmi çevirideki adıyla Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi¹ Sözleşmesi (*Convention on the Elimination of All Forms*

---

* Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi; İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü, ttarhanli@bilgi.edu.tr.

¹ Sözleşme’nin özgün metninin başlığı şöyledir: *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. Bu çalışmada, bu özgün başlığın, tüm dillerde yaygınlık ve bilinirlik taşıyan kısaltması (CEDAW) kullanılacaktır. Girişte belirttiğim gibi, bu çalışmaya başlarken vurgulamakta yarar var; “*elimination*” terimi, resmi çeviride kullanıldığı gibi, “önlenme” anlamına gelmez fakat “yok etme”, “ortadan kaldırma”, “giderme”, vb. anlamlara karşılık gelir. Dolayısıyla “önlenme” teriminin verdiği mesajda olduğu gibi, geleceğe matuf bir tehdidin önlenmesi, durdurulmasından çok, o da dâhil olmak üzere, geçmişte, bugünde ve gelecekte vuku bulmuş, vuku bulan, vuku bulma olasılığı bulunan, Sözleşme ile bağdaşmayacak her durumun “ortadan kaldırılması” bu Sözleşme’nin konu ve amacını oluşturduğu kadar Taraf Devletlerin de Sözleşme’den doğan hukuki yükümlülüğünü ifade eder. Öte yandan, Sözleşme’nin onaylanmasına dair Bakanlar Kurulu Kararı’nın metninde, Söz-

of Discrimination against Women)² bu makalenin çerçevesini oluşturuyor. Bu bağlamda, uluslararası antlaşmalar hukuku ve insan hakları hukuku bakımından Türkiye'nin hukuki yükümlülüğünün değerlendirilmesinde, bugüne ilişkin bir hukuki değerlendirme yapılsa da, etkileri bugüne dek uzanan, yakın geçmişteki bazı siyasi ve hukuki gelişmeleri de göz ardı etmek mümkün değildi.

Özellikle 1982 Anayasası'nın öncelikle Madde 10 ve Madde 90 hükümlerinde yapılan 2004 ve 2010 yıllarındaki değişiklikler ve konuya ilişkin TBMM bünyesindeki görüşmelere yansıyan görüş ve teklifler bu Sözleşme'nin iç hukuk bakımından uygulanmasına da ışık tutar. Fakat öte yandan, yine etkilerinin bugüne kadar süregeldiği bir siyasi anlayış ve yaklaşım tarzının görülmesi bakımından da, o yasama kayıtlarının değer taşıdığı düşüncesindeyim. Dolayısıyla bu çalışmada iç hukuktaki bu gelişmelerle ilgili değerlendirmelerime de yer verdim.

Sözleşme ve Türkiye'nin Taraf Olma Süreci

Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde yer alan Kadınların Statüsüne dair Birleşmiş Milletler Komisyonu'nun (1946 yılında kurulan *UN Women*) yaklaşık 30 yıla varan çalışmalarının doruk noktası olarak nitelenir.³

---

leşme başlığında "Uluslararası" sözcüğü kullanılmamıştır fakat aynı Resmi Gazete'deki Sözleşme'nin resmi çeviri metninin başlığında "Uluslararası" sözcüğünün tekrar başlığa eklenmiş olduğu görülür (bkz. R.G. 14 Ekim 1985 – 18898). Sözleşme'nin özgün metninde bu sözcük kullanılmadığı gibi, Hükümetçe TBMM'ye sunulan ve Sözleşme'ye katılmayı uygun bulmaya dair kanun tasarısında da "Uluslararası" sözcüğüne yer verilmemiştir (bkz. TBMM, Dönem 17, Yasama Yılı 2, 24 Nisan 1985, S. Sayısı 337). Bu tuhaf hataların ardından, Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol'ün onaylanmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı'nda ve aynı Resmi Gazete'de yayımlanan bu Protokol'ün resmi çeviri metninin başlığında, bu kez, "uluslararası" sözcüğüne yer verilmediği görülür (bkz. R.G. 18 Eylül 2002 – 24880). Dille ilgili bir diğer dikkat çekici pürüz Türkçe resmi çevirilerdeki yazımla ilgilidir. Sözleşme'nin resmi çevirisinde "ayrımcılık" şeklinde kullanılan bu terim, İhtiyari Protokol'ün resmi çevirisinde "ayrımcılık" şeklinde kullanılmıştır (bkz. bu dipnotta anılan Resmi Gazete sayıları).² Bundan sonra, bu metin içinde "Sözleşme" şeklinde anılacaktır fakat bazı yerlerde CE-DAW şeklindeki kısaltmaya da yer verilecektir.

³ Bkz. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979, Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women> (Erişim: 25.11.2022).

Sözleşme, BM Genel Kurulu'na, 18 Aralık 1979 tarihinde kabul edildi ve Sözleşme'deki yürürlük koşuluna uygun olarak (Madde 27, bent 1), yirminci devletin onay ya da katılım belgesini BM Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihini takip eden otuzuncu günde (3 Eylül 1981) yürürlüğe girdi. Küresel uygulama alanına sahip bir uluslararası antlaşma için bu yürürlük koşuluna esas alınan Taraf Devletlerin sayısının çok yüksek tutulması istenmemiştir. Uluslararası hukuk bakımından bu tercihin bir önemi vardır. Zira Sözleşme'nin, gecikmeden yürürlüğe girmesinin hedeflendiğini ifade eder.

Çok taraflı uluslararası antlaşmalarda yürürlüğe giriş koşullarının nispeten zorlaştırılmış ya da kolaylaştırılmış olması o antlaşma ile kurulması hedeflenen hukuki rejim bakımından önem taşır. Dolayısıyla bir uluslararası antlaşmanın yürürlük koşullarının tercihi sadece usulî bir mesele değildir. Yürürlük koşullarının, o antlaşmanın çok uzun bir süre gerektirmeksizin yürürlüğe girmesini öngören bir şekilde belirlenmesi, o antlaşma sayesinde sağlanması hedeflenen çok yanlı hukuki faydanın (örneğin hakların korunması ve geliştirilmesi), uluslararası ve yereldeki kamusal etkisidir. Bu Sözleşme açısından da söz konusu olan durum budur ve kurulan uluslararası hukuki rejimin etkisi ve işlevi bağlamında, Sözleşme'nin Taraf Devletlerce uygulanmasına ilişkin bir ölçü olarak, bu kurucu irade de dikkate alınmalıdır.

Sözleşme, Türkiye bakımından 19 Ocak 1986 tarihinden itibaren yürürlüktedir.⁴ Türkiye'nin, katılma yoluyla bu Sözleşme'ye taraf bir devlet olma iradesini geliştirdiği iç hukuk düzenindeki karar süreci ve bunun sonucunda oluşan bağlanma iradesini içeren katılma belgesinin BM Genel Sekreterliği'ne sunulması, yaklaşık altı aylık bir süreyi kapsar. İç hukuktaki karar alma sürecinin kısıtlılığı veya hızı, Türkiye bakımından, sadece Sözleşme'ye taraf olunmasına dair hukuki süreç bakımından değil fakat bu iradenin hızla beyan edilmesi ve bir an önce, Türkiye'nin bir Taraf Devlet statüsüne geçmesinin sağlanması açısından da dikkate değerdir. Elbette, sadece böyle bir argümana dayanarak, bir hukuki ira-

⁴ Anayasa, Madde 90 hükmü uyarınca, TBMM'nin katılmayı uygun bulma kanunu (11 Haziran 1985 tarih ve 3232 sayılı Kanun. Bkz. R.G. 25 Haziran 1985–18792) ve Bakanlar Kurulu'nun, katılımın onaylanmasına ilişkin kararı (24 Temmuz 1985 tarih ve 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. Bkz. R.G. 14 Ekim 1985–18898). Türkiye'nin katılma belgesi, 20 Aralık 1985 tarihinde BM Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiş ve Sözleşme, Türkiye bakımından 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

de beyanı tahlilinde bulunmak yeterli sayılmaz. Öte yandan, bu “zaman” faktörü de gözardı edilemez ve Türkiye'nin, antlaşmaya ilişkin sonraki uygulamalarının değerlendirilmesinde, diğerleri yanında, ahde vefa ilkesinin vurgulanmasını destekleyici bir hukuki ve siyasi davranış unsuru olarak nitelenip; gerektiğinde, başta devlet aygıtları olmak üzere ilgili muhataplara karşı hatırlatılabilir.

Türkiye, başlangıçta, bu Sözleşme'nin belli hükümlerine çekince koyarak ve bir hükmü konusunda da beyanda bulunarak taraf oldu. Hükümet tarafından TBMM'ye sunulan, Sözleşme'ye katılmanın uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısının genel gerekçesinde şu açıklama vardır:

“Sözleşmede mevcut bazı hükümler halen iç hukukumuzdaki çeşitli kanunlara ters düştüğünden, sözleşmeyi tasdik eden ve sözleşmeye katılan birçok ülkenin yaptığı gibi, bu hükümlere ihtirazi kayıt⁵ koymak ve sözleşme hükümleriyle çelişen nitelikte yorumlamaya elverişli hükümlere ise «beyanda» bulunmak suretiyle açıklık getirerek, sözleşmeye katılmamız, uygun görülmüştür.”⁶

Ancak o çekince ve beyan metinleri, ne anılan kanun tasarısının gerekçesinde ve tasarıya ilişkin TBMM bünyesindeki görüşme ve raporlarda açıklanır ne de onaylanmanın uygun bulunmasına ilişkin 3232 sayılı kanun metninde bu konuya dair bir bilgi yer alır. Bu durum haklı olarak tartışma yaratır zira usule uygun değildir. Ancak Türkiye'nin, BM nezdinde bu konulara ilişkin olarak, resmen bir bilgi sunduğu belirtilir.⁷

Kısaca bu konunun gelişimi şöyle özetlenebilir:

Türkiye, Sözleşme'nin Madde 15, bent 2 ve 4 ile Madde 16, bent 1, (c), (d), (f) ve (g) hükümlerine, o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri (özellikle aile hukuku konusunda) ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince beyan ederek taraf olmuştu. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise Madde 29, bent 1 hük-

⁵ “Çekince”-T.T.

⁶ TBMM, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine Katılmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/680), 24 Nisan 1985, Dönem: 17, Yasama Yılı: 2, S. Sayısı 337.

⁷ Konuyla ilgili tartışmalar ve değerlendirme konusunda bkz. Aysel Çelikel, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Hakkında Sözleşme ve Türkiye'nin Koyduğu Çekinceler”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl 10, Sayı 1-2, 1990, s. 59.

müdür ve Sözleşme'nin yorum veya uygulanmasına ilişkin olarak Taraf Devletler arasında uyuşmazlık olması halinde, bunun tahkim veya Uluslararası Adalet Divanı tarafından çözülmesini öngörür. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra, Sözleşme'nin Madde 9, bent 1 hükmünün, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun Madde 5, bent 1 ve Madde 15 ve 17 hükümleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan (*declaration*) ile açıklamıştır.

Türkiye, 30 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin Madde 15, bent 2 ve 4 ile Madde 16, bent 1, (c), (d), (f) ve (g) hükümlerine koyduğu çekinceleri kaldırdığını, Madde 29, bent 1 hükmüne ilişkin çekincesi ile Madde 9, bent 1 hükmüne ilişkin beyanının ise yürürlükte olduğunu BM'ye bildirmiştir. Son olarak, 29 Ocak 2008 tarihinde, Madde 9, bent 1 hükmüne ilişkin daha önceki beyan da Türkiye tarafından geri çekilmiştir.⁸ Madde 29, bent 1 hükmüne ilişkin çekince yürürlüktedir. Bu madde Sözleşme'nin yorum veya uygulanmasına ilişkin olarak Taraf Devletler arasında uyuşmazlık olması halinde, bunun tahkim veya Uluslararası Adalet Divanı tarafından çözülmesini öngörür.⁹

Çekince konulan hükümlerin biri hariç tümünün aile hukuku ile ilgili olduğu ve o dönemde yürürlükte bulunan Türk Medeni Kanunu'nun, Sözleşme'deki o maddeleri karşılayan hükümleriyle bağdaşmadığı bilinir. Ayrıca, Sözleşme ile bağlanma iradesinin ortaya konulduğu o zaman dilimi, Anayasa'nın Madde 90, son fıkraya hükmünde 2004 yılında yapılan değişiklikten öncedir. Dolayısıyla usulüne göre yürürlüğe konulan ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin antlaşma hükümleri ile aynı konuya ilişkin kanunlar arasında farklı bir düzenleme ya da açıkça bir bağdaşmazlık bulunduğu nasıl bir çözüm yolu tercih edileceğine dair çatışma giderici bir norm o dönemki Türkiye mevzuatında bulunmuyordu. Bu nedenle anılan Sözleşme maddelerine çekince konularak, Türkiye hukuk düzeni üzerindeki etkisi, yoruma bağlı da olsa, önlenmek istenmiştir.

⁸ Bkz. United Nations Treaty Collection, Chapter IV: Human Rights, 8. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Declarations and Reservations), Note (86),

Çevrimiçi: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en#86 (Erişim: 25.11.2022).

⁹ *Loc.cit.*

Ancak Sözleşme'ye konulan "çekinceler" konusu, özellikle çekince ve beyan metinlerine iç hukukta karar alma sürecindeki resmi kayıtlarda yer verilmemesi, öğretide, haklı olarak tartışma ve eleştiriye neden olmuştur.¹⁰

6 Ekim 1999 tarihinde, BM bünyesindeki hazırlık çalışmaları sonucunda imzaya açılan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'ne¹¹ ilişkin İhtiyari Protokol (bundan sonra "İhtiyari Protokol" şeklinde anılacaktır) Türkiye bakımından, 29 Ocak 2003 tarihinden itibaren yürürlüktedir.¹²

Türkiye'nin, İhtiyari Protokol'e taraf olup hukuken bağlanma iradesini berraklaştırmak ve bu makalede daha sonra yapacağım bazı değerlendirmeler bağlamında, bu Protokol'ün onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısının genel gerekçesinden bir alıntı yapmak istiyorum:

*"Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin etkinliğinin artırılması amacıyla, Sözleşmede öngörülen hakların ihlali durumunda işletilecek yeni denetim mekanizmalarını belirleyen ve Sözleşmeye ek olarak hazırlanan İhtiyari Protokol, Türkiye açısından, yukarıda belirtilen gayretlerin bir parçası olmanın yanında, çağdaş devlet kriterleri bağlamında ve uluslararası planda kabul görmüş demokrasi ve insan hakları standartları ışığında değerlendirilmelidir."*¹³

¹⁰ Bkz. Çelikel, *op.cit.*, s.59.

¹¹ Bkz. yukarıda, dipnot (1).

¹² Protokol, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 6 Ekim 1999 tarih ve 54/4 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 10 Aralık 1999 tarihinde imzaya açılmış, 22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, İhtiyari Protokol'ü 8 Eylül 2000 tarihinde imzalamıştır. Ayrıca bkz. TBMM tarafından kabul edilen bu Protokol'ün onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun (No. 4770 – Kabul tarihi: 30 Temmuz 2002, R.G. 2 Ağustos 2002 – 24834) ve Bakanlar Kurulu'nun onay kararı (26 Ağustos 2002 tarih ve 2002/4703 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, R.G. 18 Eylül 2002 – 24880). Onay belgeleri 29 Ekim 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiş ve İhtiyari Protokol, Türkiye bakımından 29 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹³ TBMM, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/896), 17 Temmuz 2001, Dönem: 21, Yasama Yılı: 4, S. Sayısı 759.

Bu çalışmada öncelikle odaklanacağı konular, antlaşmalar hukuku ve Sözleşme'nin yetkili uluslararası mercilerce yorumu ve uygulanması ile bir Taraf Devlet olarak Türkiye'nin, kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik politikaları, hukuk uygulaması ve kendi iç hukuk düzeninde, Anayasa değişiklikleri düzeyinde gerçekleştirilen çalışmalar sırasında da Sözleşme düzeni ile kurulabilecek bağlara yönelik olacaktır. Ancak bu yaklaşım sadece bir uluslararası antlaşmalar hukuku ve hukuk mühendisliği sınırları içinde kalmaz, gereken yerlerde Sözleşme yükümlülüklerinin insan hakları hukuku bağlamında değerlendirilmesi ve Sözleşme ile sosyal bilimler alanındaki araştırmaların kavramsal sonuçlarının da, aynı çerçevede dikkate alınmasını gerektirir.

CEDAW ve Hukuki Yükümlülük

Sözleşme, konusu ve amacı itibariyle kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik bir hukuk rejiminin kurulmasını hedefler. Bundan kasıt şudur: O hukuki rejime dâhil olmak için bir bağlanma işlemiyle "Taraf Devlet" statüsü kazanan devletler o Sözleşme'ye iyiniyetle riayet etme yükümlülüğü altındadır. Bu hukuki davranışın genel olarak hukuki dayanağı, bir antlaşmalar hukuku ilkesi olan ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesidir.¹⁴

Bu durum, o devletlerin iradesiyle gerçekleşen bir hukuki sonuçtur ve devletin buna uygun bir politikayı kendi yetkisi altındaki tüm ilişkilerde etkili ve görünür kılabilmek için çaba içinde olmasını gerektirir. Böyle bir

---

¹⁴ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde 26. Özel Raportör Ertürk, bu konuda devletin "iyi niyetle hareket etme" gereğine dair şu görüşü savunur: "Bu koşul her ne kadar kadının insan haklarına saygı duyulması, bunların korunması, teşvik edilmesi ve yerine getirilmesi amacıyla devletlerin pozitif adımlar atmasını ve tedbirler alınmasını beraberinde getirirse de meselelerin "iyi niyet"in ötesinde bir yükümlülük olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir." Yakın Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet: Paradigma, Politika ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu*, Metis, 2015, s.100. Elbette, bu bağlamda vurgulanan "iyi niyetle hareket etme" yükümlülüğü, ahlâki bir davranış kuralını değil, uyulması zorunlu hukuki bir yükümlülüğün ifadesidir. Bu konuda bkz. Human Rights Committee, General Comment No. 31 [80] The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, CCPR/C/21/Rev.1/Add. 13, 26 May 2004, para. 3. Kadın haklarına ilişkin uluslararası hukuk belgeleri ve uygulanmasına dair örnekleri derleyen ve değerlendiren temel bir kaynak için bkz. *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Der. Gökçeççek Ayata, Sevinç Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010

çabanın ölçüsü, o hukuki rejimi kuran uluslararası antlaşmada (burada Sözleşme) tanınan ve korunan haklar ve özgürlüklere uygun bir davranışı gerçekleştirebilmek için o rejim ile bağdaşmayacak hukuki ve fiili her türlü durumu önlemek, ortadan kaldırmaktır. Kısaca o hukuki rejime dâhil olup ona hukuken uyma yükümlülüğü altında bulunan bir devlet olarak, bu bağlamda mevcut ya da potansiyel nitelikteki çelişkilerini önlemek, bertaraf etmek ve bu yönde hukuken ve fiilen etki yaratacak bir gayret içinde olmaktır.

Sözleşme ayrıca, her insan hakları düzenlemesi gibi yaşayan bir belgedir.¹⁵ Sözleşme'nin uygulanmasında, toplum, ekonomi, politika, kültür, tarih, çevre, güvenlik, vb. alanlarda doğabilecek etkilerin dikkate alınması ve koruma amacına uygun bir yaklaşımla yorumlanması bu karakterinin bir gereğidir. Bu dinamik yorum anlayışı, Sözleşme ve onun farklı maddelerindeki hak ve özgürlük alanlarının temel konusu ve amacı olan koruma ve onları geliştirme idealine hayatiyet kazandırılmalıdır.

Öte yandan, hukuk kuramı anlamında gerçekçi (*realist*) bir hukuk bakişiminin gereği de budur; zira hukuk dışında oluşan ve hukuku da etkileyen çok farklı faktörler tüm ilişkiler bakımından olduğu kadar Sözleşme ile kurulan hukuki rejim üzerinde de etkiye neden olur. Bu nedenle Sözleşme'den doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda, Sözleşme'de öngörülmeyen bazı gelişmelerin de Sözleşme ile kurulan rejimin hedeflerine uygun biçimde yorumlanıp söz konusu yükümlülük alanlarının kapsamı konusunda, ahde vefa ilkesi bakımından bir berraklık sağlanması önemlidir. Sözleşme ile kurulan bir antlaşma denetim organı (*treaty body*) olan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin¹⁶ (bundan sonra "Komite" olarak anılacaktır)¹⁷ başlıca işlevi budur.

BM insan haklarını koruma sistemi içinde yer alan koruma ve izleme mekanizmaları yapısal olarak ikiye ayrılır. BM Kurucu Antlaşması'na (*Charter*) dayanarak kurulan yapılar ve BM bünyesinde hazırlanmış temel insan

¹⁵ CEDAW, General recommendation No. 25: Article 4, paragraph 1, of the Convention (temporary special measures), 18 August 2004, para.3; CEDAW, General recommendation No. 28 on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 16 December 2010, para.1.

¹⁶ Bkz. Sözleşme, Madde 17.

¹⁷ Metinde, "Komite" belgelerine ilişkin atıflarda, Komite'nin özgün adına atfen "CEDAW" (Committee on the Elimination of Discrimination against Women) kısaltması kullanılacaktır. Ayrıca, aynı belgelere yapılan ilk atıfta tam başlık kullanılacak, sonraki atıflarda o belgeyi teşhis etmeye yeterli bir kısaltma yapılacaktır.

hakları antlaşmalarına dayanarak kurulan denetim ve izleme mekanizmaları (*treaty bodies*). Sözleşme ile kurulan Komite, o ikinci kategori mekanizmalara dahil bir yapıdır. Fakat BM insan hakları sistemine dahil tüm mekanizmaların birbirleriyle iletişimi ve hatta etkileşimi gerçeğini de dikkate alarak, Komite'nin de böyle bir işleyiş içinde olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Toplumsal cinsiyet

Bir uluslararası antlaşmanın başlangıç paragrafları onun konusu ve amacının berraklaştırılması bakımından, tek değilse de ilk bakılacak yerdir. Sözleşme'nin başlangıç kısmında, on bir ayrı paragrafta “erkeklerin ve kadınların haklarının eşitliği” (*equality of rights of men and women*) ibaresi vurgulanır. Bu doğru bir tercihtir fakat esasen, Sözleşme'nin hazırlandığı dönemde –Sözleşme'nin imzaya açılma tarihinin 18 Aralık 1979 olduğunu hatırlayarak— kadın haklarının tanınmasına ilişkin baskın görüşün bir yansıması olduğunu da teslim etmek gerekir: Cinsler arasında eşitlik.

Bu amaç, elbette temel hukuki bir önem taşır; hukuken saygı göstererek tanınmalı ve korunmalıdır. Fakat özellikle hukuk dışındaki disiplinlere ilişkin araştırmaların ve tartışmaların bir sonucu olarak, sadece biyolojik cinsiyet farklılıklarıyla sınırlı olmaksızın, “toplumsal cinsiyet” (*gender*) kavramı da bu Sözleşme'nin ve diğer insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar ve standartların koruma alanı içinde kabul edilir. Taraf Devletlerin yükümlülüğü, kadınlara etki eden sadece bireysel eylemler değil, fakat aynı zamanda hukuktaki, hukuki ve toplumsal yapılar ve kurumlardaki egemen toplumsal cinsiyet ilişkileri ve toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargıların ısrarcılığını da kapsamak zorundadır.¹⁸

¹⁸ CEDAW, General recommendation No. 2: Reporting by States parties, 12 April 1987, para. 5; CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 7. Acar ve Ertürk, özellikle Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'ndan sonra, “toplumsal cinsiyet” kavramının yaygın kullanılan, önemli bir analiz ve siyasa aracı haline geldiğini belirtirler. Feride Acar – Yakın Ertürk, “Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar”, *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar – Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan*, Der. Serpil Sancar, Cilt 1, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 298. Ayrıca bkz. Report of the Fourth World Conference on Women (Beijing, 4-15 September 1995), A/CONF.177/20/Rev.1. Türkiye bağlamında, toplumsal cinsiyet konusuna ilişkin disiplinlerarası temel bir kaynak için bkz. Hülya Durudoğan, *et al.*, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.

Sözleşme ile kurulan denetim organı Komite'nin bu konuya ilişkin ve bu bakışa dayanak oluşturan, Sözleşme'nin ilgili hükümleri dairesindeki yorumunu aşağıda aktarıyorum:

“Sözleşme sadece cinsiyet temelli ayrımcılığa atıfta bulunmasına rağmen, madde 1'in 2 (f) ve 5 (a) maddeleriyle birlikte yorumlanması gösterir ki Sözleşme kadınlara karşı toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı kapsar. “Cinsiyet” [sex] terimi burada erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farklılıklara atıfta bulunur. “Toplumsal cinsiyet” [gender] terimi kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak örülmüş kimlikler, öznitelikler ve rollere ve kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkiler ve erkeklerin lehine ve kadınların aleyhine güç ve haklar dağılımını sonuçlayan bu biyolojik farklılıklara toplumun toplumsal ve kültürel anlam vermesine atıfta bulunur. Kadınlar ve erkeklerin toplumsal konumlandırılması siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal, dinsel, ideolojik ve çevresel faktörlerce etkilenir ve kültür, cemiyyet ve cemaat tarafından değiştirilebilir.”¹⁹

Sözleşme'de toplumsal cinsiyet temelinde bir yoruma dayanak oluşturabilecek iki hüküm, yukardaki alıntıda da atıfta bulunulan Madde 2, bent (f) ve Madde 5, bent (a) hükümleridir. Her iki madde metnini aşağıda aktarıyorum:

“Madde 2 — Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü²⁰ ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

(...)

f) Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı”.

“Madde 5 — Taraf Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır:

¹⁹ CEDAW, General recommendation No. 28 (2010), para. 5.

²⁰ Madde 2 metninin ilk paragrafında kullanılan “her türlü” ibaresi özgün metinde şöyle düzenlenmiştir: “in all its forms”. Bu şekilde yapılmış bir çeviri hatalı olarak nitelenirse de, özgün metindeki anlamı tam olarak karşılamadığı ileri sürülebilir.

a — Her İki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek”.

Bu iki hükmün tahlilinde ve bunun Sözleşme uygulamasına yansıtılmasında, toplumsal cinsiyet bağlamında disiplinlerarası bakışın ve kazanımların katkısına muhtaç bir hukuki yorumun önemi büyüktür. Zira toplumsal cinsiyet kavramı, toplumu tabakalara bölme, kategorilere ayırma ve ayrımcılığı beslemeye elverişli gelenek, adet ve pratikler, vb. farklı uygulamaları kapsayan bir “toplumsal tabakalaşma”ya (*social stratification*) odaklanır; örneğin ırk, etnik kimlik, sınıf, yaş, cinsellik, engellilik, yabancılık, vb. başka tanımlar kullanılarak da yapılageldiği gibi.²¹ Bu konuda, özellikle hukuk, toplumsal yapı ve kültürel pratikler arasındaki ilişkileri ve etkileşimi inceleyen “hukuk ve toplum” (*law and society*) çalışmaları²² alanındaki araştırmaların hak koruma odaklı sonuçlara varacak katkılarından da yararlanılmasını önemli bulurum.

Dolayısıyla yukarda aktardığım, Sözleşme'nin o iki hükmü bağlamında Sözleşme'nin sadece cinsler arasındaki biyolojik cinsiyet eşitliği değil fakat toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından da Sözleşme hükümlerine riayet edilmesi, Taraf Devletlerin hukuki yükümlülüğüne dahil bir konudur. Sözleşme'nin Komite tarafından farklı mecralardaki ilişkilere uygulanmasında da ayrımcılık tahliline esas oluşturacak kavramsal çerçeve ve temellendirme, yine Sözleşme'deki o iki hükmün açtığı kapıdan girildikten sonraki keşifler sayesinde gerçekleştirilebilir.

Komite'nin uygulamasında, zaman içinde gitgide daha da belirginlik kazanan bu gelişmeye bağlı bir terminoloji kullanımını raporlar, Genel Tavsiye metinleri, nihai gözlemler, soruşturma usulleri, bireysel başvurulara yönelik kararlar gibi kaynaklarda görmek mümkündür.

²¹ Bu konuda bkz. CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 7 ve dipnot (2).

²² Örneğin bkz. Susan Silbey, “A Sociological Interpretation of the Relationship between Law and Society”, Der. Richard John Neuhaus, *Law and the Ordering of our Life Together*, William B. Eerdmans Publishing Company, 1989, s. 1-27; Law and Society Association, Çevrimiçi: <https://www.lawandsociety.org/> ve Law and Society Review, Çevrimiçi: <https://www.lawandsociety.org/lsr-history/> (Erişim: 25.11.2022).

Sözleşme, ilk maddesindeki “kadınlara karşı ayrımcılık” hükmü ve onu izleyen Madde 2-6 arasında düzenlenen, Sözleşme’nin uygulanmasına ilişkin genel hükümlerin ardından, Madde 7-16 arasındaki hükümlerle tanınan ve korunması amaçlanan on hak alanına ilişkin ayrıntılı hükümler içeren bir insan hakları antlaşmasıdır.²³ Sözleşme’nin ilk altı maddesi sonraki on hak alanına ilişkin maddeleri yatay kesen bir içerik ve etkiye sahiptir. Öyle yorumlanması ve uygulanması gerekir. Sözleşme’nin o ilk kategori hükümlerini Madde 24 hükmüyle birlikte okumak ve değerlendirmek gerekir ki, bu konuya daha sonra tekrar temas edeceğim.

Sözleşme’nin tümü bakımından önem arz eden, “kadınlara karşı ayrımcılık” ibaresinin anlamı ve kapsamı Madde 1 hükmünde şöyle tanımlanır:

“Madde 1 — İşbu sözleşmeye göre, "kadınlara karşı ayırım" deyimini kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.”

Komite, bu hükmeye dayanarak yapılacak bir yorum ve uygulamanın nasıl olması gerektiğine dair görüşünü şöyle ifade eder:

“Kadınlar ve erkeklere özdeş ya da tarafsızca muamelede bulunulması, eğer bu muamele kadınların karşı karşıya kaldığı, daha önceden var olan toplumsal cinsiyet temelli bir dezavantaj ya da eşitsizliğin tanınmaması nedeniyle kadınlar üzerinde bir hakkın uygulanmasının reddedilmesi sonucu doğuruyor veya böyle bir etkiye neden oluyorsa ayrımcılık oluşturabilir.”²⁴

O halde, bir Taraf Devletin Sözleşme’den doğan, “kadınlara karşı ayrımcılık”ın ortadan kaldırılması yükümlülüğü konusu nasıl ve hangi kapsamda değerlendirilmelidir?

Sözleşme’nin Madde 2 hükmü, diğer bazı hükümlerle birlikte bu hukuki yükümlülüğün kapsamına ilişkin gerçekçi ve “dinamik” bir yo-

²³ Bu bağlamda, “kadının insan hakları” teriminin kullanılması da yanlış olmaz.

²⁴ CEDAW, General recommendation No. 28 (2010), para. 5.

ruma²⁵ elverişli bir çerçeve çizer ve Taraf Devletlerin genel hukuki yükümlülüklerinin doğasını, karakterini belirlediğinden, Sözleşme'nin tam olarak yerine getirilmesinde hayati bir öneme sahiptir.²⁶ Sözleşme'nin Madde 2 ve Madde 5 arasındaki hükümleri bu çerçevede, “çekirdek yükümlülükler” (*core obligations*) olarak tanımlanabilir.²⁷

Daha açıklayıcı olmak için Madde 2 hükmünü aşağıda aktararak devam etmek istiyorum:

- “Madde 2 — Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayrıımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrıımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:
- a) Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili yasalara, henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı;
  - b) Kadınlara karşı her türlü ayrıımı yasaklayan ve gerekli yerlerde müeyyideler de ihtiva eden yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi;
  - c) Kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini tesis etmeyi ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığıyla kadınların her türlü ayrıma karşı etkin himayesini sağlamayı;
  - d) Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı;
  - e) Herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayrıım yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almayı;
  - f) Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı;
  - g) Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden bütün ulusal cezai hükümleri ilga etmeyi.”

Sözleşme'nin Madde 2 hükmünde yer alan ve Taraf Devletlerce izlenecek bu konuya ilişkin politikanın esaslarını belirleyen haklar, insan hakları hukuku uygulaması ışığında Taraf Devletin “minimum çekirdek yüküm-

²⁵ Sözleşme dinamik bir belgedir. Bkz. CEDAW, General recommendation No. 25, para. 3; CEDAW, General recommendation, No. 28, para.1.

²⁶ CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 6.

²⁷ CEDAW, General recommendation No. 28 (2010), *passim*.

lülükleri” (*minimum core obligations*) kavramı bünyesinde değerlendirilebilecek haklar olarak da nitelenebilir.²⁸ Ancak bu çerçevede bir yorumun savunulmasında, Sözleşme’nin Madde 2 ve 5 arasındaki hükümlerinin, Madde 1 hükmünün ışığında ve Madde 24 hükmüyle birlikte değerlendirilmesi gerekecektir.²⁹

Madde 2 metninin açılış cümlesinde yer alan, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kınanması ifadesi kadınlar bakımından, ayrımcılığa maruz kalmama hakkına “tanınarak, saygı gösterilmesi” beyanıdır. Bu hakkın elbette ilk kez bu Sözleşme ile tanındığı söylenemez; ancak bu Sözleşme ile kurulan hukuki koruma rejiminin mantığı gereğince böyle bir vurgu yapılabilir. Sözleşme’nin sonraki maddeleri (Madde 6 ve Madde 16 arasındaki hükümler), anılan yükümlülüğün özellikle hangi haklar bakımından korumayı kapsadığına dair hükümleri düzenler.

Madde 2 hükmünün ilk paragrafında, tanınan hakkın korunması yükümlülüğünün yerine getirilmesine yönelik politikanın niteliği ve yerine getirilmesiyle ilgili üç parametreye dayanan bir politika çerçevesi ya da hareket hattı belirlenir. Şöyle: “Her türlü ayrımcılığın kınanması”; bunun izlenmesinde “tüm uygun yollardan yararlanılması” ve bu uygulamanın “gecikmeksizin” yerine getirilmesi.

Madde 2 metninin ilk paragrafında, özgün metindeki “*discrimination...in all its forms*” ibaresinin karşılığında, resmi Türkçe çeviride “*her türlü ayrımcılık*” ibaresinin kullanılması tercih edilmiştir. Bunun anlamı, bu konuda Sözleşme’de sayılı ve sınırlı içerikte bir “ayrımcı davranışlar listesi”ne yer vermekten kaçınılması olarak okunabilir. Sözleşme’nin hazırlandığı dönemde teşhisi mümkün olmayacak yeni ayrımcılık biçimlerinin ortaya çıkabilme olasılığını dikkate alarak, Sözleşme’nin esasen zamana ve gelişmelere bağlı bir değerlendirmeye açık tutulması amaçlan-

²⁸ Bu konuda bkz. Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No.3: The nature of States parties’ obligations (art. 2, para.1, of the Covenant), 14 December 1990, para.10; CESCR, Substantive Issues Arising in the Implementation of International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 14: The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 11 August 2000, para. 43.

²⁹ CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 7. Madde 24 hükmü şöyle düzenlenmiştir: “*Taraf Devletler işbu Sözleşme ile tanınan hakların tam olarak gerçekleştirilmesi için ulusal seviyede gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt ederler.*”

mıştır.³⁰ Bu tercih, Sözleşme'nin, insan haklarını korumaya yönelik bir hukuki düzenleme olmasından doğan dinamik ve yaşayan bir belge olma karakterinin bir sonucudur. Ve gelecekte meydana gelecek gelişmeleri kestirmenin olanaksız olduğu öngörüsüyle isabetli bir tercihtir.³¹

Öte yandan, Sözleşme'nin yorumu ve uygulanması bağlamında, “kadına karşı tüm ayrımcılık biçimleri” ibaresinin bu şekilde bir yoruma açık tutulmuş olması, ahde vefa ilkesi bakımından, Taraf Devletlerin antlaşma hükümlerine iyiniyetle riayet etme yükümlülüğü ışığında dikkate alınmayı gerektirir. İnsan Hakları Komitesi'nin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (Madde 2) bağlamında yaptığı yoruma izleyerek, Taraf Devletler Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin Madde 26 hükmü (“*pacta sunt servanda*”) ile bağlantılı olarak, antlaşmadan doğan yükümlülüklere iyi niyetle riayet etmek, hükümlerine etki kazandırmak zorundadır.³²

Aynı maddede kullanılan, devletin tüm uygun (*appropriate*) yollar-
dan (ve araçlardan) yararlanmak suretiyle bu yükümlülüğünü gerçekleştirmesi ifadesi, devletin o amaçla başvuracağı araçlar ve davranış biçimi

³⁰ CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 8.

³¹ 6701 sayılı ve 6 Nisan 2016 tarihli Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun (TİHEK. Bkz. R.G. 20 Nisan 2016 – 29690), Madde 4 hükmü “Ayrımcılık türleri” başlığını taşır ve ilk fıkrasındaki açılış cümlesi şöyle düzenlenmiştir: “*Bu Kanun kapsamına giren ayrımcılık türleri şunlardır*”. Bu ilk cümlenin ardından dokuz bent halinde, o “ayrımcılık türleri” listesine yer verilir. Aynı bağlamda olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı 2021-2025* (Ankara, 2021) başlıklı çalışmada da TİHEK'in kadına karşı ayrımcılık bağlamında bir işlev yerine getirdiği belirtilir (bkz. *ibid.*, s. 49 ve s. 50). Dolayısıyla, anılan “ayrımcılık türleri” listesi kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması yükümlülüğü alanına da taşınmış olur ve ilgili kamu idareleri ve kurumların bu konudaki icrai faaliyet alanlarına yönelik bir çerçeve çizilmiş olur. TİHEK'in kuruluşuna dair bu yasa hükmüne hâkim olan yaklaşımın, anılan Bakanlıkça da böyle bir hukuki ve icrai bağın kurulmasına dayanak oluşturması, Sözleşme'nin yukarıda incelediğim Madde 2 hükmü ile bağdaşmayacaktır. Bu durumda, Anayasa Madde 90/son fıkra hükmü ışığında yoruma bağlı bir uygulama olasılığı düşünülebilirse de, bu durumda söz konusu olması gereken, bu çelişkinin antlaşma – kanun karşıtlığı bağlamında giderilmesidir. Bu bağlamda bir değerlendirmeye doğrudan yer vermemekle birlikte, uluslararası hak standartlarının önemini reddetmeyen bir çalışma için bkz. Emine Cin Karagöz, “Kadın-Erkek Eşitliği ve Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Türkiye Eşitlik ve İnsan Hakları Kurumu'nun Yetkileri”, *Yasama Dergisi*, Yıl 2016, Sayı 32, s. 21.

³² Bkz. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (United Nations, *Treaty Series*, vol. 1155, s. 331) ve Human Rights Committee, General Comment No. 31 (2004), para. 3.

bakımından bir esneklik, daha doğrusu başvurulacak yolların “uygun” olmasını gerektirir. Komite’ye göre, devlet, Sözleşme’den doğan bu yükümlülüğünü bu konuda hukuki, siyasi, ekonomik, idari ve kurumsal bir çerçevede kullanılabilecek araçlar sayesinde yerine getirecektir.³³

Günümüz insan hakları hukukunda geçerli olan hak ihlalleri tipolojisini göz önünde tutarak, kadınların karşı karşıya kalabileceği ayrımcılığın sadece devlet yetkileri kullanan kişiler ve kurumlardan (dikey ihlaller) değil, fakat devlet dışı aktörlerden (yatay ihlaller) de kaynaklanabileceğini dikkate almak ve Sözleşme’den kaynaklanan Taraf Devlet yükümlülüğünün kapsamını böyle okumak gerekir.

Sözleşme’nin Madde 2 ve Madde 3 hükümleri birlikte, birbirini pekiştirici bir anlam çerçevesi oluşturur. Madde 3 hükmü şöyle düzenlenmiştir:

Madde 3 — Taraf Devletler özellikle politik, sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda olmak üzere bütün alanlarda, erkeklerle eşitlik temelinde insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla, kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için yasal düzenleme dahil bütün uygun önlemleri alacaklardır.

Buna göre; Sözleşme’ye Taraf Devletler, kadınlara karşı ayrımcılığın kınanması; bunun her türlü (biçimdeki) ayrımcılığı kapsaması; bu yükümlülüğün gecikmeksizin yerine getirilmesi ve bütün alanlarda, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gerçekleşecek ayrımcılığa karşı, kadınların erkeklerle eşitlik temelinde insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmalarını ve kullanmalarını güvenceye alma yükümlülüğü altındadır.

İlerideki kısımlarda tekrar ele alacağım Taraf Devletin bir antlaşmadan doğan yükümlülükleri konusuna, burada kısaca değinerek devam etmek istiyorum. Sözleşme’nin Madde 2 ve Madde 3 hükümleri bağlamında ana hatları çizilen temel hukuki yükümlülük bileşkesi, insan hakları hukukunun haklar ve özgürlüklere dair paradigması ışığında daha da berraklaştırılabilir ve üç tip yükümlülük tanımı yapılabilir: Taraf Devletin haklar konusundaki saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü.

³³ CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 23.

Saygı gösterme yükümlülüğü – Taraf Devletler, kadınlarca medeni, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan eşit olarak yararlanılmasının doğrudan doğruya veya dolaylı olarak reddi sonucunu doğuracak yasalar, politikalar, düzenlemeler, programlar, idari usuller ve kurumsal yapıların meydana getirilmesinden kaçınmalıdır.

Koruma yükümlülüğü – Taraf Devletler, kadınların devlet dışı aktörlerin ayrımcılığına karşı korunması ve ayrıca örf ve adetten kaynaklanan ve cinslerden herhangi birinin daha aşağı veya üstünlüğü önyargısı ve bunun sürdürülmesine dair diğer tüm uygulamaları gerçekleştirmek, kadınlar ve erkekler için kalıplaşmış rollerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan doğrudan adımlar atmak zorundadır.

Yerine getirme yükümlülüğü – Taraf Devletler, uygun olan durumlarda geçici özel önlemlerin³⁴ kabulünü de kapsamak üzere, kadınlar ve erkeklerin *de jure* ve *de facto* eşit haklardan yararlanmalarını güvenceye almak üzere çok çeşitlilik arz eden adımlar atmak zorundadır.

Sözleşme'nin uygulanması bağlamında, bir uyumsuzluk ya da sorunun baş göstermesi durumunda, onun ilgili Taraf Devletin yukarıda anılan hangi kategori yükümlülüğü kapsamında ortaya çıktığının tespiti öncelikli bir sorumluluktur. Örneğin ilk kategori yükümlülük alanında (saygı) kasten veya ihmal sonucunda beliren bir Sözleşme'ye aykırılık durumunun gitgide o hakkın tanınmaması ya da daha ileri giden bir tavırla, ilgili kadının/kadınların o hakka sahip olmaya ehil olmadıkları gibi bir durumun baş göstermesi, uluslararası hukuk cephesinde yapılacak bir değerlendirmeyle emredici bir hukuk kuralı (*jus cogens*) statüsüne sahip "eşitlik hakkı"nın veya "ayrımcılık yasağı"nın ihlali derecesine varabilir. Aynı sonuç, bir ihlâl iddiasının yaygınlık, şiddet ve ağırlık derecesine bağlı olarak, diğer kategori yükümlülükler bakımından da söz konusu olabilir.

Erkekler ve kadınlar arasında eşitlik ilkesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine içkin olması gereken sorumluluk alanı, cinsiyet farkı gözetmeksizin, tüm insanların kendi gelişimlerini özgürce sağlayabilmeleri; kalıp yargılar, katı toplumsal cinsiyet rolleri ve önyargılardan arınmış bir şekilde seçimlerini yapabilmeleri ortamını sağlayacak bileşenlerin varlığı, etkisi ve buna karşı herhangi bir tehdidin önlenmesidir.

³⁴ "Geçici özel önlemler" (*temporary special measures*) ya da "daimi özel önlemler" (*permanent special measures*) konusuna, ileride daha ayrıntılı olarak temas edeceğim.

Kavram ikamesi tavrı ve “toplumsal cinsiyet eşitliği”

Burada kavramsal bir farklılığa dikkat etmek gerekiyor. Komite'nin açıkça vurguladığı üzere, Taraf Devletlerin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde kullanmaları beklenen kavramlar, münhasıran “kadınlar ve erkekler arasında eşitlik” veya “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramlarıdır. Örneğin “toplumsal cinsiyet hakkaniyeti” gibi bir kavram bu çerçevede bir yükümlülüğün yerine getirilmesi bağlamında kullanılamaz.³⁵ Sözleşme'de kabul edilen terminolojinin yerine bundan farklı terimlerin benimsenmesi ve kullanılması, kişisel bir dil tercihinin ya da akademik bir tartışmaya konu olabilir. Fakat Komite'nin görüşünü dikkate alarak belirtmek gerekir ki, Sözleşme hukuku ve uygulamasına etki edecek böyle bir kavram ikamesi kabul edilemez.

Bu şekilde, Sözleşme ile kurulan hukuki rejimin yapı taşlarını oluşturan terminolojinin türlü nedenlerle ama genellikle ideolojik, siyasal veya kurumsal yarar gözetilerek farklılaştırılması, Sözleşme hükümlerine iyi niyetle riayet etme yükümlülüğü ile de bağdaşmaz. İlk bakışta, böyle bir tavır ifade özgürlüğü kapsamı içinde değerlendirilebilirse de; bunun, Sözleşme uygulamasına farklı mecralarda sirayet edecek hukuki ya da fiili bir etkiye sahip olması kaçınılmazdır ve ihlâl kapısının açılmasını kolaylaştırır.

Bu tahlile esas oluşturan dil meselesi, soyut bir muhakemenin ötesinde, siyasi ve toplumsal hayata dair farklı ilişki biçimlerinde ve hatta, özellikle o ilişkilere yön vermeyi hedefleyen siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel, dinsel, ideolojik, vb. ayrışma halleri şeklinde de kendini gösterir. Bu durum, yukarıda temas ettiğim gibi, kadınlar ve erkekler arasında veya toplumsal cinsiyet bakımından “eşitlik” vurgusu taşıyan bir hak dilinin, değerlerin hayata geçirilmesi konusunda yetersiz kaldığı gibi bir karşı söylemi ön planda tutmaya çalışır ve böylece bazı ikame kavramlara dayanarak, hak temelli bir zeminden uzaklaşma olasılığı da güçlenir.³⁶

³⁵ Bu konuda bkz. CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 22. Acar ve Ertürk, *op.cit.*, s. 294.

³⁶ Böyle bir tartışma, “eşitlik” temelli bir dilin karşısında, “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramını yükselten bir dilin savunulması şeklinde, son yıllarda, Türkiye'de de baş gösterdi. Örneğin bkz. E. Sare Aydın Yılmaz, “A New Momentum: Gender Justice in the Women's Movement”, *Turkish Policy Quarterly*, Volume 3, Number 4, 2015, s. 107; Esra Gedik, “Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Türkiye'de Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi ve Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kavramı”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt 2, Sayı 4, 2015, s. 209. Ayrıca, daha farklı bir açıdan yapılmış bir analiz için bkz. Gülriz Uygur, “Toplumsal

Komite, Sözleşme yükümlülükleri gereğince Türkiye'nin sunduğu yedinci dönemsel raporla ilgili nihai gözlemlerine dair raporunda bu kavramsal ve dolayısıyla terminolojik meseleyi de Türkiye uygulaması bağlamında ve “*Kalıp yargılar ve zarar verici uygulamalar*” başlığı altında değerlendirmiştir.

Komite'nin görüşüne göre, bir Taraf Devlet olan Türkiye bakımından, “*endişeyle not etmek gerekir ki, Devlet makamları ve toplumda ataerkil davranışlar yükselişte ve toplumsal cinsiyet eşitliği açıkça ve artarak müphem bir şekilde tanımlanmış “toplumsal cinsiyet hakkaniyeti” ya da “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramlarınca zayıflatılmaktadır. Komite, geleneksel rollere bağlı kalmayan kadınlar hakkında yüksek düzeyde Hükümet temsilcilerinin, birçok defa, ayrımcı ve aşağılayıcı beyanlarda bulduklarına, ayrıca endişe duyarak dikkat çeker*”³⁷

Komite aynı raporunda, Sözleşme hükümlerine uygun olarak, kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan ataerkil tutumlar ve kalıpların ortadan kaldırılmasına dair kapsamlı bir strateji kabul etmesi için Türkiye'ye tavsiyede bulunur.

Türkiye uygulamasında, bu kavramsal çerçeve analizi bağlamında fakat sadece kavramsal sınırlar içinde tanımlanamayacak insan hakları hukukunun ana ereği karşısında, ondan farklı bir temellendirmeye dayanan ideolojik başka bir karşı söylem de dikkat çeker. Aşağıda, kısaca bu konuya ilişkin bazı uygulamalara yer verip değerlendirmek istiyorum.

2019 yılında, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın öncülüğünde, Adalet, İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları ve Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinden oluşan, özellikle kadına yönelik şiddet konusuyla ilgili bir Çalışma Grubu oluşturuldu. Mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri değerlendirildi ve alınması gereken tedbirler tespit edildi. Ve 2020-2021 yıllarına dair “*Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı*” hazırlandı. Bu Çalışma Grubu'na Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da dahil edilmesi, özellikle bu teşkilât mensuplarının konuyla ilgili bilgi edinmeleri ve yerine getirdikleri kamu hizmeti bakımından yararlı olabilir. Bu kamu idaresince sunulacak, konuya ilişkin faaliyetlere anılan

Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 4, 2015, s. 121. Karşı yönde bir görüş için bkz. Acar ve Ertürk, *op.cit.*, s. 294 ve s. 295, dipnot (23).

³⁷ CEDAW, Concluding observations on the seventh periodic report of Turkey (Adopted by the Committee at its sixty-fourth session (4-22 July 2016), 25 July 2016, para. 28.

Koordinasyon Planı'nda yer verilir ve bu bağlamda düzenlenecek, bazı hedef gruplara yönelik çalışmalar şöyle açıklanır: Belli kamu idareleri ve kamu kurumlarına yönelik seminerler düzenlenmesi, Başkanlığın üçer aylık hutbe ve vaaz planlarında bu konuya yer verilmesi, yaygın din eğitimi kapsamında Kur'an kurslarında eğitim gören 250.000 kadın kursiyere ve aynı kapsamda eğitim gören 60.000 öğrenciyeye seminerler düzenlenmesi, Diyanet TV ve radyo yayınları ile yerel TV ve radyo yayınlarında bu konulara yer verilmesi.

Bu bağlamda özellikle dikkat çekici olan husus, seçilen hedef gruplar ve bazı faaliyet konularıyla ilgilidir. Bu çerçevede, özellikle şu başlıklar altındaki faaliyetlere yer verilebilir: (i) "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinî Referanslar"; (ii) "Ailede Merhamet İstiyorum", (iii) "Ailede Merhametin Sağlanması ve Aile Fertlerinin Şiddetten Korunması". *İlk başlık*, er ve erbaşlar, polis ve bekçi adayları ile infaz koruma memurlarına, İŞ-KUR ve belediyelerin meslek edindirme kursiyelerine ve Kur'an kurslarında eğitim gören kadın kursiyelere yöneliktir. *İkinci başlık*, Kur'an kurslarında eğitim gören öğrencilere yöneliktir. *Üçüncü başlık* ise, Diyanet ve yerel TV ve radyo programlarına yönelik faaliyetleri kapsar.

Öncelikle bu faaliyetler çerçevesini insan hakları temelli bir yaklaşımla değerlendirmek gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilâtı dışındaki kurumlar ve çalışanları, kolluk kuvvetleri, infaz koruma memurları, İŞ-KUR ve yerel yönetimler için, din görevlileri aracılığıyla "dini referanslar" temelinde düzenlenecek faaliyetlerdeki yaklaşım ile "insan hakları hukuku" yükümlülükleri temelinde bir yaklaşımın bağdaşmazlığı, paradigmatik kaymaya neden olabilecek bir meseledir.

Aynı tartışma, "merhamet" kavramına odaklanan faaliyetler bakımından da geçerlidir. Bu kavram, insan hakları hukukunun konu ve amacını oluşturan, kişinin, haklarıyla tanımlanmış hukuki statüsünü ifade eden "güçlendirme" kavramıyla bağdaşmaz.

BM Özel Raportörü Yakın Ertürk'ün ifadesiyle, "*Kadınları korunmaya muhtaç, zayıf ve zavallı yaratıklar olarak gören mağdur-merkezli yaklaşımlar çözümlü merhamet gibi kişisel inisiyatiflerde bulur.*"³⁸ Hannah Arendt, merhamet kavramını acıma politikaları bağlamında değerlendirir: "*Merhamet, acımanın başka bir yola sapsın hali olabilir; fakat onun alternatifi dayanış-*

³⁸ Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*, s. 92.

madır. İnsanlar, merhamet ederek “les hommes faibles’e [güçsüz insanlarla] yönelirler” ama dayanışma sayesinde, bilinçlice ve duygulara kapılmadan, zulmedilen ve sömürülenlerle beraber bir çıkar ortaklığı kurarlar. (...) Ayrıca merhamet, bir duygulanım olmasından ötürü, kendi başına hissedilir ve bu, ona neden olan şeyin, yani başkalarının acı çekişlerinin yüceltilmesini de neredeyse kendiliğinde doğuracaktır.”³⁹

Bu kavramsal analiz ve çağdaş insan hakları hukukunun “güçlendirme” kavramı arasında bağlar kurmanın mümkün olacağını düşünüyorum. Bu şekilde bir temellendirmeyi esas alarak, yukarıda aktardığım *Koordinasyon Planı* bağlamında “merhamet” kavramına odaklanmış bir yaklaşım asimetrik bir ilişki biçimini ifade eder. Bu nedenle haklara sahip olup saygı gösterilmesini talep etme bilinci ve hakları koruma şiarı bakımından eşitlik hakkı ile bağdaşmaz. Kadınlar bakımından asimetrik bir toplumsal konumun ön kabul olarak tasavvur edildiği bir yaklaşımın ifadesidir. Bu nedenle, yukarıda temas ettiğim üzere, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik tartışmalarda “eşitlik” paradigmasından sapma eğilimine ilişkin örtülü bir dili ifade eden “hakkaniyet”, “adalet” gibi kavramları adeta “eşitlik hakkı” aleyhine, “toplumsal cinsiyet hakkaniyeti” veya “toplumsal cinsiyet adaleti” gibi kavramları öne çıkaran yaklaşımın sözcük dağarcığına, Komite’nin değerlendirmesini de göz önünde tutarak, “merhamet” kavramını da dahil etmek, bu yaklaşımın ve ona dayanan faaliyetlerin insan hakları hukuku yükümlülükleriyle bağdaşmayacağı vurgulamak gerekir.

Kesişimsellik ve “uygunluk gereği”

Yukarıda temas ettiğim konuyla da bağlantılı olmakla birlikte, sadece onunla sınırlı kalmayan bir diğer kavram “kesişimsellik”tir (*intersectionality*). Kesişimsellik kavramı da, sosyal bilimler literatürünün katkısıyla hem Sözleşme’ye uygunluk değerlendirmesi çerçevesinde “kadına karşı ayrımcılık” konularında hem de genel olarak ayrımcılık konularında günümüzün insan hakları hukuku kuramı ve uygulamasında dikkate alınması gereken bir parametredir. Kadına karşı, cinsiyet ve toplumsal cinsi-

³⁹ Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, Çev. Onur Eylül Kara, Seçme Eserler 7, İletişim, 2012, s. 114 ve s. 115. Ayrıca bkz. Nora Şeni, *Oryantalizm ve Hayırseverliğin İttifakı*, Çev. Elif Ertan, YKY, 2009, s. 69 ve devamı.

yet temelli ayrımcılık biri diğ erinden koparılamaz bir biçimde, kadınlar üzerinde etkisi olan diğ er faktörlerle bağlantılıdır. Örneğ in ırk, etnisite, din veya inanç, sağı lık, statü, yaş, sınıf, kast, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğı gibi.⁴⁰

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelinde bir ayrımcılık bu gruplara mensup kadınlara çok katmanlı bir şekilde ve erkeklere kıyasla daha farklı etki eder. Bu nedenledir ki, Komite'ye göre, Sözleşme'ye Taraf Devletler ayrımcılığ ın kesişimsel biçimlerini ve bunların, ilgili kadınlar veya kadın grupları üzerindeki ayrımcılıkla birleş en olumsuz etkilerini hukukten tanımalı ve yasaklamalıdır.⁴¹

Komite'nin, Taraf Devletlerin Sözleşme bağ lamındaki ahde vefa yükümlülüğ ünün aç ılanması olarak da tanımlanabilecek bu görüşü, aynı zamanda yine Sözleşme'den doğ an hukuki bir yükümlülüğ ün temel parametrelerinden olan, ayrımcılığ ın “büt ün biçimlerinin” kınanması yükümlülüğ ü (Madde 2) bağ lamında da değ er taş ır ve onun bir gereğ i olarak da düşünülebilir.

Sözleşme'nin Madde 2 hükmünde ayrıntılı olarak ana hatları belirlenmiş olan bu hukuki yükümlülüğ ün Taraf Devletlerce yerine getirilmesi konusu, aynı zamanda bu amaçla başvurulacak “uygunluk gereğ i” (*requirement of appropriateness*) ölçütünün karşılanması anlamına gelir. Burada, Madde 2 metninde bu konu bağ lamında kullanılan terimleri hatırlamakta yarar görüyorum. Şöyle: “Uygun araçlar”, “uygun yasalar”, “uygun yasal ve diğ er önlemler”, “tüm uygun önlemler”. Bu terimlerin bazıları metinde birkaç kez yinelenir.

Komite, Taraf Devletlerin hukuki yükümlülüğ üne yönelik olarak hazırladığı raporunda, Madde 2 bağ lamında kalarak, “uygun araçlar”, “uygun önlemler” ve “öteki uygun önlemler” e dair örneklemede bulu-

⁴⁰ CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 18. Ayrıca bkz. Patricia Hill Collins ve Sirma Bilge, *Intersectionality*, Second Edition, John Wiley & Sons, 2020; Hajer Al-Faham, Angeliq ue M. Davis ve Rose Ernst, “Intersectionality: From Theory to Practice”, *Annual Review of Law and Social Science*, Vol.15, 2019, s. 248. Kesişimsellik literatürünün bir klasiğı sayılan Crenshaw'un makalesini de burada anmak isterim: Kimberle Crenshaw, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum*, Vol.1989, Issue 1, Article 8, 1989, s. 139.

⁴¹ CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 18.

nur.⁴² Sözleşme’de kullanılan “ayrımcılığın tüm biçimleri” parametresini dikkate alarak ve bu ifadenin geleceğe matuf bir karaktere sahip olabileceği gerçeğini de göz ardı etmeksizin, “ayrımcılığın tüm biçimleri” olgusuna karşı geliştirilecek “uygun araçlar” ya da “uygun önlemler” alınması yükümlülüğünün de sayılı ve sınırlı bir listeye bağlanması mümkün değildir.

Bu konu, “uygunluk gereği” ölçütünü bir adım daha ileriye taşıyarak”, aslında uluslararası antlaşmaya taraf olan bir devletin o antlaşma hükümlerine iyi niyetle riayet etme ya da ahde vefa (*pacta sunt servanda*) yükümlülüğüne sadık bir davranışının sonucu olarak da değerlendirilebilir. Bu çerçevede, uluslararası hukuk bağlamında vurgulanması gereken başka bir husus daha var ki, şöyle açıklanabilir: Bir antlaşmanın, konu ve amacı doğrultusunda bir sonuç doğurmak üzere, “etkili” (*effective*) bir biçimde uygulanması sorumluluğu. Geleneksel antlaşmalar hukuku bağlamında yorum ve uygulanma temelinde belirlenen bu hukuki çerçeveye, insan hakları hukukunun bir katkısı olarak mütalaa edilebilecek, Taraf Devletin pozitif hukuki yükümlülüğünün yanı sıra, şu konuları da bu değerlendirmeye dahil etmek mümkündür: O antlaşmada öngörülmüş olsun ya da olmasın, ahde vefa bağlamında gerekli görülen önlemlere başvurma yetkisi; öncekilerle birlikte ve bağlantılı değerlendirilebilecek bir özen yükümlülüğü (*due diligence*) konusu ve hatta bir insan hakları antlaşmasının “yaşayan bir belge” (*a living instrument*) olma karakterinin anlamı ve işlevi.⁴³

Komite, Sözleşme’nin, etkisi olacak bir şekilde yerine getirilmesi gereğini, bir Taraf Devletin kendi yurttaşlarına ve toplumun diğer mensuplarına karşı, ulusal ve uluslararası düzeyde bir hesap verme biçimi olarak niteler.⁴⁴ İnsan hakları hukuku açısından yapılan bu yorumun demokrasi anlamında da değer taşıdığı tartışmasızdır; her ne kadar, bu

⁴² CEDAW, *ibid.*, para. 37-38.

⁴³ Bu konuda bir klasik kabul edilen, Lauterpacht’in genel uluslararası hukuk bakımından ele aldığı çalışması için bkz. Hersch Lauterpacht, “Restrictive Interpretation and the Principle of Effectiveness in the Interpretation of Treaties”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 26, 1949, s. 48. Bu konuda yeni bir çalışma için bkz. Georgios A. Serghides, *The Principle of Effectiveness and its Overarching Role in the Interpretation and Application of the European Convention on Human Rights (ECHR): The Norm of All Norms and the Method of All Methods*, Strasbourg, 2022.

⁴⁴ CEDAW, General recommendation, No. 28, para. 40.

BM Sözleşmesi'ne taraf olan 189 devletin⁴⁵ pek çoğunun demokrasi tanımından çok uzakta bulduklarını biliyorsak da.

Taraf Devletin Antlaşmaya Riayet Yükümlülüğü ve Alınacak Önlemler

Bir uluslararası antlaşmaya taraf olan devletin, Sözleşme hükümleri bağlamında, o antlaşmanın konusu ve amacına uygun bir uygulamaya sahip olması temel bir antlaşmalar hukuku kuralıdır. Türkiye, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları (*travaux préparatoires*) sırasında, Türkiye delegasyonu aracılığıyla oldukça etkin müzakereci bir devlet olarak davranmıştı. Bu çalışmalara dair Türkiye adına beyan edilen görüşler ve değişiklik önerileri hazırlık çalışmalarında sunuldu, tartışıldı. “Önlemler” konusu da buna dahildir. Dolayısıyla Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi gibi, düzenlediği alanda bir kaide antlaşma (*law-making treaty*) gücüne sahip bir kodifikasyon sürecinde, ilgili hukuka ilişkin olarak savunulan devlet görüşleri, o devlet bakımından, bir devlet uygulamasına (*state practice*) delâlet eden kaynaklar arasındadır. Bu nedenle bu hukuki atfa dair bazı ayrıntılara yer vermek istiyorum.

O hazırlık çalışmaları sırasında Türkiye, Finlandiya ile ortak bir önerge sunarak Taraf Devletlerin, antlaşmaların uygulanmasına ve antlaşmaya riayet edilmesine ilişkin taslak antlaşma metnindeki hükme, Taraf Devletlerin antlaşmanın konu ve amacını etkisiz kılacak bir sonuç çıkmasına yol açacak davranışlardan kaçınmalarına dair özel bir cümle eklenmesi teklifinde bulunmuştu.⁴⁶ Bu teklifin anlamı, hiç kuşkusuz, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin konu ve amacını etkili kılacak bir yükümlülük altında olmalarının vurgulanmasıdır. Antlaşma taslağının hazırlığı ile yetkilendirilmiş Özel Raportör raporunda böyle özel bir hükme yer vermişse de,

⁴⁵ Bu konuda bkz.

Çevrimiçi: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en (Erişim: 25.11.2022).

Öte yandan, bu Sözleşme'ye Ek Protokol'e taraf olan devlet sayısı 115'dir ki, Sözleşme'nin “etkililik” gereği ışığında uygulanması bakımından, bu durum dikkate alınması da önemlidir. Bkz. Çevrimiçi: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8-b&chapter=4&clang=_en (erişim: 25.11.2022).

⁴⁶ *Yearbook of the International Law Commission*, 1964, vol. II, s. 7.

Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC), bu yükümlülüğün taslak metindeki gibi, antlaşma hükümlerine iyi niyetle riayet edilmesi hükmünde içkin olduğunu savunmuştur.⁴⁷

Türkiye'nin aynı çalışmalar kapsamında, daha önceki bir diğer teklifi ise, antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir Taraf Devletin uluslararası hukuk bakımından sorumluluğunun doğacağına dair bir cümlede de ilgili taslak hükme eklenmesiydi.⁴⁸ Bu teklifi, ahde vefa ilkesi bağlamında düşünmek gerekirse, Türkiye'nin bu ilkeye riayet edilmesi konusunda ne derece ağır bir hukuki yükümlülüğe taraftar olduğunu söylemek mümkündür. Kısaca, bir hukuk oluşturan antlaşma olarak nitelenen ve uluslararası kamu düzeniyle yakından ilgili Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bağlamında, uluslararası antlaşmalarla kurulan hukuki bir rejime sadakat (ahde vefa ilkesi) konusundaki Türkiye yaklaşımının, oldukça güçlü bir biçimde ilkedan yana bir görüşün savunulması yönünde olduğu söylenebilir. Bu görüş, elbette hem Türkiye'ye karşı hem de Türkiye'nin kendi uygulamaları bağlamında, iki yönlü mütalaa edilmek durumundadır.

Bu genel antlaşmalar hukuku konularına temas ederek, Türkiye özelinde konuya ilişkin birer tarihi alıntı yapmanın nedeni, her ne kadar bu görüşler Sözleşme metnine yansıtılmamış olsa bile, bu tek taraflı hukuki görüşleri ifade eden beyanların, resmen Türkiye adına yapılmış olmasının, süregelen hukuki değerinin altının çizilmesiyle ilgilidir. Türkiye Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne taraf bir devlet değildir. Fakat aktardığımız bağlamda dile getirilen hukuki görüşler ve devlet uygulamasının süregelen bir değerlendirmeye birlikte uluslararası örf ve âdet hukuku açısından dayanak oluşturmaya elverişli bir başlangıç hattı çizdiği savunulabilir. Bu hukuki yaklaşım, CEDAW Sözleşmesi için olduğu kadar, diğer uluslararası antlaşmalar bağlamında yapılacak bir hukuki analiz bakımından da, ahde vefa ilkesine Türkiye'nin verdiği önemin bir göstergesi olarak, destekleyici ve güçlendirici birer referans oluşturabilir. Ve bu konuda ortaya çıkacak, aksi yöndeki hukuki yaklaşımlardan doğan tartışmalar bağlamında da, ilkedan yana güçlü bir hukuki argüman olarak savunulabilir.

⁴⁷ Bkz. Yürürlükteki Viyana Sözleşmesi metninde yer alan Madde 26 hükmü.

⁴⁸ *Yearbook of the International Law Commission, loc.cit.*

Özel önlemler

Sözleşme metninde kullanılan terimler içinde, ya tek başına veya farklı sıfatlarla birlikte yer verilen “önlemler” terimi sıkça kullanılmıştır. Örneğin “özel önlemler” (*special measures*) veya “geçici özel önlemler” (*temporary special measures*) terimleri gibi. Fakat Sözleşme’de, bu iki terim dışında da, bazıları özel olarak vasıflandırılmış olan “önlemler” terimlerinin kullanıldığı görülür.

Bu konu, Sözleşme’nin Madde 4 hükmünde düzenlenmiştir. Ve yukarıda temas ettiğim üzere, Taraf Devletin ahde vefa (*pacta sunt servanda*) yükümlülüğünün tam olarak ve etkili bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla başvurulabilecek hukuki araçlardan (*means*) biri “özel önlemler”dir. Bu Sözleşme hükmü, “geçici” ve “daimi” özel önlemlere dair bir normu düzenler.

Madde 4 hükmünü aşağıda aktarıyorum:

“Madde 4 — 1. Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınacak geçici özel önlemler, işbu Sözleşmede belirtilen cinsten bir ayırım olarak mütalâa edilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır; fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu tedbirlere son verilecektir.”⁴⁹

2. Anneliğin himayesi maksadıyla işbu Sözleşmede belirtilenler dahil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayrımcı olarak nitelendirilmeyecektir.”

Komite’nin de “geçici özel önlemler” başlıklı ve 25 sayılı Genel Tavsiye metninde vurgulandığı gibi⁵⁰, kadına karşı ayrımcılığın, fırsat ve uygulama eşitliğinin fiilen ve asli olarak sağlanmasına yönelik olarak sadece

⁴⁹ Madde 4, bent 1 hükmünün resmi çevirisinde, “önlem” sözcüğü kullanıldığı gibi, aynı anlama gelen “tedbir” sözcüğü de kullanılmıştır. Sözleşme’nin, antlaşmalar hukuku gereğince, bir antlaşmanın yorumunda dikkate alınması gereken metni, resmi çeviri değil özgün dillerdeki metinleridir (Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde 33). Buna göre, özgün İngilizce metinde, Türkçe resmi çevirideki farklı sözcüklerle ifade edilen Madde 4 metninde, sadece “measure” sözcüğü kullanılmıştır. Dolayısıyla, Türkiye uygulamasında, aynı maddeyle ilgili bu terim farkına bağli olarak, hukuki bir anlam farkı sorunu yaratmak yapaydır ve gereksizdir.

⁵⁰ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 8.

normatif bir çerçeve içinde kalma yaklaşımı yetersizdir ve bunun ötesine geçmek gerekir. Dolayısıyla “geçici özel önlemler”, daha önce de kısaca temas ettiğim üzere, Sözleşme’nin uygulanmasıyla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesi bağlamında başvurulması gereken hukuki bir araçtır. Böylece amaçlanan, bir yandan biyolojik cinsiyet farklılığına dair ayrımcılıkla mücadele politikalarıyla ilgilidir, öte yandan toplumsal cinsiyet bakışının da Sözleşme’nin yorumlanması ve uygulanmasındaki önemi ve etkisini ilgilendirir.

Komite, daha önce de temas ettiğim gibi, Sözleşme’nin Madde 1-5 ve Madde 24 hükümlerinin birlikte okunmasını, bu antlaşmanın asli yükümlülüğünü oluşturacak genel yorum çerçevesinin esası olarak değerlendirir.⁵¹ Aşağıda, Madde 24 hükmüne yer vererek devam etmek istiyorum:

“Madde 24 — Taraf Devletler işbu Sözleşme ile tanınan hakların tam olarak gerçekleştirilmesi için ulusal seviyede gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt ederler.”

Dolayısıyla Madde 4 hükmünde düzenlenen “geçici özel önlemler” aracı da aslında Taraf Devletlerin antlaşma hükümlerine iyi niyetle riayet etme davranışının ya da ahde vefa ilkesinin gereğinin yerine getirilmesine yönelik bir hukuki yükümlülük bağlamında düşünülmelidir.⁵²

Sözleşme’de yer verilen “geçici özel önlemler” kavramındaki “geçicilik” nitelemesinin bir diğer karakteristik nedeni, bu önlemlere başvurmayı gerektirecek durum ya da gelişmelerin önceden öngörülmesinin olanaksız olması, kısaca böyle bir olasılığın doğabilme potansiyelidir.

Fakat bu konuda, hukuken işlevi ve sonuçları farklı olan, terminolojik bir ayrıma dikkat çekmek gerekiyor. İnsan hakları hukuku bütüncül bir anlam ve kapsama sahiptir. Bu nedenle farklı insan hakları sözleşmeleri bağlamında yapılan yorumlar ve uygulamalar bir başka insan hakları sözleşmesinin yorumu ve uygulamasına da ışık tutabilir. Bu hukuki yaklaşıma atfen, Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin denetim organı CERD (*Committee on the Elimination of Racial Discrimination*) bünyesinde kabul edilen “özel önlemler”

⁵¹ Bkz. CEDAW, General recommendation, No. 28 (2010), para. 7.

⁵² Bkz. *supra*, dipnot (14).

konusuna ilişkin hukuki yorumlar CEDAW uygulamasına dair paralel konulardaki yorumlar bakımından da aydınlatıcı olur düşüncesindeyim.

CERD, 32 sayılı Genel Tavsiyesi'nde (2000), "özel/geçici önlemler" konusunda bir tanımda bulunur:

"Özel önlemler kavramı, koşullar bunu gerektirdiğinde, dezavantajlı grupların insan hakları ve temel özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmalarının güveneye alınması için tasarlanan geçici özel önlemlerin kabulü sayesinde Sözleşme yükümlülükleri uyarınca yasalar, politikalar ve uygulamalar kabul edilmesi ve yerine getirilmesinin sağlanması gereğini tamamlama ilkesine dayanır."⁵³

CERD'in aynı Genel Tavsiye metni ışığında "önlem" (*measure*) kavramı, çok geniş kapsama dahil bir konu olarak kabul edilmelidir. Yasama, yürütme ve idare sahası, mali ve düzenleyici işlemler konusu, her düzeydeki devlet aygıtları, planlar, politikalar, programlar ve çalışma, barınma, eğitim, kültür gibi alanlarda kurulan öncelikli rejimler, kamusal hayata katılım, vb. önlemler, tüketici bir liste şeklinde olmasa da bu kapsamda yer alır.⁵⁴

Yukarda daha genel ve kavramsal bakımdan bir giriş yapmaya çalıştığım özel/geçici önlemler yelpazesi ya da Sözleşme bağlamında irdelenmekte olan bu hukuki çerçeve, bütüncül bir uygulamayı gerektiren, kadınlar ve erkeklere eşit muamelede bulunulması gibi, mutlak anlamda biçimsel bir hukuki yükümlülüğün ötesine geçer. Başka bir deyişle "eşit muamele" ölçütü gerekli fakat yeterli olmayan koşul olarak da nitelenebilir. Bu konuda Taraf Devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik merkezi önemdeki yükümlülüğü, Komite'ye göre üçlü bir bileşke halinde açıklanmalıdır.⁵⁵

Üçlü bileşke şöyle açıklanabilir ki, aslında insan hakları hukuku paradigması bakımından bilinen bir hukuki çerçevedir: Taraf Devletlerin, kadınların hukuk önünde doğrudan ya da dolaylı bir biçimde ayrımcılığa maruz bırakılmasının önlenmesi (*saygı gösterme, tanıma*

⁵³ CERD, General Recommendation No. 32: The meaning and scope of special measures in the International Convention on the Elimination of Racial Discrimination, 24 September 2009, para. 11.

⁵⁴ *Ibid.*, para. 13 ve CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 22.

⁵⁵ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 7.

yükümlülüğü); Taraf Devletlerin, somut ve etkili politikalar sayesinde, kadınların *de facto* pozisyonlarının geliştirilmesi (*koruma yükümlülüğü*); Taraf Devletlerin, baskın toplumsal cinsiyet ilişkileri ve sadece bireylerce ve münferit eylemler sonucunda değil fakat hukukta ve hukuki ve toplumsal yapılar ve kurumlardaki, kadınları etkileyen toplumsal cinsiyet temelli geleneksel dirence karşılık vermeleri (*yerine getirme yükümlülüğü*).

Sözleşme'yi, genel hukuki hatlar dahilinde değerlendirmek gerekirse, kadınlara, erkeklerle "eşit bir başlangıç hattı" belirlenmesini hedeflediği söylenebilir. Fakat bu saptama, Sözleşme'nin konu ve amacının tam olarak yerine getirilmesi bakımından yetersiz kalır. Bu hak çevresini güçlendirici bir ortamın sağlanması suretiyle "sonuçlarda eşitlik" amacına erişilmesi de elzemdir ve zaruridir.⁵⁶ "Başlangıç hattında eşitlik" ilkesi doğru ve gerekli bir yaklaşım olsa da tamamlanmaya muhtaçtır; her anlamda, varılacak "sonuçlarda eşitlik" ilkesiyle tamamlanma gereği Sözleşme'ye riayet etme yükümlülüğü bakımından özenle yerine getirilmelidir. "Sonuçlarda eşitlik" kavramı, mantıken *de facto* ya da maddi eşitliğin⁵⁷ doğal bir sonucudur.⁵⁸

Komite'nin bu analizi, insan hakları hukukunun temel işlevlerinden birini oluşturan bireyin, hakları (ya da hukuk) sayesinde güçlendirilmesi (*empowerment*) şiarının Sözleşme'ye özgü konu ve amacın ışığında somutlaştırılmış olmasının ve dolayısıyla Sözleşme'ye taraf devletlerin hukuki yükümlülük alanının bir açıklaması olarak da okunabilir.

Komite'nin görüşü ve insan hakları hukukuna dayanan bu analizin ışığında, Sözleşme bağlamında özel ve somut bir soruna ilişkin olarak "geçici özel önlemler" in uygulanmasına yönelik bir talep, aynı zamanda Taraf Devletlere Sözleşme hükümlerine iyi niyetle riayet etme yükümlülüğünün gereklerini hatırlatan bir uyardır; saygı gösterilmesi ve korunması gereken bir hakkın tam olarak yerine getirilmesine bir davet, kısaca hakkın etkili olarak korunması talebi olarak mütalaa edilmelidir. Fakat bu yönde bir uyarı, "yeni bir hak tanımı" olarak nitelenmekten çok

⁵⁶ *Ibid.*, para. 8-9.

⁵⁷ "Maddi eşitlik" (*substantive equality*) kavramı konusunda bkz. Ulaş Karan, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasası*, Oniki-levha, 2017, s. 42-51.

⁵⁸ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 9.

mevcut Sözleşme'den doğan yükümlülüğün bir gereğidir ve o çerçevede hukuki bir talebe konu olabilir.⁵⁹

Bir insan hakları antlaşması bağlamında “geçici özel önlemler”e başvurma gereğinin olması dışında, antlaşmanın uygulanmasına yönelik bazı “genel sosyal politikalar”ın kabulü veya antlaşmanın yerine getirilmesiyle ilgili diğer “genel koşullara dair hükümler”e başvurulması da söz konusu olabilir. Bu farklı durumlar, kapsamı ve hedefleri bakımından kavramsal bir karmaşaya fırsat vermeksizin kullanılmalıdır.⁶⁰

Negatif ve pozitif yükümlülükler ve özel önlemler

İnsan hakları hukukunda, yaygın fakat bugün artık başlı başına yeterli sayılamayacak bir ayrıma atfen, CEDAW için de geçerli olmak üzere, antlaşmaya taraf olan bir devletin negatif ve pozitif yükümlülüğü vardır. Fakat bir diğer açıdan ve eleştirel bir yaklaşımla bu negatif-pozitif yükümlülük ayrımının kendisi de sadece bir yapmayapmama yükümlülüğüyle çevrelenmiş sayılamaz. Negatif ve pozitif yükümlülükler bağlamında bir korumanın sağlanması için devletin yükümlülük sahasında, sadece haklara yönelik ve öncelikle devlet olmak üzere, farklı aktörlerden doğabilecek bir müdahaleye karşı hakları “koruma” ya da negatif bir yükümlülüğün yerine getirilmesi değil, fakat haklara yönelik bir müdahaleyi “önleme” ediminin gerçekleştirilmesi doğrultusunda bir altyapı veya mekanizmanın kurulması ve etkili kılınmasına dair pozitif bir yükümlülüğün yerine getirilmesi de şarttır. Hatta, özellikle kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından, “koruma-önleme” denkleminin, negatif ya da pozitif bir yükümlülük ayrımının karşısında, öncelikli bir yükümlülük konusu oluşturacağı savunulur.⁶¹

⁵⁹ Öğretide, geçici özel önlemler konusunu, bir hakkın etkili olarak yerine getirilmesi talebi olarak değil fakat bir sosyal politika konusu olarak değerlendiren bir görüş de var. Bkz. Adeno Addis, “Chapter 12: Special Temporary Measures and the Norm of Equality”, Tulane University School of Law, Public Law and Legal Theory Accepted Paper Series No. 15-12, 2015, s. 317.

⁶⁰ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 19 ve para. 25; CERD, General Recommendation No. 32 (2009), para. 14 ve para. 15.

⁶¹ Henry J. Steiner ve Phillip Alston, *International Human Rights in Context – Law, Politics, Morals*, Second Ed., Oxford University Press, 2000, s. 183.

Dolayısıyla, Sözleşme bağlamında alınacak “özel önlemler” konusunu irdelerken, çağdaş insan hakları hukukundaki bu iç dinamizmin ayır-
dında olunması gerekir. O dinamizm gereği, sadece hukukun uygulan-
masına ilişkin değildir, hayatın kendisinden de kaynaklanır. Bu nedenle
hakları koruma yükümlülüğüne, sadece pozitif-negatif yükümlülükler
tanımının bilinen anlam sınırları içine hapsolmadan bir anlam kazandı-
rılması önem taşır. Çok farklı faktörlerin etkisi altında meydana gelebi-
lecek algılar, düşünme kalıpları, değerler farklılaşması, önyargılar, örf ve
âdet gibi etki alanları bir Taraf Devlet yükümlülüğünün tam olarak yerine
getirilmesi, son tahlilde ahde vefa ilkesine riayet anlamına da gelecek bir
sorumluluk tavrı, haklara gösterilecek saygının -dolayısıyla hakları koru-
manın- güçlendirilerek artırılması, geliştirilmesi anlamına gelir.

Öte yandan, bir Taraf Devletin, antlaşma hükümlerinin yerine getiril-
mesindeki “pozitif yükümlülüğü” ile Sözleşme bağlamında uygulanması
gerekten “önlemler” kavramlarının birbirinden ayrı tutulmasına gerek ol-
duğunun ayırında bir özen yükümlülüğü tavrı da göz ardı edilemez.⁶²

Bu kavramsal analizi “pozitif yükümlülük” ve “özel/geçici” önlemler
bağlamında bir değerlendirmeye sürdürmek gerekiyor. Şöyle: “Özel ön-
lemler”, genel pozitif yükümlülüklerden daha farklıdır.⁶³ Genel pozitif
yükümlülükler, Taraf Devletin antlaşmaya taraf olmasından kaynaklanan
bir yükümlülük alanındadır. Antlaşmanın konusu ve amacı bağlamında
antlaşma hükümlerine iyi niyetle uyulması yükümlülüğünün tüm taraf-
lar açısından kolaylaştırıcı olmasını sağlayacak politikaların kabulünü ve
uygulamaların gerçekleştirilmesini hedefler.

Sözleşme'nin Madde 4 hükmü bağlamında geçici özel önlemler uy-
gulaması, bunlardan yararlanacak olan kişiler veya toplum kesimleri
bakımından lehe haklar veya özgül (*specific*) haklar tanınması anlamına
gelmez. Bu nedenle Sözleşme kapsamında tanınan ve korunan hakların
yerine getirilmesinde dezavantajlı durumda bulunan, başka bir deyişle
Sözleşme ile kurulan koruma rejiminden yararlanmada nesnel ve makûl
engelleri olan kişiler, gruplar ve toplum kesimleriyle sınırlı, “geçici” bir

⁶² *Ibid.*, s. 181. Acar ve Ertürk, devletin pozitif yükümlülüğü kavramının “özen
yükümlülüğü”nü de kapsadığı görüşünü savunurlar, bkz. Acar ve Ertürk, *op.cit.*, s.291 ve
Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*, s. 75.

⁶³ CERD, General Recommendation No. 32 (2009), para. 14.

işleve sahip kabul edilen önlemlerdir.⁶⁴ Bu nedenle bu kategori özel önlemlere başvurulup, Sözleşme'deki ifadeyle, buna gerek duyulan o alanda “fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu tedbirlere son verilecektir.” Bilindiği gibi, devletin bir insan hakları antlaşması bağlamındaki pozitif yükümlülüğü böyle bir “geçicilik” vasfından öte, antlaşma yürürlükte olduğu sürece süreklilik arz eden bir yükümlülüktür.

Bu kavramsal terminoloji farklılığına yansıyan geri plandaki ayırt edici ölçüt, elbette zaman faktörüyle de ilgilidir. Bunun en belirgin önceliği, fırsat ve uygulama eşitliğinin sağlanmasını, gecikmeksizin, ivedilikle yerine getirmeye yönelik, hızlandırıcı bir işleve sahip olmaktır.⁶⁵ Diğer yandan, “geçici özel önlemler” aracı, Sözleşme ile tanınan haklar bağlamında, bundan önceki paragrafta belirttiğim gibi, giderilmesi gereken sorunun halli ve istenilen amaca ulaşılmasıyla sona ermesi amaçlanan bir “geçicilik” karakteri taşır. Bu tür önlemlere kalıcı bir etki sağlamaya çalışmak, Sözleşme'nin tüm ilgili hak sahiplerine eşit olarak uygulanmasını zedeler ve hukuki koruma rejiminin sarsılmasına yol açar. “Geçici özel önlemler” dışındaki önlemler veya yükümlülükler, özellikle Taraf Devletlerin antlaşma bağlamındaki negatif-pozitif yükümlülüğü, genel antlaşmalar hukuku bağlamında ve ahde vefa ilkesi gereğince, “geçici” değil fakat “daimi” (*permanent*) bir nitelik ve işleve sahiptir. Dolayısıyla bu kategori yükümlülüklerle bağlantılı önlemler, zaman bakımından, Sözleşme'ye taraf bir devlet olma statüsüne paralel olarak, kalıcı bir işleve sahip kabul edilmelidir ve Sözleşme'nin bütünü bakımından dikkate alınmalıdır.

Bu kavramsal ve terminolojik analizi Komite'nin konuyla ilgili görüşünü aktararak daha da netleştirmek mümkün olabilir. Komite'ye göre, Sözleşme bağlamında “kadınların ve kız çocuğunun medeni, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının garanti edilmesi amacıyla, onlar için onurlu bir hayat ve ayrımcılık yapmamayı güvenceye almak üzere tasarlanmış genel koşullara dair bir hüküm geçici özel önlemler olarak adlandırılmaz.”⁶⁶ Adlandırılmaz; çünkü bu bağlamda bir hukuki yükümlülük Taraf Devlet için geçici bir yükümlülük değil, yukarıda belirttiğim gibi, o devletin antlaşmaya taraf olma statüsünün doğal bir sonucu olarak süreklilik arz eden bir yükümlülüktür.

⁶⁴ *Ibid.*, para. 15.

⁶⁵ Bkz. Sözleşme, Madde 2, bent 1.

⁶⁶ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 19.

Aynı şekilde, yukarda değindiğim, “kesişimsellik” ilkesi bağlamında sorumluluk taşıyan bir uygulamayı da hatırlatmak gerekir.⁶⁷ Sözleşme kadınlar ve erkekler bakımından bir “eşit başlangıç” hattı belirlemiş olsa da bireysel ya da grup olarak kadınların o “eşit başlangıç” hattından hareketle “eşit fırsatlar ve uygulamalara” sahip olma amacına erişmeleri, toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal, çevresel, vb. türlü nedenlerden ötürü tam olarak yerine getirilmeyebilir. Başka bir ifadeyle bu konuda, sadece kadınlar ve erkekler arasında “eşit sonuçlar” elde edilecek bir hedefe varılması önemlidir fakat bu yeterli olmayabilir. Taraf Devletçe, bu anlamda bir yetersizliğin giderilmesi, Taraf Devletlerin zaten antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerinin bir gereğidir ve geçici özel önlemler dahilinde yer almaz.

Sözleşme’nin “özel önlemler”e ilişkin Madde 4, bent 2 hükmü de bu farkı dikkate alan tematik bir çerçeve içinde tasarlanmıştır. Şöyle: “Anne-*liğin himayesi maksadıyla işbu Sözleşmede belirtilenler dahil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayrımcı olarak nitelendirilmeyecektir.*” O konudaki yükümlülük gereğince yerine getirilecek işlemler ya da eylemler “geçici” değil sadece “özel önlemler” (*special measures*) olarak adlandırılmıştır. Bu tanım, Sözleşme’nin Madde 4, bent 1 hükmündeki “geçicilik” karakterinin karşısında, “daimi” veya “kalıcı” olarak tanımlanmaya müsait bir özel önlemler kategorisini ifade eder. Bu kategori önlemler kadının üreme haklarının da dahil olduğu, “fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman son verilebilme” kaygısının öncelik taşıdığı “geçici” nitelikteki önlemlerden farklıdır.

Bu konuyu biraz daha açabiliriz. Taraf Devletlerin, kadının üreme sağlığı hakları bağlamındaki yükümlülüğü, Sözleşme’nin konu ve amacı içinde yer alan, Sözleşme’ye içkin bir koruma alanıdır. Diğer bir ifadeyle Sözleşme’nin kurduğu hukuki eşitlik rejimi gereğince gerçekleştirilen uygulamalardan yararlanan hak sahibi kadınların farklı nedenlerle *de facto* bir eşitsizlik içinde bulunmaları mümkündür. Sadece yürürlükteki hukuktan değil fakat hukuk dışındaki çok farklı alanlardan doğabilecek bazı faktörler, daha önce de temas ettiğim gibi, *de facto* bir eşitliğin sağlanmasına engel oluşturabilir. Bu nedenle uygulanması gereken “özel önlemler”in de farklı içerik ve etkiye sahip olmaları kaçınılmazdır.

⁶⁷ Bkz. *supra*, dipnot (40).

Bu kategori, “özgül” (*specific*) haklar olarak da tanımlanabilir. Fakat öte yandan, “daimi insan hakları”ndan yararlanmaya hakkı olan kişi ve gruplara özgü “özel önlemler” kabulü de mümkündür.⁶⁸ Nitekim Sözleşme’nin Madde 4 hükmünün bu paragrafta aktarıp irdelediğim hükmü de bunu söyler.

Böyle bir yorumun, Sözleşme’nin konu ve amacı ışığında, iki ayrı cephesine özellikle dikkat çekmek gerekir. Bunlardan ilki, Sözleşme’nin Madde 4, bent 2 hükmündeki “annelik” kimliğinin temelindeki asıl ayırt edici unsurun “biyolojik cinsiyet” ile ilgili olmasıdır. Sözleşme’nin o hükmünde de vurgulandığı gibi, hükmün bu anlamda daha geniş bir kapsama sahip olma potansiyelinin farkında olunması, kategorik olarak “biyolojik cinsiyet” kimliğinin dikkate alınmasına bağlı bir durumdur. İkinci cephe ise, Sözleşme’nin tümü bakımından da dikkate alınması şart olan “toplumsal cinsiyet” kimliğiyle bağlantılıdır. Bu alana özgü ve sadece hukuki çerçeve ile sınırlanmamış fakat ona etki eden veya etme potansiyeli bulunan faktörler Sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesi üzerinde olumsuz bir etkiye neden olabilir. Her iki kategori “kimlikler” bağlamında da, söz konusu “özel önlemler”e başvurulması mümkündür.

Fakat büyük ölçüde hukuk alanı dışında gelişip yaygınlaşmış ve Sözleşme düzeninin olması gerektiği gibi yerine getirilmesine engel oluşturan olgular ancak doğru bir yöntemle ve isabetle saptanmış veriler ve bulgular ışığında teşhis edilmeyi gerektirir.⁶⁹ Madde 18 bağlamında Taraf Devletlerce hazırlanacak dönemsel raporlarda da, aynı zamanda, “Sözleşme yükümlülüklerinin gerçekleştirilmesini etkileyen faktörler ve güçlükler”in belirtilmesi gerektiği için söz konusu olgulara dair verilebilir çalışmasının, bu raporların dışında gerçekleştirilecek bir mecrada kurulması değer taşır.

Komite’nin, Sözleşme’nin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin Genel Tavsiyeleriyle gelişen ve Taraf Devletlerin dönemsel raporlarına dair değerlendirmelerine de yansıyan bir ekseninde, “özel önlemler” teriminin daha tematik bir içeriğe vurgu yapılarak, Komite tarafından çok farklı özel önlem biçimlerine dikkat çekildiğini belirtmek gerekir. Çeşitlilik arz eden bu özel önlemler yelpazesi, öte yandan, bu hukuki araçlar

⁶⁸ CERD, General Recommendation No. 32 (2009), para. 15.

⁶⁹ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para.35

sayesinde Taraf Devletlerin ahde vefa yükümlülüğü alanına da ışık tutan bir yönlendiriciliğe de sahiptir diye düşünüyorum.

Aşağıda, Komite'nin çok farklı konulara ilişkin tüm Genel Tavsiye metinlerini göz önünde tutan bir derleme yaparak, bu çeşitliliği gösteren “özel önlemler” kategorisine ilişkin, adı konulmuş, tematik örneklere yer vermek istiyorum:

Afet riskinin düşürülmesi ve uyarılma önlemleri, cezalandırıcı önlemler, çeşitlilik arz eden önlemler, destekleyici önlemler, disiplin önlemleri, duyarlı önlemler, düzenleyici önlemler, eğitsel – toplumsal – kültürel önlemler, etkili önlemler, etkin önlemler, gerekli önlemler, geri kazanma ve yeniden bütünleşme önlemleri, güçlü önlemler, güvenlik önlemleri, hukuk ve politika önlemleri, hukuki ve hukuk dışı hesap verebilirlik önlemleri, iklim değişikliği önlemleri, iklim değişikliği ve afet riskinin düşürülmesi önlemleri, insan trafiğine karşı önlemler, iyileştirici önlemler, izleme önlemleri, kemer sıkma önlemleri, koruma önlemleri, kurumsal önlemler, olağanüstü önlemler, olumlu önlemler, onarıcı önlemler, önleyici önlemler, özgül önlemler, özel önlemler, politika önlemleri, tasarlayıcı önlemler, topluluk/toplum temelli önlemler, toplumsal cinsiyet ilintili iklim değişikliğinin azaltılması ve uyarılma önlemleri, toplumsal cinsiyete duyarlı önlemler, toplumsal mobilizasyon önlemleri, toplumsal önlemler, uygulanabilir önlemler, uygun önlemler, uygun hukuki önlemler, yasal önlemler, yeterli kapasite arttırıcı önlemler, yönetim önlemleri, zorlayıcı yerine getirme önlemleri.

Bu konuya son verirken, CERD'in 32 sayılı Genel Yorumu'nda yaptığı önemli bir kavramsal ayrıma değinmek, CEDAW bağlamında yapılan yorumlar konusunda da aydınlatıcı olur. CERD, “özel önlemler, belli kategorilerdeki kişi ve topluluklarla ilgili özgül haklar [specific rights] ile karıştırılmamalıdır”⁷⁰ görüşünü savunurken, diğerleri yanında, kadınların erkeklerden biyolojik farklılıkları sebebiyle, hamilelik izni düzenlemeleri gibi, erkeklerle aynı muameleyi gerektirmeyen kadın haklarını da örnek gösterir.⁷¹ Bu görüş ve verilen örnek, yukarıda irdelediğim ve geçici özel önlemlere değil, sadece “özel önlemler”e yer veren, CEDAW Madde 4, bent 2 hükmüyle paraleldir. CERD'e göre bu haklar, BM ve ona bağlı ku-

⁷⁰ CERD, General Recommendation No. 32 (2009), para. 15.

⁷¹ CERD, *loc.cit.* Ayrıca bkz. CEDAW General Recommendation No. 25 (2004), para. 16.

rumlar bünyesinde kabul edilmiş olanlar dahil, insan hakları belgelerinde tanınmış daimi haklardır. Dolayısıyla, Taraf Devletler kendi uygulamalarında, özel önlemler ve daimi insan hakları arasındaki ayrımların özenle farkında olmalıdırlar. Özel önlemler ve daimi haklar arasındaki ayrım, daimi haklara sahip olanların ayrıca özel önlemlerden de yararlanabilecekleri anlamına gelir. CEDAW, Madde 4, bent 2 hükmünün konusu ve amacı da aslında tam budur. Fakat bu konuya ilişkin bir değerlendirmede, örneğin azınlıklara ve yerli halklara tanınan haklar ile bu kategori arasındaki farkın ayırdında olunması da şarttır.⁷²

Anayasa, Eşitlik ve Özel Önlemler

2004 ve 2010 Anayasa değişiklikleri ve tartışmalar

Kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması bağlamında, Anayasa’da 2004 yılında yapılan ve “Kanun önünde eşitlik” başlıklı Madde 10 hükmüne ilişkin değişiklik teklifi ve o konuda TBMM bünyesinde yapılan hazırlık çalışmaları ve tartışmalar, geçici olsun ya da olmasın, “özel önlemler” meselesinin de Meclis görüşmelerine yansımaya neden olur.

Anayasa’nın, 1982 yılında kabul edilen ilk metninde, Madde 10 hükmü şöyle düzenlenmişti:

“X. Kanun önünde eşitlik

MADDE 10. — Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”⁷³

Bu hükmün açılış cümlesindeki “Herkes” sözcüğü genel ve kapsayıcı bir anlama sahip olsa da, özellikle kadınlar ve erkekler arasında eşitliğin sağ-

⁷² CERD, *loc.cit.* Örneğin bkz. CEDAW General Recommendation No. 25 (2004), para. 19 ve Human Rights Council, Report of the independent expert on minority issues, Gay McDougall: Recommendations of the Forum on Minority Issues on rights to education - Addendum (15 and 16 December 2008), A/HRC/10/11/Add.1 (2009), para. 12.

⁷³ R.G. 9 Kasım 1982 – 17863.

lanması bakımından, bu hükmün açabileceği eşitlik kapısı sadece “cinsiyet” terimi üzerinden geliştirilecek bir yoruma bağlıydı. “Cinsiyet” terimi bakımından, eşitliğin hukuken ve fiilen gerçekleştirilmesi yükümlülüğü gibi, hakkın korunması ve geliştirilmesi açısından önem taşıyan bir parametre de aynı yaklaşıma bağlı olmak zorundaydı.

2004 Anayasa değişiklikleri kapsamında⁷⁴, diğerleri yanında, bu konuya da öncelik verilmesinin geri planındaki asıl siyasi etki, 1999 yılında, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) tam üyelik adaylığının kabul edilmesiydi. Bu hedefe yönelik olarak ilgili hak standartlarına uyumun gerçekleştirilmesi ve standartların yükseltilmesi bekleniyordu. Nitekim Anayasa’nın Madde 10 hükmünün değişikliğine dair kanun teklifinin Madde 1 gerekçesinde, bu değişikliği gerektiren temel dinamikler şöyle tasvir edilmiştir:

“2003 Katılım Ortaklığı Belgesinde, Türkiye’nin taraf olduğu ilgili uluslar arası sözleşmeler doğrultusunda cinsiyete göre ayırım yapılmaksızın, tüm bireylerin insan haklarından ve temel hürriyetlerden hukuken ve fiilen tam olarak yararlanması teminat altına alınması beklentisi”. Buna ek olarak, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının 20 nci maddesinde herkesin kanunlar önünde eşit olduğu(nun) vurgulanmış” olması; “Avrupa Birliği Anayasa Taslağına ayrı bir bölümle ilave edilen Temel Haklar Şartının “III. Eşitlik” başlıklı Bölümünün 23 üncü maddesi” gibi, AB referanslarına da aynı değişiklik gerekçesi metninde yer verilmiştir.”⁷⁵

Türkiye’nin AB tam üyeliği yönünde atılacak iç hukuk adımlarını küçümsememekle birlikte, bu değişikliklerin, insan hakları ve özel olarak kadın hakları bağlamında “faydacı” bir yönelimin etkisi altında düzenlendiği de bir gerçektir. Nitekim TBMM görüşmeleri sırasında da bu gerçeğin somut göstergeleri açıklıkla görülür.

Anayasa, Madde 10 metninde yapılması önerilen, bu ilk değişiklik teklifi, hükmün birinci paragrafının ardından gelecek şekilde, şu cümlenin eklenmesinden ibarettir: “Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir.”

⁷⁴ Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun no. 5170 – Kabul tarihi: 7 Mayıs 2004 (R.G. 22 Mayıs 2004 – 25469).

⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/278), Anayasa, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 22, Yasama Yılı: 2, Birleşim: 86, 7 Mayıs 2004, S. Sayısı: 430.

Fakat Meclis Anayasa Komisyonu'ndaki görüşmelerde özellikle ana muhalefet partisi mensuplarının öneri metninde daha somut bir eşitlik güvencesi sağlanmasına vurgu yapmaları sonucunda, iktidar partisi mensuplarınca verilen önergeyle Madde 10 metninde yapılacak değişiklik önerisi yeniden kaleme alınır ve o yeni metin, Komisyon'un da kabul ettiği değişiklik önerisi şeklinde Genel Kurul'a sevk edilir. Bu yeni değişiklik önerisi şöyledir: “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.”

Fakat ana muhalefet partisi mensubu üyeler bu değişiklik teklifini yetersiz bulup itirazda eder ve bu görüşlerini Anayasa Komisyonu Raporu'na ek “Karşioy Yazısı” (muhalefet şerhi) ile sunarlar.⁷⁶ Ana muhalefet partisi tarafından sunulan söz konusu karşı oy yazısı şöyledir:

“KARŞI OY YAZISI

T.B.M.M. Anayasa Komisyonu Başkanlığına

1- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Teklifinin 1inci maddesinin Komisyonunda kabul edilen metnine katılmakla birlikte; bu metne, kadın ve erkeğin haklarından yararlanmaları konusundaki fiili eşitliği sağlamaya ve engelleri ortadan kaldırmaya yönelik önlemleri almayı ve düzenlemeleri yapmayı açık ve tartışmaya gerek bırakmayacak biçimde devletin yükümlülüğü haline getiren, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinin kanun önünde eşitliği bozmayacağını ve imtiyaz sayılmayacağını belirten bir ekleme yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz.”⁷⁷

Yasama organında, anılan değişiklik teklifine dair görüşmeler ve gelişme sürecini tam olarak aktarmayı, tüm Meclis içi siyasi aktörler bakımından önemli buluyorum. Bu nedenle yeri geldiğinde, bu değişiklik süreciyle ilgili, iktidar ve muhalefet partilerinin görüş ve yorumlarına alıntılar yaparak yer vereceğim.

Madde 10 metninde yapılan bu değişiklik önerisine dair müzakereler sırasında gerek hükümet adına gerek Meclis'teki iktidar partisi mensuplarınca yapılan açıklamalarda, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ön-

⁷⁶ TBMM, Anayasa Komisyonu, Esas No.: 2/278, Karar No.: 20, 30 Nisan 2004 (Karşı Oy Yazısı).

⁷⁷ Loc.cit..

lenmesi Sözleşmesi her ne kadar Türkiye bakımından 1986 yılında yürürlüğe girmiş olsa da, asıl bu Anayasa değişikliğinden sonra “yürürlük” kazanacağı yolunda görüş ve yorumlar dile getirilir. Antlaşmalar hukuku bakımından, “yürürlük” vurgusuyla dile getirilen bu görüşler hukuken elbette isabetsizdir. İyi niyetli bir yaklaşımla Sözleşme’ye hukuken bir işlerlik ve etki kazandırılmasının ifade edilmeye çalışıldığı gibi bir yorum ileri sürülebilirse de, görüşmelerin sonraki evrelerindeki tartışmalar ve daha sonraki gelişmeler, Sözleşme ile ilgili o beyanları retorikten öteye taşımaz.

Nitekim özellikle ana muhalefet ve iktidar partisi arasındaki hukuki tezler çarpışması da tam bu merkezde kendini gösterir ve Komisyon çalışmalarından başlayarak, Genel Kurul’daki birinci ve ikinci görüşmeler boyunca sürer. Bu hukuki tezler çarpışmasının bugüne uzanan bir hatta değerlendirilmesinin de hâlâ varlığını koruduğu düşüncesindeyim. Aşağıda, daha sonra yapacağım değerlendirmelere esas oluşturması düşüncesiyle söz konusu siyasi parti görüşlerini, konuşmaların konuyla ilgili kısımlarından alıntılar yaparak, tam olarak aktarmayı önemli buluyorum.

İlkin 2004 Anayasa değişikliklerine dair görüşmelerle ilgili olarak, ana muhalefet partisi grubu adına konuşma yapan iki ve şahsı adına konuşan, aynı partiye mensup bir milletvekilinin konuşmalarından alıntılar yapacağım:

Oya Araslı (Ana muhalefet partisi grubu adına) – “Bu sözleşme, taraf ülkelere birtakım yükümlülükler yükledi. Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu anayasalara geçirmek, cinslerarası eşitliği yaşama geçirmek görevinin devlette olduğunu açık seçik anayasasında ve hukuk düzeninde ifade etmek, hukukî eşitliğin yanında fiilî eşitliği sağlamak için de, engelleri kaldıracak birtakım özel geçici önlemler almak ve bunların imtiyaz ve ayırım sayılmayacağını iç hukuklarında ifade etmek.

Şimdi, biz, bu anayasa değişikliği teklifini Avrupa Birliğine uyum adı altında görüyoruz. Avrupa Birliği de, bize, 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde diyor ki: "Uluslararası yükümlülüklerinizi yerine getirmediğiniz. Bunların başında da CE-DAW -açılmış haliyle, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi- geliyor. Ondaki yükümlülüklerinizi getirmediğiniz yerine." Biz de, burada, o yükümlülüğü yerine getirmek için bir düzenleme yapmaya çalışıyoruz. Düzenle-

menin Anayasa Komisyonu metninden çıkmış olan kısmına bir itirazımız yok, bu yazılsın; ama, bu, uluslararası yükümlülüklerimizin gerektirdiği işleri karşılamaya yeterli değil. Tartışmalı bir hale getiriyor, fiili eşitliği sağlamak görevinin yükümlünün de devlete verilip verilmediğini tartışmalı hale getiriyor. Tartışmalı hale getirdiği için -bu hükmün, olumlu ayrımcılık, daha doğrusu, haklarından yararlanmakta sıkıntı çeken, fiili eşitliği yaşama geçirmekte geride kalan cins lehine özel birtakım düzenlemeler yapılmasına imkân tanıyıp tanımadığı tartışmalı- üç gündür tartışıyor herkes; kimi "getiriyor" diyor, kimi "getirmiyor" diyor. Bu belirsizliği ortadan kaldırmamız lazım. Bu da, durumu açık seçik ortaya koyan bir hükümle mümkündür. Bu tür önlemlerin ayırım ve imtiyaz sayılmayacağına ilişkin bir düzenleme bu metne mutlaka ve mutlaka eklenmelidir.⁷⁸

Güldal Okuducu (Ana muhalefet partisi grubu adına) – "(...) biz, bu anayasal düzenlemeyi yaparken, gelecekteki keyfiyeti ortadan kaldıracak bir yaklaşımı Anayasa metnimize yerleştirmeliyiz ve devletin, cinslerarası eşitliği sağlamak adına, alınacak geçici önlemler ve yapılacak düzenlemelerin ayırım ve imtiyaz sayılmayacağını, Anayasa metnimize eklemeliyiz. Parlamentomuz, kadınlar adına, onların eşitliği adına her tür önlemi almakla yükümlüdür."⁷⁹

N. Gaye Erbatur (Ana muhalefet partisi, şahsı adına) – "(...) erkeklerin egemenliğinin ağır bastığı bir toplumda, doğal süreç içinde fiili eşitliğin sağlanamadığı gerçeği, birtakım önlemler alınması gereğini doğurmaktadır. Taraf olduğumuz ve Avrupa Birliğiyle uyum açısından da önem taşıyan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşmenin 4/1 maddesi, yasal eşitliği fiili eşitliğe dönüştürmenin aracı olarak geçici özel önlemleri düzenlemekte ve fiili eşitliği sağlamak üzere uygulanacak geçici özel önlemlerin ayrımcılık sayılmayacağını belirtmektedir." Ve devamla, "Anayasamızın 10 uncu maddesine "kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliği yaşama geçirmekle yükümlüdür" fıkrasının ardından "bunun için alınacak geçici önlemler ayırım ve imtiyaz sayılmaz" ifadesi mutlaka eklenmelidir."⁸⁰

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 2, 83'üncü Birleşim, 4 Mayıs 2004, Cilt: 48, s. 21-22. Bu doğrultuda bir değişiklik, iktidar partisinin, 2010 Anayasa değişiklikleri kapsamında yer alacak ve ana muhalefet partisince, 2004 görüşmelerinde sunulan bu yöndeki önergele hatırlatılarak, eleştiri konusu yapılacaktır.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 33-34.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 34-35.

Ana muhalefet partisi milletvekillerince, yukarıda aktardığım ve Komisyon'un kabul ettiği metne eklenmesini önerdikleri değişikliklerin, esasen, CEDAW Sözleşmesi Madde 4, bent 1 hükmünde düzenlenen "geçici özel önlemler" hukuki aracını temel aldığı açıktır. Bu nedenle aynı parti mensubu milletvekillerince bu yönde bir değişiklik yapılması için iki ayrı önerge hazırlanmış ve Başkanlığa sunulmuştur.

İlk önerge metni şöyle düzenlenmiştir:

"Madde 1: 7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10 uncu maddesine, birinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

*"Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu amaçla alınacak geçici önlemler ve yapılacak düzenlemeler ayırım ve imtiyaz sayılmaz."*⁸¹

İkinci önerge metni ise şöyle düzenlenmiştir:

"Madde 1: 7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10 uncu maddesine, birinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

*"Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet, cinslerarası eşitliğin fiilen yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu amaçla alınacak geçici önlemler ve yapılacak düzenlemeler ayırım ve imtiyaz sayılmaz."*⁸²

Her iki önerge, Meclis Genel Kurulu'ndaki oylamalarda reddedilir.⁸³

2010 yılında, Madde 10 dahil, Anayasa'da geniş kapsamlı bir değişiklik öngören yeni bir teklif, iktidar partisince Meclis'e sunuldu. O teklifte de yer verilen Madde 10 hükmüne ilişkin değişiklik şöyle tasarlanmıştır:

⁸¹ *Ibid.*, s. 35.

⁸² *Ibid.*, s. 36.

⁸³ *Ibid.*, s. 38-39.

“TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASININ BAZI MADDELERİNDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA KANUN TEKLİFİ

MADDE 1- 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10 uncu maddesinin ikinci fıkrasına “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” cümlesi (...) eklenmiştir.

(...)”⁸⁴

Görüldüğü gibi, 2010 yılındaki bu değişiklik teklifi, ondan altı yıl önceki Anayasa değişikliği teklifleri Meclis’te görüşülürken, ana muhalefet partisi temsilcilerinin ısrarla vurgulayıp Madde 10 değişikliği konusunda tekrar tekrar sundukları değişiklik önergelerine, tam olmasa da benzer bir içeriğe sahiptir.⁸⁵ Ancak 2010 Anayasa değişikliği teklifi, muhalefet önergelerinde yer verilen “geçici/özel önlemler ve yapılacak düzenlemeler”, “cinslerarası eşitliğin fiilen yaşama geçmesi” ve bu tür işlemlerin “ayrım ve imtiyaz sayılmaması” ibarelerini içermemektedir.

Bu nedenle, ana muhalefet partisi temsilcilerince, 2004 Anayasa değişikliklerine dair görüşmelerde sundukları içerikte yeni bir değişiklik önergesi, bu kez 2010 Anayasa değişikliği görüşmelerinde de sunulur. Bu önerge metni şöyle düzenlenmiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Görüşülmekte olan 2/656 Esas Numaralı 7/11/1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi’nin 1’inci maddesi ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10’uncu maddesinin ikinci fıkrasının sonuna eklenen “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” cümlesinin “Bu amaçla alınacak geçici özel

⁸⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Recep Tayyip Erdoğan ve 264 Milletvekilinin; 7/11/1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/656), TBMM, Dönem: 23, Yasama Yılı: 4, S. Sayısı: 497.

⁸⁵ Bu konu, değişiklik teklifine ilişkin TBMM’de yapılan ilk görüşmelerde ana muhalefet partisi temsilcisince yapılan konuşmada hatırlatılır. Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 23, Yasama Yılı: 4, 88’inci Birleşim, 19 Nisan 2010, Cilt: 66, s. 135.

önlemler ve yapılacak düzenlemeler ayırım ve imtiyaz sayılmaz.” cümlesi ile değiştirilmesini, arz ve teklif ederiz.”⁸⁶

Fakat 2004 yılında olduğu gibi, Anayasa'nın Madde 10 hükmünde yapılacak 2010 değişikliğine ilişkin Meclis görüşmelerinde de, ana muhalefet partisince sunulan değişiklik önergesi genel kurulda kabul edilmez.⁸⁷

2004 yılındaki Anayasa değişikliği görüşmeleri sırasında, özellikle iktidar partisi grubu adına ve hükümet adına Adalet Bakanı'nın yaptığı açıklamalarda, Madde 10 hükmü bağlamındaki değişikliklerden sonrasına yönelik hukuk uygulaması ve hükümet politikalarının seyri bakımından ele alınmayı gerektirecek bir hukuki ve siyasi görüşün ısrarla savunulduğu görülür. Bu görüş, aynı dönemde, Anayasa'nın Madde 90 hükmünde de yapılacak değişiklikle bağlantılı olarak savunulan bir yaklaşımı içerir. Aşağıdaki alıntılarda, 2004 değişiklikleri bağlamında sunulan bu görüşleri aktaracağım.

İlkin iktidar partisi grubu adına yapılan konuşmanın konuyla ilgili kısımlarından alıntı yapıyorum:

Nimet Çubukçu (İktidar partisi grubu adına) – “(...) fiilen kadınlara karşı ayrımcılığın devam ediyor olması, Birleşmiş Milletler nezdinde Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi CEDAW'ın hazırlanmasına yol açmış, ülkemiz de bu sözleşmeyi 1985 yılında imzalamıştır. Bu sözleşmenin 4 üncü maddesinin birinci fıkrası “kadın-erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler işbu sözleşmede belirtilen türden bir ayırım olarak düşünülmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik ve farklı standartların korunması sonucunu doğurmayacaktır; fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman da bu önlemlere son verilecektir” hükmünü içermektedir.”

(...)

“Devleti cinsler arasında bu eşitliği sağlama konusunda yükümlü hale getirebilmek için bu düzenleme önümüze gelmiştir. Aynı zamanda, böylece uluslararası bir belgenin⁸⁸ hukukumuzda tam olarak yansıtılması da mümkün olacaktır.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 148 ve s. 152. Ana muhalefet partisinin bu önergesinde vurgulanan terim, aynı partinin 2004 yılında sunduğu önergelere kıyasen CEDAW hukukuna daha uygun bir hale getirilmiş ve “geçici özel önlemler” terimi kullanılmıştır.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 154.

⁸⁸ CEDAW Sözleşmesi'ne atıfta bulunuluyor. -T.T.

Devlet, kadınla erkeği her alanda eşit haklara, imkânlarla kavuşturmak için düzenlemeler yapacağını, tedbirler alacağını anayasal düzeyde üstlenmiş olacaktır. Bu madde değişikliği komisyonumuz önüne “kadın ve erkek eşit haklara sahiptir” şeklinde gelmiş uzun tartışmalar neticesinde, Alman Anayasasındaki model benimsenerek, AK Parti Grup Başkanvekili Haluk İpek’in verdiği bir önergeyle, bugünkü önünüze gelen son şeklini almıştır. Bu şekliyle madde, kadın-erkek cinsiyet eşitliğini pozitif destekleyen bir anlayışla yeni bir biçim almıştır.”

(...)

“(..) bu maddenin⁸⁹ bir diğer kontrgarantisini de, bir hukukçu olarak, 90 ıncı maddedeki değişiklik olarak görüyorum. Kadın hakları ve buna ilişkin tüm uluslararası sözleşmeler, en temel insan hak ve özgürlüklerindedir. 90 ıncı maddedeki bu düzenlemeyle, sözleşmeler, içhukukun üzerinde normatif bir değere⁹⁰ sahip olmaktadır. Dolayısıyla, bu yöndeki itirazlara katılmak mümkün değildir. Pozitif ayrımcılık veya pozitif ayrımcılığa taraf olmak veya olmamak gibi bir görüş de insanların serbest seçimidir.”⁹¹

İktidar partisi grubu adına yapılan bu konuşmada iki konu özellikle dikkat çekicidir:

(i) Sözleşme bakımından – Türkiye’nin, o tarih itibariyle yaklaşık yirmi yıl önce taraf olduğu ve yürürlükte olan bir uluslararası antlaşmanın hükümlerine iyi niyetle riayet edilmesi konusunda, Anayasa Madde 10 hükmündeki bu değişikliğin önemi ve sağlayacağı hukuki etkinin vurgulanmaya çalışılması.

(ii) Anayasa, Madde 10 hükmü bakımından – Anayasa’nın, “Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma” başlıklı Madde 90 hükmüne, aynı Anayasa değişiklik teklifi kapsamında eklenmesi söz konusu olan son cümledeki

⁸⁹ Anayasa’nın Madde 10 hükmünde yapılacak değişikliğe atıfta bulunuluyor. -T.T.

⁹⁰ Aslında söz konusu olan, aynı konuya ilişkin temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalar ile kanunlar arasında, içerik bakımından bir bağdaşmazlık durumudur.

⁹¹ TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 22, Yasama Yılı: 2, 83’üncü Birleşim, 4 Mayıs 2004, Cilt: 48, s. 24. İktidar partisi adına yapılan bu konuşmada, “kadın-erkek cinsiyet eşitliğini pozitif destekleyen bir anlayış”ın iktidar partisince geliştirildiği vurgulanarak savunulmuştu. Her ne kadar “pozitif ayrımcılık” terimi insan hakları hukuku terminolojisi bakımından uygun bulunmazsa da (bkz. *infra*, dipnot (127), konuşmacının bu terimle vurgulamaya çalıştığı kamusal politikayı adeta bireysel bir tercihe konmuş gibi sunup “insanların serbest seçimidir” gibi bir sonuca bağlaması, insan hakları hukuku bağlamında uygun bir yorum değildir.

ek hükmün, Madde 10 uygulaması bağlamındaki yorum ve uygulamalar üzerinde de, hukuken lehe bir etkisi olacağı şeklinde bir görüşün, iktidar partisince, muhalefetin itirazlarına karşı bir argüman olarak savunma yaklaşımı.

Meclis Anayasa Komisyonu Başkanı ise şu görüşü savunur:

Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu – “(...) bu eşitlik maddesi yıllardan beri olan bir hüküm. Yalnız, negatif anlamda, eşitlik hükmü; yani, kanun önünde eşitlik. Peki, kanunun içerisinde ne var; ne varsa, o var. Uygulamada eşitlik anlamında daha çok ve bir de, tatbik ederken ayırım yapmama anlamında bir eşitliktir; fakat, şimdi getirmeye çalıştığımız -belki ismi söylenmiyor- pozitif anlamda, zayıf kollamaya yönelik bir eşitlik anlayışıdır.”⁹²

Meclis Genel Kurulu'nda, 2004 Anayasa değişiklikleri görüşmelerinde özellikle ana muhalefet partisi milletvekillerince sunulan iki farklı önergeye dair ikinci görüşmelerde, Başkanlıkça, hükümetin önergeler konusundaki görüşü sorulduğunda, Adalet Bakanı söz alır ve öncelikle şu görüşü belirterek konuşmasına başlar:

Adalet Bakanı Cemil Çiçek – “(...) bir iki hususu bilgilerinize sunmak istiyorum; çünkü, bu, bir tasarı değil; malum, anayasa değişiklikleri teklif olması hasebiyle, Hükümet olarak, ancak düşüncelerimizi burada ifade etmek istiyoruz; katılmak ya da katılmamak tarzında bir husus, bizim açımızdan, geçmiş tatbikatlara da uygun değil.”⁹³

Adalet Bakanı, bu konuda iktidar partisi grubu adına yapılan açıklamayı daha somutlaştırarak, Madde 10 metninde yapılacak değişikliği ve buna ilişkin olarak gelişmesi beklenen muhtemel hukuk uygulamasını şöyle tasvir eder:

Adalet Bakanı Cemil Çiçek (devamla) – “Şüphesiz, değerli hukukçularımız bilir, mevcut anayasalarda iki türlü norm var; bir tanesi ölçü norm, öbürü destek norm. Bu düzenleme, bir ölçü norm niteliğindedir. Yani, bundan sonra buraya gelecek olan yasaların ve diğer düzenlemelerin, bu ölçü norm esasına dayalı olarak bu

⁹² Ibid., s. 27.

⁹³ Ibid., s. 36.

ayırıcılığı ortadan kaldırması gerekiyor, eşitliği sağlaması gerekiyor -varsa ayrımcılık- ve üstelik, kadınlarımızın bu haklardan istifade edebilmesi noktasında, pozitif bir yükümlülük yüklüyor.

“Şimdi, tabiatıyla, bunu daha açık yazmak mümkün olabilir mi; olur, buna da engel bir durum yok. Mevcut anayasalara baktığımızda, 14 anayasada, aşağı yukarı, aynı klişe, aynı kriterler kullanılmak suretiyle bu düzenleme yapılmış; ama, biz, onlardan farklı olarak, şimdi, yeni bir düzenleme daha getiriyoruz. Onu özellikle bilgilerinize sunmak istiyorum. Bununla beraber olduğu takdirde, değerlendirmeyi böyle yaptığımız takdirde, kafalarımızda bir tereddüt varsa, o ortadan kalkmış olur. O da, 7 nci maddedeki değişikliktir. Biz, 1 inci maddede sağlanan imkânı sadece 1 inci maddeyle sınırlı düşündük.⁹⁴ Halbuki, bu teklifin 7 nci maddesinde, biraz sonra göreceğiz, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 90 ıncı maddesinin son fıkrasına eklenen cümleyle, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklerle ilgili milletlerarası antlaşmalar, sözleşmeler kanun ile Anayasa arasında bir yere gelmiş oluyor; yani, ikisi çatıştığında sözleşme hükümleri uygulanacak.

Şimdi, Türkiye, yerinde bir kararlar, yerinde bir benimsemeyle, 1985'te Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini kabul etmiştir ve 1986'dan beri de taraftır. Dolayısıyla, şimdi önergeyle getirilmek istenilen husus...” (Başkan tarafından süre uyarısı yapılır).

Adalet Bakanı Cemil Çiçek (devamla) – “Aslında, ayrımcılığa karşı bu sözleşmenin 4 üncü maddesinde “uygulamada kadın ve erkek eşitliğini sağlamak amacıyla alınacak önlemler⁹⁵ ayrımcılık sayılmaz” diye bir hüküm var. Dolayısıyla, zaten, biz, 90 ıncı maddeyle, iç hukukta, kanundan evvel, öncelikle uygulanabilir bir madde haline getirmiş olmakla, bütün tereddütlerin ortadan kalkacağı kanaatindeyiz.”⁹⁶

Hükümet ve iktidar partisi Meclis grubu adına yapılan açıklamalarda savunulan bu görüşler ve yorumlar Sözleşme ve Sözleşme uygulaması bağlamında irdelenmeyi gerektirir.

⁹⁴ Anayasa, Madde 10'da yapılan değişiklik kastediliyor. -T.T.

⁹⁵ Sözleşme, Madde 4, bent 1 hükmündeki “geçici özel önlemler” kastediliyor. -T.T.

⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 2, 83'üncü Birleşim, 4 Mayıs 2004, Cilt: 48, s. 37.

Özetlemek gerekirse, iktidar partisine göre, ana muhalefet partisi tarafından sunulan ve Sözleşme'nin Madde 4 hükmüne atfen geliştirilen değişiklik önergelerinin kadınların hak ve özgürlükleri bakımından sağlayacağı "fayda"⁹⁷ konusu, Anayasa'nın Madde 90 hükmünde yapılacak değişiklik göz önünde tutularak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Madde 10 hükmünde, sunulan önergelerle teklif edildiği yönde bir değişiklik yapılmasına gerek yoktur. Zira Anayasa'nın Madde 90 hükmüne eklenen son cümle ile ana muhalefetin sunduğu önergelerde vurgulanan ve beklenen o "fayda", zaten bu sayede karşılanmış olacaktır. Madde 90 metninde yapılacak değişiklik gereğince, "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."

Sadece soyut normatif bir denklem kurularak böyle bir sonuca varılabilirse de, Sözleşme'nin konu ve amacı ışığında, anılan nitelikte bir bağdaşmazlığın baş göstermesi halinde, iç hukukta bu hüküm doğrultusunda yapılacak hukuki yoruma dayanan bir uygulamanın doğacağını varsayan bu görüş başlı başına yeterli bir güvence sağlamayabilir.

Sözleşme'nin asli yükümlülüğü içeren Madde 2 hükmü bağlamında yer verilen ilk yükümlülük konusu, maddenin (a) bendinde şöyle düzenlenmiştir:

"Madde 2

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

a) Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili yasalara, henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı (...)"

Türkiye, 2004 Anayasa değişikliği ile böyle bir ilkeye Anayasa'nın Madde 10 hükmünde açıkça yer vermiştir. Ancak tartışmalı olan konu bu de-

⁹⁷ Bu "fayda"dan kasıt, Sözleşme'nin Madde 4 hükmünden ilham alarak hazırlanmış olan ana muhalefet partisi önergelerinde de ısrarla belirtilen "geçici özel önlemler" konusudur. Sözleşme'nin özellikle vurgulanan Madde 4 hükmü, açıkça, Taraf devletlerce kadınlar ve erkekler arasındaki fiili eşitliğin hızlandırılmasını amaçlayan geçici özel önlemlerin kabulünü öngörür. Bkz. CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 39.

ğildir. Asıl tartışma, bu ilkenin açıkça tanınması yükümlülüğüne paralel olarak, özellikle Anayasa düzeyinde, bu ilkeye ilişkin koruma yükümlülüğüne yönelik bir uygulamanın “hukuki araçlarının” da, bu Anayasa değişikliği kapsamında yer alıp almaması ile ilgilidir. Kısaca, o ilkenin fiilen gerçekleştirilme koşullarının taahhüt edildiği bir siyasi iradenin hukuken anayasal düzeyde de görünür kılınması için o madde metninde, bu yaklaşımı ortaya koyan ve ilgili hükmün amacını kuvvetlendirici bir değişikliğe açıklıkla yer verilip verilmemesi bu tartışmanın asıl nedenidir.

Yukarda aktarılan, Sözleşme'nin Madde 2, bent (a) hükmünün Türkçe resmi çevirisinde, “*bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı*” şeklinde kulanılan ibarenin karşılığı Sözleşme'nin özgün İngilizce metninde şöyle düzenlenmiştir: “*the practical realization of this principle.*” Özgün metinde de vurgulandığı gibi (*the practical realization*), bu yükümlülük gereği söz konusu olacak uygulama “nitelendirilmiş bir uygulama” olmak zorundadır. Dolayısıyla özgün metne sadık kalarak ve antlaşmadaki terimlere doğal ve olağan anlamlarını vererek yapılacak hukuki bir yorumla, anılan hükmün asıl anlamı ve etkisi, o “ilkenin” uygulama bakımından da, fiilen ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi taahhüdüdür. Nitekim Komite de, Taraf Devletlerin Madde 2 bağlamındaki çekirdek yükümlülüklerine dair 28 sayılı Genel Tavsiye metninde, aynı konuda, tekraren ve önemle vurguladığı bu yükümlülüğün karakterini aynen böyle tasvir eder.⁹⁸

Bu durumda, Meclis'teki 2004 ve 2010 Anayasa değişiklikleri görüşmelerinde, kadınlar ve erkekler arasındaki ayrımcılık karşıtı temel yükümlülüğün fiilen ve eylemli olarak gerçekleştirilmesi yönünde bir içeriğe sahip olan ana muhalefet partisinin önermeleri karşısında, iktidar partisi temsilcilerinin bu tekliflere ısrarla direnmeleri, aslında, Türkiye'nin, bir Taraf Devlet olarak, Sözleşme hükümlerine iyi niyetle riayet etme yükümlülüğü (ahde vefa, *pacta sunt servanda*) bakımından da uyumlu bir hükümet tavrı olarak nitelenemez.⁹⁹

⁹⁸ CEDAW, General recommendation No. 28 (2010), para. 9, 16, 20, 24, 36 ve 41.

⁹⁹ Bu konuda bkz. Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*, s. 100. İnsan Hakları Komitesi'nin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme bağlamında, antlaşmalar hukuku ve uluslararası insan hakları sözleşmeleri bağını vurguladığı görüşünü (Genel Yorum) de burada hatırlatmak gerekir: “*Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 26 uyarınca açıkça belirtildiği gibi, Taraf Devletler Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini iyi niyetle etkili kılmak zorundadır.*” Human Rights Committee, General Comment No. 31 (2004), para. 3.

Zira iktidar partisinin karşı argümanlarında, yukarda da temas ettiğim gibi, aslında o Anayasa değişiklikleri sayesinde, Sözleşme'nin, Türkiye tarafından daha da etkili uygulanmasının mümkün olacağı tezi, geleceğe matuf yoruma bağlı bir uygulama potansiyeli açısından savunulur. Sözleşme'nin, "*Taraf Devletler işbu Sözleşme ile tanınan hakların tam olarak gerçekleştirilmesi için ulusal seviyede gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt ederler*" içeriğine sahip Madde 24 hükmü, Anayasa değişiklikleri bağlamında, o hakların fiilen yerine getirilmesi yönündeki tekliflerin reddini değil, tam aksine, hukuken yükümlülük gereği olan bir yaklaşımın somut olarak ortaya konulmasını gerektirirdi.

Böyle bir değerlendirme, mutlaka Anayasa'nın Sözleşme'ye uygunluğunun sağlanması gibi bir yaklaşımla ve bir normlar hiyerarşisi sorunu şeklinde ele alınmayı gerektirmez. O Anayasa değişikliğinin yapıldığı dönemde, Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf bir devlet olma statüsü yirmi yıla yaklaşmıştı. Bu nedenle bu tartışmaya konu olan Anayasa değişikliği bağlamında, böyle bir "fırsatın" Sözleşme yükümlülüklerini iç hukukta daha da kuvvetlendirici bir yönde ilerletmek yerine, bunun aksine, Sözleşme'nin konu ve amacıyla belirlenen hedef ile aradaki mesafeyi bu anlamda açık tutmaya meyleden bir yaklaşımın ısrarla savunulması, hukuki olmaktan çok siyasi bir tercihin ifadesi olma izlenimi uyandırır.

Bu analizle varılan sonuç, mutlaka Anayasa düzeyinde bir tartışmaya konu olmaksızın, bu değişiklik sonrasında, Türkiye hukuku ve toplumsal ilişkileri ekseninde gerçekleşecek uygulamalara dair bir tartışma bakımından da geçerlidir. Önemli bir gerilim hattı da burada kendini gösterir. Zira Anayasa değişikliklerinden sonraki hükümet politikaları ve icraatın ne yönde gelişeceği kuşkusu, siyasi ve toplumsal olduğu kadar hukuken de bir sorun olma karakterine sahiptir.¹⁰⁰

Daha önce de temas ettiğim gibi, Sözleşme'nin kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğe dair Taraf Devletlerce yerine getirilmesi yükümlülüğü-

¹⁰⁰ Bu konuda bkz. Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) Uygulamasına İlişkin Türkiye STK Gölge Raporu, New York (Hazırlayanlar: Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Eşitlik İzleme Komitesi ve Mor Çatı Vakfı'nın katkıları ile), Ocak 1997. Aynı raporun başlangıcında savunulan şu görüş özellikle dikkat çekmelidir: "*Türkiye'deki CEDAW uygulamasının başarısı, özellikle bu çeşit somut önlemlere ne kadar önem verildiği ve bunların ne denli hayata geçirildiği ile ölçülmelidir*", *ibid.*, s. 1.

nün önemli bir diğer bileşeni, toplumsal cinsiyet odaklı bir değerlendirilmenin de ahde vefa yükümlülüğü kapsamında değerlendirilmesidir.¹⁰¹ Komite'ye göre, "Toplumsal cinsiyet" terimi kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak örülmüş kimlikler, öznitelikler ve rollere ve kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkiler ve erkeklerin lehine ve kadınların aleyhine güç ve haklar dağılımını sonuçlayan bu biyolojik farklılıklara toplumun toplumsal ve kültürel anlam vermesi" şeklinde açıklandığına göre¹⁰² o Anayasa değişikliği görüşmelerine yansıyan tartışma bu açıdan da değerlendirilebilirdi. Zira o Anayasa değişikliği döneminde Komite'nin bu Genel Tavsiyesi henüz kabul edilmemiş olsa da, gerek BM bünyesinde veya dışında, gerek sosyal bilimlerin alanında toplumsal cinsiyet kavramı ve kapsamı meçhul değildi. Bu nedenle, kadının insan haklarının korunmasına ilişkin hukuki yükümlülük ile bu kavram arasında bağ kurulmasına fırsat verecek uluslararası gelişmeler mevcuttu.

İktidar partisi temsilcileri, Meclis müzakerelerinde Anayasa Madde 10 hükmü bağlamında başvurulması gereken önlemlerin "fiilen" yaşama geçirilmesi için alınacak geçici -veya daimi- özel önlemler ve yapılacak düzenlemeleri içeren değişiklik tekliflerini sadece Anayasa'nın iki normu, Madde 10 ve Madde 90, arasında kurulacak hukuki bağa dayanan bir yorumla karşılamayı tercih ettiler. Bu yaklaşımın ve savunulan o hukuki denklemin yeterince güçlü, hatta Sözleşme'nin konu ve amacı ışığında ahde vefa ilkesiyle de uyumlu olacağını savundular.

Fakat görüşmelerde muhalefet tarafından dile getirilen, Sözleşme'nin "fiilen" ve "etkili" olarak uygulanması gereği, toplumsal cinsiyet temelinde kadınların aleyhine bir toplumsal davranış veya ilişki biçimleri ya da kalıp yargılar ve toplumsal damgalamalara karşı bir önleme ve koruma yükümlülüğünü de kapsar. Anayasa değişikliğine dayanarak, iktidar partisince savunulan o hukuki yorum ve normlar bileşkesi, özellikle bu yönde bir tehdidi önlemeye elverişli midir? Aslında bu soru, hukuk (insan hakları hukuku) ve sosyal bilimlerin arasında kurulacak bağların ayrışmasında ve bu konuda özenli bir hukuk uygulamasının, Türkiye ölçeğinde ne kadar mümkün olup olamayacağı gibi daha temel bir sorunun da konusudur. Nitekim Komite de, bu kaygıyı taşıyarak, sadece normatif bir

¹⁰¹ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 8.

¹⁰² CEDAW, General recommendation No. 28 (2010), para. 5.

denklem ile çevrelenmiş eşitlik paradigmasının yeterli olmayacağı görülmüştür.¹⁰³

Dönemin iktidar partisi tarafından savunulan yorumun bir soyut norm bileşkesi kurma amacı dışında, hukuki düzenlemelerin ötesine varacak toplumsal, ekonomik, siyasi, kültürel, vb. bir alanı da kapsamına alacak şekilde yorumlanması kuramsal olarak olanaksız değilse de, böyle bir durumun gerçekleşmesini sadece bir Anayasa değişikliğinden beklemek mantıken ve hukuken gerçekçi olmayabilir. Zira insan hakları hukuku bağlamında, devletin haklara ilişkin ödevini irdelerken, hakların etkisinin artırılması ve geliştirilmesi bileşeni de uygun altyapı ve mekanizmalarla güçlendirilmiş bir düzenin kurulmasını gerektirir. Böyle bir gelişmenin, kendi içinde bir değişimi de barındırması, doğal olduğu kadar tartışma kaldırmaz bir gerçektir. Bu yönde bir “değişimin” kendisinin dahi sadece geleceğe matuf bir politik söylemle sınırlı dile getirildiği bir ortamda, normatif bir bileşkeye dayanan hukuki yorum argümanı ya naif bir yaklaşım olarak nitelenir ya da aslında belirtilen yönde bir değişime yönelik iradenin sahil olmadığına delâlet eder.

Komite, Türkiye'nin altı sayılı dönemsel raporuna ilişkin nihai gözlemler raporunda (2010), yukardaki analizin esas aldığı siyasi ve hukuki tartışma bakımından da dikkate alınabilecek bir saptamada bulunur:

“Komite taraf Devletin [Türkiye], Sözleşme'nin Madde 4, paragraf 1 (hükümünü) sınırlı uygulamasından ötürü kaygı duyar ve geçici özel önlemlerin bugüne kadar sadece eğitim ve çalışma hayatı ile ilgili olarak uygulandığını kaydeder. Komite, kadınların düşük temsil edildiği veya dezavantajlı ve kadınların gelişiminin hızlandırılması için gereksinim duyulan ek kaynakların tahsisi alanlarında taraf Devletin geçici özel önlemler uygulamasını tavsiye eder. Komite ayrıca Sözleşme'nin Madde 4, paragraf 1 (hükümünde) izah edilen ve Komite'nin 25 sayılı Genel Tavsiyesinde yorumlanan geçici özel önlemler kavramıyla ilgili tüm kamu görevlilerinin aşına kılınmasını tavsiye eder”¹⁰⁴

¹⁰³ CEDAW, General recommendation No. 2 (1987), para. 5; CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 7; CEDAW, General recommendation No. 28, (2010), para. 5.

¹⁰⁴ CEDAW, Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women – Turkey, CEDAW, C/TUR/CO/6, 16 August 2010, para. 18 ve para. 19.

Madde 10 konusunda, 2004 Anayasa değişikliklerinin üzerinden altı yıl geçtiği fakat –Madde 10 hükmünde yeni bir değişikliği de kapsayan– 2010 Anayasa değişikliğinin henüz referanduma sunulmadığı bir dönemde hazırlanan bu rapordaki gözlemler, Meclis'teki Anayasa değişikliği görüşmelerinde de dile getirilip değişiklik önergelerine konu olmuştu. Fakat bilindiği gibi, bu konuda yapılan oylamada benimsenmemiş ve kabul edilmemişti. Komite'nin bu nihai gözlemler raporu, o kaygılar konusunda bir paralellik taşıyor.

Yukardaki paragraflarda yapılan bu analizin temel zemini, Sözleşme'nin iç hukuk uygulamasındaki seyri dikkate alınarak kurulmak gerektiğine göre, Taraf Devletlerin yükümlülüğü, kadınların *de facto* konumlarının gelişimini somut ve etkili politikalar ve programlar sayesinde sağlamaktır.¹⁰⁵

Komite, Sözleşme düzeni bağlamında, kadınlara eşit bir başlangıç hattının sağlanmasını öngörürken, sadece bununla yetinilmeyip “sonuçların eşitliği” (*equality of results*) şeklinde tanımlanan, varış hattına yönelik ortam ve koşulların kabil kılacağı şekilde kadınların güçlendirilmesini de hedefler.¹⁰⁶ Komite'nin bu vurgusu, insan hakları hukuku paradigmasının temel bileşenlerinden birini ifade eder: “Güçlendirme” (*empowerment*) kavramı. Komite tarafından vurgulanmaya çalışılan “sonuçların eşitliği” kavramı, kadınların sahip olması hedeflenen *de facto* ya da aslı (*substantive*) bir eşitliğin mantıksal olarak doğal bir sonucudur.¹⁰⁷

“Sonuçların eşitliği” kavramı elbette bir süreci kapsayacak şekilde düşünülmelidir. Ancak o sürecin böyle nitel bir değer taşıyacak hedefe varması için kullanılacak araçlar, Komite'nin de önemle tavsiyede bulunduğu gibi, Sözleşme bağlamındaki genel yükümlülüğü yerine getirmeye elverişli “uygunluk gereği”ni (*requirement of appropriateness*) karşılamak zorundadır. Sözleşme metninde muhtelif yerlerde kullanılan “uygun araçlar” veya “uygun önlemler” terimlerinin dayanağı da buna göre ve böyle bir vurguyla açıklanabilir.¹⁰⁸ Bu nedenle her Taraf Devlet, seçtiği ve sunduğu özel araçların ve yolların, istenen etki ve sonucu sağlayıp sağlamadığına dair “uygunluğunu” doğrulayabilmelidir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 7 ve CEDAW, General recommendation No. 28, (2010), para. 24.

¹⁰⁶ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 8.

¹⁰⁷ *Ibid.*, para. 9 ve CEDAW, General recommendation No. 28, (2010), para. 28.

¹⁰⁸ CEDAW, General recommendation No. 28, (2010), para. 37.

¹⁰⁹ *Ibid.*, para. 23.

Bu görüş, hem sonuçların eşitliği kavramı hem de başvurulacak önlemler ve araçların uygunluğu bakımından önemlidir ve tamamen, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması yükümlülüğünün, aslında ne derece “fiilen” (*de facto*) etkili ve asli bir yükümlülük karakterine sahip olması gerektiğini ifade eder. Diğer bir deyişle, böyle kavranacak bir kadına karşı ayrımcılıkla mücadele politikası “eylem” ve “sonuç” odaklı olmak anlamına gelir.¹¹⁰

Bu bağlamda bir “uygunluk” tercihinde bulunulması için öncelikle Sözleşme’nin konu ve amacına uygun bir yönelimle yerine getirilmesi gereken risk değerlendirmesine gereksinim vardır. Ve bu gereksinimin karşılanması, Taraf Devlet için ve diğer toplumsal aktörleri de dışarıda bırakmaksızın uygulanması gereken “özen yükümlülüğü”nün (*due diligence*) gereğidir. Bu amaçla oluşturulacak istatistikler, göstergeler, ölçütler ve zaman çizelgesine bağlı bir politika, bağımsız kaynaklarca sunulan bulguları da ihmal etmeksizin, tüm ilgili taraflar için yeterli bir değerlendirmeye kaynak sağlamalıdır. Ancak her risk kuşkusuz, yeni bir özen yükümlülüğü çabasının ortaya konulmasını da gerektirir. Bu değerlendirme sonucunda, korunması gereken haklar gözetilerek belirlenir, mevcut ya da potansiyel bir risk tespiti ve buna karşı geliştirilecek “uygun önlemler”in (*appropriate measures*) alınmasına karar verilebilir.¹¹¹

“Özen yükümlülüğü” (*due diligence*) analizi, özellikle kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılması hedefi doğrultusunda bir ölçümün öncelikli yöntemidir.¹¹² Özen yükümlülüğü ölçümünün temel bileşkesini oluşturan “Önleme, Koruma, Cezalandırma, Giderim” denklemi, Sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesiyle ilgili her adımda, kamusal olduğu kadar bireysel vakaları da kapsayan uluslararası bir hak koruma standardıdır. Özen yükümlülüğünün icra-

¹¹⁰ Hatırlatmak gerekir; bu görüşü, aynı zamanda, bir antlaşmanın uygulanmasının etkili kılınması ilkesi bağlamında da değerlendirmek mümkündür.

¹¹¹ Bkz. CEDAW, General recommendation No. 28, (2010), para. 24 ve para. 28. Ayrıca bkz. Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective: Violence Against Women the Due Diligence Standard as a Tool for the Elimination of Violence Against Women (Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk), E/CN.4/2006/61, 20 January 2006, para. 36.

¹¹² Bkz. Ertürk, *loc.cit.* ve Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*, s. 73-84.

sına dair saha, sadece normatif bir çerçeve ile çevrelenmeyip türlü toplumsal ilişki biçimlerinin hakların korunması üzerindeki etkisinin şuuru içinde kavranması şart olan bir yükümlülük sahasıdır. Bu alanda, özellikle biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet parametrelerinin göz ardı edilmeksizin, özen yükümlülüğü analizine birlikte dahil edilmesi şarttır.

Diğer bir deyişle, “uygun önlemler” tartışması ve seçimi meselesi, Anayasa değişikliği tartışmalarındaki “fiilen” alınacak önlemler ve yapılacak düzenlemeler konusu bağlamında da ayrıntılı olarak incelendiği gibi, tekrar karşımızdadır.

“Uygun önlemler” terimi, vasıflandırılmış, hukuki ve/veya hukuk dışı bir karaktere sahip olarak geliştirilmiş önlemler anlamına gelmelidir. Komite, Genel Tavsiye metinlerinde, bu bağlamda değerlendirilebilecek bir “uygunluk” nitelemesini açıkça ve tematik olarak birbirinden farklı şekillerde adlandırarak kullanır ve Taraf Devletlerin yükümlülüğünün hem biçimi hem de içeriği konusunda yol gösterici olur. Bu yaklaşım, aslında Türkiye Anayasasında yapılan 2004 ve 2010 değişikliklerine ilişkin daha önce yer verdiğim tartışmaların tahlili bakımından da dikkate alınması gereken bir özen yükümlülüğünün gereğidir. Ve hukuken, sonraki politika geliştirme ve uygulama evreleri bakımından da dikkate alınmalıdır.

Sözleşme'nin Madde 1 hükmünde, “kadınlara karşı ayrımcılık” tanımı yapılır. Bunun tanınıp saygı gösterilmesi, bir Taraf Devlet için tartışılmaz bir yükümlülüktür. Sözleşme'nin Taraf Devletler bakımından asli yükümlülük doğuran hükmü Madde 2 metninde düzenlenmiştir.¹¹³ Bir Taraf Devlet elbette Sözleşme'nin bütününe ahde vefa ilkesi gereğince uygulamak yükümlülüğü altındadır fakat burada söz konusu olan genel hukuki yükümlülüktür.¹¹⁴ Komite, daha önce de temas ettiğim gibi, Madde 2 hükmünün, Sözleşme'nin Madde 3, 4, 5 ve 24 hükümleriyle bağlantılı olarak, Madde 1 hükmündeki tanım ışığında okunması gerektiğini belirtir.¹¹⁵ Böylece, Sözleşme'nin, Madde 7-16 arasında yer verilen ve “kadına karşı ayrımcılık” konusunu tematik olarak düzenleyen hükümleri de o asli yükümlülük çerçevesine uygun olarak uygulanmak zorundadır.

¹¹³ CEDAW, General recommendation No. 28, (2010), para. 1.

¹¹⁴ *Ibid.*, para. 6.

¹¹⁵ *Ibid.*, para. 7.

Burada, insan hakları normlarının yorumu ve uygulanmasına ilişkin uluslararası insan hakları hukukunun paradigmasını anımsamak gerekiyor. Tüm insan hakları bağlamında, Taraf Devletler için üç tip ya da üç farklı düzeyde yükümlülük söz konusudur: Haklara saygı göstermek (*respect*), hakları korumak (*protect*) ve hakların yerine getirilmiş olmasını sağlamak (*fulfil*).¹¹⁶ Yerine getirme yükümlülüğü, ayrıca hakları kolaylaştırma, sağlama ve geliştirme yükümlülüklerini de kapsar.¹¹⁷

Saygı gösterme yükümlülüğü, devletlerin doğrudan doğruya veya dolaylı olarak haktan yararlanılmasına müdahalede bulunmaktan kaçınmasını gerektirir. Koruma yükümlülüğü, devletlerin üçüncü taraflarca hakkın alanına müdahalede bulunulmasının önlenmesi yükümlülüğünü gerektirir. Yerine getirme yükümlülüğü ise, devletlerin, hakkın tam olarak gerçekleştirilmesine yönelik uygun yasal, idari, mâli, adli, geliştirici nitelikte ve diğer önlemleri almalarını gerektirir.¹¹⁸

CESCR, CEDAW'dan daha farklı ve ayrıntılı bir tahlille bu üç yükümlülük tipinin özellikle üçüncüsü olan “yerine getirme” yükümlülüğünü, farklı işlevlerini dikkate alarak, alt kategoriler halinde şöyle tanımlar:

(i) Yerine getirme yükümlülüğü (“haklardan yararlanmayı kolaylaştırma” anlamında): Devletlerin, diğerleri yanında, bireyler ve toplulukların haklardan yararlanmalarını kabil kılmak ve buna yardım etmek üzere alacakları “olumlu önlemler” (*positive measures*). (ii) Yerine getirme yükümlülüğü (“hakları sağlama” anlamında): Bireyler ya da grupların kendi ellerindeki araçlar sayesinde bir hakkı kullanmalarında, kendi kontrollerinde olmayan nedenlerden ötürü bunda başarılı olamamaları durumunda (ICESCR Sözleşmesi'ne özgü bir durum olsa bile). Ve sonuncu olarak, yerine getirme yükümlülüğü (“hakları geliştirme ve yüceltme” anlamında): Hakların, idamesi ve gerektiğinde eski hale iadesi için eylemler gerçekleştirme taahhüdünde bulunma yükümlülüğü.¹¹⁹

¹¹⁶ Bkz. Human Rights Committee, General Comment No. 31 (2004), para. 3. Ayrıca bkz. CESCR, General Comment No. 14 (2000), The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), para. 33.

¹¹⁷ Örneğin bkz. CESCR, *ibid.*, dipnot (23).

¹¹⁸ *Ibid.*, para. 33.

¹¹⁹ *Ibid.*, para. 37.

Bu paradigmanın unsurları, kısaca, haklara “saygı göstermek” (*respect*), hakları “korumak” (*protect*), hakları geliştirip yüceltmek (*promote*) ve hakların gereğini “yerine getirmek, karşılamak” (*fulfil*) şeklinde açıklanabilir. Bu unsurlar, bu çerçevede genel kabul gören bir hukuki standarda dayanan önlemlerdir ve Sözleşme’den doğan asli yükümlülüğün tüm veçheleriyle gözden geçirilip irdelenmesine, ölçülmesine ışık tutarlar.

Aşağıda, Komite’nin, bu standardın Sözleşme’ye uygulanmasına ilişkin görüşünde yer verdiği parametreleri aktarmak istiyorum:

“(a) Sözleşme’yi ihlâl eden, herhangi bir uygulama, politika veya önlemi yerine getirmek, ona destek olmak veya (buna) göz yummaktan kaçınmak (saygı gösterme); (b) Evde ya da toplumda, Sözleşme’nin üçüncü taraflarca ihlallerini önlemek, yasaklamak ve cezalandırmak ve bu ihlallerin mağdurlarına giderim sağlamak (koruma);

(c) Sözleşme hakkında geniş bilgi sunulmasını teşvik etmek ve Sözleşme’den doğan yükümlülüklerini desteklemek (geliştirme, gücünü arttırma);

(d) Uygulamada cinsiyet ayrımcılığına karşı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini elde etmek üzere geçici özel önlemler kabul etmek (yerine getirme, karşılama).¹²⁰

Daha önce, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerle dair klasik ayrımda, devletin negatif-pozitif yükümlülüğü konusuna yer vermiştim ve bugün, bir antlaşmaya riayet yükümlülüğünün artık sadece bu ikici tasnifle sınırlı kalamayacağına da temas eden bir analizi savunmuşum.¹²¹ Komite’nin, burada ele aldığım bu görüşünde, klasik tasnife uyacak kategoriler var fakat genel çerçeve sadece o dar denkleme sığdırılmaya çalışılmış da değildir.

Bu durumu şöyle açıklayabilirim: Paragraf (a) bir negatif yükümlülük konusu oluşturabilir. Paragraf (b) ise bir pozitif yükümlülük vurgusu taşır fakat aynı zamanda özen yükümlülüğü paradigmasının tüm unsurlarını da kapsar: Önleme, koruma, cezalandırma ve giderim. Dolayısıyla Komite metninde nitelendiği gibi, “koruma” kavramı dar bir çerçevede anlaşılmalıdır. Paragraf (c), ikici yükümlülük formülünün ötesinde, önleme ve koruma bileşkesinin, politikalar oluşturma, eğitim program-

¹²⁰ CEDAW, General recommendation No. 28 (2010), para. 37.

¹²¹ Bkz. *supra*, s. 40 ve devamı.

ları düzenleme, bilgilenme kanallarını çoğaltma, vb. yollar ve mekanizmalarla geliştirilmesini amaçlar. Bir Taraf Devlet için “Sözleşme’den doğan yükümlülüklerini desteklemek” ibaresi zaten hukuken özel bir önlem sayılmazsa da, burada kastedilen özellikle kamu aygıtları ve toplum nezdinde destekleyici, özendirici, takviye edici bir işlevin vurgulanmasıdır.

Sonuncu paragraf (d)’de, “geçici özel önlemler” hukuki aracıyla karşılaşmak, belki özellikle ilk iki paragrafta temas edilen parametreler karşısında zaten daha önce karşılanmış olması beklenen önlemler gibi görülebilir. Fakat burada, önceden kestirilmesi kolay olmayan, gerek hukuk sisteminden gerek toplumdaki kaynaklanabilecek ve Sözleşme haklarıyla bağdaşmayacak somut, kalıcılık göstermemekle birlikte önlenmesi gerekli risklere karşı bir önlem alma yükümlülüğü söz konusu olur. Bunun, diğerleri yanında, daha zor bir kategori olduğu düşünülmelidir. Zira ahde vefa ilkesinin yanı sıra, “sonuçlarda eşitlik”, “uygun önlemler/araçlar” kabul edilmesi ve geçicilik vasfı taşıyan “özel önlemler”in teşhisi ve uygulanması, özellikle devlet aygıtlarının buna karşı hazırlıklı olması, bu konuda uygun altyapı ve mekanizmalara sahip olmakla bunları aksatmadan işletme gücü ve becerisinin olması ve elbette bütün bu parametreleri kavrayacak bir özen yükümlülüğü anlayışının istikrarlı bir politika önceliği halini kazanmış olması gerekir.

Şematik fakat işlevsel bu tasnifin de gösterdiği önemli sonuç, “geçici özel önlemler” aracının Taraf Devletin Sözleşme’den doğan “pozitif yükümlülüğü”nün dışında bir yükümlülük alanına dahil kabul edilmesidir. Bu teşhis, elbette “geçici özel önlemler” kategorisindeki araçları mutlak surette pozitif yükümlülük dışında bırakma anlamı taşımaz fakat her iki kategorinin örtüştüğü ve bir eş anlamlılığa sahip olduğu iddia edilemez.¹²²

Nitekim Komite de, Türkiye’nin sunduğu yedinci dönemsel rapora ilişkin olarak hazırladığı 2016 yılındaki nihai gözlemler raporunda, “geçici özel önlemler” alt başlığını taşıyan paragrafta, Anayasa’nın Madde 10 hükmü bağlamındaki önlemleri bu adla nitelendirirse de, Türkiye uygulamasına dair eleştirel bir değerlendirmeye yer verir:

¹²² Bu bağlamda bir farklılığı, Türkiye Anayasası ve hukuk uygulamasına dair örneklerle eleştirel bakışla vurgulayan bir analiz için bkz. Bertil Emrah Oder, “Anayasa’da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası”, (*Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde, *op.cit.*, s. 221 ve devamı). Bkz. *supra*, dipnot (18).

“26. Komite, Anayasa’nın 10 uncu maddesinin geçici özel önlemleri sağladığını kaydeder. Ancak, taraf Devletin bu önlemlere dair anlayışı ve uygulamasının kendilerini elverişsiz konumda bulan kadınlara para transferleri yapılmasıyla sınırlı görünmesinden de kaygı duyar.”

“27. Komite, eğitim, iş piyasası ve siyasal ve kamusal hayat dahil, kadınların düşük temsil edildiği veya dezavantajlı olduğu tüm alanlarda kadınlar ve erkeklerin asli eşitliğini hızlandırmak konusunda, taraf Devletin Sözleşme’nin madde 4 (1) hükmü ve Genel Tavsiye No. 25 (2004) ile uyumlu olarak geçici özel önlemlerin yerine getirilmesi tavsiyesinde bulunur. Ayrıca, ilgili kamu görevlilerinin geçici özel önlemler kavramıyla aşına kılınmaları için taraf Devletin kapasite artırıcı programlar sağlamasını tavsiye eder.”¹²³

Türkiye’deki Anayasa değişikliği tartışmalarına tekrar dönelim. Bu kategori önlemler konusu, aslında 2004 ve 2010 Anayasa değişikliklerine ilişkin Madde 10 görüşmelerinde, kategorik olarak nitelenmek ve hukuki işlevi özellikle vurgulanmak şeklinde yer almış değildir. Anayasa’nın aynı maddesine eklenen “Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” hükmü, devletin antlaşmadan doğan “pozitif yükümlülüğü” ile “geçici özel önlemler alma yükümlülüğü” ayrımında sarih ve sahih hukuki bir konuma sahip olmaktan uzaktadır. Ana muhalefet partisinin değişiklik önermeleri -ama özellikle 2004 görüşmelerinde sunulan ikinci önerge- bu devlet yükümlülüğünün karakterini ve işlevini geçici özel önlemler alma yükümlülüğü kategorisine yakın kılmaya daha elverişli bir içeriğe sahipti fakat daha önce de belirttiğim gibi kabul edilmedi. Bu tekliflere karşı, özellikle iktidar partisi temsilcilerinin, bugün artık Anayasal bir hüküm gücüne erişmiş olan kendi değişiklik tekliflerini, Türkiye’nin Sözleşme’den doğan bir “pozitif yükümlülüğü” nitelemesiyle sunmaları¹²⁴ ise, yukardaki tahlil ışığında, insan hakları hukuku bakımından incelikli bir tahlil ve tanımlama değildi.

Sözleşme’nin hazırlık çalışmaları (*travaux préparatoires*) sırasında ve sonrasında, Sözleşme’nin Madde 4, bent 1 hükmündeki “geçici özel ön-

¹²³ CEDAW, Concluding observations on the seventh periodic report of Turkey, CEDAW, C/TUR/CO/7, 25 July 2016, para. 26 ve para. 27.

¹²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 2, 83’üncü Birleşim, 4 Mayıs 2004, Cilt: 48, bkz. Çubukçu, s. 23 ve 24; Kuzu, s. 27; Çiçek, s. 37.

lemler” terimini karşılamak üzere farklı terimler kullanılmıştı. Örneğin müzakereci devletler, “özel önlemler” teriminin ıslahı, tazmini ve geliştirici anlamını, başlangıçta, daha çok Amerika Birleşik Devletleri menseli, ayrımcılık karşıtı hukuk politikalarına paralel bir uygulamaya atfen, “destekleyici eylem” (*affirmative action*) terimi ve “olumlu eylem” (*positive action*), “olumlu önlemler”, “tersine ayrımcılık” ve “pozitif ayrımcılık” terimleriyle eşit görmeye meyletmişlerdir.¹²⁵ Fakat Komite’nin, 28 sayılı Genel Tavsiye metninde ve kendi uygulamasında, ayrıca Taraf Devlet raporlarını dikkat nazarına alarak vardığı sonuç ve dolayısıyla tercihi, Sözleşme’nin Madde 4, bent 1 hükmündeki “geçici özel önlemler” teriminin tek başına kullanılmasının doğru olduğu yönündedir.¹²⁶

İnsan hakları hukuku standartları bağlamında bir terminoloji tercihi olarak “pozitif ayrımcılık” teriminin kullanılması insan hakları söylemi bağlamında uygun bulunmaz. CERD’in isabetle vurguladığı gibi, bu terim bir *contradictio in terminis* (anlamları birbiriyle çelişen terimler) sayılır ve kullanılmaktan imtina edilir.¹²⁷

Sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle ilgili bu analiz ve ortaya koyduğu hukuki ve fiili nitelikteki parametreler, 2004 ve 2010 Anayasa değişikliklerine ilişkin Meclis görüşmelerinde ana muhalefet partisinin, bir değişiklik kapısı aralamaya çaba gösterdiği önergeler demetini hatıra getirir. İktidar partisi kanadındaki yaklaşımın, uluslararası hukuk ve iç hukuk arasında kısmi “çatışma giderici norm” temelinde bir karşı söylemin hukuken ve siyaseten ısrarla savunulması yönünde geliştiğini daha önce belirtmişim.

İktidar partisi tarafındaki bu hukuki bakış sadece Anayasa değişiklikleriyle sınırlı kalmaz ve daha sonraki tarihlerde kararlaştırılacak, kadınlara karşı ayrımcılığın ve şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet odaklı politika metinleri ve eylem planlarına da yansıtılır.

Örneğin Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nce hazırlanan *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007 – 2010*¹²⁸ ve yine aynı Müdürlükçe hazırlanan *Toplumsal Cinsiyet Eşitli-*

¹²⁵ CEDAW, General recommendation No. 25 (2004), para. 17.

¹²⁶ *Loc.cit.*

¹²⁷ CERD, General Recommendation No. 32 (2009), para. 12.

¹²⁸ T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007 – 2010*, [basım tarihi yok], s. 13.

ği *Ulusal Eylem Planı 2008 – 2013* metninde¹²⁹, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)*¹³⁰ ve aynı Genel Müdürlükçe hazırlanan *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018 – 2022*¹³¹ ve *Kadının Güçlenmesi Eylem Planı 2018 – 2022*¹³² başlıklı çalışmalarda da kadınlara karşı ayrımcılığın -ve şiddetin- ortadan kaldırılmasına yönelik “önlemler”, Anayasa Madde 10 ve Madde 90 bileşkesine dayalı hukuki bir yoruma meylederek, “çatışma giderici norm” denklemini esas alan bir anlayışla sürdürülür.

Öte yandan, henüz 2004 Anayasa değişikliği teklifinin TBMM'ye sunulmasından önce, Türkiye'nin, Sözleşme'ye taraf bir devlet olarak Komite'ye sunduğu “Birleşik dördüncü ve beşinci dönemsel raporlar”da (2003), Sözleşme yükümlülükleri bağlamında gerçekleştirilen veya gerçekleştirilecek faaliyetler konusunda bilgilere de yer verilmişti. Bunlar arasında, dikkat çekici bir gelişmeyle ilgili açıklama da Türkiye'nin birleşik raporunda yer alır. Bu raporda, o dönemde Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı¹³³ tarafından hazırlanan ve Anayasa'nın Madde 10 hükmünde değişiklik içeren bir “taslak” metne atıfta bulunulmuş ve içeriği konusunda da açıklamada bulunulmuştu. Anılan raporlarda sunulmuş bilgilere atıfta bu “taslak” metnin içeriği şöyleydi: “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak üzere, özel geçici önlemler de dahil, gerekli tüm önlemleri alır.” Fakat aynı raporda, bu teklifin henüz kabul edilmediği de belirtilir.¹³⁴

¹²⁹ T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008 – 2013*, 2008, s. 18.

¹³⁰ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)*, 2016, s. 18-19.

¹³¹ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018 – 2022*, 2018, s. 23-24 ve ayrıca bkz. s. 43, 58 ve 96.

¹³² *Kadının Güçlenmesi Eylem Planı 2018 – 2022* (Eylem Planında yer alan kurum kuruluşlar, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi düzenlemeleri çerçevesinde güncellenmiştir- T.T.).

¹³³ Bugünkü adı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'dür.

¹³⁴ Rapordaki özgün İngilizce metin şöyledir: “Women and men have equal rights. The state takes all necessary measures to provide gender equality, including special temporary measures.” Bkz. CEDAW, Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Combined fourth and fifth periodic reports of States parties – Turkey), CEDAW/C/TUR/4-5, 8 August 2003, s. 45.

2004 Anayasa değişikliklerinden bir yıl önce hazırlandığı belirtilen bu taslak metin, içerdiği terminoloji ve bunun insan hakları hukuku ile bağlantısı dikkate alındığında, iktidar partisi adına sunulan değişiklik teklifleri karşısında, Sözleşme hukuku bakımından daha isabetli ve doğru bir terminoloji kullanılarak kaleme alınmış bir metindir. Büyük olasılıkla, 2004 Anayasa değişikliklerine yönelik olarak hazırlanmış bir çalışma metni olabilir. Ancak, bu çalışmanın akıbeti hakkında daha fazla bir bilgi edinmek mümkün olmamakla birlikte, kısa bir zaman dilimi içinde ilgili Anayasa değişikliği teklifiyle aynı konuda hazırlanmış bu iki metin arasındaki içerik farkının nasıl ve hangi irade sonucunda gerçekleştiği, hukuken doğurduğu farklı sonuçlar kadar siyaseten de dikkat çekicidir.

Komite ve Anayasa değişiklikleri

Türkiye iç hukukunda, özellikle 2004 ve 2010 Anayasa değişiklikleri bağlamındaki bu gelişmelerin kadınlara karşı ayrımcılıkla mücadele temelinde, Komite tarafından nasıl değerlendirildiği konusuna da temas etmek gerekir. Hemen belirtmek isterim ki, Komite bu gelişmeleri olumsuz karşılamamıştır. Komite, Türkiye'nin altıncı dönemsel raporu hakkındaki nihai gözlemlerine dair ek raporunda, bu gelişmeler sayesinde devlete, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı önlemenin ve kadınlar ve erkekler için eşit haklar ve fırsatlar sağlamaya dair politikalar, düzenlemeler ve önlemler oluşturmanın ötesinde daha büyük bir sorumluluk verildiği görüşündedir. Komite, “destekleyici eylem pratikleri” (*affirmative action practices*) olarak nitelediği 2004 ve 2010 Anayasa değişikliklerini raporunda alıntı yaparak aktarmış ve bu konuyla ilgili görüşünü şu şekilde paylaşmıştır: “*Böyle devrimci bir değişiklik ile Türkiye, Anayasalarında böyle bir hükmü ihtiva eden bir avuç ülkeden biridir.*”¹³⁵

¹³⁵ Concluding observations of the Committee: Turkey – Addendum, Information provided by the Government of Turkey on the follow-up to the concluding observations of the Committee, CEDAW/C/TUR/CO/6/Add.1, 16 October 2012, para. 2. Komite'nin hazırladığı ana sonuç gözlem raporu, Anayasa değişiklikleri konusunda bu rapora kıyasla daha temkinli ve nesnel bir değerlendirmeye yer vermişti. Bkz. CEDAW, Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, CEDAW/C/TUR/CO/6, 16 August 2010.

İlk bakışta yapılacak bir değerlendirmeye, genel nitelikte bir eşitlik standardı olmanın ötesinde, Türkiye Anayasalarında ilk kez kadınlar ve erkekler arasında tam eşitliğin açıkça tanınması ve devletin bu konuda yerine getirmesi gereken yükümlülüğün vurgulanması elbette önemlidir. Nitekim Meclis görüşmelerinde tüm partilerin bu konuya dair bir itirazı olmamıştır. Konusu ve amacı, ayrımcılıkla mücadele anlamında kadının insan haklarına dair uluslararası bir hukuki koruma rejiminin kurulması ve bunun etkili kılınması olan Sözleşme hukuku bakımından, bu değişiklikler elbette kayda geçecek bir gelişmedir.

Fakat Türkiye'deki güçlü kadın hareketi ve ülkenin siyasal muhalefet çevrelerindeki temel kaygı sadece Anayasa'nın bir madde hükmünde yapılacak değişiklikle ortadan kaldırılmış sayılamaz. Hedef, geleceğe yönelik ve kadına karşı her türlü ayrımcılığın hukuken ve fiilen tasfiyesine yol açacak bir iradenin de Anayasa Madde 10 hükmüne yansıtılabilmüş olması, bu teklifin katı bir dirençle karşılanmamasıdır. Hukuki metinlerle sınırlı güvencelerin ötesine doğru bir açılımı yine hukukun sunduğu araçlarla güçlendirme şiarı bu tezin özünü ifade eder. Kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın tasfiyesine yönelik ve toplumsal bir etkiye neden olmuş 1980'lerdeki kadın hareketinin, 12 Eylül darbe dönemi sonrasında, kadına yönelik şiddetin protesto edildiği (*Dayağa Karşı Kampanya*) ilk barışçı toplantı ve gösteri özgürlüğünü kullanma eylemini gerçekleştirdiğini, bu hareketin 1990'lar boyunca 2000'lere kadar gelişip yaygınlaşarak sürdürülmesi gibi siyasal ve toplumsal bir gerçeklik görmezden gelinemez.¹³⁶ Kısaca, temel itiraz, sadece normatif olanın toplumsal olanı gölgede bırakmasına yöneliktir. Yapılması istenilen, o maziye ve süregelen deneyimi de göz ardı etmeyecek bir toplumsal gerçeğin şuuru içinde, yapılacak değişikliğin insan hakları hukukuna uygun bir dille Anayasa metninde yer almasıdır.¹³⁷

¹³⁶ Örneğin bkz. *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Pratikleri*, Amargi, 2005, *passim*.

¹³⁷ İktidar partisince, Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığındaki bir heyete hazırlatılan Anayasa taslağı (2007) ve sonraki gelişmeler karşısında, Türkiye kadın hareketi çevrelerince dile getirilip kamuya paylaşılan öneri ve taleplere ilişkin bazı metinleri burada anmak istiyorum: *Demokratik, Özgürlük ve Eşitlikçi Bir Anayasa İçin; Anayasa Kadın Platformu'nun Talepleri* (2007); *Erkek Demokrasiden Gerçek Demokrasiye Eşitlikçi, Demokratik ve Özgürlükçü Bir Anayasa İçin Anayasa Kadın Platformu'nun Talepleri* [tarih yok]; *Anayasa Kadın Platformu, Kadınlar Nasıl Bir Anayasa İstiyor?* (2011).

Fakat Komite açısından, ilk aşamada, o normatif olan da makbuldür ve anılan Anayasal değişiklikler olumlu karşılanır. BM örgütü bünyesindeki insan haklarını koruma yapılarının küresel bir sorumluluk alanına hitap ediyor olmaları gerçeği karşısında, örneğin Avrupa Konseyi üyeliğinin getirdiği tarihsel ve siyasal değerler sorumluluğuna kıyasla daha karmaşık ve heterojen bir profil çiziyor olması da, Komite'nin bu yaklaşımının nedenlerinden biri olabilir. Sonuç olarak, Türkiye cephesindeki bu gelişmenin oldukça yüksek bir standart olarak nitelenmesini kolaylaştırabilir. Bu analizi bitirirken, Komite'nin, Türkiye'deki Anayasal değişiklikler karşısındaki ilk gözlemini, biraz romantik bir tını uyandıran ve "Kanun önünde eşitlik" başlıklı Anayasa hükmünde gerçekleştirilen değişiklikler manzumesinin henüz başlangıç hattındayken yapılmış, erken sayılabilecek bir değerlendirme olarak okumak belki iyimser fakat gerçekçi bir yorum olabilir.

Komite'nin, böyle bir görüş ya da yorumda bulunmasının ötesinde, doğrudan Türkiye hukukundaki bazı gelişmelerle ilgili bazı bilgileri yeterince özenle derleyip isabetle kullandığı konusunda kuşku uyandıran bazı örnekler de var. Komite'nin, Türkiye'nin yedinci dönemsel raporuna ilişkin nihai gözlemler raporunda, "Sözleşme'nin hukuki statüsü ve görünürlüğü" alt başlığıyla, Anayasa'da 2004 değişiklikleriyle Madde 90/son fıkraya eklenen hükme atıfta bulunulur. Ve Türkiye'nin, 2012 yılından beri, bireylerin Sözleşme'de tanınmış haklara yönelik herhangi bir ihlâl iddiasıyla, direkt olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabildikleri belirtilir. Ancak konuya ilişkin uygulama hakkında bir bilgi edinilmediği de vurgulanır.¹³⁸

Oysa, Komite'nin bu bilgi aktarımı ve onunla bağlantılı değerlendirme, bireysel başvuru hakkının kapsamına ilişkin yasal düzenleme bakımından hatalı bir bilgidir.¹³⁹

¹³⁸ Concluding observations on the seventh periodic report of Turkey, CEDAW, C/TUR/CO/7, 25 July 2016, para. 16.

¹³⁹ Bkz. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (Kanun no. 6216 – Kabul tarihi: 30 Mart 2011, R.G. 3 Nisan 2011 – 27894):

"Madde 45 (Bireysel başvuru hakkı)

(1) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir."

Öte yandan, böyle bir “bilgi”nin kaynağı büyük olasılıkla Türkiye’dir. Nitekim Komite tarafından, Türkiye’nin sunduğu aynı dönemsel rapora ilişkin olarak Türkiye’ye yöneltilmiş sorulara (*List of Issues Prior to reporting- LOIPR*)¹⁴⁰ Türkiye tarafından verilen cevapları içeren metin dikkate alındığında, Komite’nin aktardığı o hatalı bilgiye yol açabilecek, böyle bir anlam ve sonuç çıkarmaya elverişli bir cevabın Komite’ye sunulmuş olduğu görülür.¹⁴¹ Bu durumu nasıl okumak gerekir? BM insan haklarını koruma rejiminin açıklarından birisiyle yüzleşmek mi, yoksa bir antlaşmaya taraf olan devletin o antlaşmaya iyi niyetle uyma yükümlülüğündeki fiili yetersizliğin göstergesi ya da ihmali mi?

Tamamen ulusal bir yargı merciince hukuk normlarının yorumu ve uygulanmasıyla ilgili olarak kullanılan dil ve ifade gücü bakımından ortaya çıkan bu muğlaklığın adeta bir domino etkisi yaratacak derecede ileriye götürüldüğünü düşünüyorum. Bu durum, sadece biçimle ilgili bir kaygıdan ibaret değildir. Zira kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıyla ilgili hukuki bir vakanın incelenmesinde ve bunun, Sözleşme rejimi içinde bir “iyi uygulama örneği” olarak Komite’ye iletilmesinde, öncelikle yerine getirilmesi gereken özen yükümlülüğü (*due diligence*) incelemesine dair bir yetersizlik de kendini gösterir. Bu vaka, Komite’nin hazırladığı ilgili ülke raporlarına ve dolayısıyla uluslararası literatüre böyle bir sürecin sonunda ve belirttiğim şekilde dahil olur.

Gerek buraya kadar incelediğim konuda gerek bunun ötesinde, Türkiye cephesindeki o “değişim” yolu uzadıkça, Komite cephesinde bundan daha farklı tepkiler kendini gösterecektir.

Sonuç olarak, 2004 ve 2010 Anayasa değişiklikleri sırasında iktidar partisince savunulduğu gibi, Anayasa’nın Madde 10 hükmü ve Madde 90 hükmünde yapılan değişikliklerin birlikte okunmasına bağlı bir yorum, Türkiye’nin, Sözleşme’nin konu ve amacı ışığında, bir Taraf Devlet olarak

¹⁴⁰ List of issues and questions in relation to the seventh periodic report of Turkey – Addendum – Replies of Turkey, CEDAW, C/TUR/Q/7/Add.1, 24 March 2016.

¹⁴¹ *Ibid.*, para. 15. Her ne kadar yukarıda dipnot (139) metninde aktardığım gibi, bireysel başvuru hakkının kapsamı ve kullanılmasına ilişkin yasal düzenleme bu konuda kuşkuyla yer bırakmasa da, bu konuda ilgili Anayasa Mahkemesi kararının da çok sarıh bir dile sahip olmadığını düşünüyorum. Bu karar için bkz. Sevim Akat Eşki Başvurusu, Başvuru No: 2013/2187, Karar tarihi: 19 Aralık 2013 (R.G. 7 Ocak 2014 – 28875).

üstlendiği asli yükümlülüğün¹⁴² Madde 10'daki değişiklik metnine yeterli ve gerekli bir özenle yansıtılmadığı düşüncesindeyim.

Ana muhalefet partisinin ısrarla “geçici özel önlemler” hukuki aracının da Madde 10 değişikliği kapsamında bu madde hükmüne dahil edilmesine ilişkin beyanları ve önerileri karşısında, iktidar partisi kanadındaki karşı argüman, tartışılan haklar bağlamında bir “pozitif yükümlülük” kavramının teslimi ve Madde 90'da hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalar ile kanunlar arasında baş gösterebilecek bir uyumsuzluk durumunda antlaşmalara tanınması gereken uygulama önceliğinin vurgulanmasıyla sınırlıdır. İktidar partisinden bu ısrarlı tavır, korunan haklarla ilgili, önceden kestirilemeyecek karakterde bir engel ya da tehdidin varlığı karşısında, esnek fakat öngörülemezliği çerçevesinde zayıf bir koruma mekanizması tasavvurdur. Üstelik, “geçici özel önlemler” kavramına içkin, söz konusu haklar üzerindeki olumsuz bir etkinin “geçicilik” vasfı ile “öngörülemezlik” karakteri arasındaki bağdaşımın birlikte kavranması ve tahlilinden de uzakta kalır.

Ana muhalefet partisinden, uluslararası hak standartlarına uygun bir yönde, somut bir güvence mekanizmasını esas alan değişiklik görüşünde ısrarlı bir tavra sahip olması, böyle bir hukuki temele bağlı olduğu kadar, normatif hukuki bir değerlendirmenin ötesinde kendini gösterebilecek, örneğin siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel, vb. bazı kaygılara bağlı da olabilir. Ve iktidar partisinden kendi tezi konusundaki katı tavır da bu kaygıları pekiştirir.

Bu bağlamda dikkat çeken bazı temel konuları kısaca belirtmek isterim:

İnsan hakları hukuku açısından, haklara saygı gösterilmesi, hakların korunması ve bu konuya ilişkin Taraf Devlet yükümlülüklerinin yerine getirilmesi paradigması ışığında, böyle bir yaklaşımın hukuken konumlandırılması hangi evrede kendine yer bulur ve bunun sonucu nasıl kestirilebilir?

İktidar partisince savunulan o yaklaşım, anılan ve aktarılan görüşlerin ötesinde, nasıl bir yürütme sorumluluğu ve konuya ilişkin icrai bir planın etkili kılınması politikalarına delâlet eder?

Son olarak, cinsiyet odaklı ayrımcılığa karşı, yazılı olarak ve Anayasal düzeyde tanınmış ve korunması benimsenmiş hakların sadece gelecek-

¹⁴² Bkz. Sözleşme, Madde 1-5 ve Madde 24.

teki kişisel ya da kurumsal yorumlara bağlı kılınması suretiyle yeterli bir güvencenin sağlandığı iddia edilemez. Fakat bu konuda, her iki Anayasa değişikliklerine dair görüşmeler sonucunda varılan yer bu ilkesel hattın gerisinde kalmıştır.

CEDAW ve Sonrası ya da İstanbul Sözleşmesi ve CEDAW

Türkiye, CEDAW Sözleşmesi'ne taraf olduktan yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, hazırlık evresinde de önemli bir katkıda bulunduğu, Kadınlara Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ne¹⁴³ (bundan sonra "İstanbul Sözleşmesi" şeklinde anılacaktır), taraf olma işlemlerini ilk tamamlayan devlet olarak, taraf oldu.¹⁴⁴

CEDAW Sözleşmesi'nin, özellikle Komite'nin yol göstericiliği ve amaçsal yorumu ön planda tutan bir ahde vefa anlayışını güçlendiren, insan hakları hukukuna uygun yaklaşımı ve Sözleşme'ye Taraf Devletlerin Komite ile iş birliği sayesinde geliştirilen, kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik hukuki koruma rejimi, her ne kadar İstanbul

¹⁴³ Bu Sözleşme'nin Avrupa Konseyi resmi dillerinden özgün İngilizce başlığı şöyledir: *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Fransızca özgün metnin başlığı ise şöyledir: *Convention du Conseil de l'Europe sur la prévention et la lutte contre la violence à l'égard des femmes et la violence domestique*. Türkçe resmi çeviride, "domestic violence" ya da "violence domestique" terimleri karşılığında, "aile içi şiddet" terimi kullanılmıştır (bkz. R.G. 8 Mart 2012 – 28227 (Mükerrer)). İki özgün metne sadık kalan bir çeviride kullanılması gereken "ev içi şiddet" terimi yerine böyle bir tercihte bulunulmasının nedeni siyasi ve ideolojik bir yaklaşımın sonucudur. Kuşkusuz, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde de vurgulandığı gibi (Madde 33), Sözleşme, hazırlık süreci sonunda kesinleştiği dillerdeki özgün metinler dikkate alınarak uygulanır ve yorumlanır. Kısaca, CEDAW Sözleşmesi'nin başlığında söz konusu olan özgün metne sadık kalmayan bir resmi çeviri tavrı, "kadın hakları"na ilişkin başka bir uluslararası antlaşma bakımından yine söz konusu olmuştur.

¹⁴⁴ Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'ni 11 Mayıs 2011 tarihinde çekince koymaksızın imzaladı. Sözleşme'nin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun için bkz. Kanun no. 6251 – Kabul tarihi: 24 Kasım 2011, R.G. 29 Kasım 2011 – 28127 ve Bakanlar Kurulu'nun onaya ilişkin 10 Şubat 2012 tarih ve 2012/2816 sayılı kararı için bkz. R.G. 8 Mart 2012 – 28227 (Mükerrer). Sözleşme'nin, "8 Mart 2012" tarihli Resmi Gazete'de yayımlanması amacıyla ilgili olsa gerek, aynı tarihli Mükerrer sayıya yayımlanmış olması ayrıca dikkat çekicidir. Sözleşme, Türkiye bakımından, 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmesi bir bölgesel düzenleme olma hüviyetine sahipse de, CEDAW Sözleşmesi bakımından da adeta tamamlayıcı hukuki bir güç sağladı. İstanbul Sözleşmesi'nin, Avrupa Konseyi üyesi olmayan devletlerin katılım yoluyla bu antlaşmayla bağlanmalarına hukuken açık kılınması da bu açıdan önem taşır.¹⁴⁵

İstanbul Sözleşmesi'ne ilişkin ve Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Açıklayıcı Rapor (*Explanatory Report*) metninde¹⁴⁶, yukarıda vurguladığım çerçevede dikkate alınması gereken bir görüşe yer verilir. Buna göre, İstanbul Sözleşmesi, Konsey üyesi olmayan devletlerin de taraf olmasına açık bölgesel bir sözleşme olarak, kadına karşı şiddet ve ev içi şiddet konusunda, bu alandaki diğer bölgesel insan hakları örgütlerince belirlenen standartların tamamlanması ve genişletilmesini hedefleyen bir antlaşmadır.¹⁴⁷ Aynı Rapor'a atfen, İstanbul Sözleşmesi, konusu ve amacı gereğince daha kapsamlı olması nedeniyle, kadınlara karşı şiddet ve ev içi şiddeti önleme ve bununla mücadele faaliyetini dünya ölçeğinde önemli derecede takviye eder.¹⁴⁸ İstanbul Sözleşmesi'nin hukuki etkisini evrensel düzeyde de tasvir eden bu vurgulama, bu Sözleşme ile CEDAW Sözleşmesi arasında kurulacak yorum ve uygulama bağları bağlamında da bu yaklaşımı destekleyici bir görüşün ifadesidir düşüncesindeyim.

2021 yılının Mart ayında, Türkiye'nin, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı alması, bunu Avrupa Konseyi nezdinde bildirmesi ve çekilme işleminin 1 Temmuz 2021 tarihinde yürürlüğe girmesiyle ender rastlanan bir hukuki durum ortaya çıktı. Bu sonuç, sadece İstanbul Söz-

¹⁴⁵ Bkz. İstanbul Sözleşmesi, Madde 76 (Sözleşme'ye katılma). Örneğin bu hükme dayanarak, İsrail (7 Nisan 2027), Kazakistan (23 Nisan 2025) ve Tunus (23 Nisan 2025), belirtilen tarihlere kadar Sözleşme'nin tarafı oldular. Bkz.

Çevrimiçi: <https://rm.coe.int/en/16806cac22%2016> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁴⁶ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (İstanbul, 11.V.2011), Çevrimiçi: <https://rm.coe.int/1680a48903> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 2. Anılan uluslararası belgeler için bkz. Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence Against Women "Convention of Belem Do Para" (1994) Çevrimiçi: <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-61.html> (Erişim: 25.11.2022) ve Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa "Maputo Protocol" (2003), Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WG/ProtocolontheRightsofWomen.pdf> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁴⁸ Explanatory Report, s. 2.

leşmesi ve Türkiye arasındaki hukuki bağın sona ermesiyle sınırlı kalmayan, Türkiye'nin iç politika ilişkileri ve genel hukuki açıdan özellikle ev içi şiddet karşısında hakların korunmasının kapsamı konusunda da dolaylı fakat ideolojik bir mesaj içeriyordu.

Zira özü itibariyle kadınlara yönelik ve ayrıca ev içi ortamda gerçekleşen şiddet eylemlerinin özel olarak korunmasının mantığı, bu Sözleşme'nin konu ve amacı ışığında, kadınların *de facto* ve asli olarak ayrımcılığa maruz kalmalarının önlenmesidir. Ve biliyoruz ki, CEDAW Sözleşmesi'nin Komite tarafından yorumuna bağlı kalarak, kadına karşı şiddet eylemi de hukuken bir "ayrımcılık" anlamına gelir. Komite, 19 No'lu Genel Tavsiye metninde, bu konuda açıkça şu yorumda bulunur:

*"Ayrımcılık tanımı toplumsal cinsiyet temelli şiddeti de içerir zira şiddet, bir kadına kadın olduğu için yöneltilir ya da kadınları fazlasıyla etkiler. (...) Kadınların genel uluslararası hukuka göre veya insan hakları sözleşmelerine göre tanınmış insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasına zarar veren veya bunları etkisizleştiren toplumsal cinsiyet temelli şiddet, Sözleşme'nin 1 nci maddesi anlamında ayrımcılıktır."*¹⁴⁹

Dolayısıyla bu anlamda ortak iyiyi hedefleyen bir hukuki rejime dahil olmaktan ayrılma kararının, kadına karşı ve ev içi şiddet bağlamında tezahür edecek toplumsal cinsiyet temelli bir ayrımcılığın önlenmesi yükümlülüğü konusunda, bir devlet olarak mesafe konulduğu algısının önlenememesi, Türkiye'nin, önceki sayfalarda değerlendirdiğim çerçevede, mevcut hukuki yükümlülükleri bağlamında da bir çelişkiye neden olur.¹⁵⁰ Ve bu durumun, Türkiye iç hukuku bakımından, kadına karşı

¹⁴⁹ CEDAW, General recommendation No. 19: Violence against women (1992), para. 6 ve para. 7.

¹⁵⁰ Bu bağlamda, Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan sorumluluğunun kaynağına dair bir bilgiyi özellikle hatırlatmakta yarar var: 25 yılı aşkın bir süredir, devletler kendi uygulamalarında, Komite'nin yorumunu onaylamışlardır. Buna göre, *opinio juris* ve devletler uygulaması ışığında, kadına karşı toplumsal cinsiyet temelli şiddet bir uluslararası örf ve âdet hukuku (*customary international law*) ilkesine evrilmiştir (Bkz. CEDAW, General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19, CEDAW/C/GC/35, 26 July 2017, para. 2). Dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının bu bağlamda vereceği mesajın hukuki ağırlığı tartışılırken, bu hukuki gerçeğin de dikkate alınacağı bir değerlendirme küçümsenemez.

şiddet konusunda caydırıcı bir etki yaratma potansiyeli üzerinde olumsuz etkiye neden olması dikkate alındığında, endişe verici olduğu söylenebilir.¹⁵¹ Bu nedenle böyle bir sonuç, bir hak koruma rejimine karşı siyasi bir davranışı sergilediği kadar insan hakları hukukunun bütüncül karakterini de dikkate alacak şekilde değerlendirilmelidir.

Öte yandan, CEDAW Sözleşmesi bağlamında, yukardaki sayfalarda değerlendirmeye çalıştığım gibi, hem Sözleşme hem de Komite uygulamasında istikrarlı bir biçimde savunulan ayrımcılıkla mücadele yükümlülüğü, toplumsal cinsiyet temelli birtakım geleneksel önyargılar, toplumsal kalıplar, damgalamalar, vb. tutum ve davranışlar karşısında, kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının etkisi ve neden olacağı hukuki tartışmayı sadece bu sözleşmeyle sınırlı, usuli bir çerçevede ve antlaşmalar hukuku teknikleri bağlamında tanımlayıp bu konuya nokta koymak yetersiz kalır.

Nitekim CEDAW Sözleşmesi'nin Taraf Devletlerce uygulanmasındaki temel yükümlülüğün karakteri de hem normatif hem de toplumsal olanı kapsayıcı bir yükümlülük denklemi ile örülüdür. Daha önce irdelemeye çalıştığım, Sözleşme'nin Madde 2 hükmünün, Madde 3, 4, 5 ve 24 hükümleriyle birlikte okunup yorumlanması ilkesinin korumaya çalıştığı hak alanının özellikle toplumsal cinsiyet nedeniyle doğabilecek muhtelif tehditlere yönelik olduğu, Komite'nin Genel Tavsiyeleri, devletlerin dönemsel raporlarının değerlendirilmesi ve Sözleşme uygulamasıyla ilgili olarak defalarca tekrarlanmış bir ilkedir. Dolayısıyla Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının, sadece bu Avrupa Konseyi Sözleşmesi bakımından değil fakat CEDAW Sözleşmesi yükümlülükleri bağlamında korunan hak alanları için de bir toplumsal risk endişesine yol açması olasıdır.

Komite, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını değerlendirdiği görüş beyanında, bu konuya temas eder. Komite'ye göre, bölgesel insan hakları belgeleri ve standartlarına dâhil olma ve bağlılık,

¹⁵¹ Bu konuda, üniversite öğrencisi Pınar Gültekin'in katledilmesinde sorumluluk altında bulunan şüphelinin duruşma sırasındaki sözleri, yukarda belirttiğim çerçevede bir uyarı mesajı olarak telâkki edilebilir: Bkz. "Pınar Gültekin'i katleden Avcı: İstanbul Sözleşmesi'nin iptal edilmesi iyi oldu", *Gazete Duvar*, 13 Temmuz 2021,

Çevrimiçi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gultekini-katleden-avci-istanbul-sozlesmesi-nin-iptal-edilmesi-iyi-oldu-haber-1528356> (Erişim: 25.11.2022).

CEDAW Sözleşmesi'nde yer verilen hakların pekiştirilmesi ve Taraf Devletlerin bu Sözleşme gereğince yerine getirmeleri gereken yükümlülüklerinin önemli bir unsurudur; o yükümlülükleri tamamlayıcı hayati değer-
de bir platformdur.¹⁵²

Bu nedenle Türkiye'nin, böyle tek yanlı bir kararının bizzat kendisinin dahi, Türkiye karar organlarınca, insan hakları -ve elbette kadının hakları bakımından bir özen yükümlülüğü (*due diligence*) incelemesine tâbi kılınması öncelikle gerekirdi. "Özen yükümlülüğü" gereğince, bir devletin, bu yönde bir hukuka uyma iradesine hayatiyet kazandırdığının göstergeleri arasında hukuki düzenlemeler kabul etmek, yapılar kurmak, politikalar ve programlar kabul etmek, belli usuller oluşturmak gibi bir yükümlülük söz konusuysen, bu bağlamda etkili bir uluslararası koruma rejimi ihdas eden bir antlaşmadan çekilme davranışı, hukuk usulü bakımından mümkün olsa bile, anılan ilkesel yükümlülük bakımından eleştiri gerektiren bir karardır.¹⁵³ Zira özen yükümlülüğü incelemesi, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının Türkiye toplumunda yol açabileceği mevcut ve olası hukuki ve toplumsal riskleri dikkate alma şuuru içinde gerçekleştirilecek bir insan hakları hukuku ilkesidir ve alınan siyasi kararda böyle bir kaygı söz konusu dahi olmamıştır.¹⁵⁴

Komite adına yapılan ve İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye bakımından yürürlükten kalkacağı, 1 Temmuz 2021 tarihli açıklama da bu endişeyi ortaya koyar ve hatta Türkiye'nin bu kararıyla daha ağır bir hukuki yükümlülüğün tehdit altında olabileceğine dair bir uyarıda da bulunulur.¹⁵⁵ Bu uyarı, İstanbul Sözleşmesi'nin konu ve amacıyla doğrudan ilgilidir. Zira bir yandan, bundan önceki paragraflarda temas ettiğim, kadına karşı

¹⁵² Statement of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women – Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention: A retrogressive step back in the protection of women's human rights enshrined in the CEDAW Convention, 1 July 2021, s. 1.

¹⁵³ Komite'nin bu bağlamdaki değerlendirmesi için bkz. CEDAW, General recommendation No. 35 (2017), para. 21-26.

¹⁵⁴ Örneğin İletişim Başkanlığı'nın, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine ilişkin siyasi ve ideolojik fakat hukuki sayılamayacak, hatta ayrımcılık sonucuna varacak bir potansiyele de sahip bir içerikteki açıklaması ve genel olarak bu çekilme kararıyla ilgili görüşlerim için bkz. Evrim Keçenek, "Fesih hukuka aykırı, gerekçesi meçhul" (Turgut Tarhanlı ile mülakat), *bianet*, 23 Haziran 2021, Çevrimiçi: <https://m.bianet.org/bianet/print/246118-fesih-hukuka-aykiri-gerekcesi-mec-hul> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁵⁵ Statement of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 1 July 2021, s. 1.

mevcut ya da olası şiddet riskinin, diğer yandan kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılması yükümlülüğünün, farklı derecedeki şiddet vakaları karşısında, aslında uluslararası hukukun emredici kurallarının (*jus cogens*) tanınması bağlamında bir tartışmaya yol açabileceği kaygısını dile getirir.¹⁵⁶

Komite, CEDAW Sözleşmesi yükümlülükleri kapsamında kalarak, bir Taraf Devletin Sözleşme hükümlerine iyi niyetle riayet etme yükümlülüğünü (ahde vefa, *pacta sunt servanda* ilkesi), Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı karşısında, CEDAW Sözleşmesi bağlamında alınması gereken "uygun önlemler gereği" parametresi bakımından da eleştirilebilir bulmuştur.¹⁵⁷ Daha önce değerlendirdiğim gibi, "uygun önlemler", ilgili hakların korunması amacıyla Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmeye elverişli, fiili ve etkili sonuçlar doğuracak kalıcı, geçici, özel önlemler olabilir.

Bir devlet, tarafı olduğu bir insan haklarını koruma rejiminden çekilmek suretiyle ülkesinde, o ilgili hakları korumaya dair yükümlülük sahasının genel olarak daraltılması anlamına gelmese de, daha kuvvetli hukuki güvence sağlayan bir rejimden çıkılması gibi olumsuz sayılabilecek bir etkiye neden oluyorsa, bu dikkate alınması ve hukuken tartışılması gereken bir durumdur. O geri çekilme kararı nasıl adlandırılırsa adlandırılsın ya da buna ne gerekçe gösterilirse gösterilsin¹⁵⁸, bu karar, esasen, hakların korunması babında "geriye götürücü" (*retrogressive*) bir etkiye yol açacaktır. Belki böyle bir yaklaşım, siyasi olarak, "geriye götürücü önlem" (*retrogressive measure*) gibi bir terimle nitelenebilirse de, bu durum insan hakları hukuku açısından oksimoron olmaktan öteye gidecek bir anlam taşımaz. Sonuç olarak Komite, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını, Türkiye'nin, genel olarak ve CEDAW Sözleşmesi bağlamında da yükümlülük alanını "geriye götürücü" bir davranış olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁹ Burada esas alınan dayanak, insan haklarının ve insan hakları hukukunun, hakların birbirinden ayrılmaz, bölünmez ve evrensel bir bütün olduğu il-

¹⁵⁶ *Ibid.*, s. 2.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s. 1.

¹⁵⁸ Kepenek, "Fesih hukuka aykırı, gerekçesi meçhul" (Turgut Tarhanlı ile mülakat), *supra*, dipnot (154).

¹⁵⁹ Statement of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 1 July 2021, s. 2.

kesidir. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı, böyle bir değerlendirme ve tartışmanın yapılmasına fırsat veren bir sürecin sonunda alınmamıştır.

Komite, 2022 yılında yayınladığı ve Türkiye'nin, sekizinci dönemsel raporuna ilişkin nihai gözlemler raporunda da, *inter alia*, bu konuya özel bir alt başlıkla yer verdi. Raporda eleştirilerek vurgulanan başlıklar, politik ve hukuki kategoriler şeklinde tanımlanabilir. Örneğin çekilme kararının Meclis'te görüşülmeksizin, kadın grupları ve kadın hak savunucuları dahil, sivil toplumla daha geniş bir istişarede bulunmaksızın alınmasına dikkat çekilmesi ilk kategoride mütalaa edilebilir. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin, kadınların insan haklarının korunması ereğini geriye götürücü bir karar olması ve CEDAW Sözleşmesi bağlamında, bir Taraf Devlet olarak Türkiye'nin, özen yükümlülükleriyle bağdaşmayan bir siyasi tavır göstermesi ise, ikinci kategori kapsamında değerlendirilebilir.¹⁶⁰

Türkiye'nin bu çekilme kararının, Avrupa Konseyi için olduğu kadar, BM ve CEDAW Sözleşmesi, dolayısıyla Komite açısından, haklara saygı gösterilmesi esas çerçevesinde bir bakışla eleştirilebilir bulunması, Türkiye tarafından birbirine tamamen zıt iki farklı yaklaşımın kısa bir zaman aralığı içinde, uluslararası mahfillerde ortaya konulup savunulması gibi tuhaf bir durumla da ilgilidir. Bu konuyu biraz daha açmak gerekir. BM örgütünün İnsan Hakları Konseyi bünyesinde geliştirilen UPR (*Universal Periodic Review*) ya da Türkçe kısaltmasıyla Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması gereğince düzenlenen Üçüncü Döngü incelemesinin 28 Ocak 2020 günü yapılan Türkiye oturumunda, Türkiye'ye diğer üye devletlerce yöneltilen tavsiyelerden (*recommendations*) birisi İstanbul Sözleşmesi ile ilgiliydi. BM insan hakları sistemi içinde bir Avrupa Konseyi sözleşmesinin söz konusu yapılması şaşırtıcı gelmemelidir. Bu durum hem UPR mekanizmasının işleyişiyle ilgilidir hem de yukarıda temas ettiğim gibi insan hakları hukukunun haklar alanını bütüncül bir şekilde kavrama ilkesinin bir sonucudur.

UPR çerçevesinde, Türkiye'ye yönelik o tavsiye metni şöyleydi:

“Kadınlara karşı şiddetle mücadele ederek ve İstanbul Sözleşmesi'nin tam olarak yerine getirilmesiyle kadınların haklarının güçlendirilmesi ve güvenceye alınmasının sürdürülmesi.”

¹⁶⁰ Concluding observations on the eighth periodic report of Türkiye, CEDAW/C/TUR/CO/8, 12 July 2022, para.10.

Bu tavsiyede bulunan üye devlet Norveç'tir.¹⁶¹ UPR mekanizmasının işleyiş yöntemi gereğince Türkiye'nin, kendisine yöneltilen bu tür tavsiye ve yorumlar karşısında bir yanıt vermesi gerekir ve o yanıt kayda geçirilerek ülke matrisinde yer alır. İnceleme altındaki devletin (*State under Review/SuR*) -ki burada Türkiye'dir- vermesi beklenen iki tür yanıt vardır: Ya o tavsiye, inceleme altındaki devlet tarafından desteklenir, kabul edilir ya da kabul edilmesi uygun bulunmaz.¹⁶²

UPR terminolojisi bakımından, “desteklendi” (*supported*) yanıtı “kabul ediyorum” anlamına gelir ve bu durumda inceleme altındaki devlet (Türkiye), bir sonraki UPR inceleme döngüsüne kadar o tavsiyenin yerine getirilmesini taahhüt ettiği ve o yönde bir icraatta bulunacağı kabul edilir. Veya aynı devlet sadece tavsiyenin kaydedildiğine (*noted*) dair bir beyanla karşılık verir ki, bunun anlamı o tavsiyeye uyma konusunda bir taahhütte bulunmaktan imtina edildiğinin diplomatik bir dille ifade edilmesidir.¹⁶³

Yukarda anılan, İstanbul Sözleşmesi'ne dair o tavsiye karşısında Türkiye'nin verdiği yanıt, belki şaşırtıcı gelebilir ama “desteklendi” (*supported*) şeklinde oldu ve tarih 28 Ocak 2020 idi.¹⁶⁴ Başka bir deyişle Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'ne taraf bir devlet olarak, “Kadınlara karşı şiddetle mücadele ederek ve İstanbul Sözleşmesi'nin tam olarak yerine getirilmesiyle kadınların haklarının güçlendirilmesi ve güvenceye alınmasının sürdürülmesi” yönündeki tavsiyeyi kabul edip destekleyerek, bir sonraki inceleme döngüsüne göre Ulusal Raporu'nu sunması gereken Şubat 2025¹⁶⁵ tarihi-

¹⁶¹ UPR of Turkey (3rd Cycle – 35th Session) Thematic list of recommendations, 28 January 2020 date of consideration, s.36, para. 45.233.

¹⁶² Bkz. Human Rights Council, Institution-building of the United Nations Human Rights Council, A/HRC/RES/5/1, 18 June 2007, para. 32.

¹⁶³ UPR terminolojisine ilişkin UPR kaynaklarında verilen tanımın özgün dildeki metni için bkz. UPR Glossary, “Response to recommendation” (Tavsiyeye verilecek yanıt) başlıklı terimin açıklaması: “(...) *Resolution 5/1 explains that UPR recommendations can be “supported” or “noted” by the SuR. Supported recommendations indicate that the SuR is committed to implementing said recommendations before its next review. Noted recommendations mean the SuR has made no such commitment; however, these recommendations can still be implemented and monitored.*” Bkz. UPR Glossary,

Çevrimiçi: <https://www.upr-info.org/en/resources/glossary> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁶⁴ UPR of Turkey (3rd Cycle – 35th Session) Thematic list of recommendations (Matrix of recommendations), 28 January 2020 date of consideration, s. 36, para. 45.233.

¹⁶⁵ Bkz. Human Rights Council, Cycles of the Universal Periodic Review (Fourth Cycle, 2022-2027) Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/cycles-upr> (Erişim: 25.11.2022).

ne kadar bu konuda gereken yükümlülüğünü yerine getirmeyi 28 Ocak 2020 tarihinde taahhüt etmiştir.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine ilişkin 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ise, 20 Mart 2021 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı ve Avrupa Konseyi'ne bildirildi. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin, UPR mekanizması gereğince 2025 yılındaki incelemeyi beklemezsiniz, anılan tavsiyeyi açıkça kabul etmesinden yaklaşık dört ay sonra.

Özellikle insan haklarının korunması ile ilgili bir alanda, kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddetin ortadan kaldırılmasına yönelik bölgesel bir hukuki rejimi kuran bir Sözleşme'den çekilme davranışı, herhangi bir uluslararası antlaşmadan çekilme davranışına kıyasla başka referansları da gündeme getirir. Bunlar, insan hakları, kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddet, hukukun üstünlüğü, hukuk güvenliği, devlet adına alınan kararlarda tutarlılık ve şeffaflık, kısaca "demokrasi" değerlerine bağlı bir devlet profilinin ölçülmesi olarak özetlenebilir.

Bu konuda belirginlik kazanan Türkiye'ye yönelik kuşku ve tereddüt böyle bir hukuki esasa bağlı olarak yapılmak zorundadır. Bir devletin antlaşmadan doğan yükümlülüklerinden sarfınazar etmesine yol açan muhtelif nedenler veya bu kararı meşrulaştırmak üzere ulusal hukuktan destek alındığı iddiası gibi bir davranış tarzı çağdaş uluslararası antlaşmalar hukuku bağlamında, bir antlaşmadan doğan hukuki yükümlülüğün radikal bir kararla sona erdirilmesini meşru kılacak argümanlar değildir. İleri sürülen birtakım nedenler iç politika sahasında baş göstermişse, o yönde bir "ulusal" argümanın, hele hakların korunmasıyla ilgili bu sahada, hükümetçe savunulması ise, sadece hukuku zorlama anlamı taşır. Zira böyle bir karar, özen yükümlülüğü gereğince belirlenmesi gereken türlü olası etkilerin analiz edildiği bir dayanağa sahip olmaktan da yoksundur.

Sonuç Değil, Sürece Dair

Bu makalenin temel hedefi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi¹⁶⁶ Sözleşmesi'nin genel bir anatomisini yapmak değil, başlıca antlaşmalar hukuku konularının insan hakları hukukuna ilişkin ilkeler,

¹⁶⁶ Sözleşme'nin, Türkçe resmi çevirisinde kullanılan bu terimin özgün metindeki terimin karşılığı olmadığını, bu makalenin ilk sayfalarında belirtmiştim.

normatif çerçeve ve uygulama ışığında, Sözleşme'nin doğurduğu yükümlülüklerin eleştirel bir analizinin yapılmasıdır. Bu yaklaşım, Sözleşme'nin düzenlediği özel kavramların ve usullerin göz ardı edilmemesini gerektirir. Ancak, uluslararası insan hakları hukukundaki gelişmelerin dinamik ve amaçsal bir yaklaşımla ele alınması sayesinde Sözleşme'nin “yaşayan bir insan hakları belgesi” olma karakterine uygun bir tercihte bulunulması da şarttır. Bu bağlamda, Sözleşme ile kurulan bir denetim yapısı olan Komite'nin, özellikle Taraf Devlet uygulamalarına yönelik olarak ve ahde vefa ilkesinin Sözleşme bağlamında kabul edilmesi beklenen, Sözleşme'den doğan yükümlülüğe dair Genel Tavsiyeleri ya da yorumları önemli bir kaynaklar manzumesidir. Ve Komite'nin, insan hakları hukukuna uygun olarak, gerek konuyla ilgili uluslararası hukuk açısından gerek bu normatif çerçeve bakımından, özellikle sosyal bilimler alanındaki araştırmalara bağlı gelişmeler bağlamında, yeni kavramlar ve tanımların ışığında bir yorumu ön planda tutması Taraf Devletler için de özenle uygulanması gereken hukuki bir pozisyona işaret eder.

Türkiye'de, son 20 yıl içinde gerçekleşen iki kapsamlı Anayasa değişikliğine dair hazırlık çalışmaları Sözleşme'nin, antlaşmalar hukuku ve insan hakları hukuku bağlamında ele alınıp irdelenmeyi gerektiren başlıca konuların bakımından önemli veriler sunar. Bu veriler, sadece hukuka ilişkin farklı tezlerin çarpışmasıyla sınırlı değildir, kadına karşı ayrımcılık ve şiddetin önlenmesine ilişkin toplumsal ve siyasi sahada kendini gösteren gelişmeler, hukuki yükümlülüklerin bu bakışla yorumlanması tartışması ve bu yaklaşıma karşı tutum ve davranışların izlerinin okunduğu Meclis müzakereleri, kabul edilen düzenlemeler ve uygulamaya da ışık tutar. Dolayısıyla sadece normatif sınırlar içinde bir yaklaşımda bulunmakla yetinmek yetersiz kalır. Bugün dahi, bu Sözleşme –ve kısa bir süre önce Türkiye'nin taraf olma statüsüne son verdiği İstanbul Sözleşmesi— bakımından, Sözleşme ile kurulan hukuki koruma rejimine iyi niyetle riayet etme ilkesine bağlı tartışmalar, yakın geçmişi de dikkate alan bir yaklaşımı ihmal etmemeyi gerektirir.

Türkiye'de, özellikle farklı aktörlerce yapılan konuya ilişkin tartışmalarda siyasi iradenin, açık ya da örtülü, ortaya konulma biçimi, dili, araçları ve bu konuyla bağlantılı gelişmelerin değerlendirilmesi mevzi sorunlarla çevrelenmiş bir karaktere sahip olmaktan çok, esasen, bu konuya dair bir sürecin önemini de dikkate almayı gerektirir. Bugün, aynı sahada

yüzleşilen bazı sorunların ilk belirtilerinin, yakın geçmişte başlayan o sürece yayılmış teklifler, çarpışan tezler, alınan kararlar ve devletin farklı uygulamalarında teşhisi mümkündür. Bu makalede ortaya konulmak istenen de büyük ölçüde budur.

Türkiye, Sözleşme'ye 19 Ocak 1986 tarihinden itibaren taraf olan bir devlettir. Ve Sözleşme ile bağlanma işlemini gerçekleştirirken beyan ettiği çekincelerin çok büyük bir kısmını daha sonra geri çekerek, Sözleşme'ye ahde vefa ilkesi gereğince riayet etme yükümlülüğünün kapsamını daha da genişlettiği söylenebilir. Böyle bir hukuki çerçeve içinde bulunan yaklaşık son yirmi yıllık bir dönemde gerçekleşen, iki kapsamlı Anayasa değişikliklerinde kadınlar ve erkekler arasında eşitliğin anayasal düzeyde tanınan bir hak kapsamında yer alması hukuken kayda değer, önemli bir gelişmedir.

Fakat bu konu bağlamında, TBMM bünyesinde gerçekleştirilen Anayasa değişikliği görüşmelerinde, iktidar partisinin Sözleşme kapsamında tanınmış bir koruma mekanizmasının, gerek terminoloji olarak gerek hakkın içeriğine ilişkin etkili bir koruyuculuk işlevine dair muhalefet partilerince sunulan önergelere şiddetle olmasa da, katı bir biçimde, karşı bir pozisyonda kalmayı ısrarla savunması ve bu tavrı, aynı konuda, yıllar sonra gündeme alınan bir başka Anayasa değişikliği görüşmeleri sırasında da sürdürmesi, sadece bir hukuki tezin savunusu olarak nitelenmenin ötesine geçer. Bu durum, kadın ve erkekler arasındaki eşitlik paradigmasının, hem hukuken hem de fiilen etkili kılınması, böyle bir *praxis* idealine uzakta kalmayı tercih eden bir görüşün ve tutumun ifadesi hâline dönüşür.

2010'lu yıllarda, ülkedeki siyasi ortamın gitgide kutuplaşmaya başlaması, özellikle iktidar partisinin savunduğu o katı tutumun aynı zamanda kadın haklarını içeren temel uluslararası hak standartlarının da araçsallaştırılması ve böylece faydacı bir politikanın daha da belirginleşmesine yol açar. Ve Türkiye'nin, bu bağlamda üstlendiği uluslararası kadın hakları yükümlülüklerine dair bir insan hakları rejiminden çekilmesine kadar gider. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı böyle bir yönelimin ifadesidir.

Bu hukuki ve siyasi tablo, insan haklarının bütüncüllüğü ilkesi ışığında, CEDAW Sözleşmesi yükümlülüklerinin yerine getirilmesi bakımından da bazı olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Öte

yandan, Türkiye'nin bu Sözleşme'ye riayet etme profilinin değerlendirilmesinde, özellikle Komite'nin dinamik bir yoruma bağlı olarak geliştirdiği, Sözleşme bağlamında kadına karşı ayrımcılığın tüm biçimlerinin ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak somutlaştırılan hukuki hatların gücü ve etkisi, böyle bir ortamda daha da önem kazanır. Bu durum, Türkiye'nin, 2004 ve 2010 Anayasa değişiklikleri ve sonrasında, konuyla ilgili devlet pratiği ve bunu, ne ölçüde bir "özen yükümlülüğü" dahilinde gerçekleştirip gerçekleştirmediği gibi büyük bir sorunun cevapsız bırakılması karşısında daha da önem kazanmıştır düşüncesindeyim.

CEDAW ve Özen Yükümlülüğü Standardı: Teori ve Pratiğin Uyumsuzluğu

Yakın ERTÜRK*

Giriş

1993 Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı ve 171 devletin mutabakasıyla kabul edilen Viyana Deklarasyonu, küresel kadın hareketinin kadın haklarının insan hakkı olarak tanınması için verdiği uzun mücadele açısından önemli bir zaferdir. Böylelikle, tarih boyunca özel yaşamın gizliliği zırhına bürünen kadına yönelik şiddet insan hakları denetimine açık hale gelmiştir.¹

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası kadın hakları rejiminin yükselişi ile küresel yönetişimin insan hakları temelli ortak normlar rejimine dönüşmesi birbirini besleyen iki paralel olgu

---

* Prof. Dr., Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Eski Özel Raportörü; Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi Eski Üyesi; Ortadoğu Teknik Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi, erturk@metu.edu.tr.

¹ Bunch'a göre, kadın haklarını insan hakları olarak anlama ve kadına yönelik şiddeti sessizlik alanlarından çıkartılarak devletin kamusal alanına sağlam bir şekilde yerleştirilmesi, küresel kadın hareketinin son otuz yılda elde ettiği en önemli kazanımlar arasındadır. Bkz. Zarizana Abdul Aziz, Janine Moussa, *Due Diligence Framework: State Accountability Framework for Eliminating Violence against Women*, Malaysia, International Human Rights Initiative Inc, 2016, önsöz. Çevrimiçi: www.duediligenceproject.org (Erişim: 25.11.2022). Kadına yönelik şiddet gündeminin eleştirisi için bkz. Ratna Kapur, "The Tragedy of Victimization Rhetoric: Resurrecting the 'Native' Subject in International/Post-Colonial Feminist Legal Politics", *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 15, 2002, s. 1-37.

olmuştur. Özellikle Sovyetlerin dağılması ve iki kutuplu sistemin sona ermesiyle dünyanın kaotik ve belirsizliklerle yüklü olduğu bir döneme girmesi marjinalleştirilmiş toplum kesimlerine özerk hareket fırsatı yaratmıştır.² Küresel kadın hareketi de tam bu dönemde uluslararası insan hakları sisteminin sınırlarını zorlayarak pek çok kazanım elde etmiştir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'yle (CEDAW) taçlanan kadının insan hakları rejimi, şiddet odaklı feminist savunuculuk sonucu 1990'lı yılların sonlarına doğru zirveye erişti. Uluslararası insan hakları sistemini etkili bir şekilde kullanan feminist savunuculuk evrensel insan hakları norm, standart ve mekanizmalarının cinsiyet duyarlı hale gelmesine -bir anlamda feminize olmasına- yol açtığı gibi, devlet-dışı aktörlerin sebep oldukları hak ihlallerinin de "özen yükümlülüğü" (*due diligence*) standardı kapsamında yorumlanmasıyla devlet doktrininin önemli ölçüde dönüşmesine katkı yaptı.³

1948 yılında kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin (bundan böyle "Evrensel Bildirge") 'herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka inançlarına bakılmaksızın eşit haklara sahiptir' ilkesi, esasında imtiyaz ve tahakküme karşı verilen mücadelelerin ifade bulduğu insanlığın ortak temennisidir.⁴ Gelişen ve çeşitlenen insan hakları hareketleri Evrensel Bildirge'nin ilke ve değerlerinin hukuken bağlayıcı bir dizi

² Küresel pazarların yayılması ve iki kutuplu uluslararası iş bölümünün çöküşünü simgeleyen Sovyetler Birliği'nin dağılması ulus-devlet modeline dayalı yapılarda çözümlerle parçalanmalara yol açmıştır. Özelleştirme, liberalleşme ve deregülasyon politikalarıyla birlikte devlet güdümündeki ekonomi yerini küresel pazar dinamiklerine ve kurumlarına bırakmıştır. Yaşamın en mahrem alanlarına nüfuz eden küreselleşme, geleneksel aile yapılarını, geçim ve dayanışma biçimlerini tahrip etmiş ve ulusal kimliklerin parçalanmasına neden olmuştur. Bkz. Anthony Giddens, *Runaway World*, Londra: Profile Books, 1999.

³ Böylece, CEDAW ve diğer insan hakları mekanizmaları özen yükümlülüğü çerçevesinde devleti kadına yönelik şiddetin önlenmesinde göreve çağırdı. Devletin böyle bir göreve çağırılması devlet müdahalesinin yararlı ve iyi olduğu sayılısına (*assumption*) dayanır. Ancak, devlet müdahalesi konusunda ihtiyath olunması gerektiği ve özellikle ceza adaleti müdahalelerinin riskleri konusunda uyarılar artmaktadır. Bkz. Elizabeth M. Schneider, *Battered Women & Feminist Lawmaking*, Yale University Press, 2000; Julie Goldscheid – Debra J. Liebovits, "Due Diligence and Gender Violence: Parsing Its Power and Its Perils", *Cornell International Law Journal*, Vol. 48, 2015, s. 301-345.

⁴ Uzun bir tarihe sahip olan insan hakları kavramının günümüz hukukundaki yeri iki dünya savaşı ve sömürgecilik sonrası kurulan Birleşmiş Milletler bünyesinde kabul edilen Evrensel Bildirge'ye dayanır.

uluslararası sözleşmeye dönüşmesinde itici güç olmuştur. Küresel kadın hareketi, başta CEDAW olmak üzere, yıllarca insan hakları normlarının eşit bir biçimde uygulanmasına odaklanmış, yasal eksiklikleri gidermek amacıyla yeni mekanizmalar için mücadele etmiştir.

Artan hak talepleri karşısında insan hakları normlarının sınırları genişleyip içeriği çeşitlenirken,⁵ karşıt akımlar da harekete geçmiştir. Bu nedenledir ki, insan hakları teorisi ile pratiği arasında kapanması güç bir mesafe vardır. Kadın hakları konusu bu açıdan özellikle engembeli bir alan olagelmıştır. Yarım asırdır yürütülen mücadele kadının insan hakları sorununun sadece 'objektif' hukuk normlarının uygulanmasından ibaret olmadığını, insan hakları hukukunu oluşturan normatif çerçevenin ideolojik bazı yanlılıkları, farklı çıkar ve etik değerleri bünyesinde taşıyan diyalektik bir mücadele alanı olduğunu teyit etmiştir ve bugün bu sisteminin altındaki zemin kaymaktadır. Açıktır ki teori ve pratiğin uyumsuzluğu sorunu yasal olmaktan ziyade siyasi ve güç dengeleriyle ilişkilidir.⁶

Bu siyasi nitelik, insan hakları Sözleşmelerinin iç çelişkileri, devlet iradesindeki tutarsızlık ve zaaf ve insan haklarını kuşatan karşıt ve rakip eğilimlerde kendini gösterir. Şimdiye kadar bel bağladığımız anaakımlaştırma yöntemi feminizmin dönüştürücü potansiyelini ele geçirmiş bulunmaktadır. O halde, insan hakları alanındaki mücadeleyi daha etkili kılmak için anaakıma entegre olmak yerine onu dönüştürücü yeni feminist vizyon ve stratejilerin geliştirilmesi artık kaçınılmaz bir zorunluluk haline geldi.

---

⁵ Bugün 9 temel insan hakları sözleşmesi bulunmaktadır: 1963 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD); 1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (CCPR); 1966 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (CESCR); 1979 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW); 1984 İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (CAT); 1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC); 1990 Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (MWC); 2006 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD); 2006 Herkesin Zorla Kayıp Edilmeye Karşı Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CED).

⁶ Örneğin, kadına yönelik şiddet konusunda tek bağlayıcı belge olan İstanbul Sözleşmesi bölgesel bir mekanizma olsa da küresel düzeyde uygulanma potansiyeline sahiptir. Ancak, yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra eleştirilerin odağı oldu ve bazı Taraf Devletler sözleşmeyi doğrudan hedef aldılar. İlk imzacı olan Türkiye, 2021 yılında Cumhurbaşkanlığı kararıyla sözleşmeden çekildiğini ilan etti.

Bu çalışma, küresel kadın hareketi⁷ ile çok taraflı küresel yönetim sistemi (*multilateral*) Birleşmiş Milletler (BM) arasındaki ilişkinin bir ürünü olan kadın hakları uluslararası normatif çerçeveyi, uygulamadaki eğilimleri ve ikisi arasındaki uyumsuzluğu devletin özen yükümlülüğü kapsamında gözden geçirerek feminizmin özgürleştirici potansiyelini canlandırıcı bazı ip uçları da yakalamayı amaçlıyor.

Bu amaçla, insan hakları paradigmasına dair feminist sorunsala kısaca değindikten sonra, birbiriyle ilişkili iki ana temaya odaklanarak devam edeceğim: (i) özen yükümlülüğü standardı bağlamında CEDAW'ı anlamak; (ii) kadının insan hakları normlarına yönelik engel, rakip paradigmalardan ve meydan okumalar. Son elli yılın kısa bir muhasebesi anlamına da gelen bu irdeleme CEDAW⁸ odaklı olmakla birlikte daha genel düzeyde kadın hakları teori ve pratiği arasındaki uyumsuzlukla baş edebilecek strateji tartışmalarına mütevazı bir katkı olarak düşünülebilir.

Feminist Sorunsal

BM'nin sömürgeci sosyo-ekonomik kalıntılar, dönemin güç dengeleri ve egemen ideolojileri üzerine inşa edildiği tarihi mirası nedeniyle insan hakları paradigmasının *doğum kusuruyla* meydana geldiği söylenir.⁹ Uluslararası insan hakları rejimini oluşturan sözleşmeler, bildireler, mekanizmalar vs., hükümetler arası kurullarda müzakere edildikleri dönemin güç dengelerine ve haklar konusundaki baskın eğilimlere bağlı olarak bazı çelişki ve tavizleri ve ileriye dönük muhtemel gerilim ve değer çatışmalarını bünyelerinde taşırlar. Ayrıca, farklı uluslararası normlar arasında da birbiriyle bağdaşmayan çelişkiler bulunmaktadır. Dolayısıyla,

⁷ Kadın hakları mücadelelerinin arka planında 20. yüzyılın önemli düşünce akımlarından birisi olan feminizm bulunmaktadır. Feminizmden ilham alarak, tahakküm ve eşitsizliğe karşı bir başkaldırı olarak yola çıkan küresel kadın hareketi günümüzün en etkili sivil hareketine dönüşmüştür ve bugün pek çok ülkede hak-hukuk, demokrasi mücadelelerinde öncü bir konumda yer almaktadır.

⁸ Bir önsöz ve 30 maddeden oluşan Sözleşme metni müzakere edildiği dönemin hâkim ideolojik eğilim ve yanlışlıklarını yansıtır. 189 devletin taraf olduğu Sözleşmeye taraf olmayan ülkeler: İran, Somali, Sudan, Amerika Birleşik Devletleri, Palau ve Tonga.

⁹ Balakrishna Rajagopal, "The International Human Rights Movement Today", *Maryland Journal of International Law*, Vol.24, 2009, s. 56-62.

tanımları gereği çelişkili ve istikrarsız olan normlar farklı bağlam ve aktörler arasındaki harekette somutlaşır.¹⁰

Bu nedenledir ki, insan hakları kuram ve pratiğinin ideolojik yanlışlıklarını ortaya çıkartmak ve insan hakları normlarını kadınların yaşam pratiğine duyarlı kılmak feminizmin temel sorunsallarından biri ve mücadele alanı olagelmıştır. Anaakım insan hakları, özellikle dört niteliğiyle feminist sorunsalın odağını oluşturur: (i) androsantrik, yani heteroseksüel normallik ve aile merkezli olması; (ii) kamusal / özel alan ayrımına dayanması; (iii) hakların hiyerarşik algılanması, sivil ve medeni hakların esas, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihtiyari ya da koşullara bağlı olarak algılanışı; (iv) grup hakları ve bireysel haklar arasındaki gerilim. Normatif çerçeveye sızan ve uygulama sürecini etkileyen bu yanlışlıklara odaklanan küresel kadın hareketi ve feminist hak savunuculuğu cinsiyet eşitsizliğini besleyen köklü güç yapılanmaları ve dinamikleri deşifre etmeye çalışırken, diğer taraftan da geleneksel insan hakları dili ve pratiğini dönüşüme uğratmıştır.

Yirminci yüzyılda batı bloğunun önceliği olan eşitlik, üçüncü dünya ülkelerinin önceliği olan kalkınma ve Sovyet bloğunun önceliği olan barış hedefleri¹¹ etrafında bir araya gelen devletler topluluğunun BM gibi çok uluslu diyalog ve yönetim platformunu oluşturması, kadınlara ulusal düzeyde karşılık bulamadıkları taleplerini uluslararası düzeye taşıma ola-

¹⁰ Suzanne Zwingel, *Translating International Women's Rights*, Palgrave Macmillan, 2016.

Uluslararası normları statik "şeyler" değil, ortaya çıktıktan sonra da değişmeye/dönüşmeye devam eden dinamik ilkeler olarak düşünmek gerekir. Norm tartışmaları yeni normlara yol açabilirken, diğer normlarla uyum onların daha geniş olarak benimsenmesini kolaylaştırabilir. Bununla birlikte, taraftarlar ve muhalifler belirli bir norm etrafında mücadele ederken, alternatif yorumlar oluşabilir (örneğin, cinsiyet eşitliği / cinsiyet adaleti gibi). Dolayısıyla, normların dinamizmi iki uçlu keskin bir bıçaktır: yeni normlar yaratılırken, savunucular normların anlamları ve uygulanma yöntemleri üzerinde kontrollerini yitirebilirler. Bkz. Mona L. Krook, Jacqui True, "Rethinking The Life Cycles of International Norms: The United Nations and The Global Promotion of Gender Equality", *European Journal of International Relations*, Vol.18(1), 2010, s. 103-127. Evrensel standartların yerleşmesi süreci tutarsız ya da farklı/özgün sonuçlara yol açabilir. Bkz. Conny Roggeband, *International Women's Rights: Progress Under Attack?*, KFG Working Paper Series, No. 26, Berlin Potsdam Research Group "The International Rule of Law – Rise or Decline?", 2019.

¹¹ 26 Haziran 1945'te San Francisco'da imzalanan BM Şartı örgütün kuruluş amaçlarını şöyle tanımlar: (i) insan hak ve özgürlüklerinin din, dil, ırk, cinsiyet gibi hiçbir ayrım gözetmeksizin sağlanması, (ii) sosyo-ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, (iii) savaşların önlenmesi için barış ve güvenliğin teşvik edilmesi ve beslenmesi, ve (iv) bu ortak çıkarların elde edilmesi hususunda devletler arasında uyum sağlayıcı bir merkez olmak.

nağı sağlamıştır. Modern dönem insan hakları projesi ise,¹² kadın hakları mücadelesinde çığır açıcı bir etkiye sahip olmuştur. BM kadınların hak talepleri için meşru bir zemin oluşturmuş, küresel kadın hareketi de örgütün norm ve kurumlarının cinsiyet duyarlı hale gelmesine katkı yapmıştır. Bir başka deyişle, feminist hak savunuculuk ile küresel yönetim sistemi arasındaki sinerji hem kadın hakları hem de insan hakları paradigmasında yeni bir süreci tetiklemiştir.

İnsan hakları sisteminin cinsiyetçi yapısının sorgulanması ve dönüştürülmesi süreci olarak düşünebileceğimiz küresel kadın hareketi ve BM ilişkisi, yakın dönem kadın hareketinin de tarihini yansıtır.¹³ Böylece, 'kurucu anaların' uluslararası düzeyde temelini attıkları kadın-erkek eşitliği alt yapısı pek çok badire atılarak 1990'lı yıllarda kapsamlı bir rejime dönüşmüştür. Çelişki ve sınırlılıklarına rağmen kritik bir devlet kitlesi tarafından kabul edilen bu uluslararası normatif çerçeve ulusal düzeydeki uzlaşının sağlanmasında güçlü bir referans noktası, yerel hareketleri birbirine bağlamada itici güç ve feminist savunuculuk için meşru bir kaynaktır. Kırk yılı aşkın bir süredir yürürlükte olan CEDAW Sözleşmesi somut yaşamlara dokunurken kendisi de gelişmelerden etkilenerek Taraf Devletlerin uluslararası yükümlülüklerini farklı seviyelere taşımış, böylece de hem dost hem de düşman haznesini genişletmiştir.¹⁴

¹² Bu projenin temel taşları: Evrensel İnsan hakları Bildirgesi (1948) ve İkiz Sözleşmeler'dir (1966- Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi).

¹³ BM Şartı'nı imzalayan 50 ülke temsilcisi arasında ABD, Brezilya, Çin ve Dominik Cumhuriyeti delegasyonlarında dört kadın delege bulunmaktaydı. Bu kadınların ve onlara destek veren, toplantıya gözlemci olarak katılan diğer kadınların ısrarlı savunuculukları sonucu 'kadın' sözcüğü ve cinsiyet eşitliği anlayışı BM Antlaşma metninde yer aldı. Dönemin dinamikleri ve baskın siyasi eğilimleri düşünülecek olursa, kadın sözcüğünün Antlaşmaya girmiş olması büyük bir başarıydı. Zira, bu dönemde pek çok devlet, kadın konusunu ulusal ve kültürel bir mesele olarak nitelendirmekte ve BM gibi uluslararası bir örgütün tüzüğünde yer almasının devlet egemenliğine müdahale olacağını düşünmekteydi.

¹⁴ CEDAW, dünyanın pek çok yerinde kadın hakları hareketlerini motive etmede ve onlara ivme kazandırmada önemli rol oynamıştır. Örneğin, Brezilya'da kadın hareketi CEDAW Komitesinin tavsiyesini, 2006 yılında aile içi şiddetle ilgili Maria de Penha Yasasının kabul edilmesi için etkili bir şekilde kullanmıştır. Keza, Türkiye'de yasal reform süreçlerinde ve Anayasa'nın 10. Maddesindeki eşitlik tanımının değiştirilmesinde CEDAW temelli savunuculuk belirleyici olmuştur. CEDAW'nın kadın hareketleri tarafından kullanıma stratejileri açısından başka ülke deneyimleri için bakınız Mahnaz Afkhami, Yakın Ertürk, Ann Elizabeth Mayer (Der.), *Feminist Advocacy, Family Law and Violence Against Women: International Perspectives*, New York: Routledge, 2019.

CEDAW Bağlamında Devletin Özen Yükümlülüğü Standardı

Uluslararası hukuka göre devlet, ya da kamu gücüyle donatılmış görevliler, zarar vermemekle ve neden oldukları zararları tazmin etmekle yükümlüdürler, yani negatif sorumluluk taşırlar. Devlet-dışı aktörlerin verdikleri zarar ise devlet sorumluluğunun dışında kalır. Ancak, kadına şiddet olgusunun siyasa gündemi haline gelmesiyle hukuki metinlerde kullanılan *devletin özen yükümlülüğü standardı* kadına yönelik şiddetle mücadelede sıklıkla kullanılır oldu.¹⁵ Zira, çoğu durumda sistematik ve öngörülebilir nitelikte olan kadına yönelik aile içi ve diğer şiddet türleri her zaman “özel” bir mesele olmadığından uluslararası hukuka göre devlet sorumluluğu gerektirebilir.

Arka plan

Uluslararası hukukta uzun bir geçmişi olan özen yükümlülüğü standardıyla ilgili referanslar 17. yüzyıla kadar uzanır.¹⁶ Daha yakın tarihte devletin koruma kusurunun bulunduğu gerekçesiyle açılan davalarda kullanılmıştır.¹⁷ Bu bağlamda, Amerika Kitası İnsan Hakları Mahkemesi tarafından 1988’da Manfredo Velásquez’in kayboluşunu ele alması, insan hakları alanında dönüm noktası sayılır.¹⁸ Mahkeme, Honduras’ın İnsan Hakları Amerikan Sözleşmesi’nin 1(1) maddesindeki yükümlülüklerini

¹⁵ Yakın Ertürk, “The Due Diligence Standard: What Does It Entail for Women’s Rights?”, *Due Diligence and Its Application to Protect Women from Violence*, Der. Carin Benninger-Budel, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s.27-46; Shazia Qureshi, “The Emergence/Extention of Due Diligence Standard to Assess the State Response towards Violence against Women/Domestic Violence”, *South Asian Studies*, Vol 28, No 1, 2013, s. 55-66.

¹⁶ Jan Hessbruegge, “The Historical Development of the Doctrines of Attribution and Due Diligence in International Law”, *New York University Journal of International Law*, Vol. 36, 2004, s. 265-306.

¹⁷ Özen yükümlülüğü standardı, 1871 *Alabama* davası dahil, 19. yüzyıldaki çeşitli uluslararası tahkim taleplerinde, devletin yabancılar ve mülklerine yönelik üçüncü şahıs saldırı ve şiddetine ilişkin koruma kusurunda devletin sorumluluğuyla ilgili kullanılmıştır. (*Kummerow Davası - Almanya/Venezuela Karışık İddialar Komisyonu*, 1903; *Fas İspanya Bölgesi İddiaları*, 1924; *Youmans İddiaları - ABD v. Meksika*, 1926). İlgili hükümler, uluslararası hukuka göre, devletin ister özel ister devlet aktörleri tarafından işlenip işlenmediğine bakılmaksızın, şiddet eylemlerini önlemek, soruşturmak, cezalandırmak ve bunlara çare bulmak için gereken özeni göstermekle yükümlü olduğu kuralını yerleştirmiştir.

¹⁸ Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi, *Velásquez Rodríguez v Honduras*, 29 Temmuz 1988, Seri C: Kararlar ve Hükümler, No: 04.

yerine getirmediğine kanaat getirmiş ve “insan haklarını ihlal eden ve ilk başta doğrudan devlete yüklenebilir durumda olmayan (örneğin, bir özel şahsın eylemi sonucunda meydana gelen veya sorumlu şahsın kimliğinin tespit edilemediği) yasadışı bir eylemde, bu eylem sebebiyle değil, fakat bu ihlalin engellenmesi ya da buna yanıt verilmesinde Sözleşme’de öngörülen gerekli titizliğin gösterilmemiş olması sebebiyle devletin uluslararası sorumluluğunun ihlaline yol açabileceği” sonucuna varmıştır.¹⁹

Devletin sorumluluğu, tahkim davalarında olduğu gibi, belirli bir bireye karşı şiddet konusunda harekete geçmemekle ilgili olabilir. Korumada başarısızlık fikri, yabancıların yaralanmasının sorumluluğuna ilişkin uluslararası hukuktan gelmektedir, ancak bu yükümlülük, yalnızca yabancıların yaralanmalarına karşı değil, daha geniş, genel insan hakları korumasını da içerecek şekilde evrilmiştir.²⁰ Kavramın kadın haklarına uygulanması şiddet konusunda refah/insani kaygılardan insan hakları yaklaşımına geçişi sağlamıştır.²¹

Yargısal ve yarı-yargısal mahkemeler çerçevesinde belli durumlara uygulanan ve soyutlama yoluyla genel ilkeleri geliştirilen özen yükümlülüğü standardı eleştiri ve görüş ayrılıklarının da odağında olmuştur. İnsan hakları hareketi içinde konuya şüphe ile bakanlar devlet sorumluluğunun kamu gücünü kullanan devlet görevlileri tarafından doğrudan işlenen hak ihlallerinden kaynaklandığını, eylemsizliğin devlet sorumluluğuna yol açmayacağını savunurlar. Devlet-dışı aktörlerin sebep oldukları hak ihlalleri konusu insan hakları hareketi içinde hala tartışmalı bir konu ve normatif açıdan da yeterince gelişmiş değil.²² Dolayısıyla, faili devlet dışı aktör olan kadına yönelik şiddet vakaları bazı çevrelerce bir insan hakkı meselesi değildir.

¹⁹ Joanna Bourke-Martignoli, “The History and Development of The Due Diligence Standard in International Law and Its Role in the Protection of Women Against Violence”, *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence*, *op.cit.*, s. 50.

²⁰ Stephanie Farrior, “The Due Diligence Standard, Private Actors and Domestic”, 2010. Çevrimiçi: www.humanrightshistory.umich.edu (Erişim: 25.11.2022)

²¹ Rikki Holtmaat, “Preventing Violence against Women: the Due Diligence Standard with respect to Obligation to Banish Gender-Stereotypes on the Grounds of Article 5(a) of the CEDAW Convention”, *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence*, *op.cit.*, s. 64.

²² Farrior, *op.cit.*; Andrew Clapham, *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford: Oxford University Press, 2006.

Diğer bazılarına göre ise, özen yükümlülüğü kavramı sözleşme hukukuna göre devlet sorumluluğundan sadece biridir ve içerik itibarıyla muğlaktır. Devlet, uluslararası insan haklarıyla ilgili üç yönlü sorumluluğa sahiptir: saygı duymak, korumak ve yükümlülüklerini geciktirmeksizin yerine getirmek ve bunu *iyi niyet* (good faith) çerçevesinde yerine yetirmelidir.²³ “İyi niyet” ilkesi, BM Şartı ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi dahil tüm mekanizmaların doğal bir bileşenidir. Ancak, kanaatimce aldatma niyeti olmaksızın dürüstçe ve iyi niyetle hareket etme fikri, anlaşmaların yorumlanması bağlamında yardımcı olmak için fazlasıyla genel ve soyuttur. Oysa, özen yükümlülüğü kavramı işe vuruk (*operational*) şekilde yorumlanma ve tanımlanma potansiyeline sahiptir.

Kadına yönelik şiddetin önlenmesi

1993 Viyana Konferansı’nda kadına yönelik şiddetin bir insan hakkı ihlali olarak kabul edilmesi özen yükümlülüğü standardının kadın haklarına uygulanmasının önünü açmıştır.²⁴ Aynı yıl, BM Genel Kurulu Kadınlara Yönelik Şiddetin Bertaraf Edilmesi Bildirgesini (bundan böyle Şiddet Bildirgesi) kabul etti. Kadına şiddet konusundaki temel küresel belge olan bu bildirgenin 4(c) maddesi devletleri, “ister devlet, ister özel şahıslar tarafından gerçekleştirilsin, kadına şiddet eylemlerini önlemek, soruşturmak ve failleri ulusal yasalara uygun bir biçimde cezalandırmak için gerekli özeni göstermeleri” yönünde yükümlü kılar.²⁵ Böylece, “özen yükümlülüğü”

²³ Holtmaat, *op.cit.*, s. 88. Birinci Raportör Coomaraswamy, 2000 tarihli raporunda özen yükümlülüğünün resmi yasal hükümlerin çıkarılmasından daha fazlası olduğunu ve kadına yönelik şiddetin etkin bir şekilde önlenmesi için devletin *iyi niyetle* hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır (E/CN.4/2000/68, para. 51-53).

²⁴ Aynı zamanda şiddetin sadece bir ayrımcılık değil bir *eşitsizlik* olarak tanımlanması, kadın haklarının bir güçlenme ve özgürlük meselesi olduğu gerçeğinin kabulü anlamına da gelir. Kadına şiddet olgusunun siyasi/hukuki gündeme girmesi üç alanda dönüştürücü olmuştur: (i) Evrensel insan hakları dili ve yaklaşımının boyutları, kadınların özel alanda yaşadıkları hak ihallerini kapsayarak genişledi (kamusal / özel alan efsanesi sarsıldı); (ii) Ceza infaz sistemi yeni suç türlerine göre yeniden düzenlendi (örneğin evlilikte tecavüz, mobing gibi); (iii) Devlet doktrini negatif yükümlülükten pozitif yükümlülük anlayışını da kapsayacak şekilde genişledi.

²⁵ Viyana Konferansı kadına şiddet konusunda iki önemli gelişmeye yol açtı: 1993 Kadınlara Yönelik Şiddetin Bertaraf Edilmesi Bildirgesi (DEVAW) ve 1994 Kadınlara Yönelik Şiddet Özel Raportörlüğü görev alanı.

standartı, bir devletin kadına şiddetle başarılı bir mücadele sürdürüp sürdürmediğini ve bu yöndeki yükümlülüklerini yeterince yerine getirip getirmediğini tespit etmekte bir kıstas sağlamaktadır.²⁶

Eşitlikten çok ayrımcılığın yasaklanması ilkesine dayanan CEDAW Sözleşmesi kadına yönelik şiddet konusuna yer vermez. Ancak, ayrımcılığın sebep ve sonuçlarının irdelenmesini gerekli kılan Sözleşmenin hukuki (*de jure*) ve fiili (*de facto*) eşitlik ayrımı şiddet konusuna açık kapı bırakır. Bunun yanı sıra ayrımcılığın tanımını yapan 1. Madde, "...cinsiyete dayalı olarak yapılan ayırım, dışlama veya kısıtlama..." ifadeleri ile kadınların şiddetten kurtulma hakkının, kadınların ayrımcılığa uğramama hakkının bir yönü olarak kabul edilmesi yorumuna açıktır.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesini takip eden yıllarda küresel kadın hareketinin ısrarlı savunuculuğu sonucu cinsiyete dayalı şiddet göz ardı edilemeyecek bir sorun olarak siyasa gündemine girmiştir. 1992'de CEDAW Komitesi, 19 Nolu Genel Tavsiye (GT) kabul ederek Sözleşme'nin şiddet konusundaki sessizliğini gidermeyi amaçlar.²⁷ Buna göre, cinsiyete dayalı şiddet, kadınların erkeklerle eşit temelde hak ve özgürlüklerden yararlanma becerisini ciddi şekilde kısıtlayan bir ayrımcılık şeklidir. Özel alanda işlenen şiddet eylemlerinin Sözleşmenin ihlaline ek olarak, devletin uluslararası insan hakları hukuku ve diğer sözleşmeler kapsamındaki yükümlülüklerini de ihlal edebilir (para 8). Madde 2 (e) uyarınca Sözleşme, Taraf Devletleri, herhangi bir kişi veya kuruluş tarafından işlenen kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için uygun önlemleri almaya çağırır. Genel uluslararası hukuk ve insan hakları sözleşmeleri uyarınca, devletler hak ihlallerini önlemek veya şiddet eylemlerini soruşturmak ve cezalandırmak ve tazminat sağlamak için gereken özeni göstermezlerse özel eylemlerden de sorumlu olabilirler (para 9).

1995 Pekin Eylem Platformu'nun 125(b) paragrafında da tekrarlanan bu hüküm, ayrıca, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, İnsan

²⁶ Yakın Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet: Paradigma, Politika ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 92.

²⁷ GT'ler eksiklik ve çelişkileri zaman içinde giderilen Sözleşme zamana karşı yaşayan, dinamik ve güncel bir belge haline gelmiştir. Sözleşmenin yorumlanmasında birer araç olan GT'ler, Taraf Devletler üzerinde hukuken bağlayıcılığı olmayan "esnek hukuk" (*soft law*) nitelikli metinler olsa da zaman içinde Sözleşmeyle bütünleşirler. 19 no'lu karar güncelleyen 35 no'lu karar (2017) kadına yönelik şiddeti Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve devletin sınır ötesi yükümlülüğüyle (*extraterritorial*) ilişkilendirerek şiddetle mücadeleyi daha kapsamlı hale getirmiştir. Uluslararası metinler içinde "patriarki" sözcüğüne yer veren tek metin 35 No.lu GT'dir (para. 34).

Hakları Komitesi, İnsan Hakları Konseyi'nin değişik özel prosedürleri gibi insan hakları organları tarafından da benimsenmiştir. Ayrıca, kadına yönelik şiddetle ilgili iki bölgesel sözleşme, devlet yükümlülüğünün kapsamını açıklamak için özen yükümlülüğü standardını kullanmıştır. Bunlar; Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Amerika Kıtası Sözleşmesi (Belém do Pará Sözleşmesi, 1994) ve Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi, 2011)'dir.

İnsan Hakları Komisyonu'nun 1994 kararıyla oluşturulan kadına yönelik şiddet özel raporörlüğü (bundan böyle "Raportör") de şiddet eylemlerini önleme, soruşturma, cezalandırma ve tazminde bulunma konularında devletin özen yükümlülüğüne sahip olduğunu vurgular.²⁸ Raportörler standardın gelişmesi ve somut yaşam koşullarına uygulanmasında önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda, 2006 yılında Raportör sıfatıyla kavramın ne anlama geldiğinin irdelenmesi, somutlaştırılması ve işe vuruk tanımının yapılması amacıyla İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğum "Kadınlara Yönelik Şiddetin Bertaraf Edilmesinde Bir Araç Olarak Özen Yükümlülüğü" başlıklı rapor²⁹ tartışmayı mağdurun korunmasına odaklanan dar hukuki kullanımın ötesinde şiddetin temelinde yatan sebep ve sonuçlara odaklanarak *önlenme ilkesine* taşı-

²⁸ İnsan Hakları Komisyonu'nun (2006 sonrası İnsan Hakları Konseyi) "BM mekanizmalarına kadın haklarının entegrasyonu ve kadınlara yönelik şiddetin bertaraf edilmesi" başlıklı kararıyla kurulan Kadınlara Yönelik Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörlüğü oldukça donanımlı ve potansiyeli yüksek bir görev alanıdır. Özel Prosedürler denetim usulleri arasında olan Raportörlük üç temel görevi yerine getirir: (i) hükümetlerin daveti üzerine ülkelere resmi ziyarette bulunarak kadın hakları konusunda incelemelerde bulunmak, bulgu ve önerilerini sözel ve yazılı olarak İnsan Hakları Komisyonu/Konseyine sunmak; (ii) kadın haklarının evrenselleşmesi açısından önem taşıyan konuları araştırmak ve Konseye bu konularda yıllık tematik rapor sunmak; (iii) gizlilik temelinde dayalı olarak ve hak ihlalleri konusunda iç hukuk yollarını tüketme gereğine bağlı olmaksızın, bireysel başvuru almak ve şikâyete yer alan konu hakkında söz konusu hükümetten bilgi ya da acil önlem talep etmek.

²⁹ CHR, Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective: Violence Against Women the Due Diligence Standard as a Tool for the Elimination of Violence Against Women (Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakın Ertürk), E/CN.4/2006/61, 20 January 2006. Raporun hazırlanmasında sivil toplumla diyalog, BM üyesi devletlerin anket sorularına verdikleri yanıtlar, Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu ve Afrika Birliği Kadına Şiddet Özel Raportörü'nün sağladığı bilgiler ve ülke ziyaretlerim katkı sağlamıştır. Sivil toplum ve uzman görüşüne başvurmak amacıyla iki toplantı düzenlenmiştir: ilki "Asya Pasifik Yasa ve Kalkınma için Kadın" (APWLD) tarafından düzenlenen bölgesel toplantı, ikincisi ise Raportör olarak Bern'de düzenlediğim uzmanlar toplantısı.

mıştır. Bugün sivil toplum kuruluşları tarafından yaygınca kullanılan özen yükümlülüğü standardı pek çok araştırma ve tartışmaya da konu olmaktadır.³⁰

BM üye devletlerinin anketime verdikleri yanıtlara göre önleme, koruma, kovuşturma ve tazmin ilkelerinden oluşan özen yükümlülüğünün uygulanması şiddet ortaya çıktıktan sonra koruma ve kovuşturma eylemleriyle sınırlı olduğu görülmüştür. Oysa, kadına yönelik şiddeti sürekli ve sistematik kılan ataerkil cinsiyet rejiminden kaynaklanan yapısal eşitsizliklerin ve değerlerin dönüştürülmesi de dahil olmak üzere, daha genel boyutta “önleme” yükümlülüğü gerektirir. Devletler bu konuda görece sessiz kalmışlardır. Ayrıca, devletin özen yükümlülüğünden kaynaklanan zararı tazmin etme ve şiddet mağdurları için yeterli kaynağı ayırması konusunda da ulaşılabilir oldukça az veri bulunduğu görülmüştür.

Böylece, çeşitli uluslararası ve bölgesel insan hakları sistemleri ve organlarının çalışmaları kapsamında gelişen ve olgunlaşan özen yükümlülüğü standardı bireysel iddiaların karara bağlanması için kavramsal ve yasal temel sağlar.

CEDAW Sözleşmesi

Kadın haklarının özünü oluşturan CEDAW Sözleşmesi zor bir müzakere sürecinden geçerek yasalaştı.³¹ Her ne kadar, Evrensel Bildirge ve onun ilkelerini yasalaştıran İkiz Sözleşmeler kapsamlı bir insan hakkı çerçevesi oluştursa da 1972 yılında Kadının Statüsü Komisyonu (CSW)³² cinsiyet

³⁰ Farrior, *op.cit.*; Christine Chinkin, “The Duty of Due Diligence”, Ad Hoc Committee on Preventing and Combating Preventing Violence against Women (CAHVIO), Expert Report, 7 May 2010; Goldscheid ve Liebovits, *op.cit.*

³¹ GT’ler ve 2000 yılında yürürlüğe giren CEDAW ihtiyari protokol ile Sözleşmenin içeriği ve denetim kapasitesi güçlenmiştir.

³² BM’nin kuruluşunda kadın delege ve örgütlerden gelen talep üzerine, Ekonomik ve Sosyal Konsey’in (ECOSOC) işlevsel komisyonlarından biri olan İnsan Hakları Komisyonu bünyesinde Kadının Statüsü Alt Komisyonu kuruldu. Ancak, bu yaklaşım genel eğilimi karşılamamaktaydı, uzun tartışmalar sonucu alt komisyon 21 Haziran 1946’da Kadının Statüsü Komisyonu’na (CSW) dönüştürüldü. Böylece, çok uluslu yönetim sisteminin kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları konularına daha fazla odaklanmasını mümkün kılacak siyasi ve kurumsal alt yapı oluşmuş oldu. CSW konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Selma Acuner, “BM Kadının Statüsü Komisyonu’nun Dünü ve Bugünü”, *Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu*, 2021. Çevrimiçi: www.esitlikadaletkadin.org (Erişim: 25.11.2022); Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*; Laura Reanda, “The Commission on the Status of Women”, Philip Alston (Der.), *The United Nations and Human Rights*, Oxford: Clarendon, 1992, s. 265-302.

ayrımcılığına karşı özel bir sözleşmenin gerekli olduğu kararına vardı ve 1974'teki oturumunda bir taslak sözleşme kaleme alması için bir çalışma grubu oluşturdu. Uzun ve zor bir müzakere süreci sonucu taslak sözleşme 18 Aralık 1979'daki Genel Kurul'da 130 evet oyuna karşı 11 çekimser oyla kabul edildi. Sözleşme, 20 ülkenin onayı sonucu 1980'de yürürlüğe girdi.

Uzun müzakerelerin sonunda CEDAW'ın bir mutabakat metni olarak kabul edilememiş olması, kadın hakları konusunun derin engellerle karşı karşıya olduğunun bir göstergesidir. Tartışmaların odağında vatandaşlık, kırsal kalkınma, evlilik ve aile, eğitim ve istihdam, sağlık hizmetleri ve ekonomi gibi alanlarda ayrımcılığın yasaklanması yer alıyordu. Sözleşmeye önemli bir çoğunluğun evet oyu vermiş olması tam anlamıyla ortak bir tavır ve memnuniyet anlamına gelmiyordu; bu da sözleşmenin belli maddelerine konulan çekinceler ve uygulamadaki aksaklıklarda kendini gösterecekti.

1970'lerin erkek egemen ideolojik ortamı ve model olarak Irk Ayrımcılığının Yok Edilmesi Sözleşmesi'nin (CERD) alınması CEDAW'ın pek çok taviz ve uzlaşıyla kabul edilmesi bünyesinde belli çelişkiler taşımasına neden olmuştur. Bu çelişkilerden ikisi kadın haklarının tesisi açısından özellikle belirleyici olmuştur: (i) kamusal-özel alan ayrımı (kadına şiddetin özel mesele olduğu gerekçesiyle Sözleşme'de yer verilmemesi), (ii) çıkış noktasının *yapısal eşitsizlik* yerine *ayrımcılık* olması.³³ Bunların yanı sıra uygulama yöntemleri ve çekince rejimi Sözleşme'nin etkili bir biçimde hayata geçirilmesi bakımından sınırlandırıcı olmuştur.

CEDAW kadını güçlendirmeyi amaçlarken çok boyutlu toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri konusunda sessiz kaldığı ve kadınları kimlikçi ve özcü bir kategori olarak ele almasıyla eşitsiz yapılanmaları kırmada ye-

³³ Ayrımcılığın yasaklanması yaklaşımı feminist düşüncenin temel temalarından biri olan aynılık-farklılık tartışmasını gündeme getirir. Tartışmanın tarafları kadın erkek eşitliği hedefi etrafında birleşeler de strateji konusunda birbirlerinden ayrılırlar. 'Aynılık' yaklaşımı cinsler arasındaki benzerlikten hareket eder ve kadınların erkeklerle aynı muameleye tabi tutulmaları gerektiği anlayışıyla ayrımcılığın yasaklanmasını ön görür. Diğer taraftan, 'farklılık' taraftarları kurumların erkek yanlılığına vurgu yaparak kadınların aynı haklardan aynı şekilde yararlanabilmeleri için eşitliği sağlayıcı özel önlemlerin alınmasını savunurlar. Bkz. John Capps, "Pragmatism, Feminism, and the Sameness-Difference Debate", *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, Vol. 32, No. 1, 1996, s. 65-105.

tersiz kaldığı eleştirilerine maruz kalmıştır³⁴. Ancak, yapısal eşitsizliklere odaklanmasa da yasal ve fiili eşitlik ayrımını benimseyen Sözleşme tarihsel bir olgu olarak tanımladığı kadın mağduriyetini gidermek için pozitif ayrımcılık ön görür. Komitenin özen yükümlülüğü standardını benimsemesi Sözleşme'nin daha kapsamlı yorumlanmasını mümkün kıldı.

CEDAW bağlamında devletin özen yükümlülüğü

Şiddetle mücadelede devletlerin genel eğilimleri olan mağdurları korumak ve failleri cezalandırmak kuşkusuz önemli. Ancak, özen yükümlülüğü standardını anlamlı kılan, dikkatleri sorunun temelinde yatan nedenlere çevirerek şiddetin ortaya çıkmadan önlenmesine yönelik müdahalelerin geliştirilmesine olanak sağlamasıdır.³⁵ Devletleri, ayrımcılığın temel nedenlerine yönelik harekete çağırın CEDAW Madde 5 bu açıdan yol göstericidir.

Madde 5(a) her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ya da diğer uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek gerektiğini vurgular. Bu hüküm, Sözleşmenin önsözü ile birlikte okunduğunda, cinsiyet eşitliğinin tam anlamda sağlanmasının toplum ve ailedeki geleneksel cinsiyet rollerinin değişmesine bağlı olduğu anlaşılır.³⁶ Böylece, Taraf Devletler, CEDAW bağlamında iki farklı yükümlülük taşır: (i) sosyal yaşamda kadın ve erkeklerin nasıl tasvir ve temsil edildiğine ilişkin yükümlülük; (ii) yasa ve politikalarda cinsiyetçi klişelere ilişkin yükümlülük. Birincisi, özen yükümlülüğünün önleme ilkesiyle doğrudan ilgilidir.

³⁴ Darren Rosenblum, "Unsex CEDAW, or What's Wrong With Women's Rights", *Columbia Journal of Gender & Law*, Vol. 20/2, 2011, s. 98.

³⁵ Çevrimiçi: <https://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/810/> (Erişim: 25.11.2022)
Çevrim dışı: Özen yükümlülüğünün yalnızca devlet merkezli olma niteliği, değişen güç dinamiklerini ve bunların doğurduğu, devlet-dışı aktörlerin sorumlulukları gibi konuları hesaba katmada yetersiz kalmıştır. Benzer bir biçimde, sınır ötesi sorumluluk da özen yükümlülüğü standardı kapsamında henüz yeterince gelişmemiştir. Bkz. E/CN.4/2006/61; Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*. 2016 yılında, CEDAW Komitesi, sonuç gözlemlerinde, bazı Taraf Devletleri silah ihracatından kaynaklanan sınır ötesi yükümlülükleri konusunda uyarmıştır. Ayrıca bkz. Barbara Adams, Karen Judd, "Women Rights without Borders: Combating Inequalities within and among Countries Is Key to Women's Empowerment", *Global Policy Watch*, No.16, 2017, s. 1-7.

³⁶ Holtmaat, *op.cit.*, s. 60.

Kadına yönelik şiddetin uluslararası insan hakları hukukunda yerini alması konuyla ilgili mekanizmaların gelişmesinde itici güç olmuştur. Bu bağlamda, BM Genel Kurulu 1999 yılında CEDAW Ek İhtiyari Protokolü (bundan böyle “Protokol”) kabul ederek Sözleşmenin denetim kapasitesini güçlendirmek açısından iki yenilik getirmiştir: (i) kişilerin Komiteye bireysel başvuru yapma hakkı; (ii) Komiteye sistematik hak ihlallerini soruşturma yetkisi.³⁷

CEDAW Komitesi, Protokol kapsamında aldığı ilk bireysel başvuru olan *A.T. v Macaristan* başvurusunda aile içi şiddetle ilgili verdiği kararda Taraf Devletin, Sözleşme’nin 2, 5 ve 16’ncı maddelerinde yer alan yükümlülüklerini yerine getirmediği hükmüne varmıştır (2005).³⁸ Macaristan’ın özen gösterme konusundaki eksikliği, Komite’nin hükmünde açık bir biçimde ifade edilmemiş olsa da özen yükümlülüğü standardı, Komite’nin Sözleşme’de belirtilen A.T.’ye yönelik şiddeti engelleme ve onu bu şiddetin sonuçlarından koruma yükümlülüklerini yerine getirmede devletin başarısız olduğunu belirleme biçimine açıkça rehber olmuştur.

Komite tarafından karara bağlanan *Gökçe v. Avusturya* ve *Yıldırım v. Avusturya* başvuruları devletin özen yükümlülüğü standardının somut vakalara uygulanmasına örnek teşkil ediyor. Her iki başvuruda da iki kadının (Şahide Gökçe ve Fatma Yıldırım) kocaları tarafından yıllarca süren istismarın ardından öldürüldüğü bir dizi şiddet olayı söz konusu. Şiddetin polise bildirilmesine ve koruma kararı alınmasına rağmen kadınlar korunamamıştır. Avusturya iç hukuk yolları tüketildikten sonra iki vaka sivil toplum kuruluşlarının başvurusuyla Komiteye taşınmıştır³⁹.

³⁷ Protokolün getirdiği yenilikler iç hukuk yollarının tüketilmesiyle geçerlilik kazanır. Sözleşme dışı denetim usulü olan kadına yönelik şiddet özel raportörlüğü şikâyet mekanizması için bkz. dipnot 28. Farklı nitelikte olan bu denetim usulleri özellikle şiddetle mücadelede devletin özen yükümlülüğü açısından birbirini tamamlayıcı ve destekleyicidir.

³⁸ Türkiye aleyhine ilk başvuruyu Rahime Kayhan yapmıştır (2004). İç hukuk yollarının tüketilmemiş olmasından dolayı Komite başvuruyu kabul edilemezlik kararıyla reddetmiştir. Protokol kapsamında Komite ilk soruşturma yetkisini 2003 yılında kadın cinayetlerini araştırmak üzere Meksika’da kullanmış ve yetkililerin kadınlara yönelik, cinayet dahil, suçların önlememesi, soruşturulması, yargılaması ve mağdurların tazmin edilmesi konularında sistematik olarak yükümlülüklerini ihlal ettiklerine hükmetmiştir.

³⁹ Goldscheid ve Liebovits, *op.cit.*; Recep Doğan, “Kadının Şiddete Karşı Korunmasında Devletin Özen Yükümlülüğü Standardı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 2, 2016, s.104.

Gökçe başvurusunda Komite, Avusturya'nın şiddetle mücadelede oldukça kapsamlı bir sistemi bulunmasına ve kocanın 'hukuka uygun olarak' yargılanmış olmasına rağmen, Sözleşmenin 2(a) ve (c-f) ve 3. maddeleri ile 19 nolu Genel Tavsiye kapsamındaki özen yükümlülüklerini ihlal ettiği sonucuna varmıştır.⁴⁰ Yetkililer Şahide Gökçe'nin hayatının tehlikede olduğunu bilmekte veya bilebilecek konumda bulunsalar da Avusturya polisi gereken tedbiri alma konusunda özen yükümlülüklerini yerine getirmemiştir.

Gökçe başvurusunda olduğu gibi kocasından uzun süre şiddet gördükten sonra öldürülen *Fatma Yıldırım* başvurusunda Komite, aile içi şiddetle ilgili kapsamlı yasal ve politik çerçeveye rağmen, yetkililerin *Fatma Yıldırım*'in karşı karşıya olduğu 'son derece tehlikeli durumu' bildiği veya bilmesi gerektiği sonucuna vararak Avusturya'nın özen yükümlülüğünü ihlal ettiğine hükmetmiştir.⁴¹

Bu kararlar özellikle aile içi şiddetle mücadelede kapsamlı bir model oluşturmuş olan devletler için özellikle yol göstericidir. Zira görülüyor ki, kapsamlı yasal önlemlerin alındığı durumlarda dahi devlet yetkililerinin önleme ilkesi doğrultusunda gerekli özeni göstermemesi nedeniyle failer bu tür suçları işlemeye devam etmekte ve sistemin çatlaklarından sıyrılmayı başarmaktadırlar.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Opuz v. Türkiye* davasındaki kararı⁴², kadına yönelik şiddetin aile içinde önlenmesini devletin pozitif yükümlülüğü ve buna sistematik olarak uyulmaması, AİHS'nin ayrımcılık yasağının ihlali olarak açıkça ortaya koydu. Karar, kadına yönelik aile içi şiddetin temel bir güç dengesizliğini yansıtan sistematik bir sorun olduğunu kabul ediyor. Mahkemenin kararı, kadınları aile içi şiddetten korumak için devletlere güçlü bir sorumluluk getiriyor.

Yakın zamana kadar aile içi şiddet gibi eziyet ve kötü muamelenin "özel alanın" bir parçası olarak sınıflandırılması normalleştirici bir etki yaratmış ve "kamusal" alandaki şiddet olaylarına göre devletin daha az

⁴⁰ *Sahide Goekce (deceased) v Austria* (5/2005), 6 August 2007, CEDAW/C/39/D/5/2005, CEDAW Committee, Views on Communications 5/2005.

⁴¹ *Fatma Yıldırım (deceased) v Austria* (6/2005), 6 August 2007, CEDAW/C/39/D/6/2005, CEDAW Committee, Views on Communications 6/2005.

⁴² AİHM, *Opuz v. Türkiye*, No. 33401/02, Judgment (Merits and Just Satisfaction), 09/06/2009.

müdahale etme eğiliminde olmasına neden olmuştur. Böylece, CEDAW'a Taraf Devletlerin, Sözleşme yükümlülüklerine ilişkin dönemsel raporlarında, şiddet konusuna yer vermeleri gerekmemiştir. Özen yükümlülüğü standardının insan hakları alanına uygulanır olmasıyla özel yaşamdaki hak ihlallerini göz ardı eden devlet, koruma ve cezalandırma yükümlülüğünü ayırım gözetmeden yerine getirmemekten sorumlu tutulabilir ve özel ihlallere suç ortağı olmakla suçlanabilir hale geldi. İnsan hakları sözleşme hukukunda yer alan koruma, destekleme ve gerçekleştirmeye dair "pozitif yükümlülük", aynı zamanda özen yükümlülüğünü de kapsamaktadır.⁴³

CEDAW'ın birçok engele rağmen kabul edilebilmiş olması, geleneksel olarak yalnızca "yüksek politika" tarafından şekillendirilen uluslararası ilişkilerin değişmesi açısından büyük bir zaferdir. Kadınlara karşı ayrımcılığın ne olduğunu ve bunların bertaraf edilmesi için ne gibi önlemlerin alınması gerektiğini hukuken bağlayıcı bir metinde tanımlayan CEDAW dünya kadınları için vazgeçilmez güçlü bir mücadele aracı ve temel insan hakları sözleşmeleri içinde en ilham verici olanıdır. Sözleşme hiçbir ülkede yeterince uygulanmamışsa da ulusal hukuk sistemlerinde kayda değer bir içselleştirmenin sağlandığı da yadsınamaz.

Devlet müdahalesinin olası riskleri göz önünde bulundurularak bu ilke, son yıllarda alınan kararlara, raporlara ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin yorumlara dahil edilen eşitlik, özerklik ve haysiyet dahil olmak üzere diğer temel insan hakları ilkeleriyle birlikte yorumlanmalıdır⁴⁴.

Engeller, Tehditler ve Rakip Paradigmalar

Özen yükümlülüğü standardının kadının insan hakları savunucuları için yararlı bir mekanizma olduğu muhakkak. Ancak, Devletlerin özen yükümlülüklerini yerine getirmelerinde çelişkili ve tutarsız eğilim sergilemeleri ve insan hakları mekanizmalarının yaptırım gücünün bulunmaması çoğu kararın uygulamaya yansımamasına neden oluyor. Ayrıca,

⁴³ BM bünyesinde İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum Beyanı No: 31, CCPR/C/74/CRP.4/Rev.6, p. 8; Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum Beyanı No: 5, CRC/GC/2003/5, 27 Kasım 2003, s. 1; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum Beyanı No: 14, E/C.12/2000/4 (2000), s. 33.

⁴⁴ Goldscheid ve Liebovits, *op.cit.*, s. 344.

1990'lı yılların büyüğü çözüldü, devletler uluslararası yükümlülüklerine karşı isteksiz, uluslararası sistem krizde ve kadın hakları çok cepheli tehdit ve saldırıyla karşı karşıya. CEDAW'ın 40 yılı aşkın varlığına rağmen cinsiyet ayrımcılığı evrensel bir olgu olmaya devam ediyor. Şiddet olgusuyla mücadele ise büyük ölçüde “koruma” ve “kovuşturma” ya yönelik sınırlı müdahale yöntemleriyle yetersiz kalmakta.

Kadının insan hakları uluslararası sistemin iç çelişkileri ve dışardan kaynaklanan çok yönlü engelle karşı karşıya. Bu nedenle evrensel standartlar ile kadınların yaşam pratiği arasındaki uçurum çoğu ülkede giderek açılıyor. Bu bağlamda, aşağıda belli başlı engel ve tehditleri ana hatlarıyla gözden geçireceğim.

İnsan hakları paradigmasına dair sorunlar

Kadınların kendi hükümetlerini uluslararası taahhütlerine karşı sorumlu tutarken bel bağladıkları insan hakları paradigması ve mekanizmaları soyut ve fazlasıyla hukuki bir dile sahip olup sıradan kadının gündelik yaşam pratiğine uzak kalmaktadır. Evrensel standartların özgün ve gündelik yaşam koşullarına tercüme edilmesini sağlayacak ara kavram ve mekanizmalar yeterince geliştirilebilmiş değil.⁴⁵ Ayrıca, şiddetle mücadelede yasama dışı uygulama önlemleri yeterince araştırılmamış ve kullanılmamıştır.

Bunun yanı sıra, her ne kadar bütün haklar eşit öneme sahipse de medeni ve siyasi hakları ‘zorunlu’ haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ise devletin sahip olduğu kaynaklara bağlı, aşamalı olarak gerçekleştirilebilecek ‘arzulanan ya da ihtiyari’ haklar olarak görme eğilimi oldukça yaygındır⁴⁶. İnsan haklarının hiyerarşik algılanması, başta kadınlar olmak üzere, marjinalleştirilmiş toplum kesimlerini neoliberal küreselleşme karşısında güçsüzleştirmekte ve bazı hakların göz ardı edilmelerini

⁴⁵ Ara kavram açısından Martha Nausbaum'un yapabilirlik (*capabilities*) kavramı önemli bir katkıdır. Ancak, pratik bir sorun gibi görünen ara kategorileri doldurma çabası da esasında egemen güç ilişkilerinden ve CEDAW Madde 5(a) da işaret edilen din ve kültür yorumlarından bağımsız değil.

⁴⁶ Feride Acar – Yakın Ertürk, “Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar”, *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar – Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*, Der. Serpil Sancar, Cilt 1, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

meşru kılmıştır. Kadınların insan haklarına ilişkin politika tercihlerinde devletler dar bir şiddet anlayışından hareket ederek, yoksulluk, barınma, işsizlik, eğitim, su ve gıda güvenliği, ticaret, göç politikaları ve daha pek çok siyasi sosyo-ekonomik faktörü nadiren dikkate alırlar. Oysa, hiçbir hakkın gerçekleşmesi sosyo-ekonomik koşullardan bağımsız değildir ve tüm sözleşmelerin ayrımcılığa yol açmaksızın uygulanması devletlere pozitif yükümlülük getirir⁴⁷.

Kültür temelli paradigmlar

Kültür temelli söylemler insan haklarına köklü bir meydan okuma oluşturur ve bu bağlamda CEDAW Madde 5(a) özellikle sorun teşkil eder. Farklılığın aracı ve kimlik siyasetinin temelini oluşturan kültür ve din referansı karşıt güçler evrensel kadın hakları standartlarını “kültürümüze” yabancı olduğu gerekçesiyle reddederler. Öte yandan, küresel kuzeyden bakıldığında “ötekinin kültürü” azgelişmişliğin ve kadınların ikincilleştirilmesinin kaynağıdır, dolayısıyla kadının kurtuluşu kendi toplumundan kopuşuna bağlıdır.

Genellikle kadınların kamusal alanda temsil ediliş sembolleri etrafında yürütülen günümüz kültür savaşları arasında alternatif ataerki erkeklikler arasındaki iktidar çekişmesidir. Sorununun kültürleştirilmesi, dikkatleri eşitsiz cinsiyetçi yapılardan ve ekonomik ve politik süreçlerden uzaklaştırır.

Merry’ye göre, “Kadınların, azınlıkların ve diğer savunmasız grupların karşılaştığı dezavantajlar için kültürü suçlamak, çağdaş neoliberal küreselleşmenin savunucuları için çekici bir ideolojidir. Genişleyen kapitalizmin ve küresel çatışmaların yol açtığı tahribatın suçu diğerinin kültürüne atılır”⁴⁸.

Kadınların ezilmişliğini ötekinin kültürüne atfetmek, zengin ülkeleri kapitalizm, neo-liberalizm, militarizm, işgal ve silahlı çatışmaların yol açtığı gerilim ve yoksullaşmanın sorumluluğundan kurtarıırken, kültürel özgünlük söylemi, geleneksel ataerkiye kadın hakları taleplerini yerine getirme sorumluluğundan kaçınmak için mükemmel bir mazeret sağlar⁴⁹.

⁴⁷ Martha Nussbaum, “Women’s Bodies: Violence, Security, Capabilities”, *Journal of Human Development*, Vol. 6, No. 2, 2005, s. 167-83.

⁴⁸ Sally E. Merry, “Human Rights Law and the Demonization of Culture (And Anthropology Along the Way)”, *Political and Legal Anthropology Review*, Vol 26(1), 2003, s. 64.

⁴⁹ Yakın Ertürk, “Culture versus Rights Dualism: A Myth or A Reality?”, *Development*, Vol. 55(3), 2012, s. 273–276.

Kültür ve kadına şiddetle ilişkili uluslararası düzeydeki normatif çerçevenin en somut biçimi, 1984'te BM İnsan Hakları Komisyonu bünyesinde kurulan zararlı "geleneksel" uygulamalar (HTP) çalışma grubuna dayanır. 1988'de konuyla ilgili gözlem yapmak ve rapor hazırlamak üzere bir Özel Raportör görevlendirilmiştir. Bu bağlamda, çoğunlukla kadın sünneti (female genital mutilation - FGM) gibi "geleneksel" uygulamalara yer verilerek daha önce göz ardı edilmiş pek çok sorun görünür kılınmış da, kurban özne ve kültürel özcülük (cultural essentialism) yanlılıkları da pekiştirilmiştir.

Kadına yönelik şiddet olgusunu kategorilendirerek, her bir bölümün belirli uygulamalar adı altında sınıflandırılması farklı şiddet biçimlerinin ortak yanlarının ve nedenlerin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Üstelik bu tür girişimler, çoğu kez, kültürel farklılıkların tanınması ve saygı gösterilmesi adına yapılmıştır. Uluslararası mekanizmalarda yer alan grup haklarının da – azınlık, yerli nüfus, göçmen toplulukları gibi – çoğu durumda kadın haklarını kısıtlayıcı biçimde yorumlanma ve kullanma eğilimleri yüksektir.

Hukuki çoğulculuğun baskın olduğu toplumlarda yasal düzenlemeler azınlık-çoğunluk ilişkisi sınırları gözetilerek oluşturulur. Bu tür hukuk sistemlerinde hukuki merkezîyetçilik bölücü ve kısırtıcı olarak algılanacağı için tercih edilmez. Örneğin, Hindistan'da, ulusal bağımsızlığı takip eden yıllarda, liderlerin anayasal laiklik ve merkezi hukuk sistemi hedeflemelerine rağmen, her biri kendi içinde farklı ve tartışmalı dört ana grubu (Hindu, Müslüman, Hıristiyan ve Parsi) temsil eden kanunlar Merkezi Medeni Hukuktan ayrı olarak kodlandı. Böylece, kadınların hak talepleri doğrudan grup haklarına tabi kılınmış oldu.

Shah Bano davası toplumsal farklılığın nihai ifadesini bulduğu kişisel statü hukukuna toplumsal siyasetin nasıl dahil edildiğinin somut bir göstergesidir. 1978 yılında, Madhya Pradesh'li bir Müslüman olan altmış iki yaşındaki *Shah Bano*'yu kocası boşadı. *Bano* Hindistan Yüksek Mahkemesinde dava açtı ve nafaka hakkını kazandı. Ancak, bazı çevrelerce şeriat hukukuna tecavüz olarak algılanan kararın toplumsal gerilimleri körüklemesi ve İslami liderlerin baskısı sonucu Hindistan Parlamentosu kararın geri çekilmesi yönünde harekete geçti. Bu dava (ve benzerleri), Müslüman kadınların adalet

arayışında bir dönüm noktası ve kişisel hukuk üzerindeki siyasi savaşın bir işaretiydi⁵⁰.

Kadın hakları üzerinde pazarlık yapmak ve uzlaşa sağlamak gibi yaklaşımlar birer seçenek olamaz. Dolayısıyla, kültürel özcülük ve görelilik tezleriyle karşımıza çıkan meydan okumalara verilecek cevap, bir taraftan, farklı kültürlerle saygı gösterirken, diğer taraftan da, kültürle bezenmiş baskıcı uygulamalara direnmek, onları deşifre etmek ve evrensel insan haklarını “aynılık” değil, “farklılık” temelinde yorumlayarak kadın haklarına ve ilgili insan hakları mekanizmalarına ödün vermeksizin, sahip çıkmak olmalıdır.⁵¹

Ulusal güvenlik paradigması

Devlet dışı aktörlerin kitle imha silahlarına erişimleri ve özellikle 11 Eylül 2001 ikiz kulelere yapılan saldırı insan hakları karşıtı siyasi eğilimleri güçlendirirken hükümetlerin uluslararası insan hakları taahhütlerini de zayıflatmıştır. 11 Eylül olaylarını takip eden günlerde, dünyanın dört bir yanında hükümetler ulusal güvenlik sistemlerini güçlendirmek ve genişletmek için hızlı adımlar atılar. Teröre karşı küresel savaş, ulusal güvenliğin meşru korunması ile insan haklarına saygı arasındaki dengeyi bozan güçlü bir silaha dönüştü.

Bu bağlamda, güvenlik sektörü kurumları orantısız yetki ve kaynakla donatılırken hükümetlerin ulusal ve kamu güvenliği çıkarı yönündeki iddiaları yargı ve diğer kurumlar üzerinde baskı yaratarak insan haklarını kısıtlayıcı karar ve uygulamalar meşrulaştırılmıştır. Gelişmiş demokrasileri de etkileyen bu durum mülteci, azınlık ve kadın hakları başta olmak üzere pek çok alanda hak ihlallerine ve uluslararası normların çiğnenmesine neden olmuştur.⁵² Hak taleplerinin terörle mücadele kapsamında ele

⁵⁰ Kalpana Kannabiran, “India Case Study”, *Feminist Advocacy, Family Law and Violence against Women: International Perspectives*, Der. Mahnaz Akhemi, Yakın Ertürk, Ann Elizabeth Mayer, Routledge, 2019, s. 51-70.

⁵¹ Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*, s. 138.

⁵² Guantanamo kampı, ulusal güvenlik gerekçesiyle uluslararası insan hakları ve insancıl hukukun ihlali açısından çarpıcı bir örnek teşkil eder. ABD'nin, 1990'larda sığınmacılar için bir işleme merkezi ve HIV pozitif mülteciler için bir kamp olarak kullandığı Küba'daki Guantanamo Körfezi, 11 Eylül saldırılarının ardından, teröre karşı savaş kapsamında askeri cezaevine dönüştürüldü. İnsan hakları örgütleri ve çeşitli kurumlar, Guantana-

alınması ve korku ortamının yaratılması muhalif seslerin susturulmasında yaygın bir siyasi baskı aracına dönüştü.⁵³ Güvenlik gündemiyle cezalandırıcı ve yasakçı devlet geri geldi.

Günümüz ekonomi politiği: neoliberal kriz, popülist sağ, Covid-19

40 yıllık neoliberal yayılmanın yol açtığı tahribat ve liberal demokraside yaşanan kaymalara bir tepki olarak ortaya çıkan sağ popülist hareketler dünya kadınlarını benzer tehditlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Neoliberalizmi çıkmaza sokan küresel finansal kriz, esasında özelleştirme, liberalleştirme ve deregülasyon politikalarının iflasının bir göstergesidir ve ekonomik çöküntünün ötesinde toplumların ve dayanışma biçimlerinin çözülmesine işaret eder. Bu politikalarla yıllardır çevre, sağlık sistemi, tarım sektörü, kamu hizmetleri gibi pek çok alanın bozguna uğratılması, ve Covid-19 pandemi sürecinin derinleştirdiği toplumsal hoşnutsuzluklar milliyetçi ve muhafazakâr söylemlere ve otoriter devlet modeline elverişli zemin sağladı. Kendilerini mağdur kitlelerin savunucusu olarak sunan muhafazakâr kadrolar kilit kurumlara sızarak bazı yerlerde demokratik yollarla iktidarı ele geçirdi, diğer bazı yerlerde ise güçlü muhalif kanat oluşturdular⁵⁴.

Uluslararası sistem krizinin dışa bağımlılık, Birleşmiş Milletler gibi küresel yönetim sistemleri ve eşitlik politikalarından kaynaklandığı iddiasında olan sağ popülist hareketler medeniyetler arası gevşek bir işbirliği oluşturmuşlardır.⁵⁵ *Babtist-burqa*⁵⁶ olarak da tanımlanan bu işbirliği,

---

mo'da yasadışı ve süresiz gözaltı, işkence, insanlık dışı koşullar, adil olmayan yargılamalar gibi pek çok uluslararası hukuk ihlallerinin 2002 yılından beri herhangi bir yaptırıma tabi tutulmadan devam ettiğine defalarca dikkat çekmişlerdir.

⁵³ Türkiye'de Gezi direnişçileri, barış imzacıları, sivil toplum kuruluşları (örneğin, Kadın Cinyayetlerini Durduracağız Platformu'na kapatma davası açılması gibi), muhalif gazeteciler ve diğer muhalif sesler terörle mücadele kanununa çarptırılarak susturulmaya çalışılmaktalar.

⁵⁴ Yakın Ertürk, "Global Cooperation in the Aftermath of Covid-19: Reimagining the Mainstream", 24 May 2021. Çevrimiçi: (www.kockam.ku.edu.tr),

(Türkçe www.esitlikadaletkadın.org) (Erişim: 25.11.2022); Alev Özkazanç, "Otoriter Sağ Popülizmin Yükselişi ve Küresel Kadın Hareketi", 2022. Çevrimiçi: www.kisadalga.net (Erişim: 25.11.2022)

⁵⁵ Arap Baharı'ndan sonra CEDAW'ın hedef haline gelmesi, Türkiye'nin, İstanbul Sözleşmesinden çekilmesi gibi eylemler bu açıdan anlamlıdır.

⁵⁶ Clifford Bob, *The Global Right Wing and the Clash of World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

İslamofobi ve mülteci krizi nedeniyle uluslararası düzeyde çözülmüş olsa da toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı bu hareketlerin siyasileşmesi ve kitlesleşmesi sürecinde güçlü bir mobilizasyon aracı olmaktadır. Özellikle kürtaj ve LGBT evlilikleri, dünyanın dört köşesinde, benzer politika ve uygulamalarla toplumları hiç olmadığı kadar kutuplaştırmaktadır.⁵⁷ Kapitalizm ile pek de sorunları olmayan toplumsal cinsiyet karşıtı sağ popülist hareketlerin temel amaçları ataerkil cinsiyet rejimini, istikrarsızlaşan geleneksel aileyi ve 'zedelenen' erkeklığı yeniden restore etmektir.

Diğer taraftan, neoliberal politikalar uluslararası insan hakları sisteminin temel muhatabı olan ulusal devleti hak talepleri karşısında işlevsiz / isteksiz bıraktığı gibi ulusal sınırlar dışında konumlanan tahakküm alanlarını da tamamen denetim dışı bırakarak güçlendirmiştir. Bu durum, kadın hareketi açısından, hak tesisinde muhatabın kim/neresi olacağı sorusunu gündeme getiriyor. Hak taleplerine ve genel olarak küresel nitelik taşıyan sorunlara etkili yanıt verebilmek için uluslararası iş birliği ve çok-taraflı karar süreci kritik önem taşımakta. Erozyona uğrayan ve sağ popülist siyasi akımların hedefi haline gelen çok-taraflı sistemi (*multilateral system*) reforme etmek / güçlendirmek / dönüştürmek, kadın hareketinin geleceği açısından kritik bir sorunsaldır.

Bir yöntem olarak anaakımlaştırma (gender mainstreaming- GM)

Pekin Konferansı sonrasında, 'toplumsal cinsiyet' terimi, BM içinde ve dışında tartışmasız bir analiz ve politika oluşturma aracı haline geldi. 1997'de BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, kavramı bir adım daha ileri götürdü ve politikaların, programların ve bütçelerin etkisinin, cinsiyet eşitliğini sağlayıcı bir biçimde uygulanmasında örgütün her bölümünün sorumlu olması için toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması kararını kabul etti.

Anaakımlaştırma yaklaşımı, bilim, politika ve gündelik yaşam pratiklerinde hızla yayıldı ve benimsendi. Her ne kadar anaakımlaştırma

⁵⁷ Örneğin, 1 Eylül 2021 tarihinde ABD'nin Teksas eyaletinde tartışmalı ve oldukça kısıtlayıcı kürtaj yasası yürürlüğe girdi. Bu yasa embriyonun kalp atışlarının duyulduğu andan, yani yaklaşık altıncı hamilelik haftasından itibaren kadınlara kürtaj yasası getiriyor. Yasanın engellenmesi için yapılan acil temyiz başvurusu ise yüksek mahkemece reddedildi.

feminist ilkelerin kurumsallaşması olarak kutlansa da bunun gerçekten feminist hedefler için bir zafer olup olmadığını sorgulamak için geçerli nedenler bulunmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet kavramına yeniden bakmak gerekiyor, zira bu kavramın tanımına neyin dahil edildiği ya da edilmediği konusu anaakımlaşırmanın da sonuçları üzerinde etkili olacaktır. Benzer şekilde, anaakımın mizacı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesisi potansiyelinin sınırlarını belirleyecektir.

“Toplumsal cinsiyet” terimi, erkeklik ve kadınlığın toplumsal inşasını analiz etmek için üretilmiş politik, epistemolojik ve metodolojik bir araçtır. Biyolojik cinsiyetin statik yapısının aksine, toplumsal cinsiyetin sürekli olarak oluşum halinde dinamik bir süreç olması toplumsal olarak inşa edilmiş olan yapısal eşitsizlikleri dönüştürmek için radikal olasılıklar vaat eder. Ancak, terimin popülerleşmesiyle birlikte siyasi amacı ve dönüştürücü içeriği adeta unutuldu.

Baştan beri toplumsal cinsiyet ile kadın kavramı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır; bu nedenle, iki kavram çoğu kez birbirinin yerine, yani toplumsal cinsiyet/kadın sabit bir isim olarak kullanılmaktadır. *Böylece, erkekler cinsiyet olarak kaldı ve kadınlar toplumsal cinsiyet haline geldi.* Diğer bir kullanıma göre, anaakımlaşırma kararında yansıdığı gibi, toplumsal cinsiyet kavramı erkek/kadın özelliklerindeki mevcut farklılıklara odaklanır. Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk kullanımda bir isim (yani kadın kategorisi iken), ikinci kullanımda hem erkek ve kadın kategorilerini ifade eder, hem de eril/dişi niteliklerini tanımlayan bir sıfattır. Toplumsal cinsiyet yaklaşımlarında “aynılıktan” “farklılığa” geçiş her ne kadar ileriye doğru bir adım olsa da kadın erkek ilişkilerindeki sorunun farklılıklardan değil eşitsizliklerden kaynaklandığı gerçeğine çözüm getiremez.

Bu nedenle, toplumsal cinsiyet kavramının her iki kullanımı da (ister ‘kadın’ ister ‘erkek-kadın farklılığı’) kavramsal olarak tutarsız ve eksik, politik olarak ise sorunludur⁵⁸. Hal böyle olunca, erkek pratiğine göre biçimlenmiş anaakıma statik ve siyasetten arındırılmış bir toplumsal cinsiyet nosyonunu entegre etmek, cinsiyet, kadın, ataerkillik, eşitlik gibi tartışmalı konuların üzerini örtmek anlamına geliyor. Belki de anaakım-

⁵⁸ Acar ve Ertürk, *op.cit.*; Yakın Ertürk, “Considering the Role of Men in Gender Agenda Setting: Conceptual and Policy Issues”, *Feminist Review*, Issue 78, 2004, s. 3-22.

laştırmının, gerek yetkililer nezdinde gerekse toplumsal cinsiyet konusunda bilgi sahibi olmayan uygulayıcılar nezdinde, çekici bir araç haline gelmesinin sebebi de budur.

Toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması kadınlar açısından bir zafer mi yoksa yenilgi mi sorusuna dönecek olursak, buna tek boyutlu bir yanıt vermek konuyu basite indirgemek olur. Anaakımlaştırma sayesinde cinsiyet eşitliğinin görünürlük kazandığı, kadınlar için kamusal alanda yeni olanakların açıldığı, yasal ve kurumsal reformların hızlandığı, kadınların eğitim / sağlık / siyaset / işgücüne katılım gibi alanlarda ilerleme kaydettikleri ve feminist aktivizmin ivme ve meşruluk kazandığı bir gerçek. Ancak, kadın haklarının anaakım ataerkil iş bölümüne dayalı erkek modeline (geçim sağlayıcı) göre tanımlanması,⁵⁹ feminist taleplerin bürokratik hedefe dönüşerek mutasyona uğraması ve toplumsal cinsiyet konusunun apolitik / teknik meseleye indirgenmesiyle statükonun feminizmi ele geçirdiği de düşünülebilir. Kadın hareketinin içinde bulunduğu tıkanıklığı aşmak için artık anaakımı yeniden tahayyül ederek dönüştürmek gerekmektedir.⁶⁰

⁵⁹ Toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınları *bakım* erkekleri de *geçimden sorumlu* kişiler olarak konumlandıran ataerkil iş bölümünün sonucudur. Tarihsel olarak ana akım ekonomi ve yönetim biçimlerinin örgütlenme mantığı ailenin *geçimini* sağlayan erkek (hane halkı reisi) normu üzerine kurulurken, kadının sorumlu olduğu *bakım* bu mantığa ikincil kılınmıştır. Bkz. Ertürk, “Global Cooperation in the Aftermath of Covid-19”.

⁶⁰ Bkz. Yakın Ertürk, “Gender Mainstreaming or Mailstreaming”, 18 Mayıs 2020, Çevrimiçi: <https://kockam.ku.edu.tr/> (Erişim: 25.11.2022); Ertürk, “Global Cooperation in the Aftermath of Covid-19”. BM Güvenlik Konseyinin (GK) anaakımlaştırma politikasının bir örneği olan Kadın, Barış ve Güvenlik kararı (1325) çarpıcı bir örnek oluşturur. GK 1325 ve sonrasında kabul edilen ilgili kararlar savaş ve barış süreçlerinde cinsiyet eşitsizliğini görünür kıldı, kadın barış hareketine meşruluk kazandırdı ve barış süreçlerinde kadınlara ve cinsiyet bakış açısına yer verilmesini bir yükümlülük olarak tanımladı. Ancak, toplumsal cinsiyet yaklaşımının entegre edildiği GK, BM'nin en militarist kurumudur ve kadın, barış, barış hareketinin ana unsurları olan silahsızlanma ve askeri harcamaların kısıtlanması gibi konularda sessiz kalmıştır. Böylece, kadınların barış süreçlerine entegrasyonu anaakımın militarist yapısı muhafaza edilerek sağlanmaktadır. Bkz. Carol Cohn, “Mainstreaming Gender in UN Security Policy”, Shirin M. Rai, Georgina Waylen (Ed), *Global Governance: Feminist Perspectives*, Basingstoke: Palgrave, 2008, s.185–206; Yakın Ertürk, “The Political Economy of Peace Processes and the Women, Peace and Security Agenda”, *Conflict, Security & Development Journal*, Vol. 20/4, 2020, s. 419-439.

Bitirirken

İnsan haklarının etkili bir biçimde korunması, kuşkusuz, ulusal düzeydeki hukuki, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi dinamiklere bağlıdır. Ancak, ulusal hükümetlerin tecavüz, aile içi şiddet, çocuk istismarı gibi konuları büyük ölçüde göz ardı edegelmiş oldukları düşünülürse evrensel insan hakları normlarının yerel inisiyatifi harekete geçirmedeki önemi yadsınamaz. Bu bağlamda, küresel kadın hareketi uluslararası yönetim sistemini ve uluslararası insan hakları hukukunu etkili bir biçimde kullanarak önemli kazanımlar elde etmiş ve bununla ilişkili olarak ataerkil cinsiyet rejiminde önemli kırılmalar meydana gelmiştir.

Gündeme geç girmiş olmasına rağmen, kadına şiddetle konusu, kadınların kitlesel olarak mobilize olmalarına, kadın hakları hareketinin güçlenmesine ve hukuki metinlerde yer alan devletin özen yükümlülüğü standardı, başta CEDAW Sözleşmesi olmak üzere, kadının insan hakları alanında sıklıkla kullanılır oldu. Devletin tüm aygıtlarını bağlayan özen yükümlülüğü standardı, kadın haklarının tesisinde gerekli toplumsal değişimi sağlamada etkili rol oynama potansiyeline sahiptir. Ancak, kadının insan haklarının tesisi 'objektif' hukuk normlarının uygulanmasından ibaret olmayıp karşıt siyasi hareketlerin odağındaki bir mücadele meselesidir. Bu nedenledir ki, tüm gelişmelere rağmen kadın hakları evrensel normları ile pratik arasındaki mesafe açılmakta ve kazanılan haklar tehdit edilmektedir. Kaldı ki, ideolojik bazı yanlılıkları içinde barındıran insan hakları normatif çerçevenin bugün altındaki zemin kaymaktadır.

Yeni meydan okumalar karşısında kadın hareketinin içinde bulunduğu tıkanıklığı aşmak için şimdye kadar izlediğimiz liberal çizginin dışında feminizmin dönüştürücü gücünü tekrar harekete geçirmek gerekiyor. Bunun için, ilk etapta, ikili stratejiyle başlayabiliriz: (i) sağ popülist siyasi akımların hedefi haline gelen ve erozyona uğrayan çok-terafli (multilateral) yönetim sistemini reform etmek ve CEDAW, İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası mekanizmalara sahip çıkmak için küresel dayanışma ağlarımızı genişletmek ve güçlendirmek; (ii) feminizmin dönüştürücü potansiyelini ele geçirmiş bulunan ve toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama kapasitesini tüketmiş olan anaakımlaştırma yaklaşımını anaakımı yeniden tahayyül ederek sorgulamak.

Bu bağlamda, aile, ekonomi, devlet ve uluslararası sistemin örgütsel ilkesi olarak anaakım geçim modelinden bakıma dayalı bir modele geçmek

için acil bir paradigma değişimi gerekmektedir. Yaşam güvenliğini tartışmaların merkezine yerleştirerek, bakımı, meta ve özelleştirilmiş kadın cinsine mahsus bir sorumluluk olarak değil, insanlara ve gezegene karşı yıkımı ortadan kaldıracak bir etik değer olarak tanımlamak zorundayız. Böyle bir anlayış, neoliberal kriz karşısında devletlerin/iş dünyasının başvurdukları ve cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren kemer sıkma politikalarına ve sağ popülistlere karşı *solcu bir feminist siyasi alternatifi* gündeme getirir ki bu da sol partilerin ve grupların söylem ve yaklaşımlarının radikal bir şekilde değişmesini ve feminizmin anti-kapitalist paradigmayla daha yakından ilgilenmesini gerektirecektir.

Yaşanan ekonomik ve siyasi kriz ortamı, dünyanın çeşitli yerlerinde patlak veren, bağımsız protestoları dönüştürücü bir güce çevirmek ve feminizmin radikal, ve özgürleştirici niteliğini tekrar canlandırmak için bir fırsat olabilir. İçinde bulunduğumuz toplumsal kutuplaşmanın ilerici güçleri harekete geçirme, birleştirici ittifakları beraberinde getirerek baskın bir güce dönüşme potansiyeli karşısında kadınlar açısından kritik soru: feminist hedefler ikincilleştirilmeden, diğer ilerici / muhalif hareketlerle nasıl bir dayanışma stratejisi izlenebilir?

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Geçici Özel Önlemler

İdil Işıl GÜL*

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (bundan sonra, Sözleşme veya CEDAW)¹ 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiş; Türkiye Sözleşme'ye 1985 yılında taraf olmuştur.² Sözleşme'nin 17. maddesiyle Sözleşme'nin uygulanmasını izlemek üzere kurulan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin (bundan sonra Komite) 25 No'lu Genel Tavsiyesi'nde ortaya koyduğu üzere Sözleşme'nin amacı, kadınların insan hak ve temel özgürlüklerinden sadece hukuken değil, fiili olarak da erkeklerle eşit yararlanmalarının sağlanması amacıyla, kadınlara karşı ayrımcılığın tüm biçimlerinin ortadan kaldırılmasıdır. Devletler bu amacı gerçekleştirmek üzere ayrımcılık yasağı bağlamında kaçınma, koruma, geliştirme ve sağlama yükümlülüklerine sahiptir.³

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, idil.gul@bilgi.edu.tr.

¹ Sözleşme Resmî Gazete'de "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" başlığı ile yayımlanmıştır. Oysa, orijinal İngilizce metinde *Elimination* ifadesi kullanıldığından, "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" başlığının daha isabetli olacağı belirtilmelidir. Önleme, geçmişten gelen ve var olmaya devam eden ayrımcılıkla mücadele yükümlülüğünü ifade etmek bakımından eksik kalmaktadır. Nitekim, bu çalışmada da vurgulanacağı üzere, Sözleşme ayrımcılığın önlenmesinin çok ötesinde yükümlülükler öngörmektedir.

² R.G. 14 Ekim 1985 – 18898.

³ CEDAW Genel Tavsiye No. 25 (2004): Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. paragrafı (geçici özel önlemler), CEDAW/C/GC/25, para. 4.

Sözleşme'nin Eşitlik Anlayışı ve Geçici Özel Önlemler

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir. Her ne kadar Sözleşme'nin başlığında eşitlik kavramına yer verilmediği, sadece ayrımcılık kavramının kullanıldığı görülse de, gerek başlıkta yer alan ayrımcılığın 'ortadan kaldırılması' ifadesinden, gerek Sözleşme metninden ve gerekse Komite'nin Genel Tavsiyeler ve Sonuç Gözlemleri gibi farklı araçlarla ortaya koyduğu yorumlardan açıkça anlaşıldığı üzere, Sözleşme ayrımcılığın önlenmesinin ötesinde fiili eşitliğin sağlanması yükümlülüğünü içeren eylemli bir eşitlik anlayışı barındırmaktadır.

Sözleşme'nin ayrımcılık yasağı bakımından asimetrik niteliği önemle vurgulanmalıdır. Zira Sözleşme, kadın ve erkekleri ayrımcılığa karşı aynı şekilde koruyan cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadeleyi değil; kadınların hayatın her alanında, her coğrafyada, devletlerin ve toplumların her kurumu aracılığı ile geçmişten günümüze uğradığı her tür ayrımcılıkla mücadeleyi, bu ayrımcılığın yarattığı sonuçların telafisini ve kadınların hayatın her alanında erkeklerle eşit şekilde yer alarak tüm hak ve özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmalarını, başka bir ifade ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlar. Komite, 25 No'lu Genel Tavsiye'de bu amaç bağlamında Sözleşme'nin devletler için üç yükümlülük öngördüğünü ifade etmektedir. Bunlardan ilki, mevzuatı kadınlara karşı doğrudan veya dolaylı ayrımcılık niteliğinde düzenlemelerden arındırmak ve sadece kamu otoritelerine değil, özel kişi ve kurumlara karşı da kadınlara hukuki güvence sağlamaktır. İkinci yükümlülük, somut ve etkili politika ve programlar aracılığıyla, kadınların fiili durumlarını eşitlik yönünde değiştirmektir. Üçüncü yükümlülük ise, toplumsal cinsiyet kalıplarının devamına hizmet eden tüm hukuki ve toplumsal yapı ve kurumlarda, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak dönüşümü gerçekleştirmek, böylelikle eşitlik yönünde atılan adımların sürekliliğini güvence altına almaktır.⁴ Bu son yükümlülük, eşitsizliğe zemin sağlayan, devamını mümkün kılan koşulların ortadan kaldırılması yükümlülüğü olarak da ifade edilebilir.⁵ Özetle, yeni eşitsizlikler yaratılmasının önüne geçmek,

⁴ CEDAW/C/GC/25, para. 6-7, 10.

⁵ Bu yükümlülük, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından kadın ve erkeklerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit yararlanmasına ilişkin 16 No'lu Genel Yorum'da da ifade edilmiştir. Audrey R. Chapman, Benjamin Carbonetti, "Human Rights

mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve eşitliği sürekli kılacak anlayışı tesis etmek yükümlülükleri söz konusudur. Bu çerçevede, yükümlülüklerin tamamının 'sonuç yükümlülüğü' olduğu; başka bir ifade ile fiili eşitlik sonucunu yaratmayan çabaların tek başına CEDAW'ın öngördüğü yükümlülüklerin yerine getirilmiş olması anlamına gelmeyeceği de belirtilmelidir. Sözleşme'nin 4. maddesinin ilk paragrafında yer verilen "... fırsat ve muamele eşitliği hedeflerine ulaşıldığında bu önlemlere son verilecektir" ifadesi, bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.

Sözleşme eşitliği aynı muameleye indirir; aksine bazı hallerde farklı muameleyi gerektirir. Burada, farklı muamelelerin iki ayrı görünümü olduğunun altı çizilmelidir. Bunlardan ilki, ayrımcılık yapılmaması için gerekli farklı muameledir. Hamilelik ve regl dönemlerine ilişkin düzenlemeler buna örnek olarak verilebilir. Diğer tür farklı muamele ise, kadınlarla erkekler arasında hak ve özgürlüklerden yararlanma bakımından geçmişten gelen ve bir tedbir alınmazsa devam edecek olan eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlayan farklı muamelelerdir ve 'geçici özel önlemler' bu nitelikte muamelelerdir. Her iki farklı muamele türü de, ayrımcılık yasağının bir istisnası olarak değil, aksine eşitliğin gereği olarak değerlendirilir.⁶ Bu nedenle, farklı muamele niteliğindeki 'geçici özel önlemler' ayrımcılık yasağından ayrılan ve sadece izin verilen önlemler olmaktan ziyade, devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yükümlülüğünün araçlarındandır.⁷ Bu ve başka nedenlerle, geçici özel önlemlerin pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilmesi isabetsizdir.

CEDAW Komitesi Türkiye'nin 6. Taraf Devlet raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde, geçici özel önlemlerden nadiren yararlandığı eleştirisini yaptıktan sonra, 2010 yılında yapılan değişiklikte Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." ifadesinden sonra gelmek üzere eklenen "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." hükmünün, geçici özel önlemlerden daha

Protections for Vulnerable and Disadvantaged Groups: The Contributions of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights", *Human Rights Quarterly*, Vol. 33(3), 2011, s. 698.

⁶ CEDAW Genel Tavsiye No. 28 (2010): Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesi uyarınca Taraf Devletlerin En Temel Yükümlülükleri, CEDAW/C/GC/28, para. 37(d); CEDAW/C/GC/25, para. 18.

⁷ CEDAW/C/GC/25, para. 14.

fazla yararlanılmasını sağlayacağı umudunu ifade etmiştir.⁸ Komite böylece, geçici özel önlemlerin eşitlik ilkesine aykırı olmadığını, aksine bu fikrin ortadan kaldırılması için Anayasa'da yapılan düzenlemeden bir yarar umduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Sözleşme, sadece medeni ve siyasi hakları değil; ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da güvence altına alan, kapsamlı bir insan hakları sözleşmesidir. Ancak, Sözleşme'nin etkisi, Sözleşme'de açıkça ifade edilmiş alanlarla da sınırlı değildir. Komite'ye göre Sözleşme'nin ruhu, Sözleşme'de açıkça ifade edilmemekle birlikte kadınlarla erkekler arasında eşitliğin sağlanmasına etki edebilecek tüm alanları da kapsar.⁹ Bu çerçevede siyaset, eğitim ve istihdam alanlarında geçici özel önlemler alınması hemen her ülkeye ilişkin sonuç gözlemlerinde tavsiye edilirken; sağlık, kamu görevi, uluslararası organlarda temsil ve diplomatik görevlendirme bu tür önlemlerin alınmasının sıklıkla tavsiye edildiği diğer alanlara örnek olarak verilebilir.¹⁰ Komite Türkiye'nin 6. Taraf Devlet raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde geçici özel önlemlerin eğitim ve istihdam alanlarıyla sınırlı kaldığı¹¹ ve kadınların siyasi ve kamusal hayattaki temsiliyetini arttırmak için kota da dahil herhangi bir geçici özel önlem alınmadığı ve bu yönde yükümlülük yükleyen herhangi bir yasal düzenleme de bulunmadığı eleştirisini yapmıştır.¹² Komite, 8. Taraf Devlet raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile belediye meclislerinde, Hükümette, kamu görevi ile diplomatik görevlerde, özellikle de karar alıcı pozisyonlarda kadınların eşit temsiliyi sağlamak için devletin kota ve cinsiyet eşitliği sistemi benimsenmesi; eğitimde özellikle dezavantajlı kız çocuklarının okula kayıt, devam ve bitirme oranlarını arttırmak üzere kota gibi önlemler benimsenmesi; kadınların ve kız çocuklarının sayılarının az olduğu bilim, teknoloji, mühendislik, bilişim teknolojileri gibi alanlarda eğitim almalarını destekleyecek teşvik ve burs programları uygulamalarına devam edilmesi ve bunların arttırılması; ka-

⁸ CEDAW/C/TUR/C/6, para. 18.

⁹ CEDAW/C/GC/28, para. 7; CEDAW Genel Tavsiye No. 37 (2018): İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riski Azaltımının Toplumsal Cinsiyete İlişkin Boyutları, CEDAW/C/GC/37, para. 31.

¹⁰ Örnekler için bkz. CEDAW/C/LBN/CO/6, para. 30.

¹¹ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 18.

¹² CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 28.

dınların kayıt dışı istihdamının azaltılması ve kayıt dışı olarak istihdam edilen kadınların da sosyal güvenceden yararlandırılmasına yönelik geçici özel önlemler tavsiye etmiştir.¹³

Görüldüğü üzere, CEDAW toplumsal cinsiyet eşitliğinin fiilen ve hayatın her alanında gerçekleşmesi hedefi üzerine inşa edilmiştir. Geçici özel önlemler ise, ayrımcılık yasağının bir istisnasını değil, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşılması için kullanılacak en etkili araçların bir bütünüdür ifade etmektedir.

Geçici Özel Önlemler

Komite, geçici özel önlemlere ilişkin iki Genel Tavsiye yayımlamıştır. 1988'de yayımlanan ve tek bir tavsiye içeren 5 No'lu Genel Tavsiye ile Komite "Taraf Devletlerin kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve işgücü piyasasıyla bütünleşmelerini sağlamak üzere pozitif eylem, tercihli muamele ya da kota sistemi gibi geçici özel tedbirlerden daha çok yararlanmasını tavsiye etmektedir."¹⁴ Komite 2004 yılında bu Genel tavsiye yerine geçen 25 No'lu Genel Tavsiye'yi yayımlamıştır. 5 No'lu Genel Tavsiye'nin aksine, 25 No'lu Genel tavsiye, geçici özel önlemlerin ne olup olmadığını ve Taraf Devletlerin bu bağlamdaki yükümlülüklerini ortaya koyan ve Taraf Devlet raporlarına ilişkin deneyimden hareketle özel önlemlere ilişkin yanlış anlamaları da gidermeyi amaçlayan kapsamlı bir içeriğe sahiptir.¹⁵ Bu nedenle, geçici özel önlemlere ilişkin her inceleme, Sözleşme'nin geçici özel önlemleri düzenleyen 4. maddesi yanında, 25 No'lu Genel Tavsiye'nin özellikle incelenmesini gerektirir. İnsan hakları sözleşmelerinin yaşayan belgeler olduğundan hareketle, Komite'nin 25 No'lu Genel Tavsiye sonrasında benimsediği diğer Genel Tavsiyeler ile, özellikle Taraf Devlet raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri, geçici özel önlemlerin anlaşılmasında yol gösterici olmaktadır.

¹³ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 38(a), 44 (b)(c) ve 46(a).

¹⁴ CEDAW Genel Tavsiye No. 5 (1988): Geçici Özel Önlemler, CEDAW/C/GC/5. Bu çalışmada CEDAW Genel tavsiyelerinin Cinsiyet Eşitliği İzleme Merkezi (CEID) web-sitesinde yer alan Türkçe çevirilerinden (Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları 1986-2013) yararlanılmış (Çevrimiçi: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/722> (Erişim: 25.11.2022)), ancak gerekli hallerde yazar tarafından bazı değişiklikler yapılmıştır.

¹⁵ CEDAW Genel Tavsiye No. 25 (2004): Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. paragrafı (geçici özel önlemler), CEDAW/C/GC/25.

Geçici Özel Önlemlerin Temel Nitelikleri

Gerek Sözleşme metninden, gerekse 25 No'lu Genel Tavsiye'den anlaşılana, 'geçici özel tedbirler'in Taraf Devletlerin, toplumsal cinsiyet eşitliğini fiili olarak sağlamaya ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmek üzere özellikle kadınların eksik temsil edildiği veya dezavantajlı olduğu alanlarda almak zorunda oldukları; toplumsal cinsiyet eşitliğine ivme kazandırmayı amaçlayan; eşitlik sağlandığında son verilmesi gereken; yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin tamamına ilişkin tedbirler olduğudur.

Komite, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin hakların güvence altına alındığı 6 ilâ 16. maddelerinin tümü bakımından, geçici özel önlem alma yükümlülüğü olduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Ancak, diğer alanlarda eşitliğin sağlanmasındaki etkisi nedeniyle, eğitim, istihdam, siyasi yaşam ve ekonomiye ilişkin geçici özel önlemler ile ayrımcılığa zemin sağlayan kültürel pratiklerin ve kalıp yargıların dönüştürülmesini amaçlayan geçici özel önlemlere özellikle vurgu yapmaktadır.

Sözleşme haklar bakımından oldukça kapsamlı bir insan hakları sözleşmesidir. Ancak Taraf Devletlerin yükümlülükleri, Sözleşme'nin 6 ilâ 16. Maddelerinde açıkça anılarak güvence altına alınan haklarla sınırlı değildir. Komite'nin özellikle geçici özel önlemlere ilişkin 25 No'lu ve Taraf Devletlerin yükümlülüklerine ilişkin 28 No'lu Genel Tavsiyeleri'nde ifade ettiği üzere, Taraf Devletler Sözleşme'de açıkça ifade edilmemiş haklar ve alanlar bakımından da, ayrımcılıkla mücadele etme ve toplumsal cinsiyet eşitliğini fiili olarak sağlama yükümlülüğü altındadır.¹⁷ Bu nedenle, Taraf Devletlerin 'geçici özel önlem' benimseyebileceği alanlar sınırsızdır.

1. Zorunlu olma

Komite, Taraf Devletlerin herhangi bir geçici özel önlem almamaları durumunda, bunu gerekçeleriyle açıklamalarını istemiştir. Zira Komite'ye göre, Sözleşme'nin 2. ve 24. maddeleri, devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almaları yükümlülüğünü öngörmektedir ve 4. maddenin 1. paragrafında öngörülen geçici özel

¹⁶ CEDAW/C/GC/25, para. 24.

¹⁷ CEDAW/C/GC/37, para. 31.

önlemler, bu minvalde alınması zorunlu tedbirlerdendir.¹⁸ Ancak, devletlerin bu tür tedbirleri almakla yükümlü olması, bunların zorlayıcı nitelikte önlemler olması anlamına gelmemektedir. Şöyle ki, örneğin belli bir alanda istihdamda, kadınlar ile erkekler arasındaki fark önemli derecede açıksa, devlet bu farkı ortadan kaldırmak için geçici özel önlemlerden yararlanmalıdır. Alınacak önlem bir teşvik sistemi içerebileceği gibi (örneğin belli bir alanda kadınların istihdamını arttırmak için işverenin prim yükünün azaltılması)¹⁹, daha zorlayıcı, yaptırım içeren, yani uygulanması zorunlu bir nitelik taşıyabilir (örneğin tanınan süre içerisinde yönetim kademesinde eşitlik sağlamayan şirketlere idari para cezası verilmesi). Başka bir ifade ile, devletler geçici özel önlem almak zorunda olmakla birlikte, bu önlemin nasıl uygulanacağı konusunda takdir yetkisine sahiptirler. Ancak, bu takdir yetkisi sınırsız değildir. Zira, alınan önlemlerin amaca varmaya elverişli ve etkili olması gerekir. Aksi takdirde, devletin Sözleşme bağlamındaki yükümlülüğünü yerine getirdiğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Komite sonuç gözlemlerinde, özellikle kota uygulaması bakımından yaptırım tavsiyesinde bulunmakta;²⁰ var olan kota uygulamasına riayet olmaması veya düşük olması durumunda yaptırım olarak öngörülen para cezasının artırılması, böylece benimsenen geçici önlemin etkili şekilde sonuç yaratmasının sağlanması tavsiyesinde bulunmaktadır.²¹

Alınması zorunlu nitelikteki bu önlemlere ilişkin bir diğer husus, önlemlerin etkili şekilde hayata geçmesi için gereken bütçenin tahsis edilmesidir. CEDAW Komitesi Türkiye'nin 6. Taraf Devlet raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde, Devletin kadınların yetersiz temsil edildiği ve dezavantajlı olduğu alanlarda geçici özel önlemler almasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ivme kazandırmak için ek kaynak tahsis etmesini tavsiye etmiştir.²²

¹⁸ CEDAW/C/GC/25, para. 24 ve 29.

¹⁹ CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu tarafından CEDAW Komitesi'nin 46. Oturumu için hazırlanan (Temmuz 2010) "Altıncı Periyodik Rapor için STK Gölge Raporu"nda yer alan, siyasi partilere genel bütçeden ayrılan payın kadın üye sayısı göz önünde bulundurularak belirlenmesi önerisi, teşvik içeren önlemlere örnek olarak verilebilir.

²⁰ CEDAW/C/EGY/CO/8-10, para. 20.

²¹ CEDAW/C/GAB/CO/7, para. 23(c); CEDAW/C/PER/CO/9, para. 20.

²² CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 19.

Belirtilen nedenlerle, devletin aldığı geçici özel önlemlerin etkisini sürekli olarak izlemesi, önlemin etkisiz kaldığı hallerde, önlemin uygulanmasına bağlanan sonuçlar (teşvik ve yaptırım gibi) dahil olmak üzere, gerekli değişiklikleri yapması gerekir.²³ Eğer alınması öngörülen önlemler dirençle karşılaşıyorsa, önlemlerin etkili olması için bilinçlendirici faaliyetler de gerekebilir.²⁴ Ancak burada altı çizilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. O da, bu tür çabaların geçici özel önlemlerin öncülü olarak düşünülmemesi ve önlemlere paralel olarak yürütülmesi gerektiğidir. Başka bir ifade ile, geçici özel önlemlerin alınması için tüm toplumun veya bürokratik yapının ikna edilmesi önkoşulu söz konusu değildir.

2. Geçici olma

Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. paragrafına göre, fırsat ve muamele eşitliği hedeflerine ulaşıldığında, özel önlemlere son verilmelidir. Bu nedenle, diğer olumlu edim niteliğindeki devlet yükümlülüklerinden farklı olarak, burada incelenen önlemler, 'geçici' olarak nitelendirilmektedir. Zira, her ne kadar Sözleşme asimetric nitelik taşısa da, 'eşitlik' üzerine inşa edilmiştir ve eşitliğin sağlanmasından sonra özel önlemlerin muhafazası, eşitliği bozacaktır.

Bu noktada sorun, hangi durumda eşitliğe erişilmiş sayılacağıdır. Erişilmesi beklenen eşitlik çoğu halde hem niceliksel, hem de nitelikselidir. Gerek kamuda, gerekse özel sektörde yönetim kademelerindeki kadın sayısının erkek sayısına eşit olması, mecliste kadınların eşit sayıda temsili, eşit ücret, eşitliğin niceliksel görünümüne örnek verilebilir. Ancak, sayılar tek başına eşitliğe işaret edemezler. Aksine, eşitsizliği gölgelemeleri mümkündür. Örneğin, eğitime katılan kadınların sayısı erkeklerin sayısına yakın veya eşit olmakla birlikte, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine

²³ Komite, sonuç gözlemlerinde devletlere, aldıkları geçici özel önlemlerin uygulanmasının ve etkilerinin izlenmesi için bir izleme mekanizması kurmalarını tavsiye etmektedir. Örnek için bkz. CEDAW/CO/UZB/CO/6, para. 18(c).

²⁴ Komite birçok ülkeye ilişkin sonuç gözlemlerinde, kadınların siyasal ve kamusal hayata tam ve eşit katılımının, kadınların insan haklarından tam olarak yararlanabilmeleri için olmazsa olmaz olduğu bilincini yaratmaya yönelik bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmesi tavsiyesini dile getirmiştir. Örnekler için bkz. CEDAW/C/GAB/CO/7, para. 23; CEDAW/C/UZB/CO/6, para. 18.

uygun görülen alanlarda eğitime yönlendirilmeleri ve sonuçta daha az gelir getiren iş ve mesleklere yönelmek zorunda kalmaları veya kadınların yoğun olduğu alanların daha düşük ücretlendirilmesi mümkündür. Yine, ücretsiz hane içi emeklerinin erkeklerden fazla olmaya devam etmesi karşısında, kadınların hane dışı istihdama erkeklerle eşit yakın veya eşit sayıda katıldıklarını gösteren sayılar, eşitliğe işaret etmeyeceklerdir.

Bu noktada, devletlerin veri toplama yükümlülüğünün önemi ortaya çıkmaktadır. Devletler, Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini gereği gibi yerine getirebilmek için kapsamlı ve ayrıştırılmış veri toplamalıdır. Bu veriler, hangi alanlarda eşitsizlik olduğunu, eşitsizliğin ölçüsünü ve kaynağını, kadınlar arasında bu eşitsizlikten özellikle etkilenen gruplar olup olmadığını, geçici özel önlemler de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için alınan tedbirlerin etkili olup olmadığını²⁵ ve özel önlemlere ne zaman son verilmesi gerektiğini²⁶ ortaya koyabilecek nitelikte olmalıdır. Bu nedenle niceliksel verilerle yetinilmemeli, niteliksel veri de toplanmalıdır. Komite, Türkiye'nin 4-5. Taraf Devlet raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde, kadınların siyasal ve kamusal hayata etkili şekilde katılımını arttırmak için devletin sürekli bir çaba içerisinde olması, Meclis'te, yerel yönetimlerde ve yüksek diplomatik pozisyonlarda daha fazla kadının yer alması için geçici özel önlemler alması tavsiyesinde bulunmuş; alınan bu önlemlerin etkisinin değerlendirilmesi gerektiğini de ayrıca vurgulanmıştır.²⁷

Verilerin anlamlı çıkarımlara olanak sağlaması, istikrarlı ve sürekli olarak toplanmalarını gerektirir. Bundan kasıt aynı verilerin periyodik olarak toplanmasıdır. Aksi takdirde veriler karşılaştırma imkânı sağlamayacağından, eşitliğin sağlanması yönünde bir ilerleme olup olmadığını da ortaya koyamayacaktır.

Her ne kadar fırsat ve muamele eşitliği hedeflerine ulaşıldığında, 'geçici' nitelikleri nedeniyle özel önlemlere son verilmesi gerekiyorsa da, niceliksel verilerin eşitliğe işaret ettiği ilk anda özel önlemlere son veril-

²⁵ CEDAW/C/GC/25, para. 35.

²⁶ Komite, geçici özel önlemlere ilişkin 25 No'lu Genel tavsiyede, artık gerekli olmayan farklı muamelelerin devamından kaçınılması için, kadınların şekli ve fiili eşitliğini sağlamaya yönelik mevzuat, program ve uygulamaların sürekli olarak izlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. CEDAW/C/GC/25, para. 11.

²⁷ CEDAW/C/TUR/4-5, para. 370.

mesi düşünülmemelidir. Varolan eşitliğin yerleşik hale gelmesi, istikrar kazanması beklenmelidir. Örneğin, geçici özel önlem niteliğindeki kota uygulaması sonucunda mecliste kadınların eşit sayıda temsilinin gerçekleştiği ilk seçimin ardından kota uygulamasına son verilmesi durumunda, eşitlik durumunun muhafazası mümkün olmayacaktır. Burada sadece niceliksel verilere değil, mecliste eşit temsil konusunda gerekli dönüşümün sağlanıp sağlanmadığını ortaya koyacak niteliksel verilere de bakılmalı, ancak ve ancak kalıcı ve gerçek bir eşitlik sağlandığı tespit edildiğinde özel önlemlere son verilmelidir. Bunun sadece sayıların eşitliğine indirgenemeyeceği, bu örnek bakımından kadınların meclis çalışmalarına her kademedede ve her yönden etkin ve etkili şekilde katılmaları anlamına geleceği açıktır.

Bir geçici özel önlem, her kadın grubu bakımından aynı derecede etkili olmamış olabilir. Bunun nedeni bizatihi alınan önlem olabileceği gibi, bir kadın grubunun diğerlerine kıyasla daha eşitsiz veya dezavantajlı bir konumda olması da olabilir. Örneğin kız çocuklarının eğitime eşit erişimine ilişkin bir önlem, genel olarak başarılı olmuş, ancak Roman kız çocukları bakımından etkisi sınırlı kalmış olabilir. Bu hallerde, farklı ihtimaller karşımıza çıkabilir. Bunlardan ilki, söz konusu özel önlemin o grup bakımından tümüyle veya büyük ölçüde etkisiz olmasıdır. O halde, bu özel önlemin bir başka özel önlemlerle ikame edilmesi gerekebilir. Buna karşılık, alınan özel önlem söz konusu grupta daha az veya yavaş etki göstermişse, özel önlemin devamı ve başka önlemlerle desteklenmesi gerekebilir. Hangi durumun söz konusu olduğu, ancak ayrıştırılmış veri toplanması ile anlaşılacaktır.

3. Özel olma

Devletlerin, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için almaları gereken birçok önlem bulunmaktadır. Ancak bu amaçla alınan her önlem, geçici özel önlem değildir. Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. paragrafında açıkça ifade edildiği üzere geçici özel önlemler, devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına 'ivme kazandırma' amacıyla aldıkları önlemlerdir. Başka bir ifade ile, ayrımcılığın geçmişten gelen etkilerini ortadan kaldırmanın, alınabilecek diğer önlemlerle yeterince hızlı gerçekleştirilemeyeceğinin tespit edildiği belirli durumlarda, devletlerin değişimi hızlandırmak amacıyla ala-

cakları önlemlerdir. Burada iki özellik ortaya çıkar. Bunlardan ilki, önlemin genel nitelikte olmaması ve belirli bir soruna yönelmesidir. Bu, ayrımcılığın geçmişten biriken sonuçlarının daha ağır, yoğun ve fazla olduğu bir alan veya belirli nitelikleri olan kadınların bir hak veya özgürlükten özellikle yararlanamadığı bir alan olabilir. Her halde, öncelikle ve özellikle ortadan kaldırılması gereken bir durum söz konusudur. İkinci özellik ise ilkinin doğal uzantısıdır. Ortadan kaldırılmak istenen sorun öncelikli ve özellikle olduğundan, toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan diğer önlemlerden daha hızlı sonuç yaratacak bir önlem tercih edilmelidir.

Bu noktada, Sözleşme'nin resmi çevirisiyle ilgili bir hususa da dikkat çekmek gerekir. Resmi çeviride, “Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için Taraf Devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler” ifadesi yer almaktadır.²⁸ Oysa İngilizce orijinal metinde, ‘fiili eşitliğe ivme kazandırmak’ veya ‘fiili eşitliği hızlandırmak’ olarak Türkçe’ye çevrilebilecek olan ‘*accelerating de facto equality*’ ifadesi yer almaktadır. Türkçe çeviride yer almayan ivme veya hız kazandırma, aslında geçici özel önlemleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için alınan diğer önlemlerden ayıran temel niteliklerdir. Bu nedenle çevirideki eksiklik özellikle talihlidir.

Belirtilen nedenle, devletin kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek ve etkili bir yaptırımla karşılamak, ayrımcılığın arka planını oluşturan koşulları değiştirmek veya ayrımcılığın sonuçlarını ortadan kaldırmak, kısacası toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için aldığı ve çoğu pozitif edim gerektiren önlemlerin ancak sınırlı bir kısmı ‘özel’ önlem olarak adlandırılabilir. Amacı toplumsal cinsiyet eşitliğine ivme kazandırmak olan özel önlemleri, bu nitelikte olmayan önlemlerden ayırabilmek son derece önemlidir. Zira, özel önlemler geçici niteliktedir. Devletlerin kadınların onurlarına, hak ve özgürlüklerine eşit saygıyı sağlamak için almakla yükümlü olduğu tedbirlerin geçici niteliği bulunmamaktadır. Bunlar her zaman ve her yerde sürdürülmesi gereken tedbirlerdir.²⁹ Nitekim Komite, kalıcı ve sürekli olması gereken tedbirlerle geçici özel tedbirler arasındaki ayrımın hassasiyetle yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁰

²⁸ R.G. 14 Ekim 1985 – 18898.

²⁹ CEDAW/C/GC/25, para. 19.

³⁰ CEDAW/C/GC/25, para. 37. Gebeliğin sağlıklı geçmesini sağlayacak tedbirler, cinsel sağlık hizmetleri, menstruasyon döneminde kullanılan tampon, ped ve kapların ücretsiz sağlanması veya vergiden muaf tutulması örnek olarak verilebilir.

4. Önlemler

Önem, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarıncı benimsenebilecek ve mevzuat yoluyla devlet-dışı kişi ve kurumlar bakımından da yükümlülükler veya sonuçlar doğurabilecek her türlü düzenleyici işlemi, politikayı, programı ve uygulamayı ifade eden, son derece geniş bir kavram olarak kullanılmaktadır. Komite, Taraf Devletlerin, geçici özel önlemlere hukuki dayanak teşkil edecek şekilde anayasa veya ilgili mevzuatta düzenleme yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu düzenlemeler genel nitelikteki ayrımcılık mevzuatında yer alabileceği gibi, alana ilişkin mevzuatta, örneğin eğitim mevzuatında da yer alabilir. Nitekim CEDAW Komitesi Türkiye'nin 6. Taraf Devlet raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı ifadesinin 2010 yılındaki değişikliklerle Anayasa'nın 10. maddesine eklenmesini son derece olumlu değerlendirmiştir.³¹ Konunun mevzuatla düzenlenmesi bakımından altı çizilmesi gereken önemli bir husus, söz konusu mevzuatın kamu sektörü ile sınırlı olmaması, özel kişi ve kurumları da içermesi gerekliliğidir.³²

Sözleşme 1979 tarihli olmakla ve 4. maddesinde geçici özel önlemlere açıkça yer vermekle birlikte, bu önlemlerin mahiyeti ve neler olabileceği konusundaki farkındalık sınırlı kalmış görünmektedir. Komite, geçici özel önlemlere ilişkin 25 No'lu Genel Tavsiye'de "dış hizmet ve destek programları, kaynakların tahsisi ve/veya yeniden tahsisi, tercihli muamele, işe almada belirli kıstasların gözütülmesi, işe alma ve terfi, zamana bağlı sayısal hedefler ve kota sistemleri"ni, alınabilecek geçici özel önlemlere örnek olarak ifade etmiştir.³³ Siyasal ve kamusal hayata ilişkin 23 No'lu Genel Tavsiye'de ise, katılımda eşitliğin sağlanması amacıyla etkili geçici stratejilerin geliştirildiği ülkelerde alınan geçici özel önlemlere "kadın adayların tercih edilmesi, mali olarak desteklenmesi ve eğitilmesi, seçim usullerinin değiştirilmesi, eşit katılıma yönelik kampanyalar yapılması, tüm toplumun günlük hayatında temel bir rol oynayan yargı ya da diğer meslek grupları gibi kamusal pozisyonlara atanmak üzere kadınların hedef alınması, sayısal hedeflerin ve kotaların belirlenmesi" örnek olarak verilmiştir.³⁴

³¹ CEDAW/C/TUR/C/6, para. 18.

³² CEDAW/C/GC/25, para. 31-32.

³³ CEDAW/C/GC/25, para. 22.

³⁴ CEDAW Genel Tavsiye No. 23 (1997): Siyasal ve Kamusal Hayat, CEDAW/C/GC/23, para.

Komite, Taraf Devlet raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde alınan önlemlerin sınırlı kaldığına ilişkin eleştirilerini sıklıkla ifade etmektedir. Nitekim, Komite Türkiye'nin 7. Periyodik Taraf Devlet raporuna ilişkin Sonuç Gözlemleri'nde Devlet'in bu ad altında aldığı önlemlerin dezavantajlı durumdaki kadınlara nakit transferinden ibaret olduğu eleştirisini yapmış ve Devlet'in geçici özel önlem kavramının anlaşılmasını sağlamak üzere ilgili kamu personelinin kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapmasını tavsiye etmiştir.³⁵ Komite, kadınların siyasal ve toplumsal hayata tam ve eşit olarak katılmalarının ve kamu hizmetleri ile yargıda eşit şekilde görev almalarının sağlanması amacıyla daha somut tavsiyelerde de bulunmuştur. Buna göre, Devlet'in kota ve benzeri uygulamalarla, kadınların bu hizmet ve görevlerdeki sayı ve oranlarının artmasını sağlayacağı bir takvim benimsemesi gerekmektedir.³⁶ Komite'nin sonuç gözlemlerinde ifadesini bulan diğer geçici özel önlemlere örnek olarak aşağıdakiler sayılabilir:

Yerel yönetimler de dâhil olmak üzere, meclis ve senatolarda kota uygulaması;³⁷

Kadın adaylar için kampanya ve siyasi liderlik becerilerine ilişkin kapasite geliştirme programları hazırlanması;³⁸

Kadın adayların, özellikle kırsal kesimdeki kadın adaylar ile dezavantajlı kadın adayların karar alma süreçlerine katılımları konusunda toplumda farkındalık yaratılması;³⁹

Kadınların liderlik pozisyonlarına erişimini desteklemek için bakanlıklarda fırsat eşitliği birimleri kurulması;⁴⁰

Kadınların siyasal ve kamusal hayata katılımlarını teşvik etmek için mentörlük programları hazırlanması;⁴¹

Siyasi kampanya finansmanına erişim sağlanması;⁴²

³⁵ CEDAW Concluding Observations on the seventh periodic report of Turkey, CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 26-27.

³⁶ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 42.

³⁷ CEDAW/C/EGY/CO/8-10, para. 27.

³⁸ CEDAW/C/EGY/CO/8-10, para. 28.

³⁹ CEDAW/C/EGY/CO/8-10, para. 28.

⁴⁰ CEDAW/C/EGY/CO/8-10, para. 19.

⁴¹ CEDAW/C/GAB/CO/7, para. 23.

⁴² CEDAW/C/UGA/CO/8-9, para. 32.

Akademik alanda ve çalışma hayatında kadınların tüm seçenekler hakkında bilgi sahibi olabilmelerini sağlayacak bilinçlendirme, eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulması;⁴³

Kadınların ve kız çocuklarının yaygın olarak katılmadıkları alanlarda eğitim görmesini teşvik edecek burs ve mali destekler sağlanması;⁴⁴

Kamu sektörü ile özel sektörde yönetici pozisyonlardaki ve yönetim kurullarındaki kadınların sayısını arttırmak üzere vadesi belirli hedefler konulması, bu pozisyonlara kadınların öncelikli olarak alınması ve kota uygulaması;⁴⁵

Diplomatik misyonlarda ve uluslararası organlarda temsile ilişkin kota uygulaması benimsenmesi;⁴⁶

Yasama organı mensuplarına, kamu sektöründeki tüm karar vericilere, kamu görevlileri ile işverenlere geçici özel önlemlerin ayrımcılığın ortadan kaldırılmasındaki öneminin anlatılması.⁴⁷

Komite tarafından önerilen ve devletler tarafından benimsenen geçici özel önlemler arasında kota uygulaması göze çarpmakla birlikte, bu uygulamanın geçici özel önlemlerden sadece biri olduğu görülmektedir. Tavsiye edilen diğer geçici özel önlemlerin, kadınların erişiminin kısıtlandığı alanlardaki erişim engellerinin kaldırılmasına ve kadınların bu alanlara etkili erişimlerini sağlayacak şekilde güçlendirilmelerine ilişkin olduğu görülmektedir.

Kesişimsellik

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin her kadını aynı derecede etkilemediği şüphesizdir. Bazı kadınlar etnik köken, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, inanç, engellilik gibi niteliklerine bağlı olarak, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet temelli ayrımcılıktan, diğer kadınlardan farklı derece ve şekillerde etkilenebilmektedir. Komite, devletlerin ayrımcılığın bu görünümünün farkında olması ve ayrımcılık yasağına ilişkin ulusal mevzuatın, ayrımcılığın çoklu veya kesişimsel olarak adlandırılan bu tür biçimlerini de

⁴³ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 31.

⁴⁴ CEDAW/C/GAB/CO/7, para. 27(f).

⁴⁵ CEDAW/C/SWE/CO/10, para. 28.

⁴⁶ CEDAW/C/LBN/CO/6, para. 30; CEDAW/C/RUS/CO/9, para. 30.

⁴⁷ CEDAW/C/RUS/CO/9, para. 21(b).

kapsaması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁸ Yine Komite'ye göre, devletlerin kesişimsel ayrımcılıkla mücadelede, geçici özel önlemleri de içeren çeşitli politika ve programlar benimsemeleri ve uygulamaya geçirmeleri gerekebilir.⁴⁹ Bu çerçevede devletin sadece kesişimsel ayrımcılığın mağdurlarına yönelik bazı önlemler benimsemesi mümkün olduğu gibi, bu grupları da içerecek şekilde daha kapsamlı önlemler de benimsenebilir. Kesişimsel ayrımcılık mağdurları bakımından eşitsiz temsilin ve dezavantajın çok daha fazla olması ihtimali yüksektir. O nedenle, özel önlemlerin alınmasında, önlemin tüm kadınlar bakımından aynı sonuçları, aynı hızda ortaya çıkartmayabileceği düşünülerek, gerekli uyarlamalar yapılmalı; gerekiyorsa özel önlemler belli niteliklere sahip kadınlar bakımından başka önlemlerle desteklenmelidir. Nitekim, Komite de alternatif önlemler arasında yapılacak tercihte, önlemin uygulanacağı bağlamın ve varılmak istenen hedefin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰ Komite'nin sonuç gözlemlerine bakıldığında, kırsal kesimdeki kadınlar, yaşlı kadınlar, engelli kadınlar, Roman kadınlar, göçmen, sığınmacı ve mülteci kadınlar, etnik azınlıklar, lezbiyen, biseksüel ve trans kadınlar ile tutuklu ve hükümlü kadınlara ayrıca ve özellikle vurgu yapıldığı ve bu kadın gruplarının benimsenecek geçici özel önlemlerde özellikle gözetilmesi gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir.⁵¹

***

Komite'nin sonuç gözlemlerinde defaatle belirttiği üzere, devletler toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ivme kazandırma amacını taşıyan geçici özel önlemlere yeterince başvurmamaktadır. Bunun, bu nitelikteki önlemlerin eşitlik ilkesine aykırı olacağı kanaati, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ilişkin samimi bir çabanın var olmaması, hangi uygulamaların geçici özel önlem olarak benimsenebileceğine ilişkin bilgi sahibi olunmaması gibi çeşitli nedenleri olabilir. Ancak, neden her ne

⁴⁸ CEDAW/C/GC/28, para. 18.

⁴⁹ CEDAW/C/GC/25, para. 12.

⁵⁰ CEDAW/C/GC/25, para. 22.

⁵¹ Örnekler için bkz. CEDAW/C/UZB/CO/6, para. 18(e); CEDAW/C/PER/CO/9, para. 10; CEDAW/C/DOM/CO/8, para. 46; CEDAW/C/EGY/CO/8-10, para. 20; CEDAW/C/SWE/CO/10, para. 20; CEDAW/C/RUS/CO/9, para. 20.

olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere, CEDAW Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin, geçici özel önlemlerden de yararlanarak, sürekli ve istikrarlı olarak toplumsal cinsiyet eşitliği önündeki engellerin kaldırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin muhafazasını *sağlama yükümlülükleri* olduğu unutulmamalıdır. Bu bir süreç yükümlülüğü değil; sonuç yükümlülüğüdür. Başka bir ifade ile devletin bu yönde gayret ediyor olması veya öyle görünmesi yeterli değildir; eşitlik sonucuna nesnel olarak varılması ve bu sonucun muhafazası gereklidir. Geçici özel önlemler, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinde en etkili araç niteliğindedir. Bu nedenle, devletlerin bu tür önlemlerden yararlanmama gerekçelerinden vazgeçmeleri ve hedeflerin açık olduğu, ucu açık süreli olmayan, yaptırıma bağlı ve gerekli bütçeyle desteklenen geçici özel önlemleri hızla benimseyerek, sadece CEDAW ile değil, diğer uluslararası sözleşmelerle de üstlendikleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yükümlülüklerini etkili şekilde yerine getirmeleri gereklidir.

CEDAW Uygulamasında Genel Tavsiyelerin Etkisi

Nazan MOROĞLU*

Sunuş

Bu yazıda, Birleşmiş Milletler tarafından 18 Aralık 1979 tarihinde kabul edilen *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi* (CEDAW veya Sözleşme)'nin Taraf Devletlerce etkin uygulanmasında yol gösterici olması amacıyla *Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi*'nce (Komite) yayınlanan *Genel Tavsiyelere* yer verilecektir.

Tarihsel bir olgu olan kadın erkek eşitsizliğinin, cinsiyete dayalı ayrımcılığın 21. yüzyılın başlarında halen sürmekte olduğu dikkate alındığında, BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin, kadınların yasalarda hak eşitliğine ulaşabilmesine ve yaşamın her alanında fırsat eşitliği ve gerektiğinde geçici özel önlemlerle fırsat önceliği yöntemlerinin uygulanabilmesine önemli katkısı olduğu görülmektedir. Sözleşme, kabul edildiği 1979 yılından itibaren dünyada ve ülkemizde kadın haklarının geliştirilmesinde ve ayrımcılıkların kaldırılmasında uluslararası hukukta önemli bir dayanak ve itici güç olmaya devam etmektedir.

Sözleşme'nin hazırlanış sürecini ve içeriğini kısaca ele aldıktan sonra, 1986-2022 yılları arasında Komite tarafından yayınlanan bir kısmı Sözleşmenin esasına, bir kısmı usule ilişkin olan Genel Tavsiyelerin uygulamaya etkilerine değinilecektir.

---

* LL.M, MEF Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi, İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği Koordinatörü, nazan.moroglu@gmail.com

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler'in dokuz temel insan hakları sözleşmesinden biri olan ve doğrudan kadın hakları için evrensel standartlar getiren, ayrımcılıkların kaldırılması için devletlere yükümlülükler veren *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*, genel olarak İngilizce adının baş harflerinden oluşan (Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women) "CEDAW" olarak anılır.

"Kadının insan hakları sözleşmesi" düzenlenmesi kararı

Tarih boyunca her savaş ve çatışma, insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Bilindiği gibi, 2. Dünya Savaşı da insanların ve devletlerin her açıdan büyük yıkıma uğramasına neden olmuştur. Savaşın sona ermesinin ardından, dünyada *barışın ve topyekûn kalkınmanın sağlanması, her türlü eşitsizliğin kaldırılması amacıyla* bölgesel ve küresel teşkilatlar kurulmuştur. Bu örgütlenmelerin en geniş katılımlısı 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler teşkilatıdır. Türkiye'nin de üyesi olduğu Birleşmiş Milletler kuruluşunun ilk yıllarında öncelikle herkesin eşit haklara sahip olmasını ve kullanmasını sağlamak amacıyla insan haklarının evrensel bir değer olarak kabul edildiği İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sini hazırlamıştır. Beyanname 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bütün uluslararası insan hakları belgelerinde, *tüm insanların onur ve haklar bakımından eşit ve özgür doğdukları*, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklere hiçbir ayırım gözetilmeksizin sahip olduğu ve *cinsiyete dayalı ayrımcılığın kabul edilmezliği ilkeleri* benimsenmiştir. Ancak, tarihsel süreç içinde bakıldığında, insan haklarının varlığı ile kullanımı arasında kadınlara karşı ayrımcılık olduğu görülmektedir.

İnsan haklarına getirilen evrensel standartlar, kadın haklarına yönelik çalışmaların hareket noktasını ve temel dayanağını oluşturmuştur.

Yirminci yüzyılın son çeyreği, kadınların yasal, toplumsal, siyasal, ekonomik hak ve özgürlüklerini talep ettikleri ve bazı kazanımlar da elde ettikleri bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ancak kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılığın zamanla giderek toplumsal farklılığa dönüştürülüp cinsler arası eşitsizliğin meşru gerekçesi yapılmış olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürmesine neden olmaktadır. Nitekim, her ne kadar söylemde kadın erkek eşitsizliği bir demokrasi meselesi olarak dile geti-

rilse ve çözüm üretilmeye çalışılsa da, erkek egemen zihniyet kadınlara karşı ayrımcılığın kaldırılmasının veya var olan eşit hakların yaşama geçirilmesinin önünde engel olmaya devam etmektedir.

Dünya çapında eşitlik, kalkınma, barışın yerleştirilmesi amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler teşkilatında yer alan Kadının Statüsü Komisyonu (CSW) her ülkede farklı boyutlarda yaşanmakta olan ayrımcılıklara dikkat çekmek üzere 1975 yılını “Kadın Yılı” ilân ederek, kadın hakları konusunun üye devletlerin gündemine girmesini sağlamıştır. Aynı yıl, BM Kadının Statüsü Komisyonu tarafından Mexico City’de Birinci Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiş ve konferansta “Kadının Eşitlik, Kalkınma ve Barışa Katkıları Meksika Deklarasyonu” ile “Uluslararası Kadın Yılıının Hedeflerinin Gerçekleştirilmesi İçin Dünya Eylem Planı” kabul edilmiştir.

1975’te yapılan konferansta, “1975-1985 Eşitlik, Kalkınma ve Barış İçin Kadının On Yılı” ilân edilmiş, bu on yıl içinde kaydedilen gelişmelerin izlenip gözden geçirileceği yeni bir dünya kadın konferansı toplanmasına karar verilmiştir. Mexico City sonuç bildirgesinde yaşamın her alanını kapsayan bir Kadının İnsan Hakları Sözleşmesi yapılması çağrısı yapılmıştır.

Sözleşmenin hazırlanışı ve yürürlüğe girişi

Birleşmiş Milletlerin kuruluşunu takiben 1946 yılında cinsiyete dayalı eşitsizliği önlemek amacıyla kurulan Kadının Statüsü Komisyonu, kadın erkek eşitliğinin sağlanması yolunda kararlı çalışmalar yapmış ve yapmakta olup kadınların statüsünün güçlendirilmesinde önemli katkısı olmaktadır.

Kadının Statüsü Komisyonu, kadınların öncelikle hukuki konumlarını eşit haklar düzeyine getirilmesine yönelik çalışmalar yapmış ve bu hakların çok sayıda uluslararası beyanname ve sözleşmede yer almasını sağlamıştır.

Örneğin 1952 yılında *Kadınların Siyasi Haklarına İlişkin Sözleşme*; 1957 yılında *Evlü Kadınların Tabiiyetine İlişkin Sözleşme*; 1962 ve 1965’te *Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline İlişkin Sözleşme ve Tavsiye Kararı*; 1967 yılında *Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Beyannamesi* Kadının Statüsü Komisyonu tarafından hazırlanmıştır.

Kadının Statüsü Komisyonu 1975 yılında düzenlenen 1. Dünya Kadın Konferansı sonunda yapılan çağrı üzerine, hareket noktası “kadınla-

rın medeni durumuna bakılmaksızın her türlü ayrımcılığın kaldırılması” olan “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”ni uzun bir çalışmayla tamamlamıştır.

Kadınların karşılaştığı ayrımcılıkların kaldırılması esas alınarak düzenlenen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 18 Aralık 1979 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Sözleşme, 1 Mart 1980 tarihinde Kopenhag’da yapılan 2. Dünya Kadın Konferansında imzaya ve onaya açılmış ve Sözleşme’nin 27. maddesi gereğince “20. onaylama belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilmesini izleyen 30. gün” olan 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmede yasalardan (*de jure*) ayrımcılıkların kaldırılması yanında hakların tam anlamıyla fiilen (*de facto*) yaşama geçirilmesi için Taraf Devletlerin alacağı önlemlere de ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu açıdan, Sözleşme uluslararası hukukta kadının birey olarak görüldüğü, medeni durumuna bakılmaksızın kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kaldırılmasının bir yol haritasının çizildiği ilk ve tek belgedir.

Sözleşmeyi 2022 yılı itibarıyla 189 devlet onaylamıştır. CEDAW, hak temelli sözleşmeler arasında en yüksek oranda onaylanan, ancak Taraf Devletlerce aynı zamanda en çok çekince konulan Sözleşmedir.

Sözleşmenin başlangıç bölümünde “bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın elde edilmesinin, kadınların erkeklerle eşit koşullarda her alanda azami katkılarını gerektirdiği” ve “ayrımcılığın her şeklinin insan onurunu zedelediği” önemle vurgulanmıştır. Altı bölüm ve otuz maddeden oluşan Sözleşme’de Taraf Devletlerce, cinsiyete dayalı, engelleme veya kısıtlamanın kaldırılması için medeni durumlarına bakılmaksızın tüm kadınlara karşı ayrımcılığın gecikmeksizin ortadan kaldırılmasına yönelik politika izlenmesi ana hedef olarak benimsenmiştir.

Sözleşme’nin birinci maddesinde yer alan tanıma göre:

- Kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın,
- kadın erkek eşitliğine dayalı olarak yaşamın her alanında
- insan haklarının tanınmasını, kullanılmasını,
- yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran
- cinsiyete dayalı olarak yapılan herhangi bir ayırım, dışlama veya sınırlama

bu Sözleşme hükümleri açısından “kadınlara karşı ayırım” olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’nin Sözleşmeye taraf olması

Türkiye, Sözleşmeyi 11 Haziran 1985 tarihinde 3232 sayılı “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne Katılımın Uygun Bulduğuna Dair Kanun” ile onaylamıştır (R.G. 25 Haziran 1985 - 18792).

Sözleşme’nin 27. maddesi gereğince katılım belgesinin 20 Aralık 1985 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilmesini izleyen otuzuncu gün olan 19 Ocak 1986 tarihinde Sözleşme, Türkiye’de hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk bakımından yürürlüğe girmiştir. Katılma belgesi tevdi edilirken, Sözleşme’nin 9. maddesinin 1. fıkrasına; 15. maddesinin 2. ve 4. fıkralarına; 16. maddesinin 1. fıkrasının c, d, f, g bentlerine ve ayrıca 29. maddesinin 1. fıkrasına çekince konulduğu beyan edilmiştir.

Türkiye, 1995 yılında Pekin’de toplanan 4. Dünya Kadın Konferansında, Sözleşme’ye konulmuş olan çekincelerin kaldıracağını taahhüt etmiş ve 29 Haziran 1999 tarihinde 15/2-4 ve 16/1-c, d, f, g maddeler üzerine konulmuş olan çekinceleri kaldırmıştır. Çekincelerin kaldırıldığına ilişkin yazı Dışişleri Bakanlığı’nca 29 Haziran 1999’de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine gönderilmiştir. Söz konusu yazıda, Sözleşme’nin vatanlık konusundaki 9/1. maddesine ilişkin beyan ile uluslararası tahkim ve Adalet Divanı’nın yargı yetkisinin tanınması konusundaki 29/1. maddesinin üzerindeki çekincenin devam ettiği teyit edilmiştir. Türk Vatanlık Kanununda 2017 yılında yapılan değişiklik sonrası Sözleşme’nin 9. maddesinin 1. fıkrasına konulmuş olan beyan da geri çekilmiştir.

Ülke raporları

Sözleşmenin 20. maddesi gereğince Taraf Devletler her dört yılda bir BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’ne (Komite) Ülke Raporlarını sunarlar. Ülke Raporları, Sözleşme’nin dünyada ne ölçüde uygulandığının ve kadın haklarındaki gelişmelerin izlenmesini sağlamaktadır.

Taraf Devletler, Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmek üzere aldıkları yasal, adli, idari ve diğer önlemleri içeren Ülke Raporlarının ilkini Sözleşme’nin iç hukuklarında yürürlüğe girmesinden

sonra bir yıl içinde olmak üzere daha sonra her dört yılda bir dönemsel raporlarını BM Genel Sekreterliği'ne sunarlar. Türkiye ilk Ülke Raporunu 29 Ocak 1990 tarihinde vermiştir. 14 Haziran 2022 tarihinde Cenevre'de yapılan BM toplantısında son olarak 8. dönemsel Rapor sunulmuştur. Resmi Ülke Raporunda genellikle yasalarda ve Sözleşme'nin uygulamasında yaşanan olumlu gelişmelere yer verilmesi nedeniyle, kadın kuruluşlarınca ülkede mevcut ve devam etmekte olan eşitsizliklere, yasalarda ve uygulamada görülen ayrımcılıklara dikkat çekmek üzere hazırlanan bir *Gölge Rapor* da Komite'ye sunulmaktadır.

CEDAW'ın Onaylanmasından Sonra Hukuk Alanında, Kurumsallaşmada ve Sivil Toplum Örgütlenmesinde Yaşanan Gelişmeler:

Türkiye Sözleşme'yi onayladıktan sonra hukuk alanında Anayasa'da, Medeni Kanun, Ceza Kanunu, İş Kanunu gibi temel yasalarda yapılan değişiklikler ve yeni düzenlemelerle yasalarda kadınlara karşı ayrımcılık içeren hükümlerin yaklaşık tamamı kaldırılmıştır. Ancak, 2011 yılında Türkiye'nin ilk imzalayan ve ilk onaylayan devlet olduğu İstanbul Sözleşmesi'nden 19 Mart 2021 tarihinde bir gece yarısı Cumhurbaşkanı Kararı ile çıktığının ilan edilmesi ise tam bir geri adım olmuştur. Kadın kuruluşları, Barolar İstanbul Sözleşmesi'nden geri çekilmeye ilişkin Cumhurbaşkanı kararının "*hukuken yok hükmünde*" olduğu gerekçesiyle Danıştay'da iptal davaları açmışlardır.

Kurumsallaşmada örneğin, 1990 yılında Devlet Bakanlıklarından biri Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı olarak görevlendirilmiştir. Ancak 8 Haziran 2011 tarihinde çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı kaldırılmış ve "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına" dönüştürülmüştür. Bakanlık son olarak "kadın" olmaksızın "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" şeklinde yapılandırılmıştır. Üniversitelerde Kadın Araştırmaları Merkezi ve Ana Bilim Dalı kurulmuştur. İlki Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesinde konulmuş olan "Kadın İnsan Hakları Hukuku" dersine birçok üniversitenin lisans programlarında yer verilmiştir.

Kadın kuruluşları, kadın hukukçular birlikte çalışmak üzere İKKB-İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği, TÜBAKKOM- Türkiye Barolar Birliği

Kadın Hukuku Komisyonu, TCK Kadın Çalışma Grubu ve EŞİK- Eşitlik İçin Kadın Platformu gibi platformlar kurarak eşitlik mücadelesinde dayanışmayı güçlendirmişlerdir.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi

Sözleşmenin 17. maddesi gereğince, Taraf Devletlerin Sözleşmeyi uygulamasındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek üzere Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (Komite) kurulmuştur. Komite, devletlerin gösterdiği adaylar arasından belirlenen kadın hakları konusunda uzman 23 üyeden oluşur ve seçimlerinde coğrafi dağılım göz önünde tutulur. Sözleşmenin 20. maddesinde Komite'nin “*yıllık olağan toplantıları iki hafta ile sınırlı*” olarak öngörülmüştür. Ancak, iş yükünün arttığı ve Komite'nin görev alanının giderek genişlediği dikkate alınarak bu sürenin yeterli olmaması nedeniyle, sürenin uzatılması amaçlanmış ve 1999 yılında Sözleşme'nin 20/1. maddesi “*Komite her yıl toplanır*” şeklinde değiştirilmiştir.

Komite, ülke raporlarını *incelemek* ve gerektiğinde sorular sorarak ek raporlar talep etmekle görevlidir. Komite'nin temel görevlerinden biri olan ülke raporlarının incelenmesiyle Taraf Devletlerin Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiklerini ve kaydedilen gelişmeleri görünür kılmaktadır.

Komite, Sözleşme'nin etkin denetimini sağlamak üzere kabul edilmiş olan İhtiyari Protokol gereğince, bir *denetim mekanizması* olarak da görev yapmaktadır. Sözleşme'nin Taraf Devletlerce yaşama geçirilmesinin etkin denetiminin sağlanması amacıyla Kadının Statüsü Komisyonu tarafından hazırlanan ve BM Genel Kurulunda 6 Ekim 1999 tarihinde kabul edilerek 2000 yılında yürürlüğe giren İhtiyari Protokol iki prosedürü içermektedir. Birincisi, kadınların bireysel olarak veya grup halinde Komite'ye, haklarının ihlal edildiği gerekçeyle başvuruda bulunmasına olanak veren *başvuru prosedürü* (communication procedure); ikincisi, Komite'ye tehlikeli ya da sistematik kadın hakları ihlalleri hakkında yapılan başvurularla ilgili araştırma, soruşturma ve gerektiğinde ayrımcılığın kaldırılması konusunda Taraf Devlete öneride bulunma yetkisi veren *soruşturma prosedürü'dür* (inquiry procedure).

İhtiyari Protokol çerçevesinde yapılan başvurularda her iki prosedürün işletilebilmesi için, hak ihlalinin yaşandığı devletin öncelikle Sözleşme'ye ve İhtiyari Protokol'e taraf olması gerekir. Başvuru yapılan konunun esastan görüşülmesi için, başvurucunun o konuda iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerekir.

Komite, İhtiyari Protokol kapsamında yapılan bir başvuruyu inceledikten sonra verdiği kararların, Taraf Devletin Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca dört yılda bir sunmakla yükümlü olduğu Ülke Raporunda tüm ayrıntılarıyla yer vermesini isteyebilir. İhtiyari Protokol, Türkiye tarafından 2000 yılında imzalanmış ve 2002'de mecliste onaylanmasını takiben yürürlüğe girmiştir.

Komite'nin asıl görevlerinden biri de, Sözleşme'nin 21. maddesi gereğince Genel Tavsiyeler yayınlamaktır. Genel Tavsiyeler (esnek) ikincil hukuki düzenlemelerdir. Komite, Taraf Devletlerin raporlarının incelenmesine dayanarak tespit ettiği veya zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda Sözleşme'nin uygulanmasında yol gösterici olması amacıyla Genel Tavsiyeler yayınlamaya devam etmektedir. Sözleşme'nin 1981 yılında yürürlüğe girmesinden sonra, Komite öncelikle Ülke Raporlarının hazırlanması için rehber niteliğinde 1986 tarih ve 1 No'lu, 1987 tarihli 2 No'lu Genel Tavsiyeleri yayınlamıştır. Komite, 1995 yılından sonra yayınladığı Genel Tavsiyelerde konu başlığı olarak, 4. Dünya Kadın Konferansında açıklanan Pekin Eylem Planındaki "Kadınlar ve Eğitim; Kadınlar ve Sağlık; Kadınlara Yönelik Şiddet; Kadınlar ve Ekonomi; Karar Alma Sürecinde Kadınlar; Kadınların İnsan Hakları; Kadınlar ve Silahlı Çatışma; Kadınlar ve Çevre; Kız Çocuk" gibi kritik alanlardan birini ele almış ve Taraf Devletlere tavsiyelerde bulunmuştur. 4. Dünya Konferansının bir taahhütler konferansı olması ve kritik alanlardaki gelişmelerin beşer yıllık periyodlarla gözden geçirilmeye devam edilmesi ve CEDAW'a Taraf Devletlerin de Ulusal Eylem Planlarını hazırlayıp uygulamayı taahhüt etmiş olmaları nedeniyle Komite'nin yayınladığı Genel Tavsiyelerin, Sözleşme'nin uygulanmasında etkisi güçlenmiştir.

Komite, 1986 - 2022 yılları arasında 39 Genel Tavsiye yayınlamıştır.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiyeleri Taraf Devletler için Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi hükümleri *bağlayıcı birincil hukuk kurallarıdır.* Komitenin dü-

zenlediği *Genel Tavsiyeler* ise Sözleşme hükümlerinin uygulanmasına yol göstermek amacıyla yayınlanan *ikincil (esnek) hukuki* metinlerdir.

Genel Tavsiyeler ile Komite, Sözleşme hükümlerinin Taraf Devletlerce daha etkin bir şekilde uygulanmasını amaçlar. Genel Tavsiyelere bakıldığında bir kısmı Sözleşmenin usulüne ilişkin, bazıları da esasına ilişkin öneriler içerdiği görülmektedir. Örneğin, Ülke Raporu sunma yükümlülüğü ve şekli Sözleşmenin usul boyutuna yöneliktir; eşit işe eşit ücret, geçici özel önlemler, eğitim ve sağlık gibi konulardaki Genel Tavsiyeler ise Sözleşmenin esasına, temel amacına yöneliktir.

Komite, zaman içinde esasa ilişkin ve Sözleşmenin temel amacı olan ayrımcılıkların kaldırılmasına yönelik olan, Sözleşmede örtülü olarak değinilmiş veya hiç yer verilmemiş bazı konularda da Genel Tavsiyeler yayınlamıştır, yayınlamaktadır. Örneğin, Sözleşme'nin düzenlendiği tarihte kadına yönelik şiddet konusuna açık ifadelerle yer verilmemiştir. Kadına yönelik şiddetin, ayrımcılığın bir sonucu olduğu, diğer bir ifade ile toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin kadına yönelik şiddetin nedeni olduğu konusu üzerinde konuşulmuş olsa da, Sözleşmede yer verilmesi görüşü kabul görmemiştir. Bu nedenle Komite tarafından, önemli bir boşluğu gidermek üzere kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda ilki 1989 ve 1992 yıllarında, son olarak da gelişen bilgi ve deneyimler ışığında çözüme yönelik önerilere yer verilen 14 Temmuz 2017 tarihli 35 No'lu *Genel Tavsiye* yayınlanmıştır.

Sözleşme ile ayrımcılıkların kaldırılması hedeflenmiştir. Kadına yönelik şiddet önlenemedikçe ayrımcılıkların kaldırılmasının mümkün olmadığı görülmüştür. Bu açıdan kadına yönelik şiddetin Sözleşme'nin genel kapsamı içinde dikkate alınması gerekmiştir. Komite, Sözleşme'nin metninde 'kadına yönelik şiddete' açıkça atıfta bulunulmamasına karşın ilk önce 12 No'lu *Genel Tavsiyeyi* yayınlayarak bu konunun dikkate alınmasını sağlamış ve *toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin istatistiksel verilerin toplanmasını* da önermiştir. Daha sonra Komite tarafından, 1992 yılında 19 No'lu *Genel Tavsiye* ile kadına yönelik şiddetin önlenmesi için daha kapsamlı bir düzenleme yapılmış, 'toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin' bir ayrımcılık biçimi olduğu vurgulanmıştır. 2017 yılında ise Komite tarafından İstanbul Sözleşmesi hükümlerinin örnek alındığı, geliştirilmiş bir 35 No'lu *Genel Tavsiye* yayınlanmıştır. Bu nedenle, söz konusu Genel Tavsiyelerin ikincil hukuki düzenlemeler olarak (esnek) bağlayıcı nitelik-

te uygulamaya geçirilmesinin amaçlandığı ve *Taraf Devletlerden tavsiyelerle ilgili konularda yaptıkları çalışmalara Ülke Raporlarında yer vermeleri* istenildiği görülmektedir.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin

Genel Tavsiyeleri:

Genel Tavsiyelere yayınlandığı tarih sırasıyla konu başlığı ile yer verilirken, Genel Tavsiyelerin içeriğine özetle değinilecektir.

Genel Tavsiye No.1 / 1986

Konu: Başlangıç Raporları md.18

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 18. maddesine göre sunulan başlangıç raporları, Taraf Devletin Sözleşme'yi onaylamasından raporun sunum tarihine kadar olan durumu kapsamalıdır. Daha sonra, ilk raporun sunulması gereken tarihi takiben dört yılda bir rapor sunulmalıdır.

Komite bu raporların Sözleşme'nin bütünüyle uygulanmasında karşılaşılan engelleri ve bu engelleri aşmak için alınan tedbirleri içermesini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.2 / 1987

Konu: Dönemsel Ülke Raporları md. 18

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Taraf Devletlerin, Sözleşme'nin 18. maddesi altındaki yükümlülükleri uyarınca sundukları başlangıç raporlarının, ilgili taraf Devlete ilişkin mevcut bilgilerin kılavuz ilkeler ışığında yeteri kadar yansıtılmamış olması nedeniyle Komite'nin çeşitli zorluklarla karşılaşmış olduğunu kaydederek,

(a) Taraf Devletlerin, Sözleşme'nin 18. maddesine göre hazırladıkları raporlarda, biçim, içerik ve tarihlere ilişkin olarak, Ağustos 1983 tarihinde kabul edilen genel kılavuz ilkelere (CEDAW/C/7) uyması gerektiğini;

(b) Taraf Devletlerin 1986 tarihinde kabul edilen Genel Tavsiyeye uymaları gerektiğini;

(c) Bir Taraf Devletin raporuna ek olarak sunulan bilgilerin, raporun değerlendirileceği oturumdan en az üç ay önce Sekretaryaya gönderilmesi gerektiğini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.3 / 1987

Konu: Sözleşme'nin 5. maddesi uygulaması

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 1983-1987 arasında Taraf Devletlerden gelen 34 raporu incelemiş ve farklı gelişme düzeyindeki devletlerin raporlarının, cinsiyete dayalı ayrımcılığı devam ettiren ve Sözleşme'nin 5. maddesinin uygulanmasını engelleyen sosyal-kültürel faktörlerden dolayı, kalıplaşmış anlayışların farklı düzeylerde varlığını göstermeye devam ettiğini saptamıştır. Komite, bu açıdan tüm Taraf Devletlere, kadınların sosyal eşitliğinin tam olarak uygulanmasını engelleyen uygulamaların ve kalıp önyargıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak etkin eğitim ve kamu bilgilendirme programları düzenlemelerini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.4 / 1987

Konu: Çekinceler

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Taraf Devletlere ait ülke raporlarını incelemiş, Sözleşme'nin hedef ve amacına ters düşen çekince sayısının fazlalığını saptamıştır. Komite Taraf Devletlerin koydukları çekinceler konusunun 1988 yılında New York'ta gerçekleşecek bir sonraki toplantıda gözden geçirilmesini talep etmiştir. Bu çerçevede, ilgili tüm Taraf Devletlere koydukları çekinceleri geri almak üzere yeniden gözden geçirmelerini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.5 / 1988

Konu: Geçici Özel Tedbirler md. 4

Komite, Taraf Devletlerin sunduğu rapor, başlangıç yorumları ve yanıtlarla, ayrımcılık içeren yasaların yürürlükten kaldırılması ya da değiştirilmesi konusunda önemli bir ilerleme kaydedilmekle birlikte, kadın erkek eşitliğinin fiilen sağlanmasını destekleyen tedbirleri başlatarak Sözleşme'nin tam olarak uygulanması için çalışmaların yürütülmesi gerektiğine halen ihtiyaç duyulduğunu kaydetmekte ve Sözleşme'nin 4/1. maddesini göz önünde bulundurarak, Taraf Devletlerin kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve işgücü piyasasıyla bütünleşmelerini sağlamak üzere pozitif eylem ya da kota sistemi gibi geçici özel tedbirlerden daha çok yararlanmalarını ve bu yolda yaptıkları uygulamaları Ülke Raporlarında belirtmelerini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.6 / 1988

Konu: Etkin Ulusal Mekanizma ve Tanıtım

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Taraf Devletlere:

1. Hükümet politikalarının kadınlar üzerindeki etkilerine dair tavsiyelerde bulunması; kadınların durumunu kapsamlı bir şekilde izlemesi; yeni politikalar oluşturması ve ayrımcılığı önlemeye yönelik strateji ve tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanmasına yardımcı olması için yeterli kaynak, yetki ve sorumluluğa sahip olmalarını;

2. Sözleşme'nin, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 18. maddesi kapsamında hazırladıkları raporların ve Komitenin raporlarının ilgili Devletin dilinde hazırladıkları raporların yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla uygun adımlar atmalarını;

3. Sözleşme'nin ve Komite raporlarının çevirisinde Genel Sekreterin ve Kamu Bilgilendirme Bölümünün teknik desteğini almalarını;

4. Başlangıç ve dönemsel ülke raporlarına bu Genel Tavsiye'ye ilişkin gerçekleştirdikleri eylemlere dair bilgileri dâhil etmelerini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.7 / 1988

Konu: Kaynaklar

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Taraf Devletleri Komite'nin gelecekte oturumlarının Viyana'da gerçekleştirilmesi önerisini dik-kate almaya çağıran Genel Kurul kararlarına dayanarak, Genel Sekreteri insan hakları antlaşmalarının uygulanmasına ve antlaşmaya dayalı yapıların sundukları hizmetlere ilişkin BM İnsan Hakları Merkezi ile Sekreterya'nın Sosyal Kalkınma ve İnsani Sorunlar Merkezi arasındaki eşgüdümü güçlendirmeye davet etmiştir. Bu bağlamda taraf Devletlere;

1. Cenevre'deki İnsan Hakları Merkezi ile Viyana'daki Sosyal Kalkınma ve İnsani Sorunlar Merkezi arasındaki eşgüdümü güçlendirmeye yönelik önerileri desteklemeye devam etmelerini;

2. Komite'nin New York ve Viyana'da toplanmasına ilişkin önerileri desteklemelerini;

3. Komite'nin, Sözleşme altındaki hizmetlerini gerçekleştirmesi için yeterli kaynak ve hizmetlere ve özellikle de Komite'nin oturumlar öncesi ve oturum boyunca hazırlıklı olmasını sağlayacak tam zamanlı personele sahip olmasını sağlayacak tüm gerekli ve uygun tedbirleri almalarını;

4. Ek rapor ve diğer materyallerin dağıtımı ve Kadının Statüsü Komisyonu'nun değerlendirmesine sunulması için gecikmeksizin Birleşmiş Milletler'in resmi dillerine çevrilebilmesi amacıyla, belirlenen zamanda Sekreteryaya sunulmasını sağlamalarını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.8 / 1988

Konu: Sözleşme'nin 8. maddesinin uygulanması

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Sözleşme'nin 18. maddesi gereği Taraf Devletlerce sunulan raporları değerlendirmiş olarak, kadınların hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etme ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmaya yönelik imkânlardan erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayırım gözetmeksizin yararlanmaları için gerekli bütün tedbirlerin alınmasını ve bu çerçevede Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 4. maddesi ışığında daha fazla sayıda doğrudan tedbir almalarını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.9 / 1989

Konu: Kadınların statüsü hakkında istatikselsel bilgi.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,

İstatistiki verilerin, Sözleşme'ye taraf her bir devlette kadınların gerçek durumunu anlamak için zaruri olduğunu göz önünde bulundurarak, Komite'ye incelenmesi için rapor sunan pek çok Taraf Devletin istatistiki bilgi sağlamadığını gözlemlemiştir.

Komite, Taraf Devletlerin, genel nüfus sayımı ve diğer sosyal ve ekonomik anketleri planlamakla sorumlu ulusal istatistik kurumlarının soru formlarını, verilerin toplumsal cinsiyete göre, hem rakamsal hem de oransal olarak ayrıştırılabilesine olanak verecek ve böylelikle ilgili kullanıcıların belirli bir sektördeki kadınların durumuna ilişkin bilgileri kolaylıkla elde edebilecekleri şekilde biçimlendirmelerini sağlamak için çaba göstermelerini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No.10 / 1989

Konu: Sözleşme'nin kabulünün 10. yıldönümü

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi; 10 No'lu Genel Tavsiye ile, 18 Aralık 1989'da kabul edilen Sözleşme'nin on yıl içinde, üye devletlerde cinsiyetler arası eşitliği sağlamaya yönelik en etkili BM bel-

gelerinden biri olduğunu kanıtladığını vurgulayarak, etkin ulusal mekanizma ve tanıtıma ilişkin 6 No'lu Genel Tavsiye'yi de dikkate alarak Sözleşme'nin kabul edilmesinin 10. yıldönümü olması münasebetiyle, Taraf Devletlere

1. Sözleşme'nin ana dillerinde tanıtımı için konferans ve seminerler gibi bilgilendirici toplantılar düzenlemek;

2. Kadın örgütlerini, Sözleşme ve uygulanmasına ilişkin tanıtım kampanyaları için iş birliğine çağırmak ve ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeydeki hükümet-dışı örgütleri Sözleşme'yi ve uygulanmasını tanıtma yönünde teşvik etmek;

3. Sözleşme'nin ilkelerinin ve özellikle de kadınların Birleşmiş Milletler'in her türlü uluslararası düzeydeki faaliyetlerine katılımı ile ilgili 8. maddenin tam olarak hayata geçirilmesini sağlayacak faaliyetleri teşvik etmek;

4. Genel Sekreter'in Sözleşme'nin 10. yıldönümünü kutlamak üzere, uzman kuruluşlarla işbirliği içerisinde ve Sözleşme ve uygulanmasına ilişkin yazılı ve diğer materyalleri Birleşmiş Milletler'in tüm resmi dillerinde yayımlamasını ve dağıtımını yapmasını ve ilk defa 1985 yılında Nairobi'de yapılan Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı: Eşitlik, Kalkınma ve Barışın Kazanımlarını Gözden Geçirmek ve Değerlendirmek için Düzenlenen Dünya Konferansı için yayımlanan Komite raporunun güncelleştirilerek yeniden yayımlanmasını Viyana'daki BM Sosyal Kalkınma ve İnsani Sorunlar Merkezi Kadının İlerlemesi Bölümüne gerekli kaynakların aktarılmasını talep etmek konularında tavsiyede bulunmuştur.

Genel Tavsiye No. 11 / 1989

Konu: Rapor hazırlama yükümlülüğüne ilişkin teknik danışmanlık hizmetleri Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 3 Mart 1989 tarihi itibarı ile 96 devletin Sözleşme'yi onaylamış olduğunu ve bu tarihe kadar 60 adet başlangıç raporunun ve 19 adet ikinci dönemsel raporun alınmış olduğunu göz önünde bulundurarak, 36 başlangıç raporu ve 36 ikinci periyodik raporun 3 Mart 1989 tarihine kadar gönderilmiş olması gerektiği halde henüz alınmamış olduğuna dikkat çekerek,

Genel Sekreter'in uluslararası insan hakları araçları altında rapor hazırlama yükümlülüklerini yerine getirilmesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan ülkeler için, mevcut kaynaklarla ve danışmanlık hizmetleri programının önceliklerini göz önünde tutarak ilave eğitim kursları düzenlemesi gerektiğini vurgulayan talebi memnuniyetle karşılayarak,

Taraf Devletlere, Sözleşme'nin 18. maddesi altındaki rapor hazırlama yükümlülüklerini yerine getirmelerinde, talep ettiklerinde destek sağlayacak teknik danışmanlık hizmeti ve eğitim seminerleri projelerini teşvik etme ve desteklemelerini; ayrıca, bu projelerde yer almalarını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 12 / 1989

Konu: Kadına Yönelik Şiddet

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Sözleşme'nin 2, 5, 11, 12 ve 16. maddelerinin, Taraf Devletlerin kadınları aile içinde, işyerinde veya toplumsal hayatın herhangi bir düzeyinde kendilerine yönelik her türlü şiddetten korumak amacıyla hareket etmesini gerektirdiğini göz önünde tutarak, Taraf Devletlerin Komite'ye sundukları *dönemsel ülke raporlarına* aşağıdaki bilgileri dâhil etmelerini tavsiye etmektedir:

1. Kadınların günlük hayatta karşılaştıkları her türden şiddet olayına karşı (cinselliğe dayalı şiddet, aile içi istismar, işyerinde cinsel taciz vb.) kadınları korumaya yönelik yürürlükteki mevzuat;

2. Bu şiddeti ortadan kaldırmak amacıyla alınan diğer tedbirler;

3. Saldırı veya istismar mağduru kadınlara yönelik mevcut destek hizmetleri;

4. Kadınlara yönelik her türden şiddet olayına ve şiddet mağduru kadınlara ilişkin *istatistikî veriler*.

Genel Tavsiye No. 13 / 1989

Konu: Eşit işe eşit ücret

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi; Sözleşme'ye Taraf Devletlerin büyük çoğunluğu tarafından onaylanan, eşit işe eşit ücreti içeren 100 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesini hatırlatarak,

Komite'ye başlangıç veya dönemsel rapor sunan çoğu devletin kanunlarında eşit işe eşit ücret ilkesi kabul edilmiş olsa bile, buna rağmen iş piyasasındaki cinsiyet ayrımını bertaraf etmek için uygulamada söz konusu ilkeye başvurunun sağlandığını gösteren raporları göz önünde bulundurarak,

Komite, Sözleşme'ye Taraf Devletlere:

Sözleşme'nin tam olarak uygulanması için 100 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ni henüz onaylamamış Taraf Devletlerin ILO 100 No'lu Sözleşmesini onaylamalarını;

Eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulamada sağlanması için, toplu sözleşme ile ilgili bir uygulama mekanizması oluşturulmasını desteklemeleri ve tarafların bununla ilgili girişimlerini mümkün olduğunca teşvik etmeleri gerektiğini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 14 / 1990

Konu: Kadın sünneti

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, kadın sünneti uygulamalarının ve kadınların sağlığını tehdit eden diğer geleneksel uygulamaların sürmesinden kaygı duyarak, Taraf Devletlere:

Kadın sünnetini ortadan kaldırmaya yönelik uygun ve etkin tedbirler almalarını;

Komiteye sundukları ülke raporlarda, Sözleşmenin 10. ve 12. maddeleri uyarınca kadın sünnetini ortadan kaldırmaya yönelik aldıkları tedbirlerle ilişkin bilgilere yer vermelerini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 15 / 1990

Konu: Edinilmiş Bağışık Yetmezliği Sendromunun (AIDS) önlenmesi ve kontrolüne yönelik ulusal stratejilerde kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, gerek dünya çapında yaygın bir hastalık olan edinilmiş bağışık yetmezliği sendromunun (AIDS), gerekse bu hastalığı kontrol etmek amacıyla geliştirilen stratejilerin kadınların haklarını kullanabilmeleri üzerindeki etkilerine ilişkin bilgileri değerlendirerek,

Dünya Sağlık Örgütü ve insan bağışıklık yetmezliği virüsü (HIV) ile ilgilenen diğer BM kurum, kuruluş ve yapıları tarafından hazırlanmış rapor ve belgeleri ve özellikle 26-28 Temmuz 1989 tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleşen AIDS ve İnsan Hakları Uluslararası Müzakeresinin nihai raporunu göz önünde bulundurarak,

Taraf Devletlerin;

(a) HIV enfeksiyonu ve AIDS'in özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinde yarattığı risklere ve bunlar üzerindeki etkilerine ilişkin *kamu bilincini arttırmaya yönelik bilgi yayma* çabalarını yoğunlaştırmalarını;

(b) AIDS'le mücadele programlarının, kadın ve çocukların hak ve ihtiyaçlarına ve ayrıca kadınların üremeye yönelik rolüyle ve onları bazı toplumlarda HIV enfeksiyonuna karşı özellikle savunmasız kılan unsurlara özel önem vermesini;

(c) kadınların temel sağlık hizmetlerine aktif katılımını sağlamaları ve onların HIV enfeksiyonunun önlenmesinde hizmet sağlayıcı, sağlık çalışanı ya da eğitmen olarak üstlendikleri rolleri geliştirmeye yönelik tedbirler almalarını;

(d) Tüm Taraf Devletlerin, Sözleşmenin 12. maddesi gereği hazırladıkları raporlarına, AIDS'in kadınların durumu üzerindeki etkileri ve enfeksiyonlu kadınların ihtiyaçlarını karşılamak ve kadınlara yönelik AIDS'e tepki olarak ortaya çıkan özel ayrımcılığı önlemek üzere alınan tedbirlere ilişkin bilgileri koymalarını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 16 / 1991

Konu: Kırsal ve kentsel aile işletmelerinde ücretsiz kadın emeği

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Sözleşme'nin 2/c ve çalışma hayatına ilişkin 11/c, d, e maddelerini ve kadınların durumuna ilişkin istatistiki verilerle ilgili 9 No'lu Tavsiye kararını göz önünde tutarak, *kadınların büyük oranda aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalıştığını, ücretsiz kadın emeğinin, Sözleşme'ye ters düşecek şekilde bir kadın istismarı biçimi olduğunu* vurgulayarak,

Taraf Devletlerin,

(a) Komite'ye sundukları raporlarına, aile işletmelerinde ücretsiz çalışan kadınların yasal ve sosyal durumuna ilişkin bilgileri dâhil etmelerini;

(b) Bir aile üyesi tarafından işletilen işletmelerde ücretsiz, herhangi bir sosyal güvence ve sigortası olmaksızın çalışan kadınlara ilişkin istatistiki bilgi toplamalarını ve bu bilgileri raporlarına dâhil etmelerini;

(c) Bir aile üyesi tarafından işletilen işletmelerde bu güvenceler olmaksızın çalışan kadınlara ücret, sigorta ve sosyal güvence sağlamaya yönelik gerekli tedbirler almalarını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 17/ 1991

Konu: Kadınların ücretsiz ev içi faaliyetlerinin ölçümü ve niceliğinin belirlenmesi ve gayri safi milli hasılda dikkate alınması

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Sözleşme'nin çalışma yaşamını düzenleyen 11. maddesini göz önünde tutarak, Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri'nin 120. paragrafı çerçevesinde, *kadınların ücretsiz ev içi faaliyetlerinin ölçümünün, her ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacağını ve kadınların fiili ekonomik rolünü ortaya çıkaracağını* teyit ederek,

Taraf Devletlere;

(a) Kadınların ücretsiz ev içi faaliyetlerinin ölçümü ve değerlendirilmesiyle ilgili araştırmaların ve deneysel çalışmaların teşvik edilip desteklenmesi;

(b) Kadınların ücretsiz ev içi faaliyetlerinin ölçülmesi ve gayri safi milli hasılaya dâhil edilmesi amacıyla, Sözleşme ve Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri hükümleri ışığında tedbirler alınması;

(c) Ülke raporlarının, ücretsiz ev içi faaliyetlerini ölçmek ve değerlendirmek üzere gerçekleştirilen araştırma ve deneysel çalışmalarını ve ayrıca kadınların ev içi faaliyetlerinin ulusal hesaplamalara dâhil edilmesi yönündeki gelişmeleri içermesini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 18 / 1991

Konu: Engelli kadınlar

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Sözleşme'nin özellikle 3. maddesini dikkate alarak,

60 Ülke Raporu incelemiş ve bu raporlarda engelli kadınlarla ilgili çok az bilgi sunulduğunu gözlemlemiştir.

Özel yaşam koşulları dolayısıyla çifte ayrımcılığa maruz kalan engelli kadınların durumuyla ilgili yayınlanan Genel Tavsiye'de Taraf Devletlere, engelli kadınlar ve bu kadınların özel durumlarına yönelik tedbirlerle, engelli kadınların eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenliğe eşit erişimlerini ve sosyal ve kültürel hayatın her alanına katılımlarını sağlayacak özel tedbirleri kapsayan tedbirlere ilişkin bilgileri dönemsel ülke raporlarına dâhil etmelerini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 19 / 1992

Konu: Kadına yönelik şiddet

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 1989 yılında, Taraf Devletlerin raporlarında, şiddetle ve bununla mücadele etmek için benimsenen tedbirlerle ilgili bilgileri dâhil etmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur (12 No'lu Genel Tavsiye).

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadınların, erkeklerle eşit olarak hak ve özgürlüklerini kullanmalarını ciddi şekilde engelleyen bir ayrımcılık biçimidir. Komite, 1991 yılında, Sözleşme'nin 6. maddesi ile kadına yönelik şiddet, cinsel taciz ve kadınların istismarı hakkındaki diğer maddelerine ilişkin bir tartışmaya ve çalışmaya yer verilmesini kararlaştırmıştır.

Komite, Taraf Devletlerin sundukları tüm raporların, kadınlara yönelik ayrımcılık, cinsiyete dayalı şiddet ve insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlali arasındaki yakın ilişkiyi yeterli derecede yansıtmadığı kararına varmıştır. Bu nedenle, *Sözleşme'nin tam olarak uygulanması için, Taraf Devletlerin kadınlara yönelik her türlü şiddeti ortadan kaldırmak amacıyla olumlu tedbirler alması gerekmekte olduğunu vurgulamıştır.*

Komite, Taraf Devletlerin, yasa ve politikalarını gözden geçirirken ve dönemsel ülke raporunu hazırlarken, cinsiyete dayalı şiddetle ilgili aşağıdaki açıklamalara riayet etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Savaşlar, silahlı çatışmalar ve toprakların işgal edilmesi büyük çoğunlukla fuhuş, kadın ticareti ve kadınlara yönelik cinsel saldırı gibi olayların artmasına neden olup, özel koruyucu ve cezalandırıcı önlemleri gerekli kılmaktadır.

İstihdamda eşitlik ilkesi, kadınların işyerinde cinsel taciz gibi cinsiyete dayalı şiddete maruz kalmaları durumunda önemli ölçüde ihlal edilebilmektedir.

Aile içi şiddet, kadına yönelik şiddetin en yaygın biçimlerinden biridir. *Yeterli ekonomik özgürlüğe sahip olmamak, pek çok kadını şiddet içeren ilişkilerin içinde kalmaya zorlamaktadır.*

Komite, Taraf Devletlere;

İster kamusal ister özel yaşamda meydana gelsin, cinsiyete dayalı her türden şiddetle mücadele etmek amacıyla uygun tedbirleri almasını;

Aile içi şiddet ve istismar, tecavüz, cinsel saldırı ve diğer cinsiyete dayalı şiddete karşı yasaların tüm kadınlara yeterli korumayı sunmasını ve kadınların bütünlüğü ve itibarına saygı duyulmasına destek oluşturmasını;

Mağdurlara, uygun koruyucu hizmetleri ve destek hizmetleri sağlmasını. *Adli ve uygulayıcı personel ile kamu görevlilerinin toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde eğitilmesini;*

Şiddetin boyutu, neden ve sonuçları ve şiddeti önlemede ve şiddetle mücadelede alınan tedbirlerin etkinliği hakkında yapılan *istatistik ve araştırma derlemeleri teşvik etmesi gerektiğini;*

Medyanın kadınlara duyulan saygıyı teşvik etmesi ve kendisinin buna saygı duyması için etkin tedbirlerin alınmasını;

Bu tutum ve uygulamalarla mücadele etmek için etkin tedbirler alınmasını, *kadınların erkeklerle eşitliğinin sağlanmasına engel olan önyargıları*

ortadan kaldırmaya yardım edecek eğitim ve kamu bilgilendirme programları başlatmasını (3 No'lu Tavsiye Kararı, 1987);

Kadın ticareti ve cinsel sömürünün engellenebilmesi için özel önleyici ve cezalandırıcı tedbirler almasını;

Tazminat dâhil olmak üzere etkin şikâyet ve soruşturma mekanizmalarını kurmasını;

Ülke raporlarına, cinsel taciz ve kadınlara cinsel tacize ve işyerinde gerçekleşen diğer şiddet biçimlerine karşı koruyan önlemlerle ilgili bilgileri dâhil etmelerini;

Kırsal bölgelerde yaşayan kadınların maruz kaldığı riskler, şiddet ve istismarın boyutu ve niteliği, destek ve diğer hizmetlere olan ihtiyaçları ve erişimleri ve şiddetle mücadelede alınan tedbirlerin etkinliği hakkında rapor hazırlamalarını;

Aile içi şiddetle mücadele etmeye yönelik tedbirler alınırken: gerekli olduğu durumlarda cezai müeyyideler uygulanması; *namus nedeniyle aile üyesi kadınlara yönelik işlenen saldırı veya cinayetleri haklı gösteren yasaların kaldırılması*;

Aile içi şiddet faillerine yönelik rehabilitasyon programları; ensest ilişkilerin ve cinsel istismarın görüldüğü ailelere yönelik destek hizmetleri; aile içi şiddet ve cinsel istismarın boyutu ve bununla ilgili alınmış önleyici, cezalandırıcı ve iyileştirici tedbirler hakkında rapor hazırlamasını; kadınları cinsiyete dayalı şiddetten korumaya yönelik tüm gerekli yasal ve diğer tedbirleri almasını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 20 / 1992

Konu: Sözleşmeye konulan çekinceler

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Taraf Devletlere çekincelere ilişkin;

Sözleşme'ye yönelik çekincelerin yasal etkisinin ve geçerlilik sorununun, diğer insan hakları anlaşmalarına konulan çekinceler çerçevesinde ortaya çıkarılmasını;

bütün insan hakları anlaşmalarının yerine getirilmesini desteklemek amacıyla bu gibi çekincelerin yeniden düşünülmesini/muhakeme edilmesini;

diğer insan hakları anlaşmalarıyla karşılaştırmalı olarak, Sözleşmeye konulan çekinceleri ortaya çıkaran bir prosedürün dikkate alınmasını ve Sözleşmenin amacına aykırı çekincelerin kaldırılmasını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 21 / 1994

Konu: Evlilik ve Aile İlişkilerinde Eşitlik

1994, BM Genel Kurulu 44/82 sayılı kararıyla *Uluslararası Aile Yılı* olarak ilan edilmiştir.

Sözleşme, aile ve toplum içinde erkek ve kadının insan hakları açısından eşit olduğunu, bu nedenle ayrımcılıkların kaldırılması gerektiğinin yol haritasını çizmektedir.

Ayrıca diğer insan hakları sözleşmeleri ve deklarasyonlar da, *kadının aile içindeki durumuna ve statüsüne büyük bir önem vermektedir.*

Sözleşme, *kadınların devrolunamaz haklarını yeniden dile getirmektedir.*

Evlilik mallarının ayrıldığı bazı ülkelerde, *evlilik boyunca kazanılmış mallar için mali edimlerin yerine getirilmesine çok büyük önem verilmiş, çocukların yetiştirilmesi, yaşlı akrabaların bakımı ve ev işlerinin değeri ise küçültülmüştür.* Kadın tarafından yapılan bu gibi işler mali değer taşımazken, koca malvarlığını büyümeye ve para kazanmaya muktedirdir. *Mali ya da değil, tüm bu edimler aynı itibara sahip olmalıdır.*

Komite, Taraf Devletlerin;

Ülke Raporlarında Sözleşme'ye, özellikle Sözleşme'nin 16. maddesine konan çekincelerin kaldırılmasına ilişkin olarak ülkenin kaydettiği ilerleme sonucunu gelinen durumu belirtmesini;

Ülke yasalarının Sözleşme'nin 9, 15 ve 16. maddelerinde belirtilen ilkelere uygun olup olmadığını ve dini ya da özel hukuk veya âdetler nedeniyle yasalara ya da Sözleşme'ye uymanın söz konusu olmadığı durumlara değinmesini;

Sözleşme'ye ve özellikle Sözleşme'nin kanun önünde eşitlik ile evlilik ve aile ilişkileri konusundaki 15 ve 16. maddelerine uygun mevzuatın yürürlüğe konulmasını;

Sözleşme'nin 2, 3 ve 24. maddeleri gereğince, bu Sözleşme ilkelerine -özellikle dini ya da özel hukukun veya âdetlerin bu ilkelerle ters düştüğü durumlarda, *tam olarak Sözleşme'ye uyulmasını teşvik etmelerini tavsiye edilmektedir.*

Genel Tavsiye No. 22 / 1995

Konu: Sözleşme'nin 20. maddesinin değiştirilmesi

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin Genel Kurul'un talebi üzerine, Sözleşme'nin 20. maddesin-

değişiklik yapılmasını görüşmek amacıyla 1995 yılı içerisinde toplanacaklarını belirterek, Komite'nin Sözleşme'de yer alan işlevlerini etkili biçimde yerine getirebilmesine olanak tanıyacak şekilde *yılda bir kere toplanması* için, Komite'nin toplantı zamanıyla ilgili 20. maddesini değiştirmeyi değerlendirmesini tavsiye etmektedir.

Taraf Devletlerin katılacağı toplantıda, Komite'nin işlevlerini yerine getirme konusunda karşılaştığı güçlükler hakkında, Komite Başkanı tarafından Taraf Devletlere sözlü bir rapor sunulmasını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 23 / 1997

Konu: Politika ve kamu hayatı

Sözleşme'nin 7. maddesi, Taraf Devletleri, ülkenin politika ve kamu hayatında kadınlara karşı ayrımı önlemek için tüm tedbirleri almak ve özellikle kadınların erkeklerle eşit şartlardan yararlanmalarını sağlamakla yükümlü kılmıştır. 7. maddede belirtilen yükümlülük yalnız bu madde altında (a), (b) ve (c) paragraflarında belirtilen alanları değil, politika ve kamu hayatındaki tüm alanları kapsamaktadır.

Pekin Eylem Planı'nda vurgulandığı üzere, en önemli konu *yasal düzenlemelerle uygulama arasındaki farklılık*; diğer bir ifadeyle, kadınların siyasete ve kamu hayatına katılma hakları ile fiili durumun farklı olmasıdır. Araştırmalara göre, kadınların katılım oranları *yüzde 30-35 düzeyine* ulaştığında bu oran genellikle '*kritik eşik*' olarak adlandırılmaktadır. Siyasette, kamu alanlarında kadınların karar verici konum ve temsili en az üçte bir düzeyine getirilmelidir. Komite tarafından, bu konuda kadın hakları örgütlerinin güçlü iş birliği de tavsiye edilmektedir.

Genel Tavsiye No. 24/ 1999

Konu: Kadın ve Sağlık

1995 tarihli Dördüncü Dünya Kadın Konferansı sonucunda açıklanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planında yer verilen 12 kritik alandan bir olan "*kadın ve sağlık*" konusu 24 No'lu Genel Tavsiye'de ele alınmış, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 12. maddesine uymaları tavsiye edilmiştir.

Komite, Taraf Devletlere özetle aşağıdaki eylemleri tavsiye etmektedir:

- Yaşam süreleri boyunca kadınların sağlık ve esenliğini korumak üzere kapsamlı bir ulusal strateji belirlenmeli ve izlenmelidir. Bu ulusal

strateji, kadına yönelik şiddete müdahalenin yanı sıra kadınları etkileyen hastalık ve koşulların önlenmesi ve tedavisine yönelik girişimlere yer verecek ve tüm kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleri de dâhil yüksek kalitede ve maddi bakımından erişilebilir tüm sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlamalıdır.

- Kadın sağlığı bütçe kaleminin kadınların farklı ihtiyaçları olduğunu da dikkate alarak, genel sağlık bütçesinden erkek sağlığına ayrılan kalemlerle kıyaslanabilir büyüklükte pay almasını sağlamak üzere yeterli düzeyde bütçe kaynağı ile insani ve idari kaynağın tahsisini sağlamalıdır.

Bunların yanında,

- Kadınların, cinsel sağlık ve üreme sağlığı dâhil olmak üzere sağlık hizmetleri, eğitim ve bilgiye erişimleri önündeki tüm engellerin kaldırılması ve bilhassa HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenmesi ve tedavisinde ergenlere yönelik programlara kaynak aktarılması;

- *Aile planlaması ve cinsellik eğitimi* gibi araçlar kullanarak, istenmeyen gebeliklerin önlenmesine öncelik verilmesi ve *güvenilir annelik hizmetleri ve doğum öncesi destek programları aracılığı ile anne ölüm oranını düşürülmesi*;

- Sağlık çalışanlarına yönelik *eğitim müfredatında, kadın sağlığı ve kadınların insan hakları konusunda, özellikle toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin olarak*, geniş kapsamlı, zorunlu ve toplumsal cinsiyete duyarlı derslerin yer alması sağlanmalıdır.

Genel Tavsiye No. 25 / 1999

Konu: Geçici Özel Önlemler

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 25 No'lu Genel Tavsiye ile, başka belgelerin yanı sıra, geçici özel önlemlerle ilgili 5 No'lu Genel Tavsiye (1988), Sözleşme'nin 8. maddesinin uygulanmasıyla ilgili 8 No'lu Genel Tavsiye (1988), kamusal yaşamda kadınlarla ilgili 23 No'lu Genel Tavsiye'nin (1997) de aralarında yer aldığı daha önceki Genel Tavsiyelerin yanı sıra, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin raporlarını ve Komite'nin bu raporlara ilişkin sonuç gözlemlerini temel almış ve 4. maddenin 1. paragrafının anlam ve mahiyetine açıklık getirmeyi, böylece Sözleşme'yi uygulayacak Taraf Devletlerin bu bölümü eksiksiz biçimde kullanmalarını sağlamayı amaçlamıştır.

Komite, Taraf Devletleri 25 No'lu Genel Tavsiyeyi kendi ulusal dillerine çevirmeye; idari yapıları dâhil olmak üzere yasama, yürütme ve yargı organlarına yaygın biçimde dağıtmaya; ayrıca medya, akademi, insan hakları ve kadın kuruluşları dâhil sivil toplum çapında yaygınlaştırmaya teşvik etmiştir.

Komite, Taraf Devletlere

- yasalarında kadınlara karşı doğrudan veya dolaylı ayrımcılık içeren hükümleri kaldırmalarını;

- somut ve etkili politikalar ve programlar uygulayarak kadınların durumlarını bilfiil iyileştirmelerini;

- aynı zamanda yasal, hukuki ve toplumsal yapılarda ve kurumlarda kemikleşerek kadınları olumsuz etkileyen toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını değiştirmelerini tavsiye etmektedir.

Buna çerçevede;

Taraf Devletlerin raporları, 4. maddenin 1. paragrafı uyarınca, geçici özel önlemlerin alınması veya eksikliği hakkında bilgi içermelidir. Taraf Devletlerin, herhangi bir karışıklığa yol açmamak için “geçici özel önlem” terminolojisine bağlı kalmaları tercih olunur.

Taraf Devletler, kadının fiili veya gerçek eşitliğine giden süreci hızlandırma adına geçici özel önlemlerin potansiyel etkisini, kendi ülkeleri bağlamında belirli bir hedef ışığında değerlendirmeli ve fiili veya gerçek eşitliğin sağlanmasını hızlandırmaya en uygun gördükleri önlemleri benimsemelidirler.

Taraf Devletler, anayasalarında veya iç mevzuatlarında, geçici özel önlemlerin benimsenmesini sağlayacak hükümlere yer vermemelidirler.

Taraf Devletler, kadınların fiili veya gerçek eşitliği sürecinde alınan yolun ve geçici özel önlemlerin etkililiğinin belirlenebilmesi için cinsiyete göre ayrılmış istatistiki veriler toplamalıdır.

Genel Tavsiye No. 26 / 2008

Konu: Kadın Göçmen İşçiler

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, tüm kadınlar gibi göçmen kadınlarında yaşamlarının herhangi bir alanında ayrımcılığa maruz kalmamaları gerektiğini teyit ederek, CEDAW 21. maddesi uyarınca istisnar ve ayrımcılık riskiyle karşılaşabilecek kimi göçmen kadın işçi kategorilerine ilişkin bu Genel Tavsiye'yi hazırlamıştır.

Bu Genel Tavsiye ile, Taraf Devletlerin göçmen kadın işçilerin insan haklarına saygı duyma, bu hakları koruma ve gerçekleşmesini sağlama yükümlülüklerine, ayrıca diğer anlaşmalarda yer alan hukuksal yükümlülüklerine, dünya konferansları eylem planları çerçevesindeki taahhütlerini yerine getirmeleri gereğine dikkat çekilmektedir.

Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunmuştur:

- Göç veren ve alan ülkelerin ortak sorumlulukları: göçmen kadınlarla ilgili toplumsal cinsiyete duyarlı ve haklar temelli kapsamlı politikaların geliştirilmesinde, uygulanmasında, izlenmesinde ve değerlendirilmesinde göçmen kadın işçilerin ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımını sağlamalıdır.
- Göçmen kadın işçilerin göç sürecinin her evresindeki sorunlarını ve ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik nicel ve nitel araştırmalar, veri toplama ve analiz çalışmaları yürütmelidir.
- Resmi ve güvenilir iş ve işçi bulma kurumlarından oluşan bir liste hazırlanmalıdır.
- İstismarcı işvereninden veya eşinden kaçan veya istismardan şikâyet ettiği için işinden çıkartılan bir kadının ilgili dava süresinde yasal yollarla ülkede kalabilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- Göçmen kadın işçilere yönelik olarak; aile içi şiddet mağduru kadınlara yönelik programların yanı sıra, dil ve beceri geliştirme eğitim programları, acil durum sığınma evleri, sağlık hizmetleri, polis hizmetleri, dâhil olmak üzere, dilsel ve kültürel bakımdan uygun toplumsal cinsiyete duyarlı hizmet sunumunu sağlamalıdır.
- Göçmen kadın işçilerin, ücretsiz hukuk hizmetlerini de kapsamak üzere, iş ve istihdam yasalarını da uygulamakla görevli yargı organlarına Baroların Adli Yardım Büroları aracılığıyla erişimleri sağlanmalıdır.
- Taraf Devletlerin, göçmen kadın işçilerin haklarının korunmasıyla ilgili uluslararası bütün belgeleri, özellikle *Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi*'ni onaylaması tavsiye edilir.

Genel Tavsiye No. 27 / 2010

Konu: Yaşlı kadınların ve insan haklarının korunması

Komite, yaşlılık durumu açısından 60 yaş üzeri olarak belirtilmiş olmakla beraber son yıllarda bunun 65+ olarak kabul edildiğini belirtmektedir.

Yaşlılık durumu cinsiyet bazında değerlendirildiğinde, kadınların erkeklerden daha uzun yaşadıkları ve yaşlı erkeklere kıyasla daha fazla sayıda kadının yalnız yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle Taraf Devletlere

- yaşlı kadınların kendi hakları ve hukuki hizmetlere erişim yolları konusunda bilgilendirilmelerinin sağlanması;
- kadınlara kamusal ve siyasi yaşama katılma, tüm kademelerde mevki sahibi olma fırsatı tanınması ve seçimlere katılmak ve aday olabilmek için gerekli tüm belgelere sahip olmalarının sağlanması;
- kamuda ve özel sektörde emeklilik yaşı uygulamasında kadınlara karşı ayrımcılık yapılmaması;
- sağlık hizmetlerinde de özel önlemler uygulanması gibi hizmetlerin yerine getirilmesi tavsiye edilmektedir.

Genel Tavsiye No. 28 / 2010

Konu: Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca Taraf Devletlerin en temel yükümlülükleri

Bu Genel Tavsiye yoluyla Komite, Taraf Devletlere Sözleşme'nin kapsamlı hükümlerini ilgili ülke sınırları içinde hayata geçirmeleri doğrultusunda yol ve yöntemler sunmakta ve Sözleşme'nin 2. maddesinin anlam ve kapsamının açıklanmasını hedeflemektedir. Sözleşme, Taraf Devletleri bu Genel Tavsiyeleri ulusal dillere çevirmesi ve Hükümetin tüm birimlerine, aralarında medya, üniversiteler ile insan hakları ve kadın örgütleri ile kurumlarının da yer aldığı sivil toplumun her alanına geniş ölçüde yayması için teşvik ve tavsiye etmektedir.

Komite,

- Sözleşmeyi ihlal eden herhangi bir politika, uygulama ya da tedbirin icra edilmesi, teşvik edilmesi, göz yumulması ya da uygulanmasından mutlaka kaçınılmasını;
- Sözleşme'nin etkin bir şekilde hayata geçirilmesi Taraf Devletlerin *hem vatandaşlarına hem de toplumun diğer üyelerine karşı ulusal ve uluslararası düzeylerde hesap verebilmelerini gerekli kılar*. Bu hesap verebilirlik işlevinin etkili bir şekilde çalışması için en uygun mekanizma ve kurumlar aracılığıyla devreye sokulmasını;
- Sözleşmeye konulmuş olan çekincelerin kaldırılmasını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 29 / 2013

Konu: Evlilik ve aile ilişkileri ile bunların bozulmasının ekonomik sonuçları
Aile toplumun temel birimidir, sosyal ve yasal bir kurum olmanın yanı sıra, aynı zamanda ekonomik bir yapıdır. Sözleşme'nin 16. maddesinde, evliliğin kurulduğu tarihte, evlilik süresince ve boşanma veya ölüm nedeniyle evliliğin sona ermesinde kadına yönelik ayrımcılığın önlenmesi öngörülmektedir.

Bu Genel Tavsiye'de Taraf Devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığın kaldırılması amacıyla yasalarda ve uygulamada, başta eşlerine yönelik yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmak üzere erkekler tarafından suiistimal edilebilecek boşlukları ortadan kaldırmak amacıyla boşanma nedenleri ve mali sonuçları birbiriyle ilişkilendiren hükümleri gözden geçirmeleri tavsiye edilmektedir.

Genel Tavsiye'de ayrıca, Taraf Devletlerin, evliliğin sonlanması üzerine mülkiyet haklarına ilişkin resmi ve maddi eşitliği sağlamak amacıyla yapmaları gereken uygulama örnekleri gösterilmiş olup bunların kararlılıkla uygulanması tavsiye edilmektedir.

Genel Tavsiye No. 30 / 2013

Konu: Kadınların çatışmalarda, çatışma öncesi ve sonrasında korunması
Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, silahlı çatışmalarda ve çatışma sonrası olumsuz etkilenenlerin büyük çoğunluğunu özellikle kadın ve çocukların oluşturmasına, evlerini terk etmeye ya da ilticaya zorlanmalarına dikkat çekerek,

Taraf Devletlerin:

- kadın ve kızları cinsiyete bağlı şiddetten, özellikle tecavüz ve diğer cinsel suçlardan ve silahlı çatışma durumlarındaki bütün şiddet türlerinden korumaya yönelik özel tedbirler almasını,
- uluslararası hukuktan kaynaklanan hakların kullanılabilmesi için henüz onaylamamışsa CEDAW İhtiyari Protokolü onaylamasını,
- çatışma sürecinde ve sonrasında kadınların ve kız çocukların eğitim, sağlık başta olmak üzere Sözleşmede yer alan haklarını kullanmaları için yasal ve kurumsal desteği vermesini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 31 / 2019

Konu: Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 31 ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 18 No'lu Zararlı Uygulamalara İlişkin Ortak Genel Tavsiye / Genel Yorumu

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, izleme görevlerini yerine getirirken, bu süreçte elde ettiği verilere dayanarak kadınları, çocukları ve özellikle kız çocuklarını etkileyen zararlı uygulamalara dikkat çekmekte ve sorunların çözüme ulaştırılması amacıyla Taraf Devletlere gerekli yasal düzenlemeleri yapma ve uygulama konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır.

Genel Tavsiye No. 32 / 2019

Konu: Kadınların mülteci statüsü, vatandaşlık ve vatansızlığın toplumsal cinsiyetle ilgili boyutları

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Taraf Devletlerin, kadın sığınmacıların eşitlik ve ayrımcılık yapmama esasına göre kendilerini ifade edebilmelerini sağlamak üzere, iltica usullerinde toplumsal cinsiyete duyarlı usule ilişkin korumayı sağlamasını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye'de Taraf Devletlerin bu yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için ayrıntılı bir şekilde yol haritası çizilmiştir. Buna göre, Taraf devletlerce kendi topraklarında

- vatansız kişilerin cinsiyete göre ayrılmış istatistiklerinin toplanması, analiz edilmesi ve hazır bulundurulması;
- kadınların ve kız çocukların vatandaşlık kanıtı da dâhil olmak üzere kimlik belgelerine erişimde eşit haklara sahip olmalarını güvenceye alacak etkin önlemler alınması;
- tüm doğumların zamanında kaydedilmesi için önlemler alınması; tüm çocukların nüfusa kaydının sağlanmasının ve kız çocukların da erkek çocuklar ile aynı haklardan yararlanmasının önemine dair bilincin yükseltilmesi için önlemler alınması tavsiye edilmiştir.

Genel Tavsiye No. 33 / 2015

Konu: Kadınlar için adalete erişim hakkı

Komite, adalete erişimin, Sözleşme kapsamında korunan tüm hakların hayata geçirilmesi bakımından hayati önem taşıdığına dikkat çekerek, Taraf Devletlere başlıca şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

(a) Yargısal, yarı-yargısal ve idari uzmanlık birimleri, alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları, ulusal insan hakları kuruluşları ve kamu denetim daireleri dâhil olmak üzere adalet sisteminin bütün kısımlarına yeterli bütçe ayrılması, teknik yardım sunulması ve yüksek nitelikli insan kaynağı tahsis etmeleri ve

(b) Sürdürülebilirliği sağlamak üzere adalet sistemlerine orta veya uzun vadede yeterli devlet kaynağı tahsisi sağlamaları ve ulusal kaynakların kısıtlı kaldığı durumlarda BM uzmanlık kuruluşları, uluslararası toplum ve sivil toplum gibi harici dış kaynaklardan destek istemeleri.

(c) Kadınların sözleşme ve diğer özel hukuk anlaşmaları akdetme özgürlüğünü uygulanabilir kılmak üzere pozitif tedbir almaları.

- Aile Hukuku açısından:

Komite, aile içi eşitsizlik, kadına karşı ayrımcılığın tüm boyutlarının altında yatar ve sıklıkla ideolojik, kültürel ve geleneksel nedenlere sığınarak haklı çıkarılmaya çalışıldığını belirtmektedir.

Komite, Sözleşme'nin 2, 15 ve 16. maddelerinde öngörülen eşitlik ilkesi hükümlerine uyum için, aile hukukuna ilişkin kanunlara ve bunları uygulayacak mekanizmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamakta ve Taraf Devletlere başlıca şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

Sözleşmeye ve Komite Genel Tavsiyelerine uygun olarak, eşlerin veya partnerlerin dini veya etnik kimliklerine veya mensubu oldukları topluluğa bakılmaksızın adalete eşit erişimlerini sağlayacak yazılı aile kanunları kabul etmeleri;

Mal taksimi, arazi hakları, miras, boşanma ve çocukların velayeti gibi konuların aynı çerçevede ele alındığı, toplumsal cinsiyete duyarlı yargısal ve yarı-yargısal aileyle ilgili mekanizmalar oluşturmayı düşünmeleri.

- Ceza hukuku açısından ise;

Kadınların adalete erişim hakkı dâhil insan haklarından eşitlik temelinde faydalanmalarının sağlanmasında ceza kanunlarının özel önem taşıması nedeniyle, Sözleşme'nin 2. ve 15. maddeleri uyarınca, kadınların *ceza hukuku kapsamında koruma ve tazminat imkânlarına erişimlerinin ve kadınların mağdur ya da fail olarak bu mekanizmalara erişimde ayrımcılığa uğramamalarının sağlanmasını;*

-tutuklamaya alternatif toplumsal cinsiyete duyarlı, hapis cezası içermeyen çözümlerin bulunmaması, -tutuklu kadınların özel ihtiyaçlarının karşılanmaması ve -toplumsal cinsiyete duyarlı izleme ve bağımsız inceleme mekanizmalarının bulunmaması konularında önlemler alınmasını;

Durumları veya statüleri nedeniyle de eşitsiz olarak suçlu muamelesi görenlerin örneğin; fuhuş sektöründeki kadınlar, göçmen kadınlar, LGBTİ'lerin özel olarak korunmasını tavsiye etmektedir.

Ayrıca Komite, Taraf Devletlere;

kadınlara karşı işlenen tüm suçların devletin aktörleri veya devlet dışı aktörlerce işlenmiş olmasına bakılmaksızın önlenmesi, soruşturulması, cezalandırılması ve tazmini için gereken özen göstermeleri;

Kadınların kolluk ve yargı makamlarıyla etkileşimlerinde ikinci kez mağdur olmaktan korunması için etkili önlemler almaları. Kolluk, ceza ve kovuşturma sistemleri içerisinde özel toplumsal cinsiyet birimlerinin tesisi hususunda değerlendirmede bulunmaları;

Kadınları siber suç ve kabahatlere karşı korumak üzere mevzuat çalışması yapmak dâhil yollarla tedbir almaları;

İnsan ticareti ve organize suçlar hususunda yargı makamları ile iş birliği içinde hareket ederek, kadınlara sunulan ikamet izni verilmesi dâhil destek ve yardımları koşullara bağlamaktan kaçınmaları;

Özellikle kadına yönelik şiddet olaylarında kanıtlama kuralları ve bunların uygulamasını gözden geçirmeleri;

Mağdurların ve sanıkların ceza takibatında eşit yargılanma hakkını göz önünde tutarak, *kanıt sunma gereklerinin aşırı kısıtlayıcı veya toplumsal cinsiyet kalıp yargıları etkisinde şekillenmiş olmamasını sağlamak üzere tedbirler almaları konularında tavsiyelerde bulunmaktadır.*

Bunların yanında Komite Taraf Devletlere,

- acil çağruların kaydedilmesiyle yapılabilecekler, şiddete işaret eden hususların yanı sıra mala zarar verildiğini kanıtlayan fotoğrafların çekilmesi hususlarında aile içi şiddete ceza hukuku müdahalesini; şahitlerin bulunmadığı durumlarda dahi şiddetin mağdurların beden, ruh ve sosyal sağlığını nasıl etkilediğini gösteren doktor ve sosyal çalışmacı raporlarını geliştirmeleri;

- kadınların koruma kararı başvurularında istenmeyen gecikmelerle karşılaşmamaları;

- cezaların hükme bağlanması süreçlerini yakından izlemeleri ve belirli suç ve kabahatler için hükmedilen cezalarda ve tutukluluk halinde şartlı tahliye veya erken tahliye olabilme şartlarında kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaları;

- tutukluların bulunduğu yerleri izleyecek mekanizmalar tesis etmeleri, kadın mahkûmların durumuna özel önem göstermeleri ve tutuklu kadınlara muameleye ilişkin uluslararası kılavuz ilkeleri ve standartları uygulamaları
- Ulusal denetim ve insan hakları kurumlarının araştırma yürütebilmesi için yeterli kaynağa ve desteğe erişimlerini sağlamaları konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.

Genel Tavsiye No. 34 / 2017

Konu: Kırsal kesim kadınlarının hakları

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, kırsal kesimde yaşayan kadınların hakları ve karşılaştıkları zorluklar üzerine özellikle Sonuç Gözlemleri aracılığıyla önemli sayıda içtihat geliştirmiştir. BM Konferanslarında kırsal kesimde yaşayan kadınların tarımdaki, kırsal kalkınmadaki, gıda ve beslenmedeki ve yoksulluğu azaltmadaki rolü tanınmıştır. Bundan dolayı, *Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde tanındığı* üzere, kırsal kesimde yaşayan kadınlara daha fazla özel ilgiye ihtiyaç vardır.

Komite, Taraf Devletlere, yasal çerçevelerin ayrımcılık içermemesini ve aşağıdakiler de dâhil olmak üzere 33 No'lu Genel Tavsiye doğrultusunda *kırsal kesimde yaşayan kadınların adalete erişimini garanti altına almalarını* tavsiye etmektedir. Buna göre,

(a) Kırsal kesimde yaşayan kadınların üzerindeki etkilerini değerlendirmek için mevcut yasaların toplumsal cinsiyet etki analizi yapılmalı;

(b) Kanuni çelişkileri azaltmak ve kırsal kesimde yaşayan kadınların haklarına sahip çıkabilmesini sağlamak amacıyla, çoğul hukuk sistemleri içerisindeki farklı mekanizmalar arasındaki ilişkiyi düzenlemek üzere mevzuat çalışması yapılmalı;

(c) Yasal haklarını öğrenmeleri için kırsal kesimde yaşayan kadınların farkındalığı ve *hukuk okuryazarlığı artırılmalı*;

(d) Hukuk hizmetleri ve *hukuki yardıma ücretsiz ya da uygun fiyatlı erişim sağlanmalıdır*.

Komite, Taraf Devletlere kırsal kesimde yaşayan etnik ve dini azınlık mensupları, yerliler, topraksız tarım işçileri, göçmenler ve çatışmadan etkilenen kırsal kesim kadınları dâhil engelli kadın gruplarının kesişen ayrımcılık türlerine karşı korunmalarını ve eğitim, istihdam, su ve sıhhi altyapı, sağlık hizmetine vb. erişimlerini sağlamalarını tavsiye etmektedir.

Komite, ayrıca Taraf Devletlere - Gıda ve beslenme; Tarım ve toprak politikaları, Organik tarım; Arazi ve doğal kaynaklar; Zirai krediler, krediler ve sigortaları da kapsayan finansal hizmetler; Piyasalar ve pazarlama imkânları; Altyapı ve teknolojinin geliştirilmesi; Bilgi ve iletişim Teknolojileri; Toprak ve tarım reformu, arazi istimlakı ve yeniden yerleştirme; Barınma, ulaşım, su, sanitasyon ve enerji; Kırsal kesimde yaşayan kadınlarla ilgili veriler toplanması; ve bu Genel Tavsiyeyi hükümet, sivil toplum, medya, akademi ve kadın kuruluşları ve de kırsal kesim kadın kuruluşlarına yaygınlaştırma konularında çalışmalar yapmayı tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 35 / 2017

Konu: Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet, (19 No'lu Genel Tavsiyenin güncellenmiş şekli)

35 No'lu Genel Tavsiye aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Genel Tavsiye No. 36 / 2017

Konu: Kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkı

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin Kız Çocukların ve Kadınların Eğitimi başlıklı 36 No'lu Genel Tavsiye'sinde eğitimde kız çocuklara ve kadınlara yönelik ayrımcılığın hem ideolojik hem de yapısal olduğu belirtilmektedir.

Komite eğitimin birçok alanında toplumsal cinsiyet ayrışmasına da dikkat çekmiştir. Okullar arasında ve okul içinde öğrencilerin kız ve erkek çocuklar için uygun ders algısı temelinde farklılaştığı görülmektedir. Okullarda kız çocuklar genellikle beşerî bilimler alanında yığılma gösterirken bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarına katılımları düşüktür. Meslek liselerinde kız öğrenciler genellikle beslenme, güzellik ve saç bakım hizmetleri, yaşlı bakımı, sekreterlik gibi alanlarda yoğunluk göstermektedir. Bu tarz bir kümelenme okulların sadece kız ve sadece erkek olarak ayrılmasına neden olmaktadır. Ayrıca Komite meslek liselerinde özellikle bilişim teknolojileri alanında kızların eksik temsil edildiğini belirtmiştir. Bu durum kız çocukların düşük statülü mesleklerde istihdamına neden olmaktadır.

Komite, Taraf Devletlere; kız çocukların ve kadınların, erkek çocuklar ve erkeklere sunulan ile eşit kalitede eğitim hakkına erişimini sağlamak için okulların tüm akademik ve mesleki konularda eğitim vermesinin sağlanmasını ve müfredatın cinsiyete göre ayrılmasının pekiştirilmemesini tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 37/2018

Konu: İklim değişikliği bağlamında afet riskinin azaltılmasının toplumsal cinsiyet boyutu

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 37 No'lu Genel Tavsiyede, iklim değişikliğinin tüm olumsuz etkilerinin acilen hafifletilmesi gereğini vurgulamış ve afet riskinin azaltılması amacıyla kararlı ve hesap verilebilir adımlar atılmasını, yapılacak çalışmalarda toplumsal cinsiyet eşitliği boyutuna dikkat edilmesini tavsiye etmiştir.

Komite, Taraf Devletlerin iklim değişikliği afetinin olumsuz etkilerini kaldırmak ve afet riskini önlenmek konusunda kaydedilen ilerlemeleri belirtmek amacıyla, aldıkları yasal, adli, idari ve diğer önlemlere ilişkin çalışmalarını toplumsal cinsiyet eşitliği boyutu ile dönemsel ülke raporlarında sunmalarını tavsiye etmektedir.

Genel Tavsiye No. 38 / 2020

Konu: Küresel göç bağlamında kadın ve kız çocuklarının ticareti

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 6. maddesinde belirtilen küresel göç bağlamında her türlü insan ticaretiyle mücadele etme yükümlülüklerinin uygulanmasına ilişkin tavsiyelerde bulunmaktadır. İnsan ticaretinin yolları genellikle karışık göç dalgaları ile uyumludur. Komite, kaçakçılık mağduru kadın ve kızların insan ticaretine karşı özellikle savunmasız olduğunu vurgulamakta ve göçmenleri düzensiz yollara iten kısıtlayıcı göç ve sığınma rejimlerinin yarattığı koşulların altını çizmektedir.

Komite, Genel Tavsiyede, kadınların ve kızların hem bireysel hem de toplu olarak insan ticareti riskine maruz kalmasını önlemenin Devletlerin öncelikli bir görevi olduğunu teyit etmektedir. Devletler ayrıca, sömürüyü teşvik eden ve insan ticaretine yol açan talep noktasında caydırıcı olmak zorundadır.

Genel Tavsiye, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için stratejik bir öncelik olarak kadınların ve kızların insan haklarının gerçekleştirilmesine odaklanarak, toplumsal cinsiyet ve kesişimsel bir bakış açısını içeren bir yaklaşıma dayanan insan ticaretiyle mücadele müdahalelerinin uygulanmasına ilişkin pratik bir rehber teşkil etmektedir.

Genel Tavsiye No. 39 / 2022

Konu: Yerli kadınlar ve kız çocukları

Dünyada toplam 476,6 milyon insan kırsal kesimde yaşarken bunların yarısından fazlası (238.4 milyonu) kadındır. Genel Tavsiye, kırsal kesim kadınlarının ve kızlarının seslerini, mensubu buldukları toplulukların içinde ya da dışında önder aktörler olarak kabul eder.

Genel Tavsiye, kırsal kesim kadınlarının ve kızlarının karşılaştıkları kesimsel ayrımcılığın farklı türlerini, bu kadınların ve kızların halklarını, toplulukları ve genel olarak toplum içindeki liderler, bilgi sahipleri ve kültür iletişimcileri olarak oynadıkları kilit rolü tanımlar ve bu bağlamda önerilerde bulunur.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Taraf Devletlere,

(a) kırsal kesimdeki kadınlara ve kızlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması için, kırsal bölgelerde ve bu bölgelerin dışında yaşayan yerli kadınların ve kızların görüşlerine başvurularak kapsamlı politikalar geliştirmelerini,

(b) Komite'ye sundukları dönemsel ülke raporlarında, kırsal kesim kadınlarına ve kızlarına özel alınmış olan yasal düzenlemeler, hukuki, idari ve diğer tedbirler hususunda bilgi vermelerini,

(c) Komite'ye sundukları dönemsel ülke raporlarında, kırsal kesimde yaşayan kadınlar da dahil, topraklarını ve doğal kaynaklarının yasal olarak tanınması ve korunması için tedbirler almalarını; kırsal kesim kadınlarının ve kızlarının, kendilerini etkileyen konularda karar verme mekanizmasına etkin bir biçimde katılımını, bu kadın ve kızların kararlar alınmadan önce özgür ve bilgilendirilmiş onamının alınması yönünde gerekli adımların atılmasını sağlamalarını tavsiye eder.

Komite Taraf Devletlere, adalete erişim ve çoklu hukuk sistemleri açısından, kırsal kesimdeki kadınların ve kızların, ırksal ve/veya toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, önyargılar ve kalıp yargılardan bağımsız bir biçimde adalet sistemlerine etkin erişimlerinin sağlandığından emin olmalarını tavsiye eder.

Genel Tavsiye No. 35 / 2017

Konu: Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet, (19 No'lu Genel Tavsiyenin güncellenmiş şekli)

35 No'lu Genel Tavsiye, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nce 1992 tarihli 19 No'lu Genel Tavsiyenin temel yaklaşımını terk

etmeden son 25 yılda dünyada kadınlara yönelik şiddet konusunda gözlenen çeşitli eğilim, çözüm arayışları ve gelişmeler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Taraf Devletler, 35 No'lu Genel Tavsiye gereğince, 2017'den itibaren kadınlara yönelik şiddetle mücadele konusunda yaptıkları çalışmalarına Komite'ye sunacakları dönemsel Ülke Raporlarında yer vereceklerdir.

Bu bağlamda 35 No'lu Genel Tavsiye'nin en önemli yönlerinden biri de artık *kadınlara yönelik şiddeti önlemenin devletler açısından bir uluslararası hukuk normu olarak kabul edilmesi gerektiğinin vurgulanması ve devletlerin yapmakla yükümlü oldukları çalışmalar için yol haritası çizmesidir.*

Bilindiği gibi, Sözleşme hazırlanırken müzakereler sırasında aile içi şiddet konusuna da değinilmiş olmasına rağmen Sözleşme'de "kadına yönelik şiddet" konusunda açık bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Oysa Sözleşme kadınların "birey" olarak haklara sahip olmasını öngörmekte ve kadınlara karşı ayrımcılığın kaldırılmasını esas almaktadır. Bu eksiklik Komite tarafından yayınlanan 12 No'lu Genel Tavsiye ve ardından 1992'de 19 No'lu Genel Tavsiye ile giderilmiş, her iki Genel Tavsiye'de kadınlara yönelik şiddet '*kadınlara karşı ayrımcılık*' olarak tanımlanmıştır.

1993 yılında BM Genel Kurulunda "*Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge*" 20 Aralık 1993 tarihinde kabul edilmiştir. Bildirge'ye göre kadınlara yönelik şiddet konusunda devletlerin "özen yükümlülüğü" (*due diligence*) ile hareket etmesi gerekmektedir.

Kadınlara yönelik şiddetin önlenmesine hukuki temel oluşturmak açısından büyük önem taşıyan 19 No'lu Genel Tavsiye, 2017 yılında CEDAW Komitesi'nin 35 No'lu Genel Tavsiyesi ile güncellenmiştir. Bu Genel Tavsiye'de "*... Cinsiyete dayalı şiddet, kadının insan haklarını ve özgürlüğünü zedeleyen bir ayırım biçimidir. Taraf Devletlere, aile içi şiddete ve her türlü cinsel istismara, tacize, tecavüze karşı tüm kadınları koruyacak yasaları çıkarmayı; kadınlara karşı şiddetin sürdürülmesine neden olan davranışların, örf ve adetlerin ve uygulamaların niteliği ve yaygınlığı ile bunların sonucu olan şiddet türlerini Komite'ye verdikleri Ülke Raporlarında belirtmeyi tavsiye eder.*" denilmiştir.

35 No.lu Genel Tavsiye,

1. Giriş bölümü;
2. Kapsam;
3. Sözleşmeye Taraf Devletlerin Genel Yükümlülükleri;
4. Tavsiyeler: Genel Yasal Önlemler ve Yürürlükten Kaldırılması Gereken Hükümler; Önleme; Koruma; Kovaştırma ve Ceza; Tazminat; Koordinasyon, İzleme ve Veri Toplama; Uluslararası İşbirliği başlıkları altında dört ana bölümde düzenlenmiştir.

Giriş bölümünde, Sözleşmeye atıfla kadınlara yönelik şiddetin toplumsal cinsiyete dayalı bir şiddet olduğu ve kadınların insan haklarının ihlaline yol açtığı vurgulanmıştır.

Kadınlara yönelik şiddetin her türünün genellikle cezasız kaldığına dikkat çekilmiştir. Kadınlara yönelik şiddet çoğunlukla gelenek, kültür, din veyahut köktenci ideolojiler adına meşru kılınmakta ve kadınlar toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı veya şiddeti ortadan kaldıracak hukuki, finansal ve siyasi desteklerden yoksun bırakılmaktadır. Demokratik alanların daralması ve neticesinde hukukun üstünlüğünün zedelenmesiyle, tüm bu faktörler kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yaygınlaşmasına ve şiddetin cezasız kaldığı bir kültürün oluşmasına yol açmaktadır.

Kapsam bölümünde; esas itibariyle 35 No'lu Genel Tavsiye, "19 No'lu Genel Tavsiye'de yer alan rehber bilgileri tamamlar ve günceller nitelikte olup bu tavsiyeye ek olarak okunmalıdır" denilmektedir. Buna göre, bu belge "kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" ifadesini, bu tür şiddetin toplumsal cinsiyet temelli neden ve etkilerini açık bir biçimde ortaya koyan daha kesin bir terim olarak kullanmaktadır. Söz konusu ifade, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin bireysel bir sorun olmasından daha çok bilimsel olayların ötesinde kapsamlı tepkiler gerektiren, bireysel uygulayıcıları ve mağdurları olan sosyal bir sorun olduğu anlayışını daha da güçlendirmektedir.

Komite, bu çalışma boyunca, bu şiddet türünün gerçek kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların Sözleşme ile güvence altına alınan insan haklarından ve temel özgürlüklerden faydalanmaları önünde önemli bir engel olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

"Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kadınları tüm yaşam döngüleri boyunca etkilemektedir", denildikten sonra bu şiddet türünün kadınların ölümüne

(kadın cinayetlerine) dahi yol açtığına, bu şiddetin kültürel, ekonomik, ideolojik, teknolojik, dini, sosyal ve çevresel faktörlerden etkilendiğine ve giderek arttığına dikkat çekilmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin belli durumlarda işkence, eziyet gibi insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ile eşdeğer olduğu belirtilmektedir. Bu faktörlerin “özel alan” meselesi olarak sayılmasına ve cezasız bırakılmasına izin verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Sözleşme’ye Taraf Devletlerin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle ilgili olarak genel yükümlülükleri;

Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, Sözleşme’nin 1. maddesi kapsamında kadınlara karşı ayrımcılık teşkil etmektedir ve bu nedenle Sözleşme’deki tüm yükümlülüklerle ilgilidir. Madde 2’de, Taraf Devletlerin kapsayıcı yükümlülüğünün uygun tüm yolları kullanarak ve en kısa zamanda kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet de dâhil olmak üzere kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırma politikası oluşturmak olduğu belirtilmektedir. *Bu acil nitelikli bir yükümlülüktür*; gecikmeler ekonomik, kültürel veya dini nedenler de dâhil olmak üzere herhangi bir şekilde gerekçelendirilemez. 19 No’lu Genel Tavsiyede, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet açısından bu yükümlülüğün devlet sorumluluğunun iki yönünü kapsadığı belirtilmektedir. Buna göre bu tür şiddetin (a) bir Taraf Devletin veya aktörlerinin ve (b) devlet dışı aktörlerin eylemleri veya ihmallerinden kaynaklanmasına engel olmak devletlerin sorumluluğundadır.

Taraf Devletler, Sözleşme ve genel uluslararası hukuk doğrultusunda, kendi örgüt ve temsilcilerinin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet teşkil eden eylemlerinden ve ihmallerinden sorumludur. Bunlara yürütme, yasama ve yargı birimlerindeki görevlilerin eylemleri ve ihmalleri de dâhildir.

Devlet dışı aktörlerin devlete atfedilebilecek eylemlerine ve ihmallerine dikkat çekilmekte; Devlet dışı aktörlerin eylemleri ve ihmalleri için gerekli özen (due diligence) yükümlülükleri olduğunun altı çizilmektedir. *Yasama, yürütme ve yargı düzeyinde cinsiyete dayalı şiddeti cezalandırmakta özen göstermeleri gerektiği belirtilmektedir.*

Tavsiyeler bölümünde,

Genel yasal önlemlere ve yürürlükten kaldırılması gereken hükümlere işaret edilmektedir. Örneğin, çocuk yaşta veya zorla evlilik ve diğer zararlı uygulamalar da dâhil olmak üzere, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddete izin veren, tolere eden veya bunları görmezden gelen hükümler yürürlükten kaldırılmalıdır. Ayrıca, kadınları yasal haklarından alıkoyan veya engelli kadınların mahkemede şahitlik yapma hakkını kısıtlayan vesayet yasaları gibi kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti rapor etmesini engelleyen veya kısıtlayan yasalar yürürlükten kaldırılmalıdır.

Tecavüz de dâhil olmak üzere cinsel saldırıların kadınların kişisel güvenlik haklarına ve fiziksel, cinsel veya psikolojik bütünlüklerine karşı bir suç olarak değerlendirilmesini sağlayacak yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Önleme konusunda, erkek egemen zihniyet ve kalıp yargılar da dâhil olmak üzere kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin altında yatan nedenlerin, aile içindeki eşitsizliğin, kadınların özel, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının ihmal veya göz ardı edilmesini önlemek üzere etkin yasal önlemlerin ve diğer uygun önleyici önlemlerin alınması ve uygulanması ve kadınların güçlendirilmesini, etkinlik kazanmalarını ve seslerini duyurmalarını teşvik etmek önerilmektedir.

Önleme açısından, kamusal alanı güvenli hale getirmek için etkin tedbirler geliştirmek ve bunları uygulamak. Bu önlemlerle, kentsel ve kırsal alanlarda, özellikle okulların içinde ve çevrelerinde, ışıklandırma da dâhil, yeterli fiziki altyapının oluşturulması önerilmektedir.

Medyanın şiddet olaylarını yansıtma yöntemi gözden geçirilmelidir.

Eğitim: Yargı mensuplarına, avukatlara, emniyet mensuplarına, adli tıp personeline, yasa koyuculara yönelik zorunlu, tekrarlayan ve etkin kapasite geliştirici eğitim verilmelidir, denildikten sonra bu eğitimlerin kapsamı ayrıntılı olarak belirtilmektedir.

(a) Travma ve etkilerini anlamak, eş şiddetini tanımlayan/karakterize eden güç dinamikleri, toplumsal cinsiyetin farklı türlerine maruz kalmış kadınların farklı durumları; devlet kuruluş ve kurumlarında kadınları ikinci defa mağdur hale getiren ve güvenlerini zayıflatan faktörleri ortadan kaldırmayı içerir;

(b) Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin ulusal mevzuatta mevcut yasal düzenlemeler ve kurumlar, mağdurların/şiddete

maruz kalanların yasal hakları, uluslararası standartlar, birleşik mekanizmalar ve bu bağlamda sorumlulukları; bu, çeşitli organlar arasında gerekli koordinasyon ve yönlendirmeleri, bu şiddetin kadınların mahremiyetine ve gizliliğine saygı gösterilerek ve mağdurun/şiddete maruz kalanın özgür ve bilgilendirilmiş onayı ile yeterli bir biçimde belgelenmesini kapsar.

Koruma konusunda, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin mağduru kadının başvuruçuları ve şiddete tanık olanları korumak ve bu kişilere destek sağlamak için yasal işlemler öncesinde, süresince ve sonrasında, etkin önlemler almak ve uygulamak; örneğin kadın mağdurlar ve aile fertleri için, maddi yardıma erişim ile ücretsiz kaliteli adli yardıma erişimlerini sağlamak gerektiği beklenmektedir.

Kovuşturma ve Ceza konusunda, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesinde, *arabuluculuk ve uzlaşma dâhil olmak üzere, alternatif uyumsuzluk çözüm yollarının uygulanmaması* ve bunu temin etmek için düzenleme yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Mağdurların mahkemelere etkili bir şekilde erişimini sağlamak; yetkililerin, ceza hukuku hükümlerini uygulayarak ve şiddetin faili olduğu iddia edilen kişilerin, adil, tarafsız, zamanında ve hızlı bir şekilde yargılanması ve uygun *caydırıcı cezaların uygulanması* da dâhil olmak üzere kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin her türüne yeterince yanıt vermesini sağlamak da bu kapsamdadır.

Tazminat, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru kadınlar için tazminat, maddi tazminat ve tam iyileşme için cinsel sağlık, üreme ve zihinsel sağlık dâhil olmak üzere yasal, sosyal ve sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması, zararın tazmini ve tekrarlanmamasının garantisi gibi farklı önlemleri içermesi önerilmekte, bu tür tazmin yolları, yeterli, hızlı belirlenen, bütünsel ve çekilen zararın ağırlığına orantılı olması sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre, Taraf Devletler, özel tazminat fonları oluşturmalıydılar.

Koordinasyon, izleme ve veri toplama, bu başlık altında bütün verilerin, şiddet türüne, mağdur ile fail arasındaki ilişkiye ve ayrıca kadınlara karşı çok yönlü ayrımcılığa ve mağdurun yaşı da dahil olmak üzere diğer sosyo-demografik özelliklere göre ayrıştırılmış şekilde toplanması öngörülmektedir.

Uluslararası iş birliği, bu başlık altında Eylül 2015'te yapılan BM Zirvesi'nde 193 üye ülkenin oybirliği ile kabul ettiği daha sürdürülebilir,

yaşanabilir, eşit bir dünya oluşturmak üzere 2030 yılına kadar erişilmesi öngörülen *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri*'ne, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi hedefine ulaşılması açısından uluslararası iş birliğinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

“*Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet*” konulu 35 No’lu Genel Tavsiye, şiddetin önlenmesinde, mağdurun korunmasında uluslararası hukukta önemli itici gücü olacağı görülerek ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Komite, 35 No’lu Genel Tavsiyede belirtilen konularda Taraf Devletlerin yaptığı yasal ve kurumsal uygulamalara dönemsel Ülke Raporlarında yer vermelerini tavsiye etmektedir.

Türkiye’nin 20 Mart 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararı ile İstanbul Sözleşmesi’nden geri çekilmesinden ve Avrupa Konseyi’nce bu bildirimimizin 1 Temmuz 2021’de tescil edilmesinden sonra, 35 No’lu Genel Tavsiye ülkemizde kadına yönelik şiddetle mücadele sürecinde dayanılacak önemli bir hukuki düzenlemedir.

Bu açıdan, Komite’nin 35 No’lu Genel Tavsiyesi konusundaki bilginin özellikle Bakanlıklar başta olmak üzere devlet kademesine, yasama, yürütme, yargıda uygulayıcılara ve bu konuda çalışan tüm kurum ve sivil toplum kuruluşlarına yaygınlaştırılmasında yarar vardır.

Sonuç olarak,

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi tarafından yayınlanmış olan Genel Tavsiyeler, ikincil (esnek) hukuk düzenlemeleri olmakla beraber Sözleşme’nin uygulanmasında önemli yol gösterici işlevi bulunmaktadır. Bu bakımdan Komite tarafından, Genel Tavsiyelerin Taraf Devletlerce ulusal dillere çevrilmesi ve dönemsel Ülke Raporlarında bu yolda yapılan çalışmalara yer verilmesi tavsiye edilmektedir.

1986 – 2022 yılları arasında yayınlanan 39 Genel Tavsiyenin bir kısmı Sözleşme’de açık ifadelerle düzenlenen “geçici özel önlemler; eşit işe eşit ücret; evlilik ve aile ilişkileri; kırsal kesim kadınlarının emeği; kadın ve sağlık; kadın ve eğitim” gibi konulardadır. Komite, Sözleşme’de yer alan maddelerin Taraf Devletlerce amaca uygun yorumlanması ve uygulanması için öneriler içeren Genel Tavsiyeler çıkarmaya devam etmektedir.

Komite, Sözleşme’nin yürürlüğünün 10. yılından itibaren 1. madde tanımlanan “kadınlara karşı ayırım” a yol açan, ancak Sözleşme’de açık

ifadeyle adı konularak düzenlenmemiş olan ve kadınları mağdur etmeye devam eden sorunlarla ilgili başta “kadına yönelik şiddet” olmak üzere kapsamlı Genel Tavsiyeler de yayınlamıştır.

Kadınlara karşı ayrımcılığa yol açan temel nedenlerden biri de *kadına yönelik şiddettir* ve *Sözleşme’nin amacının yerine getirilmesi için şiddetin önlenmesinin gerektiği* Birleşmiş Milletler’ce kabul edilmekte ve üye devletlerin de bu yolda mücadele etmesi için Bildiriler, Genel Tavsiyeler yayınlanmaktadır. Türkiye, 1995 yılında Pekin’de yapılan 4. Dünya Kadın Konferansı’nda kabul edilen Pekin Eylem Planı’nı uygulamayı taahhüt etmiş ve Pekin Eylem Planı doğrultusunda Ulusal Eylem Planı’nı hazırlamıştır. Ulusal Eylem Planı’nda “kadınlara yönelik şiddeti önlemek ve ortadan kaldırmak” üzere stratejiler belirlenmiş, hedefler konulmuştur. Pekin Eylem Planı’ndaki kritik alanlardan biri olan “kadına yönelik şiddet” aradan geçen yirmi yılda halen önlenememiş olup dünyada en yaygın insan hakları ihlali olarak devam etmektedir.

Ancak, Birleşmiş Milletler çatısı altında “kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi, mağdurun korunması, failin cezalandırılması” için kapsamlı bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Komite, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi, mağdurun korunması amacıyla uluslararası hukukta bir Sözleşme niteliğinde olmasa da yukarıda ayrıntılı olarak değinildiği üzere birincil hukuki dayanak olarak uygulanması amaçlanan 35 No’lu Genel Tavsiye’yi yayınlamıştır. Bu açıdan CEDAW Komitesi’nin 35 No’lu Genel Tavsiyesinin içeriği konusundaki bilginin yaygınlaştırılmasında ve dava süreçlerinde değinilmesinde yarar vardır.

Bilindiği gibi, kadınlar Sözleşme’de düzenlenmiş bir konuda ayrımcılığa uğramış ve haksızlığın giderilmesi amacıyla dava açmışsa ve iç hukuk yolları tüketilmiş olmasına rağmen hakkına ulaşamamışsa, davasında hukuki sebepler arasında Sözleşme’ye dayanmış ise *İhtiyari Protokol* çerçevesinde Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’ne başvurabilir. Dava dilekçesinde hukuki sebepler arasında Türkiye’nin taraf olduğu Sözleşme’nin ilgili maddesine değinirken aynı zamanda yargı sürecinde dikkate alınması amacıyla Komite’nin Genel Tavsiyesine de yer verilmelidir.

Bu açıdan, özellikle Barolar aracılığıyla yürütülen ve adalete erişimde önemli bir kamu hizmeti olan “*Adli Yardım*” görevlendirilmesi yapılacak avukatlara yönelik eğitim programlarında uluslararası sözleşmeler arasında CEDAW ile birlikte ikincil hukuki düzenlemeler olan Komite’nin

yayınlamış olduğu Genel Tavsiyelere de yer verilmelidir. Adalete erişim, Sözleşme kapsamında korunan tüm hakların kullanılması bakımından hayati önemi haizdir. Genel Tavsiyeler de uygulamada önemli bir hukuki dayanak olarak kullanılmalıdır.

BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 35 No'lu Genel Tavsiyesi

Feride ACAR*

Giriş

Bu yazının konusu kadınlara yönelik şiddet ile mücadele alanında uluslararası sistemde görece yeni geliştirilen ve tam başlığı "CEDAW Komitesi'nin 19 No'lu Kadınlara Yönelik Şiddete İlişkin Genel Tavsiye (1992)'sini Güncelleyen Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet" olan 35 No'lu Genel Tavsiyesi'ni tanıtmaktır.

Yazıda, önce Genel Tavsiye 35'in içinde yer aldığı uluslararası norm ve standartlar bütünü ana hatları ile tartışılmakta, sonrasında da Genel Tavsiye 35'in ortaya çıkış süreci ve dayandığı temeller açıklanmaktadır. Yazıda kadınlara yönelik şiddet konusunda üretilmiş olan diğer belli başlı uluslararası dokümanlara da arka plan unsurları olarak değinilmekte ve CEDAW Genel Tavsiye 35'in alana yaptığı önemli katkı değerlendirilmektedir. Böylece günümüzde, CEDAW Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin kadınlara yönelik şiddet konusunda, Sözleşme'nin gereği olarak, benimsemeleri gereken yaklaşım tanıtılmakta, niteliği ve ilkeleri açıklanmaktadır.

---

* Prof. Dr., Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Eski Üyesi ve Başkanı; Avrupa Konseyi Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu (İstanbul Sözleşmesi Uzman Grubu - GREVIO) Eski Başkanı; Ortaođu Teknik Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi, acar@metu.edu.tr.

Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadelede Küresel ve Bölgesel Sözleşmeler: CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi

Uluslararası normlar, yasalar ve kurumlar, kadınların insan hakları ve kadınlara yönelik şiddet alanlarında daima önemli dönüşüm ve iyileştirmelerin önünü açan, küçümsenmemesi gereken roller oynamışlardır. Bu norm ve standartlar bir yandan toplumlara ilham verip, devletlere yol gösterip onları yönlendirirken; bir yandan da hak talepleri için sivil toplumu cesaretlendiren, güçlendiren etkiler yapmışlardır. Günümüzde, sivil toplumun alanının daraldığı ve otoriterliğin yükseldiği toplumların sayısının giderek arttığı düşünüldüğünde ise, etkili hak savunuculuğu açısından uluslararası normların itici gücüne olan artan gereksinimi daha iyi anlamak mümkündür.

Küresel ve bölgesel normların birbirlerini tamamlaması ve beslemesinin bu normların toplam etkisini katladığı literatürde dile getirilen bir genel görüştür.¹ Bu bağlamda, kimilerince devletlerin, taraf oldukları bölgesel sözleşmelerle daha güçlü bağlar kurabildikleri, siyaseten ve kültürel olarak bölgesel normları kendilerine daha yakın ve uyumlu gördükleri tezi de ileri sürülmüş ve buradan² hareketle, küresel normların bölgesel düzenlemelerle güçlendirilmesinin yararı vurgulanmıştır. Ancak, gene siyasi ve kültürel nedenlerle (ve tabii yürürlüğe girdikleri tarihler de göz önüne alındığında), kadınlara yönelik şiddet konusunda yapılmış olan değişik bölgesel sözleşmelerin içerikleri, konuya yaklaşımları ve uygulama için devletler üzerindeki etkilerinin de farklı olduğu bir gerçektir. Kadınlara yönelik şiddet konusunda var olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ne ek Afrika Kadın Hakları Protokolü (Maputo Protokolü, 2005), ve Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılması Hakkında Amerikalıların Sözleşmesi (Belem do Para Sözleşmesi, 1995) gibi bölgesel düzenlemelerin bakış açıları, talepleri ve kurdukları izleme/denetleme mekanizmaları açısından, hem birbirlerinden çok farklı hükümler içerdikleri, hem de

¹ Feride Acar, Raluca Maria Popa, "From Feminist Legal Project To Groundbreaking Regional Treaty: The Making of The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence", *European Journal of Human Rights*, Vol.3, 2016, s. 288-319.

² Ronagh J.A. McQuigg, "Is It Time for a UN Treaty on Violence Against Women?", *The International Journal of Human Rights*, Vol.22(3), 2018, s. 305-324.

günümüz standartları ile bakıldığında, bunların çok güçlü araçlar oldukları görülebilmektedir.

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi, 2014) ise bu alandaki en yakın tarihli bölgesel sözleşmedir. Kadınlara yönelik şiddetle mücadeleyi kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alan; bakış açısı, niteliği ve içerdiği açık hükümler yanında getirdiği güçlü izleme mekanizmasının varlığı ile İstanbul Sözleşmesi alanındaki en gelişmiş uluslararası enstrüman olarak kabul görmektedir. Ancak, getirdiği güçlü hükümler, mekanizmalar ve somut talepler nedeniyle günümüzde bazı çevrelerce İstanbul Sözleşmesi'ne karşı cinsiyetçi bir muhalefet oluşturulmuş ve Sözleşme birçok yerde bu hareketlerin öznesi haline getirilmiştir.

İstanbul Sözleşmesi'nin kadınlara yönelik şiddetin nedenlerini 'toplumsal cinsiyet' kavramı ile açıklaması ve bazı taleplerinin daha zorlayıcı olarak algılanması, bu Sözleşme'nin hükümlerine 'tabiat kuralları', 'dini inançlar', 'ulusal egemenlik' gibi soyut, ama sorgulanması zor bazı değerler üzerinden karşı çıkılmasını adeta kolaylaştırmıştır. Neticede bazı toplumlarda İstanbul Sözleşmesi'ne karşı, diğer bölgesel sözleşmelerden farklı olarak, daha güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınlara yönelik şiddet alanında kültürel yapıyı dönüştürücü, amaçları net, talepleri yüksek, izleme ve denetleme mekanizması güçlü bir araç olduğu için İstanbul Sözleşmesi siyasi ve 'saptırılmış' tehdit algıları ile daha çok karşılaşmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi, kadınlara yönelik şiddet konusundaki değer ve taleplerini küresel düzlemde kabul edilmiş temel insan hakları normları üzerinden tanımladığı için kadınlara yönelik şiddetin bir insan hakları ihlali olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında CEDAW Komitesi'nin 35 No'lu Genel Tavsiyesi ile İstanbul Sözleşmesi arasında tam bir kavuşma, birbirini destekleme ve güçlendirme ilişkisi olduğu görülecektir.

CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi'nin ikisine de taraf olan devletlerde kadınlara yönelik şiddet ile mücadele alanında görece daha hızlı, ileri ve olumlu adımlar atıldığı da CEDAW Komitesi tarafından da gözlenen bir eğilimdir. Tam da bu nedenle, İstanbul Sözleşmesi'nin yürürlüğe girdiği 2014 yılından bu yana CEDAW Komitesi, kendi yetkisi ve görevi bağlamında gözden geçirdiği bütün Avrupa ülkeleri ile olan diyaloglarında,

ilgili devlete İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olunması tavsiyesini yapmaktadır.

Bu yaklaşımdan hareketle, 14-15 Haziran 2022'de Komite'ce gözden geçirilen Türkiye'nin 8. CEDAW raporu görüşmelerinde de Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmiş olması Komite'nin en önemli sorgulama ve eleştiri alanlarından biri olmuş, ilgili Sonuç Görüşleri'nde Komite bu kararın devletçe ivedilikle gözden geçirilerek, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'ni tekrar onaylanmasını talep etmiştir.³

Benzer biçimde 18-27 Temmuz 2022 tarihinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş olan BM Kadına ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları Özel Raportörü Reem Alsalem de Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesini eleştirerek, bu bölgesel sözleşmeye geri dönüşmesini önermiştir⁴. CEDAW Komitesi ve BM Özel Raportörü'nün görüş ve değerlendirmelerini temelde küresel normlar üzerinden yapmak durumunda oldukları düşünüldüğünde, bu kaynakların İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olunmasını böyle güçlü şekilde önermeleri, İstanbul Sözleşmesi ile güncel küresel normların örtüştüğünün de çok açık bir yansımasıdır.

Bu yazının konusu olan CEDAW Genel Tavsiye 35, bu örtüşmenin en belirgin yazılı ifadesidir.

Ancak, gelinen noktada CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi gibi belgelerde ifade bulan küresel ve bölgesel normlar birbirlerini destekleyip güçlendiriyor olsa da, dünyada henüz az sayıda devlet hem CEDAW'ın, hem de İstanbul Sözleşmesi'nin tarafıdır. Hatta İstanbul Sözleşmesi'nden daha az talepkâr hükümler içerseler de, kadınlara yönelik şiddet konusundaki diğer bölgesel sözleşmelere (Belem Do Para ya da Maputo Protokolü) taraf olmuş devlet sayıları da görece azdır⁵. Sonuçta, dünyada kadınlara yöne-

³ CEDAW, Concluding Observations on the Eighth Periodic Report of the Republic of Türkiye, Advance Unedited Version, CEDAW/CTUR/CO/8, 04 July 2022, para. 10. Bkz. Çevrimiçi: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=3&DocTypeID=5&ctl00_PlaceHolderMain_radResultsGridChangePage=11 (Erişim: 25.11.2022).

⁴ Birleşmiş Milletler Kadına ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları Özel Raportörü Reem Alsalem Basın Toplantısı, Çevrimiçi: <https://turkiye.un.org/tr/192234-birlesmis-milletler-kadina-ve-kiz-cocuklarina-yonelik-siddet-nedenleri-ve-sonuclari-ozel> (Erişim: 25.11.2022).

⁵ Maputo Protokolü'ne 42 Afrika devleti, Belém Do Para Sözleşmesi'ne 32 Latin Amerika devleti tarafıdır.

lik şiddet konusunda herhangi bir bölgesel sözleşmeye taraf olan toplam 109 devlet vardır. Bu sayının küresel kadınların insan hakları sözleşmesi olan CEDAW'a Taraf Devlet sayısı (189) düşünüldüğünde, kadınlara yönelik şiddetle mücadele için uluslararası normların etkisini arttırmada 'CEDAW'ın bölgesel sözleşmelerle güçlendirilmesi'nin yeterli olmayacağı açıktır. Kadınlara yönelik şiddet konusunda CEDAW'ın kendi bakış açısı ve taleplerinin netleştirilip, güçlendirilmesi gereklidir.

Bu gerçeği gören CEDAW Komitesi de, tam da bu nedenlerle, Genel Tavsiye 35'i güncel küresel norm ifadesi olarak ortaya çıkarmıştır.

Küresel ve bölgesel normların birbirini desteklemesinin öneminin yanında gerçek yaşamda bunun karşılık bulmadığı çok sayıda ülke ve geniş coğrafi bölgeler olması CEDAW Komitesi'ni, çağımızda bütün dünyada görünürlüğü artan kadınlara yönelik şiddetle küresel düzlemde daha etkili mücadele için adım atmaya yönlendirmiştir. Komite özellikle de İstanbul Sözleşmesi kapsamında getirilmiş olan ileri bölgesel standartlar, politika ve önlemlerin küresel anlamda geçerli olmasının gereğini benimsemiş ve bu standartları CEDAW'a entegre etme yoluna gitmiştir.

Bu süreçte CEDAW Komitesi ve Avrupa Konseyi'nde İstanbul Sözleşmesi'nin yapımından sorumlu olan CAHVIO (Kadına Yönelik Şiddetle ve Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Önleme Geçici Komitesi) ve sonrasında İstanbul Sözleşmesi'nin izleme organı olan GREVIO (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu)'da 'eş zamanlı' olarak yer almış olan üyelerinin varlığı ise bu iki süreç ve yapı arasında hızlı ve güçlü bir iletişim olmasını kolaylaştırmış; kişisel bağlantılar İstanbul Sözleşmesi ve Genel Tavsiye 35'in içeriğinde paralellik sağlanmasında çok etkili olmuştur⁶. Keza, aynı nedenle, Genel Tavsiye 35'in yazım sürecinde CEDAW Komitesi ile dönemin BM Kadınlara Yönelik Şiddet Özel Raportörü arasında yoğun bir iş birliği yapılabilmiş olması da bu Genel Tavsiye'nin dikkat çeken bir diğer özelliğidir⁷.

⁶ CAHVIO ve GREVIO'da eş zamanlı üye olan bu makalenin yazarı Feride Acar ve daha sonra Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü olarak da atanan CAHVIO üyesi Dubravka Simonović'in aynı zamanda CEDAW Komitesi üyesi olmaları, Genel Tavsiye 35 ile İstanbul Sözleşmesi arasında etkileşimi kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.

⁷ Genel Tavsiye 35'te bu belgenin Komite ve Özel Raportörün ortak çalışmasını yansıttığını belirten açıklama, Genel Tavsiye 35'in ortaya çıkmasında Komite'ce izlenen yolun daha önceki örneklerden farklı olduğunu gösterir.

CEDAW ve Genel Tavsiyeler

CEDAW Genel Tavsiyeleri, CEDAW Komitesi tarafından kendisine Sözleşme'nin 21. maddesi⁸ uyarınca tanınan haklar çerçevesinde hazırlanan 'esnek hukuk' belgeleridir. Bunlar Taraf Devletlere ve sivil topluma Sözleşme'nin içeriğinin nasıl anlaşılması, maddelerinin nasıl uygulanması gerektiği yönünde ayrıntılı yol gösteren metinlerdir.

CEDAW Komitesi bugüne kadar 39 Genel Tavsiye yayımlamıştır⁹. CEDAW Genel Tavsiyeleri önceleri kısa, dar kapsamlı metinler iken, Sözleşme'nin devletlerce uygulanmasının izlenmesinde Komite'nin deneyim ve birikimi arttıkça, ve özellikle 1992'den bu yana, Genel Tavsiyeler giderek Sözleşme'nin maddelerini derinlemesine yorumlayan, çok ayrıntılı metinler haline dönüşmüşlerdir. Nitekim, CEDAW Genel Tavsiye 1-7 adeta Komite'nin 'karar'ları imiş gibi kaleme alınmış, kısa, net ve 'didaktik' metinlerdir. Özellikle de Genel Tavsiye 19'dan (1992) bu yana ise Genel Tavsiyeler Komite'nin Sözleşme'nin belli bir hükmünü nasıl yorumladığı, gerektiğinde nasıl genişlettiği ve Taraf Devletlerin de onu nasıl yorumlayıp, uygulaması gerektiğini açıklayan çok ayrıntılı metinler haline gelmiştir¹⁰.

CEDAW Genel Tavsiyelerine ilişkin bir başka gözlem ise bu belgelerin dayandıkları kaynakların zaman içinde çeşitlendiğidir. Özellikle 2000'li yılların başından bu yana, bu belgelerin ortaya çıkması sürecinde Komite artık yalnızca ülke raporlarının gözden geçirilmesinden elde ettiği kendi birikimi ile yetinmemektedir. CEDAW Komitesi son 20 yılda, yayımladığı Genel Tavsiyelerin ortaya çıkmasında giderek konuyla ilgili uluslararası kurum ve kuruluşların birikimlerinden yararlanma ve özel-

⁸ Resmî Gazete (R.G. 14 Ekim 1985-18898) Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi Madde 21 — 1. Komite, Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla faaliyetleri hakkında BM Genel Kuruluna yıllık raporlar sunacak ve Taraf Devletlerden sağlanan bilgiler ve raporların incelenmesine dayanarak tekliflerde ve genel tavsiyelerde bulunabilecektir. Bu teklif ve genel tavsiyeler, Taraf Devletlerin olabilecek yorumlarıyla birlikte Komite raporuna dâhil edilecektir.

⁹ Diğer BM İnsan Hakları Komiteleri de, benzer şekilde, ilgili oldukları BM insan hakları sözleşmeleri için sözleşmenin daha etkili uygulanmasını sağlamak amacıyla yol gösterici Genel Tavsiye/Genel Yorumlar yayımlamaktadırlar.

¹⁰ Bu bağlamda, kanımca Türkçe'ye nedense çok defa 'Genel Tavsiye Kararı' diye tercüme edilen bu metinlerin başlığının 'Genel Tavsiye' olması doğrudur. Komite'nin amacı ve bu metinlerin güncel nitelik ve içerikleri değerlendirildiğinde daha uygun terim 'Genel Tavsiye Kararı' değil, 'Genel Tavsiye' olacaktır.

likle daha yakın dönemde, yazılacak Genel Tavsiye ile ilgili olarak alanda çalışan ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarından doğrudan bilgi ve görüş almayı çalışma yönteminin bir parçası haline getirmiştir.

Gelinen noktada Genel Tavsiyelerin ortaya çıkmasında CEDAW Komitesi uzun, aşamalı ve geniş kapsamlı bir uluslararası danışma süreci yürütmektedir. Yazılacak olan Genel Tavsiye'ye girdi sağlamak için farklı kaynak ve çevrelerden bilgi toplanması için yerel ve ulusal düzeyde danışma toplantıları gibi fırsatlardan da yararlanan Komite, kendisine gelen bütün geri bildirimleri de en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmaktadır.

Genel Tavsiyelerin nitelikleri ve ortaya çıkmalarında Komite tarafından izlenen yola bakıldığında Genel Tavsiye 25¹¹ (Geçici Özel Önlemler) ve Genel Tavsiye 28¹² (CEDAW Sözleşmesinin 2. Maddesi Kapsamında Taraf Devletlerin Temel Yükümlülükleri) ve Genel Tavsiye 33¹³ (Kadınların Adalete Erişimine İlişkin Genel Tavsiye)'ün özellikle önemli olduğu görülmektedir. Genel Tavsiye 25 eşitlik, ayrımcılık ve 'geçici özel önlemler' kavramlarının Taraf Devletlerce nasıl anlaşılması gerektiğini, Genel Tavsiye 28 devletlerin Sözleşme bağlamındaki genel yükümlülüklerini açıklamaktadır. Genel Tavsiye 33 ise adalete erişim hakkındadır. Konuları ve etkiledikleri Sözleşme maddeleri bakımından geniş kapsamlı olan bu Genel Tavsiye'lerin ortaya çıkması, içerikleri üzerinde Komite'de mutabakat (görüş birliği) sağlanması hayli zor olmuş; bu Genel Tavsiyelerin yazılıp kabul edilmeleri olağandan uzun süreler almıştır. Hatta, Genel Tavsiye 28 üzerinde Komite tam oydaşma sağlayamadığı için metin ancak olağan dışı bir uygulama olan 'oylama' ile ve oyçokluğu ile kabul edilebilmiştir.

CEDAW Komitesi'nin Çocuk Hakları Komitesi ile birlikte yayımladığı bir de Ortak Genel Tavsiyesi¹⁴ de vardır (Kadınlara Karşı Ayrımcılığın

¹¹ CEDAW General Recommendation No.25 on Temporary Special Measures, 18 August 2004.

¹² CEDAW General Recommendation No.28 on the Core Obligations of State Parties under Article 2 of the Convention on CEDAW, CEDAW/C/GC/28, 16 December 2010.

¹³ CEDAW General Recommendation No.33 on Women's Access to Justice, 3 August 2015.

¹⁴ United Nations Joint general recommendation/general comment No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women and No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices, 14 November 2014.

Önlenmesi Komitesi'nin 31 No'lu/Çocuk Hakları Komitesi'nin 18 No'lu 'zararlı uygulamalara' ilişkin Ortak Genel Tavsiyesi) 'Zararlı uygulamalar' konulu bu ortak Genel Tavsiye, iki Komite'nin ayrı ayrı izleme/denetleme durumunda olduğu CEDAW ve Çocuk Hakları Sözleşmeleri kapsamına giren 'kız çocuklarının hakları'na ilişkin olarak izlenecek ortak yaklaşımı tanımlamaktadır.

Genel Tavsiyeler 'hukuken bağlayıcı' metinler olmasalar da Sözleşme'nin uygulanmasını denetlemek için yetkili olan CEDAW Komitesi'nin konuya ilişkin birikim ve deneyimlerini yansıtmaktadırlar. Bu nedenle de CEDAW Sözleşmesi'nin amaçlarını samimiyetle benimsemiş ve içselleştirmiş, hükümlerini titizlikle uygulamaya çalışan devletler, Genel Tavsiyeleri ciddiye alırlar. Bu metinler kadınların insan hakları alanında gelecek gelişmelere de yol gösteren etkili belgeler olarak işlem görürler.

CEDAW Komitesi'nin CEDAW İhtiyari Protokolü çerçevesinde kendisine yapılan kişisel başvuruların değerlendirilmesinde de Genel Tavsiyelerin göz önünde bulundurulması olağan uygulamadır¹⁵. Son yıllarda CEDAW Komitesi'nin bu çerçevede yaptığı değerlendirmelere ve dolayısı ile onların dayandığı Genel Tavsiyelere uluslararası ve ulusal mahkemelerde atıf da yapıldığı görülmektedir.¹⁶

CEDAW Komitesi, gerek ortaya çıkardığı Genel Tavsiyelerin içeriği ve sınırlarını belirlemekte, gerekse de ülke raporlarına verdiği Sonuç Görüşleri ya da İhtiyari Protokol çerçevesinde önüne gelen vakalara ilişkin incelemelerinde, Sözleşme'nin Komite için yaptığı görev tanımı CEDAW Sözleşmesi 21. maddesi sınırları içinde kalma konusunda özellikle hassastır. Diğer bir deyişle, Komite Sözleşme'yi yorumlama yönünde attığı her adımı kendisine sunulan ülke raporları ve izleme sürecinin farklı aşamalarında gözlemlendiği somut olgu ve bilgilere dayandırmakta; Sözleşme'den doğan bütün yetkilerini kullanırken dikkatli, titiz hatta 'kalı kırk yaran' bir yaklaşım benimsemektedir.

¹⁵ Bireysel başvuru kararları için bkz.

Çevrimiçi: <http://juris.ohchr.org/en/search/results?Bodies=3&sortOrder=Date> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁶ Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/11/spain-sets-milestone-international-human-rights-law-say-un-womens-rights> (Erişim: 25.11.2022).

CEDAW ve Kadınlara Yönelik Şiddete İlişkin Genel Tavsiyeler:

Genel Tavsiye 12 (1991) ve Genel Tavsiye 19 (1992):

Kadınlara Yönelik Şiddet

Geçtiğimiz yüzyılda genel olarak kadınların insan hakları, özel olarak da kadına yönelik şiddet konusundaki uluslararası normlar ve standartlarda önemli aşamalar kaydedildiği malumdur.

Bu dönemde kadınlara yönelik şiddetin yaygın gerçekliği resmi dokümanlarda kabul edilmiş; bu olguya bir 'özel yaşam' konusu olarak bakılmaması gereği benimsenmiş; kadınlara yönelik şiddetin kamu alanında düzenleme getirilmesi gereken bir 'insan hakları ihlali' olduğu kabullenilmiştir. Belem do Para Sözleşmesi (1995), Maputo Protokolü (2005) ve İstanbul Sözleşmesi (2011) gibi araçlar bu sürecin farklı aşamalarında ve onun parçası olarak ortaya çıkmışlardır.

Bu gibi hukuken bağlayıcı bölgesel normların gelişmesinde CEDAW Komitesi'nin bu konudaki Genel Tavsiye'leri ve uluslararası sivil toplumun da katkı ve talebi ile geliştirilip, yaygın kabul gören, BM Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına dair Bildirge (1993) ve Pekin Eylem Platformu (1995) gibi bazı siyasi nitelikli ya da 'yarı-yasal' diyebileceğimiz belgelerin varlığı da önemli rol oynamıştır. Kadınlara yönelik şiddetin insan hakları ihlali olduğu ve onunla mücadelenin devletlerin yükümlülüğü olduğu anlayışını doğrudan dile getiren hukuken bağlayıcı uluslararası normların gelişmesi zaman alsa da, çeşitli uluslararası siyasi ve kültürel mutabakatlar hukuki belgelere zemin hazırlamış ve bağlayıcı sözleşmelerin altyapısını oluşturmuştur. Bu süreç AİHM Kararları¹⁷, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Kararları¹⁸ gibi bölgesel uluslararası mahkemelerin aldığı 'vaka temelli', bireysel kararlarla da adım adım ilerlemiş; hukuki zemin kazanmış ve kadınlara yönelik şiddet konusunda uluslararası alanda yasal nitelikli adımların güçlenmesini sağlamıştır.

¹⁷ *Inter alia, Opuz v. Turkey*, Başvuru no: 33401/02, Karar Tarihi: 9 Haziran 2009; *Mudric v. Moldova*, Başvuru no.74839/10, Karar Tarihi: 16 Temmuz 2013; *M.G. v. Turkey*, Başvuru no. 646/10, Karar Tarihi: 22 Mart 2016; *Talpis v. İtalya*, Başvuru no. 41237/14, Karar Tarihi: 2 Mart 2017.

¹⁸ Paula Spieler, "The Maria da Penha Case and the Inter-American Commission on Human Rights: Contributions to the Debate on Domestic Violence Against Women in Brazil", *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol.18(1), 2011, s.120-143.

BM'de 1979 yılında kabul edilen ve günümüzde hala kadınların insan haklarının 'küresel anayasası' diye görülen CEDAW Sözleşmesi'nde, dönemin siyasi ve kültürel koşulları nedeni ile, kadınlara yönelik şiddete ilişkin bir hüküm yer almadığı bilinen bir gerçektir. Ancak, bu olguya Sözleşme'nin içerisinde doğrudan yer verilmemiş olsa da kadınlar yönelik şiddetin yaygınlığı ve kadınların insan haklarını ihlal eden niteliği yıllar içinde, CEDAW Komitesi'ne sunulan ülke raporlarının incelenmesi ile de açıkça ortaya çıkmıştır. Bu gözlemlere dayalı olarak CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 12 (GR12 Violence against Women, 1989)'yi yayımlayarak kadınlara yönelik şiddet konusunu Sözleşme'nin izleme uygulamaları ve denetleme işlevi kapsamına almıştır. Böylece kadınlara yönelik şiddet CEDAW Sözleşmesi'nin metninde açıkça yer almamış olsa da, Komite, Genel Tavsiye 12 yolu ile Taraf Devletleri bu olguyu düzenli ve sistematik biçimde izlemeye yönlendirmiş ve konuyu kendi olağan denetim sürecine dahil etmiştir.

Daha sonra da, 1992'de, Genel Tavsiye 19'u yayımlayarak konuya ilişkin kuramsal yaklaşımını açıklayan CEDAW Komitesi, o tarihten beri bütün dünyada kabul edilen ve resmi belge ve süreçlere esas teşkil eden ilk kapsamlı kadınlara yönelik şiddet tanımını yapmıştır.

Genel Tavsiye 19'un ilk paragrafında kadınlara yönelik ayrımcılığı tanımlayan CEDAW Komitesi'nin bu tanımı 'kadına kadın olduğu için yöneltilen veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı her türlü şiddet'i kapsamakta; fiziksel, zihinsel ve cinsel zarar ve acı çektiren her türlü eylem ve bu tür eylemlerle tehdidi içermektedir. Komite'ye göre genel uluslararası hukuk bağlamında kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmasını etkisizleştiren ya da ihlal eden cinsiyete dayalı her türlü şiddet CEDAW Sözleşmesi'nin 1'inci maddesi anlamında ayrımcılıktır. Hal böyle olunca, CEDAW Komitesi Sözleşme'nin açıkça şiddetten söz edip etmediğine bakılmaksızın, cinsiyete dayalı şiddetin Sözleşme'nin hükümlerini ihlal edici olduğu görüşünü benimsemiş ve bu tarihten sonraki bütün işlemlerinde bu varsayımdan hareket etmiştir.

Genel Tavsiye 19'un kabulünden bu yana CEDAW Komitesi kadınlara yönelik şiddeti 'kadınlara karşı bir ayrımcılık' türü ve 'kadınların

---

¹⁹ General Recommendation No.19 on Violence against Women, 30 January 1992.

insan haklarının ihlali' olarak betimlemektedir.²⁰ Komite konunun CEDAW Sözleşmesi'nin bütün maddeleri bağlamında geçerli olduğunu ve Sözleşme uygulamalarının izlenmesinde de bu şekilde göz önüne alınması gerektiğini belirtmiştir.

Genel Tavsiye 12 ve Genel Tavsiye 19, CEDAW Sözleşme'sindeki bariz eksiği kapatmak ve Sözleşme'nin bir bütün olarak, etkili uygulamasını mümkün kılmak için Komite tarafından atılmış adımlardır. Bu niteliği ile, özellikle Genel Tavsiye 19, küresel düzlemde kadınların insan hakları tartışmalarında çok etkili bir rol oynamış; 'oyun değiştiren' bir sürecin tetikleyicisi olmuştur.

Bu Genel Tavsiye, her ne kadar bir 'esnek hukuk' belgesi olsa da, çeşitli niteliksel dönüşüm ve gelişmelere önyak olmuş ve dünyada kadınlara yönelik şiddete bakış açısının netleşmesine en büyük etkiyi yapmıştır. Bu bağlamda, kadınlara yönelik şiddet alanında konuyu en geniş ve derin anlayışla ele almış olan, İstanbul Sözleşmesi'nin temellerinin de Genel Tavsiye 19 üzerinden atıldığını söyleyebiliriz.

Genel Tavsiye 35 (2017): Genel Tavsiye 19'u Güncelleyen Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet

Yukarıda değinilen genel gelişme süreci içinde CEDAW Genel Tavsiyelerinin, kadınlara yönelik şiddet konusundaki son aşaması olarak karşımıza Komite tarafından 2017'de kabul edilen, Genel Tavsiye 35 çıkmaktadır.

Yukarıda açıklandığı üzere, CEDAW Komitesi'nce 1992'de kabul edilen Genel Tavsiye 19, kadınlara yönelik şiddete ilişkin olarak, daha önce, uluslararası ilişkiler ve ulusalüstü hukuk çevrelerinde kabul gören ve bu şiddeti yalnızca bir 'insan hakları sorunu' ya da 'toplumsal sorun' olarak değerlendiren yaklaşımlardan niteliksel olarak ayrılmaktaydı. Kadınlara yönelik şiddetin 'kadınların insan haklarının ihlali' olarak tanımlayan Genel Tavsiye 19'la CEDAW Komitesi'nin gerçekleştirdiği devrim nitelikli dönüşüm, hem insan hakları doküman ve çevrelerinde, hem de kadın hakları alanında gelişen akademik ve siyasi literatürde yaygın olarak kabul görmüş ve tekrarlanmıştır.

²⁰ CEDAW Genel Tavsiye 19. Madde 1: Cinsiyete dayalı şiddet, kadınların erkeklerle eşit temelde hak ve özgürlüklerden yararlanma becerisini ciddi şekilde kısıtlayan bir ayrımcılık şeklidir.

Çevrimiçi: https://kadinininsanhaklari.org/wpcontent/uploads/2018/08/cedaw_komitesinin_19_sayili_genel_tavsiye_karari.pdf (Erişim: 25.11.2022).

Nitekim, CEDAW Komitesi 2017 yılında Genel Tavsiye 35'i kabul ederken, herhangi bir yanlış anlama veya amaç saptırmasına yol açmak için Genel Tavsiye 19'da ifade bulan yerleşik Komite görüşünden farklı bir temel anlayış getirmediğini açıkça belirtmiştir. Komite yeni Genel Tavsiyesinde konuya daha geniş bir bakış açısı ve daha ayrıntılı bir kapsamla yaklaştığını belirterek, Genel Tavsiye 35'in 'Genel Tavsiye 19'un güncellenmesi' olduğunu özellikle vurgulamıştır.

Genel Tavsiye 35'te CEDAW Komitesi kadınlara yönelik şiddetin değişik türlerini oluşturan davranışları önlemek, sorumlularını yargılamak ve cezalandırmak, mağdurlarına destek sağlamak yükümlülüğü çerçevesinde taraf olan devletlerce neler yapılması gerektiğini açıklamaktadır. Bu Genel Tavsiye'de söz konusu alanlarda devletlerin yürürlüğe koyması gereken yasalar, siyasalar, uygulamalar ve almaları gereken somut önlemler, gerekçeleri ile, açıklanmaktadır.

Bir diğer deyişle, Genel Tavsiye 35, CEDAW'ın metninde doğrudan yer almayan ancak günümüzde kadınların insan haklarının çok ciddi bir ihlali olarak kabul edilen kadınlara yönelik şiddetin, CEDAW'ın temel esasları bağlamında nasıl anlaşılması gerektiğine ışık tutmakta; Sözleşme'ye taraf olan devletlere kadınlara yönelik şiddet ile mücadele için yol göstermektedir. Bu bağlamda CEDAW Genel Tavsiye 35 hem kuramsal, hem de operasyonel (işe vuruk) unsurlar içeren bir belgedir.

Genel Tavsiye 35 kadınlara yönelik şiddete CEDAW Komitesi'nin birikimi merceğinden bakmakta ve konuya ilişkin olarak Komite'nin 1992 yılında geliştirmiş olduğu ilk temel belge olan Genel Tavsiye 19'u, Komite'nin o tarihten bu yana gerçekleşen bilgi ve algı birikimi doğrultusunda güncellemektedir. CEDAW Komitesi, 2017'de kabul ettiği yeni Genel Tavsiye ile 1992'de kadınlara yönelik şiddete bakışta çığır açmış ve o günden bu yana dünyada kadınlara yönelik şiddet alanında geliştirilen bütün uluslararası yasal ya da siyasi norm ve standartlara ilham vermiş, onların temelini oluşturmuş olan CEDAW Genel Tavsiye 19'u 'güncelleme' adımını atmıştır.

Bu Genel Tavsiye'nin en önemli özelliği burada CEDAW Komite'sinin, günümüzde konuya ilişkin en ileri standartları içerdiği tartışmasız olan İstanbul Sözleşmesi'nin temel anlayışı ile hareket etmiş olmasıdır. Bu bağlamda, Genel Tavsiye 35'te kadınlara yönelik şiddetin, değişik yer ve tarihlerde farklı özel biçimleri olsa da, temel nedeninin kadınlarla er-

kekler arasındaki toplumsal eşitsizlik olduğu vurgulanmaktadır. CEDAW Komitesi, 2017 yılında Genel Tavsiye 35'i yayımlayarak, İstanbul Sözleşmesi'nin bölgesel düzlemde benimsediği temel yaklaşımı ve bu Sözleşme'nin getirdiği yasal ve diğer önlemlerin önemli bir bölümünü, kimi yerde o taleplerinin de ötesine geçerek, dünya devletlerinin benimsemesi gereken yaklaşım olarak ilan etmiştir. Bir diğer deyişle, CEDAW Genel Tavsiye 35, İstanbul Sözleşmesi'nin bakış açısı ve hükümlerine küresel düzlemde meşruiyet kazandıran belgedir.

Bu belge kadınlara yönelik şiddet konusundaki güncel yaklaşımın zaman içinde nasıl evrildiğinin net bir ifadesi olarak da okunması gereken bir metindir. Bu bağlamda, Genel Tavsiye 35'te kadınlara yönelik şiddetin toplumsal nedenlerinin genel benzerliğinin altı çizilse de, bu olgunun sonuçları ve etkileri açısından farklı kadınlar tarafından yaşamlarının farklı evrelerinde değişik biçimlerde deneyimlendiği özellikle vurgulanmaktadır. Bu etkilerin sonuçlarının ise hep uzun erimli olduğu dile getirilmektedir. Söz konusu neden ve sonuçların iyi analiz edilerek, doğru anlaşılmasının kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve yok edilmesinde 'olmazsa olmaz' koşul olduğu Genel Tavsiye 35'te dile getirilmiştir.

Günümüzde Genel Tavsiye 35, CEDAW'a taraf olan 189 devlete kadınlara yönelik şiddet konusunda yol gösterecek bir pusula niteliğindedir.

Bu belge CEDAW Komitesi yıllar içinde gözden geçirdiği yüzlerce ülke raporu üzerindeki gözlemlerinden oluşan kendi birikimini, İstanbul Sözleşmesi ile artık uluslararası hukukta da temel kazanmış olan, kadınlara yönelik şiddetin 'toplumsal cinsiyet temelinde kurgulanan bir insan hakları ihlali' olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

CEDAW Komitesi, Genel Tavsiye 35'i kaleme almadan çok yönlü bir uluslararası 'araştırma/danışma süreci' yürütmüştür. Bu kapsamda Genel Tavsiye 35'in yazılması sürecinde bir yandan uluslararası insan hakları hukuku; kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet alanındaki bilimsel literatüre; diğer yandan da konuya ilişkin alanda kendi somut deneyimleri olan kurum ve kuruluşlardan alınan bilgi ve görüşlere başvurulmuş; Genel Tavsiye'nin yazılması sürecinde taslak metne gelen geri bildirimler tek tek değerlendirilmiştir. Bu süreçte Komite ilgili onlarca uluslararası kurumdan ve yüzden fazla sivil toplum kuruluşundan yazılı görüş almış, iki uluslararası uzman toplantısı düzenleyerek metni katkı ve tartışmalara sunmuştur. Bu bağlamda Genel Tavsiye 35, hem alandaki akademik ve

güncel uluslararası yaklaşımı, hem de somut sivil toplum deneyimlerini yansıtmaktadır.

CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 35'te kadınlara yönelik şiddet olgusunu artık sistematik olarak 'kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet' kavramı çerçevesinde ele almıştır. Bu yaklaşım Komite'nin Genel Tavsiye 19'un 'güncellenmesi' diye altını çizdiği yeni yaklaşımının önemli bir boyutudur.

Kimilerince kadın-erkek ayrımı bağlamında biyolojik cinsiyet temelli gibi düşünülen ayrımcılık aslında CEDAW Sözleşmesi'nin 5. maddesinde toplumsal norm ve kalıp yargılara dayandırılmış bir olgudur. Nitekim, Komite Genel Tavsiye 19'da da şiddeti kadınlara karşı bir ayrımcılık olarak değerlendirirken bunun toplumsal ilişkiler bağlamında gelişen niteliğini vurgulamıştır. Genel Tavsiye 35'te ise CEDAW Komitesi bu tür ayrımcılık ve, dolayısı ile, kadınlara yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet (gender) kaynaklı olduğunu açık ve güçlü biçimde vurgulamıştır.

Diğer bir deyişle, CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 19'dan Genel Tavsiye 35'e geçerken 'kadınlara yönelik şiddet'ten 'kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet' terminolojisini vurgulamaya geçmiştir. Bu dönüşüm her ne kadar CEDAW Sözleşmesi'ndeki ayrımcılık/şiddet ilişkisinin özüne farklı bir yorum getirmemiş olsa da bu yolla Komite hem Sözleşme'nin (5. madde) daha kapsamlı ve derin bir çözümlemesini yapma yolunu açmış, hem de İstanbul Sözleşmesi ile artık bağlayıcı bir hukuk belgesinde de tanımlanmış olan toplumsal cinsiyet kavramını CEDAW çerçevesinde vurgulamıştır.

Komite Genel Tavsiye 19 ile Sözleşme'nin özünde yer alan anlayışı kadınlara yönelik şiddet olgusu ile bütünleştirmiş; Genel Tavsiye 35 ile de ayrımcılık ve şiddet kavramlarının sınırlarını genişleterek, temellerini daha ayrıntılı açıklama yoluna gitmiştir. Dolayısıyla, CEDAW Komitesi, Genel Tavsiye 35'in Sözleşme'nin yeni bir yorumlaması olmadığını; "Genel Tavsiye 19'un güncellenmesi" olarak ele alınmasını yeğlemiştir. Ancak, bu tanımlama Genel Tavsiye 35'in kadınlara yönelik şiddet konusuna küresel bakışta 'oyun değiştiren' bir dizi hüküm içerdiğini gözlemlemelidir.²¹

²¹ Christine Chinkin, Keina Yoshida, "The CEDAW Committee: Global Leader in Tackling Violence Against Women and Girls", *European Human Rights Law Review*, Vol.4, 2020, s. 347 – 358.

Komite, Genel Tavsiye 35'i geliştirirken bir yandan o döneme kadar gözden geçirdiği ülke raporları, kendisine ulaşan sivil toplum talepleri ve İhtiyari Protokol çerçevesindeki bireysel başvurular ve soruşturmaların nitelik ve sonuçlarını göz önüne alarak hareket etmiş; diğer yandan da özellikle İstanbul Sözleşmesi'nin dünyada konuya bakışta getirdiği yeni açı ve ön kabullerin, Avrupa bölgesi ile sınırlı kalmayıp, küresel ölçekte de norm haline gelmesinin 'zamanının geldiğini' düşünmüştür.

Genel Tavsiye 35'te daha önce kadınlara yönelik şiddet bağlamında değerlendirilmeyen (örn. cinsel ve üreme haklarına ilişkin) birçok davranış ya da bu tür şiddetin nedenleri arasında düşünülmeyen bazı siyasi veya ekonomik olgular (örn. finansal krizler, radikal hareketler) bu kapsamda gündeme getirilmiştir. Komite'nin yıllar boyunca değerlendirdiği yüzlerce devlet raporu, İhtiyari Protokol çerçevesinde incelediği vakalar ve yürüttüğü soruşturmalardan oluşan birikimi Genel Tavsiye 35'te ifade bulan bu geniş tabanlı şiddet anlayışına temel oluşturmuştur.

Genel Tavsiye 19 açık ve ayrıntılı tanımlar yapmasa da, metnin içinde, aile şiddeti, zorla evlilik, başlık parası, asit cinayetleri, kadın sünneti, kadın kaçakçılığı, cinsel istismar, zorla kısırlaştırma ya da gebeliği zorla sonlandırma ve dayak gibi olgulara kadına yönelik şiddet türleri olarak değinilmiştir. Genel Tavsiye 35'in ayrıncı özelliği ise getirdiği kadına yönelik şiddet tanımı ve türleri için daha geniş bir çerçeve kullanması, şiddetin farklı alanlardaki 'yeni' yansıma ve biçimlerine de değinmesi ve devletlerin bu konuya ilişkin yükümlülüklerini çok daha etraflı şekilde ele almasıdır.

Genel Tavsiye 35'e göre kadınlara yönelik şiddet olgusunu tanımlamak için kullanılması gereken terim "kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet"tir; zira bu şiddet türü toplumsal olarak yaratılan yaygın bir davranıştır. Doğal, içsel ya da bireysel sorunlardan kaynaklanan bir davranış değildir. Onun içindir ki bu olgu ile baş etmek ancak, toplumda bütüncül eşitlik politikalarının uygulanması ile mümkündür. Devletlerin bu tür şiddetle mücadele için yeterli maddi kaynağı ayırması da şartı da bu Genel Tavsiye'de yer almaktadır.²²

²² CEDAW General Recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating General Recommendation 19, CEDAW/C/GC/35 para. 34(f).

Genel Tavsiye 35'e göre kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet her yaşta kadın ve kız çocuğunu etkilemekte; çok farklı ortam ve ilişkilerde ortaya çıkabilmektedir. (örn. ebeveyn ve çocuk ya da eşler arasında; ailede ya da iş yerinde; ekonomik ilişkilerde, siyasette, medyada, dijital ortamda vb.) Toplumsal kalıp yargılar ve erkeklerin kadınlar üzerinde 'hak sahibi olduğu' anlayışı, çoğu yerde bu şiddete zemin hazırlamakta ve onu mazur, hatta haklı, göstermektedir. Kadınların 'kabul edilemez' diye nitelenen davranışlarını önlemek ya da cezalandırmak yetkisinin erkeklerde olduğu gibi yanlış ve temelsiz inanışlar ve 'baskın erkeklik' gibi olumsuz toplumsal normlar, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin nedenleridir. Bunlar bu tür şiddetin çok yerde hala bir 'özel alan' meselesi olarak görülmesi ve uygulayıcılarının 'cezasızlıkla' karşılaşmaları sonucunu doğurmaktadır²³.

Bu nedenle, CEDAW Komitesi, Genel Tavsiye 35 kapsamında, bütün eğitim müfredatına toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının yerleştirilmesi gereğine, bir kere daha, işaret etmiştir. Yaygın farkındalık yaratma etkinlikleri ile kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ciddi bir suç ve bir insan hakları ihlali olduğu hakkında toplumda, özellikle de kolluk kuvvetleri, eğitim kadroları, sağlık sektörü çalışanları, yargı mensupları ve geleneksel/dini önderlerde duyarlılık yaratılması gereğini vurgulamıştır²⁴.

Ayrıca Genel Tavsiye 35'te devletlere 'eğitim müfredatı içinde yaşa uygun' ve 'bilimsel temelli cinsellik ve üreme hakları eğitimi'ni dâhil etmeleri önerilmektedir²⁵.

Genel Tavsiye 35 kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yalnızca ev içi/ aile-içi şiddet olmadığını vurgularken, olgunun cinsel şiddet gibi çok konuşulmayan türlerinin özellikle üzerinde durmamaktadır. Ayrıca, finansal krizler sonucu alınan 'kemer sıkma' önlemlerinin; birçok ülkede daralan demokratik alanlar ve yıpranan 'hukukun üstünlüğü' ilkesinin yanı sıra, gelişen internet kullanımı üzerinden kendine mecran bulan 'siber şiddet' gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddet tezahürlerine de dikkat çekmektedir. Bunlara yönelik olarak alınması gereken önlem

²³ CEDAW General Recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating General Recommendation 19, CEDAW/C/GC/35 para. 19.

²⁴ *Ibid.*, para. 30.

²⁵ *Ibid.*, para. 30.

ve politikaları açıklayan Genel Tavsiye 35, devletlerce geliştirilmesi gerekli genel, özgül ve nitelikli destek ve hizmetleri de tanımlamaktadır²⁶.

Esasen, CEDAW Sözleşmesi'nin özündeki anlayışta kadınlara yönelik ayrımcılığın önlenmesi, uygulayanların cezalandırılması, mağdurlarının korunup desteklenmesi için devletin sorumluluğu yalnızca devlet görevlilerinin eylem ya da eylemsizlikleriyle sınırlı değildir. Genel Tavsiye 19 bağlamında da bu sorumluluk kadınlara yönelik şiddet vakaları için de geçerli kılınmıştır. Genel Tavsiye 35 ile ise konuda çok daha geniş bir 'özen yükümlülüğü' ile hareket edilmesi öngörülmüş ve bu yükümlülüğün sınırları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.²⁷

Devlet dışı aktörlerin kamu ya da özel alanda faili ya da sorumlusu oldukları kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olaylarının önlenmesi, bu tür vakaların soruşturulması, kovuşturulması, faillerinin cezalandırılarak mağdurlara tazminat sağlanması bağlamında devletin sorumluluğunun altı çizilmiştir. Genel Tavsiye 35'te bu sorumluluk devlet adına ve onun otoritesini kullanmaya yetkili ya da faaliyetleri, devletin emri, yönetimi ya da denetimi altında olan bütün özel kurum ve kişileri de (örn. müteahhit firmalar, özel güvenlikler, sağlık ve eğitim kurumları, personeli vb.) kapsamaktadır. Ayrıca Genel Tavsiye 35'e göre devlet, devlet dışı aktörlerin eylem ve/veya eylemsizliklerinden -bunlar sınır dışında faaliyet gösterebilir de- (örn. yurt dışında faaliyet gösteren özel şirketler) sorumludur.²⁸

Bu düzenlemelerin de gösterdiği gibi, Genel Tavsiye 35 çok geniş bir 'özen yükümlülüğü' kavramı ile kaleme alınmış bir belgedir ve, benimsendiği oranda, kadınlara yönelik şiddetle mücadelede yeni ufuklar açabilecek bir yaklaşım getirmektedir.

Genel Tavsiye 35'in içerik ve önerilerinin gereği gibi dikkate alınması devletlerin ve sivil toplumun fiziki, cinsel ya da psikolojik şiddet türlerinin ayrımcılık olduğunu kabul etmenin ötesine geçip, konuya daha derin ve gerçekçi bir açıdan bakmalarını gerektirmektedir. Şöyle ki, farklı

²⁶ *Ibid.*, para. 7.

²⁷ Fatma İrem Çağlar Gürgey, Özge Yücel Dericiler, "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararı", *Ankara Barosu Dergisi*, Vol.77, 2019/1, s. 231-266.

²⁸ CEDAW General Recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating General Recommendation 19, CEDAW/C/GC/35 para. 22-26.

eşitsizlik ve ayrımcılık nedenleri (örn. toplumsal cinsiyetin yanı sıra etni-site, din, medeni durum, yaş, engellilik, cinsel yönelim vb.) ile eşzamanlı olarak karşı karşıya kalan kadınların varlığı, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin 'kesişimsel' eşitsizliklerle katlanan ve farklılaşan etkisini doğurmaktadır. Genel Tavsiye 35²⁹ bu duruma yönelik özel duyarlılık geliştirilmesini istemektedir. Göçmen, sığınmacı, mülteci gibi statüleri nedeni ile ya da cinsel yönelimleri bakımında çok defa 'kesişimsel ayrımcılık'la karşı karşıya kalan kadınların şiddetten korunması için devletin gereken özenli yasal çerçeveyi oluşturma, duyarlı politikaları uygulamaya koyarak, etkili önlemler alma sorumluluğu vurgulanmaktadır³⁰.

Bu bağlamda Genel Tavsiye 35 kapsamında CEDAW Komitesi, kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddetin değerlendirilmesinde daima toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın uygulanması şartını aramaktadır. Bir diğer deyişle, mağdurlarca yaşanan acının veya katlanan yoksunluğun gerçek anlamda anlaşılıp değerlendirilebilmesi ancak toplumsal cinsiyete dayalı bir yaklaşımla mümkün olabilir. Aksi takdirde, yani konuya kadınlar ve erkekler hakları ve haklarını kullanabilmeleri bakımından sanki eşit konumdaymışlar gibi yaklaşıldığı zaman, kadınların karşılaştığı toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin değişik türlerinin kadınların üzerindeki etkisini anlamak ve değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla, Genel Tavsiye 35'e göre, devletlerin CEDAW Sözleşmesi bağlamındaki sorumluluğu öncelikle uzmanları, yetkilileri, yasa yapıcı ve uygulayıcıları bu doğrultuda eğitmek ve onların toplumsal cinsiyete duyarlı bir anlayışla değerlendirme yapabileme kapasitelerini geliştirmektir.

CEDAW Komitesi Taraf Devletlere yasalarında cinsel şiddetin bireyin kişisel güvenliği ve fiziki, cinsel ve psikolojik bütünlüğünü ihlal eden bir suç olarak tanımlamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Genel Tavsiye 35, bu tür suçların kovuşturulup, faillerinin cezalandırılması, mağdurlarına destek sağlanmasına ilişkin olarak izlenmesi gereken çok boyutlu ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikaları açıklamaktadır. Bu Genel Tavsiye ile Komite'nin özellikle 'cinsel suç'ların hangi temelde ve nasıl tanımlanması gerektiği konusundaki yaklaşımı ve bu konudaki standartları ile-

²⁹ *Ibid.*, para. 12.

³⁰ Ayşe Güneş, "Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 35 Sayılı Kararı'nın Analizi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol.29 (3), 2021, s.1739-1771.

ri taşınmıştır. Esasen CEDAW Komitesi'nin bir süredir ülke diyalogları sonrasında verdiği Sonuç Görüşleri ve İhtiyari Protokol bağlamında yürüttüğü soruşturmaların raporlarında³¹ parça parça yer alan konuya ilişkin görüşleri, Genel Tavsiye 35'te Taraf Devletlere bir bütün olarak aktarılmaktadır.

Bu bağlamda Genel Tavsiye 35'in getirdiği bir önemli yenilik, kadınların cinsel ve üreme haklarına ilişkin hak ihlallerinin, devletlerin yasa ve uygulamalarında kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olarak değerlendirilmesi talebidir. Örneğin, metinde hayli ayrıntılı şekilde yer verilen cinsel suçlar kapsamında gebeliğin zorla sonlandırılması, zorla gebelik ya da gebeliğin zorla devam ettirilmesi, zorla kısırlaştırma gibi davranışların suç sayılması gerektiği belirtilmektedir. Bunların yanı sıra, Taraf Devletlerden kadınlara güvenli kürtaj olanağının tanınmaması ya da bu hizmetin geciktirilmesinin de suç olarak kabul edilmesi istenmektedir. Kürtaj sonrası gerekli bakımın sağlanmaması ya da cinsel sağlıkla ilgili bilgi veya hizmet almak isteyen kadınların kötü muamele görmesi de kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık olarak görülmektedir³².

Komitenin Genel Tavsiye 35'te ifade bulan kanısı tecavüz, ev içi şiddet veya bazen kültürel olarak da kabul gören FGM (kadınların genital sakatlanması) gibi 'zararlı uygulamalar'ın varlığı kadınlara yönelik şiddeti ciddi bir işkence haline dönüştürebilmektedir. Tecavüz, ev-içi şiddet veya 'zararlı uygulamalar' diye kabul edilen zorla evlilik, kadın sünneti vb. vakalar kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet örnekleri olmalarının yanı sıra işkence, zalimane, gayriinsani ve aşağılayıcı muamelelerdir ve CEDAW Genel Tavsiye 35'e göre yasalarda böyle yer almaları gerekir. Genel Tavsiye 35'e göre, evlilik-içi tecavüz dâhil, bu tür cinsel suçların tanımında güç kullanımı ya da güç kullanımı tehdidinin olup olmadığı üzerinden hüküm verilmemelidir. Değerlendirme mağdurun 'açık ve özgürce verilmiş rızası'nın olup olmadığı esasına göre yapılmalıdır³³.

³¹ CEDAW, Summary of the inquiry concerning the Philippines under article 8 of the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW/C/OP.8/PHL/1, 22 April 2015.

³² CEDAW General Recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating General Recommendation 19, CEDAW/C/GC/35, para. 16-18.

³³ *Ibid.*, para. 16-18.

CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 35'te, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin cinsel yaşam ve doğurganlık hakları üzerindeki yansımalarını, daha önce hiç olmadığı kadar ayrıntılı biçimde ele almış; bu hassas konuda devletlere yol gösterici olmuştur³⁴.

Bütün ayrımcı yasalar; kültür, din ya da erkeklere imtiyaz tanıyan her türlü düzenleme ve uygulamanın yok edilmesi gereği çerçevesinde CEDAW Genel Tavsiye 35, örneğin, sözde 'namus' gerekçesini kabul eden yasa hükümlerinin, cinsel suç işleyenlerin mağdur ile evlenerek cezadan kurtulmalarını mümkün kılan düzenlemelerin ve kadınların kendilerine uygulanan her türlü şiddeti bildirmelerine engel olan bütün kısıtlayıcı yasa (örn. göç, iltica yasaları ya da 'veli' vb.) ve uygulamaların da kaldırılmasını öngörmektedir.

Uluslararası siyasi mutabakat ve 'esnek hukuk' nitelikli belgeler, Belem Do Para ve İstanbul Sözleşmesi gibi bölgesel anlaşmalar, hukuk kurum ve otoritelerinin yorumları ve Taraf Devletlerin bu oydaşmaya karşı çıkmayan tutumu günümüzde kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kabul edilemez ve yok edilmesi gereken bir insan hakları ihlali olduğu anlayışında birleşmektedir. İşte, CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 35'te, bu gerçeği de vurgulayarak kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin niteliğine ilişkin çok çarpıcı bir kavramsal açıklama da getirmiş ve Genel Tavsiye 35'te, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yasaklanmasının artık uluslararası 'örf adet hukuku'nun parçası haline geldiğini belirten bir ifadeyle bu durumun altını çizmiştir.

Diğer bir deyişle, Komite kadınlara yönelik şiddetle etkin mücadele gereğini artık sorgulanamaz, karşı çıkılmaz bir uluslararası hukuk talebi olarak nitelendirmiştir. Böylece, Genel Tavsiye 35 devletlerin, herhangi bir uluslararası sözleşmeye taraf olup olmadıklarından bağımsız olarak, kadınlara yönelik şiddeti yok etme sorumluluğunu açıkça vurgulamıştır³⁵.

Sonuç: Genel Tavsiye 35 ve Türkiye

Ülkemizde henüz maalesef çok iyi bilinmeyen CEDAW Genel Tavsiye 35, kadınlara yönelik şiddet konusunda küresel düzlemde geliştirilen

³⁴ *Ibid.*, para. 16-18.

³⁵ *Ibid.*, para. 2.

en ileri standartların net ifade bulduğu metindir. Ayrıca, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'ne artık taraf olmadığı gerçeği göz önüne alındığında, ülkemizde kadınların şiddete karşı korunması için etkili politikalar ve araçlar geliştirilmesinde CEDAW'ın bu Genel Tavsiye'sinin getirdiği standart ve önerilerin bilinmesi ve benimsenmesi hayati önem taşımaktadır.

CEDAW Sözleşmesi hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti'ni bağlayan hükümler içerdiği için Komite'nin Genel Tavsiye 35'te dile getirdiği tavsiyeler devletin dikkate alması gereken önerilerdir. Bu belge kadınlara yönelik şiddetle, uluslararası değer ve standartlara uygun ve etkili mücadele için eldeki yegâne meşru ve ayrıntılı yol haritasıdır. Bu nedenle, devletçe atılacak her türlü adım ve alınabilecek bütün önlemlerin kararlaştırılması ve uygulanmasında Genel Tavsiye 35'in yol gösterici olması beklenmelidir.

Benzer biçimde, CEDAW Genel Tavsiye 35 sivil toplum tarafından yapılacak bütün talep ve değerlendirmelerde, atılacak adımlarda rehber alınması gereken en kapsamlı, güncel ve gelişmiş standartları içeren uluslararası kaynaktır.

Özellikle, İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye açısından geçerli olmadığı günümüzde, CEDAW Genel Tavsiye 35 kadınlara yönelik şiddetle etkili mücadele için devlete ve sivil topluma yol gösterecek belli başlı araçtır. Ancak, bu belgeyi gerektiği gibi kullanabilmek, ondan yararlanabilmek için arka planı, amacı ve içeriğinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Sözleşme'nin uygulanmasından sorumlu olan kamu yönetimi yetkililerinin ve de sivil toplumun belgenin içeriğini öğrenmesi, CEDAW Sözleşmesi'nin ülkede hakkıyla uygulanabilmesi için de önkoşuldur. Türkiye Cumhuriyeti açısından hala bağlayıcı olan CEDAW Sözleşmesi'nin aile yaşamından, ekonomi ve siyasete kadar her alanda kadın erkek eşitliğini sağlamaya; kısıtlayıcı ve engelleyici kalıp yargılar ve geleneklerin ortadan kaldırılmasına ilişkin bütün hükümlerinin doğru ve bütüncül uygulanması için ne yapılması gerektiği, Genel Tavsiye 35'te açıklanmakta ve ayrıntılandırılmaktadır.

CEDAW Genel Tavsiye 35, bu nedenle de, Türkiye'de hem devletin hem de sivil toplumun içeriğini çok iyi anlayıp önerilerini tam olarak benimsemesi gereken uluslararası norm kılavuzudur.

Kanımcı, kadınların insan hakları ve kadınlara yönelik şiddetle etkili savaşı için Genel Tavsiye 35'in sivil toplum tarafından yapılacak bütün talep ve değerlendirmelerde, atılacak adımlarda rehber alınması, özellikle

kadın hareketi tarafından iyi anlaşılıp, benimsenmesi gereklidir. Bu bağlamda, artık İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olmayan, onun hükümlerinin geçerli olmadığı bir Türkiye'de, kadınlara yönelik şiddetle etkili mücadele edebilme iklimi CEDAW Genel Tavsiye 35 üzerinden oluşturulabilir. Güçlü bir kamuoyu kampanyası ile bu belgenin içeriğinin medya, sivil toplum örgütleri ve genelde kadınlar tarafından iyi anlaşılıp, sahiplenilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'de artan bir sıklık ve görünürlikle adeta bir 'kadın kırımı' olarak yaşanmakta olan kadın cinayetleri ve diğer toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakalarının varlığı Genel tavsiye 35'i toplumumuz için özellikle önemli kılmaktadır.

Ülkede her on kadından dördü³⁶, yaşam deneyimi içinde, onun fiziki veya psikolojik sağlığını olumsuz etkileyen, yaşama sevincini karartan, onurunu zedeleyen ve hatta yaşamını sonlandıran bir dizi erkek davranışı ile karşı karşıya kaldığını ve bu olgunun ne kolluk güçleri ne de adalet mekanizması tarafından gerektiği biçimde ele alınmadığı da bir gerçektir. Bu duruma acil ve doğru yaklaşımla müdahale edilmesi ise dünya deneyiminden süzülerek gelen uluslararası normların ve standartların uygulanması ile mümkündür.

---

³⁶ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmaları*, 2014.

CEDAW'ın Türkiye Hikâyesi

Sevgi UÇAN ÇUBUKÇU*

“Geçmişe bakmanın maksadı, şimdinin iktidarını bozmak, doğal oldukları iddiasıyla kendilerini meşrulaştıran düşünce biçimlerine ve ataerkil kurumlara meydan okumak, düşünülemez olanı (mesela toplumsal cinsiyeti cinsten ayırmak) düşündürmektir.”¹

İnsan hakları kavramının tarihsel ve kuramsal bağlamını, 19. yüzyıldan itibaren ulus-devlet modelinin ortaya koyduğu eşit yurttaşlık soyutlaması oluşturmakta. Buna göre, kamusal alan ve özel alan ikiliğine dayalı modern ulus devlet, özel alanda biyolojik referanslı² cinsiyetçi hiyerarşiye hiç dokunmadığı gibi, kamusal alanda kadının aleyhine olan cinsiyetçi iş bölümünü yeniden düzenledi. Bu bağlamda feminizmin ilk dalgası, ‘eşitlik paradigması’ içinde gelişti; modernizmin kadınlara ‘yasa önünde eşit yurttaşlık’ vaadinin ve bundan doğan haklarının toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik hayatta kullanılabilmesi çerçevesinde şekillendi. Oysa daha 17. yüzyıldan başlayarak kadınlar, insan hakları söyleminin evren-

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Emekli Öğretim Üyesi; İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi Eski Müdürü, sevgiucan@gmail.com

¹ Joan W. Scott, *Feminist Tarih Peşinde*, bgst Yayınları, Ankara, 2013, s. 216.

² Son on yılda Türkiye’de siyasal saldırılarda kullandıkları ‘fitrat’ söylemi, aynı arkaik (geleneksel patriyarkal) içeriğe sahip. Bkz.

Çevrimiçi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan (Erişim: 25.11.2022).

selliği iddiasına, “Biz de insan değil miyiz?”³ sorusuyla itirazlarını ortaya koymaya başlamışlardı. ‘Eşitlerden oluşan toplum’ vaadi üzerine kurulan Aydınlanma düşüncesi, bu eşitliğin kadınları içermediğini gösteriyordu. Bu yüzden 19. ve 20. yüzyıllarda birinci dalga feminizmin çerçevesini kadınların eğitim, siyaset, istihdam alanlarında eşit haklara ve özel alanda tek eşlilik, boşanma, çocukların velayeti vb. haklara kavuşması oluşturdu. Feminist düşünce ve hareket, insan hakları kavramındaki insan soyutlamasının kadınları içermediğini ortaya koymaktaydı: ‘İnsan’ nörtr bir kavram değildi, ‘erkek’ ile özdeşleştirilen ataerkil bir içeriğe sahipti. Feminizmin bu eleştirisi, “insan hakları” kavramının liberal yorumunu kadınların eşit hak talebi üzerinden dönüştüren bir tarihselliğe sahiptir; böylelikle 20. yüzyılın ‘demokrasi’ anlayışıyla beraber gelişen, diğer eşitsizlik ve ayrımcılık kategorileriyle paralel biçimde, kadınların uğradığı hak ihlallerini dikkate alan yeni bir söylem ve pratik ortaya çıkmış oldu: ‘Kadınların insan hakları’.

CEDAW: Belirleyici Bir Paradigma Değişimi

Kadınların insan hakları kavramının içeriği, hiç kuşkusuz, 20. yüzyıldan günümüze kadar, uluslararası, ulusal ve yerel düzeylerde bağımsız kadın hareketlerinin mücadeleleri ve kazanımları ile dolduruldu. Diğer yandan, uluslararası alanda cinsiyet temelli ayrımcılığın yasaklanması ile uluslararası hukukta ‘kadın haklarının insan hakları olduğu’nun kabul edilmesi kadınları daha da güçlendirdi. Özellikle feminizmin özel ve kamusal alanda cinsiyet temelli şiddete yönelik itirazı uluslararası hukukun kadın sorununun özgüllüğünü gören bir yerden yorumlanmasına yol açtı. Böylelikle her türlü ayrımcılık ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması yönünde soyut metinler olan insan hakları öğretisi, diğer eşitlik mücadeleleri gibi cinsiyetler arası eşitlik mücadelesi veren kadın hareketinin çabalarıyla, somut bir içeriğe kavuşmaya başladı.⁴ Örneğin, 1948’de kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, ayrımcılık yapılmadan herkesin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu esasına dayanır. Elbette cinsiyet ayrımcı-

³ Fatmagül Berktaş, *Politikanın Çağrısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 122.

⁴ Yakın Ertürk, *Sınır Tanımayan Şiddet*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 63.

çılığ da bu kapsamda yer alır; ancak ataerkil kültür, norm ve mekanizmaların egemen olduğu koşullarda bu genel ilke kadınların ayrımcılığa maruz kalmasını engellemeye yeterli değildi. 1970'li yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga feminizm, kamusal alanda cinsiyetler arası hiyerarşiyi, özel alandaki kadın hakları ihlallerini ve cinsiyetçi şiddeti sorunsallaştırarak kadınlara yönelik ayrımcılığın görünür hale gelmesini sağladı. Böylelikle, feminist tarihçi Joan Scott'un ifadesiyle "Birleşmiş Milletler, tüm dünyada kadın haklarının insan hakkı olarak kabul edileceğini açıkladı. Tarihin öznesi, tarihsel bilginin konusu-üreticisi ve siyasetin öznesi olarak kadınların konumu pratikte her zaman olmasa bile prensipte güvence altına alındı".⁵

70'li ve 80'li yıllarda Türkiye'de ve diğer ülkelerde, kadınların ayrımcılık karşıtı aktivizmleri sayesinde kamusal görünürlüklerinin artması ve siyasi bir özne haline gelmeleri beraberinde bazı başarıları da getirdi. 1970'li yıllara kadar genel eşitsizlik kategorisi içinde yer alan toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın sorunu konusunda, devletler, bağlayıcı nitelikte öneriler ve tavsiye kararları almak zorunda kaldılar. Kadın hareketlerinin ısrarlı takip ve çabalarının küresel düzenlemelerdeki ilk ve en önemli sonucunu 1979 yılında kabul edilen ve "kadınların uluslararası anayasası"⁶ olarak nitelenen, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) oluşturdu. CEDAW, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere oluşturulmuş bir insan hakları sözleşmesidir ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla yasal standartlar ve mekanizmalar oluşturmak konusunda Taraf Devletlere bağlayıcı nitelikte sorumluluklar yükler. Kadınlara karşı ayrımcılığın tarihsel derinliği, yaygınlığı ve çeşitliliğinden dolayı CEDAW metni de çok boyutlu ve geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Sözleşme, ulus devletlerin 'yasa önünde eşitlik' ilkesi gereğince kadınların yaşamın her alanında erkeklerle eşit olduğunu kabul eder; bu eşitliğin gerçekleş-

⁵ Scott, *op.cit.*, s. 216; Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet Özel Raporörü Yakın Ertürk ise bu gelişmeleri şöyle ifade ediyor: "Küresel kadın hareketi, kabul görmüş insan hakları dilini, kadınların bu görünmeyen hak ihlallerini görünür kılacak biçimde yeniden tanımlayarak özel alanı ve "nötr" gibi algılanan ana akım insan hakları hukukunu tartışmaya açmış, "evrenselliğin", "hak" ve "hukuk"un sınırlarını genişletmiştir." Bkz. Ertürk, *op.cit.*, s. 64.

⁶ *Ibid.*, s. 64-65.

mesi için Taraf Devletlere yüklediği sorumlulukların önkoşulu ise devletlerin ayrımcılığı engelleyecek önlemleri ve mekanizmaları işletmesi, gerektiğinde özel ve geçici nitelikte önlemler alması; kadınlar ve erkeklerle ilgili geleneksel ve kültürel davranışları, tutumları ve yargıları dönüştürmek üzere reformlar gerçekleştirmesidir. Böylelikle, kamusal düzenin ve özel yaşamın bütünlüğü içinde cinsiyetçi ayrımcılığın ortadan kaldırılması, davranış ve tutumların değişimi hedeflenir.⁷

Cinsiyetler arası eşitliğe dayalı yeni sözleşmelerin inşasının kapısını açan, küresel bir güce dönüşen feminist mücadeleydi ve tam da bu bağlamda bir paradigma değişimi olarak tanımlanan CEDAW Sözleşmesi, uluslararası, ulusal ve yerel ölçeklerde somut yasal düzenlemelere ve standartlara meşru bir zemin oluşturdu. Toplumsal, ekonomik ve hukuki alanların bir bütünlük içinde ele alınarak cinsiyetçi ayrımcılıkları ve eşitsizlikleri dikkate alan, önleyici tedbirleri ve çözüm stratejilerini öngören yeni politik belgeler ve tavsiye kararlarıyla geliştirildi. Elbette bu paradigma değişikliği ile toplumsal cinsiyet hiyerarşileri ortadan kalkmadı; ancak, (modern) cinsiyetçi rejimin özel alan/kamusal alan ikiliğini kıran bir kopuşa yol açtı. Oysa geleneksel patriyarkadan modern patriyarkaya geçişin en önemli özelliği, özel alan kamusal alan ayrımını keskinleştirerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ayrımcılığını doğallaştırıp mutlak kılmasıydı. Söz konusu kopuşu hızlandıran dinamik ise, feminizmin, özel alanda yaşanan cinsiyetçi iş bölümünü ve ilişkiler bütünü (kadına yönelik şiddet, cinsel taciz, kürtaj vb.) ve kamusal alanda yaşanan cinsiyet ayrımcılığını (hukuk, siyaset, eğitim, istihdam alanındaki eşitsizlikler vb.) politik alanın konusu haline getirmesidir.

CEDAW'ı diğer insan hakları sözleşmelerinden ayırt eden özelliği, "kadınların insan hakları"nın özgüllüğünü tanımış olmasıdır.⁸ CEDAW'ı "Kadınlar için bir haklar bildirgesi, devletler için ise bir yükümlülükler manzumesi olarak" tanımlayan Feride Acar, Sözleşme'nin soyut bir cinsiyet eşitliğini değil, doğrudan doğruya ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını hedeflediğini; sadece yasal ve biçimsel bir eşitlik değil, gerçek/

⁷ Feride Acar, "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum", *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Der. Gökçeççek Ayata, Sevinç Eryılmaz, Bertil Emrah Oder, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010; Ertürk, *op.cit.*, s. 67.

⁸ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46-47

fiili eşitlik talebi içerdiğini vurgular.⁹ Sözleşmeyi imzalayan devletlerin kadınlara yönelik ayrımcılığın tüm biçimlerini önlemek, kadınları güçlendirmek, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve toplumsal cinsiyete dayalı tutum ve yargıları değiştirmek üzere taahhütlerde bulunmaları gerekir.¹⁰ Taraf Devletler, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılarak gerçek eşitlik hedefine yönelik somut adımlar atmamakla ve CEDAW Komitesi'ne kadının insan haklarının geliştirilmesi konusunda uygulamaları düzenli olarak raporlamak ve sunmakla yükümlüdürler.¹¹ Taraf Devletlerin her dört yılda bir resmi ülke raporu sunmak zorunda olmalarının yanı sıra, devlet dışı sivil toplum aktörlerinin İhtiyari Protokol ile CEDAW sürecine dahil edilmesiyle Sözleşme'nin ve Komite'nin etkilerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bütün bu açıklamalar yerel, ulusal ve küresel kadın hareketinin bir kazanımı olarak okunmalıdır. Ancak aynı zamanda uluslararası hukuk alanındaki kazanımların da ulusal ve yerel ölçeklerde kadınların hak mücadelelerine meşruluk zemini sağladığını vurgulamak gerekir. Bu bağlamda, CEDAW Sözleşmesi süreci iki boyutta değerlendirilebilir: İlk olarak, ulusal ve yerel bağımsız kadın hareketlerinin devletlere yönelik yaptığı baskıların rolü; ikinci olarak, kadınların insan hakları ihlalleri-

⁹ Çiçek Tahaoğlu, "Sivil Toplum Örgütleri, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Cinsiyet Eşitliğini Konuştu", 1 Haziran 2017, Çevrimiçi: <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/187039-sivil-toplum-orgutleri-surdurulebilir-kalkinma-hedefleri-ve-cinsiyet-esitligini-konustu> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁰ 1993'te Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı, kadın örgütlerinin talepleri doğrultusunda CEDAW'ın içeriğini daha güçlü kıldı; aynı yıl içinde BM Genel Kurulu'nun Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'ni kabul etmesiyle, devletlere kamusal ve özel alanda önleyici düzenlemeler yapma yükümlülüğünü karara bağladı. Bkz. Nazan Moroğlu, "Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 1, 2016, s. 285-317.

¹¹ Sözleşmenin uygulanmasını denetlemek ve ilgili devletlere tavsiyelerde bulunmakla yükümlü CEDAW Komitesi, 23 bağımsız uzmandan oluşur. Türkiye'den Feride Acar ve Gül Aykor Komite üyeliği görevinde bulundu. Feride Acar CEDAW Komitesi-Başkan (2003-05), Başkan Yardımcısı (2001-03), Raportör (1999-01) ve Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Ad Hoc Komite Türkiye Temsilcisi (CAHVIO) (2009-2010) ve GREVIO Başkanı (2015-2019); Yakın Ertürk, Kadına Yönelik Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları (2003-2009) ile ilgili ikinci BM Özel Raportörü ve diğer uluslararası insan hakları yetkilerinin sahibiydi. Bkz. Gökçeçiçek Ayata, Aysen Candaş, "Turkey", *Feminist Advocacy, Family Law and Violence against Women: International Perspectives*, Der. Mahnaz Afkhami, Yakın Ertürk, Ann Elizabeth Mayer, New York, Routledge, 2019.

nin ortadan kaldırılması yönünde gerçekleşen uluslararası kazanımların kadınlar üzerindeki güçlendirici etkisi. Türkiye'nin CEDAW Sözleşmesi ile ilgili süreçlerini de bu iki boyutta ele almak, hem Sözleşme'nin kadın mücadelesine olumlu etkisini ve kadınların hayatına değdiği yerleri anlamamıza, hem de feminist eleştiri ve bağımsız kadın hareketinin Türkiye'nin CEDAW deneyimindeki 'yapıcı bir politik özne' olma konumunu görmemize imkân tanır. Scott'un dediği gibi, 'bu kavramsallaştırmada görünür olan ayrıcalıklıdır; yazmak da onun hizmetine sunulmuştur.'¹²

CEDAW Sürecinin Öznesi Olarak Bağımsız Kadın Hareketi

Türkiye'de kadınlar yurttaşlık haklarını, 20. yüzyılın modern ulus devlet inşası ve liberal demokratikleşme sürecinin kazanımları ve sınırlılıkları içinde elde ettiler. Kurucu ilkenin eşitlik olduğu bu tarihsel kesitte, birinci dalga feminizmin çerçevesi de bu bağlamda oluştu. 80'li yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga feminizmin ontolojik karakteri ise, eşitlik ilkesinin önkoşulu olan, kadınlara yönelik ayrımcılıkların ortadan kaldırılması mücadelesi ile belirlendi. 1980'deki askeri darbe sonrası dönemde siyasal sistemin ilk demokratik refleksi olma özelliği gösteren ikinci dalga feminist hareket,¹³ kadınların özgül sorunlarını görünür kılan bir toplumsal muhalefet hareketi olmanın ötesinde toplumun kültürel, siyasal, sosyolojik, ekonomik vb. her alanda patriyarkal ilişki ve mekanizmalarına dönük bütünsel bir itiraz niteliği taşıyordu. 1980 sonrası Türkiye siyasetinde gerçekleşen bu "kırılma", ikinci dalga feminizmin kronolojisini oluşturan çok sayıda tekil olgunun kendi gerçekliğinden çok daha büyük bir etkisi olduğunu meydana koydu. Türkiye'de feminist hareket ve kadın örgütleri, hem CEDAW'ın iç hukukta yürürlüğe girmesi, hem de CEDAW'ın hedeflerinin gerçekleştirilmesi konusunda çok önemli katkılarda bulundu.¹⁴ Türkiye'nin CEDAW sürecini anlama-

¹² Scott, *op.cit.*, s. 144.

¹³ Yeşim Arat, "1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzanıtısı", *Toplum ve Bilim Dergisi*, No:53, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

¹⁴ Acar, "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları", s. 17; Ertürk, *op.cit.*, s. 68; Feride Acar – Yakın Ertürk, "Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar – Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*, Der. Serpil Sancar, Cilt 1, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 283-303.

ya çalışırken, kadın mücadelesinin rolünü ve toplumsal katkısını merkeze alan bir anlatım, patriyarkal kültür hegemonyasına yönelik eleştirel bir içerik taşır.

CEDAW'ın Türkiye hikâyesine bakarken pek çok açıdan ve farklı vurgularla, farklı metinler çıkabilir; her bir çalışma, bu hikâyenin farklı boyutlarını gösterir; diyelim CEDAW sürecini sadece diplomatik bir ilişki üzerinden inceleyen bir yazı, ulusal raporlar veya gölge raporlar üzerinden bir çalışma ya da CEDAW'ın bilinirliğini ölçen saha çalışması olabilir; ancak bu yazıda tercihimiz, CEDAW'ın Türkiye sürecini bağımsız kadın hareketi üzerinden okumak. İki boyutu var CEDAW ve kadın hareketi ilişkisini değerlendirmemizin: Birincisi, feminizmin ve kadın örgütlerinin ayrımcılığa karşı mücadelesindeki her konunun CEDAW Sözleşmesi'nin içeriğiyle örtüşen bir bağlamı olmasıdır. Başka bir deyişle, Türkiye kadın hareketinin CEDAW'ın yürürlüğe girmesini takip etmesi, metnin ruhuna ve hedeflerine uyması için devlete baskı yapması, sivil alanda kültürel kodları değiştirici etkide bulunması ve Sözleşme'nin yaygınlaşmasını sağlamasıdır. İkinci olarak kadın sivil toplum örgütlerinin çalışmalarında ve taleplerinde CEDAW referansının meşruiyet sağlayan bir işlevsellikçe sahip olmasıdır. Dolayısıyla CEDAW'ın Türkiye hikâyesinde kadın mücadelesini merkeze alan bir yaklaşım, sürecin asli öznelerinden olan bağımsız kadın hareketine hakkını teslim etmek anlamını da taşır. Son yıllarda cinsiyetçi rejimi yeniden derinleştirme yönündeki siyasi girişim ve uygulamaların CEDAW'ın temel değerlerini hedef alması karşısında kadın örgütlerinin verdiği mücadele de bunu kanıtlar niteliktedir. Kadın hareketi, İstanbul Sözleşmesi'nin feshi, TCK 103, kadınların nafaka hakkı, kadın cinayetlerinin sayısının her geçen gün daha da artması, kürtaj tartışması vb. olumsuz gelişmelerle, Türkiye'nin CEDAW ve Lanzarote Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerden çıkma riskine karşı güçlü bir demokratik muhalefet ortaya koyuyorlar. Bu süreçte çeşitli kadın örgütleri ve feministler, 'Eşitlik İçin Kadın Platformu (EŞİK)¹⁵ gibi çoğulcu ve yatay örgütlenmeler; uygulanması ve daha da geliştirilmesi için mücadele verdikleri İstanbul Sözleşmesi, CEDAW gibi evrensel insan hakları kazanımlarının kaybedilmemesi için mevzi koruma mücadelesine dönmek zorunda bırakıldılar.

¹⁵ Eşitlik İçin Kadın Platformu, Çevrimiçi: <https://esikplatform.net/> (Erişim: 25.11.2022).

Feminizmin Ayak Sesleri

Diğer modernleşme deneyimlerinde olduğu gibi Türkiye modernleşmesinde de özellikle eğitim ve istihdam alanındaki eşitlikçi reformlar, İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti uygulamaları, orta sınıfın büyümesi, eğitimin standardizasyonu ve yaygınlaşması ile kadınlar toplumsal ve politik olarak güçlendi.¹⁶ Güçlenen kadının, kamusal alanda nicelik ve nitelik olarak varlığını görünür kılmaya başlamasıyla uzmanlık alanlarında örgütlenen kadınların deneyimlerini ve özellikle sol gruplar içinde politika yapan kadınların çabalarını hatırlamak gerekir. Örneğin, 90'lı yıllardaki Medeni Kanun reformu tartışmalarından çok daha önce, 1950'li yıllardan itibaren bu konunun gündeme geldiği, 1969'da kadın örgütlerinin, "Kadınlar Tam Eşitlik İstiyor" adlı bir kampanya başlattıkları biliniyor. Bu Kampanya ile Türk Kadınlar Birliği, Medeni Kanun'daki kadın erkek eşitliğine aykırı maddelerin değiştirilmesi için TBMM'ye iletilmek üzere bir tasarı hazırladı. Şirin Tekeli, Medeni Kanun'un bir bütün olarak ele alınıp değişiklikler yapılması girişimlerinin 1970'li ve 80'li yıllarda da devam ettiğini vurguladığı bir yazısında "1974 ve 1976'da Adalet Bakanlarınınca bu amaçla komisyonlar oluşturulduğuna ama çalışmaların sonuçsuz kaldığına" dikkat çekiyor.¹⁷ Birleşmiş Milletler'in 1975'i Dünya Kadın Yılı olarak ilan etmesi ve aynı yıl Meksika'da toplanan ilk Dünya Kadın Konferansı'nda, 1976-1985 yılları arasının "Kadın On Yılı" ilan edilmesi nedeniyle kadın örgütlerinin Kadın Dernekleri Federasyonu olarak bir araya gelmeleri ve yayın organı çıkarmaya başlamaları da hatırlanması gereken bir başka deneyimdir.¹⁸

1975'te kurulan İlerici Kadınlar Derneği'nin bu yıllarda çıkardığı "Kadının Sesi" dergisinden, "Barış, demokrasi, eşitlik" gibi konularda, hem kendi içinde buldukları özgürlükçü yapılara dair hem de devlete dair, kadınların ayrı bir toplumsal grup olarak uğradığı ayrımcılıkları

¹⁶ Bu konuda özellikle bkz. Yeşim Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Der. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

¹⁷ Şirin Tekeli, "Kadınların İsteği "Özgürleşme" mi, "Eşitlik" mi? Medeni Kanun Tartışmalarının Düşündürdükleri", *İktisat Dergisi*, Sayı: 246, 1985, s. 50.

¹⁸ Hülya Gülbahar, Serpil Çakır, "Türkiye'de Kadın Hareketinin Yüz Yılı Kronolojisi", *Türkiye'de Kadın Hareketi'nin Yüzyılı Ajandası – 2000 Ajandası*, Sayı 17, Kadın Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını, İstanbul, 1999, s. 241.

tartıştıklarını ve eleştirdiklerini öğreniyoruz. Şüphesiz çok daha fazla benzer örnekleri bulunan bu çabalar, 80'lerin feminist eleştirisine katkı yapan, süreklilik sağlayan mirasın bir parçası. Kadınların kamusal ve politik alanda örgütlenme ve politika deneyimleri, ekonomik ve sosyolojik olarak (eğitim alan, meslek sahibi olan kadınların artması, orta sınıfin büyümesi gibi gelişmelerin kadınların statüsüne etkileri vb.) görece güçlenmeleriyle, 80'lerin feminist hareketinin ayak sesleri duyulmaya başladı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ve inşasını diğer modernleşme deneyimleri ile karşılaştırdığımızda, elbette modern patriyarkanın sınırları içinde, kadın-erkek eşitliğine olumlu bir yaklaşımın varlığı göz önüne alınması gereken bir bağlamdır. Dönemin demokratik iddiaya sahip pek çok Batı ülkesine oranla kadınların eşit haklarına yönelik, 1934-35 kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması, çok eşliliğin kaldırılması, laiklik ilkesi gibi çok daha radikal düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleşmiş olduğunu unutmamak gerekir.¹⁹ Bu gelişmeler, patriyarkal niteliğine rağmen, kadınların toplumsal statüsünün iyileştirilmesine dair devletin olumlu bir yaklaşımı olduğunu gösteriyor.²⁰ Kadınları kamusal alana davet eden ve özel alanda kısmi eşitlik düzenlemeleri içeren, Şirin Tekeli'nin ifadesiyle “devletçi feminizm” olarak da eleştirilen bu süreç, önemli eksiklikler taşımasına ve yeni cinsiyetçi eşitsizlikleri görünmez kılmasına rağmen, paradoksal biçimde²¹, 80'lerin yeni feminist itirazının ortaya çıkmasına imkân veren sosyo-ekonomik koşulları oluşturdu.²² 80'lerin feminist hareketini, bir yandan CEDAW Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeleri, diğer yandan özel alandaki cinsiyetçiliği (Aile içi şiddet, Medeni Kanun, Ceza Kanunu reformları, Anayasa değişikliği vb.) politikanın konusu haline getirerek, ‘kadınların insan hakları kav-

¹⁹ Şirin Tekeli, *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

²⁰ Elbette bu bağlamda, ‘kadın’a dair bakışın, modern ulus devlet projesinin ‘araçsallaştırma’ niteliği taşıdığını gösteren feminist literatürdeki tartışmalara katılmadığım anlamını taşıyor. Sadece bu eleştirinin, kadını nesneleştiren modernleşme süreçlerinin paradoksal biçimde kadını güçlendiren bir boyutu olduğunu da görmek gerektiğini vurgulamayı ihmal ettiğimizi düşünüyoruz.

²¹ Arat, “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi”.

²² Feminizm ve liberal modernleşme arasındaki bu ilişkinin paradoksal niteliği ve feminizmin liberalizm içindeki konumlanışı, CEDAW’ın Türkiye sürecini anlamaya çalışırken, kadınların ayrımcılık karşıtı taleplerinde somutlaşan örtüşmeyi ve karşılıklı ilişkiyi görmeyen bir çalışma hiç kuşkusuz çok eksik olurdu.

ramı'nın içini dolduran bir 'toplumsal ve politik özne' olarak tanımlamak abartılı olmaz.

1979 yılında Birleşmiş Milletler'de kabul edilen CEDAW Sözleşmesi'ni, Türkiye 1985'te onayladı.²³ Sözleşme gereği, cinsiyetçi ayrımcılığın engellenmesi için hukuksal düzenlemeler yapmayı, ayrımcı ceza hükümlerini kaldırmayı, kadınların siyasal ve ekonomik alana katılımını sağlayacak önlemler almayı taahhüt etti. Aradan geçen 40 yıllık dönemde, Türkiyeli kadınlar, CEDAW'ın iç hukuka yansıtılması ve uygulanmasıyla ilgili güçlü bir sivil irade ortaya koydular. Sözleşme'nin hükümlere getirdiği yükümlülüklerin farkında olan kadınlar, demokrasi kültürü daha eski ve içselleşmiş olan toplumlarda dahi örneği az görülebilecek bir demokratik bilinçle CEDAW'dan doğan haklarının takipçisi olup çok renkli ve çeşitli eylemliliklerle siyasal iktidar üzerinde önemli bir toplumsal/politik baskı kurdular. CEDAW çerçevesinde yürütülen feminist kampanyaların kamu politikası²⁴ haline getirilebilmesi amacıyla çok sayıda, miting, toplantı, kampanya, dilekçe yazımı vb. eylemler gerçekleştirildi. Örneğin, CEDAW'ın uygulanması için hazırlanan dilekçe için açılan imza kampanyasında, toplam 7000 imza TBMM'ye verildi. Böylelikle feministler "Kadınlar Dilekçesi" eylemi ile 1980 sonrasının ilk kitlesel eylemini gerçekleştirmiş oldular.²⁵

Çankırı'daki yargıcın kararı gibi somut örneklerden yola çıkarak feminist politika yapmanın önemli olduğunu vurgulayan Şirin Tekeli, Kampanya'nın örgütlenme süreci ile CEDAW'ın bağlantısına dair şunları söylüyor: "Küçük grup olarak pek çok kadınıla temasımız vardı, genelde ilk önce orada tartışıyorduk. CEDAW 1981'de yürürlüğe girmişti ve

²³ Ayrıca CEDAW İhtiyari Protokolü ile Sözleşme'nin ihlali halinde mağdurlara başvuru hakkı da tanındı. Bu konularda daha ayrıntılı çalışmalar kitabın ilgili bölümlerinde okunabilir.

²⁴ CEDAW'ın Türkiye'de ortaya çıkardığı yasal açılımlar için bkz. Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, s. 51-55.

²⁵ Yeşim Arat, "Women's Rights as Human Rights: The Turkish Case", *Human Rights Review*, Vol.3(1), 2001, s. 27-34; Sevgi Uçan Çubukçu, "Contribution to the Europeanisation Process: Demands for Democracy of Second Wave Feminism in Turkey", Der. Çiğdem Nas, Yonca Özer, *Turkey and the European Union, Processes of Europeanisation*, Ashgate Publishing, 2012, s. 141-160. Bu dilekçeyi TBMM'ye teslim eden heyet Avukat Emine Özdemir, oyuncu Deniz Türkali, ev kadını Müzeyyen Aytaç ve yazar Fatmagül Berktaş'dan oluşuyordu.

Türkiye de 1985 yılında imzalamıştı.²⁶ Dolayısıyla, biz bu sözleşmenin uygulanması ve boş bir kâğıt parçasına dönüşmemesi için, müthiş bir öfke, infiale ne yapabiliriz diye konuşmaya başladık. Ben hep yasalıcı bir insan oldum, çok az yasa dışı eyleme katılmışımdır. O sırada Aydınlar Dilekçesi davası sürmekteydi. Bu Kampanya da böyle bir risk taşıyabilirdi, bu nedenle tamamen yasal bir çerçevede kalmalıyız diye düşünüyordum. Peki ne yapacağız? Madem bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi kabul etmiş, o zaman Meclis'e gideceğiz. Nasıl gideceğiz Meclis'e? Dilekçe Kampanyası yapıp, dilekçeleri Meclis'e vereceğiz. Dolayısıyla benim önerimle CEDAW'ın uygulanması için bir imza kampanyası başlatmaya karar verdik.²⁷ Şirin Tekeli, 1980 askeri darbesinin ardından, feminizmin demokrasiye geçişin öncü muhalefet hareketi olduğunu belirterek, kadın hareketi için "uluslararası hukuk birincil pazarlık aracı"ydı diye vurguluyor.²⁸

1980'de Kopenhag'da İkinci Dünya Kadın Konferansı'nda, Kadın On Yılı'nın ilk beş yılının değerlendirilmesi gibi gelişmelerle, uluslararası ortamda 'kadınların insan hakları'nda dönüşüm süreci hızlandı. Bu gelişmelerde bütün ülkelerdeki kadın hareketlerinin baskılarının önemli bir rolü olmasının yanı sıra, 1985'te Nairobi'de toplanan Üçüncü Dünya Kadın Konferansı'nda, kadınların güçlendirilmesi hedefi de feminizmi yükselten bir etki yaptı. Türkiye'nin de CEDAW'ı imzalamasıyla, iç hukukta uygulanması için baskı uygulamak, feminist hareketin ana gündemlerinden biri oldu. Bu sayede 1980 askeri darbesiyle kamusal özgürlüklerin daraldığı bir dönemde, 'kendinden çok daha büyük olan, 80'lerin feminizmi'²⁹ ile önemli bir siyasi kırılma gerçekleşti.

²⁶ Türkiye açısından Sözleşme'nin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin 11 Haziran 1985 tarih ve 3232 sayılı Kanun, 25 Haziran 1985 tarih ve 18792 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun onaya ilişkin 24 Temmuz 1985 tarih ve 85/9722 sayılı Kararı ise, 14 Ekim 1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Onay belgeleri, 20 Aralık 1985 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiştir. 27. madde uyarınca, Sözleşme Türkiye bakımından 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²⁷ "Şirin Tekeli hayatını anlatıyor..", 5Harfliler, Röp: Özdemir Esen, 30 Haziran 2010, Çevrimiçi: <https://www.5harfliler.com/sirin-tekeli-ile-soylesi-kari-kuvvetlerinden-feminist-harekete/> (Erişim: 25.11.2022).

²⁸ Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, s. 51-64.

²⁹ Sevgi Uçan Çubukçu, "Türkiye'de İkinci Dalga Feminizmin Açtığı Alan: Demokratikleşmeden Avrupa Birliği'ne", *Birikim Dergisi*, Sayı: 184-185, İstanbul, 2004, s. 113-121.

Tarihi Yürüyüş: ‘Dayağa Karşı Dayanışma’

80’lerde feminist hareket toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı çıkma ve çözüm üretme mücadelesi ile gelişti; şiddetin her türünün doğallaştırıldığı Türkiye’de, feminizmin ivmesini yükselten bir sorun alanı idi. ‘Dayağa Karşı Kampanya’ ile Türkiye’de ilk kez aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet sorunu ve protestosu, kamusal alanın ve politikanın konusu haline geldi.³⁰ Böylelikle, ikinci dalga feminizmin, ‘Özel olan politiktir’ sloganiyla, kadınların yaşadığı ayrımcılıkları politikleştirilmesi, geleneksel siyasetin eril niteliğini açığa çıkarmanın da ötesinde, soğuk savaş sonrası giderek daralmakta olan siyasi alanda önemli bir açılıma yol açtı.³¹ Miting sonrası kurulan Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği’nin (AK-DER)³² ilk başkanı olan Zehra Başar, kuruluş çalışmaları için yaptıkları toplantılarda dernek adı için çok tartıştıklarını ve dar kapsamlı olmak istemediklerini, o nedenle spesifik bir isim değil, olabildiğince bütün sorunları kapsayacak bir adlandırmayı tercih ettiklerini vurguluyor.³³ “Dayağa Son Yürüyüşü” sonrasında CEDAW’ın iç hukukta yürürlüğe girmesinin takipçisi olmayı hedefleyen AK-DER,³⁴

³⁰ Şahika Yüksel, “Eş Dayağı ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası”, *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın*, Der. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 348-349.

³¹ 80’lerin ilk kitlesel kadın yürüyüşü olan, 17 Mayıs 1987’de “Dayağa Karşı Dayanışma Mitingi” bunlardan biri; Tekeli, “Yürüyüşe binlerce kadın katıldı. Bu yürüyüş, ilk kitlesel sokak eylemimiz oldu. Artık bir harekete dönüşmeye başlamıştık...Yasal olmasına rağmen yine de yürüyüşe çok katılım olmasını beklemiyorduk fakat tam tersi oldu, binlerce ve her kesimden kadın katıldı.” vurgusuyla anlatıyor. “Şirin Tekeli hayatını anlatıyor..”, 5Harfliler, Röp: Özdemir Esen, 30 Haziran 2010, Çevrimiçi: <https://www.5harfliler.com/sirin-tekeli-ile-soylesi-kari-kuvvetlerinden-feminist-harekete/> (Erişim: 25.11.2022).

³² Derneğin kuruluş amacı şöyle tarif ediliyor: “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi’nin yaşama geçirilmesi ve yüzyıllardan beri var olan ataerkil kurumların, geleneklerin, değer yargılarının dönüştürülmesi için örgütlenmenin gerekli olduğunu savunan biz bir grup kadın, ‘Sözleşme Kampanyası’nda ortaya çıkan potansiyeli de göz önüne alarak dernekleşme noktasında fikir birliğine vardık ve 25/6/1987 tarihinde derneğimizi kurduk. Hayatın her alanında yaşanan cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkan bütün kadınları derneğimizde buluşmaya çağırıyoruz...” Bkz. AK-DER’in kuruluşunu ve amacını CEDAW’la ilişkili biçimde kamuoyuna açıkladığı mektup. *Cumhuriyet Gazetesi*, 01 Şubat 1989, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi-Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu; Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Arşivi.

³³ AK-DER kurucu üyesi ve ilk başkanı Zehra Başar’la görüşme: 17 Temmuz 2022.

³⁴ AK-DER kurucu üyelerinde Firdevs Gümüsoğlu (Helvacıoğlu) da, yaptığımız görüşmede, Derneğin kuruluş amacının esas olarak CEDAW’ın Türkiye iç hukukunda uygulanmasını sağlamak ve bunu takip etmek olduğunu özellikle vurguladı. 3 Temmuz 2022.

Dernek programında da vurgulandığı üzere, 80'li yıllarda kadınların toplumda sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanında eşit yurttaşlar olarak yer almalarına engel olan ataerkil kurumların değiştirilmesini merkezine alan, CEDAW'ı kamuoyunun ve devletin gündeminde tutan simge örgütlenmelerden biri oldu.³⁵

80'li yıllarda daha çok devlet karşıtı söylemlerle konumlanarak iş birliğine girmeyen feminist hareket, 90'lı yıllarda bir yandan kendi sivil toplum örgütlerini kurarak çözüm üretmeye, diğer yandan devlet kurumlarını ve mekanizmalarını kullanma yoluyla kadına yönelik şiddete ve diğer ayrımcılık türlerine karşı mücadele vermeye başladı. Örneğin, kadın memurların bekaret kontrolünden geçirilmesi ile ilgili olarak çeşitli devlet kurumlarını protesto ettiler ve bununla ilgili kaleme aldıkları bir telgrafi doğrudan Milli Savunma Bakanlığı'na gönderdiler.³⁶ Gene, kadın memurların bekâret kontrolünden geçirilmesi ile ilgili olarak kadın örgütleri (Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği, Çağdaş Kadın Derneği, Demokratik Kadın Derneği, Kadın Haklarını Koruma Derneği, Kadın Çevresi, Kadın Kültür Evi, Ankara Kadın Dayanışma Derneği, Ankara Feminist Grubu, *Kaktüs* Dergisi, Sosyalist Öğrenci Dergisi, İnsan Hakları Derneği-İstanbul Şubesi Kadın Komisyonu) imza kampanyası başlattılar.³⁷ Bu yıllarda, feminist kadınlar, bağımsız dergileriyle, ana akım yayın organlarında ve bilimsel dergilerde yazdıkları yazılarla, konferanslarla ve bilinç yükseltme gruplarıyla, sokak protestolarıyla, cinsiyet temelli ayrımcılığın en önem-

³⁵ 1988 yılında yapılan I. Genel Kurulu'ndan bir süre sonra kapanan AK-DER, feminist politika da sıkça rastlanılan, bir sorun ya da konu etrafında örgütlenen ve o sorunun belli ölçüde çözülmesiyle, örgütlenmenin varlığını da sönmümlendirerek konu odaklı politika yapma (*ad hoc*) örneklerinden birini oluşturur. Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği Programı (1987): *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Haziran 1987, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Arşivi, Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu.

³⁶ Telgraf metnini gazetede yayınlayan kadın örgütleri ve feminist gruplar, isteyen her kadının bu telgrafi göndermesi için çağrıda bulundular: "... Kurumunuza bağlı çeşitli işyerlerine alınacak kadınların sağlık raporu adı altında bakirelik kontrolünden geçirildiklerini öğrendim. Kendimi taraf hissettiğim bu aşağılayıcı ve anayasal haklarımızı ihlal eden uygulamanın gerekçesinin tarafınızdan ivedilikle açıklanmasını talep ediyorum". *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1988, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Arşivi, Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu.

³⁷ Kampanya Bildirisi'nde, "Çeşitli bahanelerle resmi makamlarca yaygın olarak uygulanan bekaret kontrolü, kadınların üstündeki denetim ve baskının en saldırgan ve aşağılayıcı ifadelerinden biridir" denildi. *Sosyalist Feminist Kaktüs*, Sayı: 9, Aralık 1989.

li kaynağı olan kadına yönelik şiddete itirazlarını gündemin merkezine yerleştirmeyi başardılar. Bu itirazlarını yaparken, CEDAW Sözleşmesi'nin devletleri bağlayıcı bir boyut taşımasını politik bir referans olarak kullandılar. Böylece, Türkiye'de ilk yıllarından itibaren kadına yönelik şiddetle mücadeleyi öncelikli bir sorun alanı olarak gören feminizm, kampanya hareketinin çok çeşitli ve özgün dinamiklerini ortaya çıkardı. Kariye Müzesi önündeki 'ilk sokak şenliği' büyük ilgi uyandırdı: Bu şenlikte, aile, çocuk, cinsiyetçilik, ev içi emek, fuhuş gibi konular tartışıldı, sergiler düzenlendi ve şenlikten elde edilen gelirle, "Bağır Herkes Duysun" kitapçığı yayınlandı.³⁸ Geçici Modern Kadın Müzesi açıldı.³⁹ Bu müzede ev işlerinin, bütün kültürlerde benzer yaşanan döngüsel rutinini, ev işlerinde kullanılan araçları ve eşyaları (çamaşır ipi, tencere, temizlik malzemesi, biberon, çocuk yatağı, süpürge, cimbız vb.) sergilenerek somutlaştırıldı; cinsiyetçi işbölümü ve rolleri elle tutulur, gözle görülür bir gerçeklik olarak sergilendi.⁴⁰ "Mor İğne Kampanyası" ile İstanbul'da yolcu vapurlarında, erkeklerin oturduğu kahvehaneler gibi kamuya açık yerlerde, feministler, daha önce kendilerine bile yabancı gelen bir kavram olan 'cinsel taciz'e dikkat çekmek üzere, hazırladıkları mor iğneleri dağıttılar. İzmir'de kadınların geceleyin dolaşım özgürlüğüne dikkati çeken 'gece kadın yürüyüşü' ile kadınların zamansal kısıtlanmışlıklarına, İstanbul'daki kadınların giremediği barlar, meyhaneler gibi kamusal yerlere topluca ziyaretlerde bulunarak kadınların mekânsal engellerine dikkat çektiler.⁴¹

³⁸ Bkz. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Arşivi Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu.

³⁹ Gülbahar – Çakır, *op.cit.*, s. 124.

⁴⁰ Ankara, izmir gibi illerde de eşzamanlı olarak farklı örgütlenmeler ve protestolar gerçekleşti: 1987'de Ankara'da Perşembe Grubu, "Bekaret Kontrolüne Hayır, Bedenimiz Bizimdir" kampanyasını, 1980'lerin başlarından itibaren bilinç yükseltme gruplarında, feministler, 1988'de Kadın Dayanışma Derneği'ni kurdular, "Bedenimiz Bizimdir-Cinsel Tacize Hayır" kampanyasını, 1989'a kadar devam ettirdiler. "Haydi Kadınlar, yerimizden kalkalım, evimizden sokaklara çıkalım. Sokaklar bizim de olsun. Bize yapılanlar biz hak etmiyoruz. Her yerde olduğu gibi sokaklarda da erkekler egemen: Bize bütün bunları cahil, sapık, kültürsüz, serseri oldukları için değil, kendilerini kadın bedeni üzerinde hak sahibi gördükleri için yapıyorlar. Onların bu egemenliğini sarsalım, bedenimize sahip çıkalım...". "Bedenimiz Bizimdir! Cinsel Tacize Hayır!" Kampanyası – ÇAĞRI, *Sosyalist Feminist Kaktüs*, Sayı: 9, Aralık 1989.

⁴¹ Sadece kadın işi ve malzemesi gibi görülen 'eşya'nın yani 'iğne'nin, politik bir protesto malzemesi olarak kullanılması, o yıllarda patriyarkal kodlara dair pek çok put kırıcı protesto örneklerinden biriydi: "... Şimdi size harika bir ürün tanıtmak istiyorum. Elimde gördüğünüz bu iğne paslanmaz çelikten olup, nikel-krom alaşımli

80'lerin küçüklü büyüklü böylesi protesto çeşitliliği ve malzemesi, kadın erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ya da diğer alanlardaki insan haklarının ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen ya da bunu amaçlayan cinsiyet temelli herhangi bir ayırım, dışlama ve sınırlamayı aykırı bulan CEDAW Sözleşmesi'nin somut tezahürleriydi.⁴² Hareket, CEDAW Sözleşmesi'nin hedefleriyle kesişen biçimde, kadınlara yönelik ayrımcılıklara dair sokak protestoları gerçekleştirerek toplumsal ve politik bir tanınma siyasetinden, ayrımcılıkla ilgili normatif düzenlemelere müdahale eden, kamu politikalarını belirleyen ve çözüm modelleri üretmeye dönük, inşacı bir yaklaşıma evrilerken toplumsal/politik özne olma konumuna yerleşti.⁴³ Bu ilişkiyi doğrudan okuduğumuz örneklerden biri, 1993 yılında kurulan Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği'dir (KİH-YÇ).⁴⁴ KİH-YÇ, ulusal ve uluslararası düzeylerde, kadınların demokratik, eşitlikçi ve barışçı bir toplum düzeninin kurulması ve korunması sürecine katkıda bulunurken, Birleşmiş Milletler (BM) düzeyinde kadının insan hakları savunuculuğunu yapıyor. CEDAW gölge raporlarının hazırlanması sürecine de aktif katılan KİH-YÇ, CEDAW Komitesi'nin nihai görüşleri ve tavsiyeleri doğrultusunda takip ve incele-

---

olup, 7 cm uzunluğundadır. Üzerinde bulunan mor kurdele tüm giysilerinizle birlikte kullanabileceğiniz bir aksesuar görünümündedir. Bu şık aksesuarın aynı zamanda size sarkıntılık edenlere karşı savunmanızda bir araç olduğunu şimdi size göstereceğiz. Hareket şu... Hiç acımadan batırın, korkmanıza gerek yok, tetanoz yapmaz. Bu iğne MOR İĞNE Kampanyası'nın bir ürünüdür. Kampanya grubumuz kadınlardan meydana gelmiş olup elle, sözle, gözle yapılan sarkıntılığa karşı etkin ve kalıcı önlemler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sarkıntılığa karşı çıkmak isteyen bütün kadınları MOR İĞNE Kampanyası'na katılmaya çağırıyoruz." 2 Kasım 1989'da Kadıköy-Karaköy Vapurunda mor iğne satan feministlerin, Kampanya tanıtım sözleri için bkz. Kadın Eserleri Kütüphanesi Arşivleri; *Sosyalist Feminist Kaktüs*, Sayı: 9, Aralık 1989.

⁴² CEDAW Sözleşmesi Madde 1 için bkz: Kadınlara Karşı Her Türü ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No: 1, İstanbul.

⁴³ Bkz. Sevgi Uçan Çubukçu, "1980 Sonrası Türkiye'de Kadın Hareketi: Ataerkilliğe Karşı Meydan Okuma" ve "Demokrasiye Önemli Bir Katkı: Sivil Toplum Örgütleri", Der. Fatmagül Bertay vd., *Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar*, KA-DER Yayınları, İstanbul, 2004.

⁴⁴ Türkiye'de ve dünyada kadının insan haklarını geliştirmek amacı ile kurulan derneği adı, aynı yıl Viyana'da yapılan Dünya İnsan Hakları Konferansı'ndan esinlenerek belirlendi. Çevrimiçi: <http://kadinininsanhaklari.org> (Erişim: 25.11.2022).

me yönünde faaliyetlerde bulunmaya devam ediyor. 1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı'nın hemen sonrasında 1996'da kadın örgütleri arasında iş birliği oluşturmak üzere kurulan Uçan Süpürge gibi çok sayıda kurumsallaşma örneği verebiliriz. Uçan Süpürge, Pekin+5 ve CEDAW için sivil toplum kuruluşları sekretaryası sorumluklarının yanı sıra Gölge Raporlarının hazırlanmasında aktif rol aldı.⁴⁵ Üniversitelerde kadın çalışmaları merkezlerinin özerk bir akademik disiplin olarak açılması, Kadın ve Aile Bakanlığı'nın kurulması, kadınların bellek mekânı olarak Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin açılması, Kadınların siyasi temsiliyetlerini arttırmak için 1997'de Kadın Adayları Destekleme Derneği'nin (KADER)⁴⁶ kurulması, barolar gibi meslek örgütlerinde, sendikalarda kadın birimlerinin oluşturulması, etnik, dini, yerel çeşitlilik içinde kadınların farklı ezilmişlikleri etrafında örgütlenmeler vb. gelişmeler toplumsal ve siyasi düzlemde kurumsallaşmanın farklı ve çok katmanlı örneklerini oluşturdu.

Feminizmin inşacı bir yaklaşımla çözüm ve öneriler üzerine konumlandığı bu süreçte, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin farklı örüntüleri de protesto edilerek görünür kılındı: 1990 yılında Anayasa Mahkemesi'nin TCK'nın fuhuş yapan kadınlara tecavüz edilmesi durumunda suçluya ceza indirimini öngören 438. Maddesinin anayasaya aykırı olmadığı kararı almasına feministler hemen tepki göstererek İstanbul'da genelevlerin bulunduğu sokakta "iffetli kadın vesikası" dağıtarak, "iffetli-iffetsiz kadın yoktur", "haklı tecavüz yoktur" diye haykırdılar. 'Bedenimiz Bizimdir! Cinsel tacize Hayır!' Kampanyası'nı yürüten feministler, kamuoyu açıklamalarında, bu eşitsiz uygulamanın kaldırılmasını talep ederken hem Anayasa'yı hem de CEDAW'ı referans aldılar: "Kararın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne, Anayasa'nın eşitlik ilkesine ve daha pek çok hukuk belgesine aykırı olduğu, hukukçu olan olmayan herkesçe kabul görmüştür, görmektedir."⁴⁷ Ve nihayetinde, 438. madde 23 Ocak 1990 tarihinde TBMM tarafından iptal edildi. Literatürde feminizmin kurumsallaşma dönemi olarak geçen 90'lı yıllarda, CEDAW bazı durumlarda doğrudan referans niteliğinde (KİH-YÇ, KA-DER, Uçan Süpürge örneklerinde olduğu gibi) bazen de dolaylı bir meşruiyet kaynağı oldu. Feministlerin 80'ler-

⁴⁵ Çevrimiçi: <https://ucanusupurge.org.tr/> (Erişim: 25.11.2022).

⁴⁶ Çevrimiçi: <https://ka-der.org.tr/> (Erişim: 25.11.2022).

⁴⁷ "438'e HAYIR!", *Sosyalist Feminist Kaktüs*, Sayı: 10, Şubat 1990.

de sorunsallaştırdıkları ayrımcılık konularına çözüm olarak önerdikleri kamusal hizmet modelleri, özerk yapılar inşa etmeye, somut ayrımcılık konularıyla ilgili çalışan tematik sivil toplum örgütleri kurmaya, farklı kamu kurumları içinde feminist politikaları hayata geçirmeye, eğitimler vermeye, akademide kadın araştırmaları yaparak özerk disiplinler oluşturmaya yöneldi.

CEDAW Bağlamında 'Kadına Yönelik Şiddet'

Günümüzde dünyada ve Türkiye'de kadın hareketinin odak noktasını, kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik mücadelenin oluşturduğunu söylemek hiç de abartı olmaz. 25 Kasım'ın "Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması İçin Uluslararası Mücadele Günü"⁴⁸ ilan edilmesi ve Türkiye'li feministlerin de kamusal protesto eylemleriyle bu konuyu toplumsal ve siyasal alanın gündemine taşımaları bunun sonucudur. Protesto gösterileriyle kadın örgütleri ve feministler, kadınların maruz kaldığı tecavüzleri, tacizleri, cinayetleri, dışlanmayı vb. görünür kılarak hem hükümetlere baskı uygulamakta hem de toplumsal alanda önemli bir farkındalık yaratmaktalar. Kadına yönelik şiddet; patriyarkanın kendini yeniden ürettiği, doğallaştırılmış en önemli mekanizma olarak hala çok yaygın ve yakıcı bir mesele, hatta giderek arttığı bile gözlemleniyor. CEDAW, kadına yönelik şiddet konusunda özel bir düzenleme getirmemişti, ancak 1980'deki BM Kopenhag 2. Dünya Kadın Konferansı'nda bu durum değişti. Konferansın sonuç bildirgesinde 'aile içi şiddet'e özel bir yer ayrıldı. 1985'te Nairobi'de yapılan 3. Dünya Konferansı'nın⁴⁹ "Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejiler" başlıklı sonuç deklarasyonunda ise, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi için hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulandı. 1992'de CEDAW Komitesi'nin 11. Oturumu'nda kabul edilen "Kadınlara Karşı Şiddet" konulu 19 No'lu Genel Tavsiye 2017'de yeniden düzenlendi ve 'Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet' başlığı altında, 35 No'lu Genel Tavsiye kabul edildi. Bu Tavsiye Kararı, 19 No'lu

⁴⁸ 25 Kasım 1960'ta Dominik Cumhuriyeti'nde Mirabel Kardeşler olarak bilinen üç kız kardeşin diktatörlüğe karşı mücadele etmelerinden dolayı tecavüz edilerek öldürülmesi ve bunun bir trafik kazası gibi gösterilmesi olayına atıfla 1981'de Latin Amerikalı ve Karayipler'li kadınlar 25 Kasım'ı "Kadına Yönelik Şiddete Hayır Günü" ilan etmişlerdir.

⁴⁹ Ertürk, *op.cit.*, s. 70.

Tavsiye'den sonraki çeyrek yüzyılda kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddet konusunda yaşananlar ve incelenen durumlar üzerine oluşturuldu ve 'devletlerin kadınlara yönelik şiddeti önlemesi' yükümlülüğüne uluslararası bir hukuk normu niteliği kazandırdı.⁵⁰ Bu karar, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddetin, bazı durumlarda işkence olduğunu kabul ederken, doğurganlık haklarına yönelik kısıtlamaları da kadınlara yönelik şiddet olarak tanımladı. 1993 tarihli, "Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirge"nin⁵¹ çıkması sürecinde de kadın mücadelesinin katkısı büyüktü. Örneğin, 1992'de BM İnsan Hakları Komitesi'nin Cenevre Konferansı'nda, BM üyesi olan bütün ülkelerde, "Kadın Haklarını Çiğnemek İnsan Haklarını Çiğnemektir"; "Kadına Yönelik Şiddet Bir İnsan Hakları İhlalidir" başlıklı imza kampanyası başlatıldı. Bu imza kampanyası Türkiye'de de büyük ilgi gördü. Akademik feminizmin üniversitelerdeki ilk kurumsallaşma örneği olan İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin koordine ettiği bu kampanya, Türk Hukukçu Kadınlar Birliği'nin hazırladığı taslak metin üzerinden, 1993 yılında Mor Çatı, Kadın Eserleri Kütüphanesi gibi kadın örgütlerinin de aktif katılımıyla, önemli bir politik eyleme dönüştü ve 30.000'den fazla imza toplandı.⁵²

80'lerin feminizminde fitili ateşleyen konu olan kadına yönelik şiddet olgusu (özellikle aile içi şiddet) günümüzde de dozunu ve yaygınlığını artıran biçimde devam etmekte. Özel alan/ kamusal alan ayrışması temelinde üzeri örtülen ve meşrulaştırılan şiddet mekanizması, feminizmin 'özel olan politiktir' sloganıyla, kadınların insan haklarını ihlal eden ve kadını denetim altına alan bir sistematik araç olarak politik bir sorun haline getirildi.⁵³ Türkiye feminist hareketi, kuramsal ve pratik olarak, yıl-

⁵⁰ Ceren F. Akçabay, *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele, Hukuk ve Feminist Mücadele*, İnsan Hakları Okulu Çalışma Metinleri No: 23, Ankara, 2020, s. 1-23, Çevrimiçi: <https://www.insanhaklariokulu.org/calisma-metni/calisma-metni-no23/> (Erişim: 25.11.2022).

⁵¹ Nazan Moroğlu, *Kadınların İnsan Hakları Bildirisi ve Ek İhtiyari Protokol*, 2. Bası, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 4207, Beta, 2003, Nazan Moroğlu, *Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi*, XII Levha, İstanbul, 2009, s.109; Nazan Moroğlu, *Uluslararası Belgelerde Kadın Erkek Eşitliği*, İstanbul Barosu, 2005.

⁵² Bkz. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Arşivi Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu.

⁵³ Çubukçu, "1980 Sonrası Türkiye'de Kadın Hareketi"; Akçabay, *op.cit.*, s. 6.

lar içinde şiddetin ayrıntılı biçimde tanımını – fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik, duygusal vb.- yaparken devlette ve toplumda önemli bir algı değişikliği yarattı. Kadın örgütleri de sorunun çözümüne yönelik kendi alternatif alanlarını ve modellerini inşa etti.⁵⁴

Elbette, feminizmin son 40 yıllık tarihinde, şiddetin adını koyarak, bu ortak sorun üzerinden “dayanışma” içine girmeleri çok da rastlantısal değil. Tarihsel ve evrensel düzeyde cinsiyetçi sistemin en önemli mekanizması olan “kadına yönelik şiddet”, demokrasi geleneği olsun/olmasın bütün toplumlarda kültürel, tarihsel ve ekonomik farklılıklara göre değişen tezahürlerde sürüyor.⁵⁵ Şiddete karşı mücadele, patriyarkayı ortadan kaldırmaya bile, toplumun cinsiyet temelli eşitsiz yapısını gözler önüne seren bir nitelik taşıyor ve değişime yol açabiliyor. Bu bağlamda kadına yönelik şiddetin engellenebilmesi, kadınların bireysel gelişimlerini, güçlenmelerini, kamusal hayata eşit katılımlarını sağlayacak düzenlemeler ve değişiklikler gerektiriyor. Nitekim kadın hakları mücadele stratejisi, bir yandan kendi bağımsız kurumlarını oluşturmak, diğer yandan devletin bu soruna dair yükümlülüklerini aktifleştirmek yönündeydi. 1995 Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu’nun⁵⁶ bu süreci hızlandırması ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun (SHÇEK) kadın misafirhaneleri yönetmeliği çıkarıldı ve kadın danışma merkezlerinin ve sığınakların tüm bölgelerde yasal mevzuata alınması sağlandı.⁵⁷

⁵⁴ Kadına yönelik şiddetin biçimleriyle ilgili ayrıntılandırılmış sınıflandırma ve açıklamalar için bkz. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, *Kadına Yönelik Şiddet: Evdeki Terör*, Mor Çatı Yayınları, Kasım 1996, s. 9-40.

⁵⁵ Uluslararası Af Örgütü’nün 2004 yılı faaliyetlerinde işkence vb. insan hakları ihlallerinden, kadına yönelik şiddetle mücadeleye öncelik veren çalışmaların ağırlıkta olması bu durumun önemli bir ipucu olarak okunabilir. Örgütün bu yıl başlattığı ve üç yıl süreyle sürececek olan, dünya çapında “Kadına Yönelik Şiddete Karşı Kampanya”sı bunun bir örneğidir.

⁵⁶ Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu, Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Pekin, Çin, 4-15 Eylül 1995, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü; *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, TÜSİAD, Aralık 2000, s. 233-238.

⁵⁷ Son on yılda, sayıları giderek artan bağımsız kadın kuruluşlarıyla SHÇEK’lerin ve feministlerin 1998 yılından itibaren düzenledikleri Kadın Sığınakları Kurultayları ise, ulusal düzeyde deneyimlerin ve bilgilerin paylaşarak, kadına yönelik şiddetle ilgili politikaların oluşturulduğu sürekli platformlar haline almıştır. Bkz. *Kadın Sığınakları I. ve II. Kurultayları*, Mor Çatı Yayınları, Temmuz 2000, s.222; Nazik Işık, “1990’larda Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler”, *1990’larda Türkiye’de Feminizm*, Der. Aksu Bora-Asena Günel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 54-56.

Kadın hareketinin, CEDAW içeriğiyle örtüşen çok önemli bir normatif düzenleme konusu, Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olan, evli kadının çalışma hakkını kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesi idi: "Kadınlar, Biliyor Musunuz? Medeni Kanun'un 159. Maddesine Göre Kocamızdan İzin Almadan Çalışamayız. Kadınlar, Biliyor musunuz? Şimdi Bu Madde Anayasa Mahkemesi'nde Görüşülüyor. Bu Maddenin Kaldırılması İçin Güçlerimizi Birleştirelim"⁵⁸ diyen feministler, Anayasa Mahkemesi önünde protesto gösterisi yaptılar; "Bütün Cinsiyetçi Yasa ve Kararnamelere Hayır! Ailede Reis İstemiyoruz!" başlıklı imza kampanyası başlattılar. 1990 yılında 159. Maddenin görüşüleceği gün, Anayasa Mahkemesi önünde toplanarak kararı yakın takibe alan feministlerin bu mirasını, 2022 yılında Danıştay'da İstanbul Sözleşmesi'nin Cumhurbaşkanı tarafından feshinin iptali için açılan davaları birebir takip eden günümüzün kitlesel kadın mücadelesinde izlemek mümkün. Farklı dönemlerdeki bu benzerlikler, Türkiye kadın hareketinin toplumsal ve politik bir muhalefet olarak deneyim ve birikimini kuşaktan kuşağa aktarmadaki ısrarını ve sürekliliğini ortaya koyuyor.

"Medeni Kanunuma Sahip Çıkıyorum": 1 Milyon İmza!

Kadınların eşit yurttaşlık haklarının kazanılmasında asıl devrim, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'ndaki değişikliklerle gerçekleşti. Kadın örgütlerinin 90'lı yılların başından itibaren yaptıkları çalışmalar ve eleştiriler, 2001-2004 yılları arası çıkan yasalarda vücut buldu. 1997'de evli kadının önceki soyadını kullanmasına imkân veren Medeni Kanun'un 153. maddesinin değiştirilmesi, kadınlara yönelik ayrımcılıklardan birini daha, en azından prensip düzeyinde ortadan kaldırmıştı; bu dönemde kamu politikalarını etkileme perspektifi Türkiye'deki kadın örgütlerinin faaliyetlerinin esasını oluştururken feminist kuramın tartıştığı konuların da başında geliyordu: Örneğin Mor Çatı, KADER, İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği (İKKB), Uçan Süpürge, KİHYÇ gibi kadın örgütleri savunuculuk ve lobicilik faaliyetleriyle bu sürece önemli katkılarda bulunan bağımsız kuruluşlardır. Elbette, Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşmeler ve AB üyelik süreci de bu mücadeleyi güçlendirici yönde olumlu etki yap-

⁵⁸ "159'a HAYIR", *Sosyalist Feminist Kaktüs*, Sayı: 12, Eylül 1990, İstanbul.

mıştır.⁵⁹ Ancak bu durum, devletin sözleşmeleri iç hukukta uygulaması için baskı yapan ve takip eden sürecin 'özne'sinin bağımsız kadın örgütleri olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.⁶⁰ Kadın örgütleri, karar alıcıları ve yasa yapıcıları etkilemiş, kamuoyu yaratmış ve demokratik mekanizmaları işleterek yasaların kadınlar lehine değişmesini sağlamıştır. Kadınların 80'lerden itibaren ortaya çıkması için örgütlü olarak çalıştıkları, birlikte hareket ettikleri yeni Medeni Kanun tam da böyle bir örnektir.

2001'de TBMM'nin yeni Medeni Kanun ile aile hayatında kadın-erkek eşitliği kabul edildi; erkeğin aile reisliği kaldırıldı; eşlerin eşit hak ve yükümlülüklerini güvence altına alan değişiklikler getirildi; evlilik birliği içinde edinilmiş malların eşit paylaşımı gibi toplumsal ve kültürel yapıda süregiden cinsiyetçi ayrımcılıkların kaldırılması hukuki garanti altına alındı.⁶¹ Kadın mücadelesinin son 40 yılının en önemli hukuki kazanımı olan yeni Medeni Kanun, Türkiye'de demokrasi ve kadınların insan haklarının gerçekleştirilmesinde çok önemli etkilere yol açan, kadının 'birey' olarak tanınması çerçevesinde, toplumsal cinsiyet rol ve kalıplarının değiştirilmesine zemin teşkil eden bir gelişmedir. Nitekim İKKB, Medeni Kanun'daki evlilik yaşı, resmi nikâh, tek eşlilik gibi kadın ve çocuk haklarının güvencesi olan kuralların gözardı edilmesine karşı 2 Aralık 2014 tarihinde "1 milyon imza" hedefiyle "Medeni Kanunuma Sahip Çıkıyorum" kampanyasını başlattı ve sonraki yıllarda da ısrarlı takibini sürdürdü. Medeni Kanun ile güvence altına alınmış hakları hatırlatmayı ve savunmayı amaçlayan Kampanya, 1,5 milyona yakın destekçi buldu.⁶²

⁵⁹ Çubukçu, "Contribution to the Europeanisation Process", s. 141-160.

⁶⁰ "Son on yıl içinde Batı Avrupa toplumlarının hemen hepsinde, medeni kanunlarda, aile reisliğinin kaldırılması, kadının kendi soyadını koruması, kimi durumlarda çocuklara seçenekli olarak kadın ya da erkeğin isimlerinin devredilmesini vb. öngören değişiklikler yapıldı. Bu değişikliklerin ardında 1970'li yıllarda bu toplumlarda ezilişlerine, uğradıkları haksızlıklara ve bunları nesneleştiren eşitsizliklere başkaldıran kadınların bulunduğu, "Kadınların Kurtuluş Hareketi"nin verdiği mücadeleler vardı. Kadınların harekete geçmesi sonucudur ki, yasa koyucuları, medeni kanun ve ceza yasalarında önemli değişiklikler yapmak zorunda kaldılar". Bkz. Tekeli, "Kadınların İsteği "Özgürleşme" mi, "Eşitlik" mi?", s. 50.

⁶¹ Ayşegül Altunay, Yeşim Arat, *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul, Punto Baskı, 2008, s. 28-29.

⁶² Nazan Moroğlu, İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği - İKKB MEDENİ KANUNA SAHİP ÇIKIYORUM YÜRÜYÜŞÜ Basın Açıklaması, 28 Haziran 2016, Çevrimiçi: <https://nazanmoroglu.com/wp-content/uploads/2018/11/medeni-kanun.pdf>

2005 yılında yeniden düzenlenen Ceza Kanunu ile özellikle ‘cinsel suçlar’ın toplumsal düzen ve genel ahlaka aykırı suçlar olmaktan çıkarılarak kişilere karşı işlenen suçlar kapsamına alınması, feminist eleştirinin kadını, ‘eş’ ya da ‘aile üyesi’ olarak değil, ‘birey’ olarak gören yaklaşımına uygun bir değişiklikti. Evlilik içi cinsel saldırı suç sayıldı ve ‘namus cinayetleri’ olarak tanımlanan suçlar, ataerkil törelerle ilgili işlenen suçlar kapsamına alındı. Medeni Kanun’da olduğu gibi Ceza Kanunu’nda da feminist hareket sürecin en aktif öznelerinden oldu ve kanun yapımcılar, kadın örgütlerindeki uzmanların hazırladıkları kanun taslaklarından yararlandılar.⁶³

2004’te ise kadın-erkek eşitliğini sağlayacak yasal ve fiili düzenlemelere gerekçe oluşturmak üzere, Anayasa’nın 10. maddesi - her ne kadar ‘pozitif ayrımcılık’ tanımı kullanılmamış olsa da- yeniden düzenlendi.⁶⁴ Buna göre, Anayasa’nın ‘kanun önünde eşitlik’ konulu 10. maddesi, “Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir” ifadesiyle düzenlenerek kadınların yasal, toplumsal ve ekonomik haklarını görece güvence altına alacak ve CEDAW’ın temel hedeflerinden olan kadınları güçlendirme yaklaşımına uyacak hale getirilmiş oldu.⁶⁵

CEDAW’ın “Devlet, bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür” kararına göre, kadınlara yönelik ayrımcılıkları ortadan kaldıracak kurumsal düzenlemelerin yaşama geçirilmesi siyaset, istihdam, eğitim, sağlık vb. her alanını kapsamaktadır. Dolayısıyla 2004’te bir Başbakanlık genelgesi yayımlanarak, kamu kurum ve kuruluşlarının, CEDAW başta olmak üzere taraf olunan uluslararası sözleşmelere uygun biçimde, personel alımlarında cinsiyet ayrımcı-

---

(Erişim: 25.11.2022); İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği’nin Meclis’e sunmak üzere kaleme aldıkları kadına yönelik şiddetin ve erken yaşta evliliklerin önlenmesi ile Medeni Kanun’un yok sayılmamasını için topladıkları 1.5 milyon imza için bkz. Kadınlardan eşitlik için 1.5 milyon imza – Milliyet. Çevrimiçi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/kadinlardan-esitlik-icin-1-5-milyon-imza-2196535> (Erişim: 25.11.2022)

⁶³ Ayata – Candaş, *op.cit.*, s. 187-189.

⁶⁴ Kadının eşitsiz konumundan kurtulmasını sağlayacak olan yasal ve fiili düzenlemeleri garanti altına alan bir ilke ve değer olan pozitif ayrımcılığın tartışıldığı, siyasi ve entelektüel ortamın cinsiyetçi içeriğine dair bir tartışma için bkz. Sevgi Uçan Çubukçu, “Pozitif Ayrımcılık: Soyut Eşitlikten Fiili Eşitliğe”, *Gelecek Dergisi*, Sayı: 21, Haziran- Temmuz 2004, s.18-20.

⁶⁵ Çubukçu, “Pozitif Ayrımcılık”, s. 20.

lığı yapmadan, görevin gerektirdiği liyakate uygun hale getirilmesi ifade edilmiştir.⁶⁶

Bu süreçte önemli bir diğer yaklaşım değişimi ise, “cinsel suçlar” tanımının “topluma karşı suçlar” değil, “kişilere karşı suçlar” kapsamına alınmasıyla gerçekleşmiştir. Yapılan değişiklikler kadın bedeni ve cinsel kimliğini, toplumsal örf ve adetlerin belirlediği ahlak ve namus kriterlerine göre değil, birey hak ve özgürlükleri çerçevesinde ele almaya yöneliktir.⁶⁷ 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu'nun kadın örgütlerinin yoğun çabaları ile cinsiyet temelli şiddetten arındırılması ve ‘namus için çocuk öldürme’ suçlarında faile dönük cezaların artırılması gibi düzenlemelerle ataerkil kültüre az da olsa değiştirici müdahalelerde bulunulmuş olması önemlidir. Böylelikle, ‘töre cinayetleri’ olarak bilinen durumlarda failin cezasında indirim yapılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılmış oldu.⁶⁸ CEDAW uyarınca Taraf Devletlerin kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddeti ortadan kaldırmak üzere tedbirler alma yükümlülüğü kapsamında ve kadın örgütlerinin çabası ile 2005 yılında, TBMM'nin, töre ve namus cinayetleri ile kadın ve çocuklara yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılması ve önlenmesi amacıyla bir ‘Meclis Araştırma Komisyonu’ kurulmasına karar verilmesi önemliydi. Komisyon, alınacak önlemleri ve bunlardan sorumlu olması öngörülen kamu kurumlarının listesini raporlayarak, 2006 yılında Resmî Gazete’de yayınladı. Söz konusu genelgeyle, sorumlu kamu kurumları, çocuklara yönelik şiddet konusunda hazırladıkları üç aylık raporları, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’ne (KSGM) vermekle sorumlu kılındı. Buna göre, ‘Kadınlara Yönelik Şiddet İzleme Komitesi’nin kurulması kararlaştırılarak, kadın ör-

⁶⁶ CEDAW'ın Türkiye’de uygulanması bağlamında çok önemli bir değişim, 2004 yılında, Anayasa’nın 90. maddesinde yapılan değişikliktir: Buna göre, “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” kararı alınmıştır. Böylece, CEDAW Sözleşmesi, normlar hiyerarşisi bakımından, Sözleşme’ye aykırı nitelik taşıyan iç hukuk ya da kamu düzenlemeleri karşısında üstün konuma getirilmiştir.

⁶⁷ “Kadın Bakış Açısından Türk Ceza Kanunu, TCK Tasarısı Değişiklik Talepleri”, TCK Kadın Çalışma Grubu, Yayına Hazırlayan: Kadının İnsan Hakları ve Yeni Çözümler Vakfı, İstanbul, 2003. Bu değişikliğin getirdiği açılımlar için bkz. Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, s. 53-54.

⁶⁸ Altınay – Arat, *op.cit.*, s. 29.

gütleri ile iş birliği yapılması öngörüldü. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün kadına yönelik şiddet, namus (töre) cinayetlerinin önlenmesi için yasal, kurumsal ve kültürel alanlarda alınması gereken önlemleri düzenli ve kapsamlı biçimde tespit etmek üzere, Ulusal Eylem Planı hazırlaması kararı da alındı.⁶⁹

Türkiye bağımsız kadın hareketinin bütün unsurlarıyla, devletin CEDAW yükümlülüklerini yerine getirmesinde baskı uygulama rolü kadar, destekleyici rolü de çok önemlidir; yeter ki devlet kadınlara yönelik ayrımcılıkları önleme konusunda yapıcı bir yaklaşımla işbirliğine açık olsun.⁷⁰ Türkiye'nin her yerinde, kadına yönelik cinsiyetçi şiddet konusunda politika yapmanın ötesinde, danışmanlık veren ve içerik üreterek kamu hizmeti veren, ayrı uzmanlık alanlarında çalışan çok sayıda kadın örgütü olduğu biliniyor. Şiddet, istihdam, eğitim, medya, siyaset, hukuk vb. hemen her alanda kamusal hizmet veren, toplumu ve siyaset kurumunu etkileyen, bilgi ve çözüm üreten kurumlar ve yapıların varlığı toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıklardan arınmış bir toplum idealine çok önemli katkılarda bulunuyor.⁷¹

⁶⁹ Çevrimiçi: [https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgrm/uploads/pages/kadına-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı/kadına-yonelik-aile-ici-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planını-2007-2010-gormek-icin-tiklayiniz.pdf](https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgrm/uploads/pages/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı/kadına-yonelik-aile-ici-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planını-2007-2010-gormek-icin-tiklayiniz.pdf) (Erişim: 25.11.2022).

⁷⁰ İkameci bir yaklaşımla siyasi iktidarla yakın ilişkiler içinde olan yeni kadın dernekleri kurarak (Kadın Adayları Destekleme Derneği-KADEM) bu alanı domine etme girişimleri görülmekte. Bu konuda önemli bir analiz için bkz. Yeşim Arat, "Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women's Rights in Turkey", *Politics and Gender*, Vol.18/4, December 2022, Çevrimiçi: <https://pols.boun.edu.tr/sites/pols.boun.edu.tr/files/articles/arat%20democratic-backsliding-and-the-instrumentalization-of-womens-rights-in-turkey.pdf>, s. 1-31 (Erişim: 25.11.2022).

⁷¹ Bu örgütlerin bazıları şiddet gören, öldürülen, tacize ya da tecavüze uğrayan kadınlara doğrudan destek verirken (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı vb); bazıları kadın cinayetlerini politikleştirerek ülke gündemine yerleştiren (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu gibi); kadın cinayetlerini izleyerek, istatistiklerle raporlaştıran (Bianet Erkek Şiddeti Çetelesi vb); cinsel şiddetin her türünün ve düzeyinin görünürlüğü için çalışan (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği vb); kadınların istihdam alanında yaşadığı ayrımcılıkları takip ederek buldukları sendika, meslek örgütü vb. karma yapıları dönüştürmeye çalışan (KESK, DİSK, Barolar, Tabip Odaları kadın birimleri vb); bölgesel, etnik, siyasi ve dini farklılıklar üzerinden örgütlenen kadın örgütlerinin çalışmaları (Roza Kadın Derneği, Van Kadın Derneği, Başkent Platformu, Havle Kadın Derneği vb); siyasette eşit temsil için çalışan kadın örgütlerinin çalışmaları (KADER) gibi sivil alanda sayısız örneklerin mevcut olduğu bağımsız kadın örgütlerinin çalışmaları, CEDAW Sözleşmesi'nin hedefleriyle birebir örtüşen, kadınlara yönelik ayrımcılığın her türünün ortadan kaldırılabilesinde devasa bir çabanın somut örneklerini oluşturuyorlar.

Gölge Raporlar

Taraf devletler, dört yılda bir CEDAW Komitesi'ne verdikleri raporlarla, ülkelerinde Sözleşme'nin uygulanması için gerçekleştirilen düzenlemeleri ve karşılaştıkları engelleri bildirmekle yükümlüdürler. Böylece Taraf Devletler, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli yasal, kültürel, toplumsal ve ekonomik ayrımcılıkları ortaya koymak ve bunlardan arındırmak için oluşturdukları mekanizmaları ve tedbirleri raporlaştırmak üzere, hem kendi içsel denetimini hem de bağlı olduğu BM denetimini kabul eder. CEDAW Sözleşmesi'nin uluslararası rejim içindeki önemini ve bulunduğu desteğin yıllar geçtikçe daha da arttığı görülüyor. Bunun doğal sonuçlarında biri de Sözleşme'nin daha etkili kılınması, kadınların insan haklarının daha hızlı ve garantili biçimde sağlanması yönünde artan baskılardır. Bağımsız kadın örgütlerinin de hükümetler gibi CEDAW Komitesi'ne sunmak üzere "gölge rapor" hazırlaması, özellikle 1997 sonrasında daha çok kullanılmaya başlandı. Böylelikle, CEDAW Komitesi'nin taraf devletlere yönelik inceleme sürecinin daha şeffaf, katılımcı ve demokratik yöntemlerle yürütülmesi hedefine uygun olarak kadının insan haklarındaki olumlu ya da olumsuz gelişmelere ve engellere dair sivil toplumun görüşlerinin dikkate alınması amaçlanmaktadır.⁷²

Nitekim Türkiye'de Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nin 1997 yılından bu yana düzenli olarak kaleme aldığı gölge raporlarla Taraf Devletlerin yürütme organlarının yanı sıra, CEDAW Komitesi'nin

⁷² İhtiyari Protokol, CEDAW'ın etkin uygulanmasını sağlamak için, denetleme mekanizmalarını tamamlayıcı nitelikte yeni araçlar getirmekte: Bu araçlar, kişisel başvuru hakkı ve Komite'nin inceleme yetkisidir. Kişisel başvuru hakkı, CEDAW'da tanınan hakların ihlali ile ilgili durumlarda kişi ya da grupların, iç hukuk yollarını kullandıktan sonra, CEDAW Komitesi'ne doğrudan başvuru yapabilmeleridir. Komite'nin başvuruya istinaden yaptığı değerlendirme ve önerilerin, şikâyeteye konu olan Taraf Devlet tarafından göz önüne alınması gerekir; buna ek olarak, o devletin başvuruya konu olan mesele ile ilgili ortaya koyduğu uygulamaya ile ilgili CEDAW Komitesi'ne bilgi vermesi gerekir. İhtiyari Protokol'ün sağladığı ikinci bir mekanizma olarak, Komite'ye sağlanan inceleme yetkisi ise, Taraf Devletlere, Sözleşme çerçevesinde tanınan haklarla ilgili ihlaller ve bunların sürekliliği halinde inceleme başlatılması ile ilgilidir. Bunun sonucunda, Komite, ilgili Taraf Devlete görüş ve önerilerini bildirir. Bu mekanizmaların işleyebilmesi ise, Taraf Devletlerin ve sivil toplumun CEDAW Sözleşmesi'ni uygulama konusundaki kararlılık ve farkındalığı ile sağlanır. Kadınların insan haklarının sağlanması ve uygulanması konusunda bu belgenin öneminin algılanmış olması ve kabul edilmesiyle ilgilidir. Bkz. Feride Acar, BM CEDAW Komitesi Başkanı olduğu dönemde yaptığı bir konuşma: "CEDAW ve İhtiyari Protokol", Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Arşivi, Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu.

devletin raporuna cevaben hazırladığı “Nihai Görüşler”de, kadın hareketinin öncelik ve taleplerinin etkili olması sağlanmaktadır.⁷³ Örneğin, 14-15 Haziran 2022 tarihinde Cenevre’de gerçekleşen CEDAW’ın 82. Oturumu kapsamında Türkiye, Komite’ye yazılı olarak sunduğu 8. Ülke Raporu’na dair CEDAW Komitesi’nin sözlü sorularına cevap vermek durumunda kaldı. Çünkü Türkiye’deki kadın örgütlerinin hazırladığı 8. Dönem Gölge Raporu CEDAW Komitesi’nin bilgisi dâhilinde olduğundan Komite, birebir görüşmeler de yaparak, Türkiye’deki cinsiyetçi ayrımcılığa dair bilgiler almıştı. Devlet-toplum ikilisinin bütün taraflarıyla görüşerek ve gözlemcileri ile elde ettiği bilgiler çerçevesinde Komite, CEDAW’la bağlantısı çok yakın olan İstanbul Sözleşmesi’nden Türkiye’nin tek taraflı çıkma kararının CEDAW’ın uygulanmasına yönelik olarak soru işaretleri doğurduğunu Hükümet yetkililerine açıkça ifade etti.⁷⁴ Bu olumsuz gelişmeler, Cenevre’deki toplantıda CEDAW üyelerince ısrarla vurgulandı ve Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çıkmasının CEDAW’ın uygulanmasına yönelik olarak kaygı uyandırdığı, kadının insan haklarının korunması açısından ciddi bir olumsuzluk olduğu dile getirildi.⁷⁵

“Haklarımızdan da Mücadelemizden de Vazgeçmeyeceğiz”

2022 yılı Türkiye’sinde artık eğitim, sağlık, istihdam, siyaset, şiddetle mücadele gibi farklı konularda sivil alanda faaliyetler yürüten, cinsiyetçi ayrımcılığa karşı politik mücadele veren ve kamu yararına çalışan yüzlerce bağımsız kadın örgütü mevcut. 1980’lerden itibaren feminist hareketin açtığı yolda, kamusal alanda var olan bu yapılar, kadın ve toplumsal cinsiyet

⁷³ Yasa koyucu ve uygulayıcıların, doğrudan kadınlarla ilgili olmayan konularda çok dar kapsamlı bir yaklaşıma sahip olduklarını, örneğin kamu yönetimi reformu kanunu, yerel yönetimler kanunların yapım sürecinde kadın örgütlerinin görüşlerine başvurulmadığını vurgulamaktadırlar. Şimdiye kadar Türkiye’nin CEDAW Komitesi’ne vermiş olduğu devlet raporlarını, CEDAW Komitesi’nin devlete yönelttiği soruları ve Komite’nin nihai görüşleri için bkz. Çevrimiçi: <https://kadinininsanhaklari.org.tr>; Çevrimiçi: <https://ucansupurge.org.tr> (Erişim: 25.11.2022).

⁷⁴ Evrim Kepenek, “Prof. Dr. Feride Acar Yorumluyor: İstanbul Sözleşmesi’nden neden çıktınız?”, 2022. Çevrimiçi: <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/263544-cedaw-komitesi-istanbul-sozlesmesi-nden-neden-ciktiniz> (Erişim: 25.11.2022).

⁷⁵ *Ibid.*

eşitsizliğine duyarlı bir kamuoyu oluşturmanın yanı sıra, sorunların çözümüne dönük çok önemli çalışmalar yürüterek, alternatif çözümler üreterek etkili bir baskı grubu olmanın ötesinde, inşacı bir katkı sağlamaya devam etmekte. Bu katkı ve faaliyetlerinde giderek daha fazla CEDAW, İstanbul Sözleşmesi, Lanzarote Sözleşmesi⁷⁶ gibi uluslararası belgeleri, referansları kullanıyorlar. Dernek, vakıf, dijital grup, dergi, platform, araştırma merkezi ve yayın organı gibi çeşitlilik gösteren bu yapılar, siyasi karar alma süreçlerini yakından izlemek, ulusal ya da uluslararası ölçekte devletin verdiği sözlerin tutulmasını denetlemek, cinsiyetçi uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak yönünde bilgi, belge üreterek demokratik bir toplumun oluşturulmasında kilit önem taşımaya devam ediyor.

Bu bağlamda, 2018'de 152 kadın örgütü bir araya gelerek, "*Haklarımızdan da mücadelemizden de vazgeçmeyeceğiz*" başlığıyla bir bildiri yayınladılar.⁷⁷ Bildiride, kadın mücadelesinin elde ettiği önemli kazanımları hatırlatarak bu hakların korunması için mücadeleye devam kararlılıklarını açıkladılar. Giderek yükselen ve sertleşen cinsiyetçi söylem ve uygulamalar sonucu, yasalarla güvence altına alınmış hakların tehdit altında olduğuna dikkat çektiler ve devlete, bu hakların korunmasının toplumsal ve uluslararası sözleşmeler kapsamındaki bir sorumluluk olduğunu hatırlattılar. Aradan geçen yıllar, söz konusu bildiride işaret edilen tehlikelere dair kadın örgütlerinin ne kadar öngörülü olduğunu ortaya koydu: Siyasal iktidarın yoğunlaşan cinsiyetçi söylem ve uygulamalarının neredeyse bir devlet politikası haline gelmiş olduğu, eşitlikçi yasalara, uygulamalara ve kurumlara yönelik saldırılarında açıkça görüldü.⁷⁸

⁷⁶ Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan (Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi) Lanzarote Sözleşmesi'nin amacı, çocukların cinsel istismara maruz kalmalarını önlemek ve bunun için politikalar geliştirmek, istismara maruz kalan çocuğu koruma altına almak. Türkiye Sözleşme'yi 2011'de imzaladı. Bkz. "Artık Yeter! Lanzarote Sözleşmesi hayata geçirilsin".

Çevrimiçi: <https://kadincinayetleriniidururacagiz.net/yazilar/2622/artik-yeter-lanzarote-sozlesmesi-hayata-gecirilsin> (Erişim: 25.11.2022).

⁷⁷ Çevrimiçi: <https://morcati.org.tr/haberler/haklarimizdan-da-mucadelemizden-de-vazgecmeyecegiz/> (Erişim: 25.11.2022).

⁷⁸ Bu yıllar içinde, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının, feminist hareketin çabaları sonucu işleyen ve kadınlarla ilgili tek bakanlık olan, 'Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı', 'Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı' olarak değiştirilmesi; önce "kadın"ın çıkarılması, daha sonra bu bakanlığın Çalışma Bakanlığı'na bağlanarak devletin kadın haklarını koruyucu politikalarındaki rolünün işlevsizleştirilmesi; kadın cinayetlerinin, kadın ve kız

'Yasalara Dokunma Uygula'

Kazanımların muhafaza edilmesi yönünde mücadele vermek durumunda kalan kadın hareketi, en önemli sorunun yasaların kendisinde değil onların uygulanmaması ya da cinsiyetçi bir yaklaşımla uygulanmasında olduğunda birleşti. Çok sayıda kadın örgütü ve lgbti+ örgütü, EŞİK Platformu'nun kuruluşunda ve 'Yasalara dokunma uygula' kampanyası çerçevesinde öncelikli ve acil talebin, İstanbul Sözleşmesi'nin ve 6284 Sayılı Kanun'un etkin biçimde uygulanması gerektiği; mevcut yasalarda herhangi bir değişiklik yerine, doğrudan uygulanması ile cinsiyet ayrımcılığının engellenebileceği ve bunun bir devlet politikası olması gerektiğini açıkladı.⁷⁹

EŞİK Platformu'nun TBMM'deki iktidar ve muhalefet partilerinin Genel Kurul ve Komisyonlardaki çalışmalarını, konuşmalarını ve alınan kararları izleyerek 'TBMM İzleme Raporları'⁸⁰ yayınlayarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığını engellemek üzere Meclis'i göreve çağırması, CEDAW ruhunu toplumsal ve siyasi alanda yaşatan bir işlev taşıyor. Türkiye'de son yıllarda, CEDAW'a ve Lanzarote Sözleşmesi gibi başka uluslararası insan hakları metinlerine de aykırı olan çok sayıda siyasi girişim gerçekleşti. Çocuk cinsel istismarını düzenleyen TCK'nın 103. maddesi ile ilgili af düzenlemesinin yeniden gündeme getirilmek istenmesi bunlardan biri. Platformun ürettiği içerik ve yaklaşım, çocuk istismarı, 6284 Sayılı Kanun ve İstanbul Sözleşmesi, nafaka hakkı gibi kadınların tehdit altındaki haklarıyla ilişkili patriyarkanın bütün ilişki ve mekanizmalarına karşı bütünsel

---

çocuklarına yönelik cinsel istismarların ve tecavüzlerin artışı; buna karşın çocuk yaşta zorla evlendirmeleri teşvik edici siyasal söylemlerin yükselmesi; çocuk istismarcılarına af girişimleri; tecavüzcü ile evlendirmenin yasallaştırılması girişimleri; kadının miras haklarının tartışma konusu yapılması; erkeğin boşanmasını kolaylaştırırken, boşanmak isteyen kadının nafaka hakkını evlilik süresiyle sınırlama girişimleri; boşanmak isteyen kadın için caydırıcı işlev göreceği çok açık olan "arabuluculuk" mekanizmasını uygulamaları; daha da ötesi, siyasal iktidar çevrelerinde, CEDAW Sözleşmesi'nin içeriğine ve ruhuna aykırı biçimde, aile içinde kadına ve çocuklara yönelik şiddet ve cinsiyetçi ayrımcılığı meşurlaştıran söylem, tutum ve girişimlerin açıkça dile getirilmesi gibi sayısız gelişmenin, kadın örgütleri için Bildiri'nin kaleme alınmasını kaçınılmaz kıldığı belirtiliyor.

⁷⁹ "Son yıllarda giderek artan bir şekilde, kadınların kazanılmış haklarını geri götürmeye yönelik çok ciddi tehlike ve tehditler ile karşı karşıyayız..." ifade edilen EŞİK kuruluş metni için bkz. Çevrimiçi: <https://esikplatform.net/hikayemiz/>;

Çevrimiçi: <https://esik.org.tr/kategori/yasalara-dokunma-uygula-basin-aciklamalari/72186/esikten-yeni-kampanya-yasalaradokunmauygula> (Erişim: 25.11.2022).

⁸⁰ Eşitlik İçin Kadın Platformu TBMM İzleme Raporları,

Çevrimiçi: <https://esik.org.tr/kategori/meclis-izleme-basin-aciklamalari/> (Erişim: 25.11.2022).

bir politik tepkiyi ortaya koyuyor.⁸¹ Kadın örgütlerinin hak mücadelesi ve yaptıkları çalışmalar, CEDAW ile kesişen noktaları belirginleştiriyor.⁸² Dayanışma içinde ve çok geniş bir ittifak grubu olarak hareket eden EŞİK Platformu örneğinde olduğu gibi kadın hareketinin böylesi bir mücadele deneyiminin, özellikle İstanbul Sözleşmesi Kampanyası kapsamında, küresel feminizmin tabanında önemli bir genişleme de yarattığı belirtiliyor.⁸³

“İstanbul Sözleşmesi Yaşatır”

CEDAW'ın daha ilk maddesinde vurgulanan ayrımcılık yasağı, diğer uluslararası belgeler için de önemli bir referans kaynağı oldu. CEDAW Sözleşmesi'nin hedefi, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için çalışmak, kadınları güçlendirmek ve kadın erkek eşitliğini yaygınlaştırmak olduğundan İstanbul Sözleşmesi'nin CEDAW ile çok yakın bir bağı vardır.⁸⁴

⁸¹ Sevgi Uçan Çubukçu, “TCK 103 Kadın İstismarcılarına Af Karşısı Kadın Platformu”, *Mor Bülten*, Sayı.35, Temmuz 2020; Hülya Gülbahar, “Kadınların canları ve hakları pazarlık konusu değildir”, Söyleşi: Elif Ekin Saltık-Sevda Karaca, 16 Temmuz 2020; Çevrimiçi: <https://www.evrensel.net/haber/409464/kadinlarin-canlari-ve-haklari-pazarlik-konusu-degildir> (Erişim: 25.11.2022). Ayrıca bkz. “Bu yasaları biz yaptık, her yargı paketinde nefesimizi tuttuk, yeni tehditlere karşı hep birlikte, mücadeleye hazırız.” diyen EŞİK Platformundaki yüzlerce kadın ve lgbti+ örgütü, #YasalaraDokunmaUygula Kampanyası başlattı. 20 Ekim 2021.

Çevrimiçi: <https://www.esikplatform.net/kategori/yasalara-dokunma-uygula-basin-aciklamalari/72186/esikten-yeni-kampanya-yasalaradokunmauygula> (Erişim: 25.11.2022).

⁸² Platform, bu süreçte hem çocuk istismarı affına karşı hem de hakların geriye götürülmesine yönelik diğer girişimleri engellemek için çok sayıda çalışma ortaya koydu: Kamuoyunu bilgilendirme, meclisteki partileri, milletvekillerini uyarma ve gereğini yerine getirmeleri için baskı uygulama, miting düzenleme, çalışma dosyaları ile içerik oluşturma gibi tarihi önemi olan bir mücadele ortaya kondu. Ayrıca bkz. Fatmagül Berktaş, “Kadınlar tarih yazıyor, katılacak mısınız?”, 14 Temmuz 2020, Çevrimiçi: <https://t24.com.tr/yazarlar/fatmagul-berktay/kadinlar-tarih-yaziyor-katilacak-misiniz,27370> (Erişim: 25.11.2022).

⁸³ Yakın Ertürk, “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele ve Feminizmin Yol haritası-I: Diyalektik İşbaşında”, “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele ve Feminizmin Yol Haritası-II: Herkes İçin Feminizm”, Söyleşi: Tuba Çameli, *1+1FORUM*, 23.11.2020.

⁸⁴ İstanbul Sözleşmesi (11 Mayıs 2011 tarihinde, İstanbul'da imzaya açıldı), “Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme” uluslararası hukukta kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan ilk sözleşme niteliği taşımakta. Feride Acar, “Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar”, Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999); Acar, “Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları”, s. 13.

Türkiye’de, 2010’lu yıllardan itibaren artan cinsiyetçi uygulamalar ve girişimlerin 40 yıldır çeşitlenme, çoğullaşma ve yaygınlaşmayla büyüyen kadın mücadelesine etkisi, yukarıda da değinildiği gibi, “kazanımları muhafaza etmek”⁸⁵ pozisyonuna zorlanması yönünde oldu. Ne var ki kadının hareketi, ‘kazanılmış hakları’na yönelik saldırılara karşı biriktirdiği deneyim, örgütlenme hafızası ve sürekliliği ile ortak platformlar kurarak, kampanyalar gerçekleştirerek yanıt vermekte gecikmedi.⁸⁶ Bu saldırıların en dikkat çekici olanı 2020 yılı içinde siyasal iktidar çevrelerinde başlayan ‘İstanbul Sözleşmesi’nden Türkiye’nin çekilmesi’ yönündeki tartışmalardı. Cinsiyetçi şiddeti ‘insan hakları ihlali’ ve ‘ayrımcılık’ olarak tanımlayan⁸⁷ İstanbul Sözleşmesi, başta kamu otoriteleri ve görevlileri olmak üzere toplumun bütün bireylerini, özellikle de erkek çocuk ve yetişkin erkekleri cinsiyetçi şiddet konusunda tutum değişikliğine davet eder. Sözleşme metninin bütününde, kadına yönelik şiddetin temelinin, cinsiyetler arası eşitsizlik olduğu kabul edilir. Bu anlamıyla Sözleşme, kadına karşı şiddeti, cinsiyetçi/ataerkil şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek ve mücadele etmek için temel standartları ortaya koyan ve devletlerin yükümlülüklerini belirleyen uluslararası sözleşmelerin en önemlisidir. İlk defa bağlayıcı nitelikte olan ve kadına yönelik şiddeti ‘insan hakları ihlali’ olarak tarif eden İstanbul Sözleşmesi’nde bağımsız bir denetim mekanizması kurulması için düzenleme yapıldı.⁸⁸ Türkiye’nin 2011 yılında

⁸⁵ Evrim Kepenek, “13 kentten kadınlar anlattı: EŞİK kazanılmış haklara saldırıdan doğdu.”, 10 Mart 2022. Çevrimiçi: <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/258837-13-kentten-kadınlar-anlattı-esik-kazanilmis-haklara-saldiridan-dogdu> (Erişim: 25.11.2022).

⁸⁶ “Uluslararası feminist mücadele bakımından CEDAW ikinci kuşak feminizmin, İstanbul Sözleşmesi ise üçüncü kuşak feminizmin nihai başarısı olarak görülebilir. CEDAW düzenlemesi kadınlara yönelik ayrımcılık biçimlerini ikinci kuşak feminizm talepleri doğrultusunda özgül bir insan hakları düzenlemesi ile ele alırken İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddeti ve ev içi şiddeti kökenleri toplumun derinliklerinde yatan ve bütüncül politikalar ile ele alınması gereken toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayslı sorunlar olarak kavradığı gibi, üçüncü kuşak feminizmin özcülüğü reddeden keşimsel bakışımın etkisi ile yaş, ırk, din, toplumsal köken, göçmenlik statüsü ya da cinsel eğilim gibi farkları kapsayan bir yaklaşım ortaya koymuştur.” Bkz. Akçabay, *op.cit.*, s. 6.

⁸⁷ Feride Acar, “GREVIO eski başkanı Prof. Dr. Feride Acar: Şiddete karşı kazanımlarımız heba olur”, Bianet, Söyleşi: Evrim Kepenek, 7 Temmuz 2020.

Çevrimiçi <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/227033-feride-acar-siddete-karsi-kazanimlerimiz-heba-olur> (Erişim: 25.11.2022).

⁸⁸ Nazan Moroğlu, “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 3, 2014, s. 366.

TBMM'nin kabulü ile onayladığı Sözleşme metni bir bütün olarak CEDAW'ın hedeflerini tamamlayıcı niteliktedir.

Sözleşmeyi onaylayan ilk ülke olan Türkiye Cumhurbaşkanlığı'nın, kadınların şiddetten arınmış bir yaşam hakkını 'evrensel bir ilke' olarak gören Sözleşme'yi fesih kararının⁸⁹ geleneksel patriyarkal sistem inşasına yönelik olduğunu gören kadın örgütleri, Türkiye kadın hareketinin deneyim ve bilgi birikimine dayanan katılımcı, çoğulcu ve eşitlikçi çalışma yöntemleri ile yürütülen 'İstanbul Sözleşmesi Yaşatır' Kampanyasını gerçekleştirdiler. Böylece kadın örgütleri, İstanbul Sözleşmesi üzerinden, CEDAW bağlamında çok önemli bir başka konuyu daha tartışmaya açmış oldular. Siyasi partiler, barolar, tabip odaları, bağımsız kişiler gibi sivil ve siyasal alanda pek çok çevrenin açtıkları dava süreci, önemli bir politik alana dönüştürüldü. Uluslararası anlaşmalardan çıkma prosedürünün, anlaşmaları onaylama prosedürünün aynı olması gerektiği, dolayısıyla ancak Meclis'in bu konuda karar alabileceği ve daha önemlisi çıkmanın Türkiye Anayasası'na aykırı olduğu gerekçesiyle Danıştay'a açılan davaların "Kararın, Cumhurbaşkanlığı'nın yetkisi dahilinde olduğu" gerekçesiyle olumsuz sonuçlanmasının Türkiye için, İstanbul Sözleşmesi'nden çok daha büyük bir soruna işaret ettiğini vurguladılar.⁹⁰

Sonuç Yerine

1980'li yıllardan bugüne Türkiye'de kadınlara yönelik her türlü ayrımcılıkla ilgili yasal, toplumsal ve kurumsal alanda çok önemli kazanımlar elde eden kadın hareketi, aynı zamanda söylem düzeyinde paradigma değişikliğinin yaşanmasına yol açan bir siyasi öznedir. Kadına yönelik

⁸⁹ 20 Mart 2021 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 3718 sayılı cumhurbaşkanı kararı sonucunda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından sözleşmenin feshedilmesine karar verildi.

⁹⁰ Şu açıklamayla duyurdular: "Ne yazık ki bu karar ve gerekçesi, Türkiye'nin sadece İstanbul Sözleşmesi değil, temel insan haklarını ilgilendiren diğer uluslararası sözleşmelerden de tek kişinin kararıyla çekilmesinin önünü açmıştır. Bu karar onaylanırsa, hiçbir uluslararası sözleşmenin ve mevcut yasanın güvencesi kalmayacak. Sadece hukukun üstünlüğü ilkesi değil, ülkenin ve herkesin hukuk güvenliği de yok edilmiş olacak." Çevrimiçi: <https://esikplatform.net/kategori/basin-aciklamalari/73927/danistay-in-karar-olursa-olsun-istanbul-sozlesmesi-nin-bir-kelimesinden-bile-vazgecmiyoruz> (Erişim: 25.11.2022).

şiddet, cinsel taciz, toplumsal cinsiyet kavramı vb. çok sayıda talep ve kavram daha önce radikal bir içerik taşıırken, artık günümüzde kamusal ve siyasal alanda çözülmesi gereken sorun alanları olarak kabul görüyor. Bağımsız kadın örgütleri çözüm önerilerinde (Medeni Kanun, Ceza Kanunu reformu, CEDAW gölge raporları vb.) hem içerik üretirken hem de yaygınlaşan kurumsallaşma modelleriyle büyük bir çaba ortaya koymaya devam ediyorlar.

“Geçmiş bakmanın maksadının şimdinin iktidarını bozmak, doğal oldukları iddiasıyla kendilerini meşrulaştıran düşünce biçimlerine ve atarşik kurumlara meydan okumak, düşünülemez olanı (mesela toplumsal cinsiyeti cinsten ayırmak) düşündürmek” olduğunu söyler Joan Scott.⁹¹ Bu çalışma da aynı amacı paylaşıyor. Çünkü CEDAW’ın Türkiye hikâyesi, feminist hareketin ve kadın örgütlerinin 40 yıllık çabası ve katkılarını görmeden anlatılamaz. Dolayısıyla bu yazının hedefi, kimi zaman doğrudan CEDAW referansı ile, kimi zaman da CEDAW’ı önceleyen iç dinamiklerle, Türkiye’de kadınlara yönelik ayrımcılıkları politikanın konusu haline getiren yasal, kurumsal ve toplumsal düzeyde çözüm önerileri üretken ve inşa eden kazanımların hemen hepsinin bağımsız kadın hareketinin ısrarlı talep ve takipleriyle elde edildiğini vurgulamak. 80’li yıllardan bugüne bağımsız kadın hareketi, kadın hakları ihlallerine karşı her türlü hukuki, siyasi ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleşmesi için risk alarak çok önemli bir sivil toplum muhalefeti ortaya koydu. Kadınlar yasal ve kurumsal düzenlemelerin, toplumsal değişimin ve yeni bir kültürün oluşturulmasında yeterli olmadığı farkında olsalar da, ayrımcılığın önlenmesi için yapılacak her düzenlemenin “caydırıcı gücü”nün bilincindediler. Nitekim CEDAW’ın imzalanması, kadınlara karşı ayrımcılık içeren her türlü uygulamanın ortadan kaldırılmasını/ değiştirilmesini ulus-üstü bir norm haline getiriyordu. 1980’lerde, ‘Türkiye Devleti’nin CEDAW’ı imzaladığının farkındayız ve takipçisiziz’ mesajı veren feminist hareket, 1990’lı yıllarda ‘eğitim, hukuk, istihdam, siyaset vb. farklı alanlarda örgütsel kurumsallaşma deneyimleri’ sayesinde CEDAW kapsamındaki ilkelerin yaygınlaşması ve toplumsallaşması yönünde çok önemli bir birikim elde etti. 2000’li yıllarda ise ‘toplumsal yaşamda kadın-erkek eşitsizliğini yeniden üreten Medeni Kanun, Ceza Kanunu gibi metinlerle

⁹¹ Scott, *op.cit.*, s. 216.

beraber 'Anayasa' gibi toplum sözleşmesi metinlerini de kamusal tartışmaya açtılar. Kadın hareketinin Anayasa'nın 10. maddesindeki kadın-erkek eşitliği tanımının değiştirilmesinde (2004) CEDAW'ı doğrudan referans alması belirleyici olmuştur. Böylece Türkiye iç hukuk reformlarını, Anayasa'daki kadın-erkek eşitliği ilkesine göre yapma yükümlülüğünü üstlenmiş oldu.⁹² Üstelik Devlet, sadece iç hukuk düzenlemeleri ile sınırlı olmayacak biçimde kamusal yaşamın bütün alanlarında eşitlik ilkesini hayata geçirme sorumluluğunu kabul etti.

Feride Acar, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi'nin başkanlığını yaptığı yıllarda, Türkiye'nin CEDAW sürecini kadın örgütleri üzerinden incelediği bir makalesinde⁹³ feminist akademisyenler, üniversitelerin kadın araştırma merkezleri ve bazı uzmanlar ile Uçan Süpürge, KİH-YÇ, Mor Çatı gibi kadın örgütleri dışında Sözleşme'den pek de haberdar olunmadığını ve bu nedenle CEDAW'ın Türkiye'de kadın mücadelesinde beklendiğinden daha az referans alındığını belirtir. Aynı çalışma bugün yapılıyor olsa, muhtemelen bambaşka veriler ortaya konacaktır diye düşünüyorum. Günümüzde uluslararası belgelerin ve gelişmelerin ülkelerin kendi içinde artan belirleyiciliği gibi küresel siyaset dinamikleri, kadın örgütlerindeki yeni kuşak kadınların daha fazla yabancı dil kullanabiliyor olmaları gibi sosyolojik gelişmeler ve kadın hareketinin küresel niteliğinin artması sayesinde CEDAW gibi uluslararası sözleşmelerin ulusal yasa ve normlar gibi bilinir hale geldiği gözleniyor. Elbette bu bilinç ve farkındalık, kadın örgütlerinin feminist politikayla ilişkilene biçimi gibi değişkenlere göre de farklılaşıyor: 1980'li yıllara baktığımızda, CEDAW'la ivme kazanan bir ikinci feminist dalganın varlığı, 1990'lı yıllarda Mor Çatı, KİH-YÇ, Uçan Süpürge, KA-DER, Kadın Eserleri Kütüphanesi, üniversitelerin kadın araştırmaları merkezleri, ba-

⁹² Türkiye'de ikinci dalga feminizmin son on yılda öne çıkan bir özelliği de, uluslararası alandaki bu gelişmeye paralel biçimde, devlete ve hukuk alanına getirdiği değişikliklerle yaşanmakta. Bu anlamda çok sayıda gelişmeden söz edilebilir: 1990'da kadınların insan haklarının uygulamaya konulması ile kurulmuş olan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün (KSSGM) adı, 2004'te TBMM Genel Kurul kararıyla değiştirilmiş ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) olmuştur. KSGM hakkında ilave bilgi için bkz. Çevrimiçi: www.kssgm.gov.tr (Erişim: 25.11.2022).

⁹³ Feride Acar, "Turkey", *The First CEDAW Impact Study*, Der. Marilou McPhedran vd., York University and the International Women's Rights Project, York, Canada, 2000, s. 203-214.

roların kadın hakları merkezleri gibi pek çok kurumsallaşma deneyimleri CEDAW referansını kullanarak politika üreten ve CEDAW içeriğinin yaygınlaşması konusunda katkılar yapan kurumlardır.⁹⁴ Acar da, hukuk alanındaki cinsiyet ayrımcılığını engelleyen reformların kadın örgütlerinin platformlar olarak örgütlenmesiyle ve Komite'ye sunulan Gölge Raporlarla bu süreci takibe aldığını ve etkili olduğunu vurguluyor; ancak bu etkinin sınırlarına dikkati çekerken, Türkiye'de CEDAW referansının daha işlevsel kullanılabileceğini de belirtiyor.

Göz ardı edilmemesi gereken diğer bir önemli değişken, Türkiye'de devletin 80'li ve 90'lı yıllarda, darbe rejiminin daralttığı demokratik hak ve özgürlükler bağlamına rağmen, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın ortadan kaldırılması yönünde, görece olumlu bir yaklaşımla, kadın sivil toplum örgütleri ile koordinasyon içinde bir kamu politikası yürütmüş olmasıdır. Bu bize, ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında siyasi iradenin ne kadar belirleyici olduğunu bir kez daha hatırlatır. Türkiye'de siyasi sistemin son 20 yılda dozu artan biçimde otoriter, demokrasi ve insan hakları karşıtı uygulamaları, paradoksal biçimde CEDAW, İstanbul Sözleşmesi gibi küresel hukuki referansların daha çok bilinmesini sağladı. Çünkü devlet-toplum ilişkisindeki tablo 2010'lu yıllardan itibaren radikal biçimde değişmeye başladı; özellikle, ikinci dalga feminizmin ilk 20 yılında elde ettiği kurumsal, yasal ve toplumsal kazanımlarını ihlal eden anti- demokratik, kadın karşıtı bir siyaset anlayışı hâkim oldu. Bu bağlamda, CEDAW, İstanbul Sözleşmesi, Lanzarote Sözleşmesi gibi uluslararası referanslar, Türkiye kadın hareketinin meşruiyetini sağlamaya etkide bulunduğu gibi, günümüzün otoriter/baskı-

---

⁹⁴ Türkiye'de akademik feminizm üzerine yapılan bir araştırmada, Van, Kocaeli, Diyarbakır gibi şehirlerdeki üniversitelerde, kadın araştırmaları merkezlerinde görevli akademisyenlerin en çok vurguladığı noktalardan biri şu oldu: Merkez dışında kalan kadın araştırmaları merkezleri, Van, Diyarbakır, Kocaeli vb. daha çok yerelin bilgisini üretirken, İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerdeki kadın araştırmaları merkezleri CEDAW, Avrupa Birliği toplumsal cinsiyet eşitliği programları, İstanbul Sözleşmesi vb. uluslararası referansların bilgisine sahip ve o ağlar içinde olduklarından bu bilginin Türkiye'ye yayılmasını sağladılar. Bkz. Sevgi Uçan Çubukçu, "Women's and Gender Studies at Universities in Turkey: Challenges, Achievements, and Problems", *Mapping Gender : What's New and What's Ahead in Ottoman and Turkish Women's Gender, and Sexuality Studies*, Der. Hülya Adak, Richard Wittmann, Die Publikationsplattform der Max Weber Stiftung, 2022, Çevrimiçi: https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00005164 (Erişim: 25.11.2022).

cı siyasi rejimi için, feminizmi ve kadın örgütlerini marjinalleştirici bir algı yaratmak üzere de kullanılmak isteniyor. Mevzileri korumak çoğu zaman, yeni kazanımlar elde etmeye göre daha fazla çaba gerektirebiliyor. Türkiye örneğinin ortaya koyduğu gibi yeni kazanımlar elde etmek, 2010'lu yıllara kadar, yönetme yetkisine sahip politika yapıcıların daha demokratik görüldüğü koşullarda güç de olsa mümkünken, kazanılmış hakları koruma mücadelesi, devlet yönetiminde baskıcı ve otoriter yaklaşımın hâkim olduğu bir politik konjonktürde çok daha zorlayıcı bir çabayı gerektiriyor. Türkiye'de kadın hareketi bunun fazlasıyla farkında. Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından CEDAW'la birlikte ve sonrasında gerçekleşen pek çok olumlu gelişmede Türkiyeli kadınların 'kadınların insan hakları'na dair ısrarlı taleplerinin belirleyici rolü olduğu açık. Bugün de hem elde edilen mevzileri korumak hem de yeni kazanımlar elde etmek için mücadeleye kararlılıkla devam ediyorlar.

CEDAW Komitesi'nin Türkiye'ye Dair Nihai Gözlemlerinde Kadının İnsan Haklarının İzini Sürmek

Gökçeççek AYATA*

Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (bundan böyle CEDAW veya Sözleşme), BM Genel Kurulu'nda 19 Aralık 1979 tarihinde kabul edilerek 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılmış ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bakımından ise Sözleşme, 19 Ocak 1986 tarihinden itibaren yürürlüktedir.¹

Sözleşme'nin denetim organı Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'dir (bundan böyle Komite). Sözleşme'nin 18. maddesine göre, Taraf Devletler Sözleşme hükümlerine etkinlik kazandırmak ve kaydedilen ilerlemeleri belirtmek amacıyla aldıkları yasal, adli, idari ve diğer önlemler hakkındaki bir raporu Sözleşme'nin ilgili devlet bakımından yürürlüğe girmesini takiben bir yıl içinde, sonrasında her dört yılda bir ve Komite'nin talep ettiği zamanlarda, Komite tarafından incelemek üzere BM Genel Sekreteri'ne sunmakla yükümlüdürler.² Komite, Sözleşme'nin

* Uzm. Araş., İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, gokcececek.ayata@bilgi.edu.tr.

¹ Türkiye'nin CEDAW'a taraf olma süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için Turgut Tarhanlı'nın bu kitapta yer alan makalesine bakabilirsiniz. Türkiye'de feminist hareketin ve kadın örgütlerinin, CEDAW'ın Türkiye bakımından yürürlüğe girmesi ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi konusundaki katkıları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Sevgi Uçan Çubukçu'nun bu kitapta yer alan makalesine bakabilirsiniz. Ayrıca bkz. Gökçeççek Ayata, Aysen Candaş, "Turkey", *Feminist Advocacy, Family Law and Violence against Women: International Perspectives*, Der. Mahnaz Afkhami, Yakın Ertürk, Ann Elizabeth Mayer, New York, Routledge, 2019, s. 178-197, Çevrimiçi: <https://idrc-crdi.ca/sites/default/files/sp/Images/IDRC%20Books/idl-57272.pdf> (Erişim: 25.11.2022).

² Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, R.G. 14 Ekim 1985-18898, Çevrimiçi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf> (Erişim: 25.11.2022).

17. maddesine dayanarak Taraf Devletlerin sundukları dönemsel raporları inceler ve değerlendirir.³ Bunun sonucunda ilgili Taraf Devlete ilişkin nihai gözlemlerini içeren bir rapor yayınlar.

Komite, Taraf Devletlerin dönemsel raporları hazırlamasına yardımcı olacak yönergeler benimsemiştir. Bu yönergelere göre, ilk raporda, raporun sunulduğu tarihte o ülkedeki kadınların durumuna ilişkin ayrıntılı ve kapsamlı bir açıklama olması beklenmektedir. Böylece, devamında, ülkedeki kadınların durumuna dair ilerlemenin ölçülebilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır. İkinci ve devam eden dönemsel Taraf Devlet raporlarının amacı, önceki raporu güncellemek, iki rapor arasında geçen dört yılda meydana gelen önemli gelişmeleri detaylandırmak, temel eğilimleri belirtmek ve Sözleşme'nin tam olarak yerine getirilmesinin önündeki engelleri belirlemektir.

Komite, Taraf Devletlerin, Sözleşme'ye özgü kılavuzlar da dahil, uluslararası insan hakları anlaşmaları kapsamındaki raporlamaya dair uyumlaştırılmış yönergeleri izlemesini talep etmektedir (HRI/GEN/2/Rev.6, Bölüm I).⁴ Ayrıca, Komite, Taraf Devlet raporlarının sistematığının ve içeriğinin olgunlaşması için, çok sayıda Genel Tavsiyesinde bu konuyu ele almıştır.⁵ Aşağıda değinilenler dışında, Komite hemen her Genel Tavsiyesinde o Genel Tavsiye'nin konusu ile ilgili olarak, Taraf Devletlerin dönemsel raporlarında yer vermelerini beklediği konuları sıralamaktadır.

- Komite'nin 1986 tarihli 1 No'lu Genel Tavsiyesi'nde; başlangıç raporlarının, Taraf Devletin Sözleşme'yi onaylamasından raporun sunum tarihine kadar olan durumu kapsamaması gerektiği belirtilmekte, ayrıca Sözleşme'nin uygulanmasında karşılaşılan engelleri ve bunları aşmak için alınan tedbirleri içermesi tavsiye edilmektedir.
- 1987 tarihli 2 No'lu Genel Tavsiye'de; Komite'ye sunulan başlangıç raporlarının yeterli olmadığı, bu nedenle Taraf Devletlerin hazırla-

³ CEDAW oturumları listesi, Çevrimiçi: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/Treaty-BodyExternal/SessionsList.aspx?Treaty=CEDAW (Erişim: 25.11.2022).

⁴ Compilation of guidelines on the form and content of reports to be submitted by States parties to the international human rights treaties: report of the Secretary-General, HRI/GEN/2/Rev.6, Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/658873?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

⁵ Genel Tavsiyeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için Nazan Moroğlu'nun bu kitapta yer alan makalesine bakabilirsiniz.

dıkları raporların biçim, içerik ve tarihleri konusunda Ağustos 1983 tarihinde kabul edilen genel kılavuz ilkelere (CEDAW/C/7) ve Genel Tavsiyelere uymaları gerektiği yer almaktadır.

- 1988 tarihli 6 No'lu Genel Tavsiye'de, Sözleşme'nin, Taraf Devlet raporlarının ve Komite raporlarının ilgili Devletlerin dilinde yaygınlaştırılması için uygun adımların atılması; Sözleşme'nin ve Komite raporlarının çevirisinde Genel Sekreter'in ve Kamu Bilgilendirme Bölümü'nün teknik desteğinin alınması; Taraf Devletlerin başlangıç ve dönemsel raporlarına bu Genel Tavsiye'ye ilişkin aldıkları önlemleri dahil etmesi beklendiği belirtilmektedir.

- 1989 tarihli 11 No'lu Genel Tavsiye'de; Komite, başlangıç ve dönemsel raporların zamanında sunulmamasına dayanarak, Taraf Devletlere, eğitim seminerleri de dahil teknik danışmanlık hizmetlerine yönelik projeleri teşvik etmeleri, desteklemeleri ve işbirliği yapmalarını tavsiye etmektedir. Ayrıca, Genel Sekreter'in mevcut kaynaklar dahilinde ve danışmanlık hizmetleri programının önceliklerini dikkate alarak, raporlama yükümlülüklerini yerine getirmekte ciddi zorluk yaşayan Taraf Devletler için ilave eğitimler düzenlemesi yönündeki talebi memnuniyetle karşıladığı belirtilmektedir.

Başlangıç raporları yani ilk raporlar, Komite tarafından, rapor veren Taraf Devletin temsilcisinin ek bir sunum yapabileceği bir toplantıda ele alınmaktadır. Komite üyeleri, Taraf Devlet raporu, Taraf Devlet temsilcisinin sunumu veya CEDAW'ın hedefleri ile ilgili herhangi bir konunun açıklığa kavuşturulmasını veya detaylandırılmasını isteyebilirler. 1990'dan bu yana, ikinci ve devamındaki dönemsel raporlar, beş Komite üyesinden oluşan bir çalışma grubu tarafından incelenmektedir. Çalışma grubu, Komite'nin Taraf Devlet raporunu tam olarak incelemesine rehberlik edecek soruları hazırlamakta, bu sorular önceden Taraf Devlet temsilcisine iletilmektedir. Temsilci daha sonra bu soruları ve Komite üyelerinin sormak isteyebileceği diğer soruları yanıtlamak için Komite ile bir araya gelmektedir. Her bir Taraf Devlet raporunun değerlendirilmesinin ardından, Komite, ilgili Taraf Devlet için Sözleşme'nin uygulanmasını etkileyen faktörleri ve zorlukları, olumlu yönleri, başlıca endişe konularını ve Sözleşme'nin uygulanmasını geliştirmeye yönelik önerilerini ve tavsiyelerini özetleyen nihai gözlemlerini yayınlamakta-

dır.⁶ Komite, nihai gözlemlerini içeren raporunda yer alan, ilgili Taraf Devlete yönelik tavsiyelerinden acil ve önemli buldukları hakkında, Taraf Devletten iki yıl içinde yazılı ara rapor istemektedir.

Nihai Gözlemler de tıpkı Taraf Devletlerin dönemsel raporları gibi zaman içerisinde kullanılan kavramlar, içerik ve şekil olarak değişikliğe ve dönüşüme uğramıştır. Bu yazıda, Komite'nin Türkiye'ye dair Nihai Gözlemleri ele alınmıştır. Bu nedenle söz konusu duruma bu raporlar üzerinden örnek vermek yerinde olacaktır. Örneğin; daha eski tarihli Nihai Gözlemler'de Komite, "kadınlara karşı şiddet" ve "namus cinayetleri" kavramlarını kullanılırken, artık "kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" ve "sözde namus adına işlenen cinayetler" kavramlarını kullanılmaktadır. Zorla intiharlar ve şüpheli ölümler ilk Nihai Gözlemler'de hiç yer bulamazken veya çok az yer bulurken, artık bu konular Türkiye'ye dair Nihai Gözlemler'in neredeyse ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Doğası gereği nihai gözlemlerin içeriğinde, ilgili Taraf Devletin özgün şartlarıyla ilgili de değişiklikler olmaktadır. Örneğin; Türkiye Sözleşme'ye koyduğu çekinceleri kaldırılana kadar hem Dönemsel Raporlar'da hem Komite'nin Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlemleri'nde çekinceler konusu oldukça kapsamlı şekilde ele alınmıştır.

Komite'nin Türkiye'ye dair ilk Nihai Gözlemleri'nde; Türkiye temsilcisinin gerçekleştirdiği sunumun, kendisine sorulan soruların ve temsilcinin verdiği yanıtların özeti ile Komite'nin tavsiyeleri bir arada yer almıştır. Sonraki Nihai Gözlemler'de ise, başlıklar değişiklik gösterse de benzer bir sistematik izlenmiş ve temelde rapor üç bölümden oluşmuştur: Giriş, olumlu yönler, başlıca endişe alanları ve tavsiyeler.

Komite, nihai görüşlerini şekillendirirken, özellikle de Taraf Devlete yönelteceği soruları ve başlıca endişe alanlarını belirlerken, sadece Taraf Devletlerin dönemsel raporlarını değil, sivil toplum örgütleri tarafından sunulan gölge raporları da dikkate almaktadır. Bu yazıda, gölge raporların nihai gözlem raporlarına etkisini ele almayacağız. Ancak şunu belirtmeden bu konuyu geçmek konuyu eksik bırakmak olur; Türkiye açısından bu etki oldukça fazladır. Feminist hareket ve kadın örgütleri CEDAW ile ilgili gölge rapor sürecini yıllardır, 2 ve 3'üncü Birleştirilmiş

⁶ Reporting guidelines, Çevrimiçi: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reporting.htm#guidelines> (Erişim: 25.11.2022).

Dönemsel Rapor zamanından itibaren, çok aktif şekilde kullanılmaktadır.⁷ Bu durum, Komite'nin Nihai Gözlemleri'ne yansımış ve yansımaktadır.⁸

Komite, başlıca endişe alanları ve tavsiyeler başlığı altında, Sözleşme'nin maddi hükümlerini içeren ilk 16 maddesini sırasıyla ele alır ve ilgili Taraf Devletin ülkesindeki kadınların durumunu, söz konusu maddelerde yer alan Taraf Devlet yükümlülüklerini dikkate alarak değerlendirir. Bu değerlendirme üzerinden gözlemlerini ve tavsiyelerini oluşturur. Bu yazıda, kitabın amacı, içeriği ve sınırları dikkate alınarak, Komite'nin Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlemleri'nin belli bölümlerine yer verilmiştir. Türkiye'de kadınların insan haklarının ve Devlet'in CEDAW'dan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki tutumunun nasıl bir dalgalanma yaşadığını göstermeye uygun konu başlıkları seçilmiştir. Bunlar; Komite'nin ayrımcı mevzuat, kadına karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, sözde “namus” adına işlenen cinayetler, siyasal ve kamusal hayata katılım, evlilik ve aile ilişkileri konularına dair endişeleri ve tavsiyeleri ile Komite'nin Nihai Gözlemleri'nin takibine dair Türkiye'den istediği ara raporların içerikleridir.

Başlangıç Raporu'na Dair Nihai Gözlemler

Komite, Türkiye'nin ilk raporunu (CEDAW/C/5/Add.46 ve CEDAW/C/5/Add.46/Amend.1) 29 ve 31 Ocak 1990 tarihlerinde gerçekleştirdiği 161. ve 165. toplantılarında (bkz. CEDAW/C/SR. 161 ve 165) ele almıştır.⁹ Komite'nin Türkiye'ye dair ilk Nihai Gözlemleri'nde; Türkiye temsilcisinin gerçekleştirdiği sunumun, kendisine sorulan soruların ve temsilcinin verdiği yanıtların özeti ile Komite'nin endişeleri ve tavsiyeleri bir arada ele alınmıştır. Başlangıç Raporu'nun yetersizliğinin de etkisiyle ortaya çıkan bu durum, Nihai Gözlemler'de yer alan konuların ve Komite'nin tavsiyelerinin takibini oldukça güç hale getirmiş ve içerik olarak da zayıflatmıştır.

⁷ Gölge raporlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için Sevgi Uçan Çubukçu'nun bu kitapta yer alan makalesine bakabilirsiniz.

⁸ İpek İlkaracan Ajas, *Birleşmiş Milletler (BM) CEDAW Sürecinde Sivil Toplum Örgütleri ile Savunuculuk ve Lobicilik – Türkiye Gölge Raporları: 1997 ve 2005 Deneyimleri*, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, Artpres, İstanbul, 2008, s. 60-63 ve s. 138-147.

⁹ A/45/38, para. 284, Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/98278?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

Komite'nin Nihai Gözlemleri'nde ele alınan konular şunlardır: Çekinceler; sivil toplum örgütlerinin rolü; kırsaldaki kadınlar; kadınların erkeklerden daha fazla ilerleme kaydettiği alanlar olup olmadığı; eşitlik kavramı; kadınların sokakta gözükmemesinin nedeni; eğitim ve istihdamda kadınların yaşadıkları sorunlar; köktendinci hareketin eğitim alanındaki etkisi; ulusal mekanizma; üst düzey görevlerdeki kadın sayısının azlığı; kadın mahpusların işkence ve tecavüze maruz kaldıkları iddiası; kadınların adli yardıma erişim olanakları; geçici özel önlemler; kalıplaşmış roller (*stereotypes*); fuhuş; diplomatik hizmetlerde görev alan kadınlar; vatandaşlık; eğitim; istihdam; aile planlaması; kadınların banka kredilerine erişimi.

Ayrımcı Mevzuat

Komite, Anayasa hükümleri ile Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) bazı hükümleri ile bağdaşmadığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 15 ve 16. maddelerine konan çekinceler arasındaki çelişkiye dikkat çekmiştir. Ayrıca, çekincelerin kaldırılması ihtimalini ve TMK'nın değiştirilmesine yönelik herhangi bir öneri olup olmadığını sormuş ve Kanun'un yakında değiştirilmesini umduğunu ifade etmiştir.¹⁰ Komite, Sözleşme'nin 15 ve 16'ncı maddelerine konan çekincelerin, bu alanlarda ayrımcılığın hala ne ölçüde var olduğunu yansıttığını belirtmiştir. Komite, Sözleşme'nin 15. maddesi kapsamında, kadının hareket özgürlüğü, ikametgâh seçimi, babasının veya eşinin rızası olmadan ülke içinde ve dışında seyahat etme imkânı ile ilgili sorular sormuştur.¹¹

Türkiye temsilcisi, ikinci dönemsel raporun sunulmasından önce 15. ve 16. maddelere konulan çekincelerin geri çekileceğini kuvvetle umduğunu belirtmiştir.¹² Başlangıç Raporu ve Nihai Gözlemler'in hazırlandığı sırada, 743 sayılı Medeni Kanun yürürlükte idi. Söz konusu Kanun, 2002 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Medeni Kanun ile yürürlükten kaldırıldı.¹³

¹⁰ A/45/38, para. 289.

¹¹ A/45/38, para. 304.

¹² A/45/38, para. 323.

¹³ Uzun yıllar süren çalışmalar ve kadınların mücadelesi sonucunda, yeni Medeni Kanun 22 Kasım 2001 tarihinde 4721 sayılı Kanun olarak TBMM'de kabul edildi ve 8 Aralık 2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı. Yeni Medeni Kanun,

Yürürlükten kaldırılan 743 sayılı Medeni Kanun'un 153. maddesi kadının soyadına ilişkindir ve bu konuda kadına bir hak tanınmamıştır, kadın evlenmekle eşinin soyadını alır. Söz konusu Kanun'da 1997 yılında yapılan bir değişiklik ile kadına, evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuru ile kocasının soyadı önünde önceki soyadını kullanma hakkı verilmiştir. Bu değişiklik, evli kadınlara evlenmeden önceki soyadlarını tek başına kullanma hakkı vermediğinden, ayrımcılığı tam olarak ortadan kaldırmaya elverişli değildir. Ayrıca, söz konusu madde, daha önce iki soyadı kullanan kadınlar açısından sadece bir soyadı için bu düzenlemeden yararlanabilecekleri şeklinde bir kısıtlama daha içerdiğinden, ayrımcılığı ortadan kaldırma amacından daha da uzaklaşmıştır. 1997'de yılında gerçekleştirilen bu değişiklik, 2002 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Medeni Kanun'da da aynen korunmuştur.¹⁴

Komite, Türkiye'deki kadınların eşitlik mücadelesinin, Hükümet tarafından güçlü bir taahhülle desteklenmediği yönünde izlenim sahibi olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilen reformları alkışlarken, mevcut Anayasa'nın geriye doğru bir adım olduğunu ifade etmiştir.¹⁵

---

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girdi ve 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'ni yürürlükten kaldırdı. 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi (mülga), Çevrimiçi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.743.pdf> ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, Çevrimiçi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁴ Evli kadının soyadı konusu iç hukukta kangren haline gelmiş konulardan biridir. 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nde 1997 yılında yapılan değişiklik, 4721 sayılı Medeni Yasa'da da aynen korundu ve kadınlara yönelik ayrımcılık devam etti (m. 187). Bu konuda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin evli kadınların kendi soyadlarını kullanamamalarına dair vermiş olduğu ihlal kararlarına (bkz. *Ünal Tekeli v. Türkiye* Kararı, Başvuru No. 29865/96; *Leventoğlu Abdulkadiroğlu v. Türkiye* Kararı, Başvuru No. 7971/07; *Tuncer Güneş v. Türkiye* Kararı, Başvuru No. 26268/08; *Tanbay Tüten v. Türkiye* Kararı, Başvuru No. 38249/09; *Yavuz Nal ve Diğerleri v. Türkiye* Kararı, Başvuru No. 11736/09) ve Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurular sonucu verdiği ihlal kararlarına (bkz. *Sevim Akat Eşki*, Başvuru No. 2013/2187; *Gülşim Genç*, Başvuru No. 2013/4439; *Neşe Aslanbay Akbıyık*, Başvuru No. 2014/5836) rağmen, madde yürürlüktedir ve uygulanmaya devam etmektedir. Medeni Yasa'nın 187. maddesinin Anayasa'nın 2., 10., 17., 20., 90. ve 153. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek iptali talep edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu talebe ilişkin kararı beklenmektedir.

¹⁵ A/45/38, para. 289.

Kadınlara Karşı Şiddet

Komite üyeleri, kadına karşı şiddet ve şiddet gören kadınlar için sığınaklar ile ilgili yasal düzenleme olup olmadığını sormuştur.¹⁶ Türkiye temsilcisi, büyük şehirlerde şiddete maruz kalan kadınlar için sığınak ve ücretsiz hukuki danışmanlık desteği sağlandığını beyan etmiştir.¹⁷

Siyasal ve Kamusal Hayata Katılım

Komite'ye göre, üst düzey görevlerdeki kadın sayısının azlığının Türkiye temsilcisi tarafından "arzu yoksulluğu" (*poverty of desire*) olarak açıklanması, eşitsizliğin sorumluluğunu kadınlara yüklemeye yönünde bir eğilim olduğunu göstermiştir.¹⁸ Komite, Sözleşme'nin 3. maddesi ile ilgili olarak, kadınların kaymakam olmasını neyin engellediğini ve kadın örgütlerinin siyasi bir etkiye sahip olup olmadığını sormuştur. Ayrıca, medeni ve hukuki meselelerde Sözleşme'ye başvurulup başvurulamayacağı ve Hükümet'in kadınların eşit haklara sahip olmasını sağlamak için neler yaptığı konusunda açıklama istemiştir.¹⁹ Türkiye temsilcisi, kadınların kaymakam olmasını engelleyen düzenlemenin eski tarihli bir düzenleme olduğunu ve değiştirilmesi yönünde güçlü bir eğilim olduğunu; kadın gruplarının baskı grubu olarak çalışmaları da siyasi kararları etkileyecek güçte olmadıklarını beyan etmiştir.²⁰

Komite, Sözleşme'nin geçici özel önlemler ile ilgili 4. maddesine dair yeterli bilgi verilmediğini belirterek, Hükümet'in geçici özel önlemler almayı öngörüp öngörmediğini ve kadınların siyasete katılımı konusunda özel hedefler belirlenip belirlenmediğini sormuştur.²¹ Ayrıca Komite, Parlamento'da ve genel olarak siyasette kadın sayısını artırmak için neler yapıldığını ve (Türkiye'nin Başlangıç Raporu'nda ve temsilcinin beyanlarında geçen)²²

¹⁶ A/45/38, para. 301.

¹⁷ A/45/38, para. 319.

¹⁸ A/45/38, para. 290.

¹⁹ A/45/38, para. 291.

²⁰ A/45/38, para. 309.

²¹ A/45/38, para. 292.

²² Başlangıç Raporu'nda, Parlamento'da kadın sayısının çok az olduğu yer almıştır. Raporun sunulduğu 1987 yılında TBMM'deki toplam 450 milletvekilinden sadece altısı kadındı, yani TBMM'deki kadın oranı yüzde 1,3 idi. Rapor'da, siyasi partilerde kadın kotasının hayata geçirilmesine yönelik çabalara da değinilmiştir. Seçimlerde her partinin adaylarının yüzde 20 ila 30'unun kadın olmasını öngören bir yasa çıkarmak için çeşitli çabalar gösterildiği, ancak bu önerinin rapor hazırlandığı ana kadar kabul görmediği belirtilmiştir.

kota sistemi önerisinin neden olumlu karşılanmadığını sormuş; sağlık, hukuk, bankacılık, yönetim kademeleri, ticaret alanında ve devlet memuru olarak çalışan kadınların sayısını ve kadınların sendikalara katılımı hakkında istatistiki verileri istemiştir. Parlamento'daki kadın oranının 1935'ten bu yana neden büyük ölçüde azaldığı, yargıdaki yüzde 10'luk kadın kotasının doğru olup olmadığı, eğer doğru ise bu kadar düşük bir kota belirlenmesinin eşitlik kavramıyla uyumlu olup olmadığı sorulmuştur.²³ Türkiye temsilci, Parlamento'da sadece 6 kadın olduğunu ve sadece bir kadın bakan bulunduğunu belirtmiştir. Parti yönetiminde veya seçim listelerinde (görüşmenin yapıldığı tarihe kadar) hiçbir kota uygulanmadığını, sadece yakın zamanda bir partinin tüm düzeylerdeki parti organları için yüzde 25'lik bir kota getirdiğini bildirmiştir. Aralık 1989'da avukatların yüzde 21,20'sini, yargının yüzde 12,06'sını, doktorların yüzde 31,66'sını, eczacıların yüzde 40,22'sini ve üniversitelerdeki öğretim kadrosunun yüzde 34'ünü kadınların oluşturduğunu eklemiştir.²⁴

Evlilik ve Aile İlişkileri

Komite, Başlangıç Raporu'nda babaların aile ve ev işleriyle ilgili görevlerinden hiç bahsedilmediğini belirtmiştir. Komite tarafından, fiili birlikler, kadınlar ve erkekler için boşanma gerekçeleri, boşanma oranları ve kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla miras hakları hakkında daha fazla ayrıntı talep edilmiştir. Komite, evli kadının soyadının seçimine ilişkin Medeni Kanun'un (*family code*) revize edilmesinin en uygun yol olacağını düşündüğünü belirtmiştir.²⁵ Türkiye temsilcisi, kız çocukları için evlenme yaşının 14 olduğunu; miras haklarının kız ve oğlan çocuklar için eşit olduğunu; kocanın iradesi dışında işe girmenin boşanma sebebi sayılmadığını beyan etmiştir.²⁶

²³ A/45/38, para. 295.

²⁴ A/45/38, para. 313. Türkiye'de evli kadının soyadı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. dipnot 14.

²⁵ A/45/38, para. 305.

²⁶ A/45/38, para. 323.

Nihai Gözlemlerin Takibi

Komite, bir sonraki Taraf Devlet raporunun genel ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalacağını; ayrıntılı istatistiki veri; kırsaldaki kadınların durumu, istihdam ve orta öğretimde kaydedilen ilerleme ve Yasal Reform Komitesi (*Legal Reform Committee*)²⁷ tarafından alınan kararlar hakkında daha fazla bilgi içereceğini umduğunu ifade etmiştir.²⁸

2. ve 3. Birleştirilmiş Dönemsel Raporla Dair Nihai Gözlemler

Türkiye'nin 2. ve 3. Birleştirilmiş Dönemsel Raporu (CEDAW/ C/ TUR/2-3), Komite'nin 17 Ocak 1997 tarihindeki 318. ve 319. toplantılarında görüşülmüştür.²⁹ Dönemsel Raporla dair değerlendirmenin başında, Türkiye temsilcisinin Komite'ye gerçekleştirdiği sunumun özetine yer verilmiştir (para. 151-159). İkinci bölümde ise Komite'nin nihai gözlemleri yer almıştır (para. 160-206). Komite, nihai gözlemlerini şu başlıklar altında toplamıştır; giriş (para. 160-162), Sözleşme'nin tam olarak uygulanmasındaki zorluklar (para. 163-164), olumlu yönler (para. 165-173), başlıca endişe alanları (para. 174-190), öneriler ve tavsiyeler (para. 191-206).

Komite'nin nihai gözlemlerinde, başlıca endişe alanları olarak ele aldığı konular şunlardır: Çekinceler, Genel Müdürlüğün bölgesel ve yerel düzeylerde birimleri olmaması; dezavantajlı kadın grupları; Ceza Kanunu'ndaki ayrımcı düzenlemeler; Kürt kadınların durumu; kadınlara karşı şiddet; kürtajın eşin iznine bağlı olması; kanuni düzenlemeye tabi genelevler olması; siyasal ve kamusal hayata katılım; Vatanşlık Kanunu'ndaki bazı düzenlemeler; eğitim; istihdam; kırsaldaki kadınlar.

²⁷ Burada bahsi geçen Komite, Türkiye temsilcisinin sunumunda bahsettiği, Türkiye'nin Sözleşme'nin 15. ve 16. maddelerine koyduğu çekincelerle ilgili olarak, Medeni Kanun'un tamamını gözden geçirmek ve kadınlara karşı ayrımcılık içeren hükümlerde yapılması gereken tüm değişiklikleri Meclis'e sunmak üzere kurulan Meclis Komisyonu'dur. Bkz. CEDAW/C/SR. 161, para. 16,

Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/85504?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

²⁸ A/45/38, para. 324.

²⁹ A/52/38/Rev.1, para. 151, Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/245175?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

Ayrımcı Mevzuat

Komite, Sözleşme'nin 2. maddesi (f) paragrafına aykırı olan, Ceza Yasası'nın yetişkin, evli ve bekar kadınların kaçırılmasına ilişkin çeşitli maddelerine ve özellikle en ağır cezaların bakire kadınlara tecavüz edilmesi durumunda verildiğine dikkat çekmiştir.³⁰

Komite, gözaltındaki kadın mahkumlar da dahil, cinsel saldırı iddialarının soruşturulması sırasında kadınların zorla jinekolojik muayeneden geçirilmesi uygulamasından büyük bir endişe duyduğunu belirtmiştir. Komite, bu tür zorlayıcı uygulamaların aşağılayıcı ve ayrımcı olduğunu, güvensizlik yarattığını ve devlet yetkilileri tarafından kadınların bedensel bütünlüğünün, kişiliğinin ve onurunun ihlal edildiğini vurgulamıştır.³¹

Komite, Ceza Kanunu'nun "namus cinayetleri" için yetersiz yaptırımlara veya cezalara izin veren hükümlerinden endişe duymuştur. Bu durumun, uluslararası insan hakları hukuku tarafından korunan insan hayatına saygı ve kişi güvenliği ilkelerine aykırı olduğunu belirtmiştir.³²

Komite, çifte ayrımcılığa maruz kalan Kürt kadınlarının durumunu düzeltmek için geçici özel önlemler alınmamış olmasından derin üzüntü duyduğunu ifade etmiştir.³³

Komite, Hükümet'i, Sözleşme'ye konulan çekincelerin kaldırılması amacıyla Medeni Kanun'u, özellikle aile hukukuna ilişkin bölümlerini gözden geçirmeye davet etmiştir. Ayrıca, kadınların erkeklerle eşit koşullarda Ceza Kanunu'nun tam korumasından yararlanabilmeleri için Kanun'un ilgili hükümlerinin gözden geçirilmesini önermiştir.³⁴

Kadına Karşı Şiddet

Komite, kadınlara ve kız çocuklarına karşı uygulanan her türlü yaygın şiddetten ve bu şiddetle mücadele edecek yasal önlemlerin ve eğitimin yetersizliğinden kaygı duyduğunu belirtmiştir. Komite, kadına yönelik şiddetle ilgili 19 No'lu Genel Tavsiye'nin ve Genel Kurul'un 20 Aralık 1993 tarihli ve 48/104 sayılı Kararı ile kabul edilen Kadınlara Karşı

³⁰ A/52/38/Rev.1, para. 177.

³¹ A/52/38/Rev.1, para. 178.

³² A/52/38/Rev.1, para. 179.

³³ A/52/38/Rev.1, para. 180.

³⁴ A/52/38/Rev.1, para. 192.

Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'nin Türkiye tarafından dik-kate alınmadığını tespit etmiştir. Aynı zamanda, şiddeti “genel ahlak ve kamu düzenine karşı suç” olarak sınıflandıran Ceza Kanunu'nun, Sözleşme'nin ruhuna aykırı olduğunu ve insan onurunu zedelediğini belirtmiştir.³⁵

Komite, 5. maddenin (a) paragrafı uyarınca Türkiye tarafından alın-ması beklenen yasal önlemlerin veya eğitime ilişkin tedbirlerin, aile içi şiddet (*violence within the family*) ile ilgili durumlarda, etkin olmamasın-dan özellikle endişe duymuştur.³⁶

Komite, erkek egemenliğinin ve kadınlara karşı şiddetin kırsal ve kentsel alanlarda kabul edilmesini önlemek ve bunlarla mücadele etmek için yeterli uygun önlemlerin henüz alınmamış olmasından endişe duy-duğunu belirtmiştir. Aynı durum, şiddet mağduru kadınlar arasındaki yüksek intihar sayısını önlemeye yönelik somut tedbirlerin eksikliği açısından da söz konusudur.³⁷

Komite, kadınlara karşı şiddetle özellikle ev içi şiddetle mücadele için genel olarak topluma, özel olarak yargıçlar, avukatlar ve polis gibi yasa uygulayıcılara yönelik kapsayıcı, toplumsal cinsiyete duyarlı bilinç-lendirme ve eğitimler yoluyla ve yasama aracılığıyla ciddi çaba göste-rilmesi gerektiğini belirtmiştir. Şiddete uğrayan kadınlar için sığınaklar kurulmalı ve bu sığınaklara yeterli mali kaynak ve insan kaynağı sağlan-malıdır.³⁸

Komite, gelenek ve göreneklere dayalı sözde namus cinayetlerinin, kişilerin yaşam hakkının ve kişi güvenliğinin ihlali olduğunu, bu neden-le hukuk çerçevesinde gereğine uygun şekilde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Hükümet'i tecavüz iddialarında bekaret muayenesi uygulamasını eleştirel bir şekilde gözden geçirmeye davet etmiştir. Aynı şekilde, cinsel saldırı veya suistimal soruşturmalarında veya başka her-hangi bir durumda, kadınlara zorla bekaret muayenesi yapılıp yapılmadığını araştırmaya davet etmiştir.³⁹

³⁵ A/52/38/Rev.1, para. 181.

³⁶ A/52/38/Rev.1, para. 182.

³⁷ A/52/38/Rev.1, para. 183.

³⁸ A/52/38/Rev.1, para. 194.

³⁹ A/52/38/Rev.1, para. 195.

Siyasal ve Kamusal Hayata Katılım

Komite, siyasi partilerinin, sendikalarının ve diğer kamu kurumlarının Sözleşme'nin 7. maddesinin uygulanmasının önemi ve kadın sayısının hala çok düşük olduğu Parlamento ve Hükümet de dahil karar alma organlarında kadınların temsil oranının yükseltilmesi konusunda yeterince duyarlı olmamasından endişe duyduğunu ifade etmiştir.⁴⁰ Komite, Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. paragrafı uyarınca, özellikle siyasal alanda ve kamu sektöründe, sayısal hedefleri ve zaman çizelgelerini içeren geçici özel önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir.⁴¹

Evlilik ve Aile İlişkileri

Komite, Hükümet'i, Sözleşme'ye konulan çekincelerin kaldırılması amacıyla Medeni Kanun'u, özellikle aile hukukuna ilişkin bölümlerini gözden geçirmeye davet etmiştir.⁴²

Komite, Hükümeti, aile işleri ve çocukların yetiştirilmesiyle ilgili yükümlülük ve sorumlulukların paylaşıldığı bir kültürün yerleşmesi için kadınları ve erkekleri eğitmeye davet etmiştir. Buna ek olarak, geleneksel tutum ve davranış kalıplarının sürdürülmesini durdurmak ve Sözleşme'de ifade edilen kadın hakları konusunda farkındalık yaratmak için, her iki cinsiyete yönelik bilgilendirme ve eğitim çalışmalarına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.⁴³

Nihai Gözlemlerin Takibi

Komite, Hükümet'i, Sözleşme'yi, Komite'nin Genel Tavsiyeleri'ni ve mevcut Nihai Gözlemleri geniş çapta dağıtmaya ve tüm kadınların bunlara erişebilmesini sağlamak için gerektiğinde bu belgeleri yerel dillere tercüme etmeye çağırmıştır. Ayrıca Hükümet'ten bu raporda dile getirilen kaygıları bir sonraki raporunda ele almasını talep etmiştir.⁴⁴

⁴⁰ A/52/38/Rev.1, para. 185.

⁴¹ A/52/38/Rev.1, para. 199.

⁴² A/52/38/Rev.1, para. 192.

⁴³ A/52/38/Rev.1, para. 193.

⁴⁴ A/52/38/Rev.1, para. 206.

3. ve 4. Birleştirilmiş Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemler

Komite, Türkiye'nin 3. ve 4. Birleştirilmiş Dönemsel Raporu'nu (CEDAW/C/TUR/4-5 ve Corr.1) 20 Ocak 2005 tarihinde yapılan 677. ve 678. toplantılarında ele almıştır.⁴⁵

Komite, Sözleşme'nin bütün hükümlerinin sistematik ve sürekli olarak uygulanmasına ilişkin Taraf Devlet yükümlülüğünü hatırlatmıştır. Türkiye'nin bir sonraki dönemsel raporunu sunana dek, Komite'nin bu Nihai Gözlemler'de yer verdiği endişe ve önerilere yoğunlaşmasını ve yapılan faaliyetler ile alınan sonuçları bir sonraki dönemsel raporda belirtmesini talep etmiştir. Ayrıca, bunların uygulanmalarını garanti altına almak için bu Nihai Görüşler'i bütün bakanlıklara ve Meclis'e sunmasını talep etmiştir.⁴⁶

Komite'nin Nihai Gözlemleri'nde, başlıca endişe alanları ve tavsiyeler başlığı altında ele aldığı konular şunlardır: Ayrımcılık yasağının tanımı; ayrımcılık içeren hükümler; kadınlara karşı şiddet; kalıp yargılar (*stereotypes*), kültürel uygulamalar; siyasal ve kamusal hayata katılım; eğitim; istihdam; anne ve çocuk ölüm oranları; sığınmacı kadınların durumuna ilişkin rapordaki bilgi eksikliği.

Ayrımcı Mevzuat

Komite, Ceza Kanunu ve Medeni Kanun'un bazı hükümlerinin halen kadınlara ve kız çocuklarına karşı ayrımcılık içerdiğini belirtmiştir. Özellikle, kadınlara yönelik genital muayenelerine veya bekaret testlerinin bazı koşullarda halen kadının rızası olmadan uygulanabilmesine; Ceza Kanunu'nda "namus cinayeti" yerine "töre cinayeti" teriminin kullanılmasının kadınlara karşı işlenen bu tür suçların faillerinin daha az titizlikle kovuşturulmasına ve daha hafif cezalar almasına neden olabileceğine dair endişelerini ifade etmiştir. Komite ayrıca, 15-18 yaş arası gençlerin rızaya dayalı cinsel ilişkilerinin cezalandırılmasının, özellikle ataerkil tutumların devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda, genç kadınları daha ağır bir şekilde etkileyebileceğinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Komite,

⁴⁵ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 1,

Çevrimiçi: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/conclude-comments/Turkey/CEDAW-CC-TUR-0523813E.pdf> (Erişim: 25.11.2022).

⁴⁶ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 22.

edinilmiş mallara katılma rejiminin varsayılan yasal mülkiyet düzenlemesi olarak kabul edilmesine ilişkin Medeni Kanun değişikliğinin geriye dönük olarak uygulanmamasından da kaygı duyduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

Komite, Türkiye'den, Sözleşme'nin 2. maddesi ile uyumlu hale getirmek için mevzuatındaki ayrımcı düzenlemeleri gecikme olmaksızın değiştirmesini talep etmiştir. Özellikle, genital muayenelerin her koşulda kadının rızasına bağlı olmasının ön şart haline getirilmesini; töre veya namus adına işlenen her türlü suçun ağırlaştırılmış cinayet olarak sınıflandırılması ve en ağır cezaların verilmesini; 15-18 yaş arası gençlerin rızaya dayalı cinsel ilişkilerinin cezalandırılmasına dair düzenlemenin yeniden gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca, Medeni Kanun'da edinilmiş mallara katılma rejimine dair yapılan değişikliği, Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce evlenmiş olan kadınlar için yarattığı dezavantajlı sonuçları gidermek amacıyla gözden geçirmesini önermiştir.⁴⁸

Kadınlara Karşı Şiddet

Komite, aile içi şiddet de dahil kadına karşı şiddetin devam etmesinden; şiddet mağduru kadınların haklarından ve hukuki koruma mekanizmalarından habersiz olmalarından; sığınaklar da dahil şiddet mağduru kadınlara yönelik destek hizmetlerinin sayıca yetersiz olmasından endişe duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca, yakın zamanda yürürlüğe giren Belediyeler Kanunu kapsamında, sığınak açma sorumluluğunun, uygulamayı izleyecek ve finansmanı sağlayacak yeterli mekanizmalar olmaksızın belediyelere devredilmiş olmasından da endişe duyduğunu ifade etmiştir.⁴⁹

Komite, Türkiye'ye, kadınlara karşı ayrımcılığın bir türü ve insan hakları ihlali olan ev içi şiddet de dahil kadınlara karşı şiddeti önleme ve bununla mücadele etme konusundaki çabalarını yoğunlaştırması çağrısında bulunmuştur. Kadınlara karşı şiddeti önlemek, mağdurlara koruma ve destek hizmetleri sağlamak, suçluları cezalandırmak ve rehabilite etmek için Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un ve ilgili politikaların tam olarak uygulanması ve etkinliğinin dikkatle izlenmesi gerektiğinin altını

⁴⁷ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 25.

⁴⁸ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 26.

⁴⁹ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 27.

çizmiş, bu bağlamda 19 No'lu Genel Tavsiyesi'ne dikkat çekmiştir. Ayrıca, yeterli sayıda sığınak açılmasını, bunların yeterli finansmanını ve bu alandaki araştırma sonuçlarının ve sivil toplum örgütlerinin uygulamaya ilişkin deneyimlerinin sürece dahil edilmesini sağlamak amacıyla Belediyeler Kanunu'nun uygulamasını izleme çağrısında bulunmuştur. Komite, kamu görevlilerinin, özellikle de kolluk kuvvetlerinin, yargının ve sağlık çalışanlarının, kadına karşı şiddetin her türüne karşı tam olarak duyarlı olmaları ve yeterli şekilde müdahale edebilmeleri için sürekli olarak eğitilmelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca, Türkiye'yi, kadınlara karşı şiddetin toplumsal ve ahlaki açıdan kabul edilemez olduğu ve kadınlara karşı ayrımcılık teşkil ettiği fikrini pekiştirmek için medya ve halk eğitim programları aracılığıyla sürekli farkındalık artırıcı önlemler almaya davet etmiştir.⁵⁰

Namus Cinayetleri

Komite, Ceza Kanunu'nda "namus cinayeti" yerine "töre cinayeti" teriminin kullanılmasının kadınlara karşı işlenen bu tür suçların faillerinin daha az titizlikle kovuşturulmasına ve daha hafif cezalar almasına neden olabileceğine dair endişelerini ifade etmiştir.⁵¹ Töre veya namus adına işlenen her türlü suçun ağırlaştırılmış cinayet olarak sınıflandırılması ve en ağır cezaların verilmesini tavsiye etmiştir.⁵²

Komite, kadınları bir cins gibi konumlandıran ataerkil tutumların, köklü geleneksel ve kültürel kalıp yargıların (*stereotypes*) yaygınlığından büyük endişe duyduğunu belirtmiştir. Bu tutumların "namus cinayetleri" de dahil kadınlara karşı şiddetin devam etmesine katkıda bulunmasından ve kadınların birçok alanda haklarından yararlanmalarını olumsuz etkilemesinden duyduğu kaygıyı ifade etmiştir.⁵³

Siyasal ve Kamusal Hayata Katılım

Komite, kadınların siyasal ve kamusal hayatın tüm alanlarında önemli ölçüde az temsil edilmesinden; özellikle ulusal ve yerel karar alma mekaniz-

⁵⁰ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 28.

⁵¹ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 25.

⁵² CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 26.

⁵³ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 29.

malarında eşitliğin sağlanmasına yönelik ilerlemenin üzücü derecede yavaş olmasından; ayrıca kadınların Dışişleri hizmetlerinin üst kademelerinde de yeterince temsil edilmemesinden endişe duyduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Komite, Türkiye'ye, kamu yaşamının tüm alanlarında seçilmiş ve atanmış organlarda kadınların temsilini artırmak için sürekli tedbirler almasını; Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. paragrafı ve Komite'nin 25 No'lu Genel Tavsiyesi uyarınca Parlamento'da, belediyelerde ve Dışişleri Hizmetlerinin üst kademelerinde kadın sayısını artırmak için geçici özel önlemler almasını; ayrıca kadınların siyasal ve kamusal hayata ve karar alma mekanizmalarına katılımının önemi konusunda bilinçlendirme kampanyaları yürütmesini ve bunların etkilerini değerlendirmesini tavsiye etmiştir.⁵⁵

Evlilik ve Aile İlişkileri

Komite, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. paragrafları ile 16. maddesinin 1 (c), (d), (f) ve (g) paragraflarına koyduğu çekinceleri geri çektiği için Türkiye'yi takdir etmiştir.⁵⁶

Komite, 21 No'lu Genel Tavsiyesi'ne paralel olarak, evlilik ve aile ilişkilerinde kadınlara karşı ayrımcılığa neden olan geleneksel ve kültürel uygulamaları ortadan kaldırmak için sivil toplum kuruluşları, kadın grupları ve toplum liderlerinin yanı sıra öğretmenler ve medya ile işbirliği içinde gecikmeksizin ek tedbirler alması çağrısında bulunmuştur.⁵⁷

Nihai Gözlemlerin Takibi

Komite, Türkiye'den, sonraki dönemsel raporunda yargı sistemine dahil olmuş kadınlar, insan ticaretine maruz kalan kadınlar ve kız çocukları, Kürt kadınlar ve çoklu ayrımcılığa maruz kalan diğer kadın grupları; bu kadınların sağlık, istihdam ve eğitime erişimleri; kendilerine karşı uygulanan çeşitli şiddet biçimleri ile ilgili bilgi, cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistik ve veri sağlamasını talep etmiştir.⁵⁸

⁵⁴ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 31.

⁵⁵ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 32.

⁵⁶ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 14.

⁵⁷ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 30.

⁵⁸ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 41.

Komite, Türkiye'den, bir sonraki dönemsel raporunda, bu Nihai Gözlemler'in 17. ve 18. paragraflarında⁵⁹ belirtilen Anayasa değişikliklerinin ve yeni yasaların uygulanmasını sağlamak için alınan önlemler hakkında bilgi vermesini; bu yasal değişikliklerin Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını güçlendirmedeki, kadınların adalete erişimini ve ihlal durumlarında zararlarının giderilmesini sağlamadaki etkilerini değerlendirmesini talep etmiştir. Ayrıca, kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlayan bu yasal reformlar konusunda özellikle hakimler, avukatlar ve kolluk kuvvetlerine yönelik eğitim ve öğretim programlarını güçlendirmesini ve tazmin mekanizmalarından yararlanabilmeleri için kadınlara yönelik bilinçlendirme kampanyaları yürütmesini tavsiye etmiştir.⁶⁰

Komite, bir sonraki dönemsel raporda mevcut Nihai Gözlemler'de ifade edilen endişelere yanıt vermesini talep etmiştir.⁶¹ Ayrıca, sonraki dönemsel raporun hazırlanmasında tüm bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşlarının geniş katılımının sağlanmasını ve rapor Komite'ye sunulmadan önce Parlamento'yu raporun tartışılmasına dahil etmeyi tavsiye etmiştir.⁶²

Altıncı Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemler

Komite, Türkiye'nin altıncı dönemsel raporunu (CEDAW/C/TUR/6) 21 Temmuz 2010 tarihli 937 ve 938'inci toplantılarında (bkz. CEDAW/C/SR.937 ve CEDAW/C/SR.938) ele almıştır. Komite'nin konu ve soru listesi CEDAW/C/TUR/Q/6'da ve Türkiye'nin yanıtları CEDAW/C/TUR/Q/6/Add.1'de yer almaktadır.⁶³

Komite'nin başlıca endişe alanları ve tavsiyeler başlığı altında ele aldığı konular şunlardır: Eşitlik ve ayrımcılık yasağının tanımı; Sözleşmenin, İhtiyari Protokol'ün ve Komite'nin genel tavsiyelerinin görünürlüğü; ayrımcılık içeren hükümler; geçici özel önlemler; kalıp yargılar (*stereoty-*

⁵⁹ Komite, 17 ve 18'inci paragraflarda Anayasa'nın 10. ve 90. maddelerinde yapılan değişikliklere, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'a, evlilikte kadının yasal statüsü (2001 tarihli Medeni Kanun) ve evlilik içi tecavüz ve işyerinde cinsel tacizin suç sayılması (2004 tarihli Ceza Kanunu) ile ilgili gerçekleştirilen yasal değişikliklere değinmiştir.

⁶⁰ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 42.

⁶¹ CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 43.

⁶² CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 44.

⁶³ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 1,

Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/692563?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

pes), kültürel uygulamalar; kadınlara karşı şiddet; insan ticareti ve fuhuş sömürüsü; siyasal ve kamusal hayata katılım; eğitim; istihdam ve ekonomik güçlenme; sağlık; kırsaldaki kadınlar; dezavantajlı kadın grupları; aile ilişkileri; ulusal insan hakları kurumu.

Ayrımcı Mevzuat

Komite, Ceza Kanunu (TCK) ve Medeni Kanun'daki (TMK) ayrımcı düzenlemelerin tamamının kaldırılmamış veya değiştirilmemiş olmasından ve dolayısıyla Sözleşme'nin tam olarak uygulanmamasından duyduğu endişeyi belirtmiş ve bu duruma örnek olarak, TCK'nın genital muayene ile ilgili 287'inci maddesini göstermiştir. Söz konusu maddeye göre, belirli koşullar altında kadınların veya kız çocuklarının rızası olmadan genital muayene gerçekleştirilebilmektedir.⁶⁴ Ayrıca Komite, eğitimde, istihdamda, sağlıkta, siyasal ve kamusal hayatta başörtüsü takma yasağının etkilerine ilişkin, örneğin okullardan ve üniversitelerden dışlanan kadınların sayısı gibi, bilgi ve istatistiki veri eksikliğinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.⁶⁵

Komite, 2005 tarihli önceki Nihai Gözlemlerini yineleyerek, Türkiye'yi mevzuatını Sözleşme'nin 2. maddesi ile uyumlu hale getirilmek amacıyla mevcut ayrımcı hükümleri değiştirmek için gösterdiği çabayı hızlandırmaya ve belirli bir takvim belirlemeye çağırmıştır. Ceza Kanunu'nun 287. maddesiyle ilgili olarak, kadının rızasının her koşulda genital muayeneler için bir ön koşul haline getirilmesi yönündeki daha önceki tavsiyesini (CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 26) yinelemiştir.⁶⁶ Başörtüsü yasağının eğitimde, istihdamda, sağlıkta, siyasal ve kamusal hayatta etkisini değerlendirmek üzere çalışmalar yapması; bir sonraki dönemsel raporda çalışma sonuçlarına ve yasağın ayrımcı sonuçlarını ortadan kaldırmak için alınan önlemlere ilişkin ayrıntılı bilgi verilmesi talebini de tekrar etmiştir (CEDAW/C/TUR/CC/4-5, para. 34).⁶⁷

⁶⁴ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 14. Komite'nin Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlemleri'nin ilki dışında tümünde bekaret testleri, jinekolojik ve genital muayene başlıca endişe alanları arasında yer almıştır. Ayrıntılar için nihai gözlem raporlarının "Ayrımcı Mevzuat" bölümlerine bakılabilir.

⁶⁵ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 16.

⁶⁶ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 15.

⁶⁷ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 17.

Kadınlara Karşı Şiddet

Komite, Türkiye’de ev içi şiddet dahil kadına karşı şiddetin yaygın şekilde devam etmesinden duyduğu endişeyi belirtmiştir. 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un varlığını not etmekle birlikte, bunu yeterli görmemiş, kadına karşı şiddete ilişkin kapsamlı bir ulusal kanun bulunmadığına dikkat çekmiştir. Ayrıca, sınırlı sayıdaki sığınacağın (Türkiye genelinde 57 adet) olmasına ve bunların yeterli tesis ve kaynaktan yoksun olabileceğine dair endişelerini dile getirmiştir.⁶⁸ Komite buna uygun olarak, özetle, aşağıdaki tavsiyelerde bulunmuştur.⁶⁹

- 19 No’lu Genel Tavsiye’ye uygun olarak, kadına karşı şiddetin ele alınmasına yönelik kapsamlı tedbirlerin kabul edilmesine öncelik verilmeye devam edilmesi;
- Kadına karşı her türlü şiddeti yasaklayan, şiddet mağduru kadınların ve kız çocuklarının koruma kararları da dahil acil giderim yollarına ve koruma mekanizmalarına erişimini ve faillerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını garanti altına alan, ev içi şiddet de dahil kadına karşı her türlü şiddete ilişkin kapsamlı bir mevzuat çıkarmak amacıyla 4320 sayılı Kanun’un değerlendirilmesi ve güçlendirilmesi;
- Komite’nin 2005 tarihli Nihai Gözlemlerine paralel olarak, kadınlara karşı her türlü şiddeti ele alabilmeleri, bunlarla mücadele edebilmeleri ve mağdurlara yeterli desteği sağlayabilmeleri için kamu görevlilerine, yargıya, kolluk kuvvetlerine ve sağlık çalışanlarına yönelik düzenlenen eğitim faaliyetlerinin ve programların yaygınlaştırılması;
- Kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü şiddet konusunda kamuoyuna yönelik bilinçlendirme kampanyalarının sürdürülmesi;
- Şiddet mağdurları için ek sığınaklar da dahil, ilave danışmanlık ve diğer destek hizmetlerinin oluşturması ve bu konuda gerekli tedbirlerin uygulanması için yeterli kaynakların tahsis edilmesi.

Ayrıca Komite, Türkiye’yi kadına karşı şiddet alanında çalışan sivil toplum örgütleriyle işbirliğini geliştirilmeye çağırmıştır.⁷⁰

⁶⁸ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 22.

⁶⁹ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 23.

⁷⁰ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 23.

Namus Cinayetleri

Komite, namus cinayetlerinin kırsal veya sapa bölgelerde görülme sıklığına ilişkin veri eksikliğinden endişe duymaktadır. Komite, Türkiye tarafından sunulan, Ceza Kanunu'nun 82. maddesinin hem töre hem de namus cinayetlerini kapsadığının düşünüldüğü ve Ceza Kanunu'nun "haksız tahrik" ile ilgili 29. maddesinin namus cinayetleri için olası ceza indirimlerini ortadan kaldıracak şekilde değiştirildiği yönündeki bilgileri dikkate almakla birlikte, Ceza Kanunu hükümlerinin bu tür suçların faillerinin daha az titizlikle kovuşturulmasına ve cezalarının azaltılmasına yol açabileceğinden endişe duyduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Komite buna uygun olarak, özetle, aşağıdaki tavsiyelerde bulunmuştur:⁷²

- Namus cinayetlerinin açıkça Ceza Kanunu'nun 82. maddesi kapsamına alınması ve ağırlaştırılmış cinayet (*aggravated homicide*) olarak sınıflandırılması ve bu tür suçların soruşturma ve kovuşturma açısından diğer şiddet suçları kadar ciddiye alınması;
- Kolluk kuvvetlerine, yargıya, sağlık çalışanlarına, sosyal hizmet uzmanlarına, toplum liderlerine ve halka yönelik eğitim ve farkındalık artırma da dahil etkili önleme tedbirlerinin uygulanması.

Ayrıca Komite, Türkiye'den, özellikle kırsal veya sapa bölgelerde namus adına işlenen cinayetlerin sıklığı, soruşturma, kovuşturma ve cezalandırılan faillerin sayısı ve verilen cezalar hakkında ayrıntılı bilgi talep etmiştir.⁷³

Siyasal ve Kamusal Hayata Katılım

Komite, 2005 tarihli önceki Nihai Gözlemlerini hatırlatarak, kadınların akademi, dışişleri ve yargı da dahil olmak üzere siyasal ve kamusal hayatta, özellikle de liderlik ve karar alma kademelerinde ciddi şekilde yetersiz temsil edilmeye devam etmesinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Kadınların 1934 yılında seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinden

⁷¹ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 24.

⁷² CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 25.

⁷³ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 25.

bu yana, Parlamento'daki kadın temsilinin sadece yüzde 4,6'dan yüzde 9,1'e yükseldiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, kadınların siyasal ve kamusal hayatta temsilini artırmak için kota gibi geçici özel önlemlerin bulunmamasından duyduğu endişeyi ve geçici özel önlemlerin uygulanmasına yönelik herhangi bir yasal hüküm veya bağlayıcı düzenleme bulunmadığını belirtmiştir.⁷⁴

Komite, 2005 tarihli Nihai Gözlemlerini uygun olarak, Türkiye'ye, 23 No'lu Genel Tavsiyesi ışığında, siyasal ve kamusal hayatta, her düzeyde ve her alanda, kadın sayısını artırmak için kriterler ve somut zaman çizelgeleri içeren tedbirler alması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, kadınları liderlik pozisyonlarına yükseltme çabalarını güçlendirmek için Sözleşme'nin 4 maddesi 1. paragrafı ve 25 No'lu Genel Tavsiyesi uyarınca, kotalar da dahil geçici özel önlemler almasını tavsiye etmiştir. Diğerlerinin yanı sıra, kamu görevine girmek isteyen veya halihazırda kamu görevinde bulunan kadınlar için eğitim ve kapasite geliştirme programlarını artırma; kadınların siyasal ve kamusal hayata katılımının önemi konusunda hem kadınlara hem de erkeklere yönelik bilinçlendirme kampanyalarını geliştirme; bu tür tedbirlerin etkisini sistematik olarak gözden geçirme ve değerlendirme konusunda çağrıda bulunmuştur.⁷⁵

Aile İlişkileri

Komite, 2005 tarihli Nihai Gözlemlerini hatırlatarak, edinilmiş mallara katılma rejimine ilişkin Medeni Kanun'da 2002 yılında yapılan değişikliğin geriye dönük olarak uygulanmamasından ve dolayısıyla yürürlüğe girmesinden önce evlenmiş olan kadınların dezavantajlı olmaya devam etmesinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2004 yılında verdiği ve bir kadına tek başına bekarlık soyadını muhafaza etme hakkı tanıyan Kararı'na rağmen,⁷⁶ Komite, Medeni Kanun'un 187. maddesi uyarınca, evli kadınların yalnızca eşlerinin soyadıyla birlikte olması halinde bekarlık soyadlarını muhafaza edebilecek-

⁷⁴ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 28.

⁷⁵ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 29.

⁷⁶ AİHM, Ünal Tekeli v. Türkiye Kararı, Başvuru No. 29865/96, Çevrimiçi: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-158595> (Erişim: 25.11.2022).

rini not etmiştir.⁷⁷ Komite ayrıca, kadınların boşandıktan sonra yeniden evlenebilmeleri için 300 günlük bekleme süresinin Medeni Kanun'da (Madde 132) hala yer aldığını belirtmiştir.⁷⁸

Komite, Türkiye'ye, edinilmiş mallara katılma rejiminin geriye dönük uygulanmamasının, bu değişikliğin yürürlüğe girmesinden önce evlenmiş olan kadınlar üzerindeki etkisini ve 2002'den önce yapılan evlilikleri de kapsayacak şekilde yeni bir değişiklik yapmayı düşünmeye davet etmiştir. Ayrıca, Türkiye'yi, evli kadının soyadı ve 300 günlük bekleme süresine dair düzenlemeler de dahil, mevcut ayrımcı mevzuat ve hükümleri, Sözleşme'nin 2. ve 16. maddeleriyle tam olarak uyumlu hale getirmek üzere gözden geçirmeye ve gecikmeksizin değiştirmeye çağırıştır.⁷⁹

Nihai Gözlemlerin Takibi

Komite, Türkiye'den, iki yıl içinde, bu raporun 17. ve 23. paragraflarında yer alan tavsiyeleri uygulaması için attığı adımlar hakkında yazılı bilgi vermesini talep etmiştir.⁸⁰ Nihai Gözlemlerin 17. paragrafı başörtüsü yasağı ile ilgilidir ve yukarıda "Ayrımcı Mevzuat" bölümünde ele alınmıştır. 23. paragraf kadına karşı şiddet ile ilgilidir ve yukarıda "Kadınlara Karşı Şiddet" bölümünde yer almaktadır.

Yedinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemler

Komite, Türkiye'nin 7. Dönemsel Raporu'nu (CEDAW/C/TUR/7) 13 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen 1415 ve 1416'ncı toplantılarında (bkz. CEDAW/C/SR.1415 ve 1416) ele almıştır. Oturum öncesi çalışma grubu tarafından gündeme getirilen konu ve soru listesi CEDAW/C/TUR/Q/7'de, Türkiye'nin yanı sıra CEDAW/C/TUR/Q/7/Add.1'de yer almıştır.⁸¹

⁷⁷ Türkiye'de evli kadının soyadı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. dipnot 14.

⁷⁸ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 40.

⁷⁹ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 41.

⁸⁰ CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 48.

⁸¹ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 1,

Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/840825?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

Komite'nin başlıca endişe alanları ve tavsiyeler başlığı altında ele aldığı konular şunlardır: 15 Temmuz 2016 sonrasında alınan tedbirlerin kadınların insan haklarından yararlanmasına ilişkin genel çerçeveyi olumsuz etkileyebileceği; sivil toplum örgütleri; Kürt kadınları; mülteci ve sığınmacı kadınlar; Sözleşme'nin yasal statüsü ve görünürlüğü; ayrımcı mevzuat; ulusal insan hakları kurumu; adalet ve adli yardıma erişim; kadınların ilerlemesi için ulusal mekanizma; geçici özel önlemler; kalıp yargılar (*stereotypes*) ve zararlı uygulamalar; kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet; sözde “namus” adına işlenen cinayetler ve intihara zorlama; 2015'te barış sürecinin bozulmasının ardından Türk güvenlik güçleri ile Kürdistan İşçi Partisi (*Kurdish Workers Party*) arasında yeniden başlayan şiddet olaylarından etkilenen kadınlar; insan ticareti ve fuhuş sömürüsü; siyasal ve kamusal hayata katılım; eğitim; istihdam; sağlık; kırsaldaki kadınlar; gözaltındaki kadınlar; evlilik ve aile ilişkileri.

Ayrımcı Mevzuat

Komite, Türkiye'nin kadınlara yönelik ayrımcı yasaları yürürlükten kaldırmak için çaba gösterdiğini not etmekle birlikte, bazı ayrımcı mevzuatın yürürlükte kalmasından endişe duyduğunu belirtmiştir. Komite, raporda, ayrımcı mevzuatın bunlarla sınırlı olmadığını belirterek iki örnek vermiştir. Bu örneklerden ilki, önceki raporda da yer alan (CEDAW/C/TUR/CO/6, para. 14), Türk Ceza Kanunu'nun “Genital Muayene” başlıklı 287'inci maddesidir.⁸² Komite, bu maddeye göre hâkim veya savcı tarafından izin verilen bekaret testinin (*virginity testing*), kadın veya kız çocuğu bu müdahaleci uygulamaya rıza göstermese bile yasal olarak kaldığını, bunun hem özel hayatın hem de fiziksel ve zihinsel bütünlüğünün ihlalini teşkil ettiğini ifade etmiştir. Komite'nin ayrımcı mevzuata verdiği ikinci örnek, Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine ilişkin Tüzük'ün “İzin belgesi” başlıklı 13'üncü maddesidir. Bu maddeye göre, evli kadının gebeliğinin sonlandırılması “eşin iznine” tabidir.⁸³

⁸² Komite'nin Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlemleri'nin ilki dışında tümünde bekaret testleri, jinekolojik ve genital muayene başlıca endişe alanları arasında yer almıştır. Ayrıntılar için nihai gözlem raporlarının “Ayrımcı Mevzuat” bölümlerine bakılabilir.

⁸³ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 18.

Komite, Türkiye'ye, kadınlara yönelik ayrımcılık içeren tüm yasaların yürürlükten kaldırılmasını sağlamak için gerekli tüm çabayı göstermesini; Ceza Kanunu'nda değişiklik yapılarak, bekaret testi de dahil genital muayenelerin kadınların veya kız çocuklarının rızası olmadan yapılmasına izin veren hükmün yürürlükten kaldırılmasını; ayrıca, hiçbir kadına veya kız çocuğuna bu tür bir rıza göstermesi için baskı yapılmamasının garanti altına alınmasını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte Komite, onuncu haftaya kadar ve tecavüz söz konusu ise yirminci haftaya kadar yapılacak kürtajın, yalnızca kadının veya kız çocuğunun kararına tabi olmasını sağlamak için gerekli tüm yasal değişikliklerin yapılmasını tavsiye etmiştir.⁸⁴

Kadınlara Karşı Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet

Komite, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un ev içi şiddeti suç saymamasını ve faillerin kovuşturulmasına veya cezalandırılmasına ilişkin bir hüküm içermemesini kaygı verici bulmuştur. Komite, Türkiye'de kadınlara yönelik sistematik ve yaygın toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin süregeldiğini ifade etmiş ve endişe duyduğu çok sayıda durumu sıralamıştır. Bunlardan bazıları: Çok sayıda kadının eşleri, partnerleri veya eski partnerleri ya da aile üyeleri tarafından öldürülmesi; koruma kararlarının nadiren uygulanması ve yeterince izlenmemesi; şiddetin faile ekonomik bağımlılık, kolluğa güvensizlik, dil engeli, misilleme korkusu gibi farklı nedenlerle çoğunlukla bildirilmemesi; şiddet içeren ilişkilerden kaçmaya çalışan kadınlara yeterli destek sunulmaması; sığınakların sayısının az olması; cinsel şiddet faillerine düşük cezalar verilmesi ve iyi hal indirimi uygulanması; İstanbul Sözleşmesi çekincesiz olarak onaylamasına rağmen, lezbiyen, biseksüel ve trans kadınlara yönelik ayrımcılığın ve şiddetin devam etmesi; Ceza Kanunu'nun haksız tahrik düzenlemesinin (Madde 29) lezbiyen, biseksüel ve trans kadın cinayetlerinde uygulanabileceğinin kabul edilmesi.⁸⁵

Komite, Türkiye'ye, 19 No'lu Genel Tavsiyesi'ne ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne uygun olacak şekilde, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele çabalarını güçlendirmesini

⁸⁴ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 19.

⁸⁵ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 32.

tavsiye etmiştir. Buna ek olarak, Komite, özetle, aşağıdaki tavsiyelerde bulunmuştur:⁸⁶

- Şiddetle mücadele ulusal eylem planının etkin bir şekilde uygulanması (2016-2019);
- Mevzuatta değişiklik yapılarak, failerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamak için ev içi şiddetin açıkça suç haline getirilmesi;
- Koruma kararlarının titizlikle takip etmesi ve ihlallerinin yaptırımı bağlanması; kolluk ve yargı personelinin şikayetleri kaydetmeme, koruma kararı vermeme ve uygulamama durumlarında soruşturulması ve sorumlu tutulması;
- Diğerlerinin yanı sıra, bilinçlendirme kampanyaları başlatarak ve kadın hakimlerin ve kadın kolluk görevlilerinin sayısını artırarak, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik ev içi şiddetin ihbar edilmesinin teşvik edilmesi; ihbarların etkili bir şekilde soruşturulmasının ve mağdurlara yeterli yardım ve koruma sağlanmasının garanti altına alınması;
- Evlerine güvenli bir şekilde dönemeyen kadınlara bağımsız bir hayat kurabilmeleri için yardım sağlanması;
- Kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunda, Kürtçe ve Arapça da bilen operatörlerin görev yapacağı, haftanın yedi günü ve günün 24 saati çalışan bir yardım hattı kurulması;
- Kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet suçlarının failerine verilen cezalarda, mahkemede gösterilen iyi hal gibi ilgisiz kriterlerin indirim gerekçesi olmamasının sağlanması;
- Sözleşme'nin 2. maddesine ilişkin 19 No'lu ve 28 No'lu Genel Tavsiyeler ve İstanbul Sözleşmesi doğrultusunda, lezbiyen, biseksüel ve trans kadınları ayrımcılık ve şiddete karşı korumak için gereken öznenin (*due diligence*) gösterilmesi; bunun için "cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği" ifadelerinin nefret suçları mevzuatına ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda yasaklanan ayrımcılık temelleri arasına dahil edilmesi; lezbiyen, biseksüel ve trans kadınlara yönelik şiddetin failerinin Ceza Kanunu'nun 29. maddesinde öngörülen hafifletici sebeplerden yararlanmamasının sağlanması.

⁸⁶ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 33.

Sözde “Namus” Adına İşlenen Cinayetler ve İntihara Zorlama

Komite, sözde “namus” adına işlenen cinayetler de dahil, kadınlara karşı suçların sürekliliğinden, nispeten yüksek sayıdaki zorla intiharlardan veya örtülü cinayetlerden endişe duyduğunu belirtmiştir. Kadın cinayetlerini devam ettiren ve göz yuman “namus” kavramını reddetmek için kamuoyunu bilinçlendirmeye yönelik çabaların yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin, Ceza Kanunu'nun “haksız tahrik” durumunda indirim sebeplerini düzenleyen 29. maddesinin sözde “namus” adına işlenen cinayetlere uygulanmadığına dair verdiği bilgi, Komite'yi ikna etmeye yetmemiştir. Komite, 29. maddenin uygulanmasını açıkça yasaklayan hükmün sadece “töre” adına işlenen cinayetlere yönelik olduğunu, sözde “namus” adına işlenen cinayetleri her zaman kapsamayabileceğini, bu nedenle yeterli bir yasal güvence oluşturmadığını belirtmiştir.⁸⁷

Komite, Türkiye'ye, sözde “namus” adına işlenen tüm suçların kovuşturulması ve yeterli şekilde cezalandırılması yönündeki çabalarını güçlendirmesini ve buna ek olarak, özetle, aşağıdaki hususları tavsiye etmiştir:⁸⁸

- Ceza Kanunu'nun değiştirilmesi ve sözde “namus” adına işlenen suçların açık şekilde 29. madde kapsamı dışında bırakılması;
- Kadınların ve kız çocuklarının intiharlarının, kaza sonucu ve diğer şiddet içeren ölümlerinin, tıbbi ve/veya psikolojik otopsi gibi adli kanıtların kullanılması da dahil, etkili bir şekilde soruşturulmasının sağlanması;
- Savcıların ve hakimlerin, Ceza Kanunu'nun intihara ilişkin 84. maddesini katı bir şekilde uygulamalarının sağlanması;
- Ataerkil tutumlara dayanan, kadınları kontrol etmeye ve kişisel özerkliklerini kısıtlamaya hizmet eden ve Sözleşme ile bağdaşmayan, bir erkeğin ya da ailenin şeref ve saygınlığının, kadınların davranışları ya da varsayılan davranışları ile ilişkili olduğu anlayışının ortadan kaldırılması.

⁸⁷ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 34.

⁸⁸ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 35.

Siyasal ve Kamusal Hayata Katılım

Komite, Hükümet ve Parlamento dâhil ulusal ve yerel tüm karar alma düzeylerinde yer alan kadın sayısının küresel ortalamasının altında olmasından ve Kasım 2015 seçimlerinden sonra daha da düşmesinden; yargı ve kamu hizmetlerinde de durumun aynı olmasından; baskın sosyal ve kültürel tutumlar da dahil bunun altında yatan nedenlerin ele alınmasına yönelik özel adımların atılmamasından endişe duyduğunu belirtmiştir.⁸⁹

Komite, siyasal ve kamusal hayatta kadınlara ilişkin 23 No'lu Genel Tavsiyesi'ni, Sözleşme'nin 4(1) maddesini ve geçici özel önlemler ile ilgili 25 No'lu Genel Tavsiyesi'ni hatırlatmıştır. Bu belgeler doğrultusunda, kadınların siyasal ve kamusal hayata, yerel ve ulusal düzeyde karar alma süreçlerine, yargı ve kamu hizmetlerine eşit ve tam katılımını sağlamak için kotalar, belirli zaman dilimlerine sahip kriterler ve eğitimler gibi tedbirler alınmasını tavsiye etmiştir. Bu tedbirler geçici özel önlemleri de içermelidir. Ayrıca, dezavantajlı veya marjinal gruplara mensup kadınlar da dahil, tüm kadınların karar alma süreçlerine katılımının önemi konusunda topluma yönelik farkındalık artırma faaliyetleri yürütülmesini, mevcut ve gelecekteki kadın liderler için liderlik ve müzakere becerileri konusunda eğitim programları sunulmasını tavsiye etmiştir.⁹⁰

Evlilik ve Aile İlişkileri

Komite, resmi nikah yapılmadan dini nikah yapılmasını suç olmaktan çıkaran Anayasa Mahkemesi Kararı'nın,⁹¹ çok eşli ve çocuk yaşta evliliklerin sayısında artışa yol açabileceğine ve kayıt dışı dini nikahın kadınları medeni hukuk kapsamındaki ekonomik korumalardan mahrum bıraktığı için kadınlar açısından önemli bir risk oluşturduğuna dair kaygılarını ifade etmiştir. Komite, evlilik ve aile ilişkileri konusunda, iki hususta daha endişelerini belirtmiştir. Bunlardan ilki, evli kadının soyadıdır. Komite, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin evli kadınların kendi soyadlarını kullanamamalarına dair 2013 yılında vermiş olduğu ihlal kararına

⁸⁹ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 41.

⁹⁰ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 42.

⁹¹ AYM, E.2014/36, K.2015/51, 27/05/2015,

Çevrimiçi: <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2015/51>
(Erişim: 25.11.2022).

rağmen,⁹² Medeni Kanun'un 187. maddesinin yürürlükte kalmaya devam ettiğini ve evli kadınların kendi soyadlarını kullanma hakkını elde edebilmek için mahkemeye başvurmak zorunda kaldığını vurgulamıştır.⁹³ Komite'nin endişesini dile getirdiği diğer konu ise, boşanmaya dair Meclis Komisyonu tarafından hazırlanan taslak rapordaki bazı önerilerle ilgilidir. Söz konusu raporda, "sorunsuz ve başarılı evlilikler" ile sonuçlanan çocuk cinsel istismarı vakalarında denetimli serbestliğe (*probation*) izin verilmesi ve ev içi şiddet vakalarında arabuluculuğun zorunlu kılması yönünde yasal değişiklik önerilmiştir.⁹⁴

Komite Türkiye'ye aşağıdaki konularda çağrıda bulunmuştur:⁹⁵

- Kayıt dışı dini evlilikler de dahil, çok eşli ve çocuk yaşta evlilikleri ortadan kaldırmak için gereken tüm tedbirleri almaya devam edin ve tüm evli kadınların ve çocuklarının haklarını güvence altına almak için tüm evliliklerin nüfusta kayıt altına alınmasını sağlayın;
- Mevcut mevzuatı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararı'na ve Sözleşme'nin 16. maddesine uygun olarak, kadınların isimleri üzerinde eşit haklara sahip olmalarını sağlayacak şekilde değiştirin;
- Boşanmaya dair Meclis Komisyonu'nun sonuçları da dahil gelecekte yapılacak her türlü yasal reformun, Sözleşme'nin 16. maddesi, Komite'nin evlilik ve aile ilişkilerinde eşitliğe dair 21 No'lu Genel Tavsiyesi (1994) ve evlilik, aile ilişkileri ve bunların sona ermesinin ekonomik sonuçlarına dair 29 No'lu Genel Tavsiyesi (2013) ile uyumlu olmasını sağlayın.

Nihai Gözlemlerin Takibi

Komite, Türkiye'den, iki yıl içinde, aşağıda yer alan tavsiyelerin uygulanması için atılan adımlar hakkında yazılı bilgi vermesini talep etmiştir.⁹⁶

⁹² AİHM, Leventoğlu Abdulkadiroğlu v. Türkiye Kararı, Başvuru No. 7971/07, Çevrimiçi: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119957> (Erişim: 25.11.2022).

⁹³ Bkz. dipnot 14.

⁹⁴ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 53.

⁹⁵ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 54.

⁹⁶ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 59.

- Mültecilerin ve sığınmacıların, özellikle de kadınların, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarının başvurabilecekleri mevcut ulusal başvuru mekanizmaları ve resmi yargı mekanizmasına erişim hakkında bilgilendirilmelerinin sağlanması;⁹⁷
- Faillerin kovuşturulmasının ve cezalandırılmasının sağlanması için, mevzuatta, ev içi şiddetin açıkça suç sayılması için gereken değişikliklerin yapılması;⁹⁸
- Koruma kararlarının titizlikle takip etmesi ve ihlallerinin yaptırımı bağlanması; kolluk ve yargı personelinin şikayetleri kaydetmeme, koruma kararı vermeme ve uygulamama durumlarında soruşturulması ve sorumlu tutulması;⁹⁹
- Kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunda, Kürtçe ve Arapça da bilen operatörlerin görev yapacağı, haftanın yedi günü ve günün 24 saati çalışan bir yardım hattı kurulması;¹⁰⁰
- Soruşturmaların etkin, tarafsız ve şeffaf bir şekilde yürütülmesini sağlayarak halkın bu tür işlemlere güvenmesinin sağlanması ve bu amaçla uluslararası destekle bağımsız ve tarafsız bir soruşturma mekanizması oluşturulması.¹⁰¹

Sekizinci Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemler

Komite, Türkiye'nin 8. Dönemsel Raporu'nu (CEDAW/C/TUR/8) 14 ve 15 Haziran 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen 1882 ve 1884'üncü toplantılarında (bkz. CEDAW/C/SR.1882 ve CEDAW/C/SR.1884) ele almıştır. Oturum öncesi çalışma grubu tarafından gündeme getirilen konu ve soruların listesi CEDAW/C/TUR/Q/8'de, Türkiye'nin yanıtları ise CEDAW/C/TUR/RQ/8'de yer almıştır.¹⁰²

⁹⁷ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 15(c).

⁹⁸ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 30(b).

⁹⁹ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 30(c).

¹⁰⁰ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 30(f).

¹⁰¹ Hakkında ara rapor istenen bu tavsiye, "2015'te barış sürecinin bozulmasının ardından Türk güvenlik güçleri ile Kürdistan İşçi Partisi (*Kurdish Workers Party*) arasında yeniden başlayan şiddet olaylarından etkilenen kadınlar" başlığı ile ilgilidir. Bkz. CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 37(c).

¹⁰² CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1,

Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/3987035?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

Komite'nin, başlıca endişe alanları ve tavsiyeler başlığı altında ele aldığı konular şunlardır: 15 Temmuz 2016 sonrasında ilan edilen ve iki yıl süren olağanüstü halin (OHAL) etkileri; Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) çekilme; salgın ve toparlanma çabalarıyla ilişkili olarak kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği; Sözleşme'nin, İhtiyari Protokolü'nün ve Komite'nin Genel Tavsiyelerinin görünürlüğü; Anayasal ve yasal çerçeve ve ayrımcı yasalar; kadınların adalete erişimi; ulusal insan hakları kurumu; ayrımcı kalıp yargılar (*stereotypes*) ve zararlı uygulamalar; kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet; sözde "namus" adına işlenen cinayetler ve intihara zorlama; barış ve güvenlik; insan ticareti ve fuhuş sömürüsü; siyasi ve kamusal hayata eşit katılım; kadının insan hakları savunucuları ve gazeteciler; milliyet; eğitim; istihdam; sağlık; ekonomik güçlenme; kırsaldaki kadınlar; Kürt kadınlar; evlilik ve aile ilişkileri.

Ayrımcı Mevzuat

Komite Anayasa'daki ayrımcılık yasağına işaret ederek, başta Kürt kadınlar, mülteci ve sığınmacı kadınlar ve engelli kadınlar olmak üzere, Türkiye'de dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş kadın gruplarına yönelik kesişen ayrımcılık biçimleri konusunda endişelerinin devam ettiğini belirtmiştir. Buna bağlı olarak Komite, Türkiye'ye, kesişen ayrımcılık biçimlerini de kapsayan bir mevzuatı hayata geçirme; Anayasa'daki cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağının etkin uygulanmasını sağlama; ayrımcılıkla ilgili cinsiyet, yaş, milliyet, etnik köken, engellilik ve sosyo-ekonomik duruma göre ayrıştırılmış veri toplamak için kapsamlı bir sistem geliştirme tavsiyelerinde bulunmuştur.¹⁰³

Kadınlara Karşı Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet

Komite, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararından duyduğu derin üzüntü ve endişeyi yinelemiştir. Ayrıca, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının Meclis'te müzakere edilmeden, kadın grupları ve kadının insan hakları savunucuları dahil olmak üzere sivil toplumla daha geniş

¹⁰³ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 16-17.

bir istişare yürütülmeden alınmasını esefle karşıladığını belirtmiştir. Komite, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin, kadınların insan haklarının korunmasının kapsamını daraltan geriye dönük bir tedbir (*retrogressive measure*) olduğunu ve Türkiye'nin CEDAW kapsamındaki kadınlar ve kız çocukları için en yüksek insan hakları standartlarını muhafaza etmeye yönelik gereken özeni gösterme yükümlüğü ile çeliştiğini düşünmektedir.¹⁰⁴ Komite, Türkiye'yi, 1993 Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı ile Sözleşme'de yer alan insan haklarının bölünmezliği ve evrenselliği ilkesini hatırlatarak, kadınlar ve kız çocuklarına yönelik korumaları daha da zayıflatan, onları kazanılmış haklarından mahrum bırakan ve uluslararası insan hakları hukukunun yukarıda belirtilen standart ve ilkelerine aykırı olan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını yeniden gözden geçirmeye davet etmiştir.¹⁰⁵

Komite, kadınlara karşı şiddet ve ev içi şiddetle ilgili yürürlükteki mevzuatın hem kapsamında hem de uygulanmasında halen boşluklar bulunduğunu ve bu durumun yargı kararlarına da yansıdığını ve endişe verici olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶ Komite, kadınlara karşı cinsel şiddet de dahil, sistematik ve yaygın toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin devam etmesi konusundaki endişesini yinelemiştir. Başta kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti suç sayan yasaların uygulanmasını izlemek için mekanizmalar geliştirmesi olmak üzere,¹⁰⁷ bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Söz konusu tavsiyeler, özetle:¹⁰⁸

- Ev içi şiddetin ve kadın cinayetlerinin özel olarak suç sayılması için gerekli yasal değişikliklerin kabul edilmesi;

¹⁰⁴ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 10.

¹⁰⁵ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 11.

¹⁰⁶ Komite bu endişelerini dile getirirken, Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) bir kararına atıf yapmaktadır. Bu kararda AYM, Devlet görevlilerinin, savcılarının ve hakimlerin, eski kocası tarafından öldürülmeden önce yetkililere birden fazla şikayette bulunan bir kadını korumak için gerekli adımları atmadıklarını tespit etmiştir. AYM, T.A. Başvurusu, Başvuru No. 2017/32972,

Çevrimiçi: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/32972> (Erişim: 25.11.2022).

¹⁰⁷ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 28. Komite bu tavsiyesini, önceki tavsiyelerine (CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 33), CEDAW Komitesi'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi'nin güncellenmiş hali olan 35 No'lu Genel Tavsiye'ye ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne dayandırmaktadır.

¹⁰⁸ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 29.

- Koruma kararlarının titizlikle takip etmesi ve ihlallerinin yaptırma bağlanması; kolluk ve yargı personelinin şikayetleri kaydetmeme, koruma kararı vermeme ve uygulamama durumlarında soruşturulması ve sorumlu tutulması;
- Cinsiyete dayalı şiddetin toplumda kabulüne meydan okumak, şiddeti bildiren kadınları damgalanmaktan kurtarmak ve misillemelere karşı korumak amacıyla, kadın örgütlerinin ve kadının insan hakları savunucularının aktif katılımıyla toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin suç olduğuna dair farkındalık yaratarak, kadınlara ve kız çocuklarına karşı ev içi şiddetin bildirilmesinin teşvik edilmesi;
- Ev içi ve cinsel şiddet mağdurları için haftanın yedi günü 24 saat hizmet veren çok dilli özel bir yardım hattının kurulması; şiddet mağduru kadınlar ve kız çocukları için özel ihtiyaçları dikkate alarak uzmanlaşmış, kapsayıcı ve erişilebilir sığınak ağının genişletilmesi; evlerine güvenli bir şekilde dönemeyen kadınlara özerk bir şekilde yaşamaları için yardım sağlanması; bu yardımın psikososyal destek, gelir getirici faaliyetlerde bulunmalarını sağlayacak mesleki eğitim ve güvenliklerini sağlamak için gerekirse kimliklerini değiştirmeyi de içermesi;
- Lezbiyen, biseksüel ve trans kadınlara karşı gerçekleştirilmiş olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olaylarının faillerinin Ceza Kanunu'nun 29. maddesinde öngörülen hafifletici sebeplerden yararlanmamasının sağlanması, bu kadınları ayrımcılık ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korumaya dair özen yükümlülüğünün (*due diligence*) yerine getirilmesi;¹⁰⁹
- Yaş, cinsiyet, mağdur ve fail arasındaki ilişki ve engellilik gibi diğer sosyodemografik özelliklere göre ayrıştırılmış kapsamlı veriler toplanması.

Sözde “Namus” Adına İşlenen Cinayetler ve İntihara Zorlama

Komite, sözde “namus” adına işlenen tüm suçların kovuşturulma ve yerli şekilde cezalandırılma çabalarını güçlendirmesi yönündeki tavsiyesini ve önceki Nihai Görüşlerinde yer alan tavsiyelerini (CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 35)¹¹⁰ aynen yinelemiştir.¹¹¹

¹⁰⁹ Komite, bu tavsiyesinde 19 ve 28 No'lu Genel Tavsiyelerine atıf yapmıştır.

¹¹⁰ Bkz. yukarıdaki 7. Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemler: Sözde “Namus” Adına İşlenen Cinayetler ve İntihara Zorlama başlıklı bölüm.

¹¹¹ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 31.

Siyasal ve Kamusal Hayata Eşit Katılım

Komite, kadınların -özellikle Kürt, lezbiyen, biseksüel, trans, interseks ve engelli kadınların- karşılaştığı toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı kalıp yapılar da dahil olmak üzere siyasal ve kamusal hayata katılımlarının önündeki yapısal engellerin devam etmesinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Komite'nin endişe duyduğu konular arasında, on yedi bakandan sadece birinin ve milletvekillerinin sadece yüzde 17,4'ünün kadın olması; kamu hizmetlerinde ve dışişlerinde karar alma pozisyonlarında kadınların düşük temsili; siyasi söylemde, kadınları hedef alan, siyasal ve kamusal hayata katılımlarını güçleştiren nefret söylemi ve tacizin yaygınlığı da yer almıştır.¹¹²

Komite, siyasal ve kamusal hayatta kadınlarla ilgili 23 No'lu Genel Tavsiyesi'ne ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne atıf yaparak Türkiye'ye bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan ilki, geçici özel önlemlere ilişkin 25 No'lu Genel Tavsiyesi'ne uygun şekilde, yasal kotalar ve bir cinsiyet eşitliği (parite) sisteminin benimsenmesidir. Özellikle etnik azınlıklara mensup kadınlar ve engelli kadınlara yönelik bu önlemlerin alınması beklenmektedir. Komite TBMM'de, il ve belediye yasama organlarında, Hükümette, kamu hizmetlerinde ve dışişlerinde, özellikle de karar alma kademelerinde kadınların eşit temsilini sağlamak için yasal kotalar ve cinsiyet eşitliği sistemi gibi geçici özel önlemlerin alınmasını tavsiye etmiştir.¹¹³ Bunlara ek olarak, Komite, özetle aşağıdaki tavsiyelerde bulunmuştur:¹¹⁴

- Kadın adayların siyasi liderlik, kampanya geliştirme becerisi ve kampanya finansmanına erişim konularında kapasitelerinin gelişiminin sağlanması;
- Siyasi liderlerde ve kamuoyunda, kadınların siyasal ve kamusal hayata erkeklerle eşit şartlarda tam, eşit, özgür ve demokratik katılımının, sürdürülebilir kalkınma ve Sözleşme'nin tam olarak uygulanması için temel koşullardan biri olduğu konusunda farkındalık yaratılması;
- Raporlama ve izleme mekanizmalarını güçlendirmek; tüm siyasi partilerden toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek ve tacizle mücadele edecek politikalar geliştirmelerini talep etmek; sosyal medya şirketlerini kullanıcı tarafından oluşturulan ayrımcı içerikten sorumlu

¹¹² CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 37.

¹¹³ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 38.

¹¹⁴ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 38.

tutmak da dahil siyasal ve kamusal alanda kadın siyasetçilere, kadınların insan hakları savunucularına ve kadın adaylara yönelik -çevrimiçi olanları da içerecek şekilde- nefret söylemini önleyecek, taciz ve tehditleri engelleyecek mekanizmaların güçlendirilmesi;

- Zihinsel veya psikososyal engelli kadınlar ile daimî ikametgâh adresi olmayan kadınların seçme ve seçilme haklarını kullanmalarını engelleyen ayrımcı hükümlerin yürürlükten kaldırılması.

Evlilik ve Aile İlişkileri

Komite, Medeni Kanun uyarınca yasal evlilik yaşı 18 olmasına rağmen, ebeveynlerin onayı ile 17 yaşında ve istisnai durumlarda hâkimin onayı ile 16 yaşında gerçekleştiren evlilikler konusundaki endişesini dile getirmiştir. Ayrıca, resmi nikah yapılmadan dini nikah yapılmasını suç olmaktan çıkaran Anayasa Mahkemesi Kararı'nın,¹¹⁵ çok eşli ve çocuk yaşta evliliklerin sayısında artışa yol açabileceğine ve kayıt dışı dini nikahın kadınları medeni hukuk kapsamındaki ekonomik korumalardan mahrum bıraktığı için kadınlar açısından önemli bir risk oluşturduğuna dair kaygılarını da ifade etmiştir.¹¹⁶

Komite, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesine ilişkin ulusal strateji ve eylem planının kabul edilmesi için net bir zaman belirlemesini tavsiye etmiş ve daha önceki nihai görüşlerinde yer alan tavsiyelerini (CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 54) hatırlatmıştır.¹¹⁷ Ayrıca, özetle, aşağıdaki tavsiyelerde bulunmuştur:¹¹⁸

- Çocuk yaşta evlilikleri yasaklayan ve kadınlar ve erkekler için asgari evlenme yaşını 18 olarak belirleyen bir yasal düzenleme yapılması; kayıt dışı dini evlilikler de dahil çok eşli ve çocuk yaşta evlilikleri ortadan kaldırmak ve tüm evliliklerin nüfusta kayıt altına alınmasını zorunlu kılmak için gereken tüm önlemleri almaya devam edilmesi;

¹¹⁵ CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 53. Komite, Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu Kararına ve bu Kararın sonuçlarına dair endişelerine 7. Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemlerinde de yer vermiştir, bkz. dipnot 91.

¹¹⁶ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 55.

¹¹⁷ Bkz. yukarıdaki 7. Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemler: Evlilik ve Aile İlişkileri başlıklı bölüm.

¹¹⁸ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 56.

- Medeni Kanun'un 187. maddesinin, kadınların evlendikten sonra kendi soyadlarını korumalarına ve istedikleri takdirde soyadlarını çocuklarına aktarmalarına izin verecek şekilde değiştirilmesi;¹¹⁹
- Medeni Kanun'un 183'üncü maddesinin, soyadını kocasının soyadı ile değiştirmiş olan kadınların istemeleri halinde, boşandıktan sonra zorunlu olarak evlilik öncesi soyadlarına dönmek yerine kocanın soyadını muhafaza etmelerine imkân verecek şekilde değiştirilmesi.

Nihai Gözlemlerinin Takibi

Komite, Türkiye'den, iki yıl içinde, aşağıda yer alan tavsiyelerin uygulanması için atılan adımlar hakkında yazılı bilgi vermesini talep etmiştir.¹²⁰

- Ceza Kanun'unda değişiklik yapılarak, sözde "namus" adına işlenen suçların açıkça Kanun'un 29'uncu maddesinin kapsamı dışında bırakılması;¹²¹
- Sözleşme'nin 4. maddesi 1. paragrafı ve Komite'nin geçici özel önlemlere ilişkin 25 No'lu Genel Tavsiyesi'ne (2004) uygun olarak, kadınların, özellikle etnik azınlıklara mensup ve engelli kadınların, TBMM'de, il ve belediye yasama organlarında, Hükümette, kamu hizmetlerinde ve dışişlerinde, özellikle de karar alma kademelerinde eşit temsili güvence altına almak amacıyla, yasal kotalar ve toplumsal cinsiyet eşitliği sistemi gibi geçici özel önlemler alınması;¹²²
- Kadının insan hakları savunucularının, avukatların ve gazetecilerin meşru faaliyetlerini özgürce yürütmelerinin ve kadınların insan haklarını savunmaları için elverişli bir ortamın yaratılmasının sağlanması.¹²³

Değerlendirme

Komite'nin nihai gözlemlerini içeren raporları zaman içerisinde kullanılan kavramlar, içerik ve şekil olarak oldukça değişmiş ve artık bir standar-

¹¹⁹ Türkiye'de evli kadının soyadı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. dipnot 14.

¹²⁰ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 62.

¹²¹ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 31(a). Komite, 7. Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemlerinde de (CEDAW/C/TUR/CO/7, para. 35) aynı tavsiyeye yer vermiştir.

¹²² CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 38(a).

¹²³ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 40(a).

da ulaşmıştır. Nihai gözlemlerin Sözleşme'nin tüm maddi hükümlerine ilişkin değerlendirmeyi kapsayabilmesi için, Taraf Devletlerden Sözleşme'ye özgü kılavuzlar da dahil, uluslararası insan hakları anlaşmaları kapsamındaki raporlamaya dair uyumlaştırılmış yönergeleri izlemeleri talep edilmektedir (HRI/GEN/2/Rev.6, Bölüm I).¹²⁴ Komite'nin ilgili Taraf Devlete yönelik tavsiyelerinden acil ve önemli buldukları hakkında, Taraf Devletten iki yıl içinde yazılı ara rapor istemesi de artık nihai gözlem raporlarında standart hale gelmiştir.

Türkiye'ye dair altı Nihai Gözlem, Türkiye'nin zaman zaman birleştirilmiş dönemsel rapor yoluna başvurursa da CEDAW'ın rapor sunma yükümlülüğüne uyduğunu göstermektedir. Komite'nin Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlemlerinin ilki Başlangıç Raporu'nun eksiklerinin olması ve raporlama standartlarının bugünkü kadar yerleşmiş olmaması nedeniyle diğerlerine göre zayıf kalmıştır. Sonraki Nihai Gözlemler'de ise, başlıklar değişiklik gösterse ve terminoloji zaman içinde değişse de benzer bir sistematik izlenmiş ve temelde raporlar üç bölümden oluşmuştur: Giriş, olumlu yönler, başlıca endişe alanları ve tavsiyeler.

Bu yazıda ele alınan ayrımcı mevzuat, kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve sözde namus adına işlenen cinayetler, siyasal ve kamusal hayata katılım, evlilik ve aile ilişkileri bölümleri ile nihai gözlemlerin takibi için Komite'nin ara rapor istediği konular üzerinden bir değerlendirme yapacak olursak; Başlangıç Raporu'na, 2 ve 3. Birleştirilmiş Dönemsel Rapora ve 4 ve 5. Birleştirilmiş Rapora dair Nihai Gözlemler mevzuattaki eksikliklerin ve ayrımcı düzenlemelerin tespitlerine ve bu yılları kapsayan yasal değişikliklere ve ilerlemelere vurgu yapmaktadır. Sonrasındaki (2010 yılı sonrası) Nihai Gözlemler ise daha çok mevcut yasaların uygulanmaması, değiştirilmeyen veya yürürlükten kaldırılmayan ayrımcı düzenlemeler, süregiden ve sistematik hale gelen şiddet ve ayrımcılık ve uygulamadan kaynaklanan sorunlara yoğunlaşmakta ve sıkça önceki tarihli Nihai Gözlemlerde tavsiye edilmesine rağmen yerine getirilmemiş olan yükümlülükleri vurgulamaktadır.

¹²⁴ Compilation of guidelines on the form and content of reports to be submitted by States parties to the international human rights treaties : report of the Secretary-General, HRI/GEN/2/Rev.6, Çevrimiçi: <https://digitallibrary.un.org/record/658873?ln=en> (Erişim: 25.11.2022).

2010 yılı öncesinde 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un yürürlüğe girişi, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklik ve bunlarla uyumlu uygulamalara yönelik çabalar Türkiye'nin CEDAW yükümlülüklerini yerine getirme yönünde bugüne nazaran olumlu bir tutum sergilediğini göstermektedir. 2010 yılı sonrasında ise, özellikle kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yaygınlığı, Komite tarafından artık daha sık şekilde vurgulanmaktadır. Yedinci Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemler'de (2016) ise Komite artık Türkiye'deki kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti süreğen, sistematik ve yaygın olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu durum kadın örgütleri tarafından da "cinskırım" olarak tanımlanmaktadır.¹²⁵ Buna rağmen, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden imzasını çekmesi¹²⁶ Komite tarafından ciddi şekilde eleştirilmiş ve bu kararın tekrar gözden geçirilmesi istenmiştir. Ancak, Komite'nin bu konuyu çok önemsemesine rağmen, 8. Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemlerinde iki yıllık ara rapor istediği konular arasına almamış olması büyük bir eksiklik olmuştur.

Siyasal ve kamusal hayata katılım ve eşit temsil ile evli kadının soyadı, Türkiye CEDAW'a taraf olduğu tarihten itibaren çözülmeyen sorunlar arasında yer almaktadır. Komite'nin Nihai Gözlemlerinin tümünde bu konular ele alınmıştır. Bekaret testleri ve genital muayenede kadın ve kız çocuğunun rızasının zorunlu olmaması da farklı şekillerde de olsa tüm Nihai Gözlemlerde Komite tarafından vurgulanmış ve ilgili mevzuatın yeniden düzenlenmesi istenmiştir.

Türkiye'nin CEDAW'a dair yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki tutumunun nasıl bir seyir izlediğini takip edebilmek için Sözleşme ve Komite'nin Genel Tavsiyeleri ile birlikte, Türkiye'den yapılmış olan bireysel başvuruların, Nihai Gözlemlerin ve kadın örgütleri

¹²⁵ Eşitlik İçin Kadın Platformu – EŞİK, *EŞİK #Cinskırım Kampanyası Basın Bülteni*, 30 Ocak 2021, Çevrimiçi: <https://esik.org.tr/kategori/kadin-cinayetleri-basin-aciklamalari/71877/esik-cinskirim-kampanyasi-basin-bulteni> (Erişim: 25.11.2022).

¹²⁶ Kadın örgütleri, 6251 Sayılı Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun yürürlükte olduğundan İstanbul Sözleşmesi'nin halen yürürlükte olduğunu belirtmektedir. Bkz. Eşitlik İçin Kadın Platformu – EŞİK, *Danıştay 10. Dairesi İstanbul Sözleşmesi Davalarında Ne Yapmak İstiyor?*, 21 Eylül 2021, Çevrimiçi: <https://esik.org.tr/kategori/istanbul-sozlesmesi-basin-aciklamalari/72162/danistay-10.-dairesi-istanbul-sozlesmesi-davalarinda-ne-yapmak-istiyor> (Erişim: 25.11.2022).

tarafından sunulmuş olan Gölge Raporların da takibi büyük önem taşımaktadır. Bu aynı zamanda CEDAW'ın uygulanması yönünde Türkiye'deki feministler ve kadın örgütleri tarafından verilen mücadelenin şimdiye kadar yarattığı etkiyi tespit etmek ve bundan sonra evrileceği hali şekillendirmek açısından da elzemdir. Bu nedenle, bu yazıda bir kısma yer verilebilen Nihai Gözlemlerin farklı yönleriyle çok daha fazla çalışılması gerekmektedir.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Vakalarında CEDAW: Bireysel Şikâyet Başvurusu ve Soruşturma Usulleri Bağlamında Bir Potansiyel ve Etkililik Analizi

Gülay ARSLAN ÖNCÜ*

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi¹ (bundan sonra, CEDAW² ya da Sözleşme), 01/03/1980 tarihinde imzaya açılmış ve 03/09/1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 10/06/2022 tarihi itibarıyla 189 devlet bu Sözleşme'nin tarafıdır; iki devlet Sözleşme'yi imzalamış ancak henüz taraf olma işlemini gerçekleştirmemiştir (Amerika Birleşik Devletleri ve Palau); altı devlet ise Sözleşme'ye taraf olmakla ilgili hiçbir adım atmamıştır.³ Görüldüğü üzere oldukça yüksek sayıda devlet bu Sözleşme ile bağitlanmıştır. CEDAW, kadınların insan haklarına özgülenmiş bir belgedir. Başlangıç bölümünde CEDAW'ın üç yaklaşımı ifade edilmiştir.⁴ Bu yaklaşımlar:

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, garslan@istanbul.edu.tr.

¹ Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi/*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18/12/1979 tarih ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Bu Sözleşme hakkında genel bilgi için bkz. Gülay Arslan, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt LXII, Sayı 1-2, 2004, s. 3-43.

² Esasında CEDAW, Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin İngilizce başlığının (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*) kısaltmasıdır. Ancak Türkçe literatürde ve Türkiye'deki kadın hareketinin çalışmalarında yaygın şekilde CEDAW kısaltması kullanıldığı için bu çalışmada da CEDAW kısaltması tercih edilmiştir.

³ Bkz. Çevrimiçi: <https://treaties.un.org/> (Erişim: 25.11.2022).

⁴ Anne Hellum – Henriette Sinding Aasen, *Women's Human Rights: CEDAW in International, Regional and National Law*, Cambridge University Press, 2013, s. 2-3.

i. Dönüştürücü yaklaşım: Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın önündeki yasal, sosyal ve kültürel engellere dikkat çekilerek CEDAW'ın hukuk, toplum ve kültüre yerleşik patriyarkal ve ayrımcı yapı ve kalıpları ortadan kaldırma amacına karşılık gelmektedir. Eşit haklar, sosyal destek ve sosyo-kültürel unsurlarla ilintili bir yaklaşımdır.

ii. Bütüncül yaklaşım: Medeni, siyasi, sosyal ve ekonomik hakların bütünselliğine karşılık gelmektedir. CEDAW, medeni, siyasi, sosyal ve ekonomik hakların bütünselliğini, karşılıklı bağımlılık ve bölünmezliği yaklaşımını kabul etmektedir.

iii. Toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım: CEDAW, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılığını, toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım ile ele almaktadır.

Yukarıdaki yaklaşımlara ek olarak belirtelim ki, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması sadece kamusal alanla sınırlı bir amaç olmayıp özel alanda da bu eşitliğin sağlanması CEDAW'ın temel ilkelerinden biridir.

CEDAW'dan on dokuz yıl sonra Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Seçmeli Protokolü⁵ (bundan sonra, CEDAW SP ya da Seçmeli Protokol), 22/12/2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 10/06/2022 tarihi itibarıyla 115 devlet bu Protokol'ün tarafıdır. 10 devlet imza koymuş; ancak onay/katılma işlemini gerçekleştirmemiştir; 72 devlet ise herhangi bir adım atmamıştır. Bu Protokol altında bireysel şikâyet başvurusu usulü ile soruşturma usulü düzenlenmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'deki hukuk uygulayıcıların ve kadınların insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının CEDAW SP'deki bireysel şikâyet başvurusu ve soruşturma usulleri konusundaki farkındalığının ve bilgisinin artmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle bu usuller hakkında detaylı

⁵ Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Seçmeli Protokolü/Optional Protocol to the Convention on the Elimination of Discrimination against Women, 06/10/1999 tarihinde BM Genel Kurulu'nun 54. oturumunda kabul edilmiş, 10/12/1999 tarihinde imzaya açılmış ve 22/12/2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

açıklamalar yapılarak bir rehber kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede önce Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Komitesi (bundan sonra, Komite) üzerinde durulmuştur. Komite'nin kompozisyonu ve çalışma usulü kısaca anlatıldıktan sonra bireysel şikâyet başvurusu usulü detaylı bir şekilde incelenmiştir. Başvurucu ve mağdur kavramları, kimlerin mağdur statüsüne sahip olabileceği ve özellikle bu statü bakımından süreç içerisinde Komite tarafından yapılan açılım, nasıl başvurulacağı, Komite'nin geçici tedbir kararı verme yetkisi, ihlal kararı verilmesi durumunda ne tür giderim öngörüldüğü, tazminata karar verip vermediği, Komite'nin kararlarının bağlayıcılığı ve icrası meseleleri irdelenmiştir. Bir diğer denetim usulü olan soruşturma usulü, koşulları ve Komite'nin bugüne kadar yaptığı soruşturmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bireysel şikâyet başvurusu ve soruşturma usulleri hakkındaki açıklamalardan sonra bu usullerin etkililiği tartışılmış ve CEDAW'ın toplumsal cinsiyet temelinde ayrımcılıkla mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki potansiyeli ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Gerek CEDAW gerekse de CEDAW SP tarafı olan Türkiye bakımından bu usullerin uygulanabilirliği, potansiyeli ve mevcut örnekler ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Çalışmamız bir sonuç bölümü ile bitirilmiştir.

A. Komite: Kompozisyonu, Çalışma Usulü ve Seçmeli Protokol Çerçevesindeki Yetkileri

Komite, kendisinden önce kurulmuş Birleşmiş Milletler (BM) Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi ve BM İnsan Hakları Komitesi model alınarak oluşturulmuştur. Komite'nin CEDAW çerçevesindeki temel yetkisi rapor usulü çerçevesinde sunulmuş olan raporları Taraf Devletlerle “yapıcı bir diyalog” yürüterek inceleyip nihai gözlemlerini hazırlamaktır. Ancak CEDAW SP'nin yürürlüğe girmesiyle Komite'nin bireysel şikâyet başvurularını karara bağlamak ve soruşturma yürütme yetkileri eklenmiştir.⁶

⁶ Andrew Byrnes, “The Committee on the Elimination of Discrimination against Women”, *Women's Human Rights: CEDAW in International, Regional and National Law*, Der. Anne Hellum, Henriette Sinding Aasen, Cambridge University Press, 2013, s. 27-61, 28.

CEDAW md. 17 uyarınca Komite, Sözleşme tarafı devletler tarafından aday gösterilen ve seçilen 23 bağımsız uzman üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler hükümet temsilcileri değildirler ve bağımsızlık niteliğinin bir gereği olarak kendilerini aday gösteren devletten asla talimat almazlar. Komite üyeleri 4 yıllık bir süre için seçilirler; ancak tekrar seçilmeleri mümkündür. CEDAW'ın 40 yıllık tarihinde Komite üyelerinin ezici çoğunluğu kadın üyelerden oluşmuştur. Bu 40 yıllık süreçte sadece 6 erkek Komite üyesi olarak görev yapmıştır.⁷ Üyeler, hukuk, tarih, edebiyat, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji ve tıp gibi çok çeşitli disiplinlerden gelmektedirler. Belirtelim ki bu çeşitlilik, Komite'nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bütüncül bir yaklaşım geliştirmesini olanaklı kılmaktadır.⁸

CEDAW md. 20'de Komite'nin yılda bir kez iki haftayı geçmeyecek şekilde toplanacağı düzenlemesi yer almaktadır. Ancak Komite'nin gerek rapor usulü gerek tavsiye kararlar gerekse de CEDAW SP ile ihdas edilen usuller çerçevesindeki iş yükü dikkate alındığında bu sürenin son derece yetersiz olduğu aşikârdır. CEDAW md. 20 metninde bir değişiklik yapmak için öneride⁹ bulunulmuş ve bu öneri 2010 yılında kabul edilmiştir. Öneride “yılda bir kez” şeklindeki sınırlayıcı ibare kaldırılmış, Komite'nin yıllık olarak toplanacağı belirtilmiştir. Ancak değişikliğin yürürlüğe girebilmesi için gerekli kabul sayısına¹⁰ 10/06/2022 tarihi itibariyle henüz

⁷ 1982-2022 arasında CEDAW Komite'sinde yer alan erkek üyeler soyadlarına göre alfabetik olarak şunlardır: Mr. Gunnar Bergby, (Norveç), 2017-2020; Mr. Niklas Bruun (Finlandiya), 2009-2012, 2013-2016; Mr. Cornelis Flinterman (Hollanda) 2003-2006, 2007-2010; Mr. Göran Melander (İsveç), 2001-2004; Mr. John Nordenfelt (İsveç), 1982-1984; Mr. Elgun Safarov (Azerbaycan), 2019-2022.

⁸ Cees Flinterman, “Chapter 18: CEDAW: A Full Human Rights Treaty Body?”, *The Women's Convention Turned 30*, Der. Ingrid Westendorp, Intersentia, Cambridge, 2012, s. 395-403, 397-898.

⁹ Söz konusu öneri şu şekildedir:

“Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortada Kaldırılması Sözleşmesi'nin 20. maddesinin 1. paragrafını aşağıdaki metinle değiştirmeye karar verir:

Komite, bu Sözleşmenin 18. maddesi uyarınca sunulan raporları değerlendirmek için normalde yıllık olarak toplanır. Komite toplantılarının süresi, Genel Kurul'un onayına bağlı olarak, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin yapacağı bir toplantı ile belirlenecektir.”

Fark edileceği üzere bu öneride rapor usulüne gönderme yapılmıştır. Ancak şüphesiz Komite'nin yıllık toplantılarında diğer işlerini görüşmesinin önünde bir engel değildir bu durum.

¹⁰ Değişiklik, Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edildiğinde yürürlüğe girecektir. Haziran 2022 tarihi itibariyle 80 devlet söz konusu değişikliği onaylamıştır. Türkiye 9 Aralık 1999 tarihinde bu değişikliği kabul etmiştir.

ulaşılammıştır. Bu arada bu sorun BM Genel Kurulu Kararları ile giderilmiştir. CEDAW Komitesi yılda birden fazla toplanarak görevlerini yerine getirmektedir.¹¹

I. Bireysel Şikâyet Başvurusu Usulü

Öncelikle belirtelim ki, CEDAW SP’de ve CEDAW Usul Kurallarında “bireysel şikâyet başvurusu” ibaresi değil ve fakat “ileti/communication” terimi kullanılmıştır. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) sisteminden Türk okurun ziyadesiyle aşına olduğu bireysel şikâyet başvuru usulünün tipik özelliklerini taşıdığı ve anlaşılma kolaylığı sağlayacağı düşüncesiyle bu çalışmada “ileti” terimi yerine “bireysel şikâyet başvurusu” ibaresi tercih edilmiştir.

CEDAW tarafı devletler, CEDAW SP’yi onaylayarak Komite’nin bireysel şikâyet başvurularını kabul etme yetkisini tanımış olurlar. Bireysel şikâyet başvuru usulünün işlemeye başlaması için ek ya da başka bir işlemde bulunmaları gerekmemektedir. Ancak Komite’nin bireysel şikâyet başvurularını kabul etme yetkisini tanımak istemeyen devletler, CEDAW SP’ye taraf olma sürecinde SP md. 10’a dayanarak Komite’nin SP md. 9’daki yetkilerini *tanımadıklarına* ilişkin bir beyanda bulunabilirler. Nitekim Bangladeş, Beliz, Kolombiya ve Tacikistan CEDAW SP’ye taraf olma sürecinde, Küba ise CEDAW SP’yi imzalarken Komite’nin SP md. 9 çerçevesindeki yetkilerini tanımadıkları şeklinde beyan sunmuşlardır. Bu, 15/06/2022 tarihi itibarıyla olan durumu yansıtmaktadır.¹²

Komite, CEDAW SP md. 2 uyarınca sunulan bir bildirimle ilişkin ilk kararını Temmuz 2004’te kabul etmiştir.¹³

I. Kimler Bireysel Şikâyet Başvurusunda Bulunabilir?

CEDAW SP md. 2 ve Komite Usul Kuralları Kural 68 uyarınca bireyler ya da birey grupları doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla bireysel

¹¹ Ineke Boerefijn, “Article 20”, *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A Commentary*, Der. Marsha A. Freeman, Christine Chinkin, Beate Rudolf, Oxford, 2012, s. 513-518, 513.

¹² Bkz. Çevrimiçi: www.un.org (Erişim: 25.11.2022).

¹³ Ms. B.-J. v. Germany, Communication No. 1/2003, 14 July 2004.

şikâyet başvurusunda bulunabilirler. Mağdur namına başvuru imkânı da CEDAW SP md. 2 ve CEDAW Usul Kuralları Kural 68'de düzenlenmiştir. Bireysel şikâyet başvuru usulüne ilişkin CEDAW SP ilgili normlar ve CEDAW Komite Usul Kuralları “yazar/müellif/author” kavramını içermektedir. Komite de bireysel başvuru üzerine verdiği kararlarda “yazar/author” terimini kullanmaktadır. Bu çalışmada, karışıklık yaratmamak adına “author” kavramının karşılığı olarak “başvurucu” terimi kullanılmıştır.

Aşağıda sırasıyla başvuru, mağdur, nama başvuru ve temsil kavramları üzerinde durulmuştur.

a. Başvurucu ve Mağdur

“Başvurucu” genellikle CEDAW çerçevesindeki haklarından birinin ya da daha fazlasının ihlal edildiğini iddia ederek başvuruda bulunan kişidir. Yani genellikle mağdur ile başvuru aynı kişidir. Başvurucu, mağdurun bir aile üyesi olduğunu veya başka bir şekilde meşru bir menfaati olduğunu gösterebildiği sürece, ölüm, kaybedilme veya tecritte tutulma gibi haklı nedenlerle bireysel başvuruda bulunamayan mağdur adına hareket ediyor olabilir.

“Mağdur statüsü” bakımından önemli bir soru, bu statüye kimlerin sahip olduğu ya da olacağıdır. İlk akla gelen ve yüzeysel bir yorumla varılan sonuç mağdur statüsüne sadece “kadın” cinsiyetinden olanların sahip olacağıdır. Mağdur statüsü sadece kadın cinsiyetinden olan kişilere mi tanınmıştır, yoksa daha geniş bir kapsamı mı vardır sorusu son derece hayatidir. Belirtelim ki, CEDAW’da, “cinsiyet/sex” terimi ve “cinsiyete dayalı ayrımcılık/sex-based discrimination” ibaresi geçmektedir. CEDAW’ın hazırlık çalışmaları sürecinde “cinsiyet/sex” terimi biyolojik anlamı ile kabul edilmiş ve kullanılmıştır. Esasında günümüzde insan hakları hukuku denetim organlarının hemen hepsi tarafından kullanılmakta olan “toplumsal cinsiyet/gender” kavramı, 1990'lara kadar insan hakları hukukunda karşımıza çıkmamaktadır.¹⁴ Aşağıda “kadın” terimi, kız çocukları ve mağdur statüsünde süreç içerisinde yaşanan genişleme sırasıyla ele alınmıştır.

i. Kadın Terimi

CEDAW İngilizce orijinal metinde Sözleşme'nin başlığı ve içeriğinde Türkçe karşılığı “kadın/kadınlar” olan “woman/women” terimleri geç-

¹⁴ Hellum –Sinding Aasen, *op.cit.*, s. 1.

mektedir. Yine CEDAW'da ayrımcılık tanımının yapıldığı md. 1'de ve md. 5'te Türkçe karşılığı "cinsiyet" olan "sex" terimi kullanılmıştır. Doğayısıyla, yukarıda da belirttiğimiz üzere, ilk bakışta ve yüzeysel bir analizle CEDAW'ın hakların öznesi olarak sadece biyolojik cinsiyeti kadın olan bireyleri hedeflediği sonucu çıkmaktadır. CEDAW md. 4'te geçen "annelik", md. 11'de geçen "gebelik", "annelik izni" bağlamı ve md. 10'da geçen "kadınlar ve erkekler" ibaresi bu sonucu desteklemektedir. Ancak doktrinde "kadın/woman" ve "cinsiyet/sex" terimlerinin "toplumsal cinsiyet/gender"i de kapsar şekilde yorumlanabileceği ileri sürülmüş ve "kadın" teriminin bu geniş yorumunun, terimin olağan anlamı yansıtılmamakla birlikte CEDAW'ın konusu, amacı ve bağlamının bu yorumu desteklediği belirtilmiştir.¹⁵

CEDAW metninde "toplumsal cinsiyet/gender" kavramı geçmekle birlikte Komite 2010 yılında, "toplumsal cinsiyet kimliği/gender identity"nden bahseden 27 ve 28 No'lu iki Genel Tavsiye yayınlamıştır. 27 No'lu Genel Tavsiyede Komite, toplumsal cinsiyet kimliğinin, ileri yaşla birleştiğinde kadınları özellikle ayrımcılığın hedefi haline getiren unsurlardan biri olduğuna işaret etmiştir.¹⁶ Komite 28 No'lu Genel Tavsiyede ise, CEDAW'ın her ne kadar sadece cinsiyet temelli ayrımcılığa referans yapıyor olsa da CEDAW md. 1'in md. 2/(f) ve md. 5/(a) ile yorumlandığında CEDAW'ın toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı da kapsadığını gösterdiğini belirtmiştir.¹⁷ Kadınları ayrımcılığın özel hedefleri haline getiren "toplumsal cinsiyet/gender" ve "cinsiyet/sex" ile kesişen birkaç unsurdan biri olarak "toplumsal cinsiyet kimliği"nden bir kez daha bahsetmiştir.¹⁸

¹⁵ Elise Meyer, "Designing Women: The Definition of "Woman" in the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women", *Chicago Journal of International Law*, Vol. 16, No. 2, 2016, s. 553-577, 578.

¹⁶ General recommendation No. 27 on older women and protection of their human rights, CEDAW/C/GC/27, 16/12/2010, para. 13.

¹⁷ General Recommendation No. 28 on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW/C/GC/28, 16/12/2010, para. 5.

¹⁸ General Recommendation No. 28 on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW/C/GC/28, 16/12/2010, para. 18.

Yukarıdaki açıklamalar CEDAW kapsamında kimlerin kadın sayılacağına ilişkin belirsizliği bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Örneğin trans bireylerin Komite önünde mağdur statüsüne sahip olup olamayacağı belirsizliğini sürdürmektedir. Ancak yukarıda yer verilen CEDAW standartlarının cinsiyet, toplumsal cinsiyet veya toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıktan muzdarip olanların Komite önünde mağdur statüsüne sahip olmalarının önünde genel bir yasak ya da engel bulunmadığını göstermek bakımından yeterli olduğu iddia edilebilir.¹⁹

ii. Kız Çocukları

CEDAW'da her ne kadar kadın kavramının 18 yaşın altındaki kız çocuklarını da kapsadığı açıkça belirtilmemiş ise de kız çocuklarının da CEDAW'daki hakların öznesi olduğu şüphesizdir. CEDAW md. 10/f, md. 10/b, md. 10/c açıkça kız çocuklarına referans yapmaktadır. Komite de gerek rapor usulü çerçevesinde hazırladığı nihai gözlemlerde gerekse de Genel Tavsiyeler ile oluşturduğu standartlarında kız çocuklarına sıklıkla referans yapmaktadır.²⁰ Dolayısıyla kız çocukları, CEDAW'daki haklardan bir ya da daha fazlasının ihlalinin mağduru oldukları iddiasıyla Komite'ye bireysel şikâyet başvurusunda bulunabilirler.

iii. Mağdur Statüsünün Genişlemesi: Erkek Çocukları ve Yetişkin Erkek Aile Üyeleri

CEDAW Seçmeli Protokol'de mağdur kavramı belirli bir cinsiyet ile sınırlı olarak düzenlenmiş değildir. Dolayısıyla lafi bir yorum ile kadın cinsiyetinden olmayanların da mağdur sıfatıyla bireysel şikâyet başvurusunda bulunabileceğini ileri sürebiliriz. Ancak Sözleşme'deki hakların kadın cinsiyeti ile sınırlı olarak düzenlendiğini akılda tutmak gerekir. Kendisini kadın olarak tanımlamayan bireyler tarafından Komite'ye bireysel şikâyet başvuruları yapılmıştır. Ancak bu vakalarda Komite, kadınlar dışındaki kişilerin mağdur olup olmadığını ele almaktan kaçınmış ve başvuruların başka nedenlerle kabul edilemez olduklarına karar vermiş-

¹⁹ Jessica Tueller, "Not Hers Alone: Victim Standing Before the CEDAW Committee Afer *M.W. v. Denmark*", *The Yale Law Journal*, Vol: 131, 2021, s. 256-305, 258.

²⁰ Christine Chinkin, Marsha A. Freeman, "Introduction", *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A Commentary*, Der. Marsha A. Freeman, Christine Chinkin, Beate Rudolf, Oxford, 2012, s. 1-33, 14-15.

tir. Komite, ilk kez *J.S. v. Birleşik Krallık*²¹ vakasında kendini kadın olarak tanımlamayan bir kişiden gelen bir bireysel başvuruyu incelemiştir. Bu vakada başvuru bir erkek idi ve 1948 tarihli İngiliz Vatandaşlık Yasası'nın çocuğun anneye bağlı olarak doğum yoluyla İngiliz vatandaşlığını kazanmasını yasaklarken, babaya bağlı olarak doğum yoluyla vatandaşlık kazanılmasına izin verdiği için CEDAW'daki haklarının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Birleşik Krallık, CEDAW SP md. 2 ile Komite Usul Kuralları Kural 68 birlikte okunduğunda, sadece kadınların Sözleşme'deki hakların ihlalinin mağduru olduklarını ileri sürebileceğini dolayısıyla bir erkek olan başvuru kişinin mağdur statüsü bulunmadığı itirazını yapmıştır. Komite, Birleşik Krallık'ın bu itirazını incelememiştir. CEDAW SP md. 4(1)'e dayanarak iç hukuk yolları tüketilmediği gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.

CEDAW bu yaklaşımını süreç içerisinde esnetmiştir. Komite tarihinde ilk kez *M.W. v. Danimarka*²² vakasında, kendisini kadın olarak tanımlamayan bir bireye mağdur statüsü tanıyarak CEDAW kapsamındaki haklarının ihlal edildiğini iddia etme imkânı tanımıştır. Anılan vakada mağdur olduklarını iddia eden kişiler bir anne ve oğludur. Ulusal hukukta kocasının aile içi şiddetinden ve oğlunun babası tarafından kaçırılmasına karşı korunamadıkları için CEDAW'daki haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Komite önündeki incelemede Danimarka Hükümeti, başvuru kişinin oğlunun mağdur statüsüne itiraz etmiş ve CEDAW SP md. 2 ile Komite Usul Kuralları Kural 68 birlikte okunduğunda, sadece kadınların Sözleşme'deki hakları ihlalinin mağduru olduklarını ileri sürebileceğini belirtmiştir. Komite, CEDAW SP md. 2'de Sözleşme'de düzenlenen hakların bir Taraf Devletçe ihlal edildiğini ileri süren bireyler tarafından ya da bireyler namına bireysel başvuruda bulunulabileceğinin düzenlendiğini not etmiştir. Komite ayrıca, CEDAW md. 16/1(d)'de genel olarak "çocuklar"a referans yapıldığını, dolayısıyla bu maddenin kız ve erkek çocuklarına eşit şekilde uygulanabilir olduğunu belirtmiştir.

Dikkati çekelim ki, *M.W. v. Danimarka* vakasında cinsiyet ya da toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık mağduru olan bir annenin erkek çocuğu, annesinin yanında ona ek olarak CEDAW ihlalinin mağduru ol-

²¹ *J.S. v. the United Kingdom*, Communication No.38/2012, C/53/D/38/2012.

²² *M.W. v. Denmark*, Decision on Admissibility, CEDAW/C/59/D/46/2012, 3 November 2014.

duğunu iddia etmiştir. Komite, cinsiyet ya da toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık mağduru annelerin uğradıkları zarardan ötürü mağdur olan çocuklara mağdur statüsü tanıyarak, mağdur statüsü bağlamında kadın cinsiyeti dışındaki kişilerin mağduriyet iddialarını ele alma konusundaki bariz isteksizliğini ortadan kaldırmıştır.²³ Komite *M.W. v. Danimarka* kararında Sözleşme madde 16/1(d)'ye dayanmıştır. Bu madde çocuklarla ilgilidir. Çocuklar dışındaki erkek başvuruçular bakımından ise CEDAW md. 5/a büyük bir potansiyele sahiptir. Zira aile ilişkisi ile sınırlı olmadığı gibi geniş bir kapsama da sahiptir. Nitekim CEDAW'ın hazırlık çalışmalarını sürecinde İsveç, CEDAW md. 5/a'daki "cinsiyetlerden birinin aşağılığı veya üstünlüğü" ifadesini önererek, CEDAW'a kaynaklık eden Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirisi'nin yalnızca kadınlardan bahseden 3. maddesine erkekleri de dâhil etmiştir. CEDAW md. 5/a'nın taslağında, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet klişelerinin potansiyel mağdurları kısıtlayan dil değiştirildiğinden, md. 5 bağlamında mağdur statüsünün yalnızca kadınlarla sınırlı olduğu argümanı desteksiz kalmaktadır.²⁴

M.W. v. Danimarka kararından sonra Muhatap Devletler, anneleriyle birlikte mağdur sıfatıyla başvuran erkek çocuk başvuruçuların başvurularında mağdur statüsüne sahip olmadıkları itirazında bulunmamışlardır.²⁵

Kadın mağdurla birlikte başvuruçusu olan aile üyesi yetişkin erkeğe de Komite tarafından mağdur statüsü tanınmıştır. *N.Q. v. Birleşik Krallık* vakasında Birleşik Krallık'ta yaşayan Pakistan asıllı bayan N.Q., Pakistan'a sınır dışı edilme kararından ötürü hem kendi adına hem de eşi S.A. namına bireysel şikâyet başvurusunda bulunmuştur. Bayan N.Q.'nin eşinin mağdur statüsüne, Muhatap Hükümet tarafından cinsiyeti erkek olduğu gerekçesiyle bir itirazda bulunulmamıştır. Komite de bu hususu tartışma konusu yapmadan başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur.²⁶

²³ Tueller, *op.cit.*, s. 258, 263.

²⁴ Tueller, *op.cit.*, s. 291, 294.

²⁵ Örnek olarak bkz., *L.O. et al. v. Switzerland*, 26 August 2020, CEDAW/C/76/D/124/2018; *K.I.A. v. Denmark*, 17 December 2019, CEDAW/C/74/D/82/2015; *J.I. v. Finland*, CEDAW/C/69/D/103/2016, 25 April 2018; *S.F.A. v. Denmark*, 25 April 2018, CEDAW/C/69/D/85/2015.

²⁶ Bkz., *N.Q. v. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, Communication No. 62/2013, 14 April 2015, CEDAW/C/60/D/62/2013.

Doktrinde, kendini kadın olarak tanımlamayan bireylerin, CEDAW md. 5(a)'yı yorumlayıcı bir mercekle kullanarak CEDAW'ın diğer maddi hükümlerinin ihlal edildiğini iddia edebileceği ileri sürülmüştür. CEDAW md. 5(a)'nın, yanlış toplumsal cinsiyet klişelerini ortadan kaldırmak için bağımsız bir yükümlülük yaratmanın yanı sıra, diğer hükümleri yorumlamak için kullanılacak genel bir hüküm olduğu belirtilmiştir. CEDAW'ın önemli bir hükmünün ihlali, iddia edilen ayrımcılık, Komite'nin giderek artan bir şekilde bir dizi başka hak ihlaliyle ilişkilendirdiği yanlış toplumsal cinsiyet klişelerine dayandığında bireysel başvuruların kadın cinsiyetiyle sınırlandırılmaması gerektiği ileri sürülmüştür.²⁷

b. Nama Başvuru

CEDAW SP md. 2 uyarınca mağdurun yazılı rızası alınarak namına Komite'ye bireysel şikâyet başvurusunda bulunulabilir. Rıza için yazılı olması dışında, örneğin noter onaylı olması gibi, herhangi bir başka şekil şartı aranmamaktadır. Mağdurun dış dünya ile iletişimi olmaksızın mahpus olduğu ya da zorla kaybedilme mağduru olduğu durumlarda mağdurun rızası olmaksızın da namına bireysel şikâyet başvurusunda bulunulabilir. Ancak böyle bir durumda nama başvuru yapan başvurucunun neden mağdurun rızasının alınmadığını açıkça belirtmesi gerekmektedir.

CEDAW SP çerçevesinde Hükümetler-dışı Örgütler (HDÖ) de mağdur namına bireysel şikâyet başvurusunda bulunabilirler. Örneğin *Şahide Goekce v. Avusturya*²⁸ ve *Fatma Yıldırım v. Avusturya*²⁹ vakalarında Viyana merkezli bir HDÖ mağdurlar namına bireysel şikâyet başvurusunda bulunmuştur.

c. Temsil

Bireysel şikâyet başvurucusu, bir avukat veya başka biri örneğin bir insan hakları örgütü tarafından temsil edilebilir. Başvurucuların kendilerini avukat ile temsil ettirmeleri zorunluluğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte başvuruların bir hukukçu yardımı ile hazırlanmasının başarı şansını arttıracığı şüphesizdir.

²⁷ Tueller, *op.cit.*, s. 294.

²⁸ *Şahide Goekce v. Austria*, Communication No: 5/2005, CEDAW/C/39/D/5/2005, 6 August 2007.

²⁹ *Fatma Yıldırım v. Austria*, Communication No: 6/2005, CEDAW/C/39/D/6/2005, 1 October 2007.

2. Neyi Şikâyet Konusu Yapabilirler?

CEDAW SP md. 2 uyarınca CEDAW'da düzenlenen herhangi bir hakkın ihlali iddiası bireysel şikâyet başvurusunun konusu yapılabilir.

3. Ne Zaman Başvurulur?

Kural olarak bir Devlet'in CEDAW SP ile bağitlanmasından sonra meydana gelen eylem ve işlemler için Komite'ye bireysel şikâyet başvurusunda bulunulabilir. Bunun tek istisnası devam eden ihlal durumudur. Yani CEDAW SP'nin ilgili Taraf Devlet bakımından yürürlüğe girmesinden önce başlayan ve CEDAW SP'nin yürürlüğe girmesinden sonra da devam eden ihlaller bakımından bireysel şikâyet başvurusunda bulunulabilir.

CEDAW SP'de bireysel şikâyet başvurusu için ayrıca bir süre öngörölmüş değildir. Bununla birlikte çok geç yapılmış başvurular, Muhatap Devlet için ve Komite'nin olguları değerlendirmesinde güçlük oluşturabileceği için, gecikme haklı/meşru değilse, Komite tarafından hakkın kötüye kullanımı olarak değerlendirilebilir.³⁰

4. Nasıl Başvurulur?

BM düzlemindeki insan hakları denetim organlarına yapılacak bireysel şikâyet başvuruları için bir model başvuru formu, BM resmi web sitesinde yer almaktadır. Bu başvuru formu doldurularak bireysel başvuru yapılabilir. Bireysel başvuru formu bilgisayar ortamında doldurulup elektronik imza ile imzalanabilir veya manuel olarak imzalanıp daha sonra taranabilir. Bireysel başvurunun elektronik olarak gönderilmesi gerekmektedir. Bireysel başvuru formu, OHCHR Dilekçeler ve Acil Eylemler Bölümüne (PUAS) (petitions@ohchr.org) gönderilen bir e-postaya eklenmelidir. Başvuru formunun elektronik olarak sunulmasının imkânsız olacağı gerekçelendirilmedikçe hiçbir kâğıt başvuru işleme alınmaz.

CEDAW Komite Usul Kuralları Kural 24 uyarınca Komite'nin resmi dilleri Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolcadır. Bireysel başvuruların bu resmi dillerden birinde yapılması gerekmektedir. Başvuru

³⁰ Anne F. Bayefsky, *How to Complain to the UN Human Rights Treaty System*, Kluwer Law International, the Hague, 2003, s. 47.

ekleri de bu resmi dillerden birinde olmalıdır. Ekler bu dillerden birinde değilse, resmi olmayan bir çeviri özeti sağlanmalıdır. Bireysel başvuruya ilişkin belgelerin orijinaleri değil, yalnızca kopyaları gönderilmelidir. Hiçbir belge iade edilmemektedir. Belgeler kronolojik olarak sıralanmalı, ardışık olarak numaralandırılmalı ve içeriklerinin kısa bir açıklaması eşlik etmelidir. Başvuru ekler hariç 50 sayfayı geçmemelidir. 20 sayfayı aşarsa, ana unsurlarını vurgulayan 5 sayfaya kadar kısa bir özeti de içermelidir.

Bireysel şikâyet başvurusunda, başvurusunun adı, uyruğu, doğum tarihi, posta adresi ve e-posta adresi gibi temel kişisel bilgileri sağlamalı ve aleyhine başvuru yapılan Taraf Devlet belirtilmelidir. Adres veya diğer iletişim bilgilerinde sonradan meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik, mümkün olan en kısa sürede bildirilmelidir. Başvurunun dayandığı tüm olgular kronolojik sırayla belirtilmelidir. Başvuruyla ilişkin açıklamalar mümkün olduğunca eksiksiz olmalı ve davayla ilgili tüm bilgileri içermelidir. Başvurucu, açıklanan olguların neden CEDAW'ın ilgili maddesinin ihlalini oluşturduğuna ilişkin gerekçelerini belirtmelidir. Başvurusunun, ihlal edildiğini iddia ettiği hakları belirtmesi gerekir. Başvurusunun ayrıca başvurusunun haklı bulunması durumunda, aleyhine başvuru yapılan Taraf Devletten talep ettiği giderimleri de belirtmesinde yarar vardır.

Bireysel şikâyet başvurusu, aleyhine başvuru yapılan Taraf Devlette mevcut olan hukuk yollarının tüketilmesi için Taraf Devlet yerel mahkemeleri ve makamları önünde atılan adımları detaylandırmalıdır. Tüketmediği ya da devam eden iç hukuk yolu var ise bunlar da nedenleri ile belirtilmelidir.

a. İç Hukuk Yolları Tüketilmiş Olmalı

CEDAW SP md. 4/1 uyarınca, Komite'ye bireysel şikâyet başvurusunda bulunmadan önce aleyhine başvurulacak olan Taraf Devletteki idari ve adli tüm iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. İç hukuk yollarının tüketilmesi gerekliliği, taleplerin mevcut en yüksek merciye kadar ilgili ulusal makamların dikkatine sunulması gerektiği anlamına gelir. Bu hukuk yollarından bazıları askıdaysa veya henüz tüketilmemişse bunlar, nedenleri ile başvuruda belirtilmelidir. Ancak bu kabul edilebilirlik kriteri mutlak olmayıp, istisnaları vardır. Ulusal düzeydeki yargılamaların makul olmayan bir şekilde uzaması veya açıkça etkisiz olacağına dair yeterli kanıt olması durumunda iç hukuk yolları tüketilmeden de

bireysel şikâyet başvurusunda bulunulabilir. Belirtelim ki, bir iç hukuk yolunun etkililiğine ilişkin yalnızca şüphelerin olması, onu tüketme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Ayrıca, ilgili Taraf Devlet, iç hukuk yollarının tüketilmediği itirazında bulunur ise, mevcut etkili hukuk yollarını gösterme yükümlülüğü altındadır.

b. Başvuru Başka Bir İnsan Hakları Denetim Organı Önünde Derdest Olmamalı ya da Hakkında Kesin Hüküm Verilmiş Olmamalı

CEDAW SP md. 4 uyarınca tarafları ve konusu aynı olan bir bireysel şikâyet başvurusu, BM düzlemindeki bir başka insan hakları denetim organına veya Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu veya Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi gibi bölgesel bir insan hakları denetim organına sunulmuşsa, yani başvuru derdest ise, Komite şikâyeti inceleyemez. Bu kural, uluslararası düzeyde gereksiz tekrarı önlemeyi amaçlamaktadır. Aynı konu başka bir insan hakları denetim organına sunulmuşsa, bireysel şikâyet başvurusu bu durumu, sunulduğu denetim organını belirterek, orijinal şikâyet başvurusunda açıklamalıdır.

Yine CEDAW SP md. 4 uyarınca, başka bir insan hakları denetim organı tarafından incelenip karara bağlanmış, tarafları ve konusu aynı olan bir başvuru Komite tarafından kabul edilemez bulunacaktır.

c. Başvuru Hakkının Kötüye Kullanımı Şeklinde Olmamalı

Bazı durumlarda Komite, bir iddianın şikâyet başvuru usulünün anlamsız, sırf zarar vermek amacıyla kullanımını teşkil ettiğini veya başka bir şekilde uygunsuz olduğunu değerlendirebilir. Bu durumda söz konusu başvuruyu kabul edilemez bularak reddedebilir. Örneğin, aynı kişi daha önceki kararlara rağmen aynı konuda Komite'ye tekrar tekrar bireysel şikâyet başvurusunda bulunur ise, bu başvuru hakkının kötüye kullanımını olarak değerlendirilebilir.

d. Hukuki Yardım

BM sistemindeki bireysel şikâyet başvurusu usullerinde mağdura hukuki yardım sağlanmamaktadır. CEDAW bu bakımdan bir istisna oluşturmamaktadır.

e. Gizlilik Talebi

Komite'nin bireysel şikâyet başvurusu üzerine verdiği kararlar kamuoyuna duyurulur, yani alenidir. Bu nedenle bireysel şikâyet başvuru sahipleri kararlarında kimliklerinin açıklanmasını istemiyorlarsa bunu bireysel şikâyet başvurusunu yaparken belirtmelidirler. Kararların genellikle aldığı aleniyet düzeyi nedeniyle verilerin düzeltilmesi veya silinmesi neredeyse imkânsız olacağından, yayından sonra gönderilen gizlilik taleplerinin Birleşmiş Milletler tarafından karşılanması mümkün olmayabilir.

5. Üçüncü Tarafın Müdahalesi Usulü

Komite, bir şikâyet başvurusunun incelenmesine yardımcı olabilecek, üçüncü taraftan gelen ilgili yazılı bilgi ve belgeleri alabilir. Bu amaçla, Komite tarafından değerlendirilmeyi bekleyen başvuruların bir listesi Komitenin web sitesinde yayınlanmaktadır. Komite, üçüncü taraf sunumlarını kabul edip etmeyeceğine karar verecektir. Üçüncü tarafın müdahalesi usulü çerçevesindeki yazılı sunumlar 7000 kelimeyi geçemez. Kabul edilirse, bu sunumlar bireysel başvurunun her iki tarafına da iletilecek ve iki ay içinde yazılı yorumlarını cevap olarak sunma imkânı taraflara tanınacaktır. Üçüncü taraf olan kişi veya kuruluşlar, şikâyet başvurusuna taraf olarak kabul edilmeyecektir.³¹

6. Komite'nin Geçici Tedbir Kararı Verme Yetkisi

CEDAW SP md. 5'te Komite'nin telifisi imkânsız zarar riski durumunda geçici tedbir kararı verme yetkisi düzenlenmiştir. Bireysel şikâyet başvuru sahipleri, telifisi imkânsız bir zarara uğrama riski altında iseler Komite'den geçici tedbir kararı vermesini talep edebilirler. Bu yöndeki bir talebi başvurularında açıkça belirtmeli ve geçici tedbirin neden gerekli olduğunu ayrıntılı olarak açıklamalıdır. Komite Usul Kuralları Kural 63 uyarınca bir bireysel şikâyet başvurusunun alınmasından sonra ve esasa ilişkin bir karara varılmadan önce herhangi bir zamanda Komite, acil olarak değer-

³¹ Working Methods of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women and its Working Group on individual communications received under the Optional Protocol to the CEDAW Convention. Bkz. Çevrimiçi: www.ohchr.org (Erişim: 25.11.2022).

lendirilmesi için ilgili Taraf Devlete, iddia edilen ihlalin mağduru veya mağdurlarının telafisi imkânsız zarar görmemesi için gerekli gördüğü geçici önlemleri alması talebini iletebilir. Geçici tedbirlere ilişkin kararlar, bu yönde bir talebin BM Dilekçe Birimi aracılığıyla alınmasından sonraki 24 saat içinde verilir.

Komite, “telafisi imkânsız zarar”ı, daha sonraki bir aşamada eski hale iadenin mümkün olmayacağı ve parasal tazminatın yeterli olmayacağı, CEDAW’da güvence altına alınan bir hakkın ihlaline yönelik bir tehdit ya da risk olarak anlamaktadır. Geçici tedbir talep eden başvurucunun, zarara yol açacak bir riskin gerçekliğini ve gerçekleşmesi durumunda neden telafi edilemez olacağını göstermek zorundadır.³²

Görüldüğü üzere, geçici tedbir kararı tek başına bir usul değildir. Ancak bir bireysel şikâyet başvurusunun bir parçasını oluşturabilir. Söz konusu bireysel başvurunun CEDAW SP md. 3’teki kabul edilebilirlik koşullarını karşılıyor olması ve ileri sürülen ihlal iddialarının tartışılabilir olması gerekir.

CEDAW SP md. 5’in lafzından geçici tedbir kararlarının hukuken bağlayıcı olmadığı sadece bir talepten ibaret olduğu anlaşılmaktadır.³³

CEDAW, geçici tedbir kararını verme yetkisini aktif bir şekilde kullanmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık vakalarında ve kişisel ayrımcılıktan kaynaklanan diğer kısıtlamalar ışığında geçici tedbir kararı verilebilir.³⁴

7. Dostane Çözüm

Komite, vakanın taraflarından herhangi birinin talep etmesi halinde, CEDAW Seçmeli Protokolü Kapsamındaki Başvurular Çalışma Grubu’nun (bundan böyle, Çalışma Grubu) aracılığıyla dostane bir çözüm için ara bulucu olabilir. Komite ayrıca gerekli ve uygun gördüğü takdirde kendi

³² Guidelines on Interim Measures.

Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/GuidelinesInterimMeasures.docx> (Erişim: 25.11.2022).

³³ Sille Jansen, “Chapter 21: The Optional Protocol to the Women’s Convention: An Assessment of Its Effectiveness in Protecting Women’s Rights”, *The Women’s Convention Turned 30*, Der. Ingrid Westendorp, Intersentia, Cambridge, 2012, s. 435-452, 445.

³⁴ Jane Connors, “Gender in the UN: CEDAW and the Commission on the Status of Women”, *International Human Rights Institutions, Tribunals and Courts*, Der. Gerd Oberleitner, Springer, 2018, s. 169-193, 191.

inisiyatifıyla veya Çalışma Grubu'nun inisiyatifıyla taraflara dostane çözüm önerebilir. Dostane çözüm sürecinde söz konusu vakanın incelenmesi askıya alınır.

8. Giderim: Genel ve Özel Nitelikli (İhlalin Sonlandırılması, Eski Hale İade, Tazminat)

Komite, bireysel şikâyet başvurusu üzerine verdiği ihlal kararlarında Muhatap Devlete yönelik olarak genel nitelikte ve başvuru özelinde spesifik önlemler alınması tavsiyesinde bulunur. Genel nitelikli tavsiyeler; Muhatap Devlet'te yasal reformlar yapılması ya da CEDAW'a aykırılık oluşturan siyasetlerin ve uygulamaların değiştirilmesi şeklinde olabilmektedir. Başvurucu özelinde spesifik tavsiyeler olarak, mağdurun CEDAW çerçevesindeki haklarına yönelik devam eden bir ihlal var ise bu ihlalin giderilmesi, eski hale iade, mağdur için tazminat ve rehabilitasyon ve ihlalin tekrar etmemesi için gerekli önlemlerin alınması gibi giderimlere karar verilebilir.

Komite, ihlal kararlarında son derece spesifik giderimler tavsiye edebilmektedir. Örneğin, *M.W. v. Danimarka* kararında Danimarka Adalet Bakanlığı'nın Avusturya Merkezi Makamı ile derhal bir iş birliği yaparak başvuruçunun Avusturya'ya kaçırılan oğlunun Danimarka'ya iadesini sağlama tavsiyesinde bulunmuştur. Ayrıca Danimarka ulusal hukukunda velayet davasının yenilenmesini tavsiye etmiştir.³⁵

Komite, ihlal kararlarında mağdura ödenmesi gereken tazminat miktarını belirleme yetkisine sahip değildir. Ancak, mağdura tazminat ödenmesi yönünde Muhatap Devlete tavsiyede bulunabilmektedir. Örneğin *R.K.B. v. Türkiye* vakasında Komite, diğer giderimlerin yanı sıra başvuruçuya yeterli bir tazminat ödenmesi tavsiyesinde bulunmuştur.³⁶ Komite, Brezilya'ya karşı bir başvuruda başvuruçuya ve öldürülen mağdurun kızına, tespit edilen ihlallerin ağırlığı ile orantılı olarak, yeterli tazminat ödenmesini tavsiye etmiştir.³⁷

³⁵ Bkz., *M.W. v. Denmark*, Communication No: 046/2012, Views of the Committee, 21 March 2016, CEDAW/C/63/D/46/2012, para. 6 (a).

³⁶ Bkz., *R.K.B. v. Turkey*, Communication No: 028/2010, Views of the Committee, 13 April 2012, CEDAW/C/51/D/28/2010, para. 8.10 (a).

³⁷ *Alyne da Silva Pimentel Teixeira v. Brazil*, Communication No: 17/2008, Views of the Committee, 10 August 2011, CEDAW/C/49/D/17/2008, para. 8/1.

Belirtelim ki Taraf Devletler, Komite'nin tazminat ödeme tavsiyesine genellikle uymaktadır. Örneğin, İspanya şiddet mağduruna yaklaşık 600.000 Avro tazminat ödemiştir. Brezilya, anne ölümü mağduruna yaklaşık 100.000 ABD Dolarına eşdeğer para ödemeyi taahhüt etmiştir. Bulgaristan şiddet mağdurlarına 2.500 ila 5.000 Avro arasında tazminat ödemiştir. Peru, tıbbi kürtaj yasağı mağduruna 210.000 Avro'ya eşdeğer para ödemiştir. Gürcistan ve Macaristan aile içi şiddet mağdurlarına sırasıyla 7.600 ABD Doları ve 2000 Avro'ya eşdeğer para ödemiştir.³⁸

9. Kararların Bağlayıcılığı Meselesi

Bilindiği üzere, BM düzlemindeki insan hakları sözleşmelerinin denetim organlarının tamamı yarı-yargısal nitelikteki organlardır. Komite olarak adlandırılan söz konusu organların kararlarının hukuki niteliği öteden beri tartışmalıdır.

Komite'nin CEDAW SP md. 7 uyarınca kabul edilebilir bireysel başvurular üzerine verdiği kararların resmi adı "görüş/views" şeklindedir. Doktrinde, bu görüşlerin/kararların buyurucu nitelikte olduğu, belirli bir ağırlığı olduğu, ilgili Taraf Devletlerin CEDAW SP md. 7/4 uyarınca bu görüşlere gerekli ağırlığı vermesi gerektiği; ancak hukuken bağlayıcı olmadıkları ve Muhatap Devletin ancak istemesi durumunda bu kararı icra edebileceği ileri sürülmüştür.³⁹ Bu nedenle bireysel şikâyet başvurusu usulünün başarısının büyük ölçüde bu kararlardaki tavsiyeleri yerine getirecek Muhatap Devletin iyi niyetine bağlı olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰

Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Ofisi tarafından hazırlanan "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Çerçevesinde

³⁸ Statement adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, bkz. Çevrimiçi: www.ohchr.org (Erişim: 25/05/2022).

³⁹ Meghan Campbell, "Women's Rights and the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women: Unlocking the Potential of the Optional Protocol", *Nordic Journal of Human Rights*, Vol.34:4, 2016, s.247-271, 251; Byrnes, *op.cit.*, s. 51; Jane Connors, "Optional Protocol", *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A Commentary*, Der. Marsha A. Freeman, Christine Chinkin, Beate Rudolf, Oxford, 2012, s. 607-679, 618.

⁴⁰ Jansen, *op.cit.*, s. 435-436; Fons Coomans, "The UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights", *International Human Rights Institutions, Tribunals and Courts*, Der. Gerd Oberleitner, Springer, 2018, s. 143-168, 155.

Bireysel Şikâyet Başvurusu” başlıklı 7 numaralı Bilgi Notunda da BM bünyesindeki komitelerin kararlarının, ilgili insan hakları sözleşmelerinin buyurucu bir yorumu niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Söz konusu bilgi notunda komitelerin kararlarının ilgili Taraf Devlete yönelik tavsiyeler içerdikleri; ancak hukuken bağlayıcı olmadıkları ifade edilmiştir. Bununla birlikte, tüm komitelerin, Taraf Devletlerin tavsiyelerini uygulayıp uygulamadıklarını takip etmek için izleme usulü geliştirdikleri, çünkü Taraf Devletlerin bireysel şikâyet başvurusu usulünü kabul ederek komitelerin kararlarına saygı duymayı da üstlendiklerini kabul ettikleri vurgulanmıştır.⁴¹

CEDAW Komite kararlarının hukuken bağlayıcı olmaması, söz konusu kararların etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. CEDAW, kadın hakları içtihadına gerek nicelik gerekse nitelik olarak büyük katkıda bulunmuştur. Mağdurlara veya öldükleri yerlerde ailelerine tazminat da dâhil olmak üzere sağlanan giderim yoluyla mağduriyetlerinin giderilmesi sağlanmıştır.⁴²

10. Kararların İcrası: İzleme Usulü

Komite'nin bireysel başvuru kararlarının icrasını takiple yetkili ayrı bir organ BM sistemi içinde tasarlanmamıştır. Komite bizzat kararlarının yerine getirilip getirilmediğini izlemektedir. “Follow-up” olarak adlandırılan bu izleme usulü, Komite Usul Kurallarında düzenlenmiştir. Komite Usul Kuralları Kural 73/1 uyarınca Komite'nin bir bireysel şikâyet başvurusuna ilişkin kararını yayınlamasından itibaren altı ay içinde, ilgili Muhatap Devlet, Komite'nin kararındaki görüşleri ve tavsiyeleri ışığında gerçekleştirdiği herhangi bir eyleme ilişkin her türlü bilgiyi içeren yazılı bir cevabı Komite'ye sunacaktır. Altı aylık sürenin bitiminden sonra Komite, ilgili Muhatap Devleti, aldığı önlemler hakkında daha fazla bilgi sunmaya davet edebilir. Komite, Muhatap Devletten, bireysel başvuru üzerine verdiği karardaki görüşlerine veya tavsiyelerine cevaben alınan herhangi bir eyleme ilişkin bilgileri Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca müteakip ra-

⁴¹ Individual Complaint Procedures under the United Nations Human Rights Treaties, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Fact Sheet No. 7/Rev. 2, 2013, s. 11.

⁴² Connors, “Gender in the UN”, s. 190.

porlarına dâhil etmesini talep edebilir. Komite, CEDAW SP md. 7 uyarınca kabul edilen kararların takibi için, Taraf Devletlerin Komite'nin görüş ve tavsiyelerini yürürlüğe koymak için aldığı önlemleri tespit etmek üzere bir raportör veya çalışma grubu tayin edecektir. Raportör veya çalışma grubu, bu tür temaslarda bulunabilir ve kendilerine verilen görevlerin gerektiği gibi yerine getirilmesi için uygun olabilecek önlemleri alabilir.

Görüldüğü üzere Komite, bireysel şikâyet başvurusu üzerine verdiği kararlarının icrasını, CEDAW çerçevesindeki diğer bir denetim usulü olan rapor usulü ile takip etmektedir. Örneğin, *Gonzalez Carreno v. İspanya* kararında İspanya Devletine yönelik yaptığı tavsiyelerin yerine getirilmediğini tespit etmiş ve yerine getirilmesi için gerekli adımların atulmasını İspanya'nın Birleştirilmiş 7. ve 8. Periyodik Raporu üzerine hazırladığı Nihai Gözlemler'de tavsiye etmiştir.⁴³

CEDAW, bireysel başvuru üzerine verdiği kararların yerine getirilip getirilmediğini Taraf Devletlerin sundukları raporlar çerçevesinde hazırladığı nihai gözlemlerle takip etmede aktif olmuştur. Kararlardaki görüşlerin tatmin edici bir şekilde yerine getirildiği sonucuna ulaşılan kadar Komite tarafından kararların izlenmesine devam edilebilir ve yerine getirildiğine kanaat getirilir ise dosyanın kapandığı ilan edilir. Çoğu Taraf Devletin Komite'nin kararlarındaki tavsiyelerine olumlu yanıt verdiğini gösteren izleme sonuçları, CEDAW'ın yıllık raporunda paylaşılmaktadır.⁴⁴

II. Soruşturma Usulü

CEDAW SP'de düzenlenen diğer bir denetim usulü "soruşturma usulü"dür. Seçmeli Protokol'ün Hazırlık Çalışmaları'nda gerek devlet delegasyonları gerekse Kadının Statüsü Komisyonu üyeleri, kadınların insan haklarının korunması ve geliştirilmesinin önündeki yapısal ve sistemik engellere dikkat çekmek için soruşturma usulünün benzersiz önemini vurgulamışlardır. Bireysel şikâyet başvurusu usulünün, yaygın ihlallerin sistematik niteliğini yansıtma başansız olabileceğinden, bireysel ve grup şikâyetlerinin giderilmesine olanak sağlayacak bir soruşturma usulünün önemine özellikle dikkat

⁴³ Bkz., Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations on the Combined Seventh and Eight Periodic Reports of Spain, CEDAW/C/ESP/CO/7-8, 29/07/2015, 10-11.

⁴⁴ Connors, "Gender in the UN", s. 191.

çekilmiştir. Ayrıca, bireylerin ya da birey gruplarının, bireysel başvuru yapma potansiyelleri, “misilleme tehlikeleri veya pratik kısıtlamalar” ile karşı karşıya kalabilirken, soruşturma usulü bu sınırlamaları aşabilecek niteliktedir.⁴⁵

Soruşturma usulü, CEDAW SP md. 8’de düzenlenmiştir. BM İşkenceye Karşı Sözleşme md. 20’de düzenlenen soruşturma usulü model alınarak oluşturulmuştur. Soruşturma usulünün ayrıntılarının yer aldığı Komite Usul Kuralları da İşkenceye Karşı Komite Usul Kuralları’nın soruşturma usulünü düzenleyen kuralları model alınarak hazırlanmıştır.⁴⁶ CEDAW SP md. 10/1 uyarınca CEDAW tarafı bir devlet SP’yi imzalama, onaylama ya da SP’ye katılma zamanında Komite’nin md. 8’deki soruşturma yürütme yetkisini *tanımadığı* şeklinde bir beyanda bulunabilir. Bu yönde bir beyan daha sonra geri çekilmedikçe soruşturma usulü söz konusu devlet bakımından uygulanabilir olmayacaktır. Şu devletler CEDAW SP’ye taraf olma sürecinde SP md. 10’a dayanarak Komite’nin SP md. 8’deki yetkilerini tanımadıklarına ilişkin beyan sunmuşlardır: Bangladeş, Beliz, Kolombiya ve Tacikistan. Küba ise CEDAW SP’yi imzalama aşamasında Komite’nin SP md. 8 çerçevesindeki yetkilerini tanımadığı şeklinde beyanda bulunmuştur.⁴⁷

Aşağıda sırasıyla soruşturma usulünün koşulları ve Komite’nin Hazi-
ran 2022 tarihine kadar yürüttüğü soruşturmalar incelenmiştir.

1. Soruşturma Usulünün Koşulları

CEDAW SP md. 8/1 uyarınca, Sözleşme’de düzenlenen hakların Sözleşme tarafı bir Devletçe *ağır veya sistematik biçimde ihlal* edildiğine dair *güvenilir bilgi* alınması üzerine Komite bir soruşturma başlatabilir. Söz konusu bilginin kaynağı, ulusal ve uluslararası HDÖ’ler, başta BM organları olmak üzere Hükümetlerarası Örgütler ve medya olabilir. Soruşturma usulü pratiklerine bakıldığında CEDAW sisteminde bu usulü tetikleyen bilgilerin genellikle HDÖ’lerden geldiği gözlemlenmektedir.

⁴⁵ Catherine O’rouke, “Bridging the Enforcement Gap? Evaluating the Inquiry Procedure of the CEDAW Optional Protocol”, *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law*, Vol. 27, Issue 1, 2019, s. 1-30, 9.

⁴⁶ Gülay Arslan Öncü, “Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Soruşturma Usulü”, *MHB*, Cilt: 31, Sayı: 1, 2011, s. 29-90, 35.

⁴⁷ Bu 15/06/2022 tarihi itibarıyla olan durumu yansıtmaktadır. Kaynak için bkz. Çevrimiçi: www.un.org (Erişim: 25.11.2022).

“Ağır ihlal”, “sistematik ihlal” kavramları, CEDAW SP’de tanımlanmamıştır. Ancak Komite’nin ilk soruşturma örneği olan Meksika soruşturma raporunda bu kavramların içi doldurulmuştur. Şunları “sistematik ihlal” unsurları olarak söz konusu rapordan çıkarsamak mümkündür:⁴⁸

i. *Zamansal unsur*: İhlal, belli bir zaman dilimine yayılmış ve bir ölçüde süreklilik göstermiş olmalıdır.

ii. *Mekânsal unsur*: İhlal, ülkenin belirli bir yerinde gerçekleşmiş olmayıp, o ülkenin önemli bir bölümünde yaygın olarak görülüyor olmalıdır.

iii. *Sayısal unsur*: İhlal mağdurlarının sayısal çokluğuna referans yapmaktadır.

iv. *İtici güç ya da etken unsur*: İhlal, devlet tarafından desteklenen, onaylanan ya da hoşgörülen bir politikanın sonucu olmalıdır. Örneğin, ihlallere kapı aralayan yetersiz mevzuat bile ihlalin sistematik niteliğini kazanmasında yeterli bir unsur olabilmektedir.

v. *Biçimsel/tarz unsur(u)*: İhlallerin, benzer koşullarda ve benzer yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiş olmasına karşılık gelmektedir.

“Ağır ihlal”, Komite’nin Meksika soruşturması raporunda tanımlanmamıştır. Ancak, kadınların öldürülmesi ve kaybedilmesi eylemleri, önemli suçlar ve kadınların temel insan haklarının ihlali ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın da en keskin ifadesi olmalarından ötürü ağır ihlal olarak nitelendirilmişlerdir. Sonraki soruşturma raporlarında Komite, mağdurlara önemli ölçüde zarar verme olasılığı bulunan ihlalleri “ağır” olarak değerlendirmiştir. İhlallerin ağırlığına ilişkin bir belirlemede, tespit edilen ihlallerin ölçeği, yaygınlığı, niteliği ve etkisi gibi unsurların dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁹

⁴⁸ Arslan Öncü, “Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Soruşturma Usulü”, s. 45-47.

⁴⁹ Canada Inquiry, CEDAW/C/OP.8/CAN/1, para. 213; United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland Inquiry, CEDAW/C/OP.8/GBR/1, 06/03/2018, para. 79; Kyrgyz Republic Inquiry, para. 87; CEDAW/C/IR/MLI/1 24.12.2019, para. 76; South Africa Inquiry, CEDAW/C/ZAF/IR/1 para. 113.

CEDAW SP md. 8 uyarınca gerekli olması halinde ve ilgili Taraf Devletin rızası ile soruşturma usulü çerçevesinde ilgili Taraf Devletin ülkesine bir ziyaret gerçekleştirilebilir. Ancak Komite, ülke ziyareti gerçekleştirilmeden de soruşturma yürütme yetkisine sahiptir.

CEDAW SP md.8/5 ve Komite Usul Kuralları Kural 80/1 uyarınca soruşturmanın yürütümü sürecindeki tüm işlemler ve soruşturmaya ilişkin tüm belgeler gizlidir. Ayrıca, Komite'nin soruşturma usulü çerçevesindeki toplantıları kapalı yapılacaktır.

CEDAW SP md. 8/1'de ise, soruşturma sürecinde Muhatap Devletle iş birliği yapılması ilkesi yer almaktadır. CEDAW SP md. 9 ve Komite Usul Kuralları Kural 90/1'de ise soruşturma usulü sonucunda hazırlanan rapordaki tavsiyelerin ilgili Taraf Devletçe yerine getirilmesinin izlenmesi usulü düzenlenmiştir. Buna göre, ilgili Taraf Devlet hakkında yürütülen bir soruşturma sonunda hazırlanan raporda kendisine yöneltilen tavsiyeleri uygulamaya geçirmek için aldığı önlemleri rapor usulü çerçevesinde sunduğu "başlangıç", "periyodik" ve "istisnai/izleme" raporlarında belirtecektir.

2. Komite'nin Bugüne Kadar Yaptığı Soruşturmalar

Komite, CEDAW SP md. 8'deki soruşturma yetkisini 15/05/2022 tarihi itibarıyla, belirleyebildiğimiz kadarıyla yedi kez kullanmıştır.

Komite'nin CEDAW SP md. 8 uyarınca gerçekleştirdiği ilk soruşturma, Meksika soruşturmasıdır.⁵⁰ Meksika'nın Ciudad ve Chihuahua bölgelerinde kadınlara yönelik kaçırma, tecavüz ve kadın cinayetlerine ilişkin olarak HDÖ'lerden gelen bilgiler üzerine başlatılmıştır. Söz konusu soruşturma sürecinde Meksika'ya Komite tarafından bir ülke ziyareti de gerçekleştirilmiştir. Komite, soruşturma sonunda hazırladığı raporunda soruşturma konusu CEDAW ihlallerinin "ağır ve sistematik ihlaller" olduğuna karar vermiştir.

Meksika soruşturmasını Kanada soruşturması izlemiştir. Çok sayıda kaybolmuş ya da öldürülmüş yerli kadınla ilgili iddiaların HDÖ'ler tarafından Komite'nin dikkatine sunulması üzerine Kanada soruşturması başlatılmıştır. Komite, Kanada'nın, kaybolmalar ve cinayetler de dâhil

⁵⁰ Bu soruşturma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan Öncü, "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Soruşturma Usulü", s. 29-90.

olmak üzere yerli kadınların karşılaştığı yüksek düzeydeki şiddeti derhal ve kapsamlı bir şekilde soruşturmayarak Sözleşme'yi ağır şekilde ihlal ettiğini tespit etmiştir. Komite, ihlallerin ayrıca sistematik niteliğini değerlendirmeye gerek görmemiştir.⁵¹

Komite, 2015 yılı içinde Kanada soruşturma raporunun yanı sıra Filipinler soruşturma raporunu da yayınlamıştır. Filipinler soruşturması, üç HDÖ'nün ortak sunumu çerçevesindeki bilgiler üzerine başlatılmıştır. Söz konusu HDÖ'ler, Filipinler'in başkenti Manila'da 003 ve 030 Sayılı İdari Kararların uygulanması sonucunda doğurganlık çağındaki binlerce kadının cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine yetersiz erişime sahip oldukları iddialarını Komite önüne taşımışlardır. Söz konusu İdari Kararların, istenmeyen gebeliklerin ve güvenli olmayan kürtaj oranlarının daha yüksek olmasına, anne morbidite ve ölümlerinin artmasına ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara ve HIV'e maruz kalmanın artmasına neden olduğu ileri sürülmüştür.⁵² Komite yürüttüğü soruşturma neticesinde Manila'daki kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin haklarının ihlal edildiğine ve bu ihlallerin "ağır" ve "sistematik" ihlaller olduğuna karar vermiştir.⁵³

Kuzey İrlanda'nın Kürtaj Hakları Kampanya Grubu, Kuzey İrlanda Kadın Avrupa Platformu ve Kuzey İrlanda Aile Planlaması Derneği'nden oluşan bir grup HDÖ'nün Komite'ye sunduğu bilgiler, 2010 yılında Birleşik Krallık'a karşı bir soruşturmanın başlatılmasını tetiklemiştir. Bilgi kaynağı HDÖ'ler, Kuzey İrlanda'da kürtaja yardım etmenin veya kürtaj yaptırmanın suç olduğunu, müebbet hapis cezasıyla cezalandırıldığını ve kürtaj imkânının son derece kısıtlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bilgi kaynakları, kürtajla ilgili yasal çerçevenin Kuzey İrlanda'daki kadınlar bakımından ayrımcılık oluşturduğunu iddia etmiştir. Komite 2018'de raporunu yayınlamıştır. Komite, CEDAW'daki hakların ağır ve sistematik şekilde ihlal edildiği sonucuna varmıştır.⁵⁴ Komite anılan raporda, kürtajın suç olmaktan çıkarılması ve kürtaj için yasal zeminin/gerekçelerin genişletilmesi dâhil bir dizi tavsiyede bulunmuştur.

Komite'nin beşinci soruşturması Kırgızistan soruşturmasıdır. HDÖ'ler

⁵¹ Canada Inquiry, CEDAW/C/OP.8/CAN/1, 30 March 2015.

⁵² Philippines Inquiry, CEDAW/C/OP.8/PHL/1, 22 April 2015.

⁵³ Philippines Inquiry, CEDAW/C/OP.8/PHL/1, 22 April 2015, para. 46.

⁵⁴ United Kingdom Inquiry, CEDAW/C/OP.8/GBR/1, 06/03/2018, paras. 81-82.

tarafından Kırgızistan Devleti'nin gelin kaçırma vakalarını önlemediği, faillerin gelin kaçırma olayına karışmasını önlemek için yeterli yasal çerçeveyi oluşturmadığı ve gelin kaçırmayı suç sayan mevcut yasaları uygulamadığı iddialarının Komite önüne taşınması ile başlamıştır. Komite, bu soruşturmada ağır ve sistematik ihlal tespit etmiştir.⁵⁵

Kırgızistan soruşturmasını, Mali soruşturması izlemiştir. Bu soruşturmada bilgi kaynağı HDÖ'ler, Taraf Devletin kadınları ve kız çocuklarını zararlı genital mutilasyon uygulamasından koruma yükümlülüğünü yerine getirmediğini iddia etmiş ve mağdurların ölüm riski ve doğumda komplikasyon olasılığı da dahil olmak üzere, ciddi fiziksel ve psikolojik etkilere maruz kaldıklarını vurgulamışlardır. Taraf Devletin kadın sünnetini yasaklamak ve failleri cezalandırmak için uygun yasaları kabul etmek ve bu tür bir sakatlığın ortadan kaldırılmasının önündeki sosyal ve kültürel engelleri kaldırmak için uygun adımları atmadığını ileri sürmüşlerdir. Komite hazırladığı soruşturma raporunda Mali'nin gerçekleştirildiği ihlallerin "ağır ve sistematik" ihlaller olduğunu tespit etmiştir.⁵⁶

Komite'nin tespit edebildiğimiz son soruşturması Güney Afrika soruşturmasıdır. Bu soruşturmada, bilgi kaynakları HDÖ'lerdir. Taraf Devlet'teki yüksek düzeyde aile içi şiddet vakalarının varlığının ve kadınları bu tür şiddetten korumak için gereken özen yükümlülüğünün Devlet tarafında yerine getirilmemesinin, Sözleşme'nin ağır veya sistematik ihlali anlamına geleceğine dair Komite'ye bilgi sunmuşlardır. Komite, CEDAW'daki ilgili hakların ağır ve sistematik şekilde ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁷

III. Bireysel Şikâyet Başvurusu ve Soruşturma Usullerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi

Bu çalışmanın giriş bölümünde işaret ettiğimiz CEDAW'ın toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve toplumsal cinsiyet eşitliği meselelerine dönüştürücü, bütüncül ve toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı CEDAW'ı, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelinde ayrımcılığı yasaklayan BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve AİHS gibi diğer insan hakları sistem-

⁵⁵ CEDAW/C/OP.8/KGZ/1, 21.09.2018, paras. 92/a-92/b.

⁵⁶ Mali Inquiry, CEDAW/C/IR/MLI/1 24.12.2019, paras. 80/a-80/b.

⁵⁷ South Africa Inquiry, CEDAW/C/ZAF/IR/1, 26 October-5 November 2020, paras. 116/a-116/b.

lerinden daha elverişli kılmaktadır. Çünkü bu Sözleşmeler, CEDAW'dan farklı olarak cinsiyet-nötr ve simetrik insan hakları rejimleri öngörmektedirler.⁵⁸

Doktrinde, Komite'nin niyetten çok etkiye odaklanan feminist bir metodoloji kullandığı, muhakemesinin, somut deneyimlerin gerçek dünyasında devletlerin eylemlerinin ve eylemsizliklerinin etkisine dayandığı belirtilerek, Komite'nin analizinin çözüm odaklı ve bütünsel olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu özelliklerin de CEDAW'ı, benzersiz bir şekilde kadınların insan hakları hukukunun yaratılmasında etkili kıldığı ileri sürülmüştür.⁵⁹ Gerçekten de, CEDAW'ın toplumsal cinsiyet eşitliği hususuna ilişkin bütüncül ve cinsiyete duyarlı yaklaşımı, bireysel şikâyet başvurusu üzerine verdiği kararlarına ve soruşturma usulü raporlarındaki tespitlerine yansımaktadır. Bu, CEDAW SP'deki denetim usullerinin etkililiği noktasında bir avantajdır.

CEDAW SP, normatif olarak etkili olma potansiyeli yüksek bir belgedir. Bireysel şikâyet başvurusu "kadın" cinsiyetine referans yapılmadan kurgulanmıştır. Oysa CEDAW, başlık ve içerik olarak "kadın" kategorisine özgülenmiştir. Yukarıda ilgili yerde belirttiğimiz üzere, kadın teriminin bir tanımı CEDAW'da yer almamaktadır ve kapsamına ilişkin muğlaklık sürmektedir. Erkeklerin de bu Sözleşme çerçevesinde özne olabilirliği meselesi *M.W. v. Danimarka* vakası kabul edilebilirlik kararında ele alınmış ve Komite önünde mağdur statüsünün tanınmasında daha kapsayıcı bir yorumun önü açılmıştır. Ancak "kadın" terimi ne kadar kapsayıcı şekilde yorumlanırsa yorumlansın, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşılaşabilecek tüm insanlar bakımından mağdur statüsü tanınmasının önü açılmayacaktır. Komite, standartlarını mağdur statüsünün cinsiyete özgü olmayan bir yorumunu yapacak kadar ileri götürmemiştir. *M.W. v. Danimarka* kararı, CEDAW kapsamında hak ihlallerini iddia etmede mağdur statüsünün sadece kadınlarla sınırlı olmadığına işaret etmesi bakımından Komite içtihadında önemli bir atılımı temsil etmektedir. Bununla birlikte Komite'nin, CEDAW'ın neredeyse yalnızca kadın haklarına odaklanması nedeniyle erkek, ikili olmayan/non-binary

⁵⁸ Hellum –Sinding Aasen, *op.cit.*, s. 5.

⁵⁹ Connors, "Optional Protocol", s. 618; Loveday Hodson, "Women's Rights and the Periphery: CEDAW's Optional Protocol", *EJIL*, Vol. 25, No. 2, May 2014, s. 561-578, 576.

ve trans bireylere karşı cinsiyete ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı ele almakta büyük ölçüde başarısız olduğu doktrinde ileri sürülmüştür.⁶⁰ Esasında, bir toplumsal cinsiyet kalıp yargısı karşıtı hüküm olan CEDAW md. 5(a) haricinde erkekler, CEDAW kapsamında cinsiyete ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın potansiyel mağdurları olarak tasavvur edilmemektedir. Ayrıca belirtelim ki, Komite'nin interseks ve trans kadınların haklarına yönelik ihlalleri ele almaya başlaması CEDAW'ın yürürlüğe girmesinden yaklaşık yirmi yıl sonra mümkün olmuştur.⁶¹

CEDAW SP'nin normatif açıdan diğer bir güçlü yanı, HDÖ'lerin bu Protokol çerçevesinde aktif bir rol oynamasına imkân tanıyan normatif bir çerçeveye sahip olmasıdır. HDÖ'ler, bireysel şikâyet başvurusu usulünde mağdur namına başvurma yetkisine sahiptir. Soruşturma usulünde ise, bilgi kaynakları arasındadırlar. Yukarıda ilgili yerlerde de belirttiği üzere, Komite'nin bugüne kadarki soruşturmalarında bilgi kaynağı hep HDÖ'ler olmuştur. Komite önüne getirilen bireysel başvurularda da mağdur namına başvuru, temsilci veya müdahil olarak karşımıza HDÖ'ler çıkmaktadır. Bu durum CEDAW'ın güçlü yanlarından birini teşkil etmektedir ve CEDAW'ın başarısı için tabandan topluluklarla bağlantılar kurmak çok önemlidir.⁶²

CEDAW SP'de bireysel şikâyet başvurusu bakımından, örneğin AİHS sistemindeki gibi, bir başvuru süresi öngörülmüş değildir. Bu durum da bir avantaj olarak görülebilir ve bireysel başvuruların potansiyelini arttıracak bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca belirtelim ki, soruşturma usulü, bireysel şikâyet başvurusu bağlamında derdestlik ilk itirazına ya da kesin hüküm ilk itirazına gerekçe yapılamaz. Dolayısıyla her iki usulün aynı anda işletilmesi mümkündür.

CEDAW SP md. 13 uyarınca her Taraf Devlet, Sözleşme'yi ve Seçmeli Protokolü'nü geniş çapta tanııtma ve Komite'nin özellikle o Taraf Devleti ilgilendiren konulardaki bireysel başvuru kararları ve tavsiye kararları hakkında bilgiye erişimi kolaylaştırma yükümlülüğü altındadır. Komite, CEDAW SP md. 8'deki soruşturma yetkisini 15/06/2022 tarihi itibarıyla yedi kez kullanmıştır. CEDAW SP'nin 22/12/2000 tarihinden beri

⁶⁰ Tueller, *op.cit.*, s. 260.

⁶¹ *Ibid.*, s. 260.

⁶² Hodson, *op.cit.*, s. 575.

yürürlükte olduğu dikkate alındığında, aradan geçen yirmi küsur yılda sadece yedi soruşturma yürütülmüş olması düşündürücüdür. Bireysel şikâyet başvurusu açısından da durum benzerdir. Komite'ye 28 Ocak 2020 tarihi itibarıyla totalde 155 bireysel şikâyet başvurusu yapılmıştır. Bunlardan 46'sı o tarihte derdestken, 72 başvuru kabul edilemez bulunmuş, 32 başvuruda CEDAW'ın ihlal edildiğine karar verilmiş ve 5 başvuruda ihlal olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁶³ Bu durumu, soruşturma ve bireysel şikâyet başvurusu usullerine ilişkin tanımama beyanının sayısı ile açıklamak güçtür. Zira yukarıda ilgili yerde belirttiğimiz üzere, Komite'nin soruşturma yapma yetkisini tanımadığını beyan eden devlet sayısı, CEDAW SP'yi henüz onaylamamış olmakla beraber imzalarken tanımama beyanında bulunan Küba'yı ayrık tutar isek, sadece dördüttür. CEDAW SP çerçevesindeki usullerin görece az kullanılmalarının bir nedeni, Seçmeli Protokol md. 13'teki yükümlülüğün yerine getirilmiyor olması olabilir.

CEDAW SP'ye ilişkin bilgi ve farkındalık eksikliğinin yanı sıra bu Protokol çerçevesindeki denetim usullerinin yeterli giderim sağlayamadığına ilişkin bir yargı da bu Protokol çerçevesindeki usullerin az işletilmesinin bir nedeni olabilir. Doktrinde de mağdurların etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkının temel bir yönü olan, maruz kaldıkları zarar için mağdurlara yeterli tazminata hükmetme yetkisine Komite'nin sahip olmadığı ileri sürülmüş ve bu durum, ciddi bir zayıflık olarak nitelendirilmiştir.⁶⁴ Oysa yukarıda ilgili yerde açıkladığımız üzere, mağdur özelinde eski hale iade, rehabilitasyon, tazminat, tatmin ve tekrarlanmama garantisi gibi ilgili insan hakları ihlallerine uygun çeşitli farklı giderim biçimlerine Komite, kararlarında işaret etmektedir. Soruşturma usulünün etkili bir usul olduğunu destekler bir argüman, Komite'nin Birleşik Krallık soruşturması üzerine hazırladığı rapordur. İlk kez bir ulusal meclis, bir insan hakları denetim organının tavsiyelerinin tümünü bir kanun metnine dönüştürmüştür. Komite'nin söz konusu rapordaki tavsiyeleri, Kuzey İrlanda Meclisi tarafından hazırlanan kanunda tam olarak kabul etmiştir. Bir Taraf/

⁶³ Status of Communications Registered by CEDAW Under the Optional Protocol, Information as of 28 January 2020. Bkz.

Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/individual-communications> (Erişim: 25.11.2022).

⁶⁴ Manfred Nowak, "A World Court of Human Rights", *International Human Rights Institutions, Tribunals and Courts*, Der. Gerd Oberleitner, Springer, 2018, s. 275.

Muhatap Devletin bunları toptan kabul ettiği ve bir yasaya dönüştürdüğü herhangi bir ülke hakkında bir dizi tavsiye ortaya koyan başka bir BM sözleşme denetim organı hiç olmamıştır; CEDAW Komite ve soruşturma raporu bu anlamda öncü olmuştur.⁶⁵

Belirtelim ki, Komite'ye yapılan bireysel şikâyet başvuru sayısında son yıllarda belirli bir artış gözlemlenmektedir. Seçmeli Protokol'ün görünür-lüğündeki görece artışın da bir sonucu olarak bireysel başvurularda ve soruşturma taleplerinde artış söz konusudur.⁶⁶

Komite, CEDAW SP çerçevesindeki bireysel şikâyet başvurusunun kabul edilebilirlik incelemesi özelinde doktrinde eleştirilmiştir. Murdoch, Komite'nin kabul edilebilirlik yaklaşımını düzensiz ve potansiyel açı-sından yetersiz olarak nitelendirmiştir. Murdoch, Komite'nin ayrımcılık hukukunda yeni standartlar geliştirebileceği umudunun teorik bir olasılıktan ibaret olduğunu ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bağlayıcı standartlar elde etmek için CEDAW'ın zaten en uygun mekanizma olup olmadığından şüphe ettiğini belirtmiştir.⁶⁷ Esasında Komite'nin bireysel başvuru üzerine verdiği kabul edilemezlik kararlarına⁶⁸ genel olarak bakıldığında iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralını görece katı bir şekilde uyguladığını gözlemek mümkündür.

CEDAW SP çerçevesindeki usullerin etkililiğini azaltan bir husus, Komite'nin üye profili olarak görülebilir. Yukarıda ilgili yerde belirttiğimiz üzere, Komite üyelerinin hukukçu olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Komite üyeleri, hukuk, tarih, edebiyat, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji ve tıp gibi çok çeşitli disiplinlerden gelmektedir. Bu çeşitlilik, Komite'nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bütüncül bir yaklaşım geliştirmesini mümkün kılması bakımından bir avantaj iken, bireysel şikâyet başvuru ve soruşturma usulü bakımında bir dezavantaj oluşturabilir. Çünkü

⁶⁵ Claire Pierson, Fiona Bloomer, in Conversation with Les Allamby, Emma Campbell, Breedogh Hughes, Laura McLaughlin, Rachel Powell, "After CEDAW Optional protocol Inquiry into Abortion Law: A Conversation with Activists for Change in Northern Ireland", *International Feminist Journal of Politics*, Vol.24:2, 2022, s. 323.

⁶⁶ Connors, "Gender in the UN", s. 192.

⁶⁷ Jim Murdoch, "Unfulfilled Expectations: the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", *European Human Rights Law Review*, Vol.1, 2010, s. 45-46.

⁶⁸ Komite'nin 01/06/2022 tarihi itibarıyla verdiği kabul edilemezlik kararlarına ilişkin tarafımızdan hazırlanan bir tablo bu çalışmanın sonuna eklenmiştir.

her iki usul de hukuki usullerdir ve kabul edilebilirlik incelemesi gibi teknik hukuki meseleler söz konusudur. Komite'nin hâlihazırdaki kompozisyonunda yirmi üç üyeden on bir üyenin hukuk disiplini arka planı bulunmaktadır.⁶⁹ Bu durum, CEDAW SP'deki denetim usullerinin etkililiğine gölge düşürebilir. Ancak CEDAW SP çerçevesindeki başvurular için Komite içinden bir Çalışma Grubu oluşturulduğunu daha önce belirtmiştik. Çalışma Grubu, çoğunlukla hukuk eğitimi olan üyelere oluşmaktadır.⁷⁰ Böylece, teknik hukuk bilgisi gerektiren hususların incelemesi hukuk arka planı olan üyelere yapılacağı için etkililik bakımından bir sorun oluşturabilecek bu husus bir ölçüde bertaraf edilmiş olmaktadır.

B. Türkiye ve CEDAW, CEDAW SP

Türkiye, 20/12/1985 tarihinde CEDAW'a taraf olmuştur. Bu Sözleşme, Türkiye bakımından 19/01/1986 tarihinden itibaren yürürlük kazanmıştır. Türkiye CEDAW'a katılma yoluyla taraf olma sürecinde CEDAW md. 9/1, md. 15/2 ve 4, md. 16/1(c), (d), (f) ve (g) ile md. 29/1'e çekince koymuştur. Ancak süreç içerisinde yeni Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Türkiye, CEDAW md. 29/1'e koyduğu çekince dışındaki tüm çekincelerini geri çekmiştir. 10/06/2022 tarihi itibarıyla, Türkiye'nin sadece CEDAW md. 29/1'e koymuş olduğu çekince devam etmektedir.⁷¹ Türkiye, CEDAW md. 29/1'e koyduğu çekince ile, Sözleşme'nin yorumlanması veya uygulanmasına dair uyumsuzlukların Uluslararası Adalet Divanı'nın önüne taşınmasını öngören düzenlemeyi kabul etmediğini beyan etmiştir.

Türkiye CEDAW SP'yi 08/09/2000 tarihinde imzalamıştır. Onay belgesini 29/10/2002 tarihinde depo etmiştir. Bu Protokol Türkiye bakımından 29/01/2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁶⁹ Bkz. Information on membership of the CEDAW Committee from 1982 to present, Çevrimiçi: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CEDAW/Membership_1982_Present.docx (Erişim: 25.11.2022).

⁷⁰ Working Methods of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women and its Working Group on individual communications received under the Optional Protocol to the CEDAW Convention. Bkz Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/individual-communications> (Erişim: 25.11.2022).

⁷¹ Bkz. Çevrimiçi: [treaties.un.org](https://www.treaties.un.org) (Erişim: 25.11.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md. 90/5 uyarınca “usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası Andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” Türk hukuk sistemi monist bir yapıda olduğu için CEDAW ve CEDAW SP Türkiye bakımından yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla iç hukukta da etkili hale gelmiştir.

10 Haziran 2022 tarihi itibarıyla Türkiye aleyhine belirleyebildiğimiz kadarıyla 3 bireysel şikâyet başvurusu yapılmıştır. Türkiye'nin CEDAW SP ile bağıtlı olduğu neredeyse yirmi yıllık süre dikkate alındığında, sadece 3 bireysel şikâyet başvurusunun yapılmış olması düşündürücüdür. Bunun bir nedeni CEDAW SP'deki denetim usulleri konusundaki bilgi ve farkındalık eksikliği olabilir. Ancak bilgi ve farkındalık eksikliğinden daha ağır basan neden, CEDAW SP çerçevesindeki usullerin etkililiği konusundaki güven eksikliği olabilir. Bunun bir sonucu olarak da medeni ve siyasi haklar ile bağlantılı ayrımcılık vakalarında AİHS sisteminin tercih ediliyor olması olabilir.

CEDAW'a ilişkin olarak Türkiye aleyhine ilk başvuru, 20/08/2004 tarihinde yapılan *Rahime Kayhan* başvurusudur. Öğretmen olan başvurucu kadın, başörtülü olduğu için meslekten çıkarılması işleminin CEDAW md. 11'de güvence altına alınan çalışma hakkını ihlal ettiği iddiasıyla Komite'ye bireysel şikâyet başvurusunda bulunmuştur. Başvuru, CEDAW SP md. 4/1'de düzenlenen iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu karşılanmadığı gerekçesiyle Komite tarafından kabul edilemez bulunmuştur.⁷²

Türkiye aleyhine yapılan ikinci başvuru *R.K.B.* başvurusudur.⁷³ Bu başvuruda başvurucu, bir kuaför salonunda kasiyer, ön muhasebeci ve makyaj sanatçısı olarak çalışmakta iken iş yerindeki bir başka çalışan ile

⁷² *Rahime Kayhan v. Turkey*, Communication No. 008/2005, Decision of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Thirty-fourth session, 16 January-3 February 2006. Bu kararın Türkçe çevirisi için bkz. *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Der. Gökçeççek Ayata, Sevinç Eryılmaz, Bertil Emrah Oder, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 550.

⁷³ *R.K.B. v. Turkey*, Communication No: 28/2010, 24 Şubat 2012. Bu kararın Türkçe çevirisi için bkz., Gülay Arslan Öncü, “R.K.B. v. Türkiye”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 72, S. 1, 2014, s. 947-964.

özel bir ilişkisi olduğu gerekçesiyle iş sözleşmesi işveren tarafından feshedilmiştir. Özel bir ilişki yaşadığı iddia edilen erkek çalışan ise işten çıkarılmamıştır. Başvurucu, Türk İş Kanunu md. 5'te kadınlara ve erkeklere eşit davranma ilkesi düzenlenmiş olmasına rağmen iç hukuktaki yargulamada bu ilkenin uygulanmadığından bahisle CEDAW md. 2/a'nın ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Komite'nin verdiği karar son derece çarpıcıdır ve toplumsal cinsiyet eşitliği hususunda CEDAW'ın neden diğer insan hakları sözleşmelerinden- ki bunların arasında AİHS de yer almaktadır- daha elverişli bir enstrüman olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Komite, Kocaeli 3. İş Mahkemesi'nin ve Yargıtay'ın, İş Kanunu md. 5 uyarınca başvurusunun yüz yüze kaldığı ayrımcılığa işaret etmedikleri için, cinsiyet duyarlılığından yoksun olduklarını açığa vurduklarını belirtmiştir. Komite somut vakada Türkiye'nin, CEDAW md. 1 ile bağlantılı olarak md. 2/(a) ve (c), md. 5/(a) ve md. 11/1(a) ve (d)'yi ihlal ettiğine karar vermiştir.⁷⁴

Türkiye aleyhine yapılan son başvuru, N.M. başvurusudur. Söz konusu başvuruda başvuru Singapur vatandaşı bir kadındır. Bir Türk vatandaşı ile yaptığı evlilikten iki çocuk dünyaya gelmiştir. Başvurucu eşinin, çocuklarını kendisinin izni olmadan Malezya'dan Türkiye'ye kaçırdığını iddia ederek Türk yetkili makamlarının çocuklarının kendisine iadesini sağlamamalarının ve etkili bir hukuk yolunun olmamasının CEDAW md. 2, md. 3, md. 15 ve md.16/ 1 (c)'yi ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Başvurusunun şikâyet konusu yaptığı işlemler uluslararası çocuk kaçırma ve boşanmaya ilişkindir. Türkiye Devleti, başvurusunun Anayasa Mahkemesi'ne bireysel şikâyet başvurusunda bulunmadığı için iç hukuk yollarını tüketmediği itirazında bulunmuştur. Başvurucu, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvurusunun etkili bir yol olmadığı savunmasını yapmıştır. Komite, başvurusunun çocuk kaçırma ve boşanma vakalarında Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun etkisiz bir yol olduğunu ya da Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru usulünün bu tür davalara uygulanabilir olmadığını delillerle destekleyemediğini not etmiştir. Başvuru, CEDAW SP md. 4/1 uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmemesi ve CEDAW SP m. 4/2(c) uyarınca başvurusunun açıkça temelsiz veya yeterli dayanaktan yoksun olması gerekçeleriyle kabul edilemez ilan edilmiştir.⁷⁵

⁷⁴ Arslan Öncü, "R.K.B. v. Türkiye", s. 959.

⁷⁵ N.M. v. Turkey, Communication No: 092/2015, 9 July 2018.

Komite'nin *N.M. v. Türkiye* kararı, medeni ve siyasi haklarla bağlantılı ayrımcılık iddiaları bakımından Komite'ye bireysel şikâyet başvurusunda bulunmadan önce tüketilmesi gereken iç hukuk yollarından biri olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel şikâyet başvurusu usulünü işaret etmesi bakımından son derece önemlidir. Dolayısıyla Türkiye aleyhine Komite'ye yapılacak bireysel başvurularda ileri sürülen ihlal iddiası CEDAW'daki medeni ve siyasi haklarla bağlantılı ise bu başvuru ancak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu tüketildikten sonra yapılabilecektir. Ancak ihlal iddiaları CEDAW'daki sosyal ve ekonomik haklarla ilgili ise bu durumda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru tüketilmesi gereken iç hukuk yolları arasında olmayacaktır; çünkü Türkiye Anayasa Hukukunda bireysel başvuru usulü Anayasa ile AIHS ortak koruma alanı içindeki haklar bakımından getirilmiştir. Bilindiği üzere AIHS sadece birinci kuşak hakları, yani medeni ve siyasi hakları güvence altına alan bir sözleşmedir.

Belirleyebildiğimiz kadarıyla Türkiye'ye karşı bir soruşturma başlatılması için şimdiye kadar Komite'ye hiç talepte bulunulmamıştır. Yukarıda soruşturma usulü başlığı altında açıklandığı üzere, CEDAW'daki hakların ağır ya da sistematik şekilde ihlal edildiğine dair güvenilir bilgilerin Komite'ye sunulması üzerine Komite bir soruşturma yürütme kararı verebilir. Türkiye'de yakıcı bir sorun halini alan, uzun yıllara dayanan ve ülke genelinde yaşanan kadın cinayetleriyle ilgili olarak Türkiye kadınının insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından bu ihlallerin ağır veya sistematik niteliğini gösterir bilgilerin Komite'ye sunulması ile bir soruşturmanın başlatılması teorik olarak mümkündür.

Sonuç

CEDAW, kadın-erkek eşitliğini öngören ancak cinsiyet-nötr ve simetrik bir nitelik arz eden diğer insan hakları koruma sistemlerinden farklı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine bütüncül ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım sergilemektedir. Kadına karşı şiddet ve kürtaj konularında verdiği kararlarında bu yaklaşım açıkça görülmektedir ve bu bağlamda CEDAW sisteminin diğer sistemlere kıyasla daha elverişli olduğu ileri sürülebilir.

CEDAW SP ile getirilen denetim usulleri de toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele bakımından birbirini tamamlayan önemli usullerdir. Bireysel şikâyet başvurularının belirli bir süre içerisinde sunulması şeklinde

bir koşulun olmaması, iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının normatif istisnalarına yer verilmiş olması, mağdur namına başvurabileceklerin yakın aile üyeleriyle sınırlı olmaması ve bu itibarla HDÖ'lere mağdurlar namına başvuru yapma imkanının tanınmış olması CEDAW SP'yi kabul edilebilirlik koşulları açısından potansiyeli yüksek bir enstrüman haline getirmektedir. CEDAW'da güvence altına alınan hakların ağır veya sistematik ihlali durumunda Komite'nin soruşturma yapma yetkisine sahip olması bireysel şikâyet başvurusu usulünü tamamlayan bir usul olarak karışımıza çıkmaktadır.

CEDAW SP'nin normatif çerçevesi çok sayıda bireysel şikâyet başvurusunun yapılmasına imkân veren bir nitelikte olmasına rağmen bu potansiyel realiteye dönüşmemiştir. BM resmi internet sitesinde yer alan ve bu çalışmanın sonuna eklenen 8 Ocak 2020 tarihi itibarıyla CEDAW tarafından seçmeli protokol kapsamından kaydedilen bireysel başvuru durumuna ilişkin veri tablosundan Komite'ye 20 yıllık süreçte toplam 155 bireysel şikâyet başvurusunun yapıldığı görülmektedir. Bu son derece düşük bir sayıdır. Soruşturma usulünün akıbeti de bireysel şikâyet başvurusundan farklı olmamıştır. Bugüne kadar toplam yedi soruşturma yürütülmüştür. CEDAW SP'deki usullere bu kadar az başvurulmasında BM düzlemindeki insan hakları koruma sistemleri hakkındaki bilgi ve farkındalık azlığının etkisi yadsınamaz ise de bu durum sadece bununla açıklanamaz. Bir diğer önemli etken, CEDAW da dahil olmak üzere BM bünyesindeki insan hakları koruma sistemlerinden bağlayıcı, etkili, icra edilebilir bir karar çıkarılabileceğine dair bir inancın ya da güvenin mağdurlarda ve insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarında olmamasıdır. Oysa bu çalışmanın ilgili yerinde belirttiğimiz üzere Komite'nin kararlarına Muhatap Devletler uymaktadır. Komite, söz konusu kararlarda tazminat da dahil olmak üzere son derece spesifik ve çeşitli giderimlere başvuru özelinde karar vermektedir ve Muhatap Devletler, Komite tarafından gösterilen giderimleri yerine getirmektedir. Komite, kararlarının yerine getirilip getirilmediğini takip de etmektedir.

Türkiye özelinde, CEDAW SP'deki soruşturma usulü kadınların insan haklarının korunması bakımından işletilebilecek önemli bir usuldür. Özellikle kadın cinayetleri bakımından, Türkiye'nin Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden çekildiği böyle bir dönemde kadın hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sağlayacağı bilgilerle Komite bir soruşturma başlatabilir.

CEDAW – Kabul edilemezlik Kararları

Başvuru/Ölke	Başvuru Numarası	Kerir Tarihi	İhbar Edilmesi (İhbar CEDAW Maddeleri)	İlgili Dayılar	CEDAW SP (Yakın Edilemezlik) Başvuru
<i>Rabene Koyhan/Türkiye</i>	0047/2006	27.01.2006	m.11	Başörtüsü yasası, çalışma hakkı, kişisel bütüm	CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi
<i>Sajjadov/Birleşik Krallık</i>	011/2006	22.01.2007	m.1, 2/f,	Cinsiyete dayalı ayrımcılık	CEDAW SP m.4/2e Zaman bakımından kabul edilemezlik, CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi
<i>M.S.F./Birleşik Krallık</i>	0107/2005	30.05.2007	m.2, 3	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi
<i>Melrose Vargas y Saiz de Vicuña/İspanya</i>	007/2005	9.08.2007	m.2/c/f	Cinsiyete dayalı ayrımcılık	CEDAW SP m.4/2e Zaman bakımından kabul edilemezlik; Muhalefet şerhi (CEDAW SP m.4/2d gereği) Sözleşme hükümlerine aykırılik nedeniyle kabul edilemezlik
<i>Dayana et al./Fransa (7 başvuru)</i> (<i>magdır nanima SOS Seansme calli STK</i>)	013/2007	4.08.2008	m.2, 5, 16/1	Karım bütümde eşitlik Kadın erkek eşitliği	CEDAW SP m.2 mağdır sıfatından yüksünük (Doğru ve egribunlu) içri CEDAW SP m.4/2e Zaman bakımından kabul edilemezlik (Ölürüne, Gerard, Cimpo-Tronel, Muziris Pekari, Henry-Cremieu ve en Başık çoğuluyla ilgili Ölarak Delang) CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi (Delange'in en küçük çocuğuyla ilgili olarak) Müsterek geris şerhi, CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi (bütün başvuruçular için)
<i>G. D. Ve S. F. Franso</i> (<i>Groupes d'interet pour le Matryonime calli STK ca temali</i>)	013/2007	4.08.2009	m.16/1g	Kadınlar karşı ayrımcılık, kadın erkek eşitliği	CEDAW SP m.2 mağdır sıfatından yüksünük, Muhalefet şerhi (Başvurunun kabul edilebilir ve CEDAW m. 2 ve 16 (1) yönünden ayrımcılık olduğuna dair)
<i>Berrera Rivera/Kanada</i>	026/2010	18.10.2011	m.1,2/4/5,c/d, 5/a, 24	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi
<i>Makihina/İtalya</i>	027/2010	18.10.2011	m.16/f	Yıyay	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>M.P.M./Kanada</i>	025/2010	24.02.2012	m.2/c/d, 3,15,16	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>U.S./Birleşik Krallık</i>	038/2012	12.10.2012	m.1,2,3,9	Vıyandışılın kazanılması ve korunması, kadınlara karşı ayrımcılık	CEDAW SP m. 4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi
<i>M. N./Danimarka</i>	033/2011	15.07.2013	m.1,2/c/d, 3	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>M.S./Danimarka</i>	040/2012	22.07.2013	m.1,2,3,5,12,16	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi
<i>M.E. N./Danimarka</i>	035/2011	26.07.2013	m.1,2/c/d, 3	Sınırdışı/geri gönderme	Muhalefet şerhi (Başvurunun kabul edilebilir olduğuna dair)
<i>Sonikhe/İspanya</i>	029/2011	11.10.2013	m.1, 2/f/a/g, 3, 6, 9/1, 10/a,11/a/d, 11/2/c, 15/1,2, 16/1c/d,f	Eğit muamele, çalışma izni reddi	CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi
<i>M. K. D. A.-A./Danimarka</i>	044/2013	18.10.2013	m.1, 2/f/a, 5/6/f/d	Eğitlik hukuk yolları, pozitif yükümlük	CEDAW SP m.2 Mağdır sıfatından yüksünük
<i>N./Hollanda</i>	039/2012	17.02.2014	m.1,2/e, 3, 6	Kadınlar karşı ayrımcılık, sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>M.S./Fijiler</i>	030/2011	16.07.2014	m.1, 2/c/f, 5/a, 11/1f	Kadınlar karşı ayrımcılık	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması (Muhalefet şerhi m.4/2d gereği, kabul edilemezlik karar-verilmelidir)
<i>V.C./Danimarka</i>	059/2013	24.10.2014	m.1, 2, 3, 5	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>S.O./Kanada</i>	049/2013	27.10.2014	m.1, 2, 3	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>T.N./Danimarka</i>	037/2012	3.11.2014	m.1, 2, 5, 16	Kadınlar karşı ayrımcılık	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>P.W./Danimarka</i>	051/2013	2.08.2015	m.1, 2, 3, 12, 15	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>O.V./Danimarka</i>	050/2013	23.07.2015	m.1, 2/d, 5, 16/1d	Yabancılar ve çocuk hakuku,ulual, etnik veya sosyal kökene dayalı ayrımcılık	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>D.G./Hollanda</i>	052/2013	23.07.2015	m.2, 5, 11, 12, 16	Kadınlar karşı ayrımcılık, cinsiyete dayalı siddet (insan ticareti)	CEDAW SP m.4/2e Başvurunun aç-kça temelsiz veya yeterli dayanaktan yüksün olması
<i>P.M.C./Danimarka</i>	056/2013	9.11.2015	m.1, 2, 3, 5, 16	Sınırdışı/geri gönderme	CEDAW SP m.2 Mağdır sıfatından yüksünük
<i>X./Avusturya</i>	067/2014	11.07.2016	m.1, 6, 2/e, f/g, 3, 12, 13/c	Kadınlar karşı ayrımcılık, fuhus yasalan	CEDAW SP m.4/1 iç hukuk yollarının tüketilmesmesi

CEDAW – Kabuledelemelik Kararları

Başvurucu/Ülke	Başvuru Numarası	Karar Tarihi	İhale İddiasına İlişkin CEDAW Maddeleri	İlgili Olaylar	CEDAW SP kabül Edilmeçizlik Nedeni
<i>S.A.O./Danimarka</i>	079/2014	6.11.2017	m.3, 5, 16/b	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>R.P./Danimarka</i>	085/2015	6.11.2017	m.2/c,6/c, 11/f,14, 15/g, 29	Çocuklere dayalı ayrımcılık, işe hakların	EDAW SP m.4/2f: Zaman bakımından kabul edilmemiş
<i>A.S./Danimarka</i>	086/2015	26.02.2018	m.1, 2, 3	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>S.F.A./Danimarka</i>	085/2015	26.02.2018	m.3,3/d, 12,23,36	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>H.D./Danimarka</i>	076/2014	9.07.2018	m.2, 12, 15	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>M.M./Türkiye</i>	092/2015	9.07.2018	m.2, 3, 15, 16	Çocuklere dayalı ayrımcılık, çocuk haklarına	EDAW SP m.4/1, k: Hukuk yollarının tüketilmemesi, CEDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>P.D./Danimarka</i>	076/2014	9.07.2018	m.2, 12, 15	Smirsky/geri gönderme, cinayete dayalı şiddet	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>Zhen Zhen Zhong/Hollanda</i>	015/2007	27.10.2018	m.6	İnsan hakları, hukuk, ölümlü hapis	EDAW SP m.4/1 e: Hukuk yollarının tüketilmemesi, Muhalefet kararı (başvurunun kabul edilebilir olduğuna dair)
<i>S.A.O./Danimarka</i>	101/2016	29.10.2018	m.2/d, 12, 15, 16	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>M.K.M./Danimarka</i>	081/2015	29.10.2018	m.2/d,5, 5/a, 10/14	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2f: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>A.R.T./Danimarka</i>	096/2015	25.02.2019	m.2c,1,5	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>A.N.A./Danimarka</i>	094/2015	15.07.2019	m.3, 5, 16/b	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>R.S.A.A. et al./Danimarka</i>	086/2015	15.07.2019	m.1, 2/d,e,1, 15/4	Keziflaştirma	H.U.L
<i>J.D. et al./Çek Cumhuriyeti</i>	102/2016	16.07.2019	m.3, 5, 10/b, 12, 16/2a	Keziflaştirma	EDAW SP m.4/1, k: Hukuk yollarının tüketilmemesi
<i>Polish Society of Anti-Discrimination Law</i>	136/2018	19.07.2019	m.3, 2/d,b,d, 8, 5, 7/c, 16/f,h,i	Mevzuat gereği zarar gören tarafın olmaması nedensiyke başvuru yapılmaması	EDAW SP m.2: Mağdur sıfatından yoksunluk, EDAW SP m.4/1, k: Hukuk yollarının tüketilmemesi
<i>A.J. et al./Bireşik Krallık</i>	082/2015	4.11.2019	m.1,2/d,6,1	İhali koruma, hukuk	EDAW SP m.4/1, k: Hukuk yollarının tüketilmemesi
<i>R.R., M.B./Finlandiya</i>	111/2017	17.02.2020	m.1, 2/d,e, 3, 5, 16/1	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>F.H.A./Danimarka</i>	108/2016	17.02.2020	m.1, 2/d,e,1	Etahli hukuk yolları, cinayete dayalı şiddet	EDAW SP m.4/1, k: Hukuk yollarının tüketilmemesi
<i>B.-J./Almanya</i>	001/2005	Belirlenmiş	Belirlenmiş	Smirsky/geri gönderme	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>L.O.D., M.G.D./Danimarka</i>	084/2015	Belirlenmiş	Belirlenmiş	Belirlenmiş	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>K.B./Bireşik Krallık</i>	106/2016	Belirlenmiş	Belirlenmiş	Belirlenmiş	EDAW SP m.4/2c: Başvurunun aşkaa temelsiz veya yeterli dayanaktaan yoksun olması
<i>G.M.N.F., J.J.F.H., A.M.F.A./Hollanda</i>	117/2017	Belirlenmiş	Belirlenmiş	Belirlenmiş	EDAW SP m.4/1, 2, 3

28 Ocak 2020 İtibarıyla CEDAW Tarafından Seçmeli Protokol Kapsamında Kaydedilen Bireysel Başvuru Durumu*

Taraflar	Tarafların Yürürlük Tarihi**	BİREYSEL VAKALAR				NİHAİ KARARLAR			Ülkeye Göre Kişiler Toplamı
		Kayıtlı Başvuru	Kayıtlı Başvuru	Kayıtlı Başvuru	Kararlı	Bilgi	Nihai Yürütme		
								Toplam	
1. Arnavutluk	23/06/2005	0	0	0	0	0	0	0	
2. Avustralya	14/10/2002	0	0	0	0	0	0	0	
3. Belçika	07/11/2007	0	0	0	0	0	0	0	
4. Benin ve Burkina Faso	05/04/2006	0	0	0	0	0	0	0	
5. Bolivya	08/04/1997	2	0	0	0	0	0	2	
6. Brezilya	14/09/2004	0	0	0	0	0	0	0	
7. Bulgaristan	04/11/2008	1	0	0	0	0	0	1	
8. Kanada	06/01/2002	0	0	1	1	2	0	4	
9. Kazakistan	01/06/2001	0	0	0	0	0	0	0	
10. Kırgızistan	06/09/2002	0	0	0	0	0	0	0	
11. Gürcistan	05/02/2004	2	0	0	0	1	0	3	
12. Haiti	17/04/2004	0	0	0	0	0	0	0	
13. Honduras	03/12/2002	0	0	0	0	0	0	0	
14. İrlanda	29/09/2000	0	0	0	0	0	0	0	
15. İspanya	01/01/2002	0	0	0	0	0	0	0	
16. İtalya	23/02/2007	0	0	0	0	0	0	0	
17. Japonya	28/06/2002	0	0	0	0	1	0	1	
18. Kazakistan	20/01/2006	1	0	0	0	4	0	5	
19. Kırgızistan	02/03/2005	0	0	0	0	0	0	0	
20. Güney Kırgızistan	01/01/2018	0	0	0	0	0	0	0	
21. Kuzey Kırgızistan	13/12/2019	1	0	0	0	0	0	1	
22. Kırgızistan	07/01/2005	0	0	0	0	0	0	0	
23. Kırgızistan	01/01/2018	1	0	1	1	1	0	6	
24. Sierra Leone Cumhuriyeti	11/10/2018	0	0	0	0	0	0	0	
25. Hollanda	23/01/2007	0	0	0	0	0	0	0	
26. Pakistan	07/11/2001	0	0	0	0	0	0	0	
27. Papua Yeni Gine	20/09/2001	0	0	0	0	0	0	0	
28. Paraguay	20/01/2018	0	0	0	0	0	0	0	
29. Peru	07/02/2001	0	0	0	0	0	0	0	
30. Filipinler	29/04/2002	0	0	0	0	0	0	0	
31. Tayvan Cumhuriyeti	24/01/2001	2	0	1	0	0	0	3	
32. Tayvan	11/09/2006	5	0	28	4	2	1	42	
33. Demokratik Cumhuriyet	10/08/2001	0	0	0	0	0	0	0	
34. Ukrayna	08/02/2002	0	0	0	2	0	0	2	
35. Ukrayna Güneyi	16/10/2007	0	0	0	0	0	0	0	
36. Ukrayna	11/01/2002	1	0	0	0	0	0	1	
37. Fransa	08/04/2000	0	0	2	0	0	0	2	
38. Gabon	05/11/2004	0	0	0	0	0	0	0	
39. Gürcistan	01/08/2002	2	0	0	0	1	0	3	
40. Gine	15/01/2003	0	0	1	0	0	0	1	
41. Gine	09/02/2011	0	0	0	0	0	0	0	
42. Guatemala	24/01/2002	0	0	0	0	0	0	0	
43. Guatemala	09/05/2002	0	0	0	0	0	0	0	
44. Güney Gine	05/02/2009	0	0	0	0	0	0	0	
45. Madagaskar	23/11/2000	2	0	0	0	2	0	6	
46. Madagaskar	08/04/2001	0	0	0	0	0	0	0	
47. Meksika	03/09/2002	0	0	0	0	0	0	0	
48. Mısır	22/09/2001	1	0	1	1	0	0	3	
49. Kazakistan	24/06/2001	0	0	0	0	1	0	1	
50. Kirgistan	23/01/2002	1	0	0	0	0	0	1	
51. Lesoto	24/09/2004	0	0	0	0	0	0	0	
52. Libya	18/09/2004	1	0	0	0	0	0	1	
53. Lüksemburg	24/10/2001	0	0	0	0	0	0	0	
54. Lüksemburg	03/09/2003	0	0	0	0	0	0	0	
55. Macaristan	05/12/2000	0	0	0	0	0	0	0	
56. Maltaya	01/10/2009	0	0	0	0	0	0	0	
57. Mısır	19/03/2002	1	0	0	0	1	0	2	
58. Mısır	03/05/2018	0	0	0	0	0	0	0	
59. Mısır	28/02/2001	0	0	0	0	0	0	0	
60. Mısır	23/01/2002	0	0	0	0	0	0	0	
61. Mısır	23/01/2002	0	0	0	0	0	0	0	
62. Mısır	01/01/2002	0	0	0	0	0	0	0	
63. Mısır	04/11/2008	0	0	0	0	0	0	0	
64. Mısır	24/06/2001	0	0	0	0	0	0	0	
65. Mısır	23/01/2002	0	0	0	0	0	0	0	
66. Mısır	22/05/2007	1	0	3	4	1	1	10	
67. Mısır	08/03/2009	0	0	0	0	0	0	0	
68. Mısır	03/09/2004	0	0	0	0	0	0	0	
69. Mısır	22/11/2004	0	0	0	0	0	0	0	
70. Mısır	05/01/2002	0	0	1	0	0	0	1	
71. Mısır	08/02/2001	3	0	0	0	0	0	3	
72. Mısır	08/02/2001	0	0	0	0	0	0	0	
73. Mısır	14/05/2003	0	0	0	0	0	0	0	
74. Mısır	20/04/2001	0	0	0	0	1	0	1	
75. Mısır	12/11/2003	1	0	2	0	2	0	5	
76. Mısır	21/11/2001	1	0	1	0	0	0	2	
77. Mısır	26/04/2001	0	0	0	0	0	0	0	
78. Mısır	04/04/2002	2	0	0	0	0	0	2	

* Statistical Survey on Individual Complaints,

Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/individual-communications> (Erişim: 25.11.2022).

** CEDAW İhtiyari Protokolü Genel Kurul tarafından kabul edilmiş ve 6 Ekim 1999 tarihinde imzaya veya katılıma açılmıştır. 16(1) maddesi uyarınca 22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (bkz. Karar A/RES/54/4'ün 16. paragrafı).

Kadına Yönelik Şiddet Vakalarına İlişkin Başvuru Mekanizması Olarak CEDAW Komitesi: *Şahide Gökçe v. Avusturya* ve *Angela González Carreño v.* *İspanya* Kararları

Sevinç ERYILMAZ*

Giriş

Kadına yönelik şiddet dünyadaki en yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerinden biridir. Buna karşın kadına yönelik şiddetin uluslararası insan hakları hukukunun bir parçası ve önemli başlıklarından biri haline gelmesi görece yeni sayılabilecek bir gelişmedir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW) Sözleşmesi¹ 1979'da kabul edilirken kadına yönelik şiddet Sözleşme'nin herhangi bir maddesinde açıkça yasaklanmadı.² Bu durum genel olarak Sözleşme'nin kabul edildiği dönemin koşullarıyla ve o dönemde uluslararası toplumun bu konuyu ele alma konusundaki isteksizliğiyle açıklanabilir.³ Ancak Sözleşme'nin, kadınların insan haklarına ilişkin küresel düzlemde kapsamlı bir çerçeve sunması ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı her yönüyle ortadan

---

* Uzm. Araş., İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, sevinc.eryilmaz@bilgi.edu.tr.

¹ Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından 18 Aralık 1979 tarihinde kabul edildi ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girdi. Türkiye bakımından Sözleşme'ye katılmamızın onaylanması hakkında karar 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı Resmi Gazetede yayınlandı ve Türkiye'nin katılım belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilmesini takiben otuzuncu günün dolduğu tarih olan 19 Ocak 1986'da Sözleşme Türkiye bakımından yürürlüğe girdi. Sözleşmenin özgün başlığıyla Resmi Gazetede yer alan resmi çevirideki başlığı farklıdır. Bu farklılığa dikkat çeken ayrıntılı not için Prof. Dr. Turgut Tarhanlı'nın bu kitapta yer alan makalesine bakınız.

² CEDAW Sözleşmesi'nin 6. maddesinde Taraf Devletlere kadın ticaretinin önlenmesi yükümlülüğü getirilerek belirli bir kadına yönelik şiddet eylemi ele alınmıştır.

³ Dubravka Simonovic, "Global and Regional Standards on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and Istanbul Conventions", *Human Rights Quarterly*, Vol. 36 (3), 2014, s. 590 – 606, s. 599.

kaldırmayı amaçlaması kadına yönelik şiddetin Sözleşme kapsamında ele alınması ve onun temel bir bileşeni haline gelmesi için yeterli zemin oluştururken küresel kadın hareketinin mücadelesi de kadına yönelik şiddetin Sözleşme'ye dahil olmasında etkili oldu.

Zaman içerisinde Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW Komitesi) kadına yönelik şiddet konusundaki Genel Tavsiyele-riyle⁴ Taraf Devletlerin kadına yönelik şiddeti önlemek, kadınları şiddetten korumak, kadınlar şiddete uğradıklarında failleri cezalandırmak ve mağdur-ların⁵ uğradıkları zarar gidermek; diğer bir deyişle “gereken özeni gösterme” (*due diligence*) yükümlülüklerini yerine getirmek için yapılması gerekenleri ayrıntılı bir şekilde açıkladı ve “kadına yönelik şiddetin” Sözleşme'nin 1. maddesinde tanımlandığı şekliyle kadınlara karşı ayrımcılık olduğunu belir-terek toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin (*gender-based violence*) Sözleşme ile bağını kurdu.⁶ Bu çerçevede Taraf Devletlerin kadına yönelik toplumsal cin-siyete dayalı şiddeti ortadan kaldırmakla da yükümlü olduğunu ifade etti.

⁴ CEDAW Komitesi'nin 1989 tarihli 12 No'lu Genel Tavsiyesi ve 1992 tarihli 19 No'lu Ge-nel Tavsiyesi “kadına yönelik şiddet” konusundadır. Komite'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi'ni 2017'de güncelleyen 35 No'lu Genel Tavsiyesi “toplumsal cinsiyete dayalı kadına yönelik şiddet” başlığını taşır. Bu Genel Tavsiyelerden yazının ilerleyen bölümünde söz edilecektir.

⁵ Kadına yönelik şiddete maruz bırakılanların aynı zamanda bir suçun mağduru olduk-larına ve suçtan zarar gördüklerine işaret eden ve fail karşısındaki hukuki statüsünü gösteren İngilizce “*victim*” kelimesi karşılığı kullanılan “mağdur” kelimesi yerine feminist yaklaşımda “*survivor*” kelimesi karşılığında “hayatta kalan” ya da “şiddete maruz bırakı-lan” kavramlarının kullanılması söz konusudur. Bunun nedeni, “mağdur” kelimesinin pasif bir konumu çağrıştıran olması ve şiddet sonrasında şiddetle baş etme ve diren-me stratejilerini yok sayıyor olmasıdır. Ayrıca “hayatta kalan” kavramı şiddet sonrasında güçlenme ve iyileşme süreçlerine vurgu yapmaktadır. Ancak bu kavramların her ikisi de farklı durumlara işaret etmek için birlikte ya da dönüşümlü kullanılabilir. Özellikle ceza adaleti sistemi içerisinde ve hukuki metinlerde suçtan zarar gören kişi mağdur olarak ifa-de edilmektedir. Bu kavramlarla ilgili açıklamalar ve tartışmalar için Bkz. Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, *Değişim Benimle Başlar: Kavramlar Sözlüğü*, 2019 ve Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği ve Femifesto, *Doğru Kelimeleri Kullanmak: Cinsel Şiddet Üzerine Haber Oluşturmak*, 2019. Çevrimiçi: www.cinselsiddetlemucadele.org (Erişim: 10.11.2022)

⁶ CEDAW Sözleşmesi ile şiddet arasındaki ilişki CEDAW Komitesi'nin Genel Tavsiye me-tinleriyle kurulurken bir taraftan da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge 20 Aralık 1993'de kabul edilmiştir. Hem CEDAW 19 No'lu Kadınlara Yönelik Şiddet Konulu Genel Tavsiye hem de Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge kadına yönelik şiddeti bir insan hakkı ihlali olarak tanımlayarak benzer analizler yapar. Her iki metin de kadına yönelik şiddete ilişkin önemli uluslararası metinlerdir.

Öte yandan, 2000’de yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol⁷ ile birlikte oluşturulan “bireysel başvuru” ve “soruşturma” usulleriyle CEDAW Komitesi Taraf Devlet raporlarını inceleme ve Genel Tavsiyeler oluşturma yetkilerinin yanı sıra kadınların, Sözleşme çerçevesindeki haklarıyla ilgili karşılaştıkları hak ihlallerine ilişkin ulusal hukuk yollarının sonucunda adil bir çözüme ulaşamadıklarını düşündüklerinde başvurabilecekleri bir uluslararası başvuru mekanizması olarak yapılandırılarak, söz konusu ihlal iddialarını değerlendirip karara bağlama yetkisi de tanımlanmış oldu.⁸ Kadın hakları ihlallerine ilişkin olarak uluslararası düzlemde etkili bir başvuru mekanizması olan CEDAW Komitesi’nin kararları yarı-yargısal (*quasi-judicial*) niteliktedir. Komite tarafından Taraf Devletlere sunulan tavsiyelerin yerine getirilmesi beklenmektedir ve Komite, verdiği kararların takibini ilgili Taraf Devletler ile birebir görüşerek yapmaktadır.⁹

CEDAW Komitesi’ne yapılan başvuruların büyük bir bölümü ev içi şiddet, cinsel şiddet, psikolojik şiddet, ekonomik şiddet, obstetrik şiddet ve üreme sağlığına ilişkin diğer şiddet biçimleri, devlet şiddeti gibi top-

⁷ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol Birleşmiş Milletler tarafından 6 Ekim 1999’da kabul edildi ve 22 Aralık 2000’de yürürlüğe girdi. Türkiye bakımından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol’ün Onaylanması Hakkında Karar 18 Eylül 2002 tarihli ve 24880 sayılı Resmî Gazete’de yayımlandı. Protokol’ün 16. maddesi gereği onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne verilmiş tarihinden üç ay sonra Protokol yürürlüğe girdiğinden Türkiye bakımından İhtiyari Protokol 29 Ocak 2003 tarihi itibarıyla yürürlükte dir.

⁸ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol’ün CEDAW Komitesi’ne verdiği yetkiler ve sürecin işleyişi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bu kitapta yer alan Gülay Arslan Öncü’nün makalesine bakınız.

⁹ CEDAW Komitesi’nin İhtiyari Protokol Kapsamında Bireysel Başvurulara İlişkin Çalışma Grubu ilgili Taraf Devletler ile periyodik görüşmeler yaparak Komite’nin görüşlerini hayata geçirmek için Taraf Devlet’ın aldığı tedbirler hakkında bilgi ister. Komite, başvurulara ilişkin tedbirlerle ilgili Taraf Devletler’den gelen cevapları beş değerlendirme notu çerçevesinde ele alarak bu konudaki raporunda yayınlar: 1. Uygulama tatmin edici, 2. Uygulama kısmen tatmin edici, 3. Uygulama tatmin edici değil, 4. Cevap alınmadı, 5. Komite’nin görüşleri/önerileri doğrultusunda herhangi bir önlem alınmadı. Bireysel başvuru kararlarına ilişkin önemli gelişmeler olduğunda Komite konuyla ilgili basın açıklaması yaparak bu konuda farkındalığı ve kararların görünürliğini artırmayı hedefler. Daha fazla bilgi için Bkz.

<https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/follow-concluding-observations>, (Erişim: 20.12.2022).

lumsal cinsiyete dayalı çeşitli şiddet türleri nedeniyle yapılan ya da içinde şiddet öyküsü de barındıran başvurulardır.¹⁰

Bu yazıda kadına yönelik şiddet konusunda CEDAW Komitesi'ne iletilmiş ve Komite tarafından ihlal tespit edilen iki bireysel başvuruya ilişkin karar ele alınacaktır. Bu kararlar Avusturya'ya ilişkin *Şahide Gökçe v. Avusturya* ve İspanya'ya ilişkin *Angela González Carreño v. İspanya* kararlarıdır. Bu başvurular süregiden ev içi şiddet, ısrarlı takip, tehdit, kadın ve çocuk cinayetlerini de içeren toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakalarına ilişkindir. CEDAW Komitesi iki kararda da başvurucular tarafından ihlal edildiği ileri sürülen Sözleşme'nin ilgili maddelerinin Taraf Devletler tarafından ihlal edildiğini tespit etmiştir. Bu kararlar, CEDAW Komitesi'ne Türkiye'den benzer konularda yapılabilecek olası başvurulara ilişkin de emsal teşkil etmektedir.¹¹

¹⁰ Bu kitabın yayına hazırlanacağı süreçte incelemeye dahil edilen kararlardan toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin olan veya şiddet öyküsü de içeren Komite kararları şöyledir: *Andrea Szijarto – Macaristan* (Başvuru No. 4/2004), *Anna Belousova v. Kazakistan* (Başvuru No. 45/2012), *A.T. v. Macaristan* (Başvuru No. 2/2003), *Cecilia Kell v. Kanada* (Başvuru No. 19/2008), *Inga Abramova v. Belarus* (Başvuru No. 23/2009), *Isatou Jallow v. Bulgaristan* (Başvuru No. 32/2011), *J.I. v. Finlandiya* (Başvuru No. 103/2016), *Karen Tayag Vertido v. Filipinler* (Başvuru No. 18/2008), *L.A. ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti* (Başvuru No. 110/2016), *Maria de Lourdes da Silva Pimentel v. Brezilya* (Başvuru No. 88/2015), *O.G. v. Rusya* (Başvuru No. 91/2015), *O.M. v. Ukrayna* (Başvuru No. 87/2015), *O.N. ve D.P. v. Rusya* (Başvuru No. 119/2017), *R.P.B. v. Filipinler* (Başvuru No. 34/2011), *Reyna Trujillo Reyes ve Pedro Arguello Morales v. Meksika* (Başvuru No. 75/2014), *S.H. v. Bosna Hersek* (Başvuru No. 116/2017), *S.L. v. Bulgaristan* (Başvuru No. 99/2016), *S.N. ve E.R. v. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti* (Başvuru No. 107/2016), *S.T. v. Rusya* (Başvuru No. 65/2014), *S.V.P. v. Bulgaristan* (Başvuru No. 31/2011), *S.F.M. v. İspanya* (Başvuru No. 138/2018), *T.P.F. v. Peru* (Başvuru No. 22/2009), *V.K. v. Bulgaristan* (Başvuru No. 20/2008), *X. v. Doğu Timor* (Başvuru No. 88/2015), *X. ve Y. Gürcistan* (Başvuru No. 24/2009), *X. ve Y. v. Rusya* (Başvuru No. 100/2016). Bu kararların özeti için bu kitabın son bölümünde yer alan karar özetleri bölümüne bakınız.

¹¹ Bugüne dek Türkiye'den ev içi şiddet, kadın cinayeti gibi şiddet vakalarına ilişkin olarak CEDAW Komitesi'ne iletilip karara bağlanmış bir başvuru yoktur. CEDAW Komitesi tarafından Türkiye'ye karşı iletilen üç başvuru değerlendirilmiştir ve bu başvurulardan sadece bir tanesi (*R.K.B. v. Türkiye*) esasın incelenerek Türkiye'nin CEDAW Sözleşmesi'nin madde 1 ile bağlantılı olarak madde 2 (a) ve (c), madde 5(a) ve madde 11(1)(a) ve (d)'yi ihlal ettiğine karar verilmiştir. *R.K.B. v. Türkiye* kararı işyerinde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ile ilişkilidir. Diğer iki başvuruda (*Rahime Kayhan v. Türkiye* ve *N.M. v. Türkiye*) ise CEDAW Komitesi başvuruları kabul edilemez bularak esasın incelemeye girmemiştir. Bu kararlardan *Rahime Kayhan v. Türkiye* kararında başvuru sahibi başörtüsü nedeniyle çalışma hayatında ayrımcılığa uğradığını ileri sürmüştür. İç hukuk süreçlerinin

CEDAW Komitesi, Genel Tavsiyeler ve Kadına Yönelik Şiddet

CEDAW Komitesi, Sözleşme'nin içeriğini yorumladığı Genel Tavsiye metinleriyle toplumsal cinsiyete dayalı kadına yönelik şiddeti Sözleşme'nin kapsamına açıkça dahil etmiştir. Komite, kadına yönelik şiddeti ilk olarak 1989 tarihli 12 No'lu Kadınlara Yönelik Şiddet konulu Genel Tavsiye'de ele almıştır. Bu Genel Tavsiye'de Komite, Sözleşme'nin devletin yükümlülüklerine ilişkin 2., toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortadan kaldırılmasına ilişkin 5., kadınların istihdama katılımlarına ilişkin 11., kadınların sağlık hakkına ilişkin 12. ve kadınların evlilik içinde eşitliğine ilişkin 16. maddelerinin gereği olarak Taraf Devletlerin kadınları gerek özel alanda gerek kamusal alanda şiddete karşı koruması gerektiğini belirtir. Öte yandan Komite, yine aynı Genel Tavsiye metninde Taraf Devletlerin Komite'ye sundukları periyodik raporlara kadına yönelik şiddetle ilgili verileri de dahil etmelerini tavsiye eder. Komite, bu veriler arasında kadınları cinsel şiddet, aile içi istismar, işyerinde cinsel taciz gibi şiddet biçimlerinden korumaya yönelik yürürlükte olan mevzuatla ilgili bilgi, şiddeti ortadan kaldırmak amacıyla yasal tedbirler dışında alınan diğer tedbirler, şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik destek hizmetleri ve kadına yönelik şiddet vakalarına ilişkin istatistiki bilginin yer almasını istemektedir.

1992 tarihli 19 No'lu Kadına Yönelik Şiddet konulu Genel Tavsiye ise CEDAW Komitesi'nin kadınlara yönelik şiddetle ilgili çok daha ayrıntılı ve kapsamlı bir değerlendirme yaptığı, bu konudaki temel uluslararası

---

hiçbir aşamasında kadın olduğu için ayrımcılığa uğradığını ileri sürmediği gerekçesiyle başvurusu kabul edilebilir bulunmamıştır. *N.M. v. Türkiye* kararında ise başvuru sahibi uluslararası çocuk kaçırma ve boşanma olayları nedeniyle başvuruda bulunmuş Singapur vatandaşıdır. Bekleyen dosyalar arasında Başvuru No. 159/2020 olan ve yeterli sağlık bakım hizmetlerine erişimle ilgili Sözleşme'nin 2. ve 3. maddelerinin ihlali iddiasıyla Türkiye'ye karşı yapılmış ve henüz karara bağlanmamış bir başvuru yer almaktadır. Kadına yönelik şiddet Türkiye'deki kadın hareketinin öncelikli konularından birisidir ve CEDAW Komitesi'ne sunulan Taraf Devlet raporlarına ilişkin Sonuç Gözlemleri'nde de Komite tarafından önemli bir problem olarak altı çizmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ev içi şiddet ya da kadın cinayetleri ile ilgili ele alınan vakalar vardır: *Opuz v. Türkiye*, *Durmaz v. Türkiye*, *Civek v. Türkiye*, *Halime Kılıç v. Türkiye* kararları bunlardan birkaç tanesidir. CEDAW Komitesi'nin incelemesini CEDAW Sözleşmesi'nin maddi hükümleri ile bağlantılı yapacağı, Komite'nin kadın hakları konusunda uzmanlaşmış 23 kişiden oluştuğu, Komite'nin verdiği kararlarda hem bireysel giderim hem de o Taraf Devlet sınırları içinde yaşayan tüm kadınları ilgilendiren tavsiyeler verildiği dikkate alındığında kadına yönelik şiddete ilişkin vakaların iç hukuk yolları tüketildikten CEDAW Komitesi'ne götürülmesi bazı durumlarda daha fazla tercih edilebilir.

sı metinlerden birisidir. Genel Tavsiye metinleri Sözleşme'nin açıklayıcı metinleri olarak hukuken bağlayıcı metinler olmasa da hukuki yorumlara esas teşkil eden önemli belgelerdir. CEDAW Komitesi'nin 19 No'lu Genel Tavsiye metni kadına yönelik şiddet vakaları ulusal mahkemeler veya yargısal ya da yarı-yargısal uluslararası mekanizmalar tarafından ele alınırken esas alınan temel kaynaklardır.¹²

Komite, 19 No'lu Genel Tavsiye'nin hemen başında “toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin, kadınların erkeklerle eşit temelde hak ve özgürlüklerden yararlanma ehliyetini ciddi şekilde kısıtlayan bir ayrımcılık şekli” olduğunu belirterek şiddetin ayrımcılık olduğunu vurgular ve şiddet söz konusu olduğunda, kadınların diğer haklardan eşit olarak yararlanmasının engellendiğinin altını çizer.¹³ Komite, Sözleşme'nin tam anlamıyla uygulanabilmesi için devletlerin kadınlara yönelik şiddetin tüm biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik pozitif önlemler alması gerektiğini belirtmektedir.¹⁴

Komite, “kadınların, insan hakları sözleşmeleri ve uluslararası hukuk bağlamındaki temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını zedeleyen veya imkânsız hale getiren toplumsal cinsiyete dayalı şiddet Sözleşme'nin 1. maddesine göre ayrımcılıktır” diyerek kadına yönelik şiddetin tam da Sözleşme'nin 1. maddesinde tanımlanan şekliyle ayrımcılık olduğunu söyler. Komite, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet nedeniyle kadın-

¹² CEDAW Komitesi, İhtiyari Protokol çerçevesinde incelediği kadına yönelik şiddete ilişkin kararlarında 19 No'lu Genel Tavsiye'yi göz önünde bulundurur. Öte yandan, 2009 tarihli kadına yönelik şiddete ilişkin *Opuz v. Türkiye* kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'nin, başvuru Nahide Opuz'un annesi bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinde garanti altına alınan yaşam hakkını, başvuru bakımından da Sözleşme'nin 3. maddesinde garanti altına alınan işkence ve kötü muamele yasağını ihlal ettiğini; ayrıca 2. ve 3. madde ile birlikte ele alındığında ayrımcılık yasağına ilişkin 14. maddenin de ihlal edildiğini tespit etmiştir. Mahkeme, “Türkiye'deki genel ve ayrımcı yargı pasifliğinin, kasıtlı biçimde olmasa da, esasen kadınları etkilediği [.....] tespitini hatırla tutarak, başvuru ve annesi tarafından maruz kalınan şiddetin, kadına yönelik ayrımcılığın bir biçimini oluşturan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olarak görülebileceği kanaatindedir” diyerek Türkiye'ye karşı kadına yönelik şiddet konusunda çok önemli bir karar vermiştir (*Opuz v. Türkiye* kararı, No. 33401/02, par. 200). Bu kararda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, CEDAW Komitesi'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi'ne ve CEDAW Komitesi'nin A.T. v. *Macaristan* ve *Fatma Yıldırım v. Avusturya* kararlarına referans yapmaktadır.Bkz. *Opuz v. Türkiye* kararı, par. 72 – 79.

¹³ CEDAW Komitesi, 19 No'lu Genel Tavsiye, par. 1.

¹⁴ *Ibid.*, par. 4.

ların yaşam hakkı; işkence, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı; silahlı çatışma zamanında eşit korunma hakkı; kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkı; yasalar önünde eşit korunma hakkı; aile içinde eşitlik hakkı; ulaşılabilir en yüksek standartta fiziksel ve zihinsel sağlığa sahip olma hakkı; adil ve elverişli çalışma koşullarına sahip olma gibi temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasının zedelendiğini veya tümünden imkansız hale geldiğini söyler.¹⁵

Komite, 19 No'lu Genel Tavsiye metninde kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin tanımını yapar. Bu tanım kadına yönelik şiddet konusunda daha sonra benimsenen uluslararası belgelere de kaynaklık etmektedir:

“Sözleşme, 1. maddede kadınlara yönelik ayrımcılığı tanımlamaktadır. Ayrımcılık tanımı *kadına kadın olduğu için yöneltilen veya kadınları orantısız şekilde etkileyen toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti* içermektedir. Bu, bedensel, zihinsel veya cinsel bakımdan zarar veya acı veren eylemler, bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama ve diğer özgürlükten yoksun bırakma şekillerini içermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, Sözleşme'nin belirli hükümlerinin açıkça şiddetten söz edip etmediğine bakılmaksızın sözkonusu hükümleri ihlal edebilir.”¹⁶

Kadına yönelik şiddet konusunda devletlerin “özen yükümlülüğüne” ilişkin standartlar da CEDAW Komitesi'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi'nde ifade edilmiştir.¹⁷ “Gereken özen” devletin hak ihlalinin önleme, kovuşturma, cezalandırma ve tazminat yükümlülüğü bakımından benimsenmiştir. Bu yükümlülüklerin “gereken özen”le yerine getirilmesi için, sürecin başlatılması ve işletilmesi yeterli olmayacaktır, aynı zamanda sürecin et-

¹⁵ *Ibid.*, par. 7.

¹⁶ *Ibid.*, par. 6. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge'nin 1. maddesinde de kadınlara karşı şiddet tanımlanmıştır: “Bu Bildirge'nin amaçları bakımından kadınlara yönelik, şiddet ister kamusal ister özel hayatta olsun bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme sonucu doğuran veya bu sonucu doğurması muhtemel olan, cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi anlamına gelir.”

¹⁷ Shazia Qureshi, “The Emergence/Extention of Due Diligence Standard to Assess the State Response towards Violence against Women/Domestic Violence”, *South Asian Studies A Research Journal of South Asian Studies*, Vol. 28, No. 1, January – June 2013, s. 56.

kili biçimde ilerlemesi ve sonuçlanması gerekmektedir.¹⁸ Komite Taraf Devletler'in özen yükümlülüğünü açıklarken Sözleşme kapsamında ayrımcılığın hükümetler tarafından ya da onlar adına gerçekleştirilen eylemlerle sınırlı olmadığını belirtmektedir. Sözleşme'nin 2 (e) ve (f) fıkraları ve 5. maddelerine bu bağlamda özellikle değinir. Devletler sadece kendileri ayrımcılık yapmamakla değil, aynı zamanda "herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayrımcılık yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almakla" yükümlüdür. Bu yükümlülük toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin tüm biçimlerini ortadan kaldırmak bakımından da geçerlidir. Komite Taraf Devletler için "özen yükümlülüğünü" şu şekilde tanımlamaktadır:

"Uluslararası hukuk ve özel bazı konulara özgülenmiş insan hakları sözleşmeleri bağlamında Devletler, *kamu görevlisi sıfatı taşımayan gerçek kişilerce veya özel hukuk tüzel kişilerince gerçekleştirilen eylemlere ilişkin olarak da*, bu eylemlerin yol açtığı hak ihlallerini önleme veya şiddet eylemlerini soruşturma ve cezalandırmada gereken özenin gösterilmesi ve mağdurun uğradığı zararın giderilmesi için harekete geçmezse sorumlu olabilecektir."¹⁹

Devletin bu tür ihlalleri önlemek için gereken özenle hareket etmesi halinde sorumlu olacağını - yani devletin sadece kendi adına hareket eden kamu görevlilerinin eylemleri bakımından değil, ama - özel şahısların eylemlerini önleyememiş, soruşturamamış, cezalandıramamış ve bu eylemler nedeniyle mağdura yeterli tazmini sağlayamamış olması nedeniyle özel şahısların eylemleri bakımından da sorumlu olacağına ilişkin Komite yorumu son derece önemlidir ve bu gelişme insan hakları hukukuna yeni bir perspektifin dahil edilmesini sağlamıştır. Komite, 19 No'lu Genel Tavsiye metninin son bölümünde "Özel Tavsiye" başlığı altında sıraladığı tavsiyeler arasında da bu hususu yineler:

"a) Taraf Devletler –*gerek kamu gerek özel kişi tarafından gerçekleştirilmiş eylemler olsun*– toplumsal cinsiyet temelli şiddetin tüm biçimlerini ortadan kaldırmak için uygun ve etkili tedbirleri almalıdır;

¹⁸ Bertil Emrah Oder, "Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması", *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Der. Gökçeçiçek Ayata, Sevinç Eryılmaz, Bertil Emrah Oder, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, ss. 23 - 52, s. 36.

¹⁹ CEDAW Komitesi, *op.cit.*, par. 9.

b) Taraf Devletler aile içi şiddet ve istismar, tecavüz, cinsel saldırı ve diğer toplumsal cinsiyet temelli şiddete karşı yasaların tüm kadınlara yeterli koruma sağlamasını ve kadınların bütünlük ve onurlarına saygı göstermesini sağlamalıdır. Mağdurlar için uygun koruyucu ve destekleyici hizmetler sağlanmalıdır. *Sözleşme'nin etkili bir şekilde uygulanması için adli personele ve kanun uygulayıcılara ve diğer kamu çalışanlarına yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimler verilmesi gereklidir.*²⁰

Komite'nin 19 No'lu Genel Tavsiye metninde kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ayrımcılık olarak tanımlayarak Sözleşme ile şiddetin bağını kurması²¹ ve devletin özel şahıslar tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini önleme, kovuşturma ve cezalandırma için gereken özenle hareket etme yükümlülüğünü netleştirmesi kadına yönelik şiddeti uluslararası insan hakları hukukunun alanına tartışmasız bir şekilde dahil etmiştir. Komite'nin 19 No'lu Genel Tavsiye metninde dile getirdiği "kadına yönelik ayrımcılık olarak toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" bakışı CEDAW Komitesi'nin İhtiyari Protokol bağlamında incelediği kadına yönelik şiddet vakalarında da yeniden teyit edilmiş ve desteklenmiştir.

19 No'lu Genel Tavsiye metninde dile getirilen "gereken özen" standardı 1993 tarihli Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'nde de tekrar teyit edilmiştir: "Devletler .... gerek Devlet tarafından gerekse özel kişiler tarafından işlenen kadınlara yönelik şiddet eylemlerini önleme, soruşturma ve ulusal mevzuatı uyarınca cezalandırma konusunda gereken özeni göstermelidirler".²² Ayrıca 1994 yılında oluşturulan Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raporörü de Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey İnsan Hakları Komisyonu'na sunduğu 20 Ocak 2006 tarihli üçüncü raporunda devletlerin kadına yönelik şiddet eylemlerini önlemek ve bu eylemlere karşılık vermek için gereken özeni gösterme yükümlü-

²⁰ *Ibid.*, par. 24 (a) ve (b).

²¹ Komite'nin 1992 yılında kadına yönelik şiddet konusunda 19 No'lu Genel Tavsiye'yi kabul etmesi, kadına yönelik şiddetin insan hakları sorunu olarak kabul edilmesi ve Sözleşme ile şiddetin bağının kurulması, ayrımcılık ile şiddet arasındaki "eksik halka"nın tamamlanması olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Heisoo Shin, "CEDAW and Violence against Women: Providing the 'Missing Link'", in *The Circle of Empowerment: Twenty-Five Years of The UN Committee on The Elimination of Discrimination Against Women*, Hanna Beate Schopp-Schilling & Cees Flinterman eds., 2007, p. 229.

²² Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge, 4 (c).

lûğü olduğunu ve bunun uluslararası teamül hukuku kuralı olduğunu ifade etmiştir.²³

CEDAW Komitesi'nin kadına yönelik şiddet konusundaki bir diğer önemli metni 19 No'lu Genel Tavsiye metnini 2017 yılında güncelleyen 35 No'lu toplumsal cinsiyete dayalı kadına yönelik şiddet konulu Genel Tavsiye metnidir. 35 No'lu Genel Tavsiye metninde kadına yönelik şiddet terimi yerine şiddetin toplumsal cinsiyete dayalı nedenlerini ve etkilerini vurgulamak amacıyla "toplumsal cinsiyete dayalı kadına yönelik şiddet" kavramı kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kadınları tüm yaşam döngüleri boyunca etkilemektedir. 35 No'lu Genel Tavsiye, şiddetin bazı durumlarda işkence, eziyet gibi insanlık dışı ve aşağılayıcı kötü muameleye denk düştüğünü vurgulamaktadır. Şiddetin "özel alan"da gerçekleşmesi nedeniyle cezazs bırakılmaması gerektiğinin altını çizmektedir.

35 No'lu Genel Tavsiye "kadına yönelik şiddetin yasaklanmasının uluslararası teamül hukuku ilkesine evrildiğini ve 19 No'lu Genel Tavsiye'nin bu süreçte ana katalizör niteliğinde olduğunu" belirtmektedir.²⁴ 35 No'lu Genel Tavsiye, 19 No'lu Genel Tavsiye'de dile getirilen gereken özen yükümlülüğünü CEDAW Komitesi'nin incelediği başvuruların da etkisiyle geliştirir:

"Gerekken özeni gösterme yükümlülüğü bünyesinde, Taraf Devletler, devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önlemek için farklı önlemler benimsemek ve uygulamakla yükümlüdür. Söz konusu şiddeti tespit etmek için yasalara, kurumlara ve bir sisteme sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca taraf devletler bu işlevin etkili şekilde uygulanmasını ve tüm devlet teşkilatları ve kurumları tarafından desteklenip usulünce yerine getirilmesini sağlamakla yükümlüdür. Teşkilatları şiddet tehlikesini bildiğinde veya bilmesi gerektiğinde Taraf Devlet kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet eylemlerini önlemek için uygun önlemleri alamazsa veya bu eylemlerin

²³ Commission on Human Rights, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, (Yakın Ertürk), "Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective: Violence against Women: The Due Diligence Standard As a Tool For the Elimination of Violence Against Women", (E/CN.4/2006/61), par. 29.

²⁴ CEDAW Komitesi, 35 No'lu Genel Tavsiye, par. 2.

muhataplarının mağduriyetlerini tazmin etmek için bu eylemleri araştıramaz, mahkemeye veremez, cezalandıramaz ve düzeltilmesini sağlayamazsa, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet eylemlerine örtülü izin vermiş veya teşvik etmiş olacaktır. Bu ihmaller veya ihlaller insan hakları ihlalleridir.²⁵

CEDAW Komitesi 35 No'lu Genel Tavsiyesi ayrıca Taraf Devletlerin gereken özen yükümlülüğünü önleme, koruma, kovuşturma ve ceza ile tazminat başlıkları altında ayrıntılı şekilde ifade etmiştir. CEDAW Komitesi'nin kadına yönelik şiddet/kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konulu Genel Tavsiye metinlerinin yanı sıra Taraf Devletlerin temel yükümlülüklerine, aile içinde eşitlik konusuna, kadınların adalete erişimine ilişkin Genel Tavsiye metinleri de kadınlara yönelik şiddetle ilgili bireysel başvurular için referans niteliği taşımaktadır.

Şahide Gökçe v. Avusturya

*Şahide Gökçe v. Avusturya*²⁶ ve *Fatma Yıldırım v. Avusturya*²⁷ kararlarında başvurular artık hayatta olmayan kadınların yakınları adına toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru kadınları koruyan ve onlara destek olan iki sivil toplum kuruluşu olan Viyana Ev İçi Şiddete Karşı Müdahale Merkezi (*The Vienna Intervention Centre against Domestic Violence*) ve Kadınların Adalete Erişimi Derneği (*The Association for Women's Access to Justice*) tarafından CEDAW Komitesi'ne iletilmiştir. Bu kararların ikisi de birbirine çok benzer olaylar dizisi ve aynı ihmaller sonucu kadın cinayetleriyle sonuçlanmıştır. Bu yazıda *Şahide Gökçe v. Avusturya* kararı ele alınacaktır.

Şahide Gökçe Türkiye kökenli Avusturya vatandaşıdır. Kocası Mustafa Gökçe tarafından 7 Aralık 2002 tarihinde evinde kızlarının gözünü önünde silahla vurularak öldürülmüştür. Bu cinayetin öncesinde Şahide Gökçe üç yıl boyunca birçok kez kocası tarafından ev içi şiddete maruz bırakılmış ve ölümle tehdit edilmiştir. Şahide Gökçe'ye yönelik ilk şiddet eylemi, başvuruya yansıdığı kadarıyla, 2 Aralık 1999 tarihinde gerçek-

²⁵ *Ibid.*, par. 24 (b).

²⁶ *Gökçe v. Avusturya* kararı (Başvuru No. 5/2005), 6 Ağustos 2007, CEDAW/C/39/D/5/2005.

²⁷ *Yıldırım v. Avusturya* kararı (Başvuru No. 6/2005), 6 Ağustos 2007, CEDAW/C/39/D/6/2005.

leşmiştir. Bu tarihte Mustafa Gökçe, Şahide Gökçe'nin boğazını sıkarak ölümle tehdit etmiştir. Bir arkadaşında geceyi geçiren Şahide Gökçe, ertesi gün (Viyana 15. Bölge) Gençlik Dairesi'nin yardımıyla olayı polise bildirmiştir. Polis Mustafa Gökçe'yi evden uzaklaştırma kararı vermiştir. Ancak, Şahide Gökçe tehditle ilgili olarak Mustafa Gökçe'nin soruşturulması için şikayette bulunmadığından sadece yaralama fiilinden dolayı yargılanan eş, yaralanmalar hafif olduğu için beraat etmiştir.

Bu olayın ardından ikinci saldırı 21 – 22 Ağustos 2000 tarihlerinde gerçekleşmiştir. 22 Ağustos 2000 tarihinde eve gelen polise Şahide Gökçe, kocasının bir gün önce, polise şikayette bulunursa kendisini öldürmekle tehdit ettiğini söylemiştir. Polis ikinci kez kocayı evden 10 günlüğüne uzaklaştırma kararı vermiş ve Savcılıktan da “ölüm tehdidi” nedeniyle faili göz altına almasını talep etmiştir, ancak bu talep reddedilmiştir. 17 Aralık 2001 – 8 Ekim 2002 arasında şiddet olayları nedeniyle polis altı kez daha Gökçe'nin oturduğu eve çağırılmıştır. 8 Ekim 2002 tarihli olayda Şahide Gökçe eşi hakkında yaralama ve tehdit suçları nedeniyle şikayette bulunmuştur. Bunun üzerine polis fail hakkında üçüncü kez 10 günlük uzaklaştırma kararı vermiş ve yine tehdit nedeniyle failin göz altına alınması talebinde bulunmuş, bu talep Savcılık tarafından yine reddedilmiştir.

23 Ekim 2002'de Viyana Bölge Mahkemesi, Mustafa Gökçe'nin üç ay boyunca evden uzaklaştırılmasına, Şahide Gökçe ve çocuklarla irtibat kuramayacağına karar vermiştir. Gençlik Dairesi çocuklar küçük yaşta olduğu için ailenin durumunu yakından takip etmektedir ve Mustafa Gökçe'nin bu üç aylık uzaklaştırma kararını ihlal ederek evde kaldığını Kasım ayında yetkililere bildirmiştir, ancak polis eve geldiğinde Mustafa Gökçe'yi evde bulamadığından herhangi bir işlem yapılmamıştır. Bu arada başvuru, mağdurun babası ve failin erkek kardeşi tarafından 'Mustafa Gökçe'nin tehlikeli olduğu, silah bulundurduğu ve eşini öldürmekle tehdit ettiğine' ilişkin iddiaların polise iletildiğini, ancak polis tarafından ciddiye alınmadığını ve failin silah bulundurma yasağına karşın silahının olup olmadığının kontrol edilmediğini belirtmişlerdir. 5 Aralık 2002 tarihinde Savcılık yeterli delil olmadığı gerekçesiyle Mustafa Gökçe'ye ilişkin yaralama ve tehdit suçlarından soruşturmayı durdurmuştur. Bu karardan iki gün sonra da Mustafa Gökçe Şahide Gökçe'yi silahla vurarak öldürmüştür.²⁸

²⁸ *Gökçe v. Avusturya* kararı, par. 2.1 - 2.12.

Olaydan 2,5 saat sonra polise teslim olan Mustafa Gökçe yargılandıktan sonra müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır ve cezasını akli dengesi yerinde olmayanlar için uygun olan bir kurumda çekmektedir. Başvuruda belirtildiğine göre failin cinayet sırasında akli dengesinin yerinde olduğu, ancak genel olarak ise akli dengesinin yüksek derecede bozuk olduğu teşhis edilmiştir.

Başvuru sahipleri Taraf Devlet'in Sözleşme'nin 1., 2., 3. ve 5. maddelerindeki yükümlülüklerini yerine getirmedeğini ileri sürmüştür. Başvuru sahiplerine göre Taraf Devlet, Şahide Gökçe'nin kişisel güvenlik ve yaşam hakkını korumak için bütün uygun tedbirleri aktif bir şekilde almamıştır.²⁹ Başvuru sahiplerine göre mevcut yasal düzenlemeler tekrar eden ve ölüm tehditleri içeren ağır şiddet vakalarında mağdur kadınları yeterince koruyamamaktadır. Ayrıca, başvuru sahipleri polis ile savcılık arasındaki iletişimin sorunlarına dikkat çekmiş, bu iletişimin daha hızlı ve daha iyi olması halinde failin ne kadar tehlikeli olduğunun anlaşılacak göz altına alınmasının mümkün olacağını ifade etmiştir. Başvuru sahipleri, ayrıca CEDAW Komitesi'nin kadına yönelik şiddetle ilgili 12 No'lu ve 19 No'lu Genel Tavsiyeleri ile evlilik içinde eşitliğe ilişkin 21 No'lu Genel Tavsiye kararlarına atıfta bulunarak Taraf Devlet'in gereken özen yükümlülüğünü yerine getirmedeğini belirtmiştir.³⁰

Başvuru sahipleri ev içi şiddet nedeniyle failerin uygun şekilde soruşturulmaması ve cezalandırılmamasından kadınların orantısız şekilde daha fazla etkilendiklerini belirtmişlerdir. Öte yandan Avusturya ceza adaleti sistemi personelinin şiddet eylemlerini sorgulamak ve soruşturmak konusunda gereken özenle hareket etmede başarısız olduklarının altı çizilmiştir.³¹ Başvuru sahiplerine göre, ceza adaleti sistemi, özellikle de savcılar ve hakimler tarafından, ev içi şiddetin belirli sosyal sınıflarda gerçekleşen küçük ve önemsiz suçlar olarak görülmesi nedeniyle tehditler ciddiye alınmaz ve ceza hukuku bu tür vakalarda uygulanmaz.³² Nitekim bu başvuruda Taraf Devlet'in sunduğu bilgilerin ele alındığı bölümde 6 Aralık 2002'de Savcılık tarafından önceki saldırıya ilişkin soruşturmanın durdurulmasının nedeni olarak Gökçe'nin polise verdiği ifadede kocası-

²⁹ *Ibid.*, par. 3.1.

³⁰ *Ibid.*, par. 3.2.

³¹ *Ibid.*, par. 3.5.

³² *Ibid.*, par. 3.6.

nın kendisini 'birkaç yıldır defalarca' öldürmekle tehdit ettiğini söylemesi gösterilmiştir. Bunun üzerine Savcılık ofisi "tehditlerin çiftin tartışmalarının olağan bir özelliği olduğu ve yerine getirilmeyeceği varsayımıyla ilerlediğini" belirtmiştir.³³

Avusturya hükümeti başvuruya hem kabul edilebilirlik yönünden hem de esas yönünden itiraz etmiştir. Taraf Devlet'in savunmasına göre Şahide Gökçe iç hukuk yollarını kullanırken, Mustafa Gökçe hakkında şikayetçi olmayarak, onun aleyhinde ifade vermeyerek, mahkemeye onu cezalandırmamasını söyleyerek, şikayetçi olduğunda da olayları olduğundan hafif göstermeye çalışarak, ayrıca Savcılık tarafından gözaltı tedbirinin uygulanmamasına ilişkin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmayarak failin suçlu olarak değerlendirilmemesine katkıda bulunmuştur.

Öte yandan Taraf Devlet Şahide Gökçe'nin kocasından ayrılmak için net bir karar vermemiş olduğunu hatta uzaklaştırma kararı varken kocasına evin anahtarını vermiş olduğunu belirterek kendisinin böyle bir kararı olmadan otoritelerin onu koruyabilecek eylemler bakımından sınırlandırılmış belirtmiş ve mağdurun işbirliği olmadan etkili bir korumanın sağlanmasının mümkün olamayacağını dile getirmiştir.³⁴ Bu şartlar altında da daha önce herhangi bir suç kaydı olmayan ve o tarihte silahı olduğu bilinmeyen Mustafa Gökçe'nin Savcılık tarafından göz altına alınmamış olmasının makul olduğu, göz altı uygulamasının "son çare (*ultima ratio*)" olarak düşünülmesi gerektiğini ifade ederek Savcılığın uygulamasını savunmuştur. Son olarak da Taraf Devlet hem etkili yasal düzenlemenin ve kurumlar arasında işbirliğinin altını çizmiş, hem de özellikle savcı ve hakimlere ev içi şiddet konusunda eğitimler düzenlenerek kişilerin aile hayatı ve diğer temel haklarına uygun olmayan bir müdahalede bulunmaksızın mümkün olduğu kadar bu tarz olayların yaşanmasını engellemeyi amaçladıklarını belirtmiştir.

Başvuru sahipleri Taraf Devlet'in bu iddialarına itiraz ederek mağdurun ve başvuru sahiplerinin etkili olabilecek tüm iç hukuk yollarını kullandığını belirtmişlerdir. Ölümle tehdit edilen bir kadının iki ila üç yıl sürecek olan Anayasa Mahkemesi yargılamasına başvurmasının beklenemeyeceği vurgulanmıştır. Taraf Devlet'in şiddet uygulayan faile karşı gerekli adım-

³³ *Ibid.*, par. 4.8.

³⁴ *Ibid.*, par. 4.13.

ları atma konusunda mağdura gereksiz bir sorumluluk yüklediğini belirten başvuru sahipleri, şiddete maruz bırakılan kadınların psikolojik, ekonomik ve sosyal faktörler nedeniyle boşanma kararı alamamalarından dolayı suçlanamayacağını, mağdurların şiddet uygulayandan korktukları için tehlikeyi arttıracak eylemlerden kaçındıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Şahide Gökçe'nin çocuklarının velayetini kaybetme korkusuyla olayları olduğundan daha hafif göstermeye çalıştığını vurgulamışlardır.

Komite Taraf Devlet'in kabul edilemezlik iddialarını ayrıntılı olarak değerlendirdikten sonra Anayasa Mahkemesi sürecinin yaşamı tehdit altında olan bir kadın için etkili bir çare sunmadığını belirterek başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur. Komite, esasa ilişkin değerlendirmesinde ilk olarak 19 No'lu Genel Tavsiyesi'ni hatırla tutarak, Taraf Devlet'in özel şahısların eylemi bakımından sorumlu tutulup tutulamayacağına bakacaktır. Genel Tavsiye'de "gereken özen"e ilişkin 9. Paragrafa atıfta bulunur.³⁵

Komite, "Avusturya'nın ev içi şiddetle mücadele için yasal mevzuatı, ceza hukuku ve özel hukuk tedbirlerini, farkındalık artırmayı, eğitim ve meslek içi eğitimleri, sığınakları, şiddet mağdurlarına danışmanlık hizmetini ve şiddet failleriyle çalışmayı içeren kapsamlı bir model sunduğunu" teyit eder. Ama her bir şiddet mağduru kadının bu haklardan yararlanabilmesi için bu yasal modelde temsil edilen siyasi iradenin gereken özen yükümlülüğü olan devlet görevlileri tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtir.³⁶

Şahide Gökçe'nin vakasında da 1999 ile öldürüldüğü tarih olan 2002 arasında defalarca polisin şiddet içeren olaylarla ilgili haberdar edildiği, şiddetin dozunun arttığı, faille ilgili üç defa uzaklaştırma kararı verildiği ve cinayetin işlendiği sırada da üç aylık tedbirin yürürlükte olduğunu belirtir. Komite "polisin gereken özeni yerine getirmede başarısız olduğunu" belirtirken hem failin silah edinmesine ilişkin bilgi sahibi olup harekete geçmemiş olmasını hem de Şahide Gökçe öldürülmeden bir gün önce polisi aramasına karşın olay yerine devriye arabası gönderilmemiş olmasını not eder. Bu kadar uzun şiddet geçmişine rağmen aramaya derhal cevap vermeyerek polis Şahide Gökçe'yi koruma konusunda gereken özeni yerine getirememiştir.

³⁵ Bkz. Yukarıda 19. Dipnot.

³⁶ *Gökçe v. Avusturya* kararı, par. 12.1.2.

Komite, polisin “tekrarlayan ve giderek dozu artan şiddet” nedeniyle Gökçe’nin “ciddi tehlike altında olduğunu bildiği veya bilmesi gerektiği” düşüncesindedir.³⁷ Bu nedenle öldürülmeden bir gün önce yaptığı son çağrısına acil şekilde cevap verilmesi gerekirken devriye ekibi bile gönderilmemiş olması nedeniyle polis gereken özen yükümlülüğünü yerine getirememiş olmaktan dolayı sorumludur. Komite “Savcılık makamınca failin göz altına alınmamış olmasına” ilişkin olarak, Taraf Devlet’in her somut durumda, tutukluluğun orantısız bir müdahale olup olmadığını değerlendirmesine itiraz etmez, ancak failin ve mağdurun haklarının dengeli bir şekilde ele alınması bakımından çok önemli bir tespitte bulunmuştur:

“Ev içi şiddet failinin seyahat ve adil yargılanma gibi temel hak ve özgürlükleri kadınların yaşama ve bedensel ve ruhsal bütünlüğe sahip olma gibi insan haklarına üstün gelemez.”³⁸

Komite buradaki tespitine benzer şekilde daha önce ev içi şiddete ilişkin verdiği ilk kararlardan biri olan *A.T. v. Macaristan* kararında da benzer bir ifade kullanmıştı. *A. T. v. Macaristan* kararında, sürekli uyguladığı şiddete rağmen ortak konuta ilişkin mülkiyet hakkı olduğu iddiasıyla mahkemeler tarafından failin konuta girişinin yasaklanmamış olmasını değerlendirirken:

“Kadınların yaşama ve bedensel ve ruhsal bütünlük ile ilgili insan hakları, mülkiyet hakkı ve özel yaşamın gizliliği hakkı da dahil olmak üzere diğer haklar tarafından gölgelenemez,”³⁹

demiştir.

Fail ile mağdurun hakları bakımından değerlendirme yaparken mahkemeler, polis ya da diğer kamu görevlilerinin toplumsal cinsiyet kalıplarıyla düşünmesi ve hareket etmesi kadınları daha dezavantajlı konumda bırakır ve adalete erişim haklarını da engeller. Komite özellikle failin haklarının sınırlandırılması konusunda kasıtlı ya da kasıtsız olarak isteksiz davranan kamu görevlilerinin mağdur tarafında ciddi hak ihlallerine yol açtıklarının altını çizerek. *Şahide Gökçe* vakasında yaşam hakkı ihlaliyle sonuçlanırken, *A.T.* vakasında işkence, diğer zalimane ve insanlık dışı muamele yasağının

³⁷ *Ibid*, par. 12.1.4.

³⁸ *Gökçe v. Avusturya kararı*, par. 12.1.5.

³⁹ *A. T. v. Macaristan kararı* (Başvuru No: 2/2003), 26 Ocak 2005, CEDAW/C/36/D/2/2003. (par. 9.3).

ihlaliyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla kamu görevlilerinin “gereken özen yükümlülükleri” çerçevesinde hakların dengeli bir şekilde değerlendirilmesi hususuna azami özen göstermeleri gerekmektedir.⁴⁰

Şahide Gökçe vakasında Komite, failin dayak, korkutma, tehdit gibi davranışlarıyla “yüksek şiddet eşiğini” (*a high threshold of violence*) geçtiğini, Savcının da bunun farkında olarak 2000 ve 2002’deki iki farklı fiilden sonra polisten gelen failin göz altına alınması ve tutuklanmasına yönelik taleplerini reddetmemesi gerekirdi, diye düşünmektedir.⁴¹

Sonuç olarak Komite, fail yargılanarak ağır bir cezaya çarptırılmış olsa bile, Şahide Gökçe’nin yaşama ve bedensel ve ruhsal bütünlüğe sahip olma haklarının Sözleşme’nin 2 (a) ve (c) – (f) ve 3. maddelerinin 1. maddeyle ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ayrımcılık olduğunu tespit eden 19 No’lu Genel Tavsiye ile birlikte düşünüldüğünde Taraf Devlet tarafından ihlal edildiğini tespit etmiştir. 5. madde ile ilgili iddialar bakımından Komite Genel Tavsiye’de ayrımcılık tanımının toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti kapsadığını belirttiğini, ayrıca kadınları erkeklere göre ikincil gören geleneksel anlayış ve tutumlar ile ev içi şiddet arasındaki bağlantıyı tanıdığını belirtmiştir.⁴²

Komite Taraf Devlet’e kadına yönelik şiddeti önlemek ve şiddete cevap vermek için ilgili mevzuatı gereken özenle yürütmek ve mevzuatın işleyişini takip etmek, gereken özenle hareket etmeyenler olduğunda ge-

⁴⁰ Byrens ve Bath, Komite’nin bu sonucunun bazı sorular doğurduğunu belirtmektedirler: “Komite Sözleşme’nin herhangi bir ev içi şiddet vakasında otomatik gözaltı sürecini gerektirdiğini söyleyecek kadar ileri gitmemiştir, daha ziyade uzun süre devam eden yüksek düzeyde şiddetin olduğu durumlarda bazı süreçlerde önleyici gözaltının gerekli olabileceğini vurgulamıştır; bu da kocanın keyfi olarak gözaltına alınmama hakkıyla uyumlu olacaktır”. Ancak yazarlar Komite’nin “önleyici gözaltı” gibi bir sistemin nasıl işleyeceğini düşündüğü konusunun net olmadığını vurgulamıştır. Andrew Byrens, Eleanor Bath, “Violence against Women, the Obligation of Due Diligence, and the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women-Recent Developments”, *Human Rights Law Review*, Vol.8 (3) 2008, ss.517-533, s. 524. Aynı konuda yazan Recep Doğan, Komite’nin “uzun süre tekrarlanan ve artık şiddet kavramının sınırlarını aşmış kadının yaşam hakkı ile fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunmasının ihlali anlamına gelen şiddet vakalarında önleyici bir tedbir olarak gözaltına alma gibi hürriyeti sınırlayıcı tedbirlerin keyfiliklerinden söz edilemeyeceğini” söylediğini belirtmiştir. Recep Doğan, “Kadının Şiddete Karşı Korunmasında Devletin Özen Yükümlülüğü Standartı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 2, 2016, ss. 91 - 121, s. 104.

⁴¹ *Gökçe v. Avusturya kararı*, par. 12.1.5.

⁴² *Ibid.*, par. 12.1.6 ve 12.2.

rekli yaptırımları uygulamak, ev içi şiddet faillerini hızlı ve dikkatli bir şekilde soruşturmak, toplumun ev içi şiddeti kınadığını tüm faillere ve kamuoyuna iletmek, kadınların güvenliğine gereken özeni göstermek, ceza adaleti sisteminin tüm seviyelerinde (polis, savcı, hakim arasında) koordinasyonu sağlamak ve kadına yönelik şiddet alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmak, hakim, savcı ve polislere yönelik eğitimler düzenlemek önerilerinde bulunmuştur.

Angela González Carreño v. İspanya

Başvuru sahibi Angela González Carreño, 1960 doğumlu İspanya vatandaşıdır. CEDAW Sözleşmesi'nin 2 (a) – (f), 5 (a) ve 16. maddelerinin İspanya tarafından ihlal edildiğini ileri sürmektedir. Kendisinin ve kızı Andrea Rascón González'in mağdur olduğunu belirten Carreño bir avukat tarafından temsil edilmektedir. 19 Eylül 2012'de ilk başvuruyu yapmıştır, karar 16 Temmuz 2014 tarihinde verilmiştir. CEDAW Sözleşmesi İspanya'da 4 Şubat 1984'de, İhtiyari Protokol ise 6 Ekim 2001'de yürürlüğe girmiştir.

Başvuru sahibi 1996 yılında F.R.C. ile evlenmiştir ve aynı yılın Şubat ayında kızı Andrea dünyaya gelmiştir. Hem evlilik öncesinde hem de evlendikten sonra başvuru sahibi, F.R.C.'nin fiziksel ve psikolojik şiddetine maruz kalmıştır, hatta bu nedenle 1999'da aile konutunu birkaç kez terk etmiştir. 3 Eylül 1999'da kızının gözü önünde bıçakla tehdit edilince aile konutunu kesin olarak terk etmiştir. Bu tarihten sonra başvuru sahibi polise ve mahkemelere giderek eşi hakkında şikayette bulunmuştur. Mahkeme tarafından, ayrılık için resmi dilekçe verilinceye kadar 30 günlük ayrılma kararı verilmiştir. Bu sürede de kızın bakımı ve velayeti başvuru sahibine verilmiştir. Mahkeme, babasıyla kızın görüşmesi için belirli saatlerin ayrılmasına, babanın kızı için her ay 360 Euro nafaka ödemesine ve aile konutunun babaya bırakılmasına karar vermiştir.⁴³

Deneme süresi erdikten sonra da sokakta bağırarak ya da telefon aracılığıyla da F.R.C. başvuru sahibini ölümle tehdit etmeye devam etmiştir. Ayrıca babanın kızı ile görüşmelerinde, kızına başvuru sahibinin özel hayatıyla ilgili sorular sorması, tehditlere devam etmesi, küfür etmesi Andrea'da

⁴³ *Angela González Carreño v. İspanya kararı* (Başvuru No. 47/2012), 16 Temmuz 2014, CEDAW/C/58/D/47/2012. par. 2.3.

korku ve kaygıya yol açmıştır ve babasıyla görüşmek istememektedir. Baba ise kızının annesi tarafından manipüle edilerek görüşmek istemediğini iddia etmektedir. Fail kızının olduğu ortamlarda ısrarlı takiplerine ve tehditlerine devam etmiştir. Bir keresinde tam eve girmek üzere oldukları bir anda F.R.C., anne ve kıza yaklaşmış, kıza kolundan çekmeye kalkmış, başvuru sahibi güç bela kıızıyla birlikte arabaya ulaşır karakola gittiğinde peşlerinden gitmiş, polislin gözü önünde başvuru sahibine hakaret edip kızını kaçıracığına ilişkin tehditler savurmuştur. Bir başka seferde ise Andrea annesi ile birlikte arabadayken onları tehlikeye sokacak şekilde takip etmiş, başvuru sahibi arabayı durdurduğunda, arabayı yumruklayarak kıza vermesini istemiş, bunun üzerine çocuk ağlayarak babasının gitmesini istemiştir.⁴⁴

Başvuru sahibi bu süreçte faili kendisinden ve kızından uzakta tutabilmek için 30'dan fazla kez şikayette bulunmuştur. Ayrıca kızının babasıyla refakatçi eşliğinde görüşmesi ve çocuk nafakasının ödenmesi için çabalamıştır. Başvuru sahibi ayrıca düşük eğitim düzeyi, yetersiz iş tecrübesi, yaşı ve aile sorumlulukları nedeniyle iş bulmakta zorlandığı için daha önce ayrılık prosedürleri için vazgeçtiği aile konutunun kullanımı için mahkemeye başvurmuştur.

Bir çok kez şikayet edilmiş olmasına rağmen F.R.C. yalnızca bir kez, 24 Ekim 2000 tarihinde, taciz ve ısrarlı takip suçlamasıyla mahkum edilmiştir ve 45 Euro para cezasına çarptırılmıştır.⁴⁵ Öte yandan, başvuru sahibi hem kendisi hem de kıza için koruma talebinde bulunmasına karşın mahkemeler sadece başvuru sahibi için koruma kararları vermiştir, bunun tek istisnası bir kez iki aylık bir koruma kararında Andrea'nın da karara dahil edilmiş olmasıdır. Ancak bu kararda da F.R.C. karara itiraz etmiştir ve Andrea bakımından karar uygulanmamıştır. Başvuru sahibiyle ilgili koruma kararları ihlal edilmesine karşın bunun herhangi bir hukuki yaptırımı olmamıştır.⁴⁶ Başvuru sahibi kızının babasıyla görüşmesinin çocuğun ruhsal sağlığı üzerinde negatif etkisi olduğu gerekçesiyle psikolojik muayene talep etmiştir. Bu incelemede Mahkemede Andrea, babasıyla görüşmek istemediğini çünkü babasının kendisine "iyi davranmadığını" ve "resimlerini yırttığını" belirtmiştir.⁴⁷

⁴⁴ *Ibid.*, par. 2.4.

⁴⁵ *Ibid.*, par. 2.6.

⁴⁶ *Ibid.*, par. 2.7.

⁴⁷ *Ibid.*, par. 2.8.

31 Ocak 2001 tarihinde Mahkeme Andrea'nın haftada bir gün bir saatle sınırlanan şekilde sosyal hizmetler merkezinde babasıyla görüşmesine karar vermiştir. Mayıs ayında ise baba kız arasındaki ilişkiyi takip eden bir sosyal hizmetler görevlisi babayla kız arasındaki etkileşimin başka bir bağlamda gerçekleşmesi böylelikle baba ile kızın daha doğal ilişki kurabileceklerini Mahkemeye iletmiştir. Aynı görevli raporunda ayrıca, babanın kızı aracılığıyla başvuru sahibine dolaylı mesajlar gönderdiğini ve kızının bunlara nasıl tepki vereceğini bilemediğini de belirtmiştir. Başvuru sahibi ise görüşmelerin refakatçi eşliğinde devam etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁸

Eylül ayında başvuru sahibinin talebiyle Mahkeme kendisinin, Andrea'nın ve babasının psikolojik bakımdan değerlendirilmesini istedi. İlgili rapor ziyaretlerin altı aylık bir süre sonra yavaş yavaş "normalleşebileceğini", kademeli şekilde ziyaret rejimine ilişkin yeni düzenlemenin mümkün olacağı ve Andrea'nın babasıyla sosyal hizmet görevlisi eşliğinde bir tam gün geçirerek daha sonrasında haftasonunu konaklamadan geçirecek, her şey yolunda giderse yıl sonuna doğru haftasonu konaklayarak babasıyla vakit geçirmesinin düşünülebileceğini belirtmiştir. Öte yandan aynı raporda F.R.C.'nin "patolojik kıskançlık yönleri ve paranoyaya benzer bir bozukluğa dönüşebilecek gerçekliği çarpıtma eğilimi olan obsesif kompulsif bozukluğunun gözlemlendiğini belirtmiştir".⁴⁹

Kasım ayında Mahkeme, "başvuru sahibinin çok sayıda taciz şikayeti ni dikkate almayan ve aylık sebebi olarak alışkanlık haline gelmiş kötü muameleye işaret etmeyen" bir kararla evliliği sonlandırmıştır. Aynı kararda F.R.C.'ye aile konutunu kullanma ve bu konuttan yararlanma hakkı verilmiştir. Kararda çocuğun nafakasının ödenmiyor oluşuna yönelik herhangi bir ifade yoktur.⁵⁰

Yıl boyunca süregelen şiddet olaylarına rağmen Mahkeme 6 Mayıs 2002 tarihinde refakatçi olmaksızın kişisel ilişki kurulması kararı vermiştir. Mahkeme bu kararı sosyal hizmetlerden gelen bir rapora dayandırmıştır ama bu raporda da refakatçi eşliğinde ziyaret sisteminin değişmesine yönelik herhangi bir öneri yoktur.⁵¹ Başvuru sahibi bu karara itiraz etmesine karşın başarılı olamamıştır. Mahkemenin bu kararında, sosyal

⁴⁸ *Ibid.*, par. 2.10.

⁴⁹ *Ibid.*, par. 2.11.

⁵⁰ *Ibid.*, par. 2.12.

⁵¹ *Ibid.*, par. 2.13.

hizmetlerin baba ile kızın ilişkisinin giderek “normalleştiğini” vurgulamaları etkili olmuştur. Mahkeme tarafından sosyal hizmetler ofisi çocuğu teslim alma/bırakma noktası olarak belirlenmiştir, karar itiraza kapalıdır.⁵²

Sosyal hizmet uzmanlarının raporlarına göre Andrea refakatçi olmaksızın gerçekleşen ziyaretler süresince babasıyla mevcut düzenlemenin ötesinde zaman geçirmek istememektedir. Ayrıca, F.R.C. çocuğa ısrarlı bir şekilde annesinin şu anki partnerine ilişkin sorular sormuş ve ona hakaretler etmiştir.

24 Nisan 2003’de başvuru sahibinin aile konutunun kullanımına ilişkin başvurusunun görüşüldüğü duruşma yapılmıştır. Duruşmanın sonunda F.R.C., başvuru sahibine yaklaşarak “en önemli şeyini alacağımı” söyleyerek tehdit etmiştir. Aynı gün öğleden sonra başvuru sahibi planlı ziyaret için kızını sosyal hizmetlere götürmüştür, geri almaya gittiğinde ise kimse gelmemiştir. Bir saat kadar bekleyip telefonla da F.R.C.’ye ulaşamayınca başvuru sahibi polise haber vermiştir. Polis ekipleri konuta gittiklerinde Andrea ve F.R.C.’nin cansız bedenlerine ulaşmıştır. Polis soruşturmasına göre F.R.C. kızını silahla öldürdükten sonra aynı silahla intihar etmiştir. 12 Haziran 2003 tarihli Mahkeme kararına göre F.R.C. intihar ettiği için Andrea’nın ölümü nedeniyle cezai sorumluluğu da sona ermiştir.⁵³

23 Nisan 2004’de başvuru sahibi Adalet Bakanlığı’na bir dilekçe vererek idari ve adli makamların ihmalinin neden olduğu “adli hata” nedeniyle tazminat talebinde bulunmuştur. Kendisi defalarca mahkemelere ve polise babanın kızı için oluşturduğu tehlikenin büyüklüğünü göstermeye çalışmasına karşın hem yargı organının hem de sosyal hizmetlerin kızının hayatını koruma yükümlülüklerini yerine getiremediğini belirtmiştir. Başvuru sahibinin tazminat talebi reddedilmiştir. Başvuru sahibi son olarak Anayasa Mahkemesi’ne anayasadan kaynaklanan etkili bir giderim; güvenlik; yaşama ve maddi ve manevi bütünlük; işkence veya zalimane veya aşağılayıcı muamele ya da cezalandırmaya tabi olmama ve kanun önünde eşitlik haklarının ihlali nedeniyle başvuruda bulunmuştur. 13 Nisan 2011’de Anayasa Mahkemesi de anayasal ilgiden yoksun bularak başvuruyu reddetmiştir. Bunun üzerine başvuru sahibi CEDAW Komitesi’ne başvuruda bulunmuştur.⁵⁴

⁵² *Ibid.*, par. 2.14.

⁵³ *Ibid.*, par. 2.17.

⁵⁴ *Ibid.*, par. 2.19, 2.20.

Başvuru sahibi İspanya'nın CEDAW Sözleşmesi'nin 2., 5. ve 16. maddelerini ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Başvuru sahibi burada haklarının iki düzeyde ihlal edildiğini belirtmiştir. Öncelikle kendisinin ve kızının maruz kaldığı şiddet süresince ve nihai olarak kızının ölümüyle sonuçlanan erkek şiddetini önlemek, incelemek, soruşturmak ve cezalandırmak için devletin, bütün mevcut olanaklarla ve gecikmeksizin, gereken özeni göstermek konusunda başarısız olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, çocuğunun ölümünden sonra devletin ihmali nedeniyle uğradığı zararların uygun bir şekilde giderilmesi ya da buna ilişkin etkili bir yargı yolunun sunulmaması nedeniyle de hakları ihlal edilmiştir.⁵⁵

Taraf Devlet başvuru sahibinin iddialarının kabul edilebilir olmadığı gibi temelsiz olduğunu da ileri sürmüştür. Komite değerlendirmesini yaparken öncelikle İspanya'da İhtiyari Protokol 6 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmeden önce gerçekleşen olaylar bakımından değerlendirme yetkisi olup olmadığını ele almıştır. Söz konusu olayları, Protokol yürürlüğe girdikten sonra gerçekleşen olayların bağlamını açıklayıcı bir yönleri olduğu kadarıyla dikkate alacağını belirtmiştir. Komite, çocuğun ölümüyle sonuçlanan olaylarda kritik etkisi olan 6 Mayıs 2002 tarihli refakatçi olmaksızın kişisel ilişki kurmaya ilişkin Mahkeme kararı ile 17 Haziran 2002 tarihli başvuru sahibinin bu karara itirazının reddedildiği Mahkeme kararının Protokol yürürlüğe girdikten sonra alındığının altını çizmiştir, öte yandan Komite iç hukuk yollarının tüketilmesine ilişkin Taraf Devlet itirazlarını da yerinde bulmamıştır. Komite başvuru sahibinin mahkemeler, sosyal hizmetler ve Başsavcı'nın gereken özen yükümlülüklerini yerine getiremediğini ve şiddet faili babaya kızı ile refakatçi olmaksızın kişisel ilişki kurma hakkı verme hatasında buldukları iddiasıyla itiraz süreçlerini yürüttüğünü, ayrıca bunun sonuçlarına ilişkin giderimlerin yetersizliği iddiasıyla da gerekli süreçleri yürüttüğünü belirtmiştir.

Komite bu başvuruda değerlendireceği hususun başvuru sahibinin kızının ölümüyle sonuçlanan olaylarda devletin "gereken özen yükümlülüğünü" yerine getirip getirmediğini incelemek olduğunu belirtmiştir. Komite, çocuk cinayetinin birkaç yıl süren ev içi şiddet bağlamında gerçekleştiğini, üstelik bu süreçte failin çocuk nafakasını ödemediğini ve aile konutuna ilişkin tartışmaların da sonuçlanmamış olduğunu dile

⁵⁵ *Ibid.*, par. 3.2.

getirmiştir. Komite, bu süreçte yetkililerin ilgili konularda karar alırken Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini göz önünde bulundurup bulundurmadıklarının; gereken özenle hareket edip başvuru sahibi ve kızını ev içi şiddete karşı korumak için makul adımları atıp atmadıklarının belirleyici olduğunu ifade etmiştir.

Komite, Taraf Devlet'in failin hareketlerinin ve sonuçlarının öngörülebilir olamayacağı, sosyal hizmet raporlarındaki bilgilerin bir çocuğun yaşamı için ya da bedensel ve ruhsal bütünlüğüne tehdit oluşturacağını tahmin etmenin mümkün olamayacağı argümanı ile aynı fikirde olmadığını belirtmiştir. Eşlerin 27 Kasım 2001'de nihai olarak ayrılmasına kadar çocuk çok sayıda şiddet içeren olaya tanıklık etmiştir. F.R.C. koruma tedbirlerine uymadığı halde sadece bir kez 45 Euro cezaya mahkum olmak dışında herhangi bir yaptırımla karşılaşmamıştır. Başvuru sahibinin taleplerine karşılık koruma kararları "babayla kızının ilişkisini tehlikeye sokmamak" gerekçesiyle kızını içerecek şekilde verilmemiştir. Sosyal hizmet raporları babanın kızını başvurucaya olan düşmanlığını iletmek için haberci olarak kullandığını göstermiştir. Bir diğer husus F.R.C.'nin paranoyaya benzer bir bozukluğa dönüşecek şekilde gerçeği çarpıtıcı patolojik kıskançlık içeren obsesif kompulsif bozukluğu olduğunu rapor edilmiş olmasıdır. Ayrıca sosyal hizmet raporlarında F.R.C.'nin kızına annesinin özel hayatıyla ilgili sorular sorduğu belirtilerek refakatçi eşliğinde ziyaret rejiminin sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir. Aile konutunun kullanımına ilişkin duruşma için başvuru sahibinin üç yıl beklemesi gerekmiştir. Komite şu tespitleri yapmıştır:

"Bütün bu unsurlar formel bir eşitlik anlayışına dayalı ziyaret hakkına dair kalıplaşmış yargılar içeren bir kavrayışa denk düşen eylem örüntüsünü yansıtmaktadır. Bu vakada bu husus istismarcı davranışlarına rağmen babaya açık avantajlar sağlarken, başvuru sahibi ve kızının durumunu, onları şiddet mağdurları olarak kırılabilir bir pozisyona sokarak, hafifsetmiştir. Bu bağlamda, *Komite çocuk velayeti ve ziyaret hakları konusunda çocuğun üstün yararının merkezi bir kaygı olmak zorunda olduğunu ve ulusal makamların bu konuda karar alırken ev içi şiddet bağlamının varlığını dikkate almak zorunda olduklarını* hatırlatmaktadır."⁵⁶

⁵⁶ *Ibid.*, par. 9.4.

Komite, 19 No'lu Genel Tavsiye'yi ve Sözleşme maddelerini göz önünde bulundurarak Taraf Devlet yetkililerinin refakatçi olmaksızın kişisel ilişki kurmaya ilişkin ziyaret planı oluşturulmasına karar verirken ev içi şiddet konusunda kalıplaşmış ve dolayısıyla ayrımcı kavramlarla hareket ederek Sözleşme'nin 2 (a), (d), (e) ve (f), 5 (a) ve 16 (1) (d) maddeleri çerçevesindeki yükümlülüklerini ihlal ettiğini tespit etmiştir.

Komite ayrıca başvuru sahibinin kızının ölümü ve yaşadığı diğer ihlallerden dolayı son derece ciddi bir zarar gördüğünü ve onarılamaz bir şekilde yaralandığını not eder. Ayrıca tazmin çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Herhangi bir şekilde başvuruçunun uğradığı zararın tazmin edilmesini Sözleşme'nin 2 (b) ve (c) kapsamındaki Taraf Devlet yükümlülüklerinin ihlali anlamına geldiğini belirtmiştir.

Komite:

“Taraf Devlet'in ev içi şiddetle kapsamlı mücadele politikasını benimsemiş olduğunu not eder. Ancak ev içi şiddet mağduru bir kadının ayrımcılık ya da gerçek eşitlik ilkelerinin gerçekten hayata geçtiğini görmesi ve temel hak ve özgürlüklerinden yararlanabilmesi için bu kapsamlı mücadele modeli ile ifade edilen siyasi iradenin Devletin özen yükümlülüğüne saygı gösteren kamu görevlileri tarafından desteklenmek zorundadır. Bu, mağdurların korumadan yoksun kalmasına yol açan kamu görevlilerinin hatalarının, ihmallerinin veya eksikliklerinin soruşturulması yükümlülüğünü de içerir. Komite mevcut başvuruda bu yükümlülüğün yerine getirilmediği kanaatindedir.”⁵⁷

Şahide Gökçe kararında olduğu gibi bu kararda da Komite Taraf Devlet'in şiddetle mücadele konusundaki yasal düzenlemelerinin oldukça kapsamlı olduğunun altını çizmiştir. Gerçekten de İspanya'da da tıpkı Avusturya'daki gibi kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamındaki yasal mevzuat örnek gösterilen yasal düzenlemeler arasındadır. Komite, bu kararda da söz konusu kapsamlı mevzuatın şiddet mağduru kadınların hayatında etkili olabilmesi için kamu görevlilerinin bu mevzuatı hayata geçirmek için gereken özeni göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu kararda ayrıca ihmali olan kamu görevlileriyle ilgili soruşturma yapılmasının da altını çizmiştir. “Çocuğun üstün yararını” gözetmeyen, şiddete ilişkin arkaplamı dikkate almayan, risklere ilişkin verileri doğru değerlendir-

⁵⁷ *Ibid.*, par. 9.9.

diremeyen ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla hareket eden hakimler ve sosyal hizmet uzmanlarının ihmalleri neticesinde başvuru sahibinin kızının yaşam hakkı korunamamıştır. Üstelik fail de intihar ettiği için soruşturma kapanmıştır.

Kadınlar şiddet içeren ilişkileri sona erdirmeye karar verdiklerinde çocuk varsa, çocukların velayetinin kime verileceği ve şiddet uygulayan babayla çocuğun kişisel ilişkisinin nasıl kurulacağına tayini önemli konulardan biridir. Genellikle çocuklar bu süreçte şiddet faileri tarafından “şiddet aracı” olarak kullanılmaktadır. Mor Çatı’ya başvuran kadınların anlatıları arasında erkeklerin çocuk teslim zamanlarında anneyi sözlü veya silahla tehdit ettiği, sonrasında anneyi takip ederek yaşadığı yeri öğrendiği durumlar olduğu görülmüştür. Çocuğun velayeti konusu ayrıca psikolojik şiddet aracı olarak kullanılmaktadır.⁵⁸

Angela González Carreño kararında Komite, Taraf Devlet’in 2 (a-f), 5 (a), 16 (1) (d) maddelerinin Sözleşme’nin 1. maddesiyle ve 19 No’lu Genel Tavsiye ile birlikte okunduğunda ihlal edildiğini tespit etmiştir. Komite, başvuru sahibi açısından uğradığı hak ihlallerinin ağırlığıyla orantılı uygun onarım ve kapsamlı tazminat sağlanmasını önermiştir. Öte yandan, başvuru sahibinin ve kızının korunmadan yoksun kalmasına neden olan Devlet’in yapısında veya uygulamalarında başarısızlık olup olmadığının tespit edilmesi için tarafsız ve çok ayrıntılı bir soruşturma yürütülmesini tavsiye etmiştir. Genel olarak ise çocuk velayetinde ve refakatçi olmaksızın kişisel ilişki kurulması uygulamasında çocuklar da dahil olmak üzere mağdurların güvenliğini tehlikeye atmayacak şekilde failerin ev içi şiddet geçmişinin dikkate alınması için uygun ve etkili önlemlerin alınmasını tavsiye etmiştir. İlgili makamların uygun şekilde ve gereken özenle ev içi şiddete yanıt vermesini sağlayacak şekilde yasal çerçevenin uygulanmasının güçlendirilmesini önermiştir. Ev içi şiddetle mücadeleyle ilişkin yasal çerçevenin uygulanması konusunda hakimlere ve idari personele zorunlu eğitim düzenlemesini tavsiye etmiştir. Bu eğitimlere ev içi şiddetin tanımını ve toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargıları, Sözleşme, İhtiyari Protokol, Komite’nin Genel Tavsiyeleri, özellikle de 19 No’lu Genel Tavsiye’yi eklemelerini önermiştir.

⁵⁸ Çevrimiçi: <https://morcati.org.tr/izleme-raporlari/velayet-davalarinda-kadinlara-ve-cocuklara-yonelik-siddet-hakkinda/> Erişim: 11.11.2022.

Angela González Carreño v. İspanya kararında, başvuru sahibi CEDAW Komitesi kararının uygulanması için de İspanya'da hukuki mücadele vermiştir ve İspanya Yüksek Mahkemesi CEDAW Komitesi'nin tavsiyelerine de uygun olarak kendisine 600.000 Euro tazminat ödenmesine karar vermiştir. İspanya Yüksek Mahkemesi bu kararı verirken İspanya'nın taraf olduğu sözleşmelerin iç hukukunun bir parçasını oluşturduğunu ve CEDAW kararlarının bağlayıcı olduğunu belirtmiştir.⁵⁹ CEDAW Komitesi Üyesi Yoko Hayashi, bu kararın önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir ve İspanya'nın, Komite kararına uyararak başvuru sahibinin uğradığı manevi zararın tazmini için böyle bir karar verilmesini memnuniyetle karşılamıştır.

Sonuç Yerine

Kadına yönelik şiddet, yazının başında da belirtildiği gibi, dünya üzerindeki en yaygın insan hakları ihlallerinden biridir. Uluslararası insan hakları hukuku literatüründe kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılması için çok sayıda belge geliştirilmiştir. Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi (Belem do Para Sözleşmesi) ve Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) kadına yönelik şiddet konusunda bölgesel düzlemde hukuken bağlayıcılığı olan düzenlemeler getiren metinlerdir. Bunların yanı sıra kadın haklarının anayasası olarak kabul edilen CEDAW Sözleşmesi, oluşturulduğu anda kadına yönelik şiddeti içermiyor olsa bile, Komite'nin Genel Tavsiye metinleriyle birlikte kadına yönelik şiddeti kapsayan bir hale gelmiştir. İhtiyari Protokol'ün getirdiği bireysel başvuru mekanizması ile kadına yönelik şiddet konusu da ihlal iddiası ileri sürülebilecek başlıklardan biri olmuştur. CEDAW Komitesi ayrımcılık ve şiddet vakalarına ilişkin olarak önemli bir başvuru mekanizmasıdır. CEDAW Komitesi'nin kadına yönelik şiddet konusundaki içtihatı Taraf Devletlere Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini

⁵⁹ Spain Sets Milestone in International Human Rights Law, Say UN Women's Rights Experts, <https://www.Ohchr.Org/En/Press-Releases/2018/11/Spain-Sets-Milestone-International-Human-Rights-Law-Say-Un-Womens-Rights>, Erişim: 11.11.2022.

hatırlatmaktadır. Bu yazıda da Komite'ye kadına yönelik şiddet bağlamında sunulan iki başvuru ele alınmıştır.

Başvuruların ikisinde de Taraf Devletlerin ev içi şiddet ve kadına yönelik şiddet konusunda kapsamlı hukuki düzenlemeleri olmasına karşın her iki Taraf Devlet de gereken özeni gösterme yükümlülükleri konusunda başarısız olmuştur. Şahide Gökçe'nin ve Andrea Rascón González'in yaşam hakları korunamamıştır. Başvuru sahiplerinin aktardığı olaylar silsilesi göz önünde bulundurulduğunda her iki cinayetin de, kamu görevlilerinin gereken özenle hareket etmeleri halinde, önlenbilir olduğunu düşünmek zor değildir. Bu nedenle, hakim, savcı ve avukatların, polislerin, sosyal hizmet çalışanlarının ve bu süreçlerde görev alan tüm kamu görevlilerinin toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet, gereken özen yükümlülüğü, CEDAW Sözleşmesi ve İhtiyari Protokolü ve ilgili tüm konularda meslek içi eğitimlerle düzenli ve sürekli olarak bilgilendirilmesi ve dolayısıyla da görevlerini yerine getirirken "gereken özen yükümlülüğüyle" hareket etmeleri kadına yönelik şiddetle mücadelenin en önemli gerekliliklerinden biridir.

CEDAW Komitesi Bireysel Başvuru Kararları Özet Çevirileri*

Pınar ÇAĞLI**

A.M. v. Danimarka
Başvuru No. 77/2014

Başvuru Tarihi: 21 Şubat 2014

Komite Karar Kabul Tarihi: 21 Temmuz 2017

Temel Olgular: Somali vatandaşı başvuru, ilk kocası olan M.I.A.'dan ağır şiddet gördüğünü ifade etmiştir. Başvuru ve M.I.A. bir yıllık evliliğin ardından boşanmışlar; başvuru, boşanmalarının ardından El-Şebab örgütüne katılan M.I.A'yı bir daha görmemiştir. Başvuru ikinci evliliğini F.'yle yapmıştır. El-Şebab tarafından aile konutlarına yapılan bir saldırıda F. vurularak ölmüştür, başvuru da ciddi şekilde yaralanmış ve saldırının ardından Uganda'ya kaçmıştır. Başvuru bu saldırıdan M.I.A'yı sorumlu tutmaktadır. Başvuru Uganda'da üçüncü eşi A. ile evlenmiş; Danimarka'ya geldikten sonra, annesinin ve ailesini ziyaret etmek için Somali'de bulunan A.'nın El Şebab tarafından öldürüldüğünü öğrenmiştir. Başvuru, bu saldırıdan da M.I.A'yı sorumlu tutmaktadır.

Başvurucunun iltica talebi, yeterince temellendirilmemiş olduğu gerekçesiyle Danimarka Hükümeti'nce reddedilmiş, bu karara karşı yaptığı temyiz başvurusu da kabul edilmemiştir.

Komite, başvuru talebini kabul ederek sınır dışı işleminin Komite'ye yapılan başvuru karara bağlanana dek ertelenmesine yönelik bir ihtiyati tedbir kararı vermiştir.

---

* Bu bölüm hazırlanırken dikkate alınan en güncel tarihli karar, 9 Temmuz 2020 tarihindeki *S.H. v. Bosna Hersek* karardır. Komite'nin bundan sonra verdiği başka kararlar da bulunmaktadır. Komite'nin tüm kararlarına erişmek için <https://juris.ohchr.org> linkini tıklayarak arama motorunu kullanabilirsiniz.

** Dr., Uzm. Araş., İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, pinar.cagli@bilgi.edu.tr.

Şikâyetler: Başvurucuya göre, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddete uğrama, hatta ilk kocası tarafından öldürülme riski bulunan Somali'ye geri gönderilmesi; CEDAW md.1, 2, 3, 5, 16 ile 19 No'lu Genel Tavsiye'yi ihlal edecektir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite'ye göre, başvurunun iltica talebi bakımından delillerin değerlendirilmesi ve iddia konusu olguların tespiti, esasen, ulusal makamlara aittir; meğerki ulusal makamların değerlendirmesinin tarafı, ayrımcı toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı veya keyfi olduğu ortaya konsun. Somut olayda ulusal makamların değerlendirmesinin bu zafiyetleri taşıdığını veya açıkça keyfi yahut ayrımcı olduğunu gösteren bir bulgu yoktur. Komite ayrıca, Taraf Devletlerin, uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerine uygun olduğu sürece, iltica sistemini düzenlemekte takdir yetkisine sahip olduğunu hatırlatmaktadır. Ulusal makamlar, başvuru tarafından sunulan delilleri incelemiş ve değerlendirmiştir. Komite, Somali'de insan hakları ve özellikle kadın haklarına ilişkin durumun yarattığı haklı endişeyi kabul etmekle birlikte, somut olayda başvurunun iltica talebinin ulusal makamlarca yeterli biçimde değerlendirilmediğine ilişkin iddiasını temellendirememiş olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple, başvurunun Somali'ye geri gönderilmesi CEDAW md. 1, 2, 3, 5 ve 16'ya aykırılık teşkil etmeyecektir.

Angela González Carreño v. İspanya
Başvuru No. 47/2012

Başvuru Tarihi: 19 Eylül 2012

Komite Karar Kabul Tarihi: 16 Temmuz 2014

Temel Olgular: Başvurucu, birlikte oldukları süre boyunca eşi F.R.C'nin fiziksel ve psikolojik şiddetine maruz kaldığını ifade etmektedir. Son olarak F.R.C.'nin bıçakla kendisini ölümle tehdit etmesi üzerine, aile konutundan temelli ayrılmış; kolluk kuvvetlerine şikâyette bulunmuş; hem ceza davası hem de kızları Andrea'nın velayeti ve boşanma için hukuk davası açmıştır. F.R.C., Andrea'yı ziyaretleri esnasında defalarca başvuruyla tartışmış, tehdit etmiş, takip etmiş ve şiddet uygulamıştır. Baş-

vurucunun koruma tedbiri talepleri yalnızca iki kez kabul edilmiştir ve yalnızca biri Andrea'yı da kapsama almıştır. Mahkeme, Andrea açısından koruma tedbiri taleplerini baba ve kızın kişisel ilişki kurmasını engelleyeceği gerekçesiyle reddetmiştir. Başvurucunun F.R.C. ile görüşmesinin Andrea'nın ruhsal sağlığını olumsuz etkilediğini belirterek talep ettiği psikolojik değerlendirme üzerine F.R.C.'nin ziyaretlerinin bir süre denetimli olarak yürütülmesine ve denetimin dereceli olarak azaltılmasına hükmedilmiştir. Bu ziyaretler sırasında F.R.C'nin başvurucuya karşı çeşitli şiddet eylemlerinde bulunmasına rağmen, bir buçuk yılın sonunda ziyaretlerdeki denetim tamamen kaldırılmıştır. Birkaç ay sonraki bir ziyarette F.R.C., Andrea'yı ateşli silahla vurarak öldürdükten sonra intihar etmiştir.

Şikâyetler: Başvurucu; Devlet'in ev içi şiddete karşı kendisini ve kızını koruyamaması ve etkili bir soruşturma yürütmeyerek özen yükümlülüğüne aykırı davranmış olması, kızının ölümünde idari ve yargısal makamların ihmaline ilişkin olarak etkili inceleme yapılamaması ve giderim sağlanmaması açısından CEDAW md.2(a)-(f); başvurucunun haklı endişeleri dikkate alınmayarak ziyaret hakkının devam ettirilmesi açısından md.5(a) ve boşanma, nafaka ve ziyaret konusunda babanın çocukla ilişki kurma hakkı üstün tutularak önyargılar ve kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerine dayalı kararlar alınması açısından ise md.16'nın ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite'ye göre Andrea'nın ölümüne giden olaylar zincirinde Devletin özen yükümlülüğünü yerine getirmiş olup olmadığını değerlendirilmesinde yargısal ve idari makamların başvurucu ve kızını süregiden şiddete (buna fiziksel şiddet eylemleri yanında, nafakanın ödenmemesi ve aile konutuna ilişkin uyuşmazlık da dahildir) karşı korumakta makul önlemleri almış olup olmadığı belirleyici olacaktır. Komite, velayet ve ziyaret hakkına dair kararlarda yetkili makamların çocuğun üstün yararı yerine babanın çocukla ilişkisinin devam ettirilmesini esas aldığını; şiddet gösteren taraf olan babaya avantaj tanıyan, ayrımcı toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı bu tavrın başvurucu ve kızını kırılgan bir pozisyonda bıraktığını gözlemlemektedir. Komite ayrıca, 19 No'lu Genel Tavsiye bağlamında, kadının haklardan yararlanmasının önünde engel oluşturan toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin, CEDAW md.1 uyarınca ayrımcılık teşkil ettiğini hatırlatmaktadır. Komite, somut olayda ulusal makamların ziyaret hakkına

ilişkin kararlarının toplumsal cinsiyet rollerine dair kalıp yargılara dayalı ve bu sebeple ayrımcı olduğundan md.2(a), (d)-(f), 5(a) ve 16-1(d)'ye; başvurunun şikâyetlerinin etkili biçimde soruşturulmaması ve kızının ölümüne ilişkin giderim sağlanmaması Devletin özen yükümlülüğüyle bağdaşmadığından md.2(b) ve (c)'ye aykırın olduğu kanaatindedir. Bu çerçevede Komite Taraf Devlete şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

(a) Başvurucu açısından: (i) Başvurucuya uygun bir giderim ve ihlalin ciddiyetiyle orantılı bir tazminat sağlanması; (ii) somut olaydaki ihmal, yapısal sorun ve pratiklere ilişkin etkili ve tarafsız bir soruşturma yürütülmesi;

(b) Genel olarak: (i) Velayet ve ziyaret hakkına ilişkin kararların alınmasında ev içi şiddet bağlamının ve çocuklar dahil olmak üzere mağdurların korunmasının odağa alınmasını sağlayacak önlemlerin alınması; (ii) yetkili makamların ev içi şiddete yanıt vermekte özen yükümlülüğünü gözetmesini sağlayan yasal çerçevenin güçlendirilmesi; (iii) ev içi şiddet ve toplumsal cinsiyet tanımları ile CEDAW ve denetim usulleri dahil olmak üzere, yargısal ve idari makamlar için ev içi şiddetle mücadelede yasal çerçeveye ilişkin zorunlu eğitim sağlamak.

Andrea Szijarto v. Macaristan¹
Başvuru No. 4/2004

Başvuru Tarihi: 12 Şubat 2004

Komite Karar Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2006

Temel Olgular: Bir Roman kadın olan başvuru üç çocuk annesidir. Son hamileliği sırasında planlanan jinekolojik muayenelerinin tümüne gitmiştir. Doğum sancuları başlayan ve ardından ağır bir kanama yaşayan başvuru hastaneye getirilmiş, buradaki muayenede bebeğin rahimde ölmüş olduğu tespit edilmiştir. Başvurucuya bebeğin sezaryenle alınması

¹ Kararın Defne Orhun tarafından yapılan tam tercümesi için bkz. *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Der. Gökçeçiçek Ayata, Sevinç Eryılmaz, Bertil Emrah Oder, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 556-571. Çevrimiçi: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/publication/3-kadn-haklar-uluslararası-hukuk-ve-uygulama/> (Erişim: 25.11.2022).

için ameliyat masasında iken bu operasyona rızası bulunduğu dair bir form imzalaması gerektiği söylenmiştir. Formda okunaklı olmayan bir el yazısıyla eklenmiş bir not da yer almaktadır. Bu notta “Embriyonun rahimimde öldüğüne dair bilgi sahibi olarak, kısırlaştırılmayı [başvurucunun bilmediği bir Latince kelime kullanılmıştır] kati biçimde talep ediyorum. Tekrar anne olmaya niyetim yok; bir daha hamile kalmayı da istemiyorum.” yazmaktadır. Başvurucu operasyonun ardından hastaneden ayrılmadan önce sağlık durumu hakkında bilgi almak ve yeniden ne zaman hamile kalmayı deneyebileceğini sormak istemiş, kısırlaştırıldığını bu sırada öğrenmiş ve büyük bir şok yaşamıştır.

Başvurucu tam ve aydınlatılmış onamı olmaksızın gerçekleştirilen kısırlaştırma operasyonu dolayısıyla hastaneye maddi ve manevi tazminat istemiyle dava açmıştır. Davada, başvurunun eşinin bilgilendirilmemiş olması açısından doktorların kısmi ihlali bulunduğu tespit edilmesine rağmen, kısırlaştırma için gerekli tıbbi koşulların mevcut olduğu ve başvurunun kısırlaştırma hakkında yeterince bilgilendirildiği gerekçesiyle başvurunun talebi reddedilmiştir. Başvurucunun temyiz talebi de kısırlaştırmanın plastik cerrahiyle geri döndürülebilmesi ve suni dölleme yoluyla hamile kalma ihtimali göz önüne alınarak, başvurunun üreme yeteneğini kalıcı biçimde kaybettiğini ve bu kayıpla hastanenin tavrı arasındaki nedensellik bağıni ispatlayamamış olması gerekçesiyle reddedilmiştir.

Başvurucu, kendisi ve kocasının hem kısırlaştırmayı yasaklayan katı Katolik inanca, hem de Roman adetlerine göre yaşadıkları için normalde kısırlaştırmaya asla rıza vermeyeceğini dile getirmiştir. Rızası olmadan gerçekleştirilen kısırlaştırma başvuru ve kocasını son derece olumsuz etkilemiş, ikisi de depresyon tedavisi görmüştür.

Şikâyetler: Başvurucu, kısırlaştırma operasyonunun rızası olmadan gerçekleştirilmesi ve üreme yeteneğinin kısıtlanması sebebiyle CEDAW md.10(h), 12 ve 16-1(e)'nin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite başvurunun md.10(h)'ye ilişkin şikâyetleri açısından, cinsellik eğitimi ve aile planlama hizmetlerine erişimin ve bilgilendirilmiş karar alma sürecinin önemini vurgulayan 21 No'lu Genel Tavsiye'yi hatırlatmaktadır. Bu bağlamda kısırlaştırma işleminin başvuru uygun koşullarda ve yeterince bilgilendirilmeksizin gerçekleştirilmesi, aile planlamasına dair özel bilgi edinme hakkını öngören md.10(h) ile bağdaşmaz.

Komite, başvurucuya onam formunun ameliyat masasında başvurucunun büyük korku, endişe ve acı içinde olduğu sırada imzalatıldığına ve kısırlaştırma ile ilgili notta bu işlemin başvurucunun anlamadığı bir Latince kelime ile ifade edilmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Bu noktada Komite, 24 No'lu Genel Tavsiye ile "rıza hilafına kısırlaştırma gibi zorlamaların, kadının aydınlatılmış onamı ve insan onuruna ilişkin haklarını ihlal ettiğini" belirttiğini hatırlatmaktadır. Kısırlaştırmanın başvurucunun aydınlatılmış onamı olmaksızın yapılması, md.12'ye de aykırıdır.

Komite ayrıca, başvurucunun üreme yeteneğinden mahrum bırakıldığını dikkate alarak, 19 No'lu Genel Tavsiye çerçevesinde, "kadının bedensel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkileyen ve ne sıklıkta, kaç çocuk yapacağına karar verme hakkına aykırı olan zorunlu kısırlaştırma" açısından md.16-1(e)'nin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Anna Belousova v. Kazakistan
Başvuru No. 45/2012

Başvuru Tarihi: 12 Eylül 2012

Komite Karar Kabul Tarihi: 13 Temmuz 2015

Temel Olgular: Başvurucu bir ilkokulda vestiyer görevlisi olarak çalışmaktadır. Okul müdürü A., kendisi ile cinsel ilişkiye girmezse veya rüşvet ödemezse işini kaybedeceği imasında bulunmuştur. Başvurucu reddetmiş ancak A. tacizlerini sürdürmüş, olaylar birkaç ay sonra tekrarlanmıştır. Başvurucunun İl Milli Eğitim Müdürü'ne yaptığı şikâyetin ardından, okulda bir inceleme yapan ve A.'dan ifade alan komite, başvurucunun ifadesine başvurmaksızın, başvurucunun iddialarının temelden yoksun olduğuna karar vermiştir. Başvurucu bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığı, İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve savcılığa şikâyette bulunarak, A.'ya karşı koruma talep etmiştir. Başlatılan resmi soruşturma sonunda yine başvurucunun iddialarının temelsiz olduğuna karar verilmiştir. Başvurucu, bu kez, cinsel taciz ve şantajla ilgili iddialarını İçişleri Bakanlığı'na iletmişse de sonuç alamamıştır. Başvurucu konu hakkında yerel bir gazeteye röportaj vermesi üzerine A., şeref ve saygınlığını incitecek isnatlarda bulunduğu gerekçesiyle başvurucuya dava

açmıştır. Mahkeme, başvurucunun cinsel taciz ve şantaj iddialarının temelsiz olması sebebiyle başvurucunun A.'ya manevi tazminat ödemesi, şikâyetlerini geri çekmesi ve okuldaki bir toplantıda A.'dan özür dilemesi gerektiğine hükmetmiştir. Alenen özür dileyen başvurucu, buna mecbur bırakılmasının kendisinde manevi acı ve depresyona yol açtığından yakınmıştır. Başvurucuya depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) teşhisi konmuştur.

Şikâyetler: Başvurucu, yetkili makamların A. tarafından maruz bırakıldığı ayrımcı muameleyi ortadan kaldırmaya yönelik makul adımları atmaması açısından CEDAW md.2(e); A.'yı sorumlu bulmaması açısından md.5; iş ortamında maruz kalınan cinsel taciz dolayısıyla md.11 ve kırsal kesimde yaşadığı için ataerkil geleneğe dayalı tutumdan özellikle olumsuz etkilendiği içinse md.14'ün ihlalini ileri sürmektedir.

Komite, başvurucunun md.14'e ilişkin iddialarını gereğince temellendirilmemiş olduğu için reddetmiştir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite 19 No'lu Genel Tavsiye uyarınca, CEDAW md.1 bağlamında ayrımcılık teriminin, ruhsal veya cinsel zarar ya da ızdıraba yol açan eylem, tehdit ve zorlama eylemlerini de içine alan kadına karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti de kapsadığını ve bu eylemlerin kadınların iş hayatında eşitlikten yararlanmasını ciddi biçimde engellediğini hatırlatmaktadır. Bu yükümlülük kamusal ajanların eylemleriyle sınırlı değildir; özel kişiler tarafından gerçekleştirilen eylemleri önlemek, soruşturmak veya cezalandırmakta özen yükümlülüğüne uygun davranmaması da Devlet'in sorumluluğunu doğurabilir. Komite, ulusal makamlarca başvurucunun cinsel taciz şikâyetlerinin yeterince dikkate alınmadığını gözlemlemektedir. Ulusal makamlar ayrıca, A.'nın astı olarak başvurucunun kırılğan bir pozisyonda bulunduğunu da göz ardı etmişlerdir. Komite bu noktada, 28 No'lu Genel Tavsiye'de belirtildiği üzere, eşitliğin hayata geçirilebilmesinin, kadınların iş hayatında ayrımcılığa ilişkin şikâyetlerini yetkin makamlar önüne getirebilmesini de kapsadığını hatırlatmaktadır. Komite bu açıdan CEDAW md.2(e)'nin ihlal edildiği görüşündedir.

Ayrıca Komite'ye göre, A.'nın başvurucuya karşı açtığı dava süratle sonuçlandırılmasına karşın, başvurucunun cinsel taciz iddialarının hızlı, yeterli, etkili ve toplumsal cinsiyete duyarlı biçimde incelenmemiş

olması; ulusal makamların muhakemesinin ayrımcı toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı olduğuna işaret eder. Bu açıdan md.5 ihlal edilmiştir.

Başvurucunun md.11'e ilişkin şikâyetleri bağlamında Komite, 19 No'lu Genel Tavsiye'de ifade edildiği üzere, istenmeyen fiziksel temas, cinsel söz ve imalar gibi davranışları reddetmesinin işe alınma veya işte yükselme açısından dezavantaj yaratacağına inanmakta makul sebepleri olması halinde ayrımcılığın söz konusu olacağını hatırlatmaktadır. Bu açıdan A.'nin cinsel taciz ve işten çıkarılmayla ilgili şantaj eylemleri ve A.'nin açtığı davada aleni özür ve manevi tazminat ödemeye mahkûm edilmesinin, md.11/1-(a) ve (f)'yi ihlal ettiği görülmüştür.

Bu çerçevede Komite Taraf Devlete şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

(a) Başvurucu açısından: Gelir kaybı, yargılama masrafları ve cinsel taciz ve şantaj ile başvurucunun mecbur bırakıldığı aleni özürün sebep olduğu depresyon ve TSSB da dahil olmak üzere, maddi ve manevi zararları kapsayan yeterli bir giderim sağlamak

(b) Genel olarak: (i) Özellikle çalışma hayatında cinsel tacizle mücadeleye yönelik, 19 No'lu Genel Tavsiye ile uyumlu ve kapsamlı yasal düzenlemenin derhal oluşturmak; (iii) kırsal kesimde ve toplumun genelinde iş hayatında cinsel tacize yönelik farkındalığı arttırmak; (iv) CE-DAW ve denetim usulleri dahil olmak üzere, yargısal ve idari makamlara toplumsal cinsiyete dayalı önyargıların ortadan kaldırılmasına yönelik düzenli eğitim sağlamak (v) iş hayatında toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı önlemek için CEDAW'ın tüm ulusal makamlarca uygulanmasını sağlamak; (vi) İstanbul Sözleşmesi'ni onaylamak.

A.T. v. Macaristan²
Başvuru No. 2/2003

Başvuru Tarihi: 10 Ekim 2003

Komite Karar Kabul Tarihi: 26 Ocak 2005

² Kararın Muzaffer Kaya tarafından yapılan tam çevirisi için bkz. *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Der. Gökçeççek Ayata, Sevinç Eryılmaz, Bertil Emrah Oder, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 521-536. Çevrimiçi: <https://insanhaklirimerceki.bilgi.edu.tr/tr/publication/3-kadn-haklar-uluslararası-hukuk-ve-uygulama/> (Erişim: 25.11.2022).

Temel Olgular: Başvurucu ve resmi nikâhlı olmayan kocası L.F.'nin, biri engelli iki çocuğu vardır. L.F. yaklaşık dört yıl boyunca başvurucuya şiddet uygulamıştır. Bu şiddet eylemleriyle ilişkili 10 kadar hastane kaydı ve rapor bulunmaktadır. Başvurucu, ateşli silahı olan L.F.'nin kendisini öldürüp çocuklarına tecavüz etmekle tehdit ettiğini de ileri sürmüştür. L.F. bir dönem başvurucuyu terk ederek aile konutundan ayrılmış, başvurucu bu esnada kilitleri değiştirmiş ancak L.F. birkaç kez kaba kuvvet kullanarak içeri girmiş ve başvurucuya şiddet uygulamıştır. L.F.'nin aile konutuna erişimi ve konutun kullanımı konusunda hukuk mahkemelerinde görülen davada, L.F.'nin başvurucu ile müşterek malik olduğu konutu kullanmaya devam edebileceğine karar verilmiştir. Bu kararın gerekçesinde, L.F.'nin başvurucuya sürekli şiddet uyguladığı iddiasının mesnetsiz olduğu ve L.F.'nin mülkiyet hakkının sınırlandırılmasının uygun olmadığı belirtilmiştir. Konutu L.F. ile paylaşmaya devam etmek zorunda kalan başvurucu sürekli bir endişe ve ölüm korkusu ile yaşadığını belirtmiştir. Öte yandan, L.F.'nin başvurucuya yönelik şiddet eylemlerine ilişkin iki ayrı ceza davası 3 yılı aşkın süredir devam etmektedir. Bu davalardan biri başvurucunun tedavi gördüğü hastane tarafından resen yapılan şikâyet üzerine açılmıştır.

Başvurucu yardım ve destek almak için sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu ile temasa geçmiş ancak yetkililerden böyle durumlara müdahale edilemediği yanıtını almıştır. Başvurucu ayrıca engelli bir çocuğu kabul edebilecek bir sığınma evi ve koruma tedbiri alınmasına imkân veren bir yasal düzenleme bulunmadığını da belirtmiştir.

Şikâyetler: Başvurucu Taraf Devletin kendisini ev içi şiddete karşı koruyamamış olmasının CEDAW md.2(a), (b), (e), 5(a) ve 16'ya aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Komite başvuruya eklenen ihtiyati tedbir başvurusunu yerinde bularak Taraf Devletten başvurucuyu şiddete karşı korumak konusunda gerekli tüm önlemleri almasını talep etmiştir. Taraf Devlet bu tedbirin icrası kapsamında başvurucuya bir adli yardım avukatı sağlandığını, sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu ile temasa geçirildiğini belirtmiştir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle, 19 No'lu Genel Tavsiyede açıklandığı üzere, CEDAW'dan doğan yükümlülüklerin kamusal ajanların eylemleriyle sınırlı olmadığını ve Taraf Devletlerin özel kişilerce gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin önlenmesi,

soruşturulması veya cezalandırılmasında özen yükümlülüğünü gözetmemesi halinde de sorumluluğunun doğacağını hatırlatmaktadır. Başvurucunun CEDAW md.2(a), (b) ve (e)'ye ilişkin iddiaları bakımından Taraf Devlet, ev içi şiddet eylemlerine karşı derhal ve etkili koruma sağlanması ve mağdurun desteklenmesine ilişkin yasal ve yapısal eksiklikleri kabul etmektedir. Bu hususlara Komite de Taraf Devlet'in 4-5. Periyodik Raporuna Dair Sonuç Gözlemlerinde dikkat çekmiştir. Komite; yargı makamlarınca ev içi şiddetin öncelikli bir mesele olarak kabul edilmemesinin, L.F.'nin mülkiyet hakkının başvurunun fiziksel ve ruhsal bütünlüğünden üstün tutulmasında açıkça görünür olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan somut olayda CEDAW md.2(a), (b) ve (e) ihlal edilmiştir.

Komite bu Sonuç Gözlemlerinde Taraf Devlette toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıların halen son derece yaygın olduğuna dair tespitlerini de hatırlatmaktadır. Komite başvurunun L.F.'yi kendisinden ve çocuklardan uzak tutmak için başvurduğu hukuk ve ceza yargılamalarının sonuç vermemesi, bir merkeze sığınma imkanının bulunmaması ve koruma tedbirine yönelik yasal çerçeve olmadığı için kendisine yıllarca şiddet uygulayan L.F. ile aynı evde yaşamak zorunda bırakılması açısından da Devlet'in md.5(a) ve 16'dan doğan yükümlülüklerine uygun davranmadığı kanaatinde dir.

Cecilia Kell v. Kanada
Başvuru No. 19/2008

Başvuru Tarihi: 24 Haziran 2008

Komite Karar Kabul Tarihi: 28 Şubat 2012

Temel Olgular: Kanada'daki Rae-Edzo topluluğuna mensup bir yerli kadın olan, bir çocuk sahibi başvuru; yerli halktan olmayan W.S. ile birlikte yaşamaya başlamıştır. W.S. ve başvuru yerli halklara mensup kişilerin konutlandırılmasına yönelik bir sistem çerçevesinde başvuruda bulunarak, aile konutunun ortak malikleri olmuşlardır. W.S. başvurucuya karşı fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddet uygulamaktadır. Başvuru birkaç kez bölgedeki bir kadın sığınma evine sığındığı için şiddet gördüğü topluluk içinde bilinmektedir. W.S. başvurunun haberi olmaksızın, hileli yöntemlerle, ortak malik olan başvurunun adını aile konutuna ilişkin belgelerden

çıkartmış ve bir süre sonra başvurucuyu evden atmıştır. Başvurucu hem W.S.'den gördüğü şiddet, hem de konutun ortak mülkiyetini kaybetmiş olmasına ilişkin hukuki yollara başvurmuştur. Başvurucu yargısal süreçte etkili bir temsilden yararlanamadığı görüşündedir. W.S. yargısal süreç devam ederken hayatını kaybetmiş, aile konutu W.S.'nin mirasını yöneten yetkililer tarafından üçüncü bir kişiye satılmıştır.

Şikâyetler: Başvurucu ulusal makamların konutlandırmada kadınlara eşit muamele gösterilmesini temin edememesinden kaynaklanan cinsiyet, medeni durum ve kültürel aidiyet temelli ayrımcılık açısından CEDAW md.1'in; ortak malik oldukları evle ilgili rızası olmaksızın ve hileli yollarla yapılan işlemler ve bundan doğan zararlarının giderilmemesi açısından md.2(d)-(e) , 15 ve 16-1(h)'nin; kırsal kesimlerde konut ve bakımında kadına karşı ayrımcılığın önlenmesine yönelik uygun tedbirlerin alınmamış olması açısından md.14-2(h)'nin ihlalini ileri sürmektedir.

Başvuru, bir Komite üyesinin iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğuna dair muhalif görüşüyle, oy çokluğu ile kabul edilebilir bulunmuştur.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite; başvurucunun konutun ortak mülkiyetini kaybetmesine yol açan işlemlerin yetkili makamların eylem veya ihmalleri olmasa gerçekleştirilemeyeceği, başvurucunun ev içi şiddetten kaçmak için kadın sığınma evine sığınması ve çalışmaya başlaması üzerine aile konutuna erişmesinin engellendiği ve evden çıkarıldığı birlikte dikkate alındığında CEDAW md.1'deki tanım uyarınca ayrımcılığın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Komite ayrıca başvurucunun şiddet gören yerli halka mensup bir kadın olduğuna dikkat çekmekte ve 28 No'lu Genel Tavsiye'de belirtildiği üzere kadına yönelik ayrımcılığın ırk, etnik köken, din ve inanç, statü, sınıf, kast gibi diğer etmenlerle ayrılmaz biçimde bağlantılı olduğunu hatırlatarak başvurucunun bir kesişimsel ayrımcılığa uğradığını ifade etmektedir.

Komite, ulusal makamların başvurucunun konutun mülkiyetini hileli yollarla kaybetmiş olmasından doğan zararının giderimi için attıkları bazı adımları kaydetmekle beraber, esasen ilk başta W.S.'nin yerli halka mensup olmadığından konutlandırmanın koşullarını sağlamamasına rağmen konutun tek maliki olarak kalması ile sonuçlanan işlemlerdeki hata ve ihmallerine dikkat çekmektedir. Başvurucu ayrıca, adli yardım avukatının defalarca değişmesi sebebiyle de yasal süreçlerde bir dezavantaj yaşamıştır. Komite başvurucunun etkili hukuk yollarına erişiminin sağlanmasını

da için gereken tedbirlerin alınmamış olması sebebiyle CEDAW md.2/d ve e'nin ihlal edildiği görüşündedir.

Komite, başvurunun uğradığı ayrımcılığın kırsal kesimden olmasından kaynaklandığını ortaya koymaya yeterli delil sunulmadığı için somut olayın CEDAW md.14/2-h ve 15/4 açısından ihlal teşkil etmediğini belirtmektedir.

Komite ayrıca, şiddet mağduru olan başvurunun konut üzerindeki mülkiyet hakkının rızası veya onayı olmaksızın sona erdirilmesinin, W.S.'nin başvurunun çalışmasını ve bağımsız bir ekonomik varlığa sahip olmasını engellemesinin, başvuru bir iş bulup çalışmaya başlayınca onu evden çıkarmasının, yetkili makamların ortak mülkiyeti sona erdirirken başvurunun rızasını almamış olmasının CEDAW md.16/1-h'ye aykırı olduğu kanaatindedir. Bu çerçevede Komite, Taraf Devlete şu tavsiyelerde bulunmaktadır: (a) Başvurucu açısından: konum ve nitelik bakımından yoksun kaldığı mülke denk bir konut sağlanması, maddi ve manevi zararları için uygun bir giderim sağlanması; (b) Genel olarak: yerli halklara mensup daha fazla kadının adli yardım sağlamak üzere eğitilmesi; ev içi şiddet mağduru yerli kadınların adalete erişimini sağlamak üzere adli yardım sisteminin gözden geçirilmesi.

Dung Thi Thuy Nguyen v. Hollanda **Başvuru No. 3/2004**

Başvuru Tarihi: 8 Aralık 2003

Komite Karar Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2006

Temel Olgular: Başvurucu bir şirkette yarı-zamanlı maaşlı eleman olarak istihdam edilmiştir, aynı zamanda kocasının şirketinde de çalışmaktadır. 1999'da doğum yapan ve analık izni sırasında yarı zamanlı işi üzerinden yararlandığı sigorta (ZW) kapsamında ödeme alan başvuru, kocasının şirketindeki işi üzerinden yararlandığı sigorta (WAZ) kapsamında da ödeme almak için talepte bulunmuştur. Başvurunun talebi ilgili yasadaki analık izni sırasında birden fazla farklı sigortalılığı olan kişilerin WAZ sigortasından ancak diğer sigorta ödemesini aşan miktar için yararlanabileceğini öngören "sigorta ödemesinde yığılmayı önleme hükmü"

uyarınca reddedilmiştir. Zira başvuruçunun WAZ sigorta ödemesinin miktarı, halihazırda ödeme aldığı ZW sigortasını aşmamaktadır. Başvuru bu karara karşı yargısal yollara başvurmuş ancak sonuç alamamıştır. 2002 yılında ikinci kez anne olan başvuruçuyu; yine ZW yanında WAZ üzerinden de ödeme yapılması için talepte bulunmuş, bu kez WAZ kapsamındaki ödemenin ZW kapsamındaki ödemeyi aştığı tespit edilmiş ve aradaki fark için başvuruçuya ödeme yapılmıştır.

Şikâyetler: Başvuruçuyu, birden fazla sigortalılığı olan kadınların analık izni sırasında yaşanan gelir kaybı için WAZ sigortasından yalnızca kısmi (diğer sigorta ödemesini aşan miktar kadar) ödeme alabilmesinin, CEDAW md.11/2-b'ye aykır olduğunu iddia etmektedir.

Komite kabul edilebilirlik incelemesi çerçevesinde; başvuruçunun 1999'da gerçekleşen analık izni ile ilgili iddialarının, Hollanda'nın CEDAW P-1'e taraf olduğu 2002 tarihinden öncesine ilişkin olması sebebiyle zaman bakımından yetki çerçevesinde kabul edilebilir olmadığına, bu tarihten sonra gerçekleşen ikinci analık izni ile ilgili iddialarınmsa kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, başvuruçunun şikâyetinin 2002 yılında kullandığı analık izni sırasında WAZ sigortasından ancak kısmi ödeme almasına yol açan yasa hükmü sebebiyle yarı zamanlı çalıştığı işi ve kocasının yanındaki işinden dolayı sigortalı olduğu iki farklı sigorta türünden ayrı ayrı ödeme alamaması olduğunu not etmektedir. CEDAW md.11/2, kadınların istihdam alanında hamilelik ve doğum üzerinden ayrımcılığa uğramasını engellemeyi amaçlar. Ancak Komite'ye göre, başvuruçuyu somut olaydaki yasa hükmünün CEDAW md.11/2-b hükmünde belirtilen evlilik veya annelik temelleri üzerinden ayrımcı bir uygulama teşkil ettiğini ortaya koyamamıştır. Komite'ye göre olayda başvuruçunun WAZ sigortasından kısmi ödeme alması biçimindeki farklı muamele, başvuruçunun hamileliğiyle veya anneliğiyle değil, iki ayrı sigortalı işte çalışıyor olmasıyla ilgilidir. Komite, md.11/2-b uyarınca Taraf Devletler'in yükümlülüğünün "iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin, ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminatlar vermek" olduğunu, madde metninde "tam maaş" veya "gelir kaybının tümüyle karşılanması" ifadelerinin bulunmadığını hatırlatır. Taraf Devletler, md.11/2-b'nin gerekliliklerini sağlayacak analık izni ve sigorta ödemesi sistemini kurmakta belli bir takdir marjına sahiptir. Somut

olayda Taraf Devlet'in yasal düzenlemeleri, eşinin yanında çalışan, serbest çalışan veya maaşlı çalışan kadınların, farklı sigorta sistemleri çerçevesinde olsa da analık izni sırasında sigorta ödemesinden yararlanmasına imkân tanımakta, her iki sigorta sistemi altında da sigortalı olan kadınların bir azami miktarı aşmamak kaydıyla her iki sigortadan da yararlanabileceğini öngörmektedir. Bu tespitler ışığında Komite, ilgili yasa hükmünün başvuru açısından ayrımcılık teşkil etmediği ve CEDAW md.11/2'ye aykırı olmadığı görüşündedir.

Üç Komite üyesi ortak muhalefet şerhinde, tam zamanlı çalışanlar için analık izni sırasındaki sigorta ödemesi tam maaşa eşitken, başvurusunun durumunda olduğu gibi hem yarı zamanlı olarak maaşlı, hem de serbest çalışan ve bu işlerinde toplam çalışma süresi, tam zamanlı çalışana eşdeğer veya fazla olan kişilere tam zamanlı çalışan kişilere olduğu gibi tam maaş ödenmesi koşulu bulunmamasının dolaylı ayrımcılık ortaya koyabileceğini belirtmişlerdir.

E.S. ve S.C. v. Tanzanya
Başvuru No. 48/2013

Başvuru Tarihi: 12 Kasım 2012

Komite Karar Kabul Tarihi: 2 Mart 2015

Temel Olgular: Başvurucular, kocaları ölmüş olan iki Tanzanya vatandaşıdır. Taraf Devlet miras hukukunda İslami hukuk, örfi hukuku ve Hint Miras Hukuku'ndan oluşan üç farklı miras rejimi bulunmaktadır. En yaygın olan rejim olan örfi hukukta öngörülen baba soylu miras sistemine göre ölen kişinin mülkünün idaresi kişinin erkek akrabasına, erkek akrabası yoksa kız kardeşine geçebilir. Ölen kişinin kabile üyeleri hayatta ise, sağ kalan karısının miras hakkı yoktur; onun geçimi kişinin çocukları veya diğer mirasçıları tarafından sağlanmalıdır. Örfi miras hukuku, ölen kişinin kadın akrabalarının miras hakkı açısından başka dezavantajlı hükümler de içermektedir. Her iki başvuru da kocalarının ölümünün ardından mirasın idaresi ölen eşlerinin erkek kardeşlerine geçince mirastan pay alamamış, evlilik birliği içinde eşleriyle beraber edindikleri malvarlığından (ilk başvuru için ev, ikinci başvuru için araba) mahrum kalmışlar,

evlerini boşaltmak zorunda kalmışlar ve kendileri veya küçük yaştaki çocukları için ölen eşlerinin ailelerinden maddi destek görmemişlerdir. Her iki başvurucu da hukuk yollarına başvurmuş ancak yargısal makamların örfi hukuk hükümlerinin ayrımcı niteliğini kabul etmesine rağmen örfi hukuka müdahale etmekten kaçınması sebebiyle sonuç alamamışlardır.

Şikâyetler: Başvurucular, örfi hukuk hükümlerinin ölen eşlerinin mirasını yönetmelerini ve mirastan pay almalarını engellemesinin CEDAW md.2(c), 2(f), 5(a), 13(b), 15(1)-(2), 16(1)(c) ve 16(1)(h) hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, CEDAW md.16'ya ilişkin 29 No'lu Genel Tavsiye'de Taraf Devletler'in evliliğin başlangıcı, devamı ve sona ermesinde kadına karşı ayrımcılığın önlenmesine yönelik yükümlülükleri arasında kadının miras hakkına yapılan vurguyu hatırlatmaktadır. Komite ayrıca, 21 No'lu Genel Tavsiye'de birbirini tamamlar nitelikteki CEDAW md.15(2) ve 16(1)(h) hükümleriyle malvarlığının mülkiyeti, iktisabı ve idaresinde kadına eşit haklar verilmesinin öngörüldüğünü belirtmektedir. Tanzanya Anayasası'nda eşitlik teminat altına alınmasına rağmen örfi hükümlerin başvurucuları mirası yönetme ve mirastan yararlanmada ayrımcılığa uğratması CEDAW md.2(5) ile birlikte ele alındığında md.5, md.15 ve md.16'ya aykırıdır. Ayrıca, yargısal makamların dava konusu örfi hükümlerin ayrımcı niteliğini kabul etmesine rağmen müdahale etmemesi CEDAW md.2(c)'yi ihlal eder. Komite ayrıca, başvurucuların evlerini boşaltmak zorunda kalmalarının ve mirastan pay alamamalarının onları ekonomik açıdan kırılgan ve korumasız bırakmasının CEDAW md.13'ü ihlal ettiği görüşündedir. Böylelikle Komite, Taraf Devlet'in CEDAW md. 2(c), 2(f), 5(a), 13(b), 15(1), 15(2), 16(1)(c) ve 16(1)(h)'den kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı hareket ettiği sonucuna varmaktadır. Bu çerçevede Komite, Taraf Devlete şu tavsiyelerde bulunmaktadır: (a) Başvurucular açısından: uygun bir giderim ve ihlalin ciddiyetiyle orantılı bir tazminat sağlanması;

(b) Genel olarak: örfi hukukun tüm ayrımcı hükümlerinin ortadan kaldırılarak veya değiştirilerek CEDAW'dan doğan yükümlülükler ile uygun hale getirilmesi ve bu konudaki anayasal denetim süreçlerine hız kazandırılması; sivil toplum, kadın örgütleri ve ulusal makamlar arasında ayrımcı hükümlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir diyalog ve iş birliğinin teşvik edilmesi, özellikle kırsalda yaşayan kadınların haklarıyla ilgili bilgilendirilmesi ve farkındalık yaratılması.

**Elisabeth de Blok ve Diğerleri v. Hollanda
Başvuru No. 36/2012**

Başvuru Tarihi: 24 Kasım 2011

Komite Karar Kabul Tarihi: 17 Şubat 2014

Temel Olgular: Hollanda'da 1998'de yürürlüğe giren Serbest Çalışanlar İçin İş Göremezlik Sigortası Yasası çerçevesinde sigortalı kadınlara 16 haftalık doğum ve annelik izni süresince analık ödeneğinden yararlanma imkânı tanınmıştır. Ancak 2004'te yürürlüğe giren İş Göremezlik Sigortasından Yararlanmanın Sonlandırılması Yasası, serbest çalışan ve eşlerinin yanında çalışan kadınlar açısından bu imkânı ortadan kaldırmıştır. Yeni sistem, serbest çalışan kadınların annelik ve doğum izni sırasındaki gelir kaybı için özel sigortadan yararlanabileceğini öngörmüştür. Ancak özel sigorta şirketlerinin neredeyse tümü, serbest çalışan kadınların doğum ve analık izni sırasında sigorta ödemesine hak kazanabilmesi için, doğum yapılan tarihte en az iki yıldır özel sigortalı olmasını şart koşmuştur. Bayan de Blok dışında başvuruçular özel sigorta için talep edilen yüksek primleri karşılayamadıkları için özel sigorta yaptıramamıştır. Bayan de Blok ve diğer dört başvuruçusu Haziran 2005-Mart 2006 döneminde doğum yapmışlardır. Anılan yasanın 2004 itibarıyla yürürlüğe girmesi yüzünden sosyal güvence kapsamında analık izninden yararlanamayan başvuruçular, sosyal güvenlik kapsamındaki prim ödemelerine kıyasla çok daha yüksek primler talep eden özel sigortanın yeterli bir alternatif sunmadığını ileri sürerek iç hukuk yolları önünde girişimde bulunmuş ancak sonuç alamamışlardır. Sosyal güvenlikle ilgili bu sınırlamaların yarattığı ciddi tartışmalar üzerine 2008'de serbest çalışanların annelik ve doğum izni süresindeki sigortalılığı ile ilgili yeni bir yasal düzenleme hayata geçirilmiştir ancak bu yasa 2008 öncesinde doğum yapan kadınları kapsamamaktadır.

Şikâyetler: Başvuruçular sosyal güvenlik sisteminde 2004'te yapılan değişiklik sonucunda doğum ve annelik izni sırasında sosyal güvenlik ödemesi alamamış olmalarının ve Hükümet'in uyuşmazlık konusu yasanın yürürlüğe girdiği Ağustos 2004 ile yeni yasal düzenlemenin yapıldığı Haziran 2008 arasındaki dönemde anne olan serbest çalışan kadınların yaşadığı gelir kaybına karşı bir önlem almamış olmasının CEDAW md.11/2-b'yi ihlal ettiğini iddia etmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, öncelikle Hollanda'nın dördüncü periyodik rapor sürecindeki Sonuç Gözlemlerinde 2004 tarihli yasanın serbest çalışan kadınları analık izni sırasında sosyal güvenceden yoksun bırakmasının CEDAW md.11/2-b ile bağdaşmaz olduğu yönündeki uyarısını hatırlatmaktadır. Komite; 2004'teki yasal değişiklikle serbest çalışan kadınların analık ödeneğinden yararlanma imkânının ortadan kaldırılmasının, geçiş dönemi için hiçbir önlem alınmamasının ve bu sosyal güvence yerine önerilen özel sigortanın oldukça yüksek primleri ve iki senelik önceki sigortalılık şartı sebebiyle 2005-2006 arasında doğum yapan başvurucular için yeterli bir alternatif teşkil etmemesinin, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı doğrudan ayrımcılık yarattığı kanaatinde. Bu bakımdan Devlet, CEDAW md.11/2-b'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmekte başarısız olmuştur. Komite Taraf Devlet'e şu tavsiyelerde bulunmaktadır: (a) Başvurucular açısından, tazminat ödemesi dâhil olmak üzere uygun giderim sağlanması; (b) Genel olarak: Ağustos 2004 ile yeni yasal düzenlemenin yürürlüğe girdiği Haziran 2008 arasında analık izni kullanan kadınların gelir kaybının telafi edilmesine yönelik bir sistemin nasıl hayata geçirileceğine dair Komite'ye altı ay içinde yazılı bir cevap iletilmesi.

F.F.M. v. Danimarka
Başvuru No. 70/2014

Başvuru Tarihi: 4 Temmuz 2014

Komite Karar Kabul Tarihi: 21 Temmuz 2017

Temel Olgular: Başvurucu, Somali'de yaşadığı sırada birisine aşık olup ilişkiye başladıklarını, ancak erkek arkadaşının ilişkiyi onaylamayan akrabalarının dövdüğünü, üzerine kaynar su döküldüğünü ve bıçaklandığını, vücudunda bu saldırıların yaralarını taşıdığını iddia etmiştir. Başvurucu erkek arkadaşı ile gizlice evlenmiş ancak bu evlilik sonradan her iki aile tarafından öğrenilmiştir. Başvurucunun eşinin aile üyeleri iki kez başvurucunun evini basmış ancak başvurucu bu saldırılar sırasında evde olmadığı için kurtulmuştur. Başvurucu gizli evliliğin El-Şebab tarafından öğrenilmesi üzerine hayatının tehlikede olduğunu düşünerek kaçmış ve

Danimarka'ya ulaşmıştır. Başvurucu Danimarka'da sığınma başvurusunda bulunmuş ancak başvurusu güvenilir bulunmadığı için reddedilmiştir. Bu esnada yapılan bir dilbilim analizi başvurunun iddia ettiği bölgeden olmadığı sonucuna varmıştır. Başvurucu dilbilim testinin hatalı olduğunu ileri sürerek Göçmen Bürosu'nun kararını temyiz etmiştir. İddialarını desteklemek üzere Somali'deki eski öğretmeni ile temasa geçen başvurucu, babasının El Şebab tarafından öldürüldüğünü öğrenmiştir. Temyizde Göçmenlik Bürosu'nun karar onaylanmış ve başvurucuya Danimarka'yı terk etmesi gerektiği tebliğ edilmiştir.

Şikâyetler: Başvurucu geri gönderilmesi halinde hem kocasının aile üyeleri hem de önceden yaşamakta olduğu bölgeyi tümüyle kontrol altına almış olan El Şebab'tan kaynaklanan ciddi bir hayati tehlikeyle karşılaşacağını belirtmiş olmasına rağmen, sığınma talebinin yeterince detaylı biçimde incelenmeksizin reddedilmesinin CEDAW md.1, 2, 3, 5, ve 16 ile 19 No'lu Genel Tavsiye'yi ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite ilk olarak, Taraf Devlet'in başvurunun iddialarının yeterli delille desteklenmemiş olduğunu, anlatısındaki bazı hususların ulusal makamlarca güvenilir bulunmadığını, başvurunun anlatısını destekleyen bazı delillerin ancak temyiz aşamasında, yani başvurusu reddedildikten sonra sunulduğunu belirttiğini kaydetmektedir. Komite ayrıca, delillerin incelenmesi, takdiri ve maddi vakianın tespitinin asıl olarak ulusal makamlara düştüğünü ve Komite'nin, ulusal makamlarca yapılan değerlendirmenin önyargılı veya ayrımcı olduğu ortaya konmadıkça, bu tespitleri kendi görüşleriyle ikame etmeyeceğini belirtmektedir. Komite somut olayın böyle bir gereklilik ortaya koymadığı görüşündedir. Zira ulusal makamlar başvurunun iddialarını tümüyle, ayrıntılı biçimde incelemiş ve gerekli biçimde değerlendirmiştir. Bu açıdan, ulusal makamların başvurunun sığınma talebine ilişkin değerlendirmesinde Sözleşmesel yükümlülüklerine aykırı bir husus görülmemektedir.

Fatma Yıldırım v. Avusturya
Başvuru No. 6/2005

Başvuru Tarihi: 21 Temmuz 2004

Komite Karar Kabul Tarihi: 6 Ağustos 2007

Temel Olgular: Fatma Yıldırım, Türk kökenli bir Avusturya vatandaşıdır ve 2001'de İrfan Yıldırım ile evlenmiştir. Fatma Yıldırım'ın ilk evliliğinden ikisi reşit olmak üzere üç çocuğu vardır. Fatma Yıldırım, İrfan'ın psikolojik ve fiziksel şiddet uygulaması ve ölümlü tehdit etmesi üzerine polise şikâyetinde bulunmuştur. Viyana polisi İrfan hakkında bir uzaklaştırma kararı çıkarmış ve gözaltına alınması için Viyana Savcılığı'na başvurmuş, ancak Savcılık bu talebi reddetmiştir. Fatma, mahkemeye başvurarak uzaklaştırma kararı almıştır. İrfan, Fatma'yı ölümlü tehdit etmeye devam etmiş; polisin Savcılık'a ilettiği yakalama ve gözaltı talebi yine reddedilmiştir. Fatma Yıldırım boşanma davası açmış, mahkeme dava sonuçlanıncaya dek uzaklaştırma kararı almıştır. İrfan, 10 gün sonra Fatma Yıldırım'ı evinin yakınlarında bıçaklayarak öldürmüştür. İrfan, yargılanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır.

Şikâyetler: Başvurucular, ev içi şiddet faileri hakkında alıkoyma kararı verilmemesi, kollukla yargısal makamlar arasındaki işbirliğinin yetersizliği, ulusal makamların ev içi şiddet vakalarının soruşturulması ve kovuşturulmasında özen yükümlülüğüne uygun davranmaması ve ev içi şiddet vakalarına dair veri ve istatistiklerin derlenmemesi açısından CEDAW md.1'le birlikte değerlendirildiğinde md.2/a, c, d, e ve f ile md.3'ün; ulusal makamların ev içi şiddeti belli sosyal sınıflarla sınırlı bir problem olarak görüp gereken ciddiyeti ve tepkiyi göstermemesi açısından md.5'in ihlalini ileri sürmektedir.

Başvurucular ayrıca Komite'nin *A. T. v Macaristan* (No.2/2003) örneğinde olduğu gibi, bu vakalarda İhtiyari Protokol md.5/1 uyarınca ihtiyati tedbire karar verme yetkisini daha sık işletmesi gerektiğini belirtmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, CEDAW md.2 ve 3'e ilişkin şikâyetler açısından, 19 No'lu Genel Tavsiye'yle ifade edildiği üzere, CEDAW'dan kaynaklanan yükümlülüklerin kamusal ajanların eylemleriyle sınırlı olmadığını ve Taraf Devletlerin özel kişilerce gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin önlenmesi, soruşturulması veya cezalandırılmasında özen yükümlülüğünü gözetmemesi halinde de sorumluluğunun doğacağını hatırlatmaktadır. Komite'ye göre; Avusturya Hükümeti kadına yönelik şiddetle mücadelede yasal ve yargısal düzenlemeler, farkındalık artırma, sığınma evleri ve hukuki danışmanlık servisleri, ceza ve medeni hukuk giderim yollarını içeren kapsamlı adımlar atmıştır; ancak bunların hayata geçirilebilmesi için tüm ulusal makam-

ların özen yükümlülüğüne uygun davranması gerekir. Komite'ye göre İrfan'ın tekrarlayan tehdit ve şiddet eylemlerinin bilinmesi veya bilinebilecek durumda olmasına rağmen, İrfan hakkında hürriyeti kısıtlayıcı tedbir uygulanmamış olması, Fatma'yı ciddi hayati tehlikeye karşı korumak yönündeki özen yükümlülüğünün ihlalidir. Bu sebeple, her ne kadar fail sonradan yargılanmış ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış olsa da kadına karşı şiddetin önlenmesi yükümlülüğünü yerine getiremeyen Taraf Devlet, Sözleşme'nin 1.maddesiyle birlikte ele alındığında 2(a) ile (c)-(f) ve 3.maddelerine ve 19 No'lu Genel Tavsiye'nin ilgili hükümlerine aykırı davranmıştır. Sözleşmenin 5.maddesi hakkındaki ihlal iddiaları hakkında ayrıca bir tespit bulunmaya gerek görülmemiştir. Bu çerçevede Komite Taraf Devlete şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

(a) Kadına yönelik şiddet eylemlerini önlemek ve bunlara yanıt vermekte özen yükümlülüğüne uygun davranarak ilgili kanunun hükümlerinin uygulanmasını geliştirmek; (b) Ev içi şiddet eylemlerini titiz ve hızlı biçimde kovuşturarak faillere ve toplumun geneline bu eylemlere hoşgörü tanınmadığını göstermek; failin temel haklarının, kadının fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunmasının önüne geçmesini engellemek; (c) kolluk ve yargısal makamlar arasındaki koordinasyonu geliştirmek ve tüm idari ve yargısal makamların kadının şiddete karşı korunmasında STK'lar ile işbirliği yürütmesini sağlamak; (d) Yargı mensuplarına ev içi şiddet konusunda eğitim vermek.

Inga Abramova v. Belarus
Başvuru No. 23/2009

Başvuru Tarihi: 3 Nisan 2009

Komite Karar Kabul Tarihi: 25 Temmuz 2011

Temel Olgular: Bir gazeteci ve aktivist olan başvuru propaganda amaçlı afiş astığı gerekçesiyle tutuklanmış, aynı gün çıkarıldığı mahkemede hakkında bir idari yaptırım olarak 5 günlük idari tutukluluk uygulanmasına karar verilmiştir. Başvuru bu 5 gün boyunca bir geçici tutuklama merkezinde tutulmuştur. Başvuru, görevlilerin tamamı erkeklerden oluşan merkezde yeraltında, güneş almayan ve ısıtıcı bulun-

mayan bir koğuştta tutulduğunu; yalnızca bir kez 15 dakikalığına açık havaya çıkarıldığını; altı kişilik koğuştaki tuvaleti kullanırken koğuştaki diğer kişilerin ve gözetleme deliğinden bakan erkek personelin kendisini görebildiğini; ışıklandırmanın yetersiz olduğunu; koğuştta sigara içildiğini ve havalandırmanın yetersiz olduğunu; günde iki kez yemek verildiğini ileri sürmüştür. Başvurucu ayrıca merkezde maruz kaldığı soğuğun böbreklerdeki rahatsızlık sebebiyle ağrı ve ateşlenmesine sebep olduğunu ve halen buna bağlı sağlık problemleri yaşadığını belirtmiştir. Başvurucu merkezdeki gardiyanların cinsel imalar da içeren alay ve tehditlerde bulunduğunu, hatta koğuşa ölü bir fare attığını ifade etmiştir. Başvurucu serbest kalmasının ardından bu şikayetler hakkında iç hukuk yollarına başvurmuş ancak sonuç alamamıştır.

Şikâyetler: Başvurucu alıkonduğu sırada maruz kaldığı koşullar ve muamelenin CEDAW md.1’le birlikte ele alındığında md.2(a), (b), (d)-(f), 3 ve 5(a)’nın ihlalini teşkil ettiğini ileri sürmektedir.

Komite’nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, öncelikle Belarus’un periyodik raporuna ilişkin Sonuç Gözlemlerinde, kadın aktivistlerin gözaltı sırasında insanlık dışı ve aşağılayıcı koşullara maruz kaldığına dair tespitlerini hatırlatmaktadır. Komite, ayrıca, CEDAW md.3 ve Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları md.53 uyarınca kadın tutuklu ve hükümlülerin denetim ve nezaretinin kadın görevlilerce yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. 19 No’lu Genel Tavsiye’de belirtildiği üzere; kişiye kadın olduğu için yöneltilen fiziksel, ruhsal ve cinsel hasar ve ızdıraba yol açan eylemler ve buna dair tehdit ve zorlamaların toplumsal cinsiyet temelli şiddet teşkil eder ve kötü muameleye maruz bırakılmama hakkı da dahil olmak üzere kadınların temel haklarından yararlanmasını engeller. Komite, alıkonma koşulları yanında, başvurunun tutulduğu merkezde yalnızca erkek görevlilerin denetiminde olmasının, bu görevlilerin cinsel içerikli alay ve tehditlerine ve diğer aşağılayıcı muamelesine maruz kalmasının, tuvalet ihtiyacının giderilmesi sırasında bu erkek görevlilere karşı bir mahremiyeti bulunmamasının CEDAW md.1 ile birlikte ele alındığında md.2 ve 5(a)’nın ihlalini teşkil ettiği sonucuna varmaktadır. Bu çerçevede Komite Taraf Devlet’e şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

(1) Başvurucu açısından, tazminat ödenmesi dahil olmak üzere ihlalin ağırlığı bakımından uygun giderim sağlanması; (2) Genel olarak:

Kadın tutuklu ve hükümlülerin tutulduğu her yerde, yeterli barınma ve hijyen ihtiyaçları da dahil olmak üzere kadınların özel ihtiyaçlarının, fiziksel ve ruhsal güvenliğinin ve mahremiyetinin sağlanmasına yönelik önlemler alınması; kadın tutukluların ayrımcı veya insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye ilişkin iddialarının hızlı ve etkili biçimde soruşturulması, kadın tutukluların cinsiyet temelli istismar dahil olmak üzere kötü muamelenin tüm biçimlerine karşı korunmasına yönelik güvenceler sağlanması; kadın tutukluların alıkondukları yerlerde arama, nezaret ve denetiminin eğitilmiş kadın personel tarafından yapılması.

Isatou Jallow v. Bulgaristan
Başvuru No. 32/2011

Başvuru Tarihi: 15 Kasım 2010

Komite Karar Kabul Tarihi: 23 Temmuz 2012

Temel Olgular: Başvurucu Gambiya asıllıdır, okuma yazma bilmemektedir, yalnızca anadilini ve vasatı seviyede İngilizce konuşmaktadır. Başvurucu, Bulgaristan vatandaşı Bay A.P. ile Gambiya’da tanışıp evlenmiş ve bir çocuk sahibi olmuş, sonra A.P. ile Bulgaristan’a yerleşmiştir. Başvurucu burada A.P.’nin kendisini porno video ve fotoğraflarda yer almaya zorladığını; fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet uyguladığını; kendisinin ve bebeğinin önünde mastürbasyon yaptığını ve bebeğe penisine dokunmayı öğrettiğini ileri sürmüştür. Başvurucu maruz kaldığı şiddet ve A.P.’nin diğer uygunsuz davranışları hakkında birkaç kez şikâyetle bulunmuşsa da polis sözlü uyarılarla yetinmiştir. Birkaç ay sonra A.P. başvurucudan psikolojik ve fiziksel şiddet gördüğü iddiasıyla mahkemeye başvurarak, başvurucunun evden, kendisinden ve bebeğinden uzaklaştırılması için koruma tedbiri talebinde bulunmuştur. Mahkeme bu talebi kabul etmiş, koruma tedbiri kararı başvurucuya bildirilmiş ancak yazılı bir tercümesi verilmemiştir. A.P. ayrıca boşanma davası açmış ve çocuğun velayetini talep etmiştir. Bu talebe itiraz eden başvurucu, A.P.’yi çocuğun velayetini kendisine bırakmaya ikna edebileceğini düşündüğü için anlaşmalı olarak boşanmaya razı olmuştur.

Şikâyetler: Başvurucu ulusal makamların kendisini ve kızını ev içi şiddete karşı koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesinin ve gerek A.P.'ye karşı şikâyetlerinin incelenmesi, gerekse de yargılama süreçlerinde A.P. ile eşit muamele gösterilmemesinin CEDAW md.1, 2, 3, 5 ve 16/1-(c), (d), (f) ve (g)'yi ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, A.P.'nin ev içi şiddet şikâyeti hakkında yürütülen yargılama sürecine karşın okuma yazma bilmeyen, Bulgarca konuşamayan ve Bulgaristan'da yakınları bulunmayan bir göçmen kadın olan başvurucunun ev içi şiddetle ilgili şikâyetlerinin ulusal makamlarca göz ardı edildiğinin, başvurucunun polis ve savcılığın bilgisi dahilinde olan şikâyetleri hakkında etkili bir inceleme ve soruşturma yapılmadığının ve başvurucuya herhangi bir koruma tedbiri sağlanmadığının altını çizmektedir. Komite, bu açıdan, Taraf Devlet'in 19 No'lu Genel Tavsiye'de altı çizilen özel kişilerin şiddet eylemlerine karşı koruma yönündeki özen yükümlülüğüne uygun davranmamasının CEDAW md.1 ve 3 ile birlikte alındığında md.2(d)-(e)'yi ihlal ettiği görüşündedir.

Ayrıca Komite, A.P.'nin talep ettiği koruma tedbiri ve çocuğun velayetinin dava sürecinde geçici olarak A.P.'ye verilmesi konusundaki kararlarının A.P.'nin beyanları esas alınarak ve başvurucu yeterince dinlenmeksizin verilmesi ile başvurucunun dil engelini gözetilmemiş olması sonucunda başvurucunun korumasız ve kırılgan bir pozisyonda bırakılmasının CEDAW md.1 ve 3 ile birlikte alındığında md.2(b)-(c) ile bağdaşmaz olduğu görüşündedir.

Ayrıca Komite'ye göre, ulusal makamlarca başvurucunun kırılgan durumu bilinmesine rağmen, koruma tedbirine karar verilmesinde A.P.'nin beyanının esas alınması; asıl koruma tedbirine ihtiyacı olan başvurucu iken ev içi şiddet şikâyetleri konusunda polis ve Savcılıkça harekete geçilmemesi CEDAW md.5(a) ile 16-1(c), (d), ve (f)'yi ihlal etmektedir.

J.I. v. Finlandiya
Başvuru No. 103/2016

Başvuru Tarihi: 2 Mayıs 2016

Komite Karar Kabul Tarihi: 5 Mart 2018

Temel Olgular: Başvurucu, birlikte olduğu J.A.'dan şiddet görmektedir. Başvurucunun gördüğü şiddet hamileliği sırasında devam etmiş, E.A.'nın doğumunun ardından şiddetin boyutu artmıştır. Başvurucu gördüğü şiddet yüzünden iki kez hastanede tedavi görmüştür. J.A. bu dönemde başvurucuyu rızası hilafına bir psikiyatri hastanesine yatırmaya çalışmışsa da yapılan muayenede başvurucunun müşahede altına alınması için sebep görülmemiştir. J.A. başvurucuyu matkapla yaralamış, saldırıdan kaçan başvurucu tedavi için hastaneye yatırılmıştır. Başvurucu daha sonra J.A.'dan ayrılarak E.A. ile birlikte başka bir şehre taşınmış, J.A.'ya da ziyaret hakkı tanınmıştır. Bir sosyal hizmetler görevlisinin talebi üzerine yapılan psikiyatrik değerlendirmede başvurucunun ruhsal durumunda endişe verici bir husus saptanmamıştır. J.A. için böyle bir değerlendirme yapılmamıştır.

J.A. bu sırada E.A.'nın velayeti için dava açmış, mahkeme ara kararla E.A.'nın velayetini başvurucuya vererek, J.A.'ya ayda iki kez ziyaret hakkı tanımıştır. Ancak mahkeme daha sonra başvurucunun J.A.'ya yönelik hasmane tavrının E.A.'yı olumsuz etkileyebileceği gerekçesiyle E.A.'nın velayetini J.A.'ya vermiştir. J.A. velayet davası sırasında başvurucuyu matkapla yaraladığını kabul etmiştir. Mahkeme kararında her iki tarafın da birbirine şiddet gösterdiğini kabul ettiği belirtilmiş, başvurucunun tıbbi raporlarının ruh sağlığı konusunda herhangi bir soruna işaret etmediği ancak duygu durumundaki dengesizliğe delalet eden tanık ifadeleri bulunduğundan da bahsedilmiştir.

Bu esnada J.A.'nın başvurucuya yönelik şiddet eylemlerine ilişkin ceza davası açılmıştır. Buna rağmen 15 gün sonra velayet davasında verilen karar gereği E.A. sosyal hizmetliler görevlileri ve polis marifetiyle başvurucudan alınarak J.A.'ya teslim edilmiştir.

J.A. yargılandığı davada başvurucuya yönelik iki şiddet eylemi kapsamında suçlu bulunmuş ve tazminata mahkûm edilmiştir. Ancak velayet davası sırasında kabul etmiş olmasına rağmen ceza davası sırasında reddettiği matkaplı saldırı hakkında delil yetersizliği sebebiyle mahkûmiyet kararı verilmemiştir.

Velayet kararına ilişkin temyiz davasında, J.A.'nın hakkındaki ceza davasına rağmen ilk derece mahkemesinin kararı onanmıştır ve E.A.'nın velayeti J.A.'da bırakılmıştır. Başvurucu ve sosyal hizmetler görevlileri, sonraki iki yıl J.A.'nın E.A.'ya şiddet uyguladığı şüphesiyle polise şikâyetle bulunmuştur ancak soruşturmaya yavaş ve etkisiz kalmıştır.

Komite başvuruya eklenen ihtiyati tedbir talebini yerinde bularak Taraf Devlet'ten E.A.'yı şiddete karşı korumak konusunda gerekli tüm önlemleri almasını talep etmiş ancak bu talep yerine getirilmemiştir.

Şikâyetler: Başvurucu; ev içi şiddetin önlenmesi ve şiddet mağduru kadının korunmasına yönelik yeterli yasal çerçevenin bulunmaması, kendisi ve E.A.'yı J.A.'nın şiddet eylemlerine karşı korumak için gerekli yasal ve idari tedbirlerin alınmaması, E.A.'nın velayetinin başvurucudan alınarak başvurucuya karşı şiddet eylemlerinden yargılanmış ve mahkûm olmuş J.A.'ya verilmesi ve başvurucunun akıl sağlığının sorgulanmasına neden olunması açısından Taraf Devletin kendisini ve E.A.'yı şiddete karşı korumakta özen yükümlülüğünü yerine getirmedeği ve bu eylem ve ihmallerin kendisi ve oğlu açısından ayrımcı muamele teşkil ettiği gerekçesiyle CEDAW md.1, 2(a),(c),(d),(f), 15 (1) ve 16(1)(d),(e),(f)'nin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle Taraf Devletlere iletilen ihtiyati tedbir kararlarına uyulmamasının, CEDAW ve İhtiyari Protokol ile öngörülen korumayı zayıflatığının altını çizmektedir. Somut olayda, velayet davası bağlamında başvurucunun ruhsal durumu açısından değerlendirme yapılması gerekli görülmüşken, J.A. açısından böyle bir değerlendirme istenmemesi; J.A. hakkında ceza davası açılmış olmasına rağmen E.A.'nın başvurucudan alınarak J.A.'ya teslim edilmesi; velayete ilişkin temyiz kararının yeterince gerekçelendirilmiş olmaması; E.A.'ya yönelik şiddet eylemlerine ilişkin şikâyetlerin, J.A.'nın başvurucuya yönelik şiddet eylemlerinden mahkûmiyeti bulunmasına rağmen etkili biçimde soruşturulmaması ve bu gelişmelere rağmen E.A.nın velayeti hakkındaki kararın yeniden değerlendirilmemesi özen yükümlülüğüne aykırıdır. Komite, bu bağlamda, 33 No'lu Genel Tavsiye'de belirtildiği üzere, toplumsal cinsiyet kalıplarının kadınların adalete erişimi açısından yarattığı sorunlara, özellikle bu kalıp yargılar ve önyargıların savcı ve hâkimlerin kararlarını etkileyerek, kadınların şikâyetlerinin göz ardı edilmesi ve gereğince değerlendirilmemesine ve hatta failin cezasızlığına yol açtığını hatırlatmaktadır.

Komite ayrıca gerek polis gerekse de yargısal makamların özen yükümlülüğüne uygun hareket etmemesinin, E.A.'nın bakımı ve velayeti ile ilgili karar ve işlemler açısından çocuğun menfaatlerinin "en üst düzeyde" gözetilmesini öngören CEDAW md.16(1)(d) ve (f) açısından ihlal teşkil ettiği görüşündedir.

Komite'ye göre; ulusal makamların toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargılar dolayısıyla başvurunun maruz kaldığı tekrarlayan şiddeti taraflar arası geçimsizlik olarak tanımlamaları, bu yönde başvurunun ciddi bir saldırının ertesindeki beyanı dışında delil olmamasına karşın şiddetin karşılıklı olduğuna hükmetmeleri, E.A.'nın velayetiyle ilgili hususlarda ve E.A.'ya yönelik şiddete ilişkin şikâyetlerin soruşturmasında J.A.'nın mahkûmiyetini göz ardı etmeleri CEDAW md.2 (a), (c)-(f), 15(a) ve 16 (1) (d), (f)'ye aykırıdır. Bu çerçevede Komite Taraf Devlet'e şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

(1) Başvurucu ve E.A. açısından, tazminat ödenmesi dâhil olmak üzere ihlalin ağırlığına uygun giderim sağlanması; E.A.'nın velayeti hakkında tekrar yargısal süreç başlatılarak kararın gözden geçirilmesi; (2) Genel olarak: ev içi şiddetin velayet süreçlerinde gereğince dikkate alınmasının sağlanması; yasal çerçeve ve uygulamaların ev içi şiddet mağdurlarını korumasız bırakmasına yol açan bir yapısal sorun bulunup bulunmadığının incelenmesi; ev içi şiddetle mücadeleyle yönelik yasal çerçevenin güçlendirilmesi; yargısal ve idari makamlar için kadınların taraf ve tanık olarak ifadelerinin, şikâyetlerinin ve savlarının önyargılardan arınmış olarak, gerektiği biçimde dikkate alınması meselesini de içeren zorunlu eğitim sağlanması.

Karen Tayag Vertido v. Filipinler Başvuru No. 18/2008

Başvuru Tarihi: 29 Kasım 2007

Komite Karar Kabul Tarihi: 16 Temmuz 2010

Temel Olgular: Yerel Ticaret ve Sanayi Odası'nda müdür olarak çalışırken, Oda'nın eski başkanlarından J.B.C.'nin tecavüzüne uğradığını ifade eden başvuru, olayın ertesi günü bir tıbbi rapor almış ve sonraki gün polise şikâyetinde bulunmuştur. Yargılamanın başlamasının ardından sanık hakkında 72 saat içinde tutuklama kararı verilmiş, ancak tutuklama neredeyse 3 aya yakın bir süre sonra gerçekleşmiştir. 8 yıl süren yargılamada hâkim defalarca değişmiştir. J.B.C., karşılıklı rızaya dayalı bir cinsel birliktelik yaşadığını ve olay öncesinde uzun süredir flört et-

tiklerini iddia etmiştir. Yargılama sonunda, tecavüz iddiası şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanamadığından J.B.C.'nin beraatine karar verilmiştir. Hâkim, başvurunun kaçmak için pek çok şansı bulunmasına rağmen kaçmaması, tecavüze direnmemesi (bir otel çalışanın odadan gürültü veya çıgık gelmediği yönündeki ifadesine dayanarak), sanığın olay sırasında 60 yaşında olduğu göz önünde bulundurulduğunda başvuru direnmiş olsa sanığın boşalma noktasına gelmesinin mümkün görünmemesi dolayısıyla başvurunun iddialarının şaibeli olduğu kanaatindedir. Hâkim gerekçesinde, daha önce Yargıtay tarafından ortaya konmuş şu ilkelere dayanmıştır: cinsel saldırı konusunda suçlama yapmak kolaydır, müşteki açısından cinsel saldırının gerçekleştiğini ispat etmek zor olabilir ama sanığın bunun gerçekleşmediğini ispat etmesi daha da zordur; bu sebeple sanığın delillerinin zayıflığından müşteki yararlanmamalıdır.

Şikâyetler: Başvurucu, uğradığı cinsel şiddet eyleminin etkili biçimde soruşturulması ve cezalandırılmasında özen yükümlülüğüne uygun davranılmamasının ve ulusal mahkemenin muhakemesinin toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargılara dayalı olmasının CEDAW md.2(c), (d), (f) ve 5(a)'yı ihlal ettiğini iddia etmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle Sözleşme ile açıkça bir giderim hakkı öngörülmemişse de Taraf Devletlerin md.2(c) uyarınca kadınların haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini sağlamakla yükümlü olduğunu hatırlatmaktadır. Bu kapsamda 8 yıl süren ve J.B.C'nin beraatıyla sonuçlanan yargılama süreci, etkili bir kovuşturma teşkil etmekten uzaktır. Komite ayrıca Taraf Devletlerin md.2(f) ve 5(a) uyarınca kadına karşı ayırimcilik teşkil eden yasa, adet ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmakla yükümlü olduğunu hatırlatmaktadır. Yargı makamlarının bir tecavüz mağdurundan beklenilecek tutum ve davranışlarla ilgili toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılar üzerinden muhakeme yürütmesinin önlenmesi de bu kapsamdadır. Komite, yargılama sürecinde özellikle tecavüze direnme ve rıza bağlamındaki toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı isabetsiz bulgu ve tespitlere dikkat çekmektedir. Bu sebeplerle Komite, somut olayda md.1 ve 19 Genel Tavsiye'yle birlikte okunduğunda CEDAW md.2(c), (d), (f) ve 5(a)'nın ihlal edildiği görüşündedir.

L.A. ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti
Başvuru No. 110/2016

Başvuru Tarihi: 21 Aralık 2016

Komite Karar Kabul Tarihi: 24 Şubat 2020

Temel Olgular: Roman kökenli genç anneler olan dört başvuru, aşırı yoksulluk koşullarında yaşamaktadırlar. Biri hariç, başvurucular hiç jinekolojik muayeneden geçmemiştir. Yaklaşık 130 kişilik bir Roman topluluğu olarak derme çatma evlerde yaşadıkları arazinin özelleştirilmesiyle, yalnızca sözlü olarak yapılan bir bildirim takiben, polis ve inşaat araçları yerleşimi yıkmış, su kaynağını kesmiştir. Başvurucular da dâhil topluluğun çoğu, buna rağmen arazide yaşamaya devam etmiştir. Ancak barınma ve temiz suya erişim imkânı olmadığından o sırada hamile veya yeni doğum yapmış olan başvurucular jinekolojik muayene ve diğer sağlık ve sosyal hizmetlerden yoksun, ciddi sağlık riskleriyle karşı karşıya kalmıştır. Başvurucular, Taraf Devletin tüm vatandaşları gibi zorunlu sağlık sigortası sistemine dâhildir ancak bu sistemde muayeneler tamamiyle ücretsiz değildir; jinekolojik muayenelerin bu sistem dâhilinde yapılabilmesi için kişinin önceden bir jinekoloğa kaydı olması gereklidir. Başvurucular, jinekologların çeşitli önyargı ve damgalamalar sebebiyle Roman kadınları kayıtlı hasta olarak kabul etmekten kaçındıklarını, kendilerinin de kayıtlı olmadığı belirtilmiştir.

Şikâyetler: Başvurucular, hamilelik veya lohusa döneminde oldukları sırada yerleşim yerlerinin yıkılmasıyla maruz kaldıkları koşulların cinsiyet, etnik köken, yaş, sınıf ve sağlık durumu temelli kesişimsel ayrımcılık teşkil ettiğini ve CEDAW md.2(d), (f), 4(1)-(2), 12(1)-(2), 14(2)-(b) ve (h)'ye aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite'ye göre meselenin özü başvurucuların yaşadığı yerleşimin yıkılması sürecinde, marjinalleştirilmiş etnik bir azınlığa mensup ve hamile kadınlar olan başvurucuların ayrımcılığa uğramış olup olmadığı ve başvurucuların üreme sağlığı başta olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerine erişiminin teminat altına alınıp alınmadığıdır. Yerleşimin uygun bir süre öncesinden yazılı bildirim olmaksızın ve alternatif bir yerleşim yeri sunulmaksızın yıkılması, başvurucuları hamile genç kadınlar olarak ihtiyaç duydukları koşullar

ve hizmetlerden mahrum biçimde ve olağanüstü olumsuz koşullarda yaşamak ve doğum yapmak zorunda bırakmıştır.

Ayrıca Komite, 24 No'lu Genel Tavsiye'de belirtildiği üzere, Taraf Devletlerin kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde üreme sağlığı ve beslenme başta olmak üzere yeterli hizmetleri sunmak ve konut, sağlık, elektrik ve su temini konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak yükümlülüklerini hatırlatmaktadır. Komite, zorunlu sağlık sigortası hizmeti çerçevesinde jinekolojik muayenenin başvuruçular açısından erişilebilir olmaması, jinekologların Roman kadınları hasta olarak kabul etmeyi reddetmesi, yerleşim yerlerinin yıkılması sonucunda iyice güçleşen olumsuz koşulların, özellikle yemek, barınma ve temiz suya erişimlerinin kısıtlanmasının başvuruçuların yüz yüze kaldığı sağlık risklerini arttırmasının CEDAW md.2(d), (f), 12(1)-(2), 14(2)(b) ve (h) açısından ihlal teşkil ettiği görüşündedir.

Maria de Lourdes da Silva Pimentel v. Brezilya
Başvuru No. 88/2015

Başvuru Tarihi: 16 Şubat 2015

Komite Karar Kabul Tarihi: 26 Şubat 2018

Temel Olgular: Başvuruçunun kızı Bayan da Silva altı aylık hamileyken mide bulantısı ve ağrı şikâyetleriyle sağlık merkezine başvurmuş, buradaki jinekolog bulantı giderici ilaç ve vitamin reçete edip 2 gün sonrası için kan ve idrar testi randevusu vererek Bayan da Silva'yı eve göndermiştir. Şikâyetlerinin artması üzerine ertesi gün tekrar sağlık merkezine gelen Bayan da Silva'yı muayene eden başka bir jinekolog bebeğin ölmüş olduğunu tespit etmiş; Bayan da Silva'ya suni sancı verilerek ölen bebek doğum yoluyla alınmıştır. Ölü doğumdan yaklaşık 14 saat sonra, rahmin temizlenmesi için küretaj operasyonu yapılmıştır. Bu operasyonun ardından Bayan da Silva'nın sağlık durumu kötüleşmiştir. Yoğun kanamanın durdurulamaması üzerine sağlık merkezi yetkilileri Bayan da Silva'nın tam teşekküllü bir hastaneye sevki için temaslara geçmiş ancak yer bulunabilen tek hastane olan şehir hastanesi o saatte ambulans göndermeyi reddetmiştir. Bayan da Silva'nın durumu kritik olmasına rağmen ambu-

lans yaklaşık 8 saat sonra gelmiştir. Bayan da Silva ertesi gün hayatını kaybetmiştir. Bayan da Silva'nın otopsi raporuna göre ölüm sebebi sindirim sistemi kanamasıdır. Doktorlar bu durumun ölü doğumdan kaynaklanmış olabileceğini belirtmiştir. Başvurucu, kızının tıbbi kayıtlarını sağlık merkezinden aldığı sırada buradaki doktorlar ise, bebeğin Bayan da Silva'ya ölü doğum yaptırılmasından günler önce ölmüş olduğunu ve Bayan da Silva'nın ölümünün bundan kaynaklanmış olabileceğini söylemiştir.

Sikâyetler: Başvurucu, fetal ölümün teşhis edilememesi dolayısıyla kızına uygulanan yanlış tedavi; ölü doğumun hemen ardından yapılması gereken küretajın ancak ertesi gün yapılması ve durumu kritik olmasına rağmen uzman acil bakım servisine sevinde gecikilmesi açısından CEDAW md.2 ve 12'nin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite 24 No'lu Genel Tavsiye'de belirtildiği üzere, Taraf Devletlerin kadının güvenli doğum ve acil jinekolojik hizmetlere erişimini sağlamakla ve bu hizmetleri kaynaklarının elverdiği en geniş ölçüde yaygınlaştırmakla yükümlü olduğunu hatırlatmaktadır. Komite, Taraf Devlet'in sağlık merkezinin özel bir kurum olması sebebiyle burada gerçekleşmiş olabilecek tıbbi hata ve ihmallerin Devlet'e atfedilebilir olmadığı savunmasını, CEDAW md.2(e) uyarınca, Taraf Devletlerin özel sağlık kuruluşlarını düzenleme ve denetleme yükümlülüğü bulunduğunu belirterek reddetmektedir. Bayan da Silva'nın sağlık merkezine ilk başvurduğu sırada kan ve idrar testinin yapılmaması ve ölü doğumun ardından küretajın ancak 14 saat sonra yapılması, bu operasyonun tam teşekküllü olmayan sağlık merkezinde yapılması, ambulans bulunamaması sebebiyle Bayan da Silva'nın kritik durumda 8 saat sevk için bekletilmesi, şehir hastanesine klinik hikayesi ve sağlık raporları olmaksızın sevk edilerek buradaki doktorlara yalnız sözlü bilgi verilmesi, acil serviste yer olmadığından Bayan da Silva'nın koridorda oluşturulan bir kısımda, gereğince müşahede edilmeden yatırılması gibi bir dizi hata, yapısal eksiklik ve ihmale işaret etmektedir. Bu çerçevede, kadına hamilelik döneminde gereken sağlık hizmetlerinin sağlanmasını öngören CEDAW md.12/2 ihlal edilmiştir.

Komite, kadınların doğum sırasında yeterli sağlık hizmetine ulaşamamasının Brezilya'da sistematik bir problem olduğunu ve kaynakların sınırlılığını kabul etmekle beraber buradaki sorunun esasen sağlık poli-

tikalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Komite'ye göre, doğum ve annelikle ilgili yeterli sağlık hizmetine erişimin sağlanamaması, sağlık ve bakım hizmetlerinden yararlanmada kadına karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmakta başarısız olduğunu göstermektedir. Bu açıdan CEDAW md.2 ve md.12/1 de ihlal edilmiştir.

Komite ayrıca, iç hukuktaki yargılamanın yıllarda sürüncemede kalması dolayısıyla başvuruçunun etkili bir yargısal koruma ve uygun giderimden mahrum bırakılmasının CEDAW md.12 ve 2(c)'ye aykırı olduğu kanaatindedir.

N.M. v. Danimarka
Başvuru No. 78/2014

Başvuru Tarihi: 28 Kasım 2014

Komite Karar Kabul Tarihi: 21 Temmuz 2017

Temel Olgular: Başvuruçucu Etiyopya asıllı Müslüman bir kadındır. Başvuruçunun eşi, Ogaden Ulusal Kurtuluş Cephesi (OUKC) isimli silahlı ayrılıkçı bir örgütün militanıdır. Başvuruçucu, eşinin polis tarafından yakalanmasından iki hafta sonra kendisinin de gözaltına alındığını ve alıkonduğu üç hafta boyunca her gün gözleri bağlı haldeyken dövülerek ve su altında tutulup havasız bırakılarak kötü muameleye uğradığını iddia etmiştir. Başvuruçucu yine işkenceye götürülmek üzere koğuşundan çıkarıldığı bir sırada çıkan karmaşadan faydalanarak tutulduğu yerden kaçtığını, teyzesinin maddi yardım ve desteğiyle Danimarka'ya ulaştığını belirtmiştir. Başvuruçucu burada sığınma başvurusunda bulunmuş ancak mülakat sırasındaki anlatısı tutarsız, kurmaca ve güvenilir bulunmadığı için başvurusu reddedilmiştir.

Şikâyetler: Başvuruçucu, eşinin OUKC mensubu olması sebebiyle kendisinin de OUKC'ne destek vermekle suçlandığı için geri gönderilmesi halinde kötü muameleyle karşılaşacağı veya öldürüleceğini iddia etmektedir. Başvuruçucuya göre sığınma başvurusunun ulusal makamlarca yeterli biçimde incelenmemesi, menşe ülkedeki ve bölgedeki durumun araştırılmaması, uğradığı kötü muamelenin psikolojik ve fiziksel etkilerinin dikkate alınmaması, anlatısının ikna edici bulunmamasının mülakat

sırasındaki ciddi stres ve baskıdan kaynaklanabileceğinin göz önüne alınmaması CEDAW md.3, 5 ve 7'yi ve AİHS md.3'ü ihlal etmiştir.

Komite başvuruçunun şikâyetlerinin AİHS md.3 ile ilgili kısmını konu bakımından yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, başvuruçunun Etiyopya'ya geri gönderilmesi halinde kocasının örgüt üyeliği dolayısıyla kendisinin de örgüte destek vermekle suçlanacağını ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetle karşı karşıya kalacağını iddia ettiğini kaydetmektedir. Komite bu hususta, kadınların iltica, sığınma, vatandaşlık ve vatansızlığının toplumsal cinsiyetle ilişkili boyutlarına dair 32 No'lu Genel Tavsiye'de belirtildiği üzere, Taraf Devletlerin yargı yetki alanındaki kişinin geri gönderilmesi halinde geri dönülemez bir zararla karşılaşacağına dair gerçek bir tehlike bulunduğu inanmak için esaslı sebepler olması halinde, geri göndermeme yükümlülüğü altında olduğunu hatırlar. Kişiyi kadın olduğu için yöneltilen zulüm veya kişiyi kadın olduğu için orantısız biçimde etkileyen zulüm de dâhil olmak üzere, kişinin cinsiyetle ilişkili veya cinsiyete dayalı zulüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğu durumlar da bu çerçevede değerlendirilir.

Bununla beraber, Komite, delillerin incelenmesi, takdiri ve maddi vakıanın tespitinin aslen ulusal makamlara düştüğünü ve ulusal makamlarca yapılan değerlendirmenin önyargılı veya ayrımcı olduğu ortaya konmadıkça, bu tespitlerden ayrılmaya gerek duymadığını belirtmektedir. Komite'ye göre, somut olayda başvuruçunun yakındığı hususlar da dahil olmak üzere başvurusunun tüm unsurları ulusal makamlar tarafından değerlendirilmiştir; ulusal makamların başvuruçunun sığınma talebine ilişkin değerlendirmesinde Sözleşmesel yükümlülükler aykırı başka bir husus görülmemektedir. Bu sebeple Komite, başvuruçunun geri gönderilmesinin CEDAW md.3, 5, 7 bakımından ihlal yaratmayacağı kanaatine varmıştır.

Natalia Ciobanu v. Moldova Cumhuriyeti
Başvuru No. 104/2016

Başvuru Tarihi: 3 Mayıs 2016

Komite Karar Kabul Tarihi: 4 Kasım 2019

Temel Olgular: Başvurucu 1973'ten beri sigortalı bir çalışandır. Başvurucunun 1992 yılında dünyaya gelen kızı ileri derecede engellidir ve sürekli bakım ve desteğe ihtiyaç duymaktadır. Kızını bir bakımevine yatırması tavsiye edilmişse de başvurucu kızının bakımını kendisi üstlenmiş ve işinden ayrılarak kızının vefat ettiği 2012 yılına kadar kızının bakım ihtiyaçlarını sağlamıştır. Başvurucu kızının vefatının ardından emeklilik talebinde bulunmuştur. Emekli aylığının son derece düşük olduğunu gören başvurucu, 1999'da yürürlüğe giren bir yasa uyarınca o tarihten itibaren kızının bakımını sürdürdüğü sürenin sigortalılık süresi hesaplamasına dâhil edilmediğini öğrenmiştir. Başvurucu bu konudaki şikâyetlerini, benzer şikâyetleri bulunan iki kadınla beraber, ulusal bir makam olan Eşitlik Konseyi'ne sunmuş, Konsey başvurucuları haklı bularak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na başvurucunun durumundaki kişiler için bir geçiş dönemi düzenlemesi yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Şikâyetler: Başvurucu, sağlık ve sosyal güvenlik sisteminin çocuğunun bakımı ve çalışma hayatını beraber sürdürebilmek için çocuğunu bakımevine yatırmaktan başka alternatif bırakmamasının ve başvurucu gibi işinden ayrılarak çocuğunun bakımını yürütmeyi tercih eden kadınlar açısından 1999'da yürürlüğe giren yasa uyarınca emekli aylığının hesaplanmasında bu bakımın yürütüldüğü dönemin sigortalılık süresine dahil edilmemesinin, Moldova toplumundaki çocuk bakımının geleneksel olarak kadına düştüğünü kabul eden toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla ayrımcılık teşkil ettiği ve CEDAW md.3, 11(1)-(e) ve 11(2)-(c)'yi ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle, başvurucunun evde bakım süresinin sigorta süresi hesaplamasına dâhil edilmemesine yol açan 1999'daki yasa değişikliğinden, ancak emeklilik talebini ilettikten sonra haberdar olduğuna dikkat çekmektedir. Komite ayrıca, başvurunun Komite'ye iletilmesinin ardından geçen sürede Taraf Devletin sosyal güvenlik ve engelli bakımıyla ilgili yasal çerçevede bazı iyileştirmelere gittiğini not etmektedir ancak bu kapsamda kabul edilen düzenlemeler 1999 ile yeni yasal düzenlemelerin yürürlüğe girdiği dönem arasını kapsamadığından başvurucu veya benzer durumda olanlar açısından değişiklik yaratmamaktadır.

Taraf Devletler sosyal güvenlik sistemlerini şekillendirmekte takdir marjına sahiptir ancak bunun kullanılmasında, kadınlar gibi sosyal güvenceden yararlanmada güçlüklerle karşılaşan ve dezavantajlı olan grupların gözetilmesi gerekir. Kadının sosyal güvenceden yararlanma hakkını engellemek veya ortadan kaldırmak amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran, cinsiyete dayalı her türlü ayırım, hariç tutma ve sınırlama CEDAW'dan doğan yükümlülüklerle aykırıdır. Bu kapsamda görünüşte nesnel olan bir işlem veya uygulamanın kadınlar üzerinde orantısız bir etki doğurduğu dolaylı ayrımcılık hali de dâhildir.

Komite Taraf Devletlerin sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemelerin yapılmasında, engelli olsun olmasın çocuğun bakımı vazifesini geleneksel olarak kadına yükleyen kalıplaşmış cinsiyet rollerini dikkate alması gerektiğinin altını çizmektedir. Komite ayrıca, emeklilik için yasada öngörülen şartları şu veya bu sebeple taşımayan kişiler açısından güvence sağlayacak bir emeklilik sistemi de sunması ve bu sistemin oluşturulmasında prim katkısı bulunmayanlar ve yoksulluk sınırında yaşayanlar içinde kadınların oranının genellikle erkeklere göre daha fazla olduğunu göz önünde bulundurması gerektiğini belirtmektedir. Somut olayda, görünüşte nesnel olan ancak geleneksel olarak çocuğun bakımından sorumlu olan kadınları erkeklere kıyasen daha olumsuz etkileyen bir yasal düzenlemenin varlığı başvuru tarafından *prima facie* ortaya konmuş olduğundan, bu yasal düzenlemenin dolaylı ayrımcılık teşkil etmediğini ispatlamak yükü Devlete geçmiştir.

Resmi istatistikler de işgücü piyasasının dışındaki nüfus içinde engelli veya engelsiz çocukların bakımını da kapsar şekilde, münhasıran ücretsiz ev içi bakım ve destekle meşgul olanların nerdeyse tümünün kadınlar olduğunu göstermektedir. Taraf Devlet, evde engelli çocuk bakımı sağlanan sürenin 1999'ya yürürlüğe giren yasada sigortalılık süresinin dışında tutulmasının gerekçesine de ikna edici bir açıklama getirememiştir. Üstelik aynı yasada, erkekler açısından sigortaya katkı sunulmayan bir dönem olan askerlik sigorta süresinin dışında tutulmamıştır. Tüm bu sebeplerle Komite, başvuruçunun sosyal güvenlik hakkından eşit biçimde yararlanmasını sağlayacak tedbirlerin alınmamış olmasının CEDAW md.3, 11(1)-(e) ve 11(2)-(c)'yi ihlal ettiği kanaatine varmaktadır.

O.G. v. Rusya
Başvuru No. 91/2015

Başvuru Tarihi: 1 Mart 2015

Komite Karar Kabul Tarihi: 6 Kasım 2017

Temel Olgular: Başvurucunun iddialarına göre eski erkek arkadaşı K., başvurucu başka bir birlikteliğe başlamış olmasına rağmen başvurucuyu aramaya devam etmiş, hakaret mesajları göndermiş, başvurucunun yaşadığı eve gelmiş ve içeri girmeye çalışmıştır. Bu olaylardan birinde K. kendisini evine almayan başvurucuya vurmuştur. Başvurucu olay hakkında şikâyetinde bulunmuş, açılan davada kasten yaralamadan suçlu bulunan K., 4 ay süreli ıslah edici çalışma cezasına ve başvurucuya tazminat ödemeye mahkûm edilmiş ancak çalışma cezası ertelenmiştir. Yaklaşık iki ay sonra K. başvurucuya hakaret ve ölüm tehditleri içeren mesajlar atmıştır. Başvurucu polise şikâyetinde bulunmuş, fakat ilgili polis memuru, K.'nin karakola gelmeyi reddetmesi sebebiyle ifadesinin alınmadığını ve hakkında soruşturma başlatılmadığını belirtmiş, K.'nin tehditleri ile ilgili eyleme geçmemiş olması sebebiyle başvurucu açısından bir tehlike bulunmadığına karar vermiştir. Tehdit mesajlarının tekrarlaması üzerine başvurucu defalarca polise başvurmuş ancak aynı gerekçeyle yine K. hakkında soruşturma başlatılmamıştır. Başvurucu bu esnada K. hakkında verilen karara ilişkin temyiz davası açarak daha yüksek bir tazminat ve K.'ye karşı koruma tedbiri talep etmiştir. Başvurucunun her iki talebi de reddedilmiştir.

Şikâyetler: Başvurucu, Taraf Devlet'te ev içi şiddet vakalarının önlenmesi, soruşturulması, cezalandırması ve mağdurların korunmasına yönelik yeterli ve etkili yasal çerçeve bulunmaması açısından CEDAW md.1, 2(b), (c), (e) ve (f)'nin; kolluk ve yargısal makamların K.'nin tehditlerine karşı başvurucuyu korumaya yönelik gerekli tedbirleri almamış olması açısından md.1 ve 2(b)-(g)'nin, K.'nin tehditlerinin ciddi bir tehlike yaratmadığına karar verilmesinde ulusal makamların toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargılarla hareket etmesi açısından md.5(a)'nın ihlal edildiğini iddia etmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle, 19 No'lu Genel Tavsiye ile bunu güncelleyen 35 No'lu Genel Tavsiye'de

altı çizilen Taraf Devletlerin özel kişilerce gerçekleştirilen kadına karşı şiddet eylemlerini önlemek, soruşturmak veya cezalandırmakta gözetmesi gereken özen yükümlülüğünü hatırlatmaktadır. Başvurucunun şikâyetlerinin o dönemde K. ile başvurucu arasında aile ilişkisi bulunmadığından ev içi şiddet olarak kabul edilmediğine dikkat çeken Komite, İstanbul Sözleşmesi md.3(b)'ye atıfla, şiddet eylemlerinin failinin kişinin eski partneri veya eşi olması halinde, kişilerin artık aynı evde yaşamıyor olması veya beraberliğin sona ermesinin üzerinden geçen süreye bağlı olmaksızın, durumun ev içi şiddet olarak tanınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Komite ayrıca, Taraf Devletlerin CEDAW md.2(a), (c)-(e) ve 5(a) uyarınca kadına karşı ayrımcılık içeren yasal düzenlemeler, gelenek ve uygulamaları ortadan kaldırmak ve değiştirmekle yükümlü olduğunu belirtmektedir. Bu yükümlülüklerle, kadınların adalete erişimine dair 33 No'lu Genel Tavsiye uyarınca, yargı makamlarınca ev içi şiddet ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kavramlarının tanımlanmasında toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılar ile hareket etmesinin engellenmesi de dahildir. Somut olayda başvurucunun K.'nin ölüm tehditleri hakkında defalarca kolluk makamlarına başvurmasına rağmen inceleme başlatılmaması, bunların "ciddi tehlike" olarak görülmemesi ve başvurucunun koruma tedbiri talebinin reddedilmesi beraberce değerlendirildiğinde Taraf Devlet'in kadına karşı şiddet eylemlerinin etkili biçimde soruşturulması, cezalandırılması ve kadının korunmasına yönelik yükümlülüklerini yerine getirmediği ve ulusal makamların değerlendirmelerinde toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılarla hareket ettiği görülmektedir. Bu açıdan Komite CEDAW md.2(a), (c)-(e) ve 5(a)'in ihlal edildiği kanaatindedir.

Ayrıca Komite, Taraf Devlet'in sekizinci periyodik raporlama sürecindeki Sonuç Gözlemleri'nde hukuk sisteminde ev içi şiddet kavramının bir an önce tanıma kavuşturulması ve ispat yükünün paylaşılması da dâhil olmak üzere şiddet eylemlerinin etkili biçimde soruşturulması, cezalandırılması ve kadının korunmasına yönelik koruyucu tedbirlerle ilgili gerekli yasal çerçevenin oluşturulması yönündeki tavsiyelerinin hayata geçirilmemiş olduğunu gözlemlemektedir. Komite'ye göre bu yasal düzenlemelerin hayata geçirilmemiş olmasına bağlı olarak, somut olayda başvurucunun mağduriyetinin tanınmaması, süregiden bir korku ve endişe içinde bırakılması ve başvurucuyu korumaya yönelik herhangi bir tedbir alınmaması CEDAW md.1, 2(a), (c)-(e), 3 ve 5(a)'yı ihlal eder.

Komite ihlalin giderimine yönelik diğer tavsiyelerin yanında, Taraf Devletin bir an önce İstanbul Sözleşmesi'ni onaylaması gerektiğinin de altını çizmiştir.

O.M. v. Ukrayna
Başvuru No. 87/2015

Başvuru Tarihi: 1 Eylül 2014

Komite Karar Kabul Tarihi: 19 Temmuz 2019

Temel Olgular: Ukrayna vatandaşı olan başvurucu, Ürdün vatandaşı olan A. ile Ukrayna'da tanışmış, evlendikten sonra beraber Ürdün'e taşınmışlardır. İlk kızlarının doğumundan birkaç sonra başvurucu kocasının muvafakati ile Ukrayna'ya ailesinin yanına gitmiş, beş ay kadar sonra bebeği Ukrayna'daki ebeveynlerinin yanında bırakarak Ürdün'e dönmüştür. Başvurucu Ürdün'e geri döndükten sonra kocasının kendisine psikolojik ve ekonomik istismar uygulamaya başladığını, ikinci kızları dünyaya geldikten sonra ise fiziksel şiddet uyguladığını ifade etmiştir. Kocasını başvurucu ve yeni doğan bebeğini evin bodrumuna kilitlemiş, telefonunu elinden almış, çok az yiyecek vermiş, ilaç ve bebek için sıcak kıyafetler vermemiştir. Bu süre içinde başvurucu defalarca ağır şiddete maruz kalmıştır. Başvurucu yaklaşık iki ay sonra Ukrayna Büyükelçiliği'ne ulaşarak yardım istemiş ancak Büyükelçilik'ten bu gibi ailevi sorunlara müdahale edemedikleri yanıtını almıştır. Bu esnada başvurunun ebeveynlerinin talebi üzerine Ukrayna makamları Ukrayna Büyükelçiliği ile temasa geçerek Ürdün makamları önünde ev içi şiddetle ilgili bir şikâyette bulunulmasını sağlamıştır. Bu şikâyet üzerine şer'i mahkeme önünde görülen davada üç aylık bir uzlaşma sürecine ve A.'nın talebi üzerine çiftin ilk çocuğunun Ukrayna'dan Ürdün'e gönderilmesine karar verilmiştir. Ukrayna Büyükelçiliği duruşmaya katılmamış, başvurucuya avukat veya tercüman sağlanmamıştır.

Davanın ardından A.'dan gördüğü fiziksel şiddetin artması üzerine başvurucu iki kere daha Büyükelçilik'e başvurmuş, yetkililer Ürdün'den ayrılmasını salık vermiş ancak başvurucu ikinci kızını geride bırakamayacağı için Ürdün'de kalmaya devam etmiştir. Başvurucu küçük kızıyla

beraber bir ay boyunca resmi bir kurum olan Aile Uzlaşma Merkezi'nin sığınma evinde kalmış bu sırada şer'i mahkemeler önünde ikinci bir dava süreci başlamıştır. Ukrayna Büyükelçiliği yine duruşmaya katılmamış, başvuruca yine avukat veya tercüman sağlanmamıştır. Şer'i mahkeme, A.'nın başvurusunun iş bulmasına izin vermesi ve başvuruca ve küçük kızına ayrı bir ev tutmasına karar vermiş ancak A. bu karara riayet etmemiştir.

A.'nın başvurusuyla şer'i mahkemelerde görülen velayet davasında çiftin Ukrayna'da bulunan ilk çocuğunun velayeti A.'ya, ikinci çocuğun velayeti başvurucaya verilmiştir. Başvuruca avukat tutmuştur; ancak Ukrayna Büyükelçiliği yine duruşmaya katılmamış ve başvurucaya tercüman sağlanmamıştır. Başvuruca bu kararı temyiz etmiş ama sonuç alamamıştır. Başvurucaya 10 gün içinde Ukrayna'dan büyük kızını alıp getirmesi gerektiği tebliğ edilmiştir. 10 günlük sürenin bitiminde A.'nın şikâyeti üzerine gözetlme alınmış, 24 saat sonra serbest bırakılmıştır. Eve dönünce A.'dan ağır şiddet gören başvuruca tekrar Aile Uzlaşma Merkezi'ne ulaşmış, merkez yetkileri ve Büyükelçilik'in ısrarı ile ikinci kızını bırakarak Ukrayna'ya dönmeye ikna olmuştur. Ukrayna'da boşanma ve kızlarının velayeti için dava açmış, bu davada iki kızın da velayeti başvurucaya verilmiştir. Başvuruca uzun süredir Adalet Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın da arasında bulunduğu çeşitli makamlara bu kararların Ürdün'de tanınması ve tenfizi için talepte bulunmuş ancak sonuç alamamıştır.

Şikâyetler: Başvuruca, Büyükelçilik'in eylem ve ihmalleri sebebiyle yetkin yargısal ve diğer kurumlara erişmek ve Ürdün'deki yargısal yollar önünde etkin biçimde temsil edilmek başta olmak üzere adalete erişiminin sağlanmaması; şiddete karşı koruma sağlanmaması; ev içi şiddet ve velayete ilişkin şikâyetlerinin Ukrayna'da yargısal yollar önünde hızla çözüme ulaştırılmaması ve mahkeme kararlarının icrasının temin edilmemesi açısından CEDAW md.2(a), (c)-(d), (f), 5(a)-(b) ve 16 (c)-(d), (g)'nin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite, Ukrayna ve Ürdün arasında yabancı mahkeme kararlarının tanınmasına ilişkin milletlerarası antlaşma bulunmaması ve Ürdün'ün Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi'ne taraf olmaması sebebiyle başvurusunun velayet hakkındaki kararının icrasının sağlanamamasına ilişkin şikâyetlerini reddetmiş; başvurusunun şikâyetlerinde yer alan hukuki meselelerin CEDAW md.2(a), (d), (f), 3 ve 5 bağlamında incelenmesi gerektiğine karar vermiş ve esasa

dair incelemenin Ukrayna makamlarının eylemleri ile sınırlı olup Ürdün makamlarının eylemlerini kapsamayacağını belirtmiştir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite 28 Nolu Genel Tavsiye'yi hatırlatarak her ne kadar CEDAW ile konsolosluk koruması sağlamak yönünde bir yükümlülük öngörülmüş olmasa da Taraf Devletlerin, kendi egemenlik yetkileri çerçevesinde, bilhassa da diplomatik olarak temsil edildikleri ülkelerde, vatandaşlarının temel haklarının ihlaline karşı koruma sağlamak konusunda özen yükümlülüğü bulunduğunu belirtmektedir. Komite bu hususta, Ukrayna vatandaşlarının yurtdışında etkin konsolosluk korumasından faydalanma hakkının Ukrayna Anayasası'nın açık hükmüyle teminat altına alınmış olduğuna dikkat çekmektedir. Komite ayrıca, diplomatik ve konsüler makamlarca sağlanan korumanın toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve ev içi şiddet konusundaki özel öneminin altını çizmektedir. Başvurucu ev içi şiddet gördüğü ve velayetle ilgili yargısal süreçler yürüttüğü esnada Ukrayna Büyükelçiliğinden zamanında ve yeterli destek ve yardım görmemiştir. Bu sebeple; şiddet gören, Hristiyan ve yabancı bir kadın olan başvurucu dilini iyi konuşmadığı bir ülkede şer'i hukuka tabi süreçlerde yalnız ve korumasız bir pozisyonda bırakılmış, bunun sonucunda küçük kızının velayetini kaybederek Ürdün'den ayrılmak zorunda kalmıştır.

Komite, ev içi şiddet mağduru olan başvurucunun koruma, yardım ve destekten mahrum kalmasına yol açan bu ihmallerin, 19, 28 ve 35 No'lu Genel Tavsiyeler göz önüne alındığında CEDAW md.2(a), (d), (f), 3 ve 5'i ihlal ettiği görülmektedir.

O.N. ve D.P. v. Rusya
Başvuru No. 119/2017

Başvuru Tarihi: 24 Mart 2017

Komite Karar Kabul Tarihi: 24 Şubat 2020

Temel Olgular: Lezbiyen bir çift olan başvurucular, iki erkeğin saldırısına uğramıştır. Saldırganlardan biri başvuruculara ağır hakaret ve tehditler savurarak şiddet uygularken, diğeri olayı cep telefonuyla kaydetmiştir.

Başvurucular ertesi gün olay hakkında şikâyette bulunmuş ve vücutlarındaki yaralanmaları belgeleyen sağlık raporları almışlardır. Kolluk makamları daha sonra soruşturmaya yer olmadığına karar vermiş, savcılığın bu kararı reddetmesiyle incelemeye tekrar başlanmış ancak bu esnada güvenlik kamerası kayıtlarının üzerinden belli bir süre geçtiği için silinmesi gibi, bazı deliller kaybolmuştur. Başvurucular, kolluk makamlarının başka kamera kayıtlarına ya da görgü tanıklarına ulaşmak için çaba göstermediklerini belirtmişlerdir. Başvurucular, uğradıkları saldırı hakkında etkili bir soruşturma yürütülmediği gerekçesiyle dava açmışlardır. Mahkeme belli ihlallere ilişkin şikâyetleri kabul etmiş, diğer şikâyetleri ise reddetmiştir. Bu esnada, başvurucuların uğradığı eyleme ilişkin soruşturmada eylem yaralama suçu olarak tanımlanmış, başvurucuların ısrarına rağmen eylemin homofobik saiki görmezden gelinmiştir. Saldırıyla ilgili soruşturmada faillerin kimliğini tespit etme olanağı bulunmadığından takipsizlik kararı verilmiş, bu karara itirazın kabul edilmesi üzerine süreç tekrar başlamıştır. Mesele Komite önüne geldiğinde süreçle ilgili yeni bir gelişme bulunmamaktadır.

Şikâyetler: Başvurucular ceza muhakemesi sisteminin toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılık ve şiddete cevap vermekte yetersiz olması açısından CEDAW md.1, 2(b), (c), (e), (f); ulusal makamların hızlı ve etkili bir soruşturma yürütmemiş, homofobik şiddet eylemine yanıt vermek için gerekli adımları atmamış ve toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılarla hareket etmiş olması açısından CEDAW md.2 (b)–(f) ve 5(a)'nın ihlalini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite; kadınlara karşı cinsiyet temelli şiddetin, ayrımcılığın bir türü olduğunu ve cinsiyet temelli ayrımcılık yanında, diğer temellere dayanan kişisel ayrımcılığın (örneğin, somut olaydaki gibi lezbiyen kadınlar) kadınların adalete erişimi üzerindeki olumsuz etkileri ağırlaştırdığına dikkat çekmektedir. Komite, ulusal makamların kişisel ayrımcılıktan muzdarip olan kadınlar tarafından yapılan şikâyetlerde etkili bir soruşturma yürütmek konusundaki özen yükümlülüğünü gözetmekte başarısız olduğunu belirtmektedir. Kuvuşturmanın ancak yedi ay sonra başlaması, tanıkların bulunması ve delillerin toplanmasında süratli davranılmaması, eylemin homofobik unsurları tamamen göz ardı edilerek sınıflandırılması, başvurucuların soruşturmanın gidişatından haberdar edilmemesi ve savcılığın

somut olayda cinsel yönelime dayalı nefretin mevcut olduğuna dair delil bulunmadığına karar vermesi beraberce dikkate alındığında, ulusal makamların başvuru sahiplerinin şikâyetleri hakkında makul sürede ve etkili bir soruşturma yürütmediği açıktır.

Komite, Taraf Devlette LGBT bireylere yönelik şiddet eylemlerinden duyduğu endişeyi 6-8. Periyodik Raporlama sürecindeki Sonuç Gözlemleri'nde belirttiğini ve Taraf Devletten hem bu eylemlerin önlenmesi ve etkili biçimde soruşturulması hem de toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargıların ortadan kaldırılmasına yönelik adımların atılmasını beklediğini hatırlatmaktadır. Komite'ye göre, toplumsal cinsiyete dayalı bir şiddet eylemine maruz kalan başvuru sahiplerinin şikâyetlerinin etkili biçimde soruşturulmaması ve toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılar ile hareket edilmiş olması CEDAW md.1, 2(a), (c)-(e) ve 5(a) bakımından ihlal teşkil eder.

R.P.B. v. Filipinler
Başvuru No. 34/2011

Başvuru Tarihi: 23 Mayıs 2011

Komite Karar Kabul Tarihi: 21 Şubat 2014

Temel Olgular: Sağır ve dilsiz olan başvuru sahibi 17 yaşındayken J. tarafından cinsel saldırıya uğramıştır. Başvuru sahibi kız kardeşinin desteği ile şikâyette bulunmuştur. Başvuru sahibinin ifadesi, yasaya aykırı olarak, erkek bir polis memuruna alınmış, tercüman bulunmadığı için başvuru sahibinin iyi bilmediği Filipince hazırlanan şikâyet dilekçesini imzalamak durumunda kalmıştır (başvuru sahibinin eğitim gördüğü işaret dili, İngilizce temellidir). Başvuru sahibi aynı gün muayeneden geçerek, bir adli rapor almıştır. Raporunda hastanın genital organlarında penetreyona bağlı yakın zamanda gerçekleşmiş travma bulgusu yer almıştır. J. hakkında nitelikli cinsel saldırı suçundan dava açılmıştır. Duruşmalar sırasında başvuru sahibi için tercüman sağlanmamış, başvuru sahibine tercüme konusunda bir engelli örgüt destek vermiştir. 4,5 yıl süren yargılama sonunda J.'nin beraatine karar verilmiştir. Mahkeme bu kararın gerekçesinde, daha önce Yargıtay tarafından ortaya konmuş şu ilkelere dayanmıştır: cinsel saldırı konusunda suçlama yapmak kolaydır, müşteki açısından cinsel saldırının gerçekleştiğini is-

pat etmek zor olabilir ama sanığın bunun gerçekleşmediğini ispat etmesi daha da zordur; bu sebeple sanığın delillerinin zayıflığından müşteki yararlanmamalıdır. Mahkeme bu ilkeler çerçevesinde somut olayda rıza bulunmadığının ve zor kullanıldığının kanıtlanmadığını, başvurunun beyanının bir Filipinli kadından cinsel saldırı durumunda beklenebilecek tavrı yansıtmadığını, normalde tecavüze uğrayan bir kadından olay anında direnmeye, kaçmaya, ses çıkararak yardım istemeye yönelik gücünün son damlasına kadar mücadele etmesi beklenecekken başvurunun böyle bir direnme gösterdiğine dair delil sunulmadığını belirtmiştir.

Şikâyetler: Başvurucu mahkemenin delillerin takdirinde hataya düşmesi; tercüman sağlanmaması başta olmak üzere soruşturma ve kovuşturmadaki ciddi zafiyetler; olay anındaki mücadele ve boğuşmaya dair defalarca dile getirdiği beyanının dikkate alınmaması; toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılar ve mitlere dayalı olarak muhakeme yürütülmesi ve mağdurun sağır dilsiz olması ile olay anındaki yaş küçüklüğünden kaynaklanan kırılgan durumunun dikkate alınmamış olması dolayısıyla CEDAW md.2(c)-(d) ve (f)'nin ihlalini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite ilk olarak CEDAW md.2(c) ve 19 No'lu Genel Tavsiye uyarınca Taraf Devletlerin "kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini tesis etmek ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığıyla kadınların her türlü ayrıma karşı etkin himayesini sağlamakla" ve bu kapsamda cinsel saldırı da dahil olmak üzere her türlü toplumsal cinsiyete dayalı şiddet eylemi açısından kadınlara etkin bir koruma, etkili şikâyet yolları ve giderim usullerini temin etmekle yükümlü olduğunu hatırlatmaktadır. Komite ayrıca, 18 No'lu Genel Tavsiye'de belirtildiği üzere, engelli kadınların özellikle kırılgan bir pozisyonda bulunduğuun altını çizer. Buna göre, somut olayda başvurunun adelete erişimi bakımından yargılamanın gereksiz biçimde uzaması ve soruşturma aşamasında ve ilk duruşmalarda tercüman sağlanmadığından başvurunun soruşturma sürecine tam ve eşit biçimde katılımının mümkün olmaması CEDAW md.2(c) ve (d)'ye aykırıdır.

Komite ayrıca Taraf Devletlerin md.2(f) uyarınca kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden yasa, adet ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmakla yükümlü olduğunu ve yargı makamlarının bir tecavüz mağdurundan beklenilecek tutum ve davranışlarla ilgili toplumsal cinsiyet

kalıpları ve önyargılar üzerinden muhakeme yürütmekten kaçınmaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Komite'ye göre mahkemenin değerlendirmesinde, özellikle tecavüze direnme ve rıza bağlamındaki toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı isabetsiz bulgu ve tespitleri, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve başvurucunun yaşı ve engelliliği gibi bireysel faktörlerin görmezden gelinmesine yol açmıştır. Bu durum, CEDAW md.2(f)'den doğan yükümlülüklerle bağdaşmaz.

Reyna Trujillo Reyes ve Pedro Arguello Morales v. Meksika
Başvuru No. 75/2014

Başvuru Tarihi: 1 Ağustos 2014

Komite Karar Kabul Tarihi: 21 Temmuz 2017

Temel Olgular: Başvurucuların kızı, Eylül 2012'de cinsel şiddete uğramış ve öldürülmüştür. Şüpheli A.M.R.'nin 18 yaşından küçük olduğu için çocuk ceza mahkemelerinde yargılanmasına karar verilmiştir. A.M.R., ilk sorguda cinayeti itiraf etmiş olmasına rağmen, yargılama aşamasında reddetmiş; delilerin toplanması ve soruşturmadaki çeşitli zafiyetler nedeniyle, yüklenen suçu işlendiği sabit görülmediğinden beraat etmiştir. Başvurucular hem beraat kararı, hem de ulusal makamlarca etkili bir soruşturma yürütülmemesi hakkında temyiz ve anayasa şikâyeti yollarına başvurmuş, ancak sonuç alamamışlardır.

Şikâyetler: Başvurucular uygun ve yeterli yargısal yolların bulunmaması ve olaya dair etkili bir soruşturma yürütülmemesi açısından CEDAW md.1, 2, 3, 5 ve 15'in ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite, başvurucuların soruşturmadaki eksiklik ve ihlallere ilişkin şikâyetlerini iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması sebebiyle reddetmiş; A.M.R.'nin beraatının ardından maddi vakianın aydınlatılmasına ve suçluların tespitine yönelik hiçbir adım atılmadığına ve soruşturmaya devam edilmediğine ilişkin şikâyetlerinin ise kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle, Meksika'da kadın cinayetlerinin çok sık yaşandığına, hatta somut olayın gerçekleştiği Veracruz eyaletinde bu oranın daha da yüksek

olduğuna dikkat çekmektedir. Öyle ki, Veracruz'da femisid ayrı bir suç tipi olarak düzenlenmiştir. Komite ayrıca, Meksika'nın periyodik raporuna ilişkin Sonuç Gözlemlerinde kadın cinayetlerini hedef alan çeşitli yasal değişiklikleri olumlu karşılamakla beraber, kadınların öldürüldüğü vakaların kayda geçirilmesi ve belgelenmesinde farklı eyaletlerde farklı prosedürlerin izlenmesinin, kadın cinayetlerinin soruşturulmasını güçleştirebileceğinden duyduğu endişeyi belirtmiştir. Komite ayrıca, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Campo Algodonero* vakasında, kadın cinayetlerinin soruşturulması ve yargılanmasının tek tip kurallara bağlanmamasının, mağdurların adalete erişimini zayıflatıldığını ve yüksek oranda vakanın sonuçlandırılmamasına yol açıldığını belirttiğine işaret etmektedir.

Komite, somut olayda A.M.R.'nin beraatinin ardından, ulusal makamların soruşturmaya farklı açılardan tekrar bakmak gibi maddi vakianın açıklığa kavuşturulmasını veya failin tespitini sağlayacak hiçbir adım atılmadığına dikkat çekmektedir. Komite bu noktada, 19 ve 28 No'lu Genel Tavsiyelere atıfla, Taraf Devletlerin kadına karşı şiddet eylemlerinin önlenmesi, soruşturulması ve yargılanmasındaki özen yükümlülüğünü hatırlatmaktadır. Kadına yönelik şiddet eylemlerinde cezasızlık, toplumda bu eylemlerin kabul edilebilir olduğuna dair bir anlayışın yerleşmesine ve bu şiddet eylemlerinin artmasına sebep olmaktadır. Etkili soruşturma yükümlülüğü bir sonuç yükümlülüğü değil edim yükümlülüğü olmakla beraber, Taraf Devletler kadın cinayetlerinde failerin tespiti ve cezalandırılması için gerekli tüm önlemleri almalıdır. Somut olayın aydınlatılması ve suçluların cezalandırılmasına yönelik herhangi bir adım atılmaması, CEDAW md.1 ile birlikte ele alındığında md.2(b)-(c) ve 5 açısından ihlal teşkil eder. Bu tespit üzerine, başvuruçuların aynı konudaki şikâyetlerinin md.3 ve md.15 bağlamında incelenmesine gerek görülmemektedir.

R.K.B. v. Türkiye³
Başvuru No. 17/2008

Başvuru Tarihi: 30 Kasım 2007

Komite Karar Kabul Tarihi: 25 Temmuz 2011

Temel Olgular: Üniseks bir kuaförde çalışan başvuru, müşteri şikâyeti gerekçe gösterilerek işten çıkarılmıştır. Başvurucu iş sözleşmesinin geçerli sebep belirtilmeksizin feshi hakkında iş mahkemelerinde dava açmış, iş sözleşmesinin karşı cinsle uygunsuz ilişki kurduğu iddiasına dayandırılarak iş ahlakına aykırı davranışları sebebiyle feshedildiğini bu dava sırasında öğrenmiştir. Başvurucu bunun üzerine haksız sebeple işten çıkartılmasına ilişkin bir dava daha açmış ve burada, kendisi işten çıkarılmasına rağmen evlilik dışı ilişki kurduğu iddia edilen D.U.'nun iş sözleşmesinin feshedilmemesinin cinsiyete dayalı ayrımcılık teşkil ettiğini de ileri sürmüştür. (Aynı iş yerinde çalışan D.U., işverenin kocasıdır.) Birleştirilerek görülen davanın sonucunda, iş sözleşmesinin feshinin geçerli bir sebebe dayanmadığı tespit edilerek başvurucuya kıdem ve ihbar tazminatı ödenmesine hükmedilmiş, ancak ayrımcılığa ilişkin iddialar ve tazminat talebi reddedilmiştir. Başvurucunun temyiz talebi, Yargıtay'ca ayrımcılıkla ilgili iddialar tartışılmaksızın reddedilmiştir.

Şikâyetler: Başvurucu, dava sürecinde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa dair argüman ve delillerin görmezden gelinmesi; ayrımcılığa karşı etkili biçimde korunmaması; toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılar üzerinden karar verilmiş olması; kendisi evlilik dışı ilişkisi olduğu iddiasıyla işten çıkarılırken iddiada adı geçen erkek çalışanın işine devam edişi ve işveren tarafından, fesih beyanını imzalamazsa erkeklerle ilişkisi bulunduğu dedikodusunu yaymakla tehdit edilişi ile iş yerinde ayrımcılığa maruz kalması açısından CEDAW md.1, 2(a) ve (c), 5(a) ve madde 11-(a) ve (d)'nin ihlalini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, Taraf Devlet'in toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda çeşitli yasal düzenlemeler yü-

³ Kararın Gülay Arslan Öncü tarafından yapılan tam metin çevirisi için bkz. Gülay Arslan Öncü, "R.K.B. v. Türkiye", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 72, S. 1, 2014, s. 947-964.

rürlüğe koyduğunu kaydetmiş ve işçinin eşit davranma ilkesinin ihlali ihtimalini güçlü bir şekilde ortaya koyması halinde, aksini ispat yükünün işverene geçmesini öngören İş Kanunu md.5'e atıfta bulunmuştur. Ancak başvuruda yakınılan temel mesele yasal düzenlemenin eksikliğinden ziyade, ulusal makamların yorum ve uygulamasına ilişkindir. D.U.'nun kuaför dükkânında istihdam edilmeye devam etmesi olgusunun cinsiyete dayalı ayrımcılığı ortaya koyarak ispat yükünü işverene geçirmek için yeterli bulunmadığına ve başvurucunun cinsiyete dayalı ayrımcılık iddiasının ve bu iddiayı destekleyen delillerin gerektiği şekilde dikkate alınmadığına dikkat çeken Komite, CEDAW md.2(a) ve (c)'nin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

Komite ayrıca, iş mahkemesinin, işverence sunulan cinsiyetçi ve ayrımcı argüman ve deliller hakkında olumsuz bir yorumda bulunmadığına; kadın bir çalışan olan başvurucunun ahlaki tavrını sorgularken, aynınsını erkek çalışanlar açısından yapmadığına ve Yargıtay'ın bu konuyu tartışmayı bile gerekli görmediğine dikkat çekmektedir. Ulusal mahkemelerin muhakemesinde evlilik dışı ilişkilerin erkekler bakımından kabul edilebilir, kadınlar bakımındansa kabul edilemez olduğu gibi bazı toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılar bulunduğunu gözlemleyen Komite, bu açıdan CEDAW md.5(a)'nın ihlal edildiği kanaatindedir.

Başvurucunun karşılaştığı baskı ve işverence evlilik dışı ilişkileri bulunduğu dair dedikodu yaymakla tehdit edilmesi açısından ise Komite; başvurucunun iş ortamında karşılaştığı ve evli bir kadın olmasından kaynaklanan bu eylemlerin, eşit muamele ilkesine aykırı olduğunu belirtmektedir. Başvurucunun iş sözleşmesinin feshini çevreleyen bu olay ve koşullar, cinsiyete dayalı ayrımcılık teşkil eder ve CEDAW md.11(a) ve (d)'ye aykırıdır.

S.H. v. Bosna Hersek
Başvuru No. 116/2017

Başvuru Tarihi: 27 Ocak 2017

Komite Karar Kabul Tarihi: 9 Temmuz 2020

Temel Olgular: Hırvat kökenli bir Bosna vatandaşı olan başvurucu; 1995'te Bosna savaşı sırasında evine giren dört Bosnalı Sırp askerinin eş-

yalarını çaldığını, aralarından birinin de kendisine tecavüz ettiğini ifade etmiştir. Başvurucu olayla ilgili polise şikâyetinde bulunmuş, daha sonra meseleyi aktif biçimde takip etmemiş ancak 2008'de polise şikâyetinin akıbetini sorduğunda dosyaların suç tarihinden 10 yıl sonra yakıldığını ve şikâyeti üzerine hiç soruşturma başlatılmamış olduğunu öğrenmiştir. Başvurucu, 2009-2014 arasındaki dönemde iddialarını bölge polisi, başsavcılık ve ombudsmanlık gibi farklı ulusal makamlara iletmıştır. Bu girişimlerin büyük kısmı sonuçsuz kalsa da başvurucu nihayet 2014'te silahlı çatışma bağlamlı toplumsal cinsiyet temelli şiddet mağduru olarak kabul edilmiş ve aylık yaklaşık 66 dolarlık bir engelli aylığı bağlanmıştır. S.H. uğradığı tecavüz sonucu cinsel sağlık ve üreme sağlığını etkileyen ciddi fiziksel zararlar yanında ağır ruhsal ve psikolojik zararlardan muzdariptir.

Şikâyetler: Başvurucu, cinsel şiddet iddiasının hızlı ve etkili biçimde soruşturulmaması ve cezalandırılmaması, adil ve yeterli bir giderim sağlanmaması bakımından CEDAW md.1, 2(a)-(f), 3, 12, 13(a)-(b) ve 15(1)'in ihlalini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, kadının insan haklarından yararlanmasına zarar verir ve CEDAW md.1 uyarınca ayrımcılık teşkil eder. Ayrıca toplumsal cinsiyet temelli şiddet; işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele olarak nitelendirilebilecek seviyeye ulaşabilir. Tecavüz gibi savaş suçları bu kapsama dahildir ve bunlar uluslararası suç da teşkil edebilir. Komite, Taraf Devlet'in silahlı çatışma bağlamlı toplumsal cinsiyet temelli şiddet alanındaki sorunları çözmeye yönelik adımlar attığını kaydetmektedir. Komite ayrıca bu yasal düzenlemelerin etkili olabilmesi için, bu düzenlemelerde ifade bulan siyasi iradenin tüm devlet organlarınınca benimsenmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Komite, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin etkili soruşturulması açısından, mağdura soruşturmanın gidişatına ilişkin bilgi sunulmasının önemine işaret etmektedir. Başvurucunun soruşturmanın akıbetinden tümüyle habersiz bırakılması, 2009-2017 arasındaki girişimlerinin yanıtsız bırakılması veya yanlış, soyut ve hatta çelişkili bilgiler verilmesi CEDAW md.2(b)-(c), (e)-(f) ve 3'e aykırıdır.

Soruşturmadaki gecikmeler, soruşturmanın etkisizliği ve uygun bir giderim sağlanmaması konusundaki iddialar açısından ise Komite silahlı çatışma bağlamlı eylemlerin soruşturulmasındaki güçlükleri kabul

etmekle beraber, 33 No'lu Genel Tavsiye'de belirttiği üzere, toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemlerinin soruşturulmasında davaların makul bir süre içinde ve tarafsız biçimde sonuçlandırılmasının önemini hatırlatmaktadır. Yine 33 No'lu Genel Tavsiyede toplumsal cinsiyet temelli şiddet mağdurlarına uygun, etkili, bütüncül ve zararın ağırlığı ile orantılı giderim sağlanması yükümlülüğü de vurgulanmaktadır. Başvurucunun ilk şikâyeti ile soruşturma başlatılmaması, 2009 sonrasındaki girişimleri ile başlayan soruşturmanın uzun süre sürüncemede bırakılması ve başvurucuya yeterli ve giderim sağlanmaması, md.2(b)–(d) ve (f) ve md.3'ün ihlali yanında, md.2(c) ve (e)'yle bağlantılı olarak md.15(1)'in ihlalini teşkil eder.

Komite, Taraf Devlet'in 6. periyodik rapor sürecindeki Sonuç Gözlemleri'nde, savaş zamanı cinsel şiddete maruz kalanlara yönelik bir ulusal giderim mekanizması hayata geçirilmemiş olmasından duyduğu kaygıyı ifade ettiğini hatırlatmaktadır. Başvurucunun giderim taleplerinin zaman aşımına uğraması; başvurucunun cinsel şiddet mağduru statüsünün vakitli biçimde tanınmaması ve bağlanan engelli aylığının başvurucunun muzdarip olduğu ağır fiziksel ve ruhsal tahribat ile orantısız olması; eski hale getirme, tazminat ve iyileştirmeyi kapsayan bütüncül bir giderim sağlamaya yönelik bir tedbir alınmaması açısından Komite md.2 (a) ve (c)–(f), 3, 12 ve 13(a)-(b)'in ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

S.L. v. Bulgaristan
Başvuru No. 99/2016

Başvuru Tarihi: 23 Şubat 2016

Komite Karar Kabul Tarihi: 19 Temmuz 2019

Temel Olgular: 17 yaşındayken M. ile evlenen ve birkaç ay sonra da oğulları H.'yi dünyaya getiren başvurucu, yıllar boyunca M.'den ağır psikolojik, duygusal ve fiziksel şiddet görmüştür. İkinci oğulları A.'nın doğumunun ardından başvurucu ve M. anlaşmalı olarak boşanmış, taraflar M.'nin nafaka ödeyeceği ve oğullarıyla sınırlı olarak görüşme hakkı bulunacağı konusunda anlaşmışlardır. M.'nin bu görüşmeler sırasındaki agresif tavırları, çocuklara psikolojik şiddet uygulaması, ihmal ve istis-

manı özellikle H.'nin ciddi psikolojik sorunlar yaşamasına yol açmıştır. H.'yi muayene eden psikoloğun baba ile ilişki kurulmasına yönelik zorlamaların H.'nin psikolojisi olumsuz etkileyeceğine dair raporu üzerine görüşmeler yalnızca M. ile A. arasında devam etmiştir. Başvurucu mahkemeye ve sosyal hizmetler birimine M.'nin bu görüşmelerdeki tutumlarına ilişkin defalarca şikâyetle bulunmuş ancak yetkili makamlar M.'ye uyarılarda bulunmakla yetinmiştir. Başvurucunun talebi üzerine, başvurucu ve çocukları açısından M.'ye karşı bir kısa süreli bir acil koruma tedbirine karar verilmiş ancak mahkeme kalıcı koruma tedbiri talebini reddetmiştir. Bu yargılamada mahkeme, Ev İçi Şiddete Karşı Koruma Kanunu md.10 uyarınca, değerlendirmenin yalnızca tedbir kararı başvurusunun öncesindeki 1 aylık süredeki olaylar üzerinden yapıldığını belirtmiş, daha önceki şiddet olaylarını ve tanıkları değerlendirme dışı bırakmıştır. Mahkeme'ye göre değerlendirilen bir aylık sürede, M.'nin çocuklara şiddet uyguladığı ispatlanamamıştır; psikolog raporu yalnızca H.'nin yaşadığı travmayı belgelemektedir ve bu travma M.'nin H.'ye yönelik şiddet eylemlerinden değil başvurucu ve M. arasındaki uyuşmazlık ve tartışmalardan kaynaklanmış olabilir; M.'nin saldırgan tutumu ve özellikle A. ile görüşme sırasında başvurucuyla telefonda yaşadığı şiddetli tartışmalarda kullandığı hakaretleri ise başvurucunun ziyaret sırasında A.'yı sürekli araması ve genel olarak M.'ye karşı kışkırtmasından doğmuş olabilir.

Şikâyetler: Başvurucu uğradığı ağır fiziksel ve psikolojik şiddetin önlenmemesi ve etkili biçimde yanıt verilmemesi açısından CEDAW md.1 ile birlikte ele alındığında md.2(a)-(c), (e)-(g), 5(a), 16(1)-(c), (g) ve (h)'nin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle, 19 No'lu Genel Tavsiye ile bunu güncelleyen 35 No'lu Genel Tavsiye'de altı çizilen Taraf Devletlerin özel kişilerce gerçekleştirilen kadına karşı şiddet eylemlerini önlemek, soruşturmak veya cezalandırmakta gözetmesi gereken özen yükümlülüğünü hatırlatmaktadır. Komite ayrıca 19, 21 ve 35 No'lu Genel Tavsiyelerde vurgulandığı üzere, CEDAW md.5 ve md.16 birlikte ele alındığında, Taraf Devletlerin yükümlülüğünün yalnız kadına yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmakla sınırlı olmayıp, toplumsal cinsiyet kalıplarının değiştirilmesini ve dönüştürülmesini de kapsadığını belirtmektedir. Buna ayrımcı örf ve âdetlerin dönüştürülmesi veya ortadan kaldırması yükümlülüğü de dahildir. Zira çeşitli kurumlar ve araçlar-

la yeniden üretilen toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılar, kadınların eşit haklardan faydalanmasının önünde engel teşkil eder. Bunlar ayrıca, kadınların adalete erişim ve adil yargılanma hakkına da zarar verir. Komite, Taraf Devle'in kadına karşı şiddeti hedef alan bazı yasal düzenlemeleri hayata geçirdiğini kaydetmektedir; ancak bunların etkili olabilmesi için bu yasal düzenlemelerde ifade bulan siyasi iradenin tüm devlet organlarında benimsenmesi ve desteklenmesi gerekir. Komite, *V.K. v. Bulgaristan* başvurusunda, koruma tedbirine, şiddet eyleminin gerçekleşmesinden itibaren bir aylık süre içinde başvurulması gerektiğini öngören Ev İçi Şiddete Karşı Koruma Kanunu md.10'un ulusal mahkemelerce yalnızca tedbir talebinden önceki bir ay içinde gerçekleşen eylemler bakımından değerlendirme yapılması gerektiği şeklinde yorumlandığını tespit ederek Taraf Devlete bu hükümde değişiklik yapması gerektiğini belirttiğini hatırlatmaktadır. Komite ayrıca Taraf Devletin 4-7. birleşik periyodik raporuna ilişkin Sonuç Gözlemleri'nde, ev içi şiddet ve kadına karşı şiddetin görülme sıklığı, kadına yönelik şiddet eylemlerini hedef alan yeterli cezai düzenlemelerin bulunmaması ve şiddet vakalarının kovuşturulmasında Ev İçi Şiddete Karşı Koruma Kanunu'nda öngörülen ispat yükünün yer değiştirmesi mekanizmasının uygulanmamasından duyduğu endişeyi aktardığını da hatırlatmaktadır. Somut olayda yargısal makamlar, başvuruçunun koruma tedbiri talebini değerlendirirken yalnızca son bir ayı dikkate alıp, bu sırada ev içi şiddet eylemi gerçekleşmemiş olduğundan başvuruçunun koruma tedbiri talebinin reddetmiş; M.'nin saldırganlığının başvuruçunun tavrından kaynaklanabileceğini ve çocukların yaşadığı psikolojik sorunlara her iki ebeveynin yol açmış olduğunu belirtmiştir. Komite, açıkça ayrımcı veya keyfi olmadığı sürece, ulusal makamların kararlarının esas olduğunu ve kendisinin bu makamların yerine geçerek delil ve olguları tekrar değerlendirecek bir pozisyonda bulunmadığını vurgulamaktadır. Ancak somut olayda Ev İçi Şiddete Karşı Koruma Kanunu md.10'da gereken değişikliğin yapılmamış olması sebebiyle, uzun yıllar boyunca M.'nin şiddetine maruz kalan başvuruçuya gereken ve etkili bir koruma sağlanmamış, yargı makamları önündeki şikâyeti gereğince dinlenmemiş, 1 aylık süre öncesinde süregiden şiddet ve bağlam tümüyle göz ardı edilmiştir. Komite somut olayın ayrıca Taraf Devlet'in kadın ve erkeğe biçilen geleneksel roller ve önyargılar içeren ayrımcı örf ve adetleri ortadan kaldırılmakta başarısız olduğuna da işaret ettiği görü-

şündedir. Bu çerçevede Komite, CEDAW md.1 ile birlikte ele alındığında md.2(a)–(c), (e)–(g), 5(a), 16(1)-(c), (g) ve (h)'nin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

S.N. ve E.R v. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti
Başvuru No. 107/2016

Başvuru Tarihi: 27 Ekim 2016

Komite Karar Kabul Tarihi: 24 Şubat 2020

Temel Olgular: Başvurucular Roman kökenli kadınlardır, her ikisi de başvuru sırasında hamiledir. Başvurucuların yaklaşık 130 kişilik bir Roman topluluğu olarak derme çatma evlerde yaşadıkları arazinin özelleştirilmesiyle, yalnızca sözlü bir bildirim takiben, polis ve inşaat araçları yerleşimi yıkmış, su kaynağını kesmiştir. Başvurucular da dahil topluluğun çoğu, buna rağmen arazide yaşamaya devam etmiştir. Ancak barınma ve temiz suya erişim imkânı olmadığından o sırada hamile olan başvurucular jinekolojik muayene de dahil olmak üzere sağlık ve diğer sosyal hizmetlerden yoksun ve son derece olumsuz koşullarda ciddi sağlık riskleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Başvurucuların kimlikleri bulunmadığı için, zorunlu sağlık sigortası sistemine dahil değillerdir.

Şikâyetler: Başvurucular, hamilelikleri sırasında yerleşim yerlerinden çıkarılarak barınma ve temiz suya erişim imkanından mahrum bırakılmaları açısından Taraf Devletin yeterli yaşam koşullarını sağlamak, yaşam hakkı ile ana-çocuk sağlığı dahil olmak üzere sağlık hakkını teminat altına almakta başarısız olmasının ve maruz bırakıldıkları kesişimsel ayrımcılığın CEDAW md.2(d), (f), 4(1)-(2), 12(1)-(2), 14(2)-(b) ve (h)'ye aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, öncelikle, 25 No'lu Genel Tavsiye ışığında Kuzey Makedonya Hükümeti'nin periyodik raporuna ilişkin Sonuç Gözlemleri'nde dezavantajlı durumdaki etnik azınlıklara mensup kadınların ayrımcılığa karşı korunmasında geçici özel önlemlere başvurmasını tavsiye ettiğini hatırlatmaktadır. Somut olayda Taraf Devlet her ne kadar hamile/lohusa kadınlara barınma sağlama ile ilgili bazı genel önlemlere işaret ettiyse de başvurucular gibi evlerinden

çıkarılan Roman hamile/lohusa kadınlar açısından geçici özel önlemlere başvurulmamış olması, CEDAW md.2(d) ve (f) ile bağdaşmaz. Komite ayrıca kimlikleri olmadığı için zorunlu sağlık sigortası sisteminden yararlanamayan ve aşırı yoksulluk koşulları dolayısıyla ücretli jinekolojik muayene yaptıramayan başvurululara üreme sağlığı başta olmak üzere sağlık hizmetlerine erişim imkânı sağlanmamasının CEDAW md.12(1)-(2) ve 14(2)(b)'ye aykırı olduğu kanaatindedir.

Komite, başvuruların maruz kaldıkları olağanüstü olumsuz yaşam koşullarının hamile kadınlar olan başvuruluların sağlığı ve yaşamı açısından yarattığı ciddi risk göz önüne alındığında, başvurululara yeterli barınma koşulları ve sağlık hizmetlerine erişim sağlanmamasının, 28 No'lu Genel Tavsiye'yle birlikte okunduğunda CEDAW md.14(d) açısından da ihlal teşkil ettiği görüşündedir.

Sonuç olarak Komite, 24, 25 ve 28 No'lu Genel Tavsiyeler ışığında, CEDAW md.2(d), (f), 4(1)-(2), 12(1)-(2), 14(2)-(b) ve (h)'nin ihlal edildiği görüşündedir.

S.T. v. Rusya
Başvuru No. 65/2014

Başvuru Tarihi: 8 Kasım 2013

Komite Karar Kabul Tarihi: 20 Ocak 2014

Temel Olgular: Başvurucu yaklaşık 30 yıl boyunca kendisi ve üç çocuklarının, kocası Timagov'un ağır fiziksel ve duygusal şiddetine maruz kaldıklarını belirtmiştir. Şiddet ağırlıklı olarak başvurucuya yönelmiştir. Başvurucunun açtığı boşanma davasında evinin belli bölümleri başvurucu ve çocuklara, belli bölümleri ise Timagov'a tahsis edildiğinden aynı çatı altında yaşamaya devam etmişlerdir. Boşanmanın ardından, Timagov başvurucuya baltayla saldırarak başından ağır biçimde yaralamıştır. Bu yaralanma sonucu başvurucu 2.dereceden engellidir ve halen tıbbi destek almaya muhtaktır. Bu eylemle ilgili dava kasten öldürmeye teşebbüs suçundan açılmış ancak savcılık tarafından sonradan ağır yaralama suçuna indirilmiştir. Mahkeme savunma makamının tanıklarının beyanlarını göz önüne alarak, başvurucunun hakaret ve aşağılamalarıyla ağır tahrik ya-

rattığı kanaatine varmış ve Timagov hakkında kısmi akıl hastalığı ile ağır yaralama suçundan 9 ay 8 gün hapis cezasına hükmetmiş; başvurunun tazminat talebini de reddetmiştir. Tutuklu bulunduğu süre göz önüne alınarak Timagov aynı gün salıverilmiştir. Başvurucu kararı temyiz etmiş ancak karar temyizde onanmıştır.

Şikâyetler: Başvurucu, yetkili makamların kendisini ev içi şiddete karşı korumak, ağır şiddet eylemlerini etkili biçimde soruşturmak ve yargılamak açısından özen yükümlülüğüne aykırı davranması ve ayrımcı önyargılarla hareket etmiş olmasının CEDAW md.2(c)-(d) ve 5(a)'yı ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

Başvurucu AİHM'ne de başvuruda bulunmuştur, ancak bu başvuru kabul edilemez bulunmuştur. Komite, AİHM önünde başvurunun esasına ilişkin bir değerlendirme yapılmamış olduğu için bu başvurunun değerlendirilmesinde CEDAW İP md.4/1 uyarınca bir engel bulunmadığına karar vermiştir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, başvurunun CEDAW md.5 bağlamındaki şikâyetleri açısından, ayrımcı örf ve âdetlerin dönüştürülmesi veya ortadan kaldırması yükümlülüğü hatırlatarak, çeşitli kurumlar ve araçlarla yeniden üretilen toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargıların, kadınların eşit haklardan faydalanmasını engellediğinin altını çizmektedir. Komite, Taraf Devletlerin CEDAW md.2(a), (c)-(e) ve 5(a) uyarınca kadına karşı ayrımcılık içeren yasal düzenlemeler, gelenek ve uygulamaları ortadan kaldırmak ve değiştirmekle yükümlü olduğunu belirtmektedir. Bu yükümlülük, kadınların adalete erişimine ilişkin 33 No'lu Genel Tavsiye uyarınca, yargısal makamların ev içi şiddet ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kavramlarının tanımlanmasında toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılarla hareket etmesinin engellenmesini de içerir.

Somut olayda, savcılığın iddianamede yer alan kasten öldürmeye teşebbüs suçunu sonradan ağır yaralama suçuna düşürmesi, sanık hakkında verilen ilk raporda akli melekelerinin genel anlamda ve suçu işlerken yerinde olduğu belirtilmesine rağmen ikinci rapora dayanarak suçun işlendiği sırada kısmi akıl hastalığı içinde olduğu gerekçesiyle cezanın hafifletilmesi, savunma makamı tanıklarının ifadesine ağırlık verilerek ağır tahrik bulunduğu kabul edilmesi, sanığın süregelen şiddet eylemlerine dair kaydın ve bu yöndeki tanık ifadelerinin dikkate alınmaması,

nihayetinde hükmedilen 9 ay 8 günlük hapis cezasında sanığın tutuklu bulunduğu süre dikkate alınarak tamamlanmış sayılması ve Timagov'un aynı gün serbest bırakılması, başvurunun nafaka taleplerinin reddedilmesi; Taraf Devletin başvurucuya şiddete karşı etkili bir yasal koruma sağlamak ve ulusal makamların muhakemesinin ayrımcı gelenekler ve önyargılardan etkilenmemesini temin etmek konusunda başarısız olduğunu göstermektedir.

Komite ayrıca Taraf Devletin 8. Periyodik raporlama sürecindeki Sonuç Gözlemleri'nde hukuk sisteminde ev içi şiddet kavramının bir an önce tanıma kavuşturulması ve şiddet eylemlerinin etkili biçimde soruşturulması, cezalandırılması ve kadının korunmasına yönelik koruyucu tedbirlerle ilgili gerekli yasal çerçevenin oluşturulması yönünde tavsiyede bulunulduğunu hatırlatarak, ev içi şiddete ilişkin mevzuatının halen yetersiz olduğunu belirtmektedir. Komite ayrıca başvurunun bulunduğu bölgede sığınma evi veya ücretsiz hukuki destek imkânlarının bulunmadığına, yasal çerçeve mevcut olmadığı için koruma tedbiri talep etmenin de mümkün olmadığına dikkat çekmektedir. Tüm bu sebeplerle Komite, CEDAW md.1, 19 ve 35 No'lu Genel Tavsiye ile birlikte ele alındığında CEDAW md.2 (c)-(d) ve 5(a)'nın ihlal edildiği görüşündedir.

S.V.P. v. Bulgaristan
Başvuru No. 31/2011

Başvuru Tarihi: 3 Aralık 2010

Komite Karar Kabul Tarihi: 12 Ekim 2012

Temel Olgular: Başvurucu kızının 7 yaşındayken uğradığı bir cinsel saldırı sebebiyle zihinsel engelli ve çeşitli akıl hastalıklarından muzdarip olduğunu ileri sürmektedir. Saldırının faili yakalanarak iki yıl gecikmeli de olsa yargılanmış; ancak yargılama daha ciddi bir suç olan tecavüze teşebbüs yerine, savcı-sanık arasında suçun itirafı üzerine cezada indirimle gidilmesini sonuçlayan uzlaşma ("*plea bargain*") usulüne açık olan basit cinsel saldırı (sarkıntılık) suçu üzerinden yapılmıştır. Savcı-sanık arasındaki pazarlık ve uzlaşma sonucu, sanığa üç yıl hapis cezası verilmiş ve ceza ertelenmiştir. Başvurucunun müşteki olarak davaya katılarak

tazminat talep etme istemi mahkemece reddedilmiştir. Bunun üzerine başvuru hukuk mahkemeleri önünde ayrı bir tazminat davası açmış, bu davada mağdurun yaşadığı travma sonucunda doğmuş bazı zihinsel ve ruhsal sorunları ortaya koyan uzman raporuna dayanılarak 30.000 leva tazminata hükmedilmiştir. Başvuru bu tazminatın ödenmesi için gerekli hukuki girişimlerde bulunmuş, hatta 3.000 levalık bir infaz ücreti ödemiş olmasına rağmen, tazminatın ancak 1.000 levalık kısmı toplanabilmiş, gerisi failin başkaca malvarlığı bulunamadığından alınamamıştır. Fail saldırı sonrası mağdura çok yakın olan evinde yaşamaya devam etmiş, başvuru kızına herhangi bir koruma sağlanmamıştır.

Şikâyetler: Başvuru kızı cinsel şiddete karşı korumak ve buna etkili bir yanıt vermekte özen yükümlülüğüne uygun davranmamış olan Taraf Devletin CEDAW md.1, 2(a)-(c), (e)-(g), 3, 5, 12 ve 15'i ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite başvuru kızının maruz kaldığı cinsel saldırı eylemi açısından, CEDAW md.2 ve 19 No'lu Genel Tavsiye bağlamında gerek kamusal ajanlar gerekse de özel kişiler tarafından gerçekleştirilen toplumsal ciddiyete dayalı şiddetin tüm biçimleriyle önlenmesi ve ortadan kaldırılması için gerekli tüm tedbirleri alma ve mağdurlara yasal koruma sağlama yükümlülüğünü hatırlatmaktadır. Komite, failin ulusal ceza hukukuna göre daha ağır bir suç olan tecavüze teşebbüs yerine, sarkıntılık suçundan yarglanmış olması ve savcı ile yapılan ceza indirimi pazarlığı ve cezanın ertelenmesi açısından somut olayda başvuru kızına yönelik cinsel saldırının etkili biçimde kovuşturulmamış ve cezalandırılmamış olmasının CEDAW md.2(a), (f) ve (g)'ye aykırı olduğunu belirtmektedir.

Komite ayrıca Taraf Devletin, 4-7. Periyodik raporlama sürecindeki Sonuç Gözlemleri'nde fail ve mağdurun cezanın infazından önce evlenmesi halinde cezanın infaz edilmemesine ilişkin hükümler de dahil olmak üzere cinsel şiddet eylemlerine yönelik ceza hukuku düzenlemelerinin Sözleşmesel yükümlülüklerle bağdaşmadığını belirttiğini hatırlatmaktadır. Komite, Taraf Devletçe gözden geçirilmemiş olan ve somut olayda uygulama bulan bu yasal düzenlemeler bağlamında CEDAW md.2(g) ve 5'in ihlal edildiği görüşündedir.

Komite ayrıca, cinsel şiddet mağdurlarını korumaya yönelik koruma tedbirleri gibi bir mekanizma olmaksızın failerin topluma geri bırakılma-

sı ve mağdura destek ve koruma sağlayan etkili bir yasal çerçevenin mevcut olmamasının CEDAW md.3 ve 5 ile birlikte ele alındığında md.2(a), (b), (e)-(g)'yi ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

CEDAW md.12 uyarınca Taraf Devletler ciddi bir sağlık meselesi olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet açısından uygun bir sağlık politikası ve mağdurlara yeterli destek ve bakımın sağlanabilmesi için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Somut olayda başvurusunun kızının saldırı sonrası yaşadığı ciddi zihinsel ve ruhsal sorunlarla ilgili yeterli sağlık hizmeti sunulmaması ve cinsel şiddet mağdurlarına yönelik açık sağlık politikalarının hayata geçirilmemiş olması, md.12'ye de aykırıdır.

Komite, ayrıca tazminat kararının infazında hukuki destek sağlanmaması ve tazminatın alınamaması dolayısıyla başvuru ve kızı açısından etkili giderim sağlanamamasının md.15'i ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

S.F.M. v İspanya Başvuru No. 138/2018

Başvuru Tarihi: 30 Ekim 2018

Komite Karar Kabul Tarihi: 28 Şubat 2020

Temel Olgular: 39 hafta 6 günlük hamile olan başvuru, prodormal kasılmalar başladığında henüz aktif doğum süreci içinde olmadığını bilerek, yalnızca danışmak üzere devlet hastanesine gitmiştir. Ancak başvuru tıbben gerekli olmadığı halde yatışının yapıldığını ve takip eden 36 saat içinde 10 kez vajinal muayene gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Nihayet aktif doğum sürecine girdiğinde başvurucuya bilgi verilmeksizin ve onamı olmadan doğum eylemini başlatmak için başvurucuya oksitosin verilmiştir. Ayrıca başvuru çömelme pozisyonunu tercih ettiğini belirtmesine rağmen litotomi pozisyonunda doğum yapmaya zorlanmıştır. Doğum sırasında diğer yollar denenmeksizin, başvurucuya bilgi verilmeksizin ve onamı olmadan doğum kesisi yapılmıştır. Doğumun ardından bebekte bir enfeksiyon gelişmiştir. Başvuru bunun, kendisine tıbben gerekli olmadığı halde defalarca vajinal muayene yapılmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bebek bir haftalık tedavi sırasında yenidoğan ünitesinde yatırılmış, başvuru bebeği her üç saatte bir 15 da-

kika, baba ise yalnızca günde iki kez yarım saatlik sürelerde görebilmiştir. Başvurucu ve eşi, gerekli olmadığı halde bebekten bu kadar uzun süreler ayrı tutulmalarının bebekle bağ kurmalarını engellediğini ve başvurucuda TSSB'na yol açtığını belirtmiştir. Başvurucu ve eşi iddialarını ulusal makamlar önüne taşımışlardır. Ancak başvurucuya göre ulusal makamlar kadına geleneksel olarak biçilen roller ve önyargularla hareket ettiği için sonuç alamamışlardır.

Şikâyetler: Başvurucu yaşadığı çeşitli olumsuzluklarla doğum sürecinin patalojize edilmesine cinsellik, doğurganlık ve doğuma ilişkin toplumsal cinsiyet kalıpları ve önyargılardan kaynaklanan yapısal bir ayrımcılığın neden olduğunu ve yaşadığı obstetrik şiddetin CEDAW md.2, 3, 5 ve 12'i ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite başvurucu tarafından sunulan obstetrik şiddete ilişkin rapor ve akademik kaynaklar yanında, Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörü tarafından hazırlanan Üreme Sağlığı Bağlamında Kadına Yönelik Kötü Muamele ve Şiddet başlıklı güncel rapora (A/74/137) da dikkat çekmektedir. Özel Raportör, yaygın ve sistematik bir şiddet biçimi olarak obstetrik şiddet kavramını "kadınların sağlık kurumlarında gerçekleşen doğum sırasında maruz kaldıkları şiddet" olarak tanımlamıştır. Doğum sırasındaki olumsuz koşullar, kaynak yetersizlikleri ve iktidar ilişkileriyle karakterize olan bu şiddet biçimi; toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılardan kaynaklanmaktadır.

Komite, somut olayda olduğu gibi yargısal ve idari makamların kararlarının Sözleşmesel yükümlülüklerini ihlaline sebep olduğunun iddia edildiği vakalarda vazifesinin ulusal makamlarca alınan kararlarda özen yükümlülüğünün gözetilmiş olup olmadığını değerlendirmek olduğunu belirtmektedir. Komite, somut olayda olguların bilimsel ve teknik açıdan değerlendirilmesinde bazı zorluklarla karşılaşan ulusal makamların başvurucunun sunduğu delil ve raporları yeterince ve tüketici biçimde değerlendirmedeği kanaatine varmıştır. Ayrıca Komite, kadına biçilen geleneksel roller ve önyargıların şiddetten (somut olayda obstetrik şiddetten) muzdarip olan kadınların korumadan yararlanmasını olumsuz etkilediğini ve ulusal makamların bu hallerde bu önyargıları yeniden üretmemek konusunda özellikle dikkatli olması gerektiğini vurgulamaktadır. Gerek doğumdaki çeşitli adımlarda başvurucunun

bilgisi ve onamı olmadan hareket edilmesi, gerekse takip eden süreçte alınan kararlarda hekimin kararlarının yerinde olduğuna dair katı bir varsayımın kabulü ve başvurusunun yaşadığı psikolojik zararın “salt kişinin algısından ibaret” bir durum olarak nitelendirilmesi gibi toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı bazı tespitler bulunduğunu da tespit eden Komite, CEDAW md.2 (b)-(d), (f), 3, 5 ve 12'nin ihlal edildiği görüşündedir.

Şahide Gökçe v. Avusturya
Başvuru No. 5/2005

Başvuru Tarihi: 21 Temmuz 2004

Komite Karar Kabul Tarihi: 6 Ağustos 2007

Temel Olgular: Türk kökenli bir Avusturya vatandaşı olan Şahide Gökçe, kocası Mustafa Gökçe'den defalarca şiddet görmüş ve ölümle tehdit edilmiştir. Yetkili makamlara yansıyan şiddet vakalarının ardından Mustafa Gökçe hakkında aile apartmanından uzaklaştırma kararı verilmiş, yaralama ve tehdit suçlarından soruşturma başlatılmıştır. Savcılığın Mustafa Gökçe hakkında yaralama ve tehdit suçlarına ilişkin kovuşturmayla yer olmadığına karar vermesinden iki gün sonra Mustafa Gökçe, Şahide Gökçe'yi ateşli silahla vurarak öldürmüştür.

Şikâyetler: Başvurucular Taraf Devletin, kişinin yaşamını korumaya yönelik özen yükümlülüğüne uygun davranmadığını; Aile İçi Şiddete Karşı Koruma Hakkında Federal Kanun'un ağır ve tekrarlayan şiddet eylemlerine karşı kadını korumakta yetersiz olduğunu; bu tip tekrarlayan şiddet vakalarında yetersiz kalan uzaklaştırma kararı yerine failin özgürlüğünden yoksun bırakılması yönünde bir tedbir uygulanması gerektiğini; kolluk ve savcılık arasındaki iletişimin hızlı ve etkili biçimde sürdürülemediğini ve savcılığın failin devam eden şiddet ve tehditlerine dair zamanında bilgi alamayışı nedeniyle hatalı bir karara vardığını belirterek CEDAW md.1, 2, 3 ve 5'in ihlalini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, CEDAW md.2 ve md.3 uyarınca özel kişilerce gerçekleştirilen şiddet

eylemlerinin önlenmesi konusunda 19 No'lu Genel Tavsiye'yle ifade edilen özen yükümlülüğünü hatırlatmaktadır. Taraf Devlet kadına yönelik şiddetle mücadelede yasal ve yargısal düzenlemeler, farkındalık artırma, sığınma evleri ve hukuki danışmanlık servisleri, ceza ve medeni hukuk giderim yollarını içeren kapsamlı adımlar atmıştır; ancak bunların somut bir anlam ifade etmesi için tüm ilgili makamların özen yükümlülüğüne uyması gerekir. Somut olayda, bilhassa mağdura yönelik şiddetin giderek artması ve sıklaşması, ve fail hakkında defalarca uzaklaştırma kararı verilmiş olması dikkate alındığında mağdurun yaşamına yönelik yetkili makamlarca bilinen ciddi bir tehlikenin varlığı açıktır. Buna rağmen, bilhassa Şahide Gökçe'nin acil çağrı merkezine yaptığı çağrıya yanıt verilmemesi, failin bir ateşli silah edinmiş olduğuna dair bilginin göz ardı edilmesi ve polisin failin yakalanması ve alıkonulması talebinin savcılık tarafından kabul edilmeyerek kovuşturmaya gerek bulunmadığına karar verilmesi, özen yükümlülüğüne uygun davranılmadığını göstermektedir. Bu sebeple Taraf Devlet, Sözleşme'nin 1.maddesiyle birlikte ele alındığında 2(a) ile (c)-(f) ve 3.maddelerine ve 19 No'lu Genel Tavsiye'nin ilgili hükümlerine aykırı davranmıştır. Sözleşme'nin 5.maddesi hakkındaki ihlal iddiaları hakkında ayrıca bir tespitte bulunmaya gerek görülmemiştir. Bu çerçevede Komite Taraf Devlete şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

(a) Kadına yönelik şiddet eylemlerini önlemek ve bunlara yanıt vermekte özen yükümlülüğüne uygun davranarak Aile İçi Şiddete Karşı Koruma Hakkında Federal Kanun'un ve ilgili ceza kanunun hükümlerinin uygulanmasını geliştirmek; (b) Ev içi şiddet eylemlerini titiz ve hızlı biçimde kovuşturarak faillere ve toplumun geneline bu eylemlere hoşgörü tanınmadığını göstermek; gerekli ceza ve medeni hukuk yollarını açmak; yakalama ve alıkoyma gibi tedbirlerin uygulanmasında kadının şiddete karşı korunmasına gereken özen gösterilerek, failin temel haklarının, kadının insan hakları, fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunmasının önüne geçmemesini temin etmek; (c) kolluk ve yargısal makamlar arasındaki koordinasyonu geliştirmek ve tüm idari ve yargısal makamların kadının şiddete karşı korunması konusunda destek ve danışmanlık sunan STK'lar ile işbirliği yürütmesini sağlamak; (d) hakim, savcı ve diğer yargı mensupları için ev içi şiddet konusundaki eğitim faaliyetlerini geliştirmek.

T.P.F. v. Peru
Başvuru No. 22/2009

Başvuru Tarihi: 18 Haziran 2009

Komite Karar Kabul Tarihi: 17 Ekim 2011

Temel Olgular: Başvurucu, L.C.'nin annesidir. 11 yaşından itibaren cinsel tacize maruz kalan L.C., 13 yaşında hamile kalmış, bunun üzerine intihar girişiminde bulunmuştur. Ciddi biçimde yaralanan L.C.'nin omurilik ameliyatı, hamileliği sebebiyle ertelenmiştir. Başvurucu, “annenin hayatını kurtarmak için tek çare olması halinde veya annenin sağlığına yönelik ciddi bir zararı önlemek üzere” anne veya hukuki temsilcisinin onamı ile kürtaj uygulanmasına cevaz veren ceza kanunu hükmü uyarınca, L.C.'nin hamileliğinin sona erdirilmesi için bir talepte bulunmuş, bu talep hastanece L.C.'nin sağlığının tehlikede olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Başvurucu bu karara itiraz etmiş ancak sonuç alamamıştır. L.C. bu esnada düşük yapmıştır. L.C.'nin düşük yapmasının ardından omurilik ameliyatı ilk planlanan tarihten 3,5 ay sonra gerçekleştirilmiştir. Kalıcı biçimde engelli olan L.C.'nin fizik tedavi süreci ailenin ekonomik durumu sebebiyle kesintiye uğramakta ve zorlukla sürdürülebilmektedir.

Şikâyetler: Başvurucu, kürtaj talebinin reddedilmesi ve L.C.'nin hamileliği sebebiyle omurilik ameliyatının uzun süre ertelenmesi açısından CEDAW md.1, 2(c), (f), 3, 5, 12 ve 16-1(e)'nin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle, CEDAW md.12'de öngörülen kadınların sağlık hizmetlerine ulaşmasında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerinin saygı duyma, koruma ve yerine getirme biçimindeki farklı boyutlarına 24 No'lu Genel Tavsiye ile açıklama getirildiğini hatırlatmaktadır. Komite, somut olaydaki delillerin başvuruçunun yasal kürtaj talebinin incelenmesi esnasında L.C.'nin sağlık durumunun giderek kötüleştiğini gösterdiğine; belli hallerde kürtaja izin veren yasal düzenlemenin bu konudaki usule düzenleme getirmeyerek yasal bir boşluk yaratmış olduğuna; hastanenin tıbbi kurulunun kürtaj talebinin reddine ilişkin kararında L.C.'nin fiziksel ve ruhsal durumunun yeterince değerlendirilmeyerek yalnızca hayati tehlikeye odaklanıldığına ve bu karar ile

başvurucu tarafından edinilen ve hamileliğin sonlandırılmasının uygun olduğu tespitini içeren bir tıp fakültesi raporundaki ciddi çelişkilere dikkat çekmektedir. Komite'ye göre; tecavüz sonucu hamile kalmış küçük yaştaki bir kız çocuğu olan L.C.'nin fiziksel ve ruhsal bakımdan ihtiyaç duyduğu sağlık ve tedavi hizmetlerine ulaşamamış olması md.12'nin ihlalidir. Komite, ayrıca fetüsün korunmasının annenin sağlığından üstün tutularak zorunlu bir ameliyatın ertelenmesinin md.5 açısından da ihlal yarattığı görüşündedir.

Komite, Taraf Devlette kürtaja yasal olarak izin verilen hallerde bu işlem için süreler ve karar alma mekanizmaları da dahil olmak üzere belli bir usul öngörülmemiş olduğunu kaydetmektedir. Somut olayda da başvurunun kürtaj talebi hakkında karar verilmesi 42 gün, talebin reddi hakkındaki itirazının değerlendirilmesi ise 20 gün sürmüştür. Bu gecikmeler, L.C.'nin fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde ciddi bozulmalara yol açmıştır. Komite, Taraf Devletin cinsel saldırı ve tecavüz durumunda kürtajın yasal olarak gerçekleştirilmesi imkanını tanıyan bir yasal düzenlemesi bulunmadığına da dikkat çekmektedir. Bu halde Komite, CEDAW md.1 ile birlikte ele alındığında md.2(c), (f), 3, 5, 12'nin ihlal edildiği kanaatine varmaktadır.

V.K. v. Bulgaristan
Başvuru No. 20/2008

Başvuru Tarihi: 15 Ekim 2008

Komite Karar Kabul Tarihi: 25 Temmuz 2011

Temel Olgular: Başvurucu, eşi F.K.'nin duygusal, psikolojik, ekonomik ve fiziksel şiddetine maruz kaldığını belirtmiştir. Başvurucu bir şiddet olayının ardından önce ikamet ettikleri Varşova'da bulunan bir sığınma evine, daha sonra da çocuklarını alarak ailesinin yanına Bulgaristan'a gitmiştir. Başvurucu burada sığınma merkezlerinde yer olmadığı için bir süre arkadaşlarının yanında kalmıştır. Bu esnada başvurucu Filibe mahkemelerine başvurarak yıllardır psikolojik, ekonomik ve fiziksel şiddet görmekte olduğunu belirtmiş, son birkaç ay içindeki fiziksel şiddet vakalarını aktarmış ve Ev İçi Şiddete Karşı Koruma Kanunu çerçevesinde

kalıcı koruma tedbiri talebinde bulunmuştur. Mahkeme geçici süreli koruma tedbirine hükmetmiş, devam eden duruşmalarda başvurusunun bu tedbirin kalıcı hale getirilmesi talebi, son bir ay içinde gerçekleşmiş bir şiddet eylemi olmadığı ve başvurusunun hayatına yönelik yakın tehlike bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Başvurucu bu kararı temyiz etmiş ancak karar temyizde onanmıştır.

Şikâyetler: Başvurucu, ev içi şiddete karşı etkili biçimde korunmamış olmasının CEDAW md.1, 2(a)-(c), (e)-(g), 5(a), 16-1-(c), (g) ve (h)'yi ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

Komite, başvuru ve çocuklarının geri dönülemez bir zarardan korunmasına yönelik gereken tüm tedbirlere başvurulmasına ilişkin bir ihtiyati tedbir kararı almıştır.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite Taraf Devlet'in ev içi şiddetin önlenmesine ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler yürürlüğe koyduğunu kaydetmektedir. Ancak bu düzenlemelerde ifade bulunan siyasi iradenin hayata geçirilebilmesi için yargı makamları dahil tüm ulusal makamlarla benimsenmesi gerekir. Filibe mahkemelerinin kalıcı koruma tedbiri talebini reddetmesi açısından Komite, delillerin incelenmesi ve maddi vakianın tespitinin ulusal makamlara düştüğünü ve kendi incelemesinin, ulusal makamlarla yapılan değerlendirmenin önyargılı veya ayrımcı olup olmadığıyla sınırlı olduğunu hatırlatmaktadır. Komite, koruma tedbirine şiddet eyleminin gerçekleşmesinden itibaren bir aylık süre içinde başvurulmasını öngören Ev İçi Şiddete Karşı Koruma Kanunu md.10'un, ulusal mahkemelerce yalnızca tedbir talebinden önceki bir ay içinde gerçekleşen eylemler bakımından değerlendirme yapılması gerektiği şeklinde yorumlandığına ve önceki şiddet eylemlerinin göz ardı edildiğine dikkat çekmektedir. Somut olayda da mahkemeler bu isabetsiz yorumu kullanmışlardır. Ayrıca Komite mahkemelerin ev içi şiddeti yalnızca kişinin hayatı ve sağlığına yönelik doğrudan şiddet eylemi olarak tanımlayan ve duygusal, ekonomik ve psikolojik şiddet eylemlerini bu kapsama almayan yorumlarının Sözleşmesel yükümlülüklerle bağdaşmadığına; fazlasıyla yüksek bir ispat standardı öngörülerek ispat yükünün tümüyle başvurucuya bırakıldığına da dikkat çekmektedir.

19 ve 21 No'lu Genel Tavsiyelerde değinildiği üzere, ayrımcı toplumsal cinsiyet rolleri ve önyargılar, kadına karşı şiddeti körükler. Komite, somut olayda başvurusunun kalıcı koruma talebinin reddedilmesinde

ulusal mahkemelerin toplumsal cinsiyete dayalı önyargılar ve evlilik içinde kadına biçilen ayrımcı roller üzerinden muhakeme yürüttüğü kanaatindedir.

Komite ayrıca, ev içi şiddet mağdurlarına yönelik yeterli sığınma imkânı bulunmadığının ve başvurucuya herhangi bir maddi veya manevi tazminat sağlanmadığının da altını çizmektedir. Tüm bu sebeplerle Komite, Taraf Devletin CEDAW md.1'le bağlantılı olarak md.2(c)-(f), 5(a), 16/1'den doğan yükümlülüklerini yerine getirememiş olduğu sonucuna varmaktadır.

X. v. Doğu Timor Başvuru No. 88/2015

Başvuru Tarihi: 16 Şubat 2015

Komite Karar Kabul Tarihi: 26 Şubat 2018

Temel Olgular: Başvurucu partneri D.S.'yi bıçaklayarak öldürmüştür. Başvurucu olayın meşru müdafaa olduğunu ve partnerinin orduya katıldığı dönemden beri kendisine şiddet uyguladığını ifade etmiştir. Başvurucunun durumu paylaştığı abisi, birkaç kez başvurucudaki darp izlerine tanık olmuştur. Başvurucu, önceleri köyün şefine veya polise şikâyetinde bulunmamıştır. Başvurucunun hamileliği sırasında eşinin uyguladığı şiddet daha da artmış, duruma tanık olan başvurucunun annesi ve başvurucu köyün şefine ve askeri makamlara şikâyetinde bulunmuşlardır; ancak bu makamlarca hiçbir adım atılmamıştır. Aralarında geçen bir tartışmada D.S. başvurucuya pala ile saldırmış, başvurucunun annesi yine şefe şikâyetinde bulunmuş, şef durumu polise bildirmemiştir. Başka birkaç şiddet olayında ise başvurucu askeri makamlara şikâyetinde bulunmuş, askeri yetkililer D.S.'ye başvurucuya bir daha şiddet uygulamayacağına dair bir bildirim imzalatmakla yetinmiştir. Son olayda, başvurucu D.S.'nin tekme ve yumruklarına karşı kendini korumak için mutfak bıçağını aldığını, o sırada üzerine saldıran D.S.'nin göğsünden bıçaklandığını belirtmektedir. Başvurucu hemen yardım çağırması için dışarı koşmuş ama D.S. olay yerinde ölmüştür. Başvurucu karakola götürülmüş, burada ceza usul kanununda 72 saatlik gözaltı süresi öngörülmesine karşın, 7 gün

boyunca gözaltında tutulmuştur. Başvurucu karakola geldiğinde başındaki yaralanmanın tedavisi ve darp izlerinin kayda alınması için doktorla görüşmek istemiş ancak bu talep reddedilmiştir. Başvurucuya hakları okunmamış, ifadesi sırasında avukat hazır bulundurulmamış, ayrıntılı incelemesine imkân verilmeksizin bir ifade imzalatılmıştır. Başvurucu daha sonra tutuklu olduğu sırada hastaneye götürülmüş, burada psikolog olduğunu sandığı bir doktorla görüştürülmüştür. Yargılama sürecinde başvurucuyu bir adli yardım avukatı temsil etmiştir. Bu avukat başvurucuyla duruşma öncesinde veya sonrasında konuşmamış, duruşmada da etkin bir temsil göstermemiştir. Duruşma sonunda başvurucunun tutukluluğunun devamına, o sırada 10 aylık olan bebeğinin ise yakında bulunan bir çocuk esirgeme kurumuna teslim edilmesine hükmedilmiştir. 5 aylık tutukluluğun ardından hazırlanan iddianamede, başvurucunun fiili ev içi şiddet olarak tanımlamış ve ilgili kanun uyarınca kasten öldürme suçuyla yargılanması istenmiştir. İddianamede olaylar başvurucunun anlatisından farklı biçimde yer almıştır ancak avukatı başvurucuyu bununla ilgili bilgilendirmemiştir. Duruşmanın yapılacağı zaman başvurucuya yeni bir avukat atanmıştır. Bu avukat da başvurucuyla görüşmemiştir. Yapılan duruşmada başvurucu hakkında 15 yıl hapis cezasına hükmedilmiştir. Başvurucu temyiz başvurusundan olumsuz sonuç almıştır.

Şikâyetler: Başvurucu, Devlet'in kendisini D.S.'nin şiddet eylemlerine karşı korumamış olmasının CEDAW md.2(c) ve (d)'yi; adli sürecin tarafsız ve adil yürütülmesini ve yargılamanın toplumsal cinsiyete dayalı önyargılardan etkilenmemesini temin edememiş olmasının ise md.2(f) ve 15'i ihlal ettiğini iddia etmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite, başvurucunun şikâyetinde bulunduğu makamların tekrarlayan şikâyetlere rağmen gerekli tedbirleri almamış ve şikâyetleri kolluk veya savcılığa iletmemiş olması sebebiyle, başvurucunun ev içi şiddete karşı korunmasında özen yükümlülüğünün yerine getirilemediği kanaatindedir. Başta yargı organları olmak üzere ulusal makamların görevlerini yerine getirirken cinsiyete dayalı ayrımcılık ve toplumsal cinsiyete dayalı önyargılar ile hareket etmiş olduğuna ilişkin şikâyetler açısından Komite, askeri makamların D.S.'den yalnızca başvurucuya tekrar şiddet uygulamayacağına dair söz almakla yetindiğini, başvurucuyu gözaltına alan kolluk makamlarının haklarına dair bilgilendirme yapmadığını, başvurucuyu doktorla ve avukatla görüştür-

mediğini, yargılama süresince adli yardım avukatının dört kez değişmesi ve ikisinin başvuruyla hiç görüşmemesi sebebiyle başvurucuya yeterli ve etkili temsil imkânı sunulmadığını, başvuruçunun meşru müdafaa savunmasının dikkate alınmadığını, savcı ve hâkimlerin toplumsal cinsiyete dayalı önyargılarını yansıtan açıklamalarını kaydetmektedir. Komite ayrıca, 35 No'lu Genel Tavsiye'de belirttiği üzere, savcı, hâkimler ve kolluk dâhil olmak üzere yargı sisteminin aktörlerinin kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerini tekrarlaması ve yeniden üretmesinin kadının iddialarının göz ardı edilmesi, sesinin kısılması ve bu yolla kadının adil yargılanma hakkından faydalanamamasına ve yeniden mağdurlaştırılmasına neden olduğunu hatırlatmaktadır. Somut olayda gerek başvuruçunun ev içi şiddete karşı korunmaması gerekse yargı sürecinde yukarıda sayılan tüm hata ve zafiyetler dolayısıyla Komite, Devlet'in CEDAW md.2(c)-(d) ve (f) ve 15'ten kaynaklanan yükümlülüklerine yerine getirmedeği görüşündedir.

X. ve Y. Gürcistan
Başvuru No. 24/2009

Başvuru Tarihi: 24 Haziran 2009

Komite Karar Kabul Tarihi: 13 Temmuz 2015

Temel Olgular: X. tecavüze uğramış, bekâretini kaybettiği için başka bir evlilik yapamayacağı inancıyla kendisine tecavüz eden adamla evlenmiştir. Çiftin 5 çocukları olmuştur. Kocası, X. ve çocuklara sürekli olarak şiddet uygulamıştır. X. defalarca polise şikâyetinde bulunmuş ancak polis her seferinde kocasından bir daha şiddet uygulamayacağına dair yazılı bir beyan almakla yetinmiştir. Başvuruçucu ayrıca kocasının kızı Y. ve oğlu T.'ye cinsel tacizde bulunduğunu belirtmektedir. X. savcılığa başvurmuş, Y. ve T. psikolog nezaretinde babalarının fiziksel şiddet ve cinsel taciz eylemlerine dair ifade vermiş olmasına rağmen kovuşturmayla yer olmadığına karar verilmiştir.

Şikâyetler: Başvuruçucu, kendisi ve çocuklarına ev içi şiddet ve cinsel tacize karşı etkili bir koruma sağlanmaması ve ev içi şiddeti önlemeye ve cezalandırmaya yönelik etkili ceza hukuku kuralları bulunmaması açısından CEDAW md.1, 2(b), 2(f) ve 5(a)'nın ihlalini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite 19 No'lu Genel Tavsiye'de detaylandırılan toplumsal cinsiyet temelli şiddetin önlenmesi, soruşturulması ve cezalandırılmasında özen yükümlülüğünün altını çizmektedir. Başvurucunun kendisi ve çocuklarının maruz kaldığı şiddet ve cinsel tacize dair şikâyetlerini yetkili makamlara ilettiği tarihlerde ulusal hukuk sisteminde ev içi şiddetin önlenmesine yönelik yasal düzenleme bulunmadığını not eden Komite, o dönem polisin bu tip şikâyetleri salt idari kurallar çerçevesinde değerlendirerek failden yazılı beyan almakla yetindiğine ve savcılığın da soruşturmaya girişmek yerine arabuluculuk yaptığına dikkat çekmektedir. Gerek kolluğa iletilen şikâyetlerin etkili biçimde soruşturulmaması, gerekse savcılığa yapılan şikâyetlerde kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmesi, Taraf Devletin ev içi şiddetin önlenmesi, etkili soruşturulması ve failin cezalandırılmasında Sözleşmesel yükümlülüklerini yerine getirmedeğini; mağdurlara koruma ve etkili başvuru yolları sunmadığını ve ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirleri almadığını göstermektedir. Bu sebeple Komite, CEDAW md.1, 2(b), 2(f) ve 5(a)'nın ihlal edildiği görüşündedir. Komite, diğer hususlar yanında Devlet'in bir an önce İstanbul Sözleşmesi'ni onaylamasını da tavsiye etmektedir.

X. ve Y. v. Rusya
Başvuru No. 100/2016

Başvuru Tarihi: 29 Aralık 2015

Komite Karar Kabul Tarihi: 16 Temmuz 2019

Temel Olgular: X., kocası K.'den yıllarca psikolojik ve fiziksel şiddet görmüş, ikinci kızlarının doğumundan bir süre sonra K.'den ayrılmıştır. K. bebeği görme bahanesiyle X. ile temas kurarak her seferinde psikolojik ve fiziksel şiddet uygulamaya devam etmiştir. X., K.'nin devam eden şiddet eylemleri dolayısıyla bir kadın sığınma merkezine sığınmıştır. X. defalarca polise şikâyette bulunmuş ancak polis soruşturmaya yer olmadığına karar vermiştir. Savcılığın bu kararları iptal etmesi üzerinde soruşturma her seferinde tekrar başlamış ancak K.'nin önceki yıllarda darp ve tehdit suçlarından bir senelik ertelenmiş hapis cezası olduğu bildirilmesine ve

X.'in iddialarını destekleyen sağlık raporları ve tanık ifadelerine rağmen kolluk tarafından ciddi bir adım atılmamıştır.

Y. de kocası G.'den evliliği boyunca şiddet görmüş, polise defalarca şikâyetle bulunmuşsa da herhangi bir sonuç alamamıştır. Çift daha sonra boşanmış, aile konutu Y.'ye tahsil edilmiş ancak G. konuttan taşınmamış ve Y.'ye şiddet uygulamaya devam etmiştir. Y. şiddet olaylarının ardından birkaç kez daha polise başvurmuş, polis soruşturmaya yer olmadığına karar vermiştir.

Şikâyetler: Başvurucular Taraf Devletin kendilerine yönelik şiddeti önleyememesi, etkili soruşturma yürütmemesi ve giderim sağlamamış olması sebebiyle CEDAW md.2 ve 5(a)'nın ihlalini ileri sürmektedir.

Komite'nin Esas Hakkındaki Değerlendirmesi: Komite öncelikle 19, 28, 33 ve 35 No'lu Genel Tavsiyeler ışığında Taraf Devletlerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önlemek, soruşturmak ve cezalandırmaktaki özen yükümlülüğüne atıfta bulunmaktadır. Komite ayrıca, Taraf Devletin 8. Periyodik raporlama sürecindeki Sonuç Gözlemleri'nde hukuk sisteminde ev içi şiddet kavramının bir an önce tanıma kavuşturulması ve ev içi ve cinsel şiddet eylemlerinde resen soruşturma açılması da dâhil olmak üzere şiddet eylemlerinin etkili biçimde soruşturulması, cezalandırılması ve kadının korunmasına yönelik koruyucu tedbirlerle ilgili gerekli yasal çerçevenin oluşturulması yönünde tavsiyelerini hatırlatarak, bunların hayata geçirilmemiş olmasının başvuru-ucuların mağduriyetlerinde doğrudan payı olduğunu kaydetmektedir. Taraf Devletin hukuk sisteminde yer alan özel savcılık usulü; mağdurun soruşturma adımlarını kendisi atarak tanıkların dinlenmesi ve katılımının sağlanması, delillerin toplanması vazifelerini bizzat gerçekleştirmesini gerektirdiği için sürekli faille temas etmesi ihtimalini doğurduğundan kadına yönelik şiddet eylemlerinde etkili bir soruşturma usulü teşkil etmez. Kolluğun başvuru-ucuların şikâyetlerini aile içi bir mesele olarak görmesi ve defalarca tekrarlanması rağmen ciddi bir ceza soruşturması yürütmeyi reddetmesi, bu kararlarda toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıların etkili olduğunu göstermektedir. Tüm bu sebeplerle Komite somut olayda 19, 28, 33 ve 35 No'lu Genel Tavsiyeler bağlamında CEDAW md.2(a), (e-g), 3 ve 5(a)'nın ihlal edildiği görüşündedir.

Kadınlara Karşı Ayrımcılık: Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW

“Kadınlara karşı ayrımcılık” çok geniş kapsamlı ve disiplinlerarası bir kavram. Bu kitapta yer alan katkılar bu gerçeğin ışığında, kadına karşı ayrımcılık sorununa odaklanan incelemelerden oluşuyor. Ve bu yaklaşım, kadının insan haklarına ilişkin uluslararası temel normatif bir düzenleme olan Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (kısa adıyla CEDAW) bağlamında derinlemesine inceleniyor.

Kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesine yönelik Sözleşme ile kurulan bu koruma rejiminin geliştirilerek inşa edilmesi, birkaç yıl sonra yarım yüzyıla varacak, iç devinimi çok yüksek olan bir süreci kapsıyor. Bu devinimin başlıca aktörleri elbette kadınlar, yerel ve uluslararası kadın hakları hareketi ve uluslararası örgütler bünyesinde gerçekleştirilen mücadele. Bu hakların korunması rejiminin ürettiği ve diğer disiplinler alanındaki gelişmeleri dikkate alarak geliştirdiği, kavramsal ve uygulamaya dair önemli bir hak standartları birikimi oluştu. Bu önemli gelişim, bu kitaba katkıda bulunan, uluslararası ve yerel kadın hakları çalışmaları ve hareketi alanında yetkin araştırmacıların farklı başlıklar altında, geniş bir çerçeveye yayılan çalışmalarıyla irdeleniyor. CEDAW hak koruma rejimi, CEDAW Komitesi'nin Genel Tavsiyeleri, Nihai Gözlem Raporları, Komite nezdinde bireysel şikâyet başvurusu ve soruşturma usulleri, bireysel başvurulara ilişkin Komite kararları; özen yükümlülüğü kavramı; geçici özel önlemler ve özel önlemler; toplumsal cinsiyet eşitliği; toplumsal cinsiyete dayalı şiddet; kesişimsellik; Türkiye ve CEDAW bağlarının kurulması ve gelişimi, Türkiye hukukunda CEDAW'a uyma yükümlülüğününun yapıtaşlarının eleştirel olarak değerlendirilmesi kitabın omurgasını oluşturan konular. Kitap, cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunda, CEDAW deneyimini değerlendirme bağlamında, Türkçe literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi bünyesinde, uzman araştırmacılar Gökçeçiçek Ayata ve Sevinç Eryılmaz tarafından yürütülen, Federal Almanya Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu tarafından desteklenen “*Hukukçular için CEDAW Okuryazarlığı*” başlıklı proje kapsamında hazırlandı.

ISBN:978-605-71928-6-8

